

สำนักงานบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยแม่โจ้

ระดับการประเมินคุณภาพ

ดีเยี่ยม

ดีมาก

ดี

ปานกลาง

การพัฒนารูปแบบการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง

นิตยา วงศ์ยศ

ดุขฉุฉนพทธุ์นี้เป็นส่วนหนึ่ของควมสมบูรณ้ของการศึษาตามหลัศูตร
ปรึญญาปรึชญาดุขฉุฉบัณฑิต สาขาวิชาบริหารศาสตร้
สำนักบริหารและพัฒนาวิชาการ มหาวิทยาลัยแม่โจ้

พ.ศ. 2553

ลึขสิทธุ์ของมหาวิทยาลัยแม่โจ้

ใบรับรองคุณวุฒิพนธ์
สำนักบริหารและพัฒนาวิชาการ มหาวิทยาลัยแม่โจ้
ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาบริหารศาสตร์

ชื่อเรื่อง
การพัฒนารูปแบบการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง

โดย
นิตยา วงศ์ยศ

พิจารณาเห็นชอบโดย

ประธานกรรมการที่ปรึกษา

(รองศาสตราจารย์ ดร.เทพ พงษ์พานิช)
วันที่ ๑๕ เดือน มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๓

กรรมการที่ปรึกษา

(รองศาสตราจารย์ ดร.เฉลิมชัย ปัญญาดี)
วันที่ ๒๑ เดือน มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๓

กรรมการที่ปรึกษา

(อาจารย์ ดร.ภาณุ สิทธีวงศ์)
วันที่ ๒๑ เดือน มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๓

กรรมการที่ปรึกษา

(อาจารย์ ดร.สมคิด แก้วทิพย์)
วันที่ ๑๖ เดือน มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๓

ประธานกรรมการประจำหลักสูตร

(รองศาสตราจารย์ ดร.เฉลิมชัย ปัญญาดี)
วันที่ ๒๒ เดือน มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๓

สำนักบริหารและพัฒนาวิชาการรับรองแล้ว

(รองศาสตราจารย์ ดร.เทพ พงษ์พานิช)
ประธานกรรมการบัณฑิตศึกษา
วันที่ ๒๒ เดือน ๖ พ.ศ. ๒๕๕๓

ชื่อเรื่อง	การพัฒนารูปแบบการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง
ชื่อผู้เขียน	นางสาวนิตยา วงศ์ยศ
ชื่อปริญญา	ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาบริหารศาสตร์
ประธานกรรมการที่ปรึกษา	รองศาสตราจารย์ ดร.เทพ พงษ์พานิช

บทคัดย่อ

การวิจัย เพื่อพัฒนา รูปแบบการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง มีวัตถุประสงค์ เพื่อ 1) สังเคราะห์แนวคิด และกระบวนการดำเนินการธนาคารตามแนวคิดระบบทุน และธนาคารแนวคิดระบบบุญ 2) ศึกษาบริบทชุมชน สภาพเศรษฐกิจ สังคม ประเพณี ความเชื่อ วัฒนธรรม 3) เพื่อพัฒนา รูปแบบการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน 4) ประเมินผลการดำเนินการงานธนาคารเศรษฐกิจพอเพียงระดับชุมชน

การดำเนินการ วิจัยใช้กระบวนการวิจัยและพัฒนา แบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอน ประกอบด้วย การสังเคราะห์แนวคิดและกระบวนการดำเนินการธนาคารตามระบบทุน และระบบบุญ รวมถึงศึกษาบริบทของชุมชน และพัฒนา รูปแบบการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียงระดับชุมชน ด้วยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ด้วยกระบวนการ F.S.C. (Future Search Conference) การฝึกอบรม ศึกษาดูงาน โดยใช้แนวคิดระบบทุนนิยมผสมผสานเข้ากับระบบบุญนิยม ภายใต้แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และผู้วิจัยได้ประเมินผลการดำเนินงานธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง โดยดำเนินการวิจัยที่หมู่บ้านท่ากลาง-ท่าใต้ หมู่ที่ 7 ตำบลบ้านกิ้ว อำเภอมะนัง จังหวัดลำปาง

ผลการวิจัยพบว่า

1. กระบวนการแนวคิดการดำเนินการธนาคารในระบบทุนนิยม มีเป้าหมายหลัก เพื่อมุ่งสร้างกำไรสูงสุด กระตุ้นให้เกิดการขยายการลงทุน ขยายการบริโภค ส่งผลให้เกิดการแข่งขัน รวมไปถึงก่อให้เกิดนวัตกรรมใหม่ ๆ ส่วนระบบบุญนิยมถือเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ทวนกระแสทุนนิยม เป็นแนวคิดในการทำกิจกรรมที่หวังบุญไม่ได้ใช้เงินเป็นหลัก เน้นการพัฒนาทางด้านจิตใจมากกว่าด้านวัตถุ สอนให้มนุษย์รู้จักเสียสละ ลดความเห็นแก่ตัว กลัวบาปและเอื้อเฟื้อเกื้อกูลกันเพื่อเป็นการขัดเกลา ลด ละกิเลส ตัณหาต่างๆ ให้หรือการเสียสละที่ก่อให้เกิดคุณค่าแก่ผู้อื่นเพื่อนมนุษย์และสัตว์โลกทั้งหลายนั้นเป็นกำไรหรือเรียกว่า “บุญ” เป้าหมายในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนจึงอยู่ที่การเลือกกระทำที่ก่อให้เกิดประโยชน์สุขอันเป็นบุญสูงสุดทั้งต่อตนเองและผู้อื่น ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความเชื่อว่าหากนำแนวคิดของระบบทุนนิยมผสมกับแนวคิดระบบ

บุญนิยม มาเป็นรูปแบบการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียงแล้วจะส่งผลให้ชุมชนมีความเข้มแข็งสามารถลดการพึ่งพิงจากภายนอก หันมาพึ่งพาตนเองได้อย่างแท้จริง

2. บริบททั่วไปของชุมชนบ้านท่ากลาง-ท่าใต้ พบว่ายังคงมีความเป็นชนบทที่มีวัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นหลักในการดำรงชีวิตประจำวัน ถึงแม้ว่าจะมีระบบราชการเข้ามามีส่วนทำให้สังคม วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนเปลี่ยนไป แต่ในส่วนของแก่นแท้ของการดำรงชีวิตยังคงยึดขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมที่มีมานานเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ซึ่งมีความศรัทธาความเชื่อตามบรรพบุรุษที่สั่งสมและสืบทอดกันมาเป็นเวลาช้านาน มีวิถีชีวิตแบบเรียบง่ายการดำรงชีวิตอาศัยอิงแอบกับธรรมชาติ ด้วยมีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ เต็มไปด้วยน้ำ นก น้า ปลา เขา มีการทำไร่ ทำนา หาของป่า เพื่อยังชีพเท่านั้น หากเหลือก็แบ่งปันหรือแลกกันภายในชุมชน มีความช่วยเหลือเกื้อกูล เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน มี มีความสมัครสมานสามัคคีกันในชุมชน มีความเชื่อเรื่องบุญ เรื่องบาป เชื่อการให้ การเสียสละ การบริจาค ทั้งทรัพย์สินหรือเงินทอง ทำแล้วจะ ได้บุญ ในอดีตชุมชนแห่งนี้ความสัมพันธ์ของคนในหมู่บ้านนั้นอาศัยคุณธรรม จริยธรรมในการดำรงชีวิตมีคุณภาพชีวิตที่ดี

3. รูปแบบการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียงที่ได้พัฒนาขึ้นนั้น โดยการนำแนวคิดระบบทุนนิยมผสมกับระบบบุญนิยม ภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นหลักในการดำเนินการและบริหาร มีการระดมทุน 2 ประเภท คือ การออมเงินในลักษณะออมหุ้น และออมบุญ วันละ 1 บาท เป็นการออมเงินแบบให้เปล่า เพื่อนำมาจัดสวัสดิการให้กับชุมชน ด้วยการยึดโยงชุมชนด้วยวัฒนธรรมชุมชนและกองทุนสวัสดิการ ใช้หลักธรรมาภิบาลในการบริหาร มีกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็ง ด้วยการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันผ่านการปฏิบัติในระดับบุคคล ครัวเรือน และชุมชน กล่าวคือ ใช้การออมเป็นเครื่องมือ การออมทุกเดือนทำให้เกิดการประหยัด เป็นกระบวนการทางสังคม เกิดกระแสสะสมทุนเงินตรา และมีการปลูกพืชผักสวนครัว ทำให้เกิดการทำกิจกรรมร่วมกันในครอบครัวเป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีก่อให้เกิดการสะสมทุนทางสังคม มีการสร้างเงื่อนไขให้คนปฏิบัติจริงในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงเชื่อมโยงกับสิทธิพิเศษในการกู้เงิน โดยไม่มีดอกเบี้ย

4. ผลการประเมินความเหมาะสมของธนาคารเศรษฐกิจพอเพียงระดับชุมชน พบว่ารูปแบบ และวิธีการดำเนินการภายหลังการพัฒนา มีความเหมาะสม ประชนในชุมชนมีการปรับเปลี่ยนแนวคิด มีวินัย ซื่อสัตย์ ไม่คิดโกง น้อมนำพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาดำรงชีวิตประจำวัน มีส่วนร่วมในกิจกรรมของหมู่บ้านที่เรียกว่าจิตสาธารณะมากขึ้น และจากการสังเคราะห์ข้อมูลพบว่าชุมชนแห่งนี้มีรายจ่ายและหนี้สินลดลง มีรายได้เพิ่มขึ้น ส่วนหนึ่งเป็นผลจากการที่มีกิจกรรมร่วมกัน อาทิ การลงทุนในกลุ่มอาชีพ

(5)

การออม เป็นต้น ซึ่งการเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ชี้ให้เห็นว่ารูปแบบการดำเนินการที่นำแนวคิดระบบทุนนิยม ผสานรวมเข้ากับระบบบุญนิยม โดยใช้บุญเป็นฐานเป็นเครื่องมือในการพัฒนา ก่อให้เกิดการพัฒนาชุมชนและพัฒนาคนให้ดีขึ้น ให้เป็นคนดี มีคุณธรรม มีความเมตตา กรุณา และรู้จักการให้ซึ่งจะก่อให้เกิดสันติสุขขึ้นในชุมชน ซึ่งหากเมื่อองค์กรการเงินชุมชนเข้มแข็ง ลดการพึ่งพาจากภายนอก สามารถพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองได้ ก็จะส่งผลให้ประเทศชาติมีความมั่นคงเข้มแข็งต่อไป

Title	The Development of Operational Model for the Sufficiency Economy Bank
Author	Miss Nittaya Wongyos
Degree of	Doctor of Philosophy in Administrative Science
Advisory Committee Chairperson	Associate Professor Dr. Thep Phongparnich

ABSTRACT

The purposes of the research were : 1) to synthesize the idea of the procedure management of the bank with capitalism system and merit system. 2) to study the contexts of economy, society , tradition , belief and culture of the community 3) to develop the administrative model for the sufficient economy bank in a community 4) to evaluate the management of the sufficient economy bank in the community.

The research and development procedures were used for the research process divided into four steps consisting of synthesizing of the idea and the operational process of the bank with capitalism system and merit system. This also included the investigation of the community context, development of the operational model for the sufficiency economy bank in a community together with the participatory action research done by using the Future Search Conference procedure, training and studying tour activities under the philosophy of sufficiency economy idea. The researcher evaluated the operations of the sufficiency economy bank at Thaglang Thatai village, Group 7, Bankiew sub-district, Maetha district, Lampang province.

The findings of the research were as follows :

1. The idea of the operational process of the bank with capitalism mainly aimed at creating the topmost profit, encouraging of an expansion of investment, increasing of consumption that caused employment opportunities, and the occurrence of new innovation. The merit system was the developing strategy which contrasted to the capitalism system. It was the idea of doing merit activities not aiming at money. It was emphasized to on spiritual development rather than materials. It was suggested that man should know how to give and take, to reduce selfishness, to be afraid of sin, to be generous in order to lessen passions and desires. The researcher believed hat if we combine the idea of capitalism system to merit to be a guideline

for the operation of sufficiency economy bank, it will result in the powerful community and can be self-reliant.

2. General context of Thaglang-Thatay village was found to be a rural area having local culture in daily life activities. Although the bureaucratic system partly caused the community change, but in real lives, the villagers still held the tradition and culture that were considered the local symbols. They had faiths and beliefs as their ancestors had accumulated for a long time. They had simple ways of lives by being dependent on nature. There were plentiful resources such as, water, birds, rice fields, forests, and mountains. They grew plants and rice, searched for forest products in order to earn their living. The surplus of forest products were usually exchanged among people in the community. In the past, relationships of the local people relied on morals, ethics and harmony for their peaceful living.

3. The operational model for the sufficiency economy bank was developed by using the combination of the capitalism system and the merit system through the sufficiency economy philosophy as its main operation and management. There were 2 capital seeking : stock saving and merit saving for 1 baht a day. It was the free saving which aimed to establish the community welfare linking the community with community culture and welfare fund by using good governance administration. There was the process of strength creation by using mutual learning process through individual performance, family and community. Saving was employed as a tool for monthly savings that caused economizing. It was the social process that helped accumulate the fund and there was plant growing that helped family do activities together. It created good relationships that caused social fund accumulation. There was the condition for people to perform about the sufficiency economy related to the privilege of free interest loan.

4. the evaluation of the community sufficiency economy bank, it was found that the model and procedures after developing was appropriate. People in the community had changed their ways of thinking. They were honest and have discipline. They adopted His Majesty the King's philosophy of sufficiency economy in their daily life activities. They participated in village activities called "civic mind". Based on data synthesis, it was found that people in the community has a decrease of debts and expenses. Partially, it was the result of the activities that the villagers had done together such as the investment among occupation groups, savings, etc. These changes indicated that the operational model that linked the capitalism system

to the merit system helped develop the community and local people. That was, they knew how to give and take, and to be self-reliant. This resulted in the enhancement of strength and stability of the country.

กิตติกรรมประกาศ

ข้าพเจ้าขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.เทพ พงษ์พานิช ประธานคณะกรรมการที่ปรึกษา รองศาสตราจารย์ ดร.เฉลิมชัย ปัญญาดี อาจารย์ ดร.ภาณุ สิทธิวงษ์ และ อาจารย์ ดร.สมคิด แก้วทิพย์ คณะกรรมการที่ปรึกษาคุศลินิพนธ์ ที่ได้ให้คำแนะนำปรึกษา รวมถึงข้อเสนอแนะและแนวทางในการศึกษาค้นคว้า ด้วยความอดทน ห่วงใยตลอดมา ตลอดจนตรวจสอบแก้ไขคุศลินิพนธ์ฉบับนี้ จนกระทั่งสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี รวมทั้ง ดร.เมธี พยอมยงค์ ประธานคณะกรรมการสอบคุศลินิพนธ์ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อภิชาติ ไครแสง กรรมการสอบคุศลินิพนธ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปรารธนา ยศสุข ผู้อำนวยการวิทยาลัยบริหารศาสตร์ และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บงกชมาศ เอกเอี่ยม รองผู้อำนวยการฝ่ายวิจัยและพัฒนาวิชาการ วิทยาลัยบริหารศาสตร์ ซึ่งเป็นผู้ที่บริหารจัดการด้านการศึกษาให้แก่ศึกษาระดับปริญญาเอกได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ขอขอบพระคุณ บมจ.ธนาคารกรุงไทย ที่เห็นความสำคัญของการพัฒนานวัตกรรม ขอขอบพระคุณ นายเสน่ห์ อ้วนสะอาด ผู้อำนวยการฝ่ายอาวุโส ผู้บริหารสำนักงานเขตลำปาง นายไชยรัตน์ โครบาล ผู้อำนวยการฝ่ายอาวุโส ผู้บริหารสำนักงานเขตเวียงพิงค์ ที่อนุญาตให้ศึกษาครั้งนี้ ขอขอบคุณ นายวิชิต นันทสุวรรณ ผู้อำนวยการ สำนักอำนวยการคณะกรรมการผู้นำชุมชนแห่งชาติ (ตำแหน่งขณะนั้น) ที่ได้อนุเคราะห์ข้อมูล ขอขอบพระคุณ อาจารย์วันชัย เจือบุญ รองอธิการบดีวิทยาเขตเพชรบุรี มหาวิทยาลัยศิลปากร และคณะกรรมการหมู่บ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง นายสมบุญ สานอินจักร์ ผู้ใหญ่บ้าน และประชาชนหมู่บ้านท่ากลาง-ท่าใต้ ตำบลบ้านกิ้ว อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง ทุกท่านที่ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีในการร่วมกิจกรรมงานวิจัยเชิงปฏิบัติการอันเป็นประโยชน์ต่อการวิจัยในงานคุศลินิพนธ์นี้ ขอขอบคุณเพื่อนนักศึกษาร่วมชั้นเรียนปริญญาเอก รุ่น 1 พนักงานเจ้าหน้าที่ของวิทยาลัยบริหารศาสตร์ และบุคคลอีกหลายท่านซึ่งไม่ได้กล่าวนามไว้ที่นี่ ที่เป็นผู้ให้กำลังใจ ช่วยเหลือ สนับสนุน ตั้งแต่เริ่มศึกษาจนกระทั่งสำเร็จการศึกษา

ขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างยิ่ง ต่อ นายบุญชุม วงศ์ยศ และนางทา วงศ์ยศ ผู้เป็นบิดา และมารดา ที่ได้เห็นคุณค่าของการศึกษา และได้วางพื้นฐานด้านการศึกษาให้แก่ผู้วิจัยตั้งแต่เยาว์วัย และขอขอบพระคุณ นางสาวนันทนาพร วงศ์ยศ พี่สาวที่ให้กำลังใจและสนับสนุนเงินทุนการศึกษานี้ พร้อมนี้ขออุทิศ คุณงามความดีที่เกิดจากงานวิจัยในคุศลินิพนธ์นี้ แด่ นางปัทมา สมิตะสิริ นักศึกษาปริญญาเอก รุ่น 1 และนายทรงศักดิ์ วงศ์ยศ พี่ชายผู้ล่วงลับ

นิตยา วงศ์ยศ

มิถุนายน 2553

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	(3)
ABSTRACT	(6)
กิตติกรรมประกาศ	(9)
สารบัญ	(10)
สารบัญตาราง	(12)
สารบัญภาพ	(13)
สารบัญภาพผนวก	(14)
บทที่ 1 บทนำ	1
ปัญหาและความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	5
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการศึกษา	5
ขอบเขตของการวิจัย	6
นิยามศัพท์ปฏิบัติการ	6
บทที่ 2 การตรวจเอกสารที่เกี่ยวข้อง	9
แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการออม	9
แนวคิดองค์การการเงินชุมชนและสถาบันการเงินเพื่อคนจน	20
แนวคิดด้านองค์กรชุมชนเข้มแข็ง	51
แนวคิดระบบทุนนิยม ระบบบุญนิยม	89
แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง	108
แนวคิดการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง	124
แนวคิดการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง	126
แนวคิดการมีส่วนร่วม	129
บทความและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	134
เทคนิคที่นำมาใช้ในกระบวนการพัฒนามีส่วนร่วม	136
กรอบแนวความคิดในการวิจัย	152

บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	157
สถานที่ดำเนินการวิจัย	157
ขั้นตอนและวิธีการดำเนินการวิจัย	157
เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล	159
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	37
บทที่ 4 ผลการวิจัยและวิจารณ์	164
ตอนที่ 1 สังเคราะห์แนวคิดและกระบวนการดำเนินการธนาคารระบบทุน และระบบบุญ	164
ตอนที่ 2 ศึกษาบริบทชุมชน เพื่อการพัฒนาธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง	173
ตอนที่ 3 การพัฒนารูปแบบการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง	189
ตอนที่ 4 การประเมินผลการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียงในระดับ ชุมชน	213
บทที่ 5 สรุปอภิปราย และข้อเสนอแนะ	223
สรุปผลการวิจัย	223
การอภิปรายผลการศึกษา	229
ข้อเสนอแนะ	243
ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป	245
บรรณานุกรม	247
ภาคผนวก	256
ภาคผนวก ก เครื่องมือการวิจัย	257
ภาคผนวก ข ระเบียบข้อบังคับของธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง	264
ภาคผนวก ค แผนที่หมู่บ้าน	267
ภาคผนวก ง ภาพกิจกรรมงานวิจัย	269
ภาคผนวก จ ประวัติผู้วิจัย	277

สารบัญญัตราง

ตาราง		หน้า
1	การเปรียบเทียบปรัชญาของระบบทุนนิยมกับระบบบุญนิยมในทัศนะของจิ้งเขียงผ้าสี	92
2	การเปรียบเทียบปรัชญาของระบบทุนนิยมกับระบบบุญนิยม ของเพ็ญศิริ พันพา	94
3	การเปรียบเทียบปรัชญาของระบบทุนนิยมกับระบบบุญนิยมของกนกศักดิ์ แก้วเทพ	94
4	การเปรียบเทียบปรัชญาของระบบทุนนิยมกับระบบบุญนิยมของเครือข่ายกสิกรรมฯ	95
5	กรอบ เกณฑ์ ตัวชี้วัด เศรษฐกิจพอเพียง	120
6	แสดงรายได้ หมู่บ้านท่ากลาง-ท่าใต้	183
7	แสดงรายจ่าย ของหมู่บ้านท่ากลาง-ท่าใต้	183
8	แสดงหนี้สิน ของหมู่บ้านท่ากลาง-ท่าใต้	184
9	เปรียบเทียบ รายได้ รายจ่าย หนี้สิน ของหมู่บ้านท่ากลาง-ท่าใต้	184
10	เปรียบเทียบหลักการและวิธีการของรูปแบบการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียงแบบเดิมและใหม่	203
11	แผนการดำเนินงาน (action plan) ธนาคารเศรษฐกิจพอเพียงบ้านท่ากลาง-ท่าใต้	205
12	ผลการประเมินความเหมาะสมรูปแบบการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง	218
13	แสดงรายได้ หมู่บ้านท่ากลาง-ท่าใต้	221
14	แสดงรายจ่าย ของหมู่บ้านท่ากลาง-ท่าใต้	222
15	แสดงหนี้สิน ของหมู่บ้านท่ากลาง-ท่าใต้	222

สารบัญภาพ

ภาพ	หน้า
1 การพึ่งพาตนเองของสังคมชนบทไทย	60
2 รูปแบบวงจรทุนเงินตรา	81
3 ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง	122
4 แนวคิดและหลักการดำเนินการ ธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง	127
5 การวิจัยเชิงปฏิบัติการ	137
6 แสดงวงจรการแสวงหา (ความรู้-การกระทำ)	
7 การพัฒนามุ่งสู่การแก้ปัญหาของชุมชน	142
8 หลักจิตวิทยาของ Clsesen	146
9 กระบวนการ F.S.C.	148
10 กรอบแนวความคิดในการวิจัย	156
11 การจัดโครงสร้างองค์กรของธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง บ้านท่ากลาง-ทำได้	192
12 รูปแบบการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง	211
13 รูปแบบการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง	228

สารบัญภาพผนวก

ภาพผนวก		หน้า
1	แผนที่หมู่บ้านท่ากลาง - ทำได้ ตำบลบ้านกิ้ว อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง	268
2	สัมมนาเชิงปฏิบัติการ ธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง ณ ศาลาเอนกประสงค์ หมู่บ้านท่ากลาง-ทำได้	270
3	สัมภาษณ์ประวัติความเป็นมา วิถีชีวิตหมู่บ้านท่ากลาง-ทำได้	272
4	ฝึกอบรมวิสาหกิจชุมชน และฝึกอบรม ศึกษาดูงาน ธนาคารเศรษฐกิจ พอเพียง	273
5	วิถีชีวิตชุมชนหลังการพัฒนา หมู่บ้านท่ากลาง-ทำได้	274
6	ประชุมกลุ่มย่อย คณะกรรมการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียงหมู่บ้านท่ากลาง - ทำได้	275
7	การพัฒนารูปแบบการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง บ้านท่ากลาง- ทำได้	276

บทที่ 1

บทนำ

ปัญหาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาของประเทศไทยที่ผ่านมา ได้ทำให้เมืองไทยของเราเกิดความเจริญทาง วัตถุและความสะดวกสบายอย่างท่วมท้น มีตึกสูง ๆ มีรถยนต์หรูหราอยู่เต็มท้องถนน มีไฟฟ้าสว่างไสวอยู่ทั่วเมือง แต่ภายใต้ความเจริญเหล่านี้ ได้มี สภาพคนจรจัด ขอดทาน โจรผู้ร้ายชุกชุม ชุมชนแออัด ที่มีให้เห็นทั่วไป โดยเฉพาะในตัวเมืองที่มีความเจริญ สภาพการปัญหาจราจรที่ติดขัด ปัญหาน้ำเน่าเสีย มลภาวะทางอากาศ เริ่มกระจายไปตามความเจริญเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ผู้คนเริ่มเป็นโรค ร้ายจากการอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เป็นพิษ โดยเฉพาะคนยากจนที่ไม่มีทางเลือกมากนัก ในชนบท ชาวบ้านผู้เคยมีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายอยู่อย่างพอมีพอกินก็กลับถูกผลักดันเข้าสู่กระแสนิยม มีการกู้หนี้ยืมสินจากพ่อค้าเงินกู้ ผลผลิตที่ขายได้มีความผันผวนไปตามกลไกตลาด สภาพหนี้สินท่วมท้นเริ่มเข้ามาเยือน (วนิดา ดันติวิทยาพิทักษ์, 2543: 128-129) แต่เราคงปฏิเสธไม่ได้ว่าการพัฒนาที่ผ่านมา ได้นำสิ่งดี ๆ ต่าง ๆ มากมายมาให้แผ่นดินเกิดของเรา ซึ่งความเจริญรุ่งเรืองที่เกิดขึ้นนั้น ได้นำความสุขความสบายสู่คนเพียงหยิบมือเดียวแต่กลับนำความทุกข์ยากมาให้กับคนจำนวนมาก โดยเฉพาะคนที่ปรับตัวไม่ทันกับระบบทุนนิยมที่ถาโถมเข้ามา จึงต้องตกเป็นเหยื่อของการพัฒนา ปัจจุบันเราได้ทราบแล้วว่า ไม่ใช่ความผิดของคนเหล่านั้นเพียงคนเดียว แต่ส่วนหนึ่งเป็นเพราะ ปัญหาในระบบทุนนิยมเองที่ไม่ได้นำแต่ความเจริญหรือด้านดีมาให้เท่านั้นแต่ยังมีด้านมืดและความ ผิดพลาดบกพร่องในระบบอยู่ จึงไม่สามารถทำให้ทุกคน ได้พัฒนาและศักยภาพของตนเองที่มีอยู่อย่างเต็มที่เพื่อนำความสุขความเจริญมาให้กับชีวิต เหมือนอย่างที่โฆษณาหรือคิดฝันกันไว้ ภายใต้ แนวคิดการพัฒนาประเทศซึ่งให้ความสำคัญกับการสร้างความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจระดับมหภาคเป็นหลัก และจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1-8 ในช่วง 4 ทศวรรษที่ผ่านมา ส่งผลให้ประเทศไทยประสบความล้มเหลวด้านการพัฒนาชนบทใน 5 ประการด้วยกัน คือ 1) ชาวชนบทไม่สามารถพึ่งตนเองได้ ประเทศยังพัฒนามากยิ่งขึ้นชาวชนบทไทย ยิ่งพึ่งภายนอกเพิ่มขึ้น เช่น มีการกู้หนี้ยืมเงินจากสถาบันการเงิน ทั้งสถาบันการเงินของรัฐ ของเอกชน และจากนายทุนเพิ่มมากขึ้น ทำให้ชาวชนบทมีหนี้สินล้นพ้นตัว ที่ดินจํานองกับสถาบันการเงินถูกยึดหรือขายเพื่อใช้หนี้ 2) ทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายเพิ่มขึ้น อันเนื่องมาจากภาคเกษตรชาวนาไม่มีที่ทำกินต้องบุกเบิกป่า และที่สาธารณะประโยชน์ก่อให้เกิดปัญหาการย้ายถิ่นที่อยู่ตามมา 3) มีความเหลื่อมล้ำทางสังคมมากขึ้น คนรวยก็รวยมากขึ้น เช่น เจ้าของธุรกิจการค้ามีโอกาเสอเปรียบคนยากจนในชนบทมากขึ้น

คนจนในชนบทก็จนลงเนื่องจากถูกเอารัดเอาเปรียบจากชนชั้นที่สูงกว่า 4) สังคมและวัฒนธรรมเสื่อมโทรมลงเพราะคนยากจนมีมากการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างจำกัดมากขึ้น มีการฉกชิงวิ่งราว จี้ปล้นข่มขืน มีคดีอุกฉกรรจ์มากขึ้น 5) ทำลายและปิดโอกาสชาวชนบทในหลาย ๆ ด้าน เช่น ด้านการศึกษา การสร้างงานให้กับตนเองและครอบครัว ซึ่งเหล่านี้จะหมดโอกาสไปกับความยากจน ทำให้ชาวชนบทไม่มีโอกาสได้รับการศึกษาสูงๆ และสามารถสร้างงานให้กับตนเองได้ ในอดีตชุมชนอยู่ได้อย่างพอเพียงพึ่งตนเอง มีความมั่นคงในชีวิต มีอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย มียารักษาโรคแบบพื้นบ้าน มีที่มั่งนึ่งที่พึ่งพาอาศัยได้ มีน้ำ มีดิน มีป่า มีธรรมชาติรอบตัวให้พึ่งพิงเป็นตลาด เป็นโรงพยาบาล เป็นบ้าน เป็นโรงงาน ด้วยเหตุดังนี้ แม้ไม่มีการออมโดยตรง ก็มีการออม “โดยธรรมชาติ” คือ ธรรมชาติเป็นผู้ออมและจัดสรรให้ธรรมชาติจัดการให้เห็ดดอกหน้าโหนด ผักหวานออกเมื่อไร ไข่มดแดง แมงแดง จักจั่น ฮีลอก ดอกกระเจียวเกิดเมื่อไรและหาได้ที่ไหน รวมถึงอาหารมากมายหลายชนิดจากซูเปอร์มาร์เก็ตธรรมชาติที่มีเกินพอ สำหรับบริโภค แต่ไม่พอแก้ไขปัญหานี้สินที่เกิเกิดขึ้นเพราะการพัฒนาที่ผิดพลาด และ โครงสร้างสังคมที่ไม่เป็นธรรมชาติ ชาวบ้านจึงต้องไปเก็บของป่าเหล่านี้ไปขายตลาดให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้เพราะต้องการเงินเมื่อก่อนนี้ผักหวานต้นใหญ่ใคร ไปพบก่อนก็จะเก็บจนหมดต้นแล้ว ยังเก็บเงี้ยวไว้คนเดียวกลัวคนอื่นไปพบไปเก็บ การแย่งชิงทรัพยากรจึงไม่มีแต่เรื่องใหญ่อย่างที่ดิน น้ำ และป่า “ไข่มดแดง แมงแดง จักจั่น และผักหวาน” ก็แย่งชิงกันแล้ว และเพื่อความได้เปรียบและรวดเร็วก็พร้อมที่ตัดต้นไม้ขนาดเขื่อง ๆ ลงมาเพื่อจะได้เก็บแมงแดง จักจั่น ได้ง่ายขึ้นและรวดเร็ว จากการที่ความมั่งคั่งทางธรรมชาติ อันเป็นรากฐานมั่นคงของชีวิตหุดหายและเสื่อมโทรมลงไปจนเกือบหมดสิ้น ชาวบ้านแทบไม่มีความมั่นคงเหลืออยู่อีกต่อไป ทั้งครอบครัว ชุมชน ธรรมชาติรอบตัวเปลี่ยนไปในทางเลวลงจนพึ่งพาอาศัยกัน ไม่ได้เหมือนเมื่อก่อน ในนามของการพัฒนาชาวบ้านถูกจัดการให้พึ่งพาตลาด พ่อค้า ครู หมอ ข้าราชการ อาจารย์ ตำรวจ ทนาย ศาล ธนาคาร โรงพยาบาล โรงงาน โรงแรม โรงรับจํานำและอีกสารพัดโรง

ในระหว่างที่ผ่านมามององค์กรทั้งภาครัฐและเอกชนได้พยายามแก้ปัญหาโดยโครงการสำคัญหนึ่ง คือ องค์กรการเงินชุมชนหรือกลุ่มออมทรัพย์ ซึ่งเรียกกันหลาย ๆ ชื่อ และการมีรูปแบบการบริหารจัดการแตกต่างกัน เช่น กลุ่มสังฆะออมทรัพย์ กองทุนหมู่บ้าน ธนาคารหมู่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์เครดิตยูเนียน รวมไปถึงองค์กรที่มีกฎหมายรองรับอย่างสหกรณ์ออมทรัพย์ และสหกรณ์ต่าง ๆ ที่มีกิจกรรมออมทรัพย์อยู่ในตัว องค์กรเหล่านี้มีอยู่กว่า 40,000 แห่งทั่วประเทศ แต่คาดกันว่ามีเพียงประมาณร้อยละ 10 เท่านั้นที่เป็นองค์กรที่เข้มแข็ง นอกนั้นเหลือแต่ชื่อ หรืออยู่ในสภาพที่ขาดทุนมีแต่ตรงกับทฤษฎี สาเหตุที่โครงการส่วนใหญ่ของรัฐล้มเหลว ก็คือ ระบบการรวมศูนย์อำนาจของระบบราชการนั่นเองข้าราชการท้องถิ่นจึงมีข้อจำกัดที่ไม่สามารถทำตามเจตนารมณ์หรือ

ความคิดอิสระของเขาได้ ส่วนกลางทำมาอย่างไรก็ต้องทำอย่างนั้น จะจำเป็นหรือไม่จำเป็นจะเหมาะสมหรือไม่เหมาะสมก็ต้องทำ ดังนั้น การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงเป็นยุทธศาสตร์สำคัญในการพัฒนาชุมชนให้เกิดการพึ่งพาตนเอง (self – reliance) ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน(อุบลวรรณ สืบยุบล, 2529: 9) การพัฒนาที่ต้องเสริมสร้างพลังมวลชนให้สามารถจัดการได้ด้วยตนเอง (ชัยยศ อิมสุวรรณ, 2544: 28) โดยเปิดโอกาสให้บุคคล และผู้แทนของกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ที่อยู่ในชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วม และรับผิดชอบในการกำหนดทิศทางการพัฒนา ดังนั้น การมีส่วนร่วมที่แท้จริงจึงหมายถึง การมอบอธิปไตยขั้นพื้นฐานแก่ประชาชน การพยายามจัดตั้งและพัฒนาองค์กรประชาชนให้เข้มแข็ง บนพื้นฐานของการพึ่งพาตนเองเป็นสำคัญโดยการร่วมนั้นต้องเป็นการร่วมอย่างมีสำนึก รับผิดชอบ และมีบทบาทอย่างเต็มที่ ตั้งแต่คิดค้นปัญหา วางแผนปฏิบัติการ ดูแลกำกับติดตาม ตลอดจนประเมินผลงาน จึงจะทำให้การพัฒนานั้นเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และบรรลุเป้าประสงค์ (สัมพันธ์ เศรษฐกิจ, 2544: 161)

การจัดตั้งกองทุนต่าง ๆ ในหมู่บ้านของรัฐบาล มักจะไม่ได้เริ่มต้นจากสภาพปัญหา และความเป็นจริงในหมู่บ้านที่แตกต่างกัน เป็นการเอาหลักการเดียวกันมาใช้เหวี่ยงแหไปทั่วประเทศ ทั้งห้าหมื่นหมู่บ้าน แน่นอมนั้นเหมือนกับการหวานเมล็ดพืชยอมมี โอกาสงอกขึ้นได้บ้าง แต่ที่สำคัญคือก็มิ้งงอกขึ้นมาเท่าไรและสูญเสียไปเท่าไร ถ้าพิจารณาในแง่ของหลักการประเมินแล้วพบว่ามีความสำเร็จน้อยมาก ดังนั้นแง่คิดในด้านการจัดตั้งกองทุน ทำไมเราไม่พิจารณาหวานเมล็ดพืชลงบนเนื้อดินที่เหมาะสมสอดคล้องกัน ดังที่เห็นแล้วว่า หมู่บ้านที่ประสบความสำเร็จในการสร้างกองทุนหมู่บ้าน กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ ธนาคารชุมชน ฯลฯ ก็เพราะพวกเขาคิดหาวิธีการเอง ทำเองจากสมองและสองมือบนเนื้อดินของหมู่บ้านเขาเอง องค์กรเหล่านี้เป็นรูปแบบการจัดการเกี่ยวกับ“เงินสด” ที่ชาวบ้านมีเป็นการออมเงินที่กระทำอย่างสม่ำเสมอรายเดือนซึ่งดูๆแล้วก็เป็นรูปแบบที่เหมาะสมกับชาวบ้าน ซึ่งอยู่ห่างไกลเมือง ไกลธนาคาร และไม่คุ้มที่จะเสียเวลา และค่ารถเพียงเดินทางไปเมืองทุกเดือนเพื่อออมเงินเพียง 50 บาท 100 บาท แต่ที่สำคัญกว่านั้นการออมทรัพย์เป็นรูปแบบการจัดการทุนที่เป็นเครื่องมืออย่างสำคัญและประสิทธิภาพ เพื่อการเรียนรู้ การรวมตัวเป็นองค์กรชุมชนการเรียนรู้ การทำงานร่วมกัน จัดการทรัพยากรต่างๆ ลงทุนแปรรูปผลผลิต และอื่นๆด้วยเหตุนี้องค์กรการเงินชุมชนหรือกลุ่มออมทรัพย์จึงไม่ใช่ธนาคารหรือสถาบันการเงินที่ดึงขึ้นมาแข่งขัน ธนาคารหรือสถาบันการเงินต่างๆ หากแต่เป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาชุมชนที่ทุกอย่างสัมพันธ์กันอย่างเป็นองค์รวม (พิทยา ว่องกุล, 2532)

ธนาคารเศรษฐกิจพอเพียงเป็นรูปแบบหนึ่งขององค์กรการเงินชุมชนที่เป็นผลมาจากการโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุนของรัฐบาลในปี 2548 โดยมีหลักการพื้นฐาน 3 ประการ 1) การเข้าถึงนโยบายแปลงสินทรัพย์เป็นทุน ที่สินทรัพย์ไม่ได้หมายถึง ที่ดินทำกินเพียงอย่างเดียว ยังมี

สินทรัพย์ในรูปแบบอื่นๆ เช่น แรงงาน ความรู้ภูมิปัญญา ทักษะฝีมือ ต้นไม้ เครื่องจักร ผลผลิต ทรัพยากรความหลากหลายตามธรรมชาติในท้องถิ่น รวมถึงการแปลงสินทรัพย์เพื่อพัฒนาการผลิตทางการเกษตร 2) การมีทางเลือกใหม่ในการผลิตและการประกอบการ เช่น การลดรายจ่าย จะเกิดจากการรู้จักตนเอง การเพิ่มรายได้ เกิดจากการรู้จักชุมชน และการสร้างโอกาส โอกาสจะเกิดจากการรู้จักโลกแวดล้อม ทั้งโลกแวดล้อมทางธรรมชาติ หมายถึง รู้จักทรัพยากร ในชุมชนท้องถิ่น รู้คุณค่าของพันธุกรรมท้องถิ่น ซึ่งช่วยให้เกษตรกรมีพันธุ์พืชใหม่ๆ ในระบบผลิตทางการเกษตรที่ไม่ซ้ำกับพืชที่เพาะปลูกในชุมชนท้องถิ่นอื่น 3) การมีความรู้ด้านทักษะการผลิต การจัดการ และการประกอบการใหม่ๆ ที่เกี่ยวข้องกับทางเลือกของตนเองในชุมชน เพื่อให้สมาชิกสามารถดำเนินการพัฒนาตามทางเลือกใหม่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ (วิชิต นันทสุวรรณ, 2550)

หมู่บ้านท่ากลาง-ท่าใต้ ตำบลบ้านกิ้ว อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง ได้รับการคัดเลือกให้เป็นหนึ่งในพื้นที่ดำเนินโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน นับจากกระบวนการเวทีในการทำ ความเข้าใจโครงการ การเก็บข้อมูลครัวเรือน การนำข้อมูลที่ได้มาร่วมกันสรุปและวิเคราะห์ ทั้งในเวทีผู้นำกลุ่มทางสังคม และในระดับกลุ่มย่อย จนกระทั่งเกิดแผนอาชีพ และแผนวิสาหกิจกลุ่ม ผ่านการอบรมให้ความรู้ ศึกษาดูงาน และทดลองปฏิบัติตามหลักสูตรของกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ตามความสนใจ และเหมาะสมที่จะดำเนินการได้ 7 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มปุยชีวภาพ 2) การแปรรูปผลผลิต 3) กลุ่มทำน้ำปลา 4) กลุ่มของใช้ 5) กลุ่มเพาะไม้ 6) กลุ่มแปรรูปแหนม 7) กลุ่มเกษตรผสมผสาน จำนวน 132 คน ร่วมกับคนในชุมชน หมู่ 7 บ้านท่ากลาง-ท่าใต้ ตำบลบ้านกิ้ว อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง ได้มีการประชุมกันเพื่อกำหนดวิธีการจัดการที่จะสามารถเชื่อมโยงกลุ่มอาชีพ และวิสาหกิจที่เกิดขึ้นเข้ากับรูปแบบของธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อนำเอาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในรูปแบบของธนาคาร โดยมีเป้าหมายเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน ทั้งในรูปของทุนเพื่อการผลิต เงินตอบแทนที่ได้รับจากการผลิต และสวัสดิการของคนในชุมชน โดยทุนในที่นี้ไม่ได้หมายถึงเฉพาะแต่ทุนที่เป็นเงินเท่านั้น แต่หมายรวมทุนในด้านอื่น ๆ ที่มีในชุมชนทั้งทุนที่เป็นทรัพยากร ทุนความรู้ ภูมิปัญญา และทุนทางสังคม โดยนำเอาการจัดการมาเป็นแรงผลักดันขับเคลื่อนในรูปแบบของธนาคารที่เชื่อมโยงกิจกรรม และค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวันของเกษตรกร โดยใช้ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีอยู่แต่เดิมมาสร้างความศรัทธา และการร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมร่วมกันของชุมชนที่ผลที่ชุมชนจะได้รับจะไม่ได้เป็นเฉพาะแค่ตัวเงิน แต่สามารถส่งผลถึงการได้รับสวัสดิการอย่างเท่าเทียมกันของคนในชุมชนอีกด้วย ซึ่งจากความเชื่อมั่นและศรัทธาร่วมกันดังกล่าวชุมชนจึงมีการร่วมกันจัดตั้ง ธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง ที่บ้านท่ากลาง-ท่าใต้ ตำบลบ้านกิ้ว อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง ผู้วิจัยจึงความสนใจต้องการหาคำตอบเชิงประจักษ์ว่า ธนาคารเศรษฐกิจ

พอเพียงควรมีรูปแบบการดำเนินการอย่างไรให้ประสบความสำเร็จ ให้ชุมชนสามารถลดการพึ่งพาจากภายนอกและพึ่งตนเองได้ จากคำถามประเด็น ดังต่อไปนี้

1. แนวคิด กระบวนการและวิธีการดำเนินการขององค์กรการเงินชุมชน (ธนาคารตามแนวคิดระบบทุนนิยม และธนาคารตามแนวคิดบุญนิยม) มีลักษณะอย่างไร
2. บริบทชุมชน สภาพเศรษฐกิจ สังคม ความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรมชุมชนของเป็นอย่างไร
3. การพัฒนารูปแบบการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียงระดับชุมชน มีอะไรบ้าง และดำเนินการอย่างไร
4. ผลการดำเนินงานธนาคารเศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน เป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง มีวัตถุประสงค์ดังนี้

1. เพื่อสังเคราะห์แนวคิดและกระบวนการดำเนินการธนาคารตามแนวคิดระบบทุนนิยม และธนาคารตามแนวคิดระบบบุญนิยม
2. ศึกษาบริบทชุมชน สภาพเศรษฐกิจ สังคม ประเพณี ความเชื่อ วัฒนธรรมชุมชน เพื่อการพัฒนาธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง
3. เพื่อพัฒนารูปแบบการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียงระดับชุมชน
4. ประเมินผลการดำเนินงานธนาคารเศรษฐกิจพอเพียงระดับชุมชน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการศึกษา

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัยครั้งนี้ คือ

1. ชุมชนหรือหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องสามารถนำกระบวนการพัฒนาไปประยุกต์ใช้ในชุมชนอื่นได้
2. องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษา การพัฒนารูปแบบธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง เป็นข้อมูลสำหรับผู้สนใจที่จะศึกษาวิจัยเรื่ององค์กรการเงินชุมชน และยังเป็นการขยายพรมแดนการศึกษา เพื่อประโยชน์ในการศึกษาวิจัยที่ลุ่มลึกต่อไป

ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตของการวิจัยครั้งนี้ มีดังต่อไปนี้

1. ขอบเขตพื้นที่ พื้นที่ศึกษาได้แก่ หมู่บ้านท่ากลาง-ท่าใต้ ตำบลบ้านกิ้ว อำเภอมะนัง จังหวัดลำปาง
2. ขอบเขตเนื้อหา การศึกษาครั้งนี้มุ่งศึกษาแนวคิดของธนาคารตามแนวคิดระบบทุนนิยม และธนาคารตามแนวคิดระบบบุญนิยม และข้อมูลบริบทชุมชน ประวัติของชุมชน ลักษณะทางเศรษฐกิจ รายได้ รายจ่าย หนี้สิน สังคม ประเพณี ความเชื่อ วัฒนธรรม และประชากร
3. ขอบเขตในการวิจัย การศึกษาครั้งนี้เป็นการพัฒนาการรูปแบบ การดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง ในลักษณะของวิจัยเชิงพัฒนา ระยะเวลาที่ใช้ศึกษาในครั้งนี้จะใช้เวลาในการศึกษาตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2551 ถึงปี พ.ศ. 2552

นิยามศัพท์ปฏิบัติการ

ธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง เป็นรูปแบบหนึ่งขององค์กรการเงินชุมชนหรือกลุ่มออมทรัพย์ ที่ไม่เป็นทางการ ที่มีระบบจัดการหลักที่เชื่อมโยงทั้งคน และกลุ่มอาชีพ วิสาหกิจชุมชน เข้าด้วยกัน โดยนำเอาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในรูปแบบของธนาคาร โดยมีเป้าหมายเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน ทั้งในรูปของทุนเพื่อการผลิต เงินตอบแทนที่ได้รับจากการผลิต และสวัสดิการของคนในชุมชน

รูปแบบการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง แนวคิด วิธีการบริหาร การดำเนินการ กระบวนการส่งเสริมความเข้มแข็ง และผลการดำเนินงาน

แนวคิด หมายถึง แนวคิดการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียงที่นำสองระบบมาผสมกัน คือ ระบบทุนนิยม ผสานกับระบบบุญนิยม

วิธีการ หมายถึง การระดมเงินออม การบริหารจัดการเงิน การให้กู้ การลงทุนในกลุ่มอาชีพ การสร้างสวัสดิการ

ความเข้มแข็งขององค์กรการเงินชุมชน หมายถึง องค์กรการเงินชุมชนที่มีความสามารถในการบริหารจัดการได้อย่างต่อเนื่อง เพื่อแก้ไขปัญหาาร่วมกันของสมาชิกเกิดการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ และสังคมภายในชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้

ธนาคารทุน หมายถึง รูปแบบหนึ่งขององค์กรการเงินชุมชน ที่มีแนวคิดการดำเนินงานตามระบบทุนนิยม

ธนาคารบุญ หมายถึง รูปแบบหนึ่งขององค์กรการเงินชุมชน ที่มีแนวคิดการดำเนินงานตามระบบบุญนิยม

ระบบทุนนิยม หมายถึง เป็นเศรษฐกิจกระแสหลัก ที่เน้นในเรื่องของการผลิตเป็นจำนวนมาก กำไร คือ แรงจูงใจ ก่อให้เกิดนวัตกรรมใหม่ๆ เกิดการจ้างงาน

ระบบบุญนิยม หมายถึง เป็นกิจกรรมที่หวังบุญ การให้ การเสียสละ การเอื้อเพื่อเกื้อกูลแก่ผู้อื่นนั้น เป็นคุณแก่ตนโดยตรงและเป็นคุณแก่สังคมโดยรอบ

ทุน หมายถึง ไม่ได้เฉพาะแต่ทุนที่เป็นเงิน แต่รวมไปถึง ทุนทรัพยากร ทุนความรู้ ภูมิปัญญา และทุนทางสังคม

เศรษฐกิจชุมชน หมายถึง เศรษฐกิจที่มุ่งสนับสนุนความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งเป็นรากฐานของสังคม เป็นระบบเศรษฐกิจที่มีลักษณะหรือกรอบแนวคิดเฉพาะของตนเอง โดยมีปรัชญาที่มุ่งเน้นพึ่งตนเอง/พอเพียง

ธุรกิจชุมชน หมายถึง องค์กรทางเศรษฐกิจที่มีชุมชนเป็นเจ้าของหรือหุ้นส่วนใหญ่ มีการหากำไรตามแบบทุนนิยม มีการกระจายรายได้อย่างเท่าเทียมกันตามแบบสังคมนิยม การกระจายรายได้จะขึ้นอยู่กับการถือหุ้นของคนในชุมชน ซึ่งมักจะมิขนาดที่ไม่ต่างกันมากนักหรือถูกจำกัดไว้โดยชุมชน การดำเนินงานขององค์กรจะเน้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในทุกขั้นตอน

วัฒนธรรมชุมชน หมายถึง วิธีการดำเนินชีวิต แบบแผนพฤติกรรม ค่านิยม ความคิด ความเห็น ความเชื่อต่างๆ ที่คนในชุมชนได้ร่วมกันคิด ร่วมกันสร้าง ร่วมกันทำ โดยแสดงออกมาในรูป ความเชื่อ ศิลปะ ระเบียบ ประเพณี มีการถ่ายทอดสืบต่อกันมาจากรุ่นหนึ่งสู่อีกหนึ่ง และมีผลต่อสมาชิกของชุมชนในการดำเนินชีวิต ในการคิด ในการแสดงออก รวมถึงความสัมพันธ์ต่าง ๆ ของคนในชุมชน ซึ่งมักจะมีความแตกต่างกันไปตามชุมชน ท้องถิ่น และภูมิประเทศ

วงจรทุน หมายถึง การสร้างทุนทุกประเภทที่มีอยู่ในหมู่บ้านให้เกื้อกูลกันส่งเสริมซึ่งกันและกัน เป็นวงจรขึ้นมา

เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง เศรษฐกิจที่สามารถอุ้มชูตัวเอง อยู่ได้โดยไม่ต้องเดือนร้อน โดยต้องสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจของตนเองให้ดีเสียก่อน คือ ดั่งตัวให้มีความพอกินพอใช้ โดยเฉพาะอาหารและที่อยู่อาศัย ส่วนที่ไม่สามารถผลิตเองได้ ก็แลกเปลี่ยนหรือซื้อจากภายนอกบ้าง แต่ควรซื้อของใช้ที่ผลิตได้ในท้องถิ่นหรือในประเทศให้มากที่สุด พยายามก่อกองให้เหลือที่สุดและควรมีชีวิต ความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย และพอใจในสิ่งที่ได้รับมาโดยชอบธรรม ไม่ฟุ้งเฟ้อ ฟุ่มเฟือย เพื่อให้รายจ่ายไม่เกินรายรับ

ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้นจะต้องมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ

การมีภูมิคุ้มกัน หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นโดยคำนึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไป และไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ

เงื่อนไขความรู้ หมายถึง ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผน และความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติการ

เงื่อนไขคุณธรรม หมายถึง ต้องมีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต และมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

บทที่ 2

การตรวจเอกสารที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ได้ทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องเพื่อให้เกิดความชัดเจนในปัญหา เพื่อให้การดำเนินการวิจัยเป็นไปอย่างถูกต้องและครอบคลุมเนื้อหา ดังนี้

1. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการออม
2. แนวคิดองค์การการเงินชุมชนและสถาบันการเงินเพื่อคนจน
 - 2.1 ต่างประเทศ
 - 2.2 ในประเทศ
3. แนวคิดด้านองค์การชุมชนเข้มแข็ง
 - 3.1 การพึ่งตนเอง
 - 3.2 เศรษฐกิจชุมชน ธุรกิจชุมชน
 - 3.3 วัฒนธรรมชุมชน
 - 3.4 เงินทุน ชุมชนทุน ทูตทางสังคม
 - 3.5 การสร้างปัญญา
4. แนวคิดระบบทุนนิยม ระบบบุญนิยม
5. แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
6. แนวคิดการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง
7. แนวคิดการมีส่วนร่วม
8. บทความและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
9. เทคนิคที่นำมาใช้ในกระบวนการพัฒนาการมีส่วนร่วม
10. กรอบแนวความคิดในการวิจัย

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการออม

ความหมายของการออม

นักวิชาการหลายท่าน ได้ให้ความเห็นไว้หลากหลาย เช่น Keynes (อรุณ ภาณุพงศ์, 2502: 316-320) ได้ให้ความหมายของการออมเป็น 2 ลักษณะ คือ ความหมายในเชิงพลวัต “การออมของครัวเรือน หมายถึง รายได้ที่ไม่ได้ใช้จ่ายในปัจจุบัน” ส่วนความหมายในทางสถิต “การออม

ของครัวเรือน หมายถึง การเปลี่ยนแปลงความมั่นคงของครัวเรือน” ส่วน Garry (อรุณ ภาณุพงศ์, 2502: 316-320) ได้ให้ความหมายของการออมของครัวเรือนไว้ว่า “การออมของครัวเรือน หมายถึง รายได้ที่สามารถใช้จ่ายได้จริงซึ่ง ไม่ได้จ่ายออกไปเพื่อซื้อสินค้าและบริการเพื่อการบริโภคปัจจุบัน”

Mazumda (อรุณ ภาณุพงศ์, 2502: 316-317) เห็นว่าคำจำกัดความที่ใช้กันมากที่สุด และเป็นที่ยอมรับกันโดยบุคคลทั่วไปคือ “ส่วนของรายได้ที่เกินไปจากค่าใช้จ่าย” ซึ่งการออมนั้น สามารถหาได้จากบัญชีกำไรขาดทุนหรือจากบัญชีงบดุล ซึ่งการออมจะเป็นการเปลี่ยนแปลงสุทธิของทรัพย์สิน กล่าวคือเป็นส่วนเกินสุทธิของทรัพย์สินที่มีมากกว่าหนี้สินหากกล่าวต่อไปว่า การออมตามความหมายข้างต้นนั้น สามารถใช้ได้กับทุกระดับ ไม่ว่าจะเป็นระดับชาติ ครอบครัวยุทธกิจหรือส่วนรัฐบาล และ Friend (อรุณ ภาณุพงศ์, 2502: 316-320) กล่าวว่า การออมตามความหมายดั้งเดิม คือ รายได้หักด้วยค่าใช้จ่ายในการบริโภค อย่างไรก็ตามความหมายนี้จะยังไม่สมบูรณ์ถ้ายังไม่มีการให้คำจำกัดความของรายได้และค่าใช้จ่ายในการบริโภคลงไปให้แน่ชัด ในอีกความหมายถึง การออมสามารถนิยามได้ว่าเป็น “รายได้ส่วนเกิน” ซึ่งเป็นความหมายที่ชัดเจน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทรรศนะของนักธุรกิจและในความหมายที่สาม การออมสามารถจะนิยามได้ว่าเป็นการเพิ่มขึ้นของทรัพย์สินทั้งหมดหักด้วยการเพิ่มขึ้นของหนี้สินทั้งหมดหลังจากที่ได้มีการปรับค่าของบางรายการและปรับค่าของการลงทุน และคำจำกัดความหรือคำนิยามที่ได้กล่าวมาแล้วนี้จะมีค่าเท่ากัน ถ้าได้มีการให้คำจำกัดความหมายของค่าบางค่า เช่น รายได้ รายจ่ายในการบริโภค เป็นต้น ให้เหมาะสม

Bannock, Baxter และ Rees (อรุณ ภาณุพงศ์, 2502: 316-320) ได้อธิบายว่า การออมของครัวเรือน หมายถึง รายได้ส่วนที่ไม่ได้จ่ายไปเพื่อการบริโภคและชำระภาษี รายได้ส่วนที่เหลือนี้คือการออมนั่นเอง ทั้งนี้การออมดังกล่าวไม่จำเป็นที่จะต้องเป็นเงินออมที่อยู่ในบัญชีออมทรัพย์หรืออยู่ในรูปทรัพย์สินใดๆ แต่จะเป็นเงินฝากในบัญชีกระแสรายวัน หรือเก็บใส่ไว้ในที่ใดที่หนึ่งก็ได้ เพียงแต่ให้เป็นรายได้ส่วนที่มีได้มีการใช้จ่ายเท่านั้น สุชาติ ธีระกุล และคณะ (2526) อ้างจากคำจำกัดความของกองบัญชีรายได้ประชาชาติว่า “การออมของครัวเรือน คือ รายได้พึงใช้จ่ายของครัวเรือน (disposable income) หักด้วยรายจ่ายของครัวเรือน (personal outlay)” จะเห็นได้ว่าทรรศนะของบุคคลต่าง ๆ ที่กล่าวมาข้างต้นสามารถแบ่งออกได้ 2 พวก ใหญ่ ๆ คือ 1) การออมเป็นความแตกต่างระหว่างรายได้กับค่าใช้จ่ายในช่วงเวลาหนึ่ง ซึ่งสามารถหาได้จากบัญชีกำไรขาดทุน 2) การออมเป็นการเปลี่ยนแปลงสุทธิของทรัพย์สินหักด้วยหนี้สิน หาได้จากบัญชีงบดุล ดังนั้น จากความหมายของการออมของครัวเรือนที่มีผู้ให้ไว้ต่าง ๆ กันดังกล่าวข้างต้นนั้น อาจนำมาประมวลให้เข้าใจได้ว่า การออมของครัวเรือน หมายถึง รายได้ส่วนที่สามารถใช้จ่ายได้จริงแต่ไม่ได้จ่ายออกไปเพื่อการบริโภคในปัจจุบัน โดยรายได้ส่วนนี้ได้มีการเก็บออมไว้ในลักษณะ ดังนี้คือ

1. การเก็บออมไว้เป็นทรัพย์สินทางการเงิน โดยแบ่งเป็น

1.1 เก็บออมไว้ที่สถาบันการเงิน เช่น เงินฝากประเภทต่างๆ

1.2 เก็บออมไว้ในรูปเครื่องมือทางการเงิน เช่น เงินสด หุ้นทุน หุ้นกู้ พันธบัตร
ตัวเงิน เป็นต้น

2. เก็บออมไว้ในรูปทรัพย์สินที่แท้จริงหรือทรัพย์สินถาวร เช่น ที่ดิน ที่อยู่อาศัย
เครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ อัญมณี เป็นต้น

จากคำจำกัดความของคำว่า “การออม” จึงทำให้ทราบว่า การออมนั้นมีได้มีเฉพาะ
รายได้ที่เป็นตัวเงินซึ่งเป็นส่วนที่เหลือจากค่าใช้จ่ายในการบริโภคเท่านั้น แต่รายได้ส่วนที่เหลือนั้น
อาจจะเก็บออมในรูปของทรัพย์สินต่าง ๆ ได้ ซึ่งถ้าจำแนกตามกองบัญชีรายได้ประชาชาติ
สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ รูปแบบการออมจะมีหลายประเภท
ดังนี้

2.1 การออมในรูปทรัพย์สินถาวร เป็นการออมโดยการนำรายได้ส่วนที่เหลือ
จากการบริโภคไปใช้จ่ายโดยการซื้อทรัพย์สินถาวร (real assets) มาถือไว้โดยเป้าหมายในการถือ
ทรัพย์สินถาวรดังกล่าวอาจจะแตกต่างกันไป บ้างก็ถือไว้เพราะความจำเป็น บ้างถือไว้เป็นหลักประกัน
ในอนาคต บ้างก็ถือไว้เพื่อป้องกันการลดค่าเงิน เป็นต้น ซึ่งสามารถสรุปได้ว่า การถือครอง
ทรัพย์สินประเภทนี้ จะถือครองเพื่อป้องกันความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้น แม้ว่าจะมีสภาพคล่องน้อยมาก
แต่ในขณะเดียวกันการถือครองทรัพย์สินกลุ่มนี้บางประเภท ก็สามารถหาผลตอบแทนได้โดยเฉพาะ
การถือครองที่ดิน แต่โดยส่วนใหญ่วัตถุประสงค์ของการออมในรูปทรัพย์สินถาวรคือ เพื่อป้องกัน
ความเสี่ยงและให้มีความมั่นคงในอนาคต สำหรับชนิดของทรัพย์สินถาวรที่ครัวเรือนนิยมถือไว้
ได้แก่ ที่ดิน ซึ่งครัวเรือนส่วนใหญ่นิยมถือไว้เป็นทรัพย์สินอย่างหนึ่ง โดยคาดว่ามูลค่าของทรัพย์สิน
นี้จะเพิ่มขึ้นในอนาคตและจะเพิ่มขึ้นเป็นหลักประกันความมั่นคงของครัวเรือนด้วย อาคารและ
สิ่งก่อสร้างที่อยู่อาศัย เป็นลักษณะการออมอย่างหนึ่งซึ่งครัวเรือนทั่วไป มักจะกระทำ กล่าวคือ เมื่อ
มีรายได้เกินกว่ารายจ่ายเพื่อการบริโภค ก็จะนำรายได้ส่วนที่เหลือไปซื้อที่อยู่อาศัย โดยอาจจะซื้อที่
อยู่อาศัยจะจ่ายซื้อตามราคาหรือผ่อนชำระก็ได้ ขึ้นอยู่กับว่าผู้ออมจะมีเงินออมมากน้อยเท่าใด
ทรัพย์สินประเภททุนที่ใช้ในการผลิต เป็นการซื้อทรัพย์สินประเภททุน (capital goods) เช่น
เครื่องจักร เครื่องมือต่างๆ สำหรับการผลิตนั้นอาจถือได้ว่าเป็นการออมอย่างหนึ่งเพราะรายได้ส่วน
ที่เหลือจากการบริโภคเมื่อนำมาซื้อทรัพย์สินดังกล่าวไว้เท่ากับเป็นการสะสมการออมไว้ประเภท
หนึ่งเช่นกัน การเพิ่มขึ้นของสินค้าคงเหลือ อาจจัดได้ว่าเป็นการออมเช่นกัน เนื่องจากจำนวนสินค้า
คงเหลือก็คือส่วนหนึ่งของรายได้ที่ไม่ได้ใช้จ่ายนั่นเอง การซื้อโลหะที่มีค่าและอัญมณี

2.2 การออมในรูปทรัพย์สินทางการเงิน เป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการออมก็คือ
การเก็บไว้เป็นทรัพย์สินทางการเงิน (financial assets) โดยเหตุผลของการออมไว้ในรูปทรัพย์สิน

ทางการเงินก็แตกต่างออกไป เช่น สภาพคล่องสูงเพราะเปลี่ยนเป็นเงินสดง่าย ให้ผลตอบแทนความเสี่ยงน้อย เป็นต้น ซึ่งการออมในลักษณะนี้อาจทำได้หลายวิธี คือ การออมในรูปแบบทรัพย์สินทางการเงินในระบบ หมายถึงการออมโดยการถือทรัพย์สินทางการเงินที่สร้างขึ้นภายใต้ขอบเขตที่กฎหมายคุ้มครองอยู่รูปแบบของการออมประเภทนี้ได้แก่ เงินสดในมือ ซึ่งการถือเงินสดจะเป็นในลักษณะการออมเพื่อต้องการสภาพคล่องสูงสุด แม้ว่าจะไม่มีผลตอบแทนเลย และอาจเกิดความเสี่ยงเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงค่าเงิน และ การสูญหาย เงินฝากสถาบันการเงินต่าง ๆ เช่น เงินฝากที่ธนาคารพาณิชย์ ธนาคารออมสิน ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ธนาคารอาคารสงเคราะห์ สหกรณ์ออมทรัพย์ เป็นต้น ซึ่งการออกผ่านสถาบันการเงินต่าง ๆ แม้ว่าจะไม่มีสภาพคล่องเท่ากับการถือเงินสด แต่การออมในรูปแบบนี้จะได้รับผลตอบแทนในรูปดอกเบี้ย หรือ เงินปันผล โดยจะไม่มีความเสี่ยงจากการสูญหาย การซื้อหลักทรัพย์ทางการเงินต่าง ๆ ทั้งของรัฐบาลและเอกชน เช่น ตั๋วเงินคลัง ตั๋วสัญญาใช้เงิน ตั๋วการค้า พันธบัตร หุ้นสามัญ หุ้นกู้ สลากออมสิน เป็นต้น การถือครองในรูปแบบหลักทรัพย์ทางการเงินต่าง ๆ จะมีสภาพคล่องน้อย เนื่องจากจะมีการกำหนดเวลาการใช้คืน ซึ่งต้องถึงกำหนดเวลาก่อนจึงสามารถได้คืนแต่จะได้รับผลประโยชน์ในรูปผลตอบแทนไม่ว่าจะเป็นดอกเบี้ย เงินปันผล การให้กู้ยืม ซึ่งมีสัญญาเงินกู้ถูกต้องตามกฎหมายทั้งระยะสั้นและระยะยาว ซึ่งการให้กู้ยืมโดยมีสัญญาที่แน่นอนจะได้รับผลตอบแทนในรูปดอกเบี้ยเงินกู้ แต่อาจไม่มากเท่ากับการกู้ยืมในระบบ แต่จะมีความเสี่ยงน้อยกว่า เนื่องจากมีสัญญาที่ถูกต้องตามกฎหมาย เบี้ยประกันตามกรรมธรรม์ประกันชีวิตและกองทุนเลี้ยงชีพของหน่วยงานต่างๆ เป็นการออมเพื่อความมั่นคงในระยะยาว และเพื่อป้องกันความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้นในอนาคต อื่นๆ เช่น เงินหุ้น สมาชิกสหกรณ์ เงินค่าสมาชิกมาปนกิจสงเคราะห์ เงินออมในรูปแบบทรัพย์สินทางการเงินนอกระบบ : ซึ่งหมายถึงการถือทรัพย์สินทางการเงินที่ไม่อยู่ในขอบเขตของกฎหมายจะคุ้มครอง ไปถึงได้ยาก การออมในรูปแบบนี้ได้แก่ การเล่นแชร์ และการให้กู้ยืมเป็นการส่วนตัวโดยไม่มีสัญญาที่ชัดเจน ซึ่งทั้ง 2 ประเภทนี้จะมีผลตอบแทนที่สูง แต่จะมีความเสี่ยงมากเนื่องจากไม่มีกฎหมายคุ้มครอง

2.3 อื่น ๆ เช่น การลดลงของหนี้สินของครัวเรือนอาจถือเป็นการออมได้รูปแบบหนึ่งโดยผู้ออมจะนำเงินไปจ่ายชำระหนี้ตัวเอง นอกจากนี้รายจ่ายเพื่อการซ่อมแซมรักษาทรัพย์สินก็น่าจะถือว่าเป็นรูปแบบการออมอย่างหนึ่งเพราะค่าซ่อมแซมดังกล่าวจะต้องนำมาจากส่วนหนึ่งของการออม

3. การออมในสถาบันการออม

คำว่า “สถาบันการออม” ในที่นี้จะหมายถึง สถาบันการออมที่จัดตั้งภายใต้ระเบียบข้อบังคับของกฎหมาย และดำเนินการภายใต้พระราชบัญญัติเกี่ยวกับสถาบันการออมแต่ละ

ประเภทที่วางไว้ โดยสถาบันการออมดังกล่าวนี้มีอยู่หลายประการ และจัดตั้งขึ้นมาเพื่อเป้าหมายในการระดมเงินออมในระบบเศรษฐกิจเป็นสำคัญ

รูปแบบของสถาบันการออม เป็นสถาบันที่ดั่งขึ้นมาเพื่อการออมนั้นมีหลายรูปแบบ และมักจะเป็นรูปแบบสากล คือ ในแต่ละประเทศก็จะมีรูปแบบของสถาบันการออมที่คล้ายคลึงกัน จึงยกตัวอย่างของสถาบันการออมในประเทศไทยเป็นตัวแทนของการอธิบาย โดยรูปแบบของสถาบันการออมที่อยู่ภายใต้กฎระเบียบของกฎหมายเท่าที่รู้จักกันดี ก็คือ

1. ธนาคารพาณิชย์ เป็นสถาบันการออมที่มีบทบาทสำคัญที่สุดในการระดมเงินออมในระบบเศรษฐกิจ ส่วนใหญ่ธนาคารพาณิชย์จะมีเอกชนเป็นเจ้าของ มีเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่มีลักษณะเป็นรัฐวิสาหกิจ สำหรับการออมเพื่อธนาคารพาณิชย์นั้นจะอยู่ในรูปของการฝากเงินซึ่งมี 3 ลักษณะ คือ การฝากออมทรัพย์ เงินฝากประจำ และฝากโดยใบรับฝากเงิน

2. ธนาคารออมสิน เป็นธนาคารของรัฐบาลจัดตั้งขึ้น โดยกฎหมายพิเศษซึ่งมีจุดมุ่งหมายในการส่งเสริมให้เกิดการออมในหมู่ประชาชน โดยธนาคารมีการระดมเงินออมดังนี้

รับฝาก ได้แก่ รับฝากออมทรัพย์ รับฝากประจำ และรับฝากเงินออมสินเพื่อสงเคราะห์ชีวิตและครอบครัว ซึ่งวิธีการรับฝากและการให้ผลตอบแทนก็เหมือนกับวิธีการของธนาคารพาณิชย์ และออกพันธบัตรออมสินและสลากออมสิน เป็นหลักทรัพย์ทางการเงินที่ธนาคารออกเพื่อจำหน่ายให้แก่ประชาชน จึงมีลักษณะเป็นการออมอย่างหนึ่ง เมื่อครบกำหนดอายุของหลักทรัพย์ไปได้ถอนคืนได้ และในแต่ละปีก็จะได้ผลตอบแทนในรูปดอกเบี้ยตามจำนวนเงินต้นที่ซื้อพันธบัตรหรือสลากออมสินไว้ สำหรับสลากออมสินก็ยังมีผลตอบแทนอันเป็นสิ่งล่อใจอีกก็คือการถูกรางวัลสลากออมสิน

3. บริษัทเงินทุน เป็นสถาบันการออมอีกแห่งหนึ่ง ซึ่งระดมเงินออมโดยออกหลักทรัพย์ที่มีชื่อว่า “ตั๋วสัญญาใช้เงิน” จำหน่ายโดยทั่วไปโดยตัวนี้จะกำหนดอายุและอัตราดอกเบี้ยของตั๋วไว้แน่นอน(ปัจจุบันได้ควบรวมกับรวมกับธนาคารทหารไทย)

4. สหกรณ์ออมทรัพย์ เป็นสถาบันการออมที่ดั่งขึ้นในหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งโดยการรวมตัวของพนักงานในหน่วยงานนั้น มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการออมและช่วยเหลือทางด้านการศึกษาให้กู้แก่สมาชิก การออมกระทำโดยสหกรณ์จะเรียกเก็บค่าหุ้นสะสมจากสมาชิกตามส่วนของรายได้ต่อเดือน พร้อมทั้งให้ดอกเบี้ยเป็นค่าตอบแทนจากการออม ส่วนการออมอีกรูปหนึ่งก็คือ การฝากเงินไว้ที่สหกรณ์นั่นเอง

5. บริษัทประกันชีวิต เป็นสถาบันการออมอีกแหล่งหนึ่งที่มีสิทธิพิเศษเป็นสิ่งล่อใจ คือผู้ที่ทำประกันชีวิตกับบริษัทประกัน จะต้องจ่ายค่าเบี้ยประกันเป็นรายเดือนซึ่งเท่ากับเป็นการสะสมทรัพย์ไปในตัว เมื่อครบกำหนดที่ทำประกันก็จะได้รับเงินต้นคืนพร้อมอัตราดอกเบี้ย

ก่อนข้างต่ำจำนวนหนึ่ง โดยในระหว่างที่ยังอยู่ในสัญญาประกัน ถ้าผู้ทำประกันเสียชีวิต ผู้รับกรมธรรม์ก็จะได้รับเงินก้อนจำนวนหนึ่งตามสัญญาผูกพัน

6. ธนาคารอาคารสงเคราะห์ เป็นสถาบันการเงินที่รับฝากเงินจากประชาชนในลักษณะทั่ว ๆ ไป และลักษณะพิเศษ รับฝากทั่วไป คือ ฝากประจำและฝากออมทรัพย์ ส่วนฝากลักษณะพิเศษ ก็คือ การฝากสะสมทรัพย์เพื่อซื้อที่อยู่อาศัย จึงถือได้ว่าธนาคารอาคารสงเคราะห์เป็นสถาบันการออมแห่งหนึ่งสำหรับประชาชน โดยมีดอกเบี้ยเป็นสิ่งจูงใจสำหรับการออมเช่นกัน

7. ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร มีลักษณะเป็นรัฐวิสาหกิจจัดตั้งขึ้นเพื่อช่วยเหลือเกี่ยวกับเงินทุนแก่กิจการทางการเกษตร ในขณะเดียวกันก็รับฝากเงินจากประชาชนเพื่อนำไปใช้ในวัตถุประสงค์ข้างต้น ประเภทของเงินฝาก ก็ได้แก่ ฝากออมทรัพย์ ฝากประจำ และฝากตามส่วนเงินกู้ ผลตอบแทนจากการฝากเงินจะอยู่ในรูปดอกเบี้ยเหมือนสถาบันการออมอื่น ๆ

8. กองทุนบำเหน็จบำนาญ เป็นสถาบันการออมประเภทหนึ่งที่ตั้งจัดตั้งในหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งเพื่อเป็นสวัสดิการสำหรับสงเคราะห์เจ้าหน้าที่และพนักงานในหน่วยงานนั้นสมาชิกจะต้องมีรายได้สมทบอย่างสม่ำเสมอ เมื่อเกษียณอายุแล้วรายได้นั้นจะกลับมาเป็นของสมาชิกผู้นั้น ผลตอบแทนที่ได้จากการออมลักษณะนี้ก็คือ ดอกเบี้ย

ความสำคัญของเงินออม

เงินออมเป็นปัจจัยที่จะทำให้เป้าหมายซึ่งบุคคลกำหนดไว้ในอนาคต เพื่อบรรลุจุดประสงค์ เช่น กำหนดเป้าหมายไว้ว่าจะต้องมีบ้านของตนเองในอนาคตให้ได้เงินออมจะเป็นปัจจัยสำคัญที่กำหนดเป้าหมายที่วางไว้เป็นจริงขึ้นมาได้ นอกจากนี้ยังใช้สำหรับแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนทางการเงินที่อาจเกิดขึ้นอย่างคาดไม่ถึงของบุคคลได้ด้วย ดังนั้น บุคคลจึงควรมีการออมอย่างสม่ำเสมอในชีวิต

สิ่งจูงใจในการออม

การที่คนเรามี “เป้าหมาย” อย่างหนึ่งอย่างใดในอนาคตกำหนดไว้อย่างชัดเจนแน่นอนก็จะทำให้เกิดความกระตือรือร้นที่จะเก็บออมมากขึ้น เป้าหมายของแต่ละบุคคลอาจแตกต่างกัน แล้วแต่ความจำเป็นและความต้องการของเขาและยังขึ้นอยู่กับความหวังและความทะเยอทะยานในชีวิตของเขาด้วย ตัวอย่างเช่น บางคนอยากมีบ้านและที่ดินเป็นของตัวเอง อยากจะ

มีการศึกษาสูงอยากมีชีวิตที่สุขสบายในยามปลดเกษียณ หรือหวังที่จะให้ลูกหลานมีหลักฐานมั่นคง ดังนั้น เป้าหมายในการออมแตกต่างกันนี่จะเป็นสิ่งที่กำหนดให้จำนวนเงินออมและระยะเวลาในการออมแตกต่างกันไป

จอห์น เมย์นาร์ด เคนส์ (John Maynard Keynes) นักเศรษฐศาสตร์ชาวอังกฤษได้กล่าวถึงแรงจูงใจที่ทำให้บุคคลขยับยั้งการใช้จ่ายรายได้ของตนว่ามาจากเหตุผลโดยทั่วไป 8 ประการคือ

1. เพื่อสำรองไว้สำหรับเหตุฉุกเฉินที่คาดการณ์ไม่ได้
2. เพื่อเตรียมไว้สำหรับการใช้จ่ายในสิ่งจำเป็นของตนเองและครอบครัวที่จะเกิดขึ้นในอนาคตเช่น ใช้จ่ายในยามชราหรือเพื่อเป็นทุนการศึกษาแก่บุตรที่กำลังเติบโตขึ้นเป็นต้น
3. เพื่อให้ได้ดอกเบี้ยอันจะทำให้สามารถใช้จ่ายบริโภคในอนาคตได้มากขึ้น
4. เพื่อค่อย ๆ นำไปใช้ในการปรับปรุงมาตรฐานการครองชีพให้ค่อย ๆ สูงขึ้น
5. เพื่อความรู้สึกเป็นอิสระและมีอำนาจในการกระทำการใดๆ แม้ว่ายังไม่ได้ตกลงใจชัดเจนว่าจะทำอะไร
6. เพื่อไว้แก่งกำไร หรือดำเนิน โครงการธุรกิจ
7. เพื่อความมั่งคั่ง
8. เนื่องจากเกิดความตระหนี่ โดยไม่จำเป็นต้องมีเหตุผล

การปฏิบัติเกี่ยวกับการออมที่ดี

เงินสดส่วนบุคคลขึ้น ซึ่งจะทำให้ทราบแต่ละเดือนจะมีเงินคงเหลือเป็นเงินออมเท่าไรในทางปฏิบัติเพื่อให้การออกได้ผลจริงๆ ควรจัดทำดังนี้

- ทางที่จะสามารถทราบล่วงหน้าได้ว่าจะมีการออมได้หรือไม่นั้นก็โดยการจัดทำงบประมาณทางบรายได้รายจ่ายเพื่อจะรู้ว่าเงินเหลือที่จะเก็บออมเท่าไร

- เมื่อทำงบประมาณและทราบได้ว่าจะสามารถเก็บออมได้เดือนละเท่าไรแล้วให้กันเงินออมส่วนนั้น (ก่อนที่จะจ่ายเป็นรายจ่ายออกไป) แล้วนำไปฝากธนาคารทันที

รายได้ที่เกิดขึ้นจากเงินออม เช่น ดอกเบี้ยที่ได้รับ ควรนำไปลงทุนต่อทันที เพื่อให้เงินออมงอกเงยขึ้นไปอีกการเก็บรักษาเงินออมให้ปลอดภัย นั้นเงินออมการเก็บเงินไว้กับตนเองย่อมไม่ปลอดภัยและเป็นการสูญเสียรายได้ที่ควรจะได้รับ ดังควรเก็บรักษาไว้ในที่ปลอดภัยและมีรายได้ด้วย โดยการฝากสถาบันการเงินบางแห่งไว้ เช่น ธนาคารพาณิชย์ ธนาคารออมสิน สหกรณ์ออมทรัพย์ หรืออาจจะเก็บออมในรูปของการซื้อหลักทรัพย์หรือตราสารฯ ที่มีความมั่นคง

ก่อให้เกิดรายได้และสามารถเปลี่ยนมาเป็นเงินสดได้ง่ายมาถือไว้ เช่น การซื้อพันธบัตรรัฐบาล สลากออมสิน พันธบัตรออมทรัพย์ต่าง ๆ ค้ำสัญญาใช้เงินของบริษัทเงินทุนที่มั่นคง การซื้อหน่วยลงทุนกองทุนรวมหรือซื้อหุ้นของบริษัทที่มั่นคงถือไว้ ฯลฯ

ปัจจัยสำคัญในการออม

1. ผลตอบแทนที่ผู้ออมได้รับจากการออม หมายความว่าถ้ายิ่งผลตอบแทนในการออมเพิ่มมากขึ้นเท่าใด ก็จะเป็นสิ่งดึงดูดใจให้บุคคลมีการออมเพิ่มมากขึ้นเท่านั้น เช่น ในภาวะที่รัฐบาลกำหนดให้ธนาคารพาณิชย์ทุกแห่งลดอัตราดอกเบี้ยเงินฝากประจำทุกประเภทลง ทั้งยังเก็บดอกเบี้ยภาษีเงินฝากอีก จึงทำให้ระดับเงินออมของธนาคารพาณิชย์แนวโน้มลดลงเป็นอย่างมาก

2. มูลค่าของอำนาจซื้อของเงินในปัจจุบัน ผู้ออมจะตัดสินใจทำการออมมากขึ้น ภายหลังจากการพิจารณาถึงอำนาจซื้อของเงินที่มีอยู่ในปัจจุบันว่าจะมีความแตกต่างจากมูลค่าของเงินในอนาคตนักหมายความว่าจำนวนเงิน 1 บาท ซื้อสินค้าและบริการได้ในจำนวนใกล้เคียงหรือเท่ากับการใช้เงิน 1 บาทซื้อสินค้าหรือบริการในอีก 2-3 ปีข้างหน้าหรือมากกว่านั้น ในทางตรงกันข้ามถ้าท่านว่าการเก็บออมไว้โดยไม่ยอมซื้อสินค้าขณะนี้ ท่านอาจจะสูญเสียความพอใจที่จะได้รับจากการซื้อสินค้าในปัจจุบันมากกว่าผลตอบแทนที่ได้รับจากการออม ทั้งยังเสียเวลาคอยที่จะซื้อสินค้าในอนาคตที่อาจมีราคาสูงมากกว่าอัตราผลตอบแทนที่ได้รับอีกด้วย ดังนั้นถ้าท่านพอใจที่จะซื้อสินค้าในวันนี้มากกว่าการหวังผลตอบแทนที่จะได้รับเพิ่มขึ้นในอนาคต ท่านก็จะมีการออมลดลง

3. รายได้ส่วนบุคคลสุทธิ ผู้ที่มีรายได้คงที่แน่นอนเป็นประจำทุกเดือนในจำนวนที่ไม่สูงมากนัก เช่น ข้าราชการ พนักงานรัฐวิสาหกิจ พนักงานบริษัทเอกชนระดับต่ำ จำนวนเงินออมที่กั้นไว้อาจเป็นเพียงจำนวนน้อยตามอัตราส่วนของรายได้ที่มีอยู่ ซึ่งต่างจากจำนวนเงินออมของผู้บริหารระดับสูง หรือนักการเมืองที่จะมีเงินเหลือออมได้มากกว่า นอกจากนั้นการเปลี่ยนแปลงรายได้เนื่องจากการเลื่อนตำแหน่ง การโยกย้ายงานการถูกปลดออกจากตำแหน่งหน้าที่การงานที่มีผลต่อระดับการออมเช่นกัน คืออาจทำให้มีการออมเพิ่มมากขึ้นหรือลดลงไปจากระดับเดิมได้ ดังนั้นในระหว่างที่ท่านมีรายได้มากกว่าปกติ หรือในขณะที่ท่านมีความสามารถหารายได้อยู่จึงควรจะมีการออมไว้เพื่อป้องกันปัญหาทางการเงินอันอาจเกิดขึ้นได้ดังกล่าวแล้ว

4. ความแน่นอนของจำนวนรายได้ในอนาคตหลังการเกษียณอายุ ถ้าผู้มีรายได้ทุกคนทราบได้แน่นอนว่าเมื่อใดก็ตามที่ท่านไม่มีความสามารถหารายได้อีกต่อไป ท่านก็จะไม่มีปัญหาทางการเงินเกิดขึ้น หรือถ้ามีก็ไม่ใช่ปัญหาที่รุนแรงมากนัก เนื่องจากหน่วยงานที่ท่านเคยทำงานอยู่มี

นโยบายช่วยเหลือท่านในวัยชราหลังเกษียณอายุ หรือภายหลังออกจากงานก่อนกำหนด เช่น นโยบายการให้บำนาญ บำเหน็จ เงินชดเชย เป็นต้น ดังนั้นผู้ออมอาจมีการออมลดลงเพื่อกันเงินไว้ใช้จ่ายมากขึ้น โดยไม่ทำให้จำนวนเงินรวมในอนาคตกระทบกระเทือนแต่ประการใด

การออมทรัพย์คือการลงทุน

ในสมัยนี้ทุกคนกล่าวถึงการลงทุน รัฐบาลก็มีนโยบายส่งเสริมการลงทุน โดยชักจูงให้ชาวต่างชาติมาลงทุนในประเทศไทยเพิ่มขึ้น การลงทุนที่รัฐบาลชักจูงนี้ก็คือเงินออมของชาวต่างชาติประเทศนั้นเอง ประชาชนแต่ละคนในประเทศดังกล่าวนี้ อาจทำมาหารายได้ถึงปีละ 50,000.- บาท ถ้าหักส่วนที่ใช้สำหรับการอุปโภคบริโภคภายในครอบครัวจำนวน 30,000 บาท ก็จะมีเงินออมปีละ 20,000 บาท เงินออมดังกล่าวนี้อาจจะนำไปลงทุนภายในประเทศของตนเอง หรือลงทุนในประเทศอื่นซึ่งจะทำให้ผลกำไรสูงขึ้น รัฐบาลหรือนักธุรกิจชาวต่างประเทศจะไม่ลงทุนในประเทศที่ไม่มีความมั่นคงภายในหรือในที่ซึ่งทำให้เกิดการเสี่ยงภัยต่อความสูญเสีย แต่จะลงทุนในที่ซึ่งคาดว่าจะได้รับผลตอบแทนต่อเงินออมหรือการลงทุนอย่างยุติธรรม

ประเทศเราไม่สามารถที่จะอยู่ได้โดยอาศัยการลงทุน ของชาวต่างประเทศตลอดไป ประชาชนไทยจำเป็นต้องพยายามเก็บออมเงินเพื่อลงทุนภายในประเทศของเราเอง อย่างไรก็ตาม การลงทุนของคนในประเทศจะไม่สามารถเกิดขึ้นได้ ถ้าหากบริโภคสิ่งที่ผลิตได้เองไปทั้งหมด ทั้งนี้เพราะไม่มีส่วนออมไว้เพื่อลงทุน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ถ้าหากประชาชนภายในท้องถิ่นทำการผลิตเพียงเพื่อให้พอแก่การบริโภคในครอบครัว ก็จะไม่ผลิตผลเหลือเป็นส่วนออมเพื่อนำไปลงทุน ดังนั้นสิ่งสำคัญประการแรกที่จะต้องดำเนินการ คือทำการผลิตสิ่งของเพิ่มขึ้น โดยการขยันทำงานให้มากขึ้นกว่าที่เคยเป็นอยู่

ทฤษฎีเกี่ยวกับการออม

เป็นที่ทราบแล้วว่า เงินออมนั้นเป็นส่วนแตกต่างระหว่างรายได้และรายจ่ายที่ใช้ในการบริโภค ดังนั้นในการศึกษาเกี่ยวกับทฤษฎีที่อธิบายการออม จึงได้อาศัยแนวคิดจากทฤษฎีที่ว่าด้วยการบริโภคเป็นหลักในการอธิบาย ซึ่งตามทฤษฎีการบริโภคนั้น สมมติฐานที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางนั้นก็คือ การใช้จ่ายอุปโภคบริโภคนั้นมีความสัมพันธ์กับรายได้สุทธิส่วนบุคคล (Disposable Income หรือ Y_d) และตามทฤษฎีบริโภคของเคนส์ ถือว่าความสัมพันธ์ระหว่างการบริโภคกับรายได้จะเป็นไปตามกฎเกณฑ์ทางจิตวิทยาพื้นฐาน โดยค่าโน้มเอียงการบริโภคหน่วย

สุดท้าย (MPC) จะเป็นบวกและมีค่าที่น้อยกว่า 1 เนื่องจากตามหลักจิตวิทยาพื้นฐานนั้นบุคคลโดยทั่วไปจะเพิ่มการบริโภคของเขาเมื่อเขามีรายได้มากขึ้น แต่การบริโภคที่เพิ่มขึ้นนั้น จะน้อยกว่ารายได้ที่เพิ่มขึ้น และ MPC ในช่วงเวลาสั้นมักจะมีค่าที่น้อยกว่าในระยะยาว เนื่องจากในระยะสั้นการปรับตัวในการใช้จ่ายเพื่อการอุปโภคและบริโภคของบุคคลต่อการเปลี่ยนแปลงในรายได้นั้นจะทำได้ไม่สมบูรณ์ ถ้ารายได้ลดลง การบริโภคก็ไม่ลดลงมากนักเพราะผู้บริโภคคุ้นเคยกับมาตรฐานการบริโภคอยู่ระดับหนึ่ง ส่วนในระยะยาวการปรับตัวของการบริโภคเป็นไปได้อย่างสมบูรณ์ MPC จึงมีค่าที่สูง

อย่างไรก็ตามแม้ว่าทฤษฎีรายได้สมบูรณ์ จะเป็นทฤษฎีที่นิยมใช้กันมาก แต่ทฤษฎีที่เหมาะสมกว่าก็คือ สมมติฐานวัฏจักรชีวิต (life cycle hypothesis) ของ Modigliani-Brumberg-Ando ซึ่งเป็นสมมติฐานที่มีระบบแบบแผนและละเอียดมากที่สุดในการที่จะให้ได้มาซึ่งฟังก์ชันการบริโภค ทั้งนี้เนื่องจากแนวความคิดเกี่ยวกับรายได้ตามสมมติฐานนี้ไม่ได้พิจารณาเฉพาะเพียงรายได้ปัจจุบันเท่านั้น แต่พิจารณาถึงรายได้ตลอดชีพ และยังได้นำเอาปัจจัยทางประชากรที่สำคัญ (เช่น อายุ) เข้ามาพิจารณาในฟังก์ชันการบริโภคด้วย เพื่อที่จะได้เห็นภาพแบบแผนรายจ่ายการบริโภคของประชากรได้อย่างเหมาะสมและถูกต้องยิ่งขึ้น โดยแบบจำลองวัฏจักรชีวิตนี้ ได้สมมติว่าการใช้จ่ายในการบริโภคตลอดชีวิตของบุคคลจะขึ้นอยู่กับฟังก์ชันอัตราประโยชน์ของบุคคลนั้น และบุคคลแต่ละคนจะได้อัตราประโยชน์ก็เพียงจากการบริโภคปัจจุบันและการบริโภคในอนาคต โดยรูปแบบฟังก์ชันการบริโภคได้สมมติว่ามีรูปแบบคงที่ตลอดเวลา (หรืออัตราส่วนระหว่างการบริโภคปัจจุบันและอนาคตไม่เปลี่ยนแปลงตามเวลา) และสมมติต่อไปว่าบุคคลนั้นจะไม่รับและ/หรือให้มรดกใดๆ เลย นอกจากนี้ยังได้สมมติว่าการกระจายประชากรไปตามขนาดอายุและระดับรายได้ค่อนข้างคงที่ เพราะฉะนั้นผู้บริโภคจะแสวงหาอัตราประโยชน์สูงสุดตลอดชีวิตของเขาภายใต้ข้อจำกัดทรัพยากรหรือรายได้ทั้งหมดที่บุคคลนั้นได้รับ ซึ่งเท่ากับสินทรัพย์สุทธิในปัจจุบันบวกด้วยมูลค่าคิดลดปัจจุบันของรายได้ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต โดยรูปแบบฟังก์ชันการบริโภคแสดงได้ดังนี้

$$C_t = \beta_0 Y_t + \beta_1 Y_t^c + \beta_3 A_{t-1}$$

เมื่อ C_t คือ การบริโภคปัจจุบัน ณ เวลา t

Y_t คือ รายได้อันเกิดจากแรงงาน ณ เวลา t

Y_t^c คือ รายได้ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต

และ A_{t-1} คือ มูลค่าของสินทรัพย์สุทธิของปีที่ $t-1$

อนึ่ง ตามข้อสมมติฐานวัฏจักรชีวิตนี้ผู้บริโภคจะมีแบบแผนของรายได้อัตโนมัติของเขาในลักษณะที่ว่ารายได้จะต่ำมากในตอนต้นของชีวิตและค่อยๆเพิ่มสูงขึ้นไปเรื่อย ๆ จะมีรายได้สูงสุดในตอนกลางของชีวิต หลังจากนั้นจะค่อยๆลดลงไปจนอยู่ในระดับต่ำเกือบเท่ากับตอนต้นของชีวิตสาเหตุที่เป็นเช่นนี้ เนื่องจากในตอนต้นของชีวิตนั้นผู้บริโภคมักจะมีประสิทธิภาพในการผลิตต่ำ และประสิทธิภาพในการผลิตจะค่อยๆสูงขึ้นในช่วงตอนกลางชีวิต และกลับลดต่ำลงอีกในตอนปลายชีวิต สรุปได้ว่าในระยะต้นของชีวิตผู้บริโภคจะต้องกู้ยืมเงินมาใช้จ่ายในการบริโภค ในระยะกลางจะเริ่มออกออมเพื่อนำเงินไปใช้หนี้ตอนต้นชีวิตและเก็บออมไว้ใช้เมื่อตอนปลายของชีวิต

โดยสรุป การออมมีความสำคัญด้วยเป็นวิธีการที่จะนำไปสู่ความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจของครอบครัว ของชุมชนและของประเทศชาติ มนุษย์เราจะไม่สามารถก้าวไปสู่ความเจริญทางเศรษฐกิจได้นอกจากจะจัดการออมทรัพย์ไว้เสียในตอนต้น เพื่อเป็นเครื่องมือสำหรับที่จะก้าวต่อไป คนในสมัยโบราณจะไม่เจริญก้าวหน้ามาจนถึงปัจจุบันนี้ ถ้าหากไม่ได้รวบรวมอาหารส่วนที่เกินความต้องการในการบริโภคประจำวันเอาไว้ในถ้ำ การดูแลอาหารไว้เป็นการออมทรัพย์ชนิดแรกของมนุษย์ ด้วยอาหารที่เก็บถนอมไว้ในถ้ำนี้ ทำให้คนในสมัยโบราณมีเวลาทำธนูหรืออาวุธอื่นๆ ไว้สำหรับป้องกันตัวหรือใช้ในการหาอาหารให้ได้มากขึ้นเพื่อความเจริญของตัวเองหรือคนอื่น ๆ ในเผ่าเดียวกันการออมทรัพย์แท้หรือทรัพย์ที่มีตัวตน (real wealth) อันเป็นสิ่งที่ใช้เพื่อดำรงชีวิตอยู่หรือเพื่อป้องกันตัวเอง การออมทรัพย์เหล่านี้ก่อให้เกิดมีเสถียรภาพที่จะได้สิ่งของใหม่ๆ เพิ่มขึ้นและมีเสถียรภาพที่จะก้าวไปข้างหน้า ถ้าหากปราศจากการออมทรัพย์เสียเลย คนผู้นั้นอาจจะตกเป็นทาสของคนอื่นซึ่งเป็นผู้ออมทรัพย์ไว้ ในเมื่อบุคคลผู้ปราศจากการออมทรัพย์นั้นยังมีความต้องการเบื้องต้นที่จะบริโภคอาหารเพื่อดำรงชีวิตอยู่ คนที่รู้จักออมทรัพย์เท่านั้นที่เป็นผู้มีเสถียรภาพจริงๆ ดังนั้นการควบคุมตัวเองให้มีการออมทรัพย์อยู่เสมอเป็นวิถีทางที่จะนำไปสู่เสถียรภาพ และทรัพย์ที่ออมไว้นั้นจะเป็นผลให้บังเกิดความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจด้วย มนุษย์ได้มีการออมทรัพย์มาแล้วทุกยุคและทุกสังคม ตามประวัติศาสตร์ท่านจะทราบว่าผู้ที่ฉลาดจะเป็นผู้รวบรวมเงินออมของคนอื่นโดยวิธีการต่างๆ แล้วนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ หรือไม่ก็สามารถควบคุมเงินออมของคนอื่นๆ ได้อย่างเต็มที่ แม้ในสมัยที่เรายังมีชีวิตอยู่นี้หลักการดังกล่าวมานั้นยังคงมีอยู่ จะแตกต่างกันก็โดยวิธีการกระทำนั้น คนในสมัยปัจจุบันนี้ส่วนใหญ่จะออมทรัพย์ไว้ในรูปเงินตรา ถ้าหากไม่มีการนำเงินออมเหล่านี้ไปใช้ให้เป็นประโยชน์ ก็จะไม่สามารถสร้างความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจหรือความก้าวหน้าของครอบครัว ของชุมชนและของประเทศได้ อีกประการหนึ่ง หากไม่มีการออมทรัพย์แล้วคนเราจะไม่สามารถจัดหาสิ่งของเครื่องใช้เมื่อมีความต้องการสิ่งเหล่านั้นขึ้นในอนาคตได้ ดังนั้นเมื่อบังเกิดความต้องการสิ่งใดขึ้นเฉพาะหน้าทันทีทันใดในขณะที่ตนเองไม่มีทรัพย์ที่ออม

ไว้เลย ก็จำเป็นจะต้องกู้ยืมจากคนอื่นตรงจุดนี้เองที่ทำให้หมอเสรีภาพ เพราะต้องจ่ายดอกเบี้ยหรือปฏิบัติตามสัญญาที่ผู้ให้กู้เรียกร้องในสมัยที่เราอยู่นี้ ไม่แค่เฉพาะการออมทรัพย์ไว้เพื่อปัจจุบันเท่านั้นที่มีความสำคัญแต่สิ่งทีเรียกว่ามีความสำคัญยิ่งกว่าก็คือความสามารถในการออมทรัพย์ไว้เพื่ออนาคต และความสามารถที่จะนำเอาการออมทรัพย์ในอนาคตมาชำระหนี้ที่กู้ยืมอยู่ในขณะปัจจุบันหากมีความสามารถดังกล่าวนี้เรียกว่า "มีเครดิต" คนที่มีความสามารถมีความซื่อสัตย์ และมีความตั้งใจในการทำงานเป็นผู้มีเครดิต หรือเป็นผู้ได้รับความเชื่อถือและไว้วางใจ แต่เมื่อหันมาพิจารณาถึงการออมทรัพย์จะเห็นว่าคนส่วนมากมักไม่สามารถควบคุมเครดิตของตนเอง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งไม่สามารถควบคุมตนเองให้ใช้เครดิตไปในทางที่ควรจะใช้ การพัฒนาชุมชน การพัฒนาเศรษฐกิจ หรือการพัฒนาอื่นๆ ซึ่งเป็นที่คุ้นหูอยู่ในปัจจุบันนี้ มีวัตถุประสงค์ที่สำคัญเพื่อให้ฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมของประชาชน โดยทั่วไปสูงขึ้น แต่การพัฒนาการต่างๆดังกล่าวนี้ จะเป็นไปได้ถ้าปราศจากการออมทรัพย์และการรู้จักนำทรัพย์ที่ออมไว้ไปใช้เป็นประโยชน์ของประชาชนเอง ทรัพย์ที่สามารถออมไว้ได้คือส่วนของทรัพย์สิน เหนือเงินทองที่ทำมาหาได้ทั้งหมด เมื่อหักด้วยส่วนที่ใช้จ่ายไปทั้งหมด

แนวคิดองค์กรการเงินชุมชนและสถาบันการเงินเพื่อคนจน

องค์กรการเงินชุมชนหรือกลุ่มออมทรัพย์เป็นรูปแบบหนึ่งของสถาบันการเงินที่มุ่งจะแก้ปัญหาของความยากจนหรืออาจมองว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของสถาบันการเงินเพื่อคนจน สถาบันการเงินเพื่อคนจนนั้นมีรูปแบบที่แตกต่างหลากหลายกันอย่างมากมีทั้งรูปแบบเก่าที่นานนับร้อยปี มาจนถึงรูปแบบใหม่เมื่อไม่กี่สิบปีก่อนซึ่งก็มีทั้งความแตกต่างและความคล้ายคลึงกัน แต่ละรูปแบบก็มุ่งที่จะแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะเมื่อนำมาประยุกต์ใช้ ดังนั้น จึงสมควรพิจารณาเปรียบเทียบข้อดีข้อเสียขององค์กรการเงินชุมชนหรือกลุ่มออมทรัพย์และสถาบันการเงินเพื่อคนจน ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจยิ่งขึ้น

แนวคิดและรูปแบบของสถาบันการเงินเพื่อคนจนต่างประเทศ

สำหรับสถาบันการเงินเพื่อคนจนในต่างประเทศ จะนำเสนอใน 3 รูปแบบที่สำคัญ คือ 1) Credit Cooperative 2) Microfinance และ 3) Village Bank

1. **Credit Cooperative** แนวคิดของสถาบันการเงินเพื่อคนจนที่เป็นต้นกำเนิดและแรงบันดาลใจให้กับแนวคิดสถาบันการเงินเพื่อคนจน ก็คือ Credit Cooperative

เชอู บำรุงวงศ์ (2539: 11-16) ได้สรุปถึงลักษณะและต้นกำเนิดของ Credit Cooperative ไว้ดังนี้ ต้นกำเนิดของแนวคิดนี้ มาจากบุคคลสำคัญ 2 ท่าน คือ เซอร์มัน ชูลเซ่ และ เฟรดเดอริค ไรไฟไฟเซน โดยทั้งสองแนวคิดก็ยังคงมีความแตกต่างกันแต่ก็ยังมีจุดร่วมกัน คือ ใช้หลักการของสหกรณ์ คือ การช่วยเหลือซึ่งกันและกันของเหล่าสมาชิก โดยการช่วยเหลือจากภายนอกโดยเฉพาะนายทุน และผู้ใหญ่อื่นๆทั้งหลาย ได้ค้นพบแล้วว่าไม่สามารถไว้เชื่อใจและพึ่งพาได้ แนวคิดของชูลเซ่นั้นต้องการสร้างสหกรณ์ที่มีประสิทธิภาพ สามารถตอบแทนสมาชิกได้อย่างสูง ทำให้ดึงดูดใจสมาชิกจึงใช้วิธีให้สมาชิกถือหุ้นในสหกรณ์แบบไม่จำกัด(ภายหลังพัฒนามาเป็นแบบจำกัด) และมีค่าธรรมเนียมแรกเข้าสูง มีการจ้างพนักงานด้วยค่าตอบแทนที่สูง มีการกู้ยืมเงินจากธนาคารพาณิชย์ ซึ่งจากการจัดการอย่างเข้มแข็งและมีประสิทธิภาพนี้ ทำให้สหกรณ์ขยายไปอย่างมากมาย แต่สหกรณ์ประเภทนี้เนื่องจากการเก็บค่าธรรมเนียมแรกเข้าสูง และสมาชิกต้องถือหุ้นด้วยมูลค่าที่สูง จึงทำให้คนจนไม่สามารถปฏิบัติตามเงื่อนไขนี้ได้ ไม่สามารถเป็นสมาชิกได้

สำหรับสหกรณ์เพื่อคนจนกว่านั้นได้รับการจัดตั้งโดย ไรไฟไฟเซน ซึ่งไม่เห็นด้วยกับการเก็บค่าธรรมเนียมแรกเข้าและการถือหุ้น ทำให้ชาวนาที่ยากจนไม่สามารถที่จะเข้าเป็นสมาชิก (Vittas Dimitri, 1992: 24) สหกรณ์ประเภทนี้จึงไม่มีค่าธรรมเนียมแรกเข้า ไม่มีหุ้นและไม่จ่ายเงินปันผลรายได้ทั้งหมดจะจัดสรรเป็นเงินทุนที่แบ่งแยกไม่ได้ ในตอนแรกก็เผชิญกับสิ่งที่ชูลเซ่ได้เผชิญ คือ การหวังพึ่งภายนอกโดยเฉพาะคนรายนั้น ไม่อาจจะทำให้สหกรณ์ประสบความสำเร็จได้ ดังนั้น สหกรณ์ของไรไฟไฟเซน ก็ได้ใช้หลักแห่งผลประโยชน์ของตน (Self – interest) และการช่วยตนเอง (Self help) แต่ขณะเดียวกันก็ไม่ยอมรับวิธีทางธุรกิจที่จะได้รับเงินกู้จากภายนอก อันเป็นวิธีที่ทำให้สหกรณ์ของชูลเซ่ ประสบความสำเร็จอย่างงดงาม แต่ไรไฟไฟเซนได้เน้น “ลักษณะนิสัย” เป็นหลักประกันเงินกู้ที่ดีที่สุด และเน้นความรับผิดชอบทางศีลธรรมของสหกรณ์ นอกจากนี้ยังได้ช่วยคนเฒ่าและคนที่สังคมไม่รับให้กลับตัวกลับใจและเข้าสังคมเป็นจำนวนมาก แม้สหกรณ์แบบไรไฟไฟเซน จะล้มเหลวเป็นจำนวนมาก แต่ในภายหลังก็ได้รับการพัฒนาต่อจนประสบความสำเร็จได้และหลักการความรับผิดชอบต่อสังคมไม่จำกัดและคำขวัญ“แต่ละคนเพื่อทุกคนและทุกคนเพื่อแต่ละคน” ก็พิสูจน์ให้เห็นหลักการนี้ซึ่งเป็นการเข้มแข็งอย่างหนึ่งของสหกรณ์ชนบททั้งระบบในเยอรมนีไรไฟไฟเซน ได้แสดงให้เห็นว่าสหกรณ์ซึ่งมีความมุ่งหวังด้านสังคมสูงสามารถดำเนินงานได้สำเร็จไม่เฉพาะในด้านการเงินเท่านั้นแต่อาจสำเร็จอื่นๆทุกสาขาด้วย จากต้นกำเนิดของสถาบันการเงินเพื่อคนจนนี้ จะเห็นได้ว่ามีความแตกต่างกัน แม้จะใช้การพึ่งตนเองเป็นหลักเหมือนกัน แต่ก็แตกต่างกันในรายละเอียด ชูลเซ่อาจพึ่งตนเองน้อยกว่าโดยใช้วิธีกู้เงินจากภายนอกมาช่วย ขณะที่ไรไฟไฟเซนเน้นการพึ่งตนเองโดยใช้เงินจากภายในเป็นหลัก ขณะที่ไรไฟไฟเซนเน้นคุณค่าทางด้านจิตใจและการช่วยเหลือซึ่งกันและกันเป็นหลักแต่ชูลเซ่ใช้การจัดการที่มี

ประสิทธิภาพทางธุรกิจเป็นหลัก นอกจากนี้ยังมีข้อปลีกย่อยที่แตกต่างกันอีกมากมายสิ่งที่ต้องการชี้ให้เห็นก็คือ การจัดการธนาคารคนจนนี้มีความแตกต่างหลากหลายมาก แม้แต่ต้นกำเนิดก็ยังมี ความแตกต่างกัน และในภายหลังสหกรณ์ที่ได้รับการพัฒนาแตกแขนงออกไปจากสองแบบนี้ ก็ได้ มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงออกไปแต่ก็ยังยึดหลักอยู่กับสหกรณ์สองแบบนี้ โดยอาจมีการ ผสมผสานกันทั้งสองแบบ

กล่าวได้ว่า องค์กรการเงินในประเทศไทยก็เป็นการผสมกันของสองรูปแบบนี้ โดยค่อนข้างเน้นหนักไปทางด้านจิตใจหรือแบบโรฟีไฟเซน แต่ปัญหาที่แท้จริงของการปรับปรุง เปลี่ยนแปลงสหกรณ์ออกไปนั้น ไม่ได้อยู่ที่หลักการแต่เพียงอย่างเดียว เพราะโดยหลักการแล้วก็ นับว่าน่าจะประสบความสำเร็จ การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงนั้นอยู่ที่ผลทางปฏิบัติ หรือกลไกในการ ทำให้สหกรณ์ประสบความสำเร็จ ซึ่งไม่ใช่เรื่องง่าย หลักการที่วางไว้ดีแล้ว แต่ถ้าได้รับการปฏิบัติ ไม่เหมาะสมก็อาจจะนำไปสู่ความล้มเหลวได้ อย่างสหกรณ์ของโรฟีไฟเซนนั้นมีหลักการที่ดีคือ การช่วยเหลือซึ่งกันและกันและเน้นปัจจัยด้านจิตใจและด้านสังคมสูง ไม่ใช่เน้นแต่ปัจจัยด้าน เศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว แต่เมื่อนำมาใช้จริงกลับไม่ค่อยประสบความสำเร็จ จึงดูเหมือนหลักการนี้ ใช้ไม่ได้เพราะเป็นอุดมคติเกินไป ในภายหลังเมื่อได้รับการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงจากชนรุ่นหลังก็ กลับกลายเป็นใช้ได้ ถูกต้องแต่เปลี่ยนรูปแบบและกลไกไปเท่านั้น ดังนั้น การประยุกต์ใช้จึงเป็น สิ่งที่สำคัญมาก จนถึงปัจจุบันธนาคารคนจนก็ยังได้รับการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาเพื่อให้ สอดคล้องกับสภาพการณ์ในแต่ละพื้นที่และแต่ละช่วงเวลา ปัญหาของความล้มเหลวที่สำคัญจึงเกิด จากความบกพร่องของการออกแบบบริหารงานและการประยุกต์ใช้ของโครงการหรือองค์กรนั้น ๆ และการขาดความใส่ใจลักษณะเฉพาะของคนจนในแต่ละสภาพ ในขณะที่องค์กรที่สามารถพัฒนา รูปแบบให้สอดคล้องกับคนจนในแต่ละกลุ่มแต่ละพื้นที่ก็จะประสบความสำเร็จ (Getubig, 1993: 103)

Getubig (1993) ได้ศึกษาถึง สถาบันการเงินเพื่อคนจนและ โครงการช่วยเหลือ 4 รูปแบบ ที่มีการสร้างและจัดการองค์กรที่ดี โดยแต่ละที่ก็มีลักษณะที่แตกต่างกันออกไปเพื่อ สอดคล้องกับคนจนในแต่ละกลุ่มแต่ก็ยังมีลักษณะร่วมที่สำคัญ คือ การสร้างกลุ่มมีการช่วยเหลือกัน และกันในประกันเงินกู้อย่างเข้มแข็ง การให้เงินกู้ที่เหมาะสมกับความต้องการของผู้กู้ การคิด ดอกเบี้ยค้ำประกันที่เป็นจริงการกระตุ้นเงินออมการตรวจสอบที่มีประสิทธิภาพและอีกหลายปัจจัย ซึ่ง แสดงถึงสิ่งที่สถาบันการเงินเพื่อคนจนควรจะมี

2. **Microfinance** สำหรับธนาคารคนจนในยุคหลังนั้น ก็ได้มีแนวคิดและมุมมองที่ ต่างออกไป รวมถึงหน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้องก็แตกต่างกันออกไปลักษณะที่การรวมตัวก็ ต่างกันออกไปในระหว่างและช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้มีองค์กรระหว่างชาติเกิดขึ้นมา

มากมายทั้งที่ดำเนินงานในลักษณะที่เป็นทางการ เช่น ธนาคารโลก สหประชาชาติ ซึ่งส่วนหนึ่งก็ได้มีหน่วยงานที่ช่วยเหลือประเทศต่าง ๆ โดยเฉพาะประเทศด้อยพัฒนาทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม และมีหน่วยงานที่ไม่เป็นทางการ มีความคล่องตัวในการทำงานสูงซึ่งมักจะอยู่ในรูปขององค์กรพัฒนาเอกชน หรือ NGOs หน่วยงานเหล่านี้เอง ที่ได้เข้าไปมีบทบาทในการช่วยเหลือประเทศด้อยพัฒนา และส่วนหนึ่งก็เป็นการแก้ไขปัญหาความยากจน ในหลายแง่มุม โดยเฉพาะการจัดตั้งธนาคารเพื่อคนจนซึ่งในปัจจุบันได้กระจายอยู่ที่ทั่วโลกในทุกทวีปแล้ว

รูปแบบของธนาคารคนจนที่โดดเด่นมากในยุคหลังนี้ก็คือ microfinance ซึ่งเป็นสถาบันการเงินจากภายนอกที่มุ่งเน้นการให้เงินกู้กับคนจนในการแก้ไขปัญหาความยากจน โดยในตอนแรกมักเป็นการสนับสนุนจากองค์กรระหว่างประเทศที่ช่วยเหลือด้านความยากจน สิ่งที่โดดเด่นของ microfinance คือ การให้กู้โดยไม่ต้องมีหลักทรัพย์ค้ำประกัน แต่ใช้การจัดตั้งกลุ่มในการค้ำประกันแทน นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญกับการพัฒนากลุ่มและชุมชนไปพร้อมกับการให้เงินกู้ด้วย

Hossain (1988) ได้ทำการศึกษาถึงการให้เงินกู้ในการบรรเทาความยากจนของ microfinance โดยได้ศึกษากรณี Grameen Bank ประเทศบังกลาเทศ โดยมีนายมุฮัมหมัด ยูนุส นักเศรษฐศาสตร์เป็นผู้ก่อตั้งและดำเนินงานมายาวนานและประสบความสำเร็จอย่างสูง ซึ่งจัดตั้งขึ้นด้วยสมมติฐานที่ว่า “ถ้าคนจนมีแหล่งทุนที่สามารถใช้ทำงานได้แล้วพวกเขาจะสามารถสร้างการใช้แรงงานตนเองอย่างมีประสิทธิภาพ โดยไม่ต้องพึ่งพาภายนอกได้” จากการศึกษา ก็ได้พบว่า ธนาคารกรามีนได้สามารถเข้าไปช่วยเหลือ โดยการให้เงินกู้เพื่อสร้างรายได้โดยการจ้างงานตัวเอง และพัฒนาคุณภาพชีวิตให้กับคนยากจนจำนวนมากได้เป็นอย่างดี โดยมีเงื่อนไขความสำเร็จที่สำคัญ คือ ความสามารถในการเข้าถึงคนจน การบริหารงานที่เข้มแข็ง การให้เงินกู้ในกิจกรรมที่สร้างรายได้ อย่างไรก็ตาม เนื่องจากการตรวจสอบที่เข้มข้น และการมีส่วนร่วมของธนาคาร ในกิจกรรมพัฒนาภายในชุมชนต่างๆ ทำให้ธนาคารกรามีนมีต้นทุนการทำธุรกรรมที่สูง (ในปี 1986 ประมาณร้อยละ 21.7) และหากไม่ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรภายนอกก็จะมีต้นทุนการทำธุรกรรมที่สูงกว่านี้ สิ่งนี้อาจกลายเป็นข้อจำกัดของธนาคารกรามีนในการขยายความช่วยเหลือออกไปหรือไม่เช่นนั้น ก็จะต้องทำการเพิ่มดอกเบี้ยเพื่อหรืออาจลดต้นทุน โดยการขยายขนาดเงินกู้แต่ไม่ว่าจะอย่างไรก็ไม่พื้มีผลกระทบต่อคนจนผู้ได้รับเงินกู้ แม้ว่าจะประสบความสำเร็จอย่างงดงามแต่ microfinance ก็ยังมีปัญหามากมาย เช่น การไม่มีส่วนร่วมของสมาชิกที่เพียงพอ การที่ไม่สามารถแก้ไขปัญหาความยากจนได้เต็มที่และการไม่มีแหล่งเงินทุนของตนเองซึ่งส่งผลต่อความยั่งยืน ดังนั้น แนวโน้มใหม่ของ microfinance จึงเกิดขึ้น คือ การให้ความสำคัญของการออมซึ่งจะช่วยให้สมาชิกได้มีเงินทุนเป็นของตนเอง มีความมั่นคงในชีวิตเพิ่มขึ้นและเงินออมนี้ก็กลายเป็นเงินกู้ของสมาชิกคนอื่น ซึ่งจะช่วยเพิ่มความยั่งยืนให้กับองค์กรอีกด้วย อีกแนวโน้มหนึ่งที่สำคัญก็คือ การให้ความสำคัญกับ

การมีส่วนร่วมของสมาชิก ซึ่งพบว่า เป็นปัจจัยที่สำคัญในความสำเร็จของ microfinance โดยการมีส่วนร่วมนี้จะเป็นปัจจัยที่ไม่ใช่เศรษฐกิจซึ่งจะมีผลอย่างมากต่อองค์กร เช่น การที่สมาชิกมีส่วนร่วมและตรวจสอบลง ซึ่งก็จะทำให้ดอกเบี้ยเงินกู้ถูกลง ทำให้สมาชิกได้รับประโยชน์สูงขึ้น

สำหรับในเรื่องของการพึ่งพาแหล่งเงินทุนจากภายนอกนี้ไม่ได้มีเฉพาะธนาคารกรามีน แต่เป็นลักษณะเฉพาะ microfinance ทั่วไป เพียงแต่ธนาคารกรามีนเป็น microfinance หนึ่งที่มีชื่อเสียงและเป็นต้นแบบของ microfinance อื่น ๆ เท่านั้น แม้จะมีข้อจำกัดในประเด็นนี้แต่ความสำเร็จของ microfinance ที่ได้เข้าไปช่วยเหลือเรื่องเงินกู้ให้กับคนยากจนทั่วโลกนั้นก็เป็นเรื่องที่มีความสำคัญอย่างสูงและช่วยเหลือคนยากจนอันไม่อาจละเลยได้ และเมื่อเดือนธันวาคม 2549 มูฮัมหมัด ยูนุส ก็ได้รับรางวัลโนเบลสาขาสันติภาพประจำปี ค.ศ. 2006

สำหรับปัจจัยและกระบวนการที่นำไปสู่ความสำเร็จของธนาคารกรามีน ซึ่งผ่านการปรับปรุงแก้ไขอย่างต่อเนื่องแทบทุกปีอาจแบ่งได้เป็น 3 ประการหลัก ๆ ดังต่อไปนี้

1. การยึดมั่นในเป้าหมายที่จะเป็นธนาคารพาณิชย์ที่แสวงหากำไร ไม่ใช่องค์กรการกุศล ยูนุสตั้งใจให้ธนาคารกรามีนเป็นธนาคารจริง ๆ กล่าวคือ เป็นธนาคารพาณิชย์ที่คิดดอกเบี้ยและต้องการเงินกู้คืนจากลูกหนี้ ไม่ใช่องค์กรการกุศลเอาเงินบริจาคมาแจกให้คนจนเฉย ๆ ความแตกต่างในระดับวิสัยทัศน์ระหว่างธนาคารกรามีนกับธนาคารพาณิชย์ทั่วไปอยู่ที่ เป้าหมายสูงสุด ของการให้บริการ ดังคำอธิบายของกรามีนว่า “เป้าหมายหลักของธนาคารพาณิชย์กระแสหลักคือ การสร้างผลกำไรสูงสุด เป้าหมายของธนาคารกรามีน คือ การนำบริการของสถาบันการเงินไปสู่คนจน โดยเฉพาะผู้หญิง 3 ใน 4 ของประชากร เพื่อช่วยให้เขาต่อสู้กับความยากจนมีกำไรเลี้ยงตัว และมีฐานะมั่นคงเหล่านี้เป็นเป้าหมายรวมที่เกิดจากวิสัยทัศน์ทางสังคมและเศรษฐกิจ” การที่เป้าหมายสูงสุดของกรามีนคือ ประโยชน์สูงสุดของกรามีนคือ ประโยชน์ทางสังคม ไม่ใช่ตัวเลขกำไร คือ คำอธิบายที่สำคัญที่สุดว่า “ธุรกิจเพื่อสังคม” แตกต่างจากธุรกิจธรรมดาอย่างไร และเป้าหมายนี้ก็สอดคล้องกันกับโมเดลธุรกิจของกรามีนด้วยเพราะธนาคารที่ปล่อยสินเชื่อให้คนจนผู้ไม่รู้หนังสือที่อาศัยอยู่ในชนบทห่างไกล ย่อมต้องมีค่าใช้จ่ายในการกรองและติดตามหนี้ ตลอดจนความเสี่ยงจากการผิดนัดชำระหนี้ สูงกว่าธนาคารพาณิชย์ปกติ การทำกำไรให้ผู้ถือหุ้นมีผลตอบแทนสูงกว่าธนาคารพาณิชย์อื่น ๆ จึงเป็นเรื่องที่ยากลำบากไม่น้อย นอกจากนี้การที่ธนาคารกรามีนดำเนินธุรกิจจริงๆ หมายความว่ามีการติดตามให้คนจนชำระหนี้ตรงเวลา ยังช่วยป้องกันปัญหาบิดเบือนแรงจูงใจของลูกหนี้ หรือที่นักเศรษฐศาสตร์เรียกว่า moral hazard ที่มีมากขึ้นในกรณีที่คนจนคิดว่าเงินกู้เป็นเงินให้เปล่า ที่ไม่จำเป็นต้องใช้คืน ความคิดแบบนี้ทำให้คนจนนำเงินกู้ออกไปใช้จ่ายในการอุปโภคบริโภคเสมือนเป็นเงินของตัวเอง แทนที่จะนำไปลงทุนในกิจกรรมที่จะสามารถออกดอกออกผลนำเงินมาชำระดอกเบี้ยและเงินต้นได้

2. การสร้างกระบวนการและกลไกต่าง ๆ ที่เอื้ออำนวยให้คนจนชำระหนี้ได้ในเมื่อธนาคารกรามีนต้องการทำธุรกิจกับคนจนที่ไม่มีหลักประกัน ยูเนสจึงต้องคิดค้นกระบวนการและกลไกใหม่ๆที่จะช่วยให้ลูกหนี้ของเขาชำระหนี้ได้ เพราะถึงแม้ว่าคงไม่มีใครอยากเบี้ยวกรามีน แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าคนจนทุกคนสามารถชำระหนี้ได้ตรงเวลา โดยเฉพาะถ้าธนาคารปล่อยสินเชื่อกินศักยภาพของลูกหนี้ เช่น ถ้าธนาคารปล่อยกู้ให้แก่คนที่มียาได้เพียง 5,000 บาทต่อเดือน ด้วยวงเงิน 200,000 บาท เป็นเวลา 5 ปี ดอกเบี้ยร้อยละ 5 ต่อปีให้ชำระเงินต้นบางส่วนและดอกเบี้ยทุกเดือน ก็แปลว่าลูกหนี้จะต้องจ่ายถึงเดือนละ 4,200 บาท ซึ่งแปลว่าความเสี่ยงสูงที่จะชำระหนี้ไม่ได้อยู่แล้ว เพราะคงไม่มีใครอยู่ได้ด้วยรายได้สุทธิเพียง 800 บาทต่อเดือน เท่านั้น ตัวอย่างกระบวนการและกลไกต่าง ๆ ที่ยูเนสคิดค้นและพัฒนาอย่างต่อเนื่องเพื่อช่วยให้คนจนชำระหนี้ได้ เช่น ระบบอนุมัติเงินกู้แบบกลุ่ม (solidarity group) หมายความว่า คนจนที่อยากกู้ธนาคารกรามีนแทนที่จะขอกู้เป็นรายบุคคลก็ต้องขอกู้เป็นกลุ่ม กลุ่มละ 5 คน ต่างคนต่างเป็นผู้ค้ำประกันเงินกู้ซึ่งกันและกันวิธีนี้เป็นการใช้แรงจูงใจให้ชำระหนี้ตรงเวลา เพราะคนที่ชำระหนี้ไม่ได้แต่เพื่อนร่วมกลุ่มทำได้คงอับอายขายหน้า และก็จะถูกกดดันหรือได้รับการช่วยเหลือจากเพื่อนร่วมกลุ่มให้ชำระหนี้ให้ได้ด้วย เพราะเงินกู้ที่ธนาคารกรามีนให้ครั้งแรกนั้นมีจำนวนน้อยลูกหนี้ทุกคนในกลุ่มต้องชำระหนี้ให้ครบถ้วนจำนวนก่อนที่ธนาคารกรามีนจะอนุมัติเงินกู้ก้อนต่อไป เนื่องตากกรามีนทำธุรกิจกับคนจน ซึ่งเผชิญกับความเสี่ยงในการดำรงชีวิตสูงกว่าคนอื่น ๆ และส่วนใหญ่ไม่รู้หนังสือทำให้ยูเนสต้องออกแบบเงื่อนไขที่ค่อนข้างยืดหยุ่น เช่น ให้กู้ในจำนวนน้อยเพียงพอที่จะช่วยในการยังชีพ แต่ไม่มากพอที่จะเอาไปใช้จ่ายฟุ่มเฟือยเกินตัว ได้คิดแต่ดอกเบี้ยปกติไม่มีดอกเบี้ยทบต้น และพนักงานธนาคาร ไปเก็บเงินตามบ้านแทนที่จะให้ลูกหนี้เดินทางไปหาธนาคาร

สมัยที่ธนาคารกรามีนเริ่มต้นใหม่ ๆ ยูเนสปล่อยเงินกู้จำนวน 365 กาดาทหรือประมาณ 183 บาทต่อปี ให้คนจนชำระเป็นรายวัน วันละ 1 กาดา วิธีนี้จะทำให้ง่ายและทำให้คนจนไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นเงินกู้ของกรามีนมากเกินไป ปัจจุบันเงินกู้ของกรามีนมีระยะเวลา 1 ปี ชำระคืนเงินต้นร้อยละ 2 ทุกสัปดาห์ ดอกร้อยละ 20 ต่อปี นอกจากนี้ธนาคารกรามีนยังไม่ใช้อัตรดอกเบี้ยชนิด คือ อัตรดอกเบี้ยสูงกว่าอัตราปกติที่ธนาคารพาณิชย์ทั่วไปใช้คิดดอกเบี้ยหลังจากลูกหนี้เริ่มผิดนัดชำระหนี้ วิธีจัดการลูกหนี้ผิดนัดของกรามีนคือ ยอมให้ลูกหนี้ยึดอายุการชำระหนี้ออกไปและจะหยุดคิดดอกเบี้ยทันทีที่ยอดดอกเบี้ยเพิ่มขึ้นจนสูงเท่ากับต้นเงินเท่ากับเป็นการจำกัดยอดหนี้ที่คนจนต้องจ่าย ไม่ว่าจะผิดนัดไปนานขนาดไหนก็ตาม ท้ายที่สุดลูกหนี้ที่ชำระคืนเงินกู้ตรงเวลาและมีเงินออกกระดบหนึ่งจะมีสิทธิ์ซื้อหุ้น 1 หุ้น ในธนาคารในราคาประมาณ 100 ดากาหรือ 50 บาท ยูเนสกำหนดให้ลูกหนี้เท่านั้นที่มีสิทธิ์ซื้อหุ้นในธนาคารของกรามีน วิธีนี้นอกจากเป็นการทำให้ธนาคารกรามีนเป็น “ธนาคารของคนจน” จริง ๆ แล้วยังช่วยกระตุ้นให้คนจนมีความกระตือรือร้นที่จะ

ติดตามผลการดำเนินงานของธนาคารในฐานะ “เจ้าของคนหนึ่ง” มาตรการเหล่านี้ทำให้คนจนรู้สึกอบอุ่นใจว่า ธนาคารกรามีความต้องการช่วยเหลือพวกเขาจริง ๆ ไม่ได้ตั้งอยู่บนการตีค่าสินทรัพย์ของลูกค้าเหมือนธนาคารพาณิชย์ทั่วไป หากตั้งอยู่บนศักยภาพของลูกค้า ธนาคารพาณิชย์ทั่วไปประเมินค่าของทรัพย์สินที่คนหามาได้แล้ว ขณะที่ธนาคารกรามีประเมินศักยภาพซ่อนเร้นของปัจเจกชนที่เพียงแค่วันแสดงออก ด้วยแรงกระตุ้นที่ถูกต้องและเหมาะสมกับสภาพของเขา

3. การให้การศึกษาและมอบอำนาจแก่คนจน (empowerment) ยูเนสเรียกธุรกิจของเขาว่า “trust-based banking” คือธนาคารที่มีความเชื่อมั่นในศักยภาพของคนจนในฐานะลูกหนี้ แต่ลำพังความเชื่อมั่นข้อนี้ไม่พอที่จะช่วยรับประกันได้ว่า คนจนทุกคนจะสามารถชำระหนี้คืนได้ เพราะพวกเขาอาจไม่เคยรู้จักวินัยในการใช้เงิน วิธีบริหารเงินหรือช่องทางในการลงทุนเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิต เนื่องจากต้องหมดเวลาส่วนใหญ่ไปกับการหาเลี้ยงปากท้องวันต่อวัน ดังนั้น ธนาคารกรามีเงินจ้ท่มเททั้งเงินและเวลามากมายในการหาวิธีช่วยข้บด้น ให้ศักยภาพที่แฝงเร้นอยู่ในตัวลูกหนี้ทุกคนสามารถทำประโยชน์ให้พวกเขาในชีวิตจริงได้ ตลอดจนช่วยบรรเทาความเสี่ยงในการดำเนินชีวิตของพวกเขา เช่น ธนาคารกรามีให้สินเชื่อการศึกษาดอกเบี้ยต่ำสำหรับบุตรหลานของลูกหนี้ สินเชื่อที่อยู่อาศัย สินเชื่อการประมง สินเชื่อระบบชลประทาน บังคับให้ลูกหนี้ออกเงินร้อยละ 5 ของเงินกู้ในบัญชีออมทรัพย์ กองทุนบ้านอายุ กองทุนประกันชีวิตและกองทุนฉุกเฉิน

มิติด้านการศึกษาของธนาคารกรามี อาจเป็นมิติที่ช่วยเหลือลูกหนี้ให้พ้นปล้กแห่งความจนได้อย่างยั่งยืนที่สุด นอกเหนือจากให้การศึกษาลูกหนี้เกี่ยวกับทักษะในการบริหารเงินและวินัยในการใช้จ่าย ธนาคารกรามียังสนับสนุนให้ลูกหนี้รับเป้าหมายพื้นฐานต่าง ๆ ด้านสังคม การศึกษา และสุขภาพมาเป็นเป้าหมายในชีวิตของตน เช่น ให้ลูกหลานทุกคนได้รับการศึกษา บ้านมีส่วนร่วมสุขลักษณะ ไม่มีใครในครอบครัวต้องนอนบนพื้น มีเงินฝากธนาคารไม่ต่ำกว่า 5,000 บาท (2,500 บาท) และมีแหล่งน้ำดื่มที่สะอาดเป้าหมายเหล่านี้ยังเป็น “ดัชนีความจน” ที่ยูเนสใช้ในการประเมินผลว่าในแต่ละปีมีลูกหนี้ของกรามีกี่ครัวเรือนที่หลุดพ้นจากความยากจนได้ (ภายใต้นิยามดังกล่าว ปัจจุบันลูกหนี้กว่าร้อยละ 58 ของกรามีได้หลุดพ้นจากความยากจนแล้ว) การเป็นลูกหนี้ของกรามีจึงมีความหมายมากกว่าการกู้เงินธรรมดา หากเป็นการเข้าถึงช่องทางและกระบวนการเรียนรู้ต่าง ๆ ที่ช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตของคนจนให้เขาหลุดออกจากวัฏจักร “โง่-จน-เจ็บ” ได้อย่างถาวรเพราะวินัยในการใช้ไม่ใช่เรื่องง่ายที่ทุกคนเกิดมาก็มี โดยอด โนมัตติ ขนาดลูกหนี้บัตรเครดิตที่เป็นสมาชิกชั้นกลางหลายต่อหลายคนยังมีปัญหาเกี่ยวกับการจ่ายเงินตรงเวลาถ้าไม่วางแผนดี ๆ ล่วงหน้าและตั้งสติทุกครั้งทีรูด้บัตร ประเด็นนี้ ทำให้ในระยะหลังเริ่มมีการทบทวนมาตรการของธนาคารคนจน หรือ microcredit ใหม่ Robinson (2001) ได้ทำการศึกษาระบบธนาคารคนจนในรูปแบบเดิมเปรียบเทียบกับรูปแบบใหม่ โดยได้ทำการศึกษารูปแบบใหม่นี้ที่เกิดขึ้นใน

อินโดนีเซียโดยเฉพาะ Bank Dagang Bali (BDB) แนวคิดใหม่นี้มองว่ากิจกรรมการออมเป็นกิจกรรมที่สำคัญหนึ่งเท่า ๆ กับการกู้เงิน (สถาบันการเงินเพื่อคนจนจำนวนมากเน้นแต่กิจกรรมการฝากหรือกู้เงินเพียงอย่างเดียว) โดยแต่เดิมมองว่าคนจนไม่น่าจะมีศักยภาพในการออมเงิน แต่จากการสำรวจพบว่า คนจนก็มีศักยภาพในการออมเงินมากพอสมควรและมีความต้องการฝากที่สูง แต่มีอุปสรรคหลายอย่างในการฝากเงิน ดังนั้น ถ้าธนาคารคนจนเข้ามาทำในส่วนนี้ก็จะช่วยคนจนได้มากและเป็นการทำที่ได้ประโยชน์ทั้งสองทาง คือ นอกจากจะทำให้เพิ่มความยั่งยืนของธนาคารหรือลดการพึ่งพาแหล่งเงินทุนภายนอก ดังนั้นจึงควรสนับสนุนอย่างเต็มที่ในการเปลี่ยนหรือปฏิวัติ (revolution) ธนาคารคนจนแบบเดิมที่ต้องพึ่งพาการให้เงินทุนสนับสนุนจากภายนอกให้กลายเป็นธนาคารคนจนแบบใหม่ที่ดำเนินงานแบบธุรกิจและสามารถพึ่งตนเองได้ จึงเกิดแนวคิดใหม่ในการสร้างธนาคารคนจน โดยมองในเชิงพาณิชย์มากขึ้นมีการทำกิจกรรมทั้งฝากและกู้ในพื้นที่ และยังมีมองไปถึงการขยายไปให้ครอบคลุมถึงการระดมเงินฝากจากภายนอกธนาคารด้วย แต่การทำเช่นนี้ได้จะต้องมีหลักประกันการกู้ยืมที่มากกว่านี้ในปัจจุบัน microfinance ก็กำลังเดินไปตามแนว โนม์สองอย่างนี้คือ การให้ความสำคัญของการออมควบคู่ไปกับการกู้และการให้ความสำคัญยิ่งขึ้นต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิก ส่วนปัญหาที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของธนาคารกรามีนและธนาคารคนจนอื่น คือ มีต้นทุนในการทำธุรกรรมสูงซึ่งจะส่งผลกระทบต่อดอกเบี้ยเงินกู้หรือการช่วยเหลือจากภายนอก สาเหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะการปล่อยเงินกู้ที่ไม่มีสินทรัพย์ที่จะมาค้ำประกัน ดังนั้น จึงทำให้มีต้นทุนในการติดตามยิ่งสูงมากขึ้น วิธีการแก้ปัญหาอย่างหนึ่งก็คือ การให้สมาชิกที่จะมาขอกู้ควบคุมกันเอง โดยจัดกลุ่มมาประมาณ 5 คน และมาขอกู้เงิน โดยให้เพื่อนที่เหลือ ค้ำประกัน ในภายหลังได้เพิ่มเป็น 10 คน แต่ก็พบว่า กลุ่มมีขนาดใหญ่เกินไปความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนจึงไม่ใกล้ชิดนัก ทำให้ไม่สามารถติดตามการกู้เงินและบังคับได้ใกล้ชิด ในประเด็นนี้ถ้าเปรียบเทียบกับองค์กรการเงินชุมชนหรือกลุ่มออมทรัพย์ ที่จัดตั้งขึ้นในประเทศไทยนั้นพบว่ามีความแตกต่างกันอย่างมากโดยในกลุ่มออมทรัพย์นั้น เป็นการจัดตั้งจากเงินของคนในหมู่บ้านเพื่อปล่อยกู้ให้คนในหมู่บ้าน ดังนั้นทุกคนจึงรู้สึกว่าเป็นเงินของตนและต้องควบคุมกัน ที่สำคัญเนื่องจากฐานวัฒนธรรมในหมู่บ้านที่รู้จักกันหมด ทำให้ต้นทุนในการตรวจสอบมีค่าต่ำและโอกาสจะหนีหนี้ก็น้อย ที่สำคัญบุคคลที่กู้ก็มักมีเงินฝากอยู่ในกลุ่มออมทรัพย์ด้วยถ้าหนีไปก็จะนำเงินที่ฝากไว้มาชดใช้ แต่ที่ดอกเบี้ยเงินกู้สูงกว่าดอกเบี้ยปรกตินี้จึงอาจมาจากสาเหตุอื่นมากกว่า การเก็บดอกเบี้ยที่สูงกว่าธนาคารทั่วไปก็ไม่ใช่สิ่งเสียหายมากนักเพราะไม่ได้กลายเป็นต้นทุนที่เสียไป หรือกลายเป็นผลกำไรของบุคคลภายนอก แต่ดอกเบี้ยที่เก็บกลายเป็นกำไรของกลุ่มและนำมาปันผลให้สมาชิกในที่สุด

3. **Village Bank** สถาบันการเงินเพื่อคนจนอีกรูปแบบหนึ่งที่น่าสนใจในปัจจุบันคือ Village Bank ซึ่งมีลักษณะเด่นที่สำคัญ คือ มีความเป็นท้องถิ่นและชุมชนสูง ได้ริเริ่มจัดตั้งขึ้นในประเทศโบลิเวีย เมื่อปลายทศวรรษที่ 1970 โดยกลุ่มแรก ๆ ได้รับการจัดตั้งโดยผู้นำชุมชนในชนบท และให้กู้ยืมต่อการรวมกลุ่มย่อย ๆ โดยไม่ต้องมีหลักทรัพย์ค้ำประกัน ด้วยการเริ่มต้นนี้ได้กระตุ้นให้เกิดการออมและการรวมกลุ่มเพื่อนในหมู่สมาชิกประสบความสำเร็จในการริเริ่ม Village Bank ของโบลิเวียนี้ นำไปสู่การจัดตั้ง FINCA ซึ่งเป็นผู้สนับสนุนการกู้ยืมสำหรับการจ้างงานตัวเองให้กับครอบครัวที่มีความยากจนสูง โดยการให้เงินช่วยเหลือเริ่มต้นแก่ Village Bank ในปี 1995 หลังจากการปฏิบัติงานมา 10 ปี FINCA ได้ช่วยสร้าง Village มาเกือบ 2,200 แห่ง ผ่าน 15 โครงการใน 14 ประเทศ ของทวีปแอฟริกา อเมริกาเหนือ กลาง และใต้ โดยในปี 1997 มีสมาชิกทั้งสิ้น 70,000 คน มีเงินกู้ยืม 7.7 ล้านดอลลาร์สหรัฐและเงินออมของสมาชิก 3.6 ล้านดอลลาร์สหรัฐ มีการชำระเงินกู้เฉลี่ยร้อยละ 95 ในความเป็นจริง Village Bank ไม่จำเป็นต้องสร้างในชนบทเท่านั้น แต่ยังสามารถสร้างในพื้นที่กึ่งเมืองและในเมืองเล็ก ๆ ได้ ในทางปฏิบัตินี้ Village Bank เป็นธนาคารใน “ชุมชน” มากกว่าเป็นธนาคารใน “ชนบท” (Versluisen, 1999: 48)

Neison et.al (1996) ได้ทำการศึกษาถึงรูปแบบและ โครงสร้างของ Village Bank แล้วพบว่าป็นองค์กรตั้งขึ้นมาเพื่อแก้ปัญหาด้านเงินทุนของสมาชิกในชุมชน โดยมีลักษณะที่สำคัญคือ มีความเป็นของชุมชนสูง โดยชุมชนจะเข้ามาบริหาร เงินทุน การออมเงิน และกฎระเบียบต่าง ๆ ในบางแห่งก็ใช้เจ้าหน้าที่ในชุมชนทั้งหมดทำให้ Village Bank เป็นองค์กรที่ตอบสนองความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง ความพยายามในการพึ่งตนเองของ Village Bank ทำให้ต้องมีกิจกรรมการออมควบคู่ไปกับการกู้ด้วยเสมอเพื่อให้สามารถพึ่งตนเองได้ ดังนั้นในระยะแรกองค์กรจะเติบโตไปได้ช้า และเรียกร้องความร่วมมือจากสมาชิกสูงนี้คือจุดอ่อนของ Village Bank เพราะสมาชิกอาจไม่พร้อมที่จะร่วมมือ เนื่องจากเห็นผลช้าทำให้ในภายหลัง Village Bank ได้พยายามปรับตัวโดยเปิดรับจากภายนอกมากขึ้นหรือพยายามเพิ่มความซับซ้อนขององค์กร ขยายบริการเพื่อให้มีศักยภาพในการตอบสนองต่อสมาชิก และดึงความร่วมมือของสมาชิกไว้

Village Bank มีทั้งส่วนที่คล้ายและแตกต่างจาก microfinance อย่างแรกที่แตกต่างกัน คือ แหล่งเงินทุน Village Bank มักจะเน้นในการพึ่งตนเองสูง โดยเงินกู้ที่สมาชิกได้รับจะมาจากเงินฝากของสมาชิกด้วย ดังนั้น Village Bank จึงให้ความสำคัญกับเงินฝากค่อนข้างมาก อย่างไรก็ตามในระยะแรกเงินกู้ที่สมาชิกได้รับ ก็มักจะเป็นเงินจากภายนอก แต่องค์กรรูปแบบนี้จะมีการระดมเงินฝากของสมาชิกมาทดแทนเงินจากภายนอกอย่างรวดเร็ว จึงเป็นลักษณะเด่นของ Village Bank (Versluisen, 1999: 49) ลักษณะที่เหมือนกับ microfinance คือการใช้กลุ่มค้ำประกันเงินกู้ และการเน้นความสำคัญของกลุ่มเป็นหลักในการทำกิจกรรม การรวมกลุ่มกันเพื่อค้ำประกัน

เงินกู้ได้กลายเป็นหลักสำคัญของธนาคารคนจน ทั้งของ microfinance และ village bank เหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะคนจนที่จนจริงๆ นั้น ย่อมไม่มีหลักทรัพย์ที่จะค้ำประกัน จึงต้องใช้คนในกลุ่มกดดันและค้ำประกันกันเอง หรือพูดง่ายๆ ก็คือ ใช้หลักประกันทางวัฒนธรรม แทนหลักประกันทางเศรษฐกิจ การกดดันภายในกลุ่มนับว่าได้ผลดีมาก โดยพบว่ามีหนี้สูญน้อยมาก อัตราการใช้คืนโดยเฉลี่ยอยู่ประมาณ 95% อย่างไรก็ตามประเด็นการใช้กลุ่มค้ำประกันเงินกู้ได้กลายเป็นประเด็นที่น่าสนใจขึ้น เพราะว่าการกลุ่มที่ตั้งขึ้นนั้นนอกจากจะใช้ค้ำประกันเงินกู้แล้วยังสามารถขยายกิจกรรมออกไปใช้ทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสมาชิกซึ่งเป็นคนจนภายในกลุ่มได้อีกด้วย โดยงานของ Kesavan Chandra (1991) ได้กล่าวถึง Self Help Group (SHG) ไว้ว่าเป็นนวัตกรรมของความพยายามใหม่ๆ ที่จะสร้างกลุ่มออมเงินและสินเชื่อขึ้น โดยเริ่มแรกจะมีการกระตุ้นให้คนจนระดมความคิดเพื่อช่วยเหลือในสิ่งที่แต่ละคนมีความสนใจร่วมกัน การระดมความคิดนี้จะช่วยให้เกิดความเข้มแข็งของกลุ่ม หลังจากนั้นจะสนับสนุนให้สมาชิกค่อย ๆ ออมเงินรวมกัน เมื่อรวบรวมเงินได้พอสมควรก็จะทำให้การบริหารเงินทุน โดยจะนำไปให้สมาชิกในกลุ่มกู้บางส่วน การสร้างกลุ่มแบบนี้จะนำไปสู่ระบบการเงินที่ยืดหยุ่นและมีโครงสร้างที่คล่องตัว ได้มีการพยายามสร้างกลุ่มเหล่านี้เพื่อเป็นตัวกลางระหว่างคนจนกับธนาคารในการให้สินเชื่อ ซึ่งพบว่ามีประสิทธิผลมาก นอกจากนี้กลุ่มเหล่านี้ยังเป็นแหล่งกระตุ้นเงินออมได้อย่างดี เพราะ โดยปกติแล้วผู้มีรายได้น้อยมักจะไม่ค่อยมีเงินเหลือออม บางครั้งก็มักจะใช้จนหมด แต่การกระตุ้นและกดดันผ่าน SHG จะสามารถช่วยกระตุ้นการออมได้อย่างมาก Conroy et.al (1995) ก็ได้ให้ความสำคัญกับ SHGs ได้ถือเป็นส่วนหนึ่งในโครงสร้างของการเงินคนจน โดยให้เป็นแกนหลักในการทำกิจกรรมทางการเงินต่าง ๆ โดยให้ NGOs เข้ามาช่วยเหลือทางด้านความคิดและการจัดตั้ง พร้อม ๆ ไปกับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก เช่น รัฐบาล ธนาคารกลางและธนาคารพาณิชย์ SHGs จึงเป็นนวัตกรรมรูปแบบใหม่ของการเงินคนจน

ในส่วนของความแตกต่างกันนั้นจะเริ่มจากการที่ Village Bank เป็นสถาบันของชุมชนเองและมีเป้าหมายระยะยาวในการพัฒนาชุมชนการใช้เงินของ Village Bank เป็นไปเพื่อชุมชน ในขณะที่ Microfinance เป็นเพียงแค่การรวมกลุ่มเพื่อรับความช่วยเหลือจากองค์กรภายนอก (Nelson et.al., 1996: 5) ส่วนในรูปการดำเนินกิจกรรมมานั้น Microfinance ค่อนข้างจะเป็นทางการมากกว่า คือ ใช้เจ้าหน้าที่จากภายนอกที่มีความเชี่ยวชาญและชำนาญด้านการเงิน แต่ Village Bank จะมีความแตกต่างหลากหลายของเจ้าหน้าที่ ที่ใช้บางกลุ่มก็จะใช้สมาชิกในชุมชน บางกลุ่มก็จะใช้เจ้าหน้าที่จากภายนอกที่มีการศึกษาสูงกว่า แต่จากการศึกษาพบว่า เจ้าหน้าที่จากภายนอกจะทำงานได้ดีกว่า (Nelson et.al., 1996: 42-43) แต่ในกรณีของกลุ่มออมทรัพย์นั้นยิ่งแตกต่างไปใหญ่เพราะมักใช้เจ้าหน้าที่จากคนภายในชุมชนเองและก็มักพบว่าในกลุ่มที่ประสบความสำเร็จนั้น เจ้าหน้าที่

แบบนี้ก็สามารถทำงานได้ดี และมีการถ่ายทอดความรู้ให้แก่กันเพื่อให้เกิดการหมุนเวียนของสมาชิกเข้ามาทำงานและสืบทอดกลุ่มออมทรัพย์ต่อไป จึงเกิดประเด็นที่น่าสนใจขึ้น คือ Verluysen (1999) ได้มองว่า แม้ Village Bank จะมีความสำคัญในการเป็นองค์กรที่ช่วยเหลือสมาชิก และมีผลการดำเนินงานที่ดีระดับหนึ่งก็ตาม แต่ก็ยังเป็นองค์กรที่มีการจัดการที่ง่ายเกินไปเพราะเป็นการจัดการกันเองภายในชุมชน ไม่มีการจัดระบบการตรวจสอบและระบบบัญชีที่เป็นมาตรฐานทำให้อาจเกิดกรณีคดโกงกันได้ง่าย ข้อวิจารณ์ที่ว่า การไม่มีระบบตรวจสอบและระบบตรวจสอบ รวมถึงเจ้าหน้าที่ที่มีความชำนาญนั้น จะทำให้เกิดการโกงกันได้ง่ายเป็นข้อวิจารณ์ที่น่ารับฟัง แน่ชอนในกรณีนี้การโกงย่อมเกิดขึ้นได้ แต่จากประสบการณ์ของ Village Bank ที่ผ่านมาก็พบว่า มีผลการดำเนินงานที่ดี มีอัตราการใช้คืนที่สูงถึง 95% และในกรณี Village Bank ที่เข้มแข็งก็จะมีอัตราการใช้คืนสูงถึง 100% สิ่งนี้แสดงให้เห็นว่า การมีระบบตรวจสอบที่เป็นมาตรฐานอาจไม่ใช่ปัจจัยที่ชี้ขาดว่าสมาชิกจะโกงกันหรือไม่ แต่ยังมีปัจจัยอื่นๆอีกที่อยู่เบื้องหลัง การที่ Village Bank เป็นองค์กรของชุมชน มีการทำงานเพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชน ดังนั้น สมาชิกจึงรู้สึกมีส่วนร่วมและรู้สึกเป็นเจ้าของ นี่อาจเป็นสาเหตุที่ไม่ทำให้เกิดการโกงก็เป็นได้ รวมถึงชุมชนโดยปกติก็มีความรู้สึกมักคุ้นและมีวัฒนธรรมในการช่วยเหลือกันอยู่แล้ว ดังนั้น จึงอาจเป็นปัจจัยที่ป้องกันการโกงได้แต่สิ่งที่ Verluysen (1999) กล่าวถึง ก็อาจเกิดขึ้นใน Village Bank ที่ไม่มีระบบในสังคมที่ดีเพียงพอหรือสมาชิกไม่มีความรู้สึกเป็นเจ้าของ และในสถาบันการเงินทั่วไปที่มีระบบตรวจสอบที่ดีก็ยังมีกรณีโกงเกิดขึ้นได้เสมอ ดังนั้นการโกงหรือไม่โกงนั้น การมีระบบบัญชีที่มาตรฐานการมีเจ้าหน้าที่ที่เชี่ยวชาญก็อาจไม่ใช่ปัจจัยเดียวที่เป็นตัวกำหนด สิ่งที่สำคัญอีกอย่างคือ การมีระบบบัญชีและการตรวจสอบที่ซับซ้อนนั้น อาจไม่เหมาะกับการเป็นสถาบันของชุมชนก็ได้ เนื่องจากคนในชุมชนหรือหมู่บ้านไม่ได้มีความรู้ที่สูงมากนัก จึงอาจไม่สามารถดำเนินงานที่มีความซับซ้อนและมีความรู้สูงนั้นได้ นอกจากนี้ระบบตรวจสอบกับการควบคุมก็ยังมีต้นทุนที่สูงจนทำให้ธนาคารคนจนที่มีการตรวจสอบที่ดี ต้องเผชิญกับต้นทุนเงินกู้ที่สูง ทำให้เป็นภาระของผู้กู้และบั่นทอนศักยภาพของธนาคารด้วย ดังนั้น การไม่มีระบบตรวจสอบที่ซับซ้อน แต่สามารถตรวจสอบกันได้จึงเป็นสิ่งที่ดี เพราะสามารถช่วยลดต้นทุนได้อีกด้วย ด้วยความแตกต่างของสถาบันการเงินทั้งสองในหลายๆ ประเด็นที่กล่าวไป จึงทำให้ Village Bank และ Microfinance มีข้อดีข้อเสียแตกต่างกันไป คือ Microfinance จะสามารถเข้าถึงคนจนโดยทั่วไปได้ง่ายกว่า เพราะเพียงแค่สามารถรวมกลุ่มกันและแสดงให้เห็นถึงความน่าเชื่อถือของกลุ่ม ก็สามารถที่จะกู้เงินได้ แต่ Village Bank นั้นต้องการการมีส่วนร่วมและการช่วยเหลือกันค่อนข้างมาก เนื่องจากเน้นการพึ่งพาภายนอกน้อยหรือเพียงระยะเวลาอันสั้น แต่ก็มีข้อดี คือ จะมีความมั่นคงสูง และสามารถรวมพลังเพื่อช่วยเหลือกันได้ดี โดยเฉพาะการรวมพลังในการใช้ทำกิจกรรมอื่นที่เป็นประโยชน์ต่อกลุ่มต่อไป ส่วนลักษณะที่เน้น

การออมของ Village Bank ก็เท่ากับเป็นการช่วยสมาชิกให้มีเงินเก็บเพื่อความมั่นคงของชีวิต และตอบสนองความต้องการออมของคนจนที่มีอยู่แล้ว แต่มักไม่ได้รับการตอบสนอง ขณะเดียวกันการออมเงินของสมาชิกก็จะเป็นข้อจำกัดของสมาชิกที่มีรายได้น้อย และการขยายตัวของกลุ่มก็อาจจะไปได้ช้า และจำกัดตัวอยู่แต่ในกลุ่มเพราะต้องพึ่งเงินออมจากสมาชิก แต่ในระยะยาวจะทำให้กลุ่มขยายตัวได้รวดเร็วและมั่นคงเนื่องจากเงินออมที่สะสมนี้สำหรับ microfinance ได้เริ่มตระหนักถึงความสำคัญของการออม แต่ก็ยังทำในส่วนที่ไม่มากนัก และไม่เน้นความสำคัญเท่าเงินกู้ และสิ่งที่สำคัญอย่างหนึ่งในการออมของ microfinance ที่ต้องพิจารณาให้ดี คือ การออมเงินผ่านธนาคารพาณิชย์ เช่น ในกรณีของ BRI ในอินโดนีเซียนั้น จะเป็นการลดทอนประโยชน์ของสมาชิก เพราะเงินออมนี้บางส่วนจะนำไปใช้ในการทำธุรกิจให้กู้ของธนาคารพาณิชย์ (Versluisen, 1999: 226) ซึ่งทำให้สมาชิกต้องสูญเสียผลประโยชน์ไป อันจะเป็นการบั่นทอนความเข้มแข็งและผลประโยชน์ขององค์กรได้ Village Bank นั้นก็มีข้อเสียที่สำคัญ คือ ความสามารถขยายตัวและขยายสมาชิกจากลักษณะเฉพาะของหมู่บ้านทำให้มีประสิทธิภาพในการให้กู้เงิน แต่ขณะเดียวกันก็เป็นข้อจำกัดในการรวมตัวกับกลุ่มอื่นหรือสมาชิกภายนอก ซึ่งการสร้างเครือข่ายแบบหลวมๆ อาจจะเป็นทางเลือกหนึ่งในการแก้ปัญหาได้ ในขณะที่ Microfinance นั้นก็สามารถขยายองค์กรจนมีขนาดใหญ่ได้เนื่องจากเป็นองค์กรจากภายนอกที่เข้าไปแล้วดึงคนจนมาเป็นสมาชิก ดังนั้นยิ่งดึงได้มาก องค์กรก็จะขยายใหญ่เอง การที่องค์กรมีขนาดใหญ่ก็มีทั้งข้อดีและข้อเสีย การที่องค์กรมีขนาดใหญ่ก็ทำให้มีพลังในการทำกิจกรรมต่างๆ สูง และสามารถเพิ่มประสิทธิภาพได้ง่าย แต่ก็มีข้อเสียคือ อาจจะมีปัญหายากในการจัดการและดูแลได้ไม่ทั่วถึง ซึ่งอาจทำให้ต้นทุนเพิ่มขึ้นได้ การที่ Village Bank มีลักษณะพึ่งพาตนเองและค่อยๆ เติบโตอย่างช้าๆ นี้ มักจะเผชิญปัญหาการมีส่วนร่วมของสมาชิก ความต้องการเงินกู้ของสมาชิกโดยเร็ว ความไม่แน่ใจในความเข้มแข็งและเจริญเติบโตของกลุ่ม เหล่านี้เป็นตัวบั่นทอนความเจริญของกลุ่มอย่างมาก เพราะเมื่อสมาชิกมีปฏิริยาทางลบต่อกัน ก็อาจไม่คอยให้ความร่วมมือ รวมถึง การระดมเงินฝากก็ทำให้น้อยลง ได้มีการเสนอแนวทางแก้ไขไว้หลายทาง เช่น การขยายบริการทางการเงินออกไป การเข้าไปเชื่อมต่อกับสถาบันการเงินที่เป็นทางการ และการรวมตัวกับสถาบันการเงินท้องถิ่น (Nelson et.al., 1996: 26-28)

ลักษณะเช่นนี้ได้ตรงกับองค์การการเงินชุมชนหรือกลุ่มออมทรัพย์ในประเทศไทยระยะแรก ๆ เช่นกัน แต่การแก้ปัญหานั้นทำได้แตกต่างกันไป โดย พิทยา ว่องกุล (2539: 57-58) ได้เสนอแนวทางแก้ไขเรื่องกำลังใจของสมาชิกในตอนเริ่มต้นไว้ คือ การงดจ่ายเงินปันผลในช่วงแรก แต่นำไปใช้เป็นส่วนสวัสดิการด้านสุขภาพแทน ในขณะเดียวกัน จำนงค์ แรกพินิจ (2542: 248-249) ได้กล่าวถึงกรณีของกลุ่มคลองเปรี๊ยะไว้ว่า เนื่องจากในตอนแรกมีปัญหาด้านการไม่ตอบสนอง

ความต้องการของสมาชิก จึงแก้ปัญหาโดยนำเงินฝากที่มีอยู่ทั้งหมดให้แก่สมาชิกผู้ โดยพิจารณาตามความจำเป็นก่อน วิธีการเหล่านี้ก็ดูเหมือนเป็นการแก้ปัญหาโดยใช้ความสัมพันธ์แบบไม่เป็นทางการของสมาชิกในการแก้ปัญหา ส่วนการแก้ปัญหาของ Village Bank คู่ค่อนข้างจะใช้การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างองค์กรมากกว่า ลักษณะเด่นของสถาบันการเงินเพื่อคนจนในชุมชน Bird (1993: 39-44) ได้กล่าวถึงอย่างชัดเจนว่า ความจริงแล้วธนาคารส่วนมากมักมีความเข้าใจผิดเกี่ยวกับชุมชน (โดยเฉพาะคนจนที่อยู่ในชุมชน) โดยมองว่าการให้คนจนในชุมชนกู้เงินทำให้ต้นทุนการกู้สูง และมีความยุ่งยากลำบากแต่จริงๆแล้ว แม้การให้กู้เงินกับชุมชนจะมีต้นทุนสูง แต่ก็มีสิ่งอื่นมาทดแทน และต้นทุนที่เพิ่มขึ้นนี้ก็สามารถลดลงได้โดยการปรับปรุงองค์กรใหม่และนำข้อดีของชุมชนมาใช้ให้เกิดประโยชน์ก็จะช่วยลดต้นทุนได้ส่วนในเรื่องการออมก็มักจะมองว่าชุมชนไม่ค่อยมีเงินจะออมแต่ความจริงแล้วชุมชนก็มีศักยภาพในการออมพอสมควรทีเดียวในเรื่องต้นทุนนี้ความจริงแล้วองค์กรของธนาคาร โดยปกติก็เป็นส่วนหนึ่งของต้นทุนที่สูงขึ้น การปรับธนาคารให้มีขนาดเล็ก การลดขั้นตอนที่ยุ่งยากลงโดยใช้ความร่วมมือของคนในชุมชนก็สามารถช่วยลดต้นทุนและส่งผลดีต่อทั้งธนาคารและในชุมชนได้ จึงเห็นว่า การนำแนวคิดมาปฏิบัติเป็นสิ่งที่จำเป็นต่อความสำเร็จมากเพียงใด ในงานของ UNIFEM (1993) ได้กล่าวถึงการปฏิบัติการต่างๆ เกี่ยวกับการเงินของธนาคารคนจนไว้ โดยครอบคลุมตั้งแต่ขั้นวางแผน นโยบาย การเตรียมการ การปฏิบัติการของกิจกรรมต่างๆ รวมไปถึงการปรับปรุงตรวจสอบและติดตามผล ซึ่งนับว่าเป็นงานที่น่าสนใจมากเพราะในปกติแล้วนโยบายที่วางไว้หรือหลักการนั้น แม้ว่าจะวางไว้ดีเพียงใด แต่เมื่อนำไปใช้จริงมักจะมีข้อบกพร่อง

ดังนั้น การสรุปแนวคิดในเชิงปฏิบัติจะสามารถนำไปวิเคราะห์และปรับใช้ในเชิงปฏิบัติได้ดีกว่า การพิจารณาตามหลักการปกติ เราจะเห็นว่า แม้แต่กรณีเล็กน้อยก็ยังเป็นประเด็นสำคัญในทางปฏิบัติได้ เช่น ในเรื่องของการออมนั้น ปกติโดยหลักการอาจมีการถกเถียงว่า ควรจะมีการบรรจุการออมในโครงการหรือไม่ แต่ UNIFEM (1993) สนใจมากกว่านั้นว่า จะทำเมื่อไรและอย่างไร การออมและสินเชื่อดีอะไรควรจะมาก่อนกัน การจะจัดการกับเรื่องนี้ เราจะต้องทราบถึงลักษณะเฉพาะของโครงการเสียก่อน โดยเฉพาะเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของโครงการ ในกลุ่มที่มีประสบการณ์น้อยในการสร้างรายได้ ก็ควรที่จะสร้างความมั่นใจและการเรียนรู้โดยการออมเงินก่อนแม้ว่าจะช้าแต่ก็เป็นทางที่มั่นคงและได้ผลกว่า ส่วนในกลุ่มที่มีความชำนาญในการสร้างรายได้และมีอุปสรรคด้านเงินทุนก็ควรจัดหาสินเชื่อก่อน แล้วเมื่อสามารถสร้างรายได้เพิ่มขึ้นก็นำเงินที่เหลือมาออมไว้เพื่อใช้เสริมเป็นเงินทุนให้กู้ยืมต่อไป ซึ่งประเด็นเหล่านี้ในทางปฏิบัติเป็นสิ่งที่เป็นมาก

Padmanabhan (1988) ได้กล่าวถึง การใช้นโยบายสินเชื่อในชนบทโดยเฉพาะคนยากจนนั้นควรจะทำควบคู่ไปทั้งสองทาง คือ การสร้างบรรยากาศที่ดีในการเข้าถึง การเอื้อต่อชาวบ้านในการเข้าถึงซึ่งเป็นนโยบายมหภาค ต้องควบคู่ไปกับการสร้างศักยภาพของคนที่ได้รับเงินกู้ให้สามารถนำเงินไปใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ สามารถตั้งทรัพยากรในท้องถิ่นมาประสานกับเงินกู้ให้เกิดประโยชน์ได้ ซึ่งจะเห็นว่าการทำางานส่วนใหญ่มักละเลยด้านใดด้านหนึ่ง การทำเช่นนี้จึงเป็นเหมือนการสร้างแนวคิดในเชิงปฏิบัติขึ้นอีก เพราะโดยทั่วไปแล้วคนมักมองว่า ถ้าชาวบ้านเข้าถึงสินเชื่อแล้วก็จะสามารถปรับปรุงฐานะความเป็นอยู่ ซึ่งความจริงแล้วถ้าไม่ได้พัฒนาศักยภาพของคนและโอกาสในการใช้เงินกู้ ก็ยากจะที่ประสบความสำเร็จได้ มีข้อนำสังเกต คือ เราจะเห็นว่าสถาบันการเงินเพื่อคนจนนั้นมักจะมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับปัจจัยอื่นๆ เยอะแยะมากมาย จนดูเหมือนว่าจะมีลักษณะเป็นองค์อินทรีย์ คือ ทั้งหมดสัมพันธ์กันหมดอย่างแยกกันไม่ออก มีการใช้ความสัมพันธ์ของสมาชิกในกลุ่มควบคุมกัน และความเข้มแข็งของสถาบันการเงินก็ขึ้นอยู่กับการมีส่วนร่วมของสมาชิก ขึ้นอยู่กับกิจกรรมเสริมที่สมาชิกจะสร้างขึ้นกับเงินฝากของสมาชิกแต่ละคน ซึ่งมีผลต่อเงินให้กู้ ปัจจัยเหล่านี้โยงใยกันหมด ดังนั้น จึงเห็นว่าการวิเคราะห์สถาบันการเงินแบบนี้ต้องวิเคราะห์แบบองค์รวม เพราะทุกสิ่งทุกอย่างมีความสัมพันธ์กันหมด ความสำเร็จหรือล้มเหลวของธนาคาร ย่อมขึ้นอยู่กับกระบวนการทั้งหมดของกลุ่ม ตั้งแต่ตอนตั้งกลุ่มจนถึงการดำเนินงาน และการขยายตัวออกไป การมองแค่จุดใดจุดหนึ่งจึงไม่สามารถอธิบายหรือเข้าถึงธนาคารคนจน โดยสมบูรณ์ได้ นอกจากนี้ยังมีจุดที่น่าสนใจของสถาบันการเงินเพื่อคนจนอีกจุดหนึ่ง คือ ประเด็นการแก้ไขปัญหาความยากจน โดยการให้เงินกู้ที่นั้นได้กลายเป็นประเด็นที่มีความเกี่ยวข้องกับหลายฝ่าย โดยเฉพาะรัฐบาลและองค์กรพัฒนาเอกชน ในงานของ Kabeer and Murthy (1996) ได้สรุปว่า การเข้ามาเกี่ยวข้องกับด้านเงินกู้ของรัฐบาลนั้น ได้ทำให้เกิดแหล่งเงินกู้ขนาดใหญ่แก่คนจน แต่ในขณะเดียวกัน การบริหารเงินทุนนั้นมักจะมีปัญหาโดยที่การเข้าถึงคนจนจริง ๆ นั้นน้อยและมีอัตราการใช้คืนต่ำ ที่สำคัญรัฐบาลมีความเข้าใจเกี่ยวกับคนจนนั้นมีน้อยและผิดพลาดทำให้การแก้ปัญหาทำได้ไม่ดีเท่าที่ควร สำหรับกรณีองค์กรพัฒนาเอกชนนั้น ได้พบว่ามีความเข้าใจในปัญหาของคนจนได้ดีกว่า ดังนั้น จึงสามารถแก้ไขข้อบกพร่องของรัฐบาลโดยการให้เงินกู้ผ่านในหลายกิจกรรม และมีวิธีการที่หลากหลายกว่า โดยส่วนใหญ่ผ่านไปในการสร้างกระบวนการกลุ่ม แล้วใช้กลุ่มสร้างความรู้สึกของสมาชิกในเรื่อง ความร่วมแรงร่วมใจ ความสำนึกในชุมชนและการมีส่วนร่วม ทำให้การใช้เงินกู้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ องค์กรพัฒนาเอกชนก็นับเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาการให้เงินกู้แก่คนจน และยังเป็นผู้บุกเบิกนวัตกรรมและสร้างค่านิยมใหม่สำหรับคนจนและการช่วยเหลือด้านสินเชื่อ ซึ่งเท่ากับเป็นส่วนเสริมและแก้ไขข้อบกพร่องในการให้สินเชื่อของรัฐบาลได้ อย่างไรก็ตามองค์กรพัฒนาเอกชนก็มีข้อจำกัดในการเข้าถึงกลุ่มคนจน เนื่องจากข้อจำกัด

ในด้านพื้นที่และข้อผูกมัดของแหล่งเงินทุนที่องค์กรพัฒนาเอกชนนั้นได้รับ ทำให้ไม่สามารถขยายเงินกู้ไปในส่วนอื่นได้ การปรับปรุงและพัฒนาบทบาทของทั้งสององค์กรจึงต้องดำเนินต่อไป ด้วยความสามารถในการช่วยเหลือคนจนที่แตกต่างกันไปนี้ Conroy et.al (1995) จึงได้เสนอให้สร้างเครือข่ายทางการเงินเพื่อคนจนขึ้น โดยได้พิจารณาถึงบทบาทขององค์กรต่าง ๆ ในการสนับสนุนการช่วยเหลือคนจนด้วยเงินกู้ โดยในส่วนของ องค์กรพัฒนาเอกชนนั้น ให้มีส่วนโดยตรงในการบรรเทาความเดือดร้อนของคนจนด้วยเงินกู้ โดยผ่านการสนับสนุนทางงบประมาณจากรัฐบาล ธนาคารกลางและธนาคารเอกชน รวมถึงองค์กรอื่น ๆ โดยองค์กรพัฒนาเอกชนนั้นจะต้องทำการสร้างและฝึกสอนกลุ่มช่วยเหลือตนเอง (Self-help Groups) ให้กับคนจน โดยเฉพาะการสนับสนุนและช่วยเหลือให้สมาชิกออมเงิน เพื่อเตรียมความพร้อมในการกู้เงินในการเพิ่มผลผลิตของตน ในขณะที่รัฐบาลควรที่จะบรรจุแผนการช่วยเหลือคนจนทั้งด้านเงินกู้และเงินออมไว้ในแผนพัฒนาของรัฐบาล และยังคงมีส่วนกระตุ้น ธนาคารเอกชน ธนาคารกลาง และองค์กรพัฒนาเอกชนให้ร่วมมือกัน สำหรับธนาคารกลางควรจะดำเนินนโยบายเพื่อผ่อนคลายข้อจำกัดในการกู้เงินให้กับคนจนเท่าที่เป็นไปได้ ในขณะเดียวกันก็ช่วยส่งเสริมและให้ข้อมูลที่จำเป็นในการทำงานประสานกัน และยังคงช่วยอบรมและให้ความรู้แก่องค์กรพัฒนาเอกชนในการทำงาน ส่วนธนาคารพาณิชย์ควรที่จะร่วมมือกับสถาบันการเงินอื่น ๆ ในการสร้างโครงการเงินกู้ร่วมกัน และควรจะช่วยในการสนับสนุนเงินกู้รวมถึงปรับปรุงกฎระเบียบในการกู้ให้กับองค์กรพัฒนาเอกชนและกลุ่มช่วยเหลือตนเอง จากงานของ Conroy et.al (1996) จึงเปิดมุมมองใหม่ให้กับสถาบันการเงินเพื่อคนจน โดยมองว่าทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องควรจะเข้ามามีส่วนร่วมกันเป็นเครือข่ายในการจัดการเก็บนโยบายสินเชื่อเพื่อคนจน ไม่ใช่ปล่อยให้เป็นที่ของสถาบันใดเพียงแห่งเดียวอีกต่อไป

แนวคิดและรูปแบบของสถาบันการเงินเพื่อคนจนในประเทศไทย

สำหรับประเทศไทยก็ได้มีการจัดตั้ง สถาบันการเงินเพื่อคนจนในรูปแบบต่าง ๆ กัน ขึ้นเช่นเดียวกับในต่างประเทศ เพื่อแก้ปัญหาความยากจนและปัญหาหนี้สินของประชาชนผู้ยากไร้ โดยในตอนแรกนั้น ได้มีการนำความคิดสหกรณ์เข้ามาจากต่างประเทศและทดลองจัดตั้งขึ้น หลังจากนั้นก็ได้มีการจัดตั้งสถาบันการเงินเพื่อคนจนในรูปแบบอื่นเพิ่มขึ้นอีก ทั้งเครดิตยูเนียน กลุ่มออมทรัพย์รวมถึงสหกรณ์ต่าง ๆ ที่ได้แตกแขนงด้วรูปแบบต่าง ๆ กันและมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา

สำหรับรูปแบบของสถาบันการเงินเพื่อคนจนในประเทศไทยจะนำเสนอใน 4 รูปแบบ คือ 1) สหกรณ์หาทุนและสหกรณ์การเกษตร 2) เครดิตยูเนียน 3) กลุ่มออมทรัพย์ และ 4) กองทุนหมู่บ้าน และธนาคารชุมชน

1. สหกรณ์หาทุนและสหกรณ์การเกษตร สหกรณ์ในประเทศไทยนั้นเกิดขึ้นจากการพยายามแก้ปัญหาวิกฤติชาวนาที่ประสบกับภาวะหนี้สินท่วมท้น อันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตจากการผลิตเพื่อยังชีพไปเป็นการผลิตเพื่อการค้า ทำให้การผลิตต้องใช้ทุนเพิ่มมากขึ้นและเนื่องจากชาวนาไม่ค่อยมีทุน ดังนั้น จึงต้องกู้ยืมพ่อก้าวหรือคหบดีในท้องถิ่น แต่ด้วยปัญหาหลาย ๆ ประการทำให้ชาวนาไทยไม่สามารถได้รับผลตอบแทนจากการผลิตเพียงพอต่อการใช้หนี้ได้ จึงเกิดปัญหาหนี้สินล้นพ้นตัวขึ้น รัฐบาลไทยในสมัยนั้นได้พยายามแก้ไขปัญหาดังกล่าว ด้วยการสนับสนุนให้ชาวนารวมตัวกันเป็นสหกรณ์ ซึ่งได้ริเริ่มตั้งสหกรณ์สมาคมแรกที่จังหวัด พิษณุโลก เมื่อวันที่ 29 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2459 มีชื่อว่า “สหกรณ์วัดจันทร์ ไม่จำกัดสินใช้” ซึ่งได้รับแบบมาจากสหกรณ์เครดิตและออมทรัพย์ไรไฟฟ์เฟเซน (Raiffeisen) ดังที่ได้กล่าวไปแล้วในส่วนที่เกี่ยวกับแนวคิดในต่างประเทศ สหกรณ์ที่จัดตั้งขึ้นในประเทศไทยในระยะแรก เป็นสหกรณ์หาทุนขนาดเล็ก จำนวนสมาชิกมีน้อย จัดขึ้นในระดับหมู่บ้าน สหกรณ์ใช้หลักศีลธรรมเป็นหลักประกันเงินกู้ สมาชิกต้องรับผิดชอบหนี้ของสหกรณ์ร่วมกันและแทนกัน โดยจำกัด ธุรกิจของสหกรณ์คือ การให้สินเชื่อแก่สมาชิกเพื่อไถ่ถอนหนี้สินเดิมเป็นหลักการค้าเนินธุรกิจของสหกรณ์หาทุน ในระยะแรกได้รับผลสำเร็จเป็นอย่างดี ช่วยให้สมาชิกสามารถไถ่ถอนหนี้ได้ มีหนี้สินน้อยลง สามารถซื้อสัตว์พาหนะเพิ่มขึ้น ทำให้มีกำลังใจในการประกอบอาชีพ จึงได้มีการจัดตั้งสหกรณ์หาทุนเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ และต่อมาได้มีการจัดตั้งสหกรณ์ประเภทใหม่ๆ ขึ้นอีกหลายประเภท เช่น สหกรณ์บำรุงที่ดิน สหกรณ์ร้านค้า สหกรณ์ประมง สหกรณ์ออมทรัพย์ สหกรณ์บริการ สหกรณ์นิคม เป็นต้น

ในปี 2511 จึงได้มีการตราพระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2511 ทำให้การพัฒนาสหกรณ์ก้าวมาสู่การเปลี่ยนแปลง หรือรัฐบาลได้มีการปฏิรูปโครงสร้างและการดำเนินงานของขบวนการสหกรณ์ในประเทศไทยครั้งสำคัญยิ่งคือ การควบสหกรณ์ โดยรัฐบาลได้พิจารณาเห็นว่าสหกรณ์หาทุนที่จัดตั้งมาแล้วนั้น ไม่เหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลง คือสหกรณ์มีขนาดเล็กเกินไปมีสมาชิกเฉลี่ยสหกรณ์ละ 17 คนเท่านั้น จึงไม่สามารถขยายหรือดำเนินธุรกิจให้มีประสิทธิภาพได้ สหกรณ์ไม่มีทุนดำเนินงานเพียงพอ การกู้เงินลำบากและไม่เพียงพอต่อการลงทุนประกอบอาชีพของสมาชิก การแก้ไขปัญหานี้ คือ การให้มีสหกรณ์ขนาดใหญ่ มีเงินทุนมาก มีปริมาณธุรกิจเพียงพอสามารถดำเนินงานด้วยตนเองและเลี้ยงตนเองได้ ทั้งนี้โดยการควบสหกรณ์หาทุนขนาดเล็กเหล่านี้เข้าด้วยกันเป็นสหกรณ์ขนาดใหญ่ คือ สหกรณ์การเกษตรระดับอำเภอ ระหว่างปี พ.ศ. 2512-2514 สหกรณ์ที่เข้าควบกันนี้ ได้รับการส่งเสริมให้ดำเนินธุรกิจการเกษตรเพื่อสนองความต้องการของเกษตรกรสมาชิกในลักษณะอเนกประสงค์ ได้แก่ ธุรกิจสินเชื่อ ธุรกิจการซื้อ ธุรกิจการตลาด ธุรกิจส่งเสริมและการบริการ ธุรกิจการรับฝากเงินจากสมาชิก การพัฒนาสหกรณ์ให้มีความเข้มแข็งโดยการควบและการดำเนินธุรกิจสหกรณ์อเนกประสงค์นี้มีความ

มุ่งหมายให้สหกรณ์พึ่งตนเองได้ ทั้งทางด้านเศรษฐกิจเพื่อให้สหกรณ์สามารถดำรงอยู่ได้โดยการพึ่งตนเองและการจัดรูปแบบองค์กร เพื่อให้สหกรณ์สามารถรับใช้สมาชิกได้อย่างครบวงจร การดำเนินการธุรกิจเอกชนกระชั้นสามารถบรรเทาปัญหาความเดือดร้อนของสมาชิกด้านการผลิตได้ในระดับหนึ่ง ในรูปแบบของการลดต้นทุนการผลิต การลดค่าใช้จ่ายในครอบครัว การเพิ่มราคาผลิตผลการเกษตรและการเฉลี่ยต้นทุนผลประโยชน์ (กองแผนงาน กรมส่งเสริมสหกรณ์, 2535: 21-30)

การเข้ามากำกับดูแลสหกรณ์ของรัฐบาลนี้ ได้ทำให้การดำเนินงานของสหกรณ์ในระยะแรกได้มีผลดีต่อสมาชิกในด้านเศรษฐกิจในระดับหนึ่ง แต่ขณะเดียวกันก็กลับทำให้ตัวสหกรณ์อ่อนแอ เนื่องจากต้องพึ่งพารัฐบาลทั้งด้านเงินทุน อุปกรณ์ต่างๆ ตลอดจนสิทธิพิเศษอื่นๆ เช่น การยกเว้นภาษี ในขณะที่เดียวกันก็ต้องปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับของสหกรณ์ที่กำหนดขึ้นโดยรัฐเป็นส่วนใหญ่ ทำให้สมาชิกขาดการมีส่วนร่วมและไม่มีศักยภาพในการดำเนินกิจการด้วยตนเองได้ ในระยะหลังจึงได้มีการเสนอให้ปรับเปลี่ยนรูปแบบการส่งเสริมสหกรณ์ใหม่ โดยการส่งเสริมให้สหกรณ์พึ่งตนเองได้ในระยะยาว สามารถทำให้องค์กรสหกรณ์มีคณะกรรมการที่มีคุณภาพ สามารถตัดสินใจในเชิงบริหารได้เอง ฝ่ายจัดการที่มีประสิทธิภาพในเชิงจัดการ สมาชิกที่มีความรู้ ความเข้าใจสหกรณ์อย่างแท้จริง ขณะที่นักส่งเสริมต้องลดบทบาทลง พร้อมๆ กับการพัฒนาสหกรณ์ที่มีมากขึ้นเรื่อย ๆ ในอนาคต รัฐจึงมีบทบาทเป็นเพียงหน่วยงานนายทะเบียนสหกรณ์ และสนับสนุนด้านวิชาการเท่านั้น การเน้นการส่งเสริมให้ธุรกิจภายในสหกรณ์ก้าวหน้า อันจะมีผลทำให้สมาชิกมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นนั้น ทำให้เกิดความเข้าใจผิดว่าคือ จุดหมายของการส่งเสริมสหกรณ์ แม้ผลสำเร็จในธุรกิจสหกรณ์เป็นจุดหมายที่ทำให้สมาชิกมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น แต่มิใช่จุดหมายของการส่งเสริมสหกรณ์ แต่ความจริงแล้วสิ่งที่ต้องการส่งเสริมคือ การทำให้สหกรณ์ซึ่งถือเป็นองค์กรของประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้ในระยะยาวกล่าวคือ พนักงานสหกรณ์ มีความสามารถในการจัดการได้อย่างมีประสิทธิภาพ คณะกรรมการบริหารนโยบายที่เป็นประโยชน์แก่สมาชิก ผู้ที่ส่งเสริมจึงมีภาระสำคัญที่จำทำให้บุคคลดังกล่าวเกิดการเรียนรู้มากที่สุด มีส่วนร่วมให้มากที่สุด การส่งเสริมจึงต้องมองในมิติของการพัฒนามากกว่าเน้นเฉพาะที่การเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการเท่านั้น(ประเสริฐ จรรยาสุภาพ 2543: 25-27)

ในขณะที่ พิทยา ว่องกุล (2542) นั้นมองว่า สหกรณ์ที่ตั้งมา 70-80 ปี นั้นไม่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้กับสมาชิก ในขณะที่เดียวกันก็ทำให้คนในชนบทต้องเป็นหนี้สินที่มากขึ้นและมากขึ้นเรื่อย ๆ เศรษฐกิจสังคม และการกระจายรายได้ไม่ได้ดีขึ้นหรืออาจเลวลง และถ้าหากสหกรณ์ประสบความสำเร็จจริง ภาวะความล่มสลายของหมู่บ้านหรือชุมชนในชนบทไม่น่าจะเกิดขึ้นโดยทั่วไปและเพิ่มขึ้นทุกขณะ ทั้งที่สหกรณ์ที่รัฐสนับสนุนแพร่กระจายไปทั่วทุกภาค ความล้มเหลวของสหกรณ์นั้น พิทยา ว่องกุล (2542) มองว่า เกิดจากการที่รัฐเข้ามา

แทรกแซงและควบคุมสหกรณ์ ทำให้สหกรณ์ตกอยู่ใต้อำนาจของรัฐไม่สามารถพัฒนาตนเองด้วย จิตวิญญาณของสหกรณ์ได้ ในขณะที่เดียวกันหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมสหกรณ์ก็เข้ามา แสวงหาประโยชน์จากสหกรณ์ ทำให้สหกรณ์มีแต่ความอ่อนแอและล้มเหลว เสรี พงศ์พิศ (2544: 81-89) ได้กล่าวถึง สหกรณ์การเกษตรที่อยู่ภายใต้การครอบงำของราชการและมีหนี้สิน เมื่อสหกรณ์ได้ผู้นำที่ดีและสามารถปลดปล่อยตัวเองออกจากการครอบงำของราชการและสามารถเรียก ความไว้วางใจ ความร่วมมือร่วมใจจากสมาชิกกลับคืนมาได้ ในที่สุดสหกรณ์การเกษตรที่หาดีใหญ่ นี้ก็สามารถพัฒนาตนเองและเติบโตขึ้นภายใต้จิตวิญญาณ และหลักการสหกรณ์ต่อไปได้ จนทำให้ สหกรณ์มีเงินทุนหมุนเวียนดีขึ้น ลดล้างการขาดทุนได้ในเวลาไม่กี่ปี และสามารถเป็นรากฐานการ พัฒนาให้กับชุมชนและสหกรณ์ต่อไปได้ ดังนั้น การดำเนินงานของสหกรณ์ ลักษณะโครงสร้าง ของสหกรณ์ จึงต้องมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง โดยทำให้สมาชิกมีส่วนร่วมมากที่สุด มีความรู้ ความเข้าใจในหลักการของสหกรณ์และสามารถพึ่งตนเองได้ในระยะยาว โดยรัฐควรจะลดทอน อำนาจและการบริหารของคนออกไปโดยเปลี่ยนฐานะจากผู้บัญชาการหรือเจ้าของสหกรณ์ไปเป็นที่ เลี้ยงหรือผู้สนับสนุนให้กับสหกรณ์จะดีกว่า

2. สหกรณ์เครดิตยูเนียน ในขณะที่สหกรณ์ในรุ่นแรกมีลักษณะที่เน้นในด้าน เศรษฐกิจและมีการพึ่งพารัฐบาลสูง ได้มีการจัดตั้งสหกรณ์ในอีกรูปแบบหนึ่งขึ้นมาซึ่งนอกจากเน้น ในการพัฒนาเศรษฐกิจให้กับสมาชิกแล้วยังเน้นการพัฒนาหรือสร้าง “คน” ด้วย คือ การพยายามทำ ให้สมาชิกสร้างความเชื่อถือให้กับตนเองและผู้อื่น ทั้งนี้เมื่อคนมีความเชื่อถือและไว้วางใจซึ่งกัน และกัน ก็จะเกิดความร่วมมือกันทำงานและช่วยเหลือกันด้วยความจริงใจ ก่อให้เกิดการพัฒนาใน การทำงาน และการเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันช่วยเหลือกัน (อารีย์ เชื้อเมืองพาน, 2543: 19) และที่สำคัญ เครดิตยูเนียนยังสร้างนิสัยในการออมให้กับสมาชิกด้วย เหล่านี้เป็นจุดเน้นของเครดิตยูเนียนที่ สำคัญ ทำให้มีขั้นตอนการอบรมต่างๆ ทั้งระหว่างก่อตั้งหรือภายหลังจากนั้นเป็นประจำ นอกจากนี้ สหกรณ์ในรูปแบบเดิม มักจะรวมตัวกันในกลุ่มอาชีพเดียวกัน แต่สหกรณ์เครดิตยูเนียนนั้น การ รวมตัวกันจะใช้ความสัมพันธ์ของผู้คนเป็นหลัก โดยเฉพาะคนในชุมชนเดียวกัน นี่จึงเป็น จุดแตกต่างที่สำคัญ (เชิญ บำรุงวงศ์, 2539: 30)

หลังจากที่มีการอบรมและเผยแพร่แนวคิดอยู่ประมาณ 30 ปี ในวันที่ 15 กรกฎาคม 2508 กลุ่มเครดิตยูเนียน กลุ่มแรกก็ได้รับการจัดตั้งขึ้น โดยได้ชื่อว่า “เครดิตยูเนียนศูนย์กลางเทวา” จากนั้นเป็นต้นมา จึงได้มีการตั้งกลุ่มเครดิตยูเนียนแพร่หลายออกไป แต่ในระยะแรกนี้ กลุ่มเครดิตยู เนียน มักเป็นกลุ่มเล็ก ๆ มีสมาชิกไม่มากนัก แต่เมื่อค่อย ๆ พัฒนาไปนานวันเข้า เครดิตยูเนียนก็ได้ เติบโตและขยายออกไปในหลายพื้นที่ โดยอาศัยการส่งเสริมแนะนำจากกลุ่มเครดิตยูเนียนศูนย์กลาง เทวามาโดยตลอด (จนถึงปี 2522) ประกอบกับกลุ่มเครดิตยูเนียนที่มีขนาดเล็กเหล่านี้มีผู้นำและ

สมาชิกที่ได้รับการศึกษาอบรมให้มีนิสัยการออม ประหยัด และซื่อสัตย์ต่อเพื่อนสมาชิกกลุ่มรวมทั้ง ความรักความสามัคคีจากวงศ์สัมพันธ์ในชุมชนเดียวกัน จึงทำให้กลุ่มดำเนินไปได้อย่างมั่นคง (เจริญ บำรุงวงศ์, 2539: 28-32) หลังจากปี 2522 กลุ่มเครดิตยูเนียนที่กระจายอยู่ทั่วประเทศก็ได้จดทะเบียน เป็นสหกรณ์กลุ่มเครดิตยูเนียนกลุ่มแรกที่เป็นสหกรณ์คือ “สหกรณ์เครดิตยูเนียนแม่มูล จำกัด” เมื่อวันที่ 1 มกราคม 2522 หลังจากนั้นกลุ่มเครดิตยูเนียนอื่นๆ ก็ได้รับจดทะเบียนเป็นสหกรณ์ตามลำดับ และเมื่อมีจำนวนสหกรณ์เครดิตยูเนียนเพิ่มขึ้นพอสมควรแล้ว สหกรณ์เหล่านั้นก็ได้รวมตัวกันจัดตั้ง “ชุมนุมสหกรณ์เครดิตยูเนียนแห่งประเทศไทย จำกัด” ขึ้นในกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2522 นั้นเอง ชุมนุมสหกรณ์เครดิตยูเนียนนี้ ต่อมาได้กลายเป็นศูนย์กลางการประสานงานของ สหกรณ์เครดิตยูเนียน โดยได้มีการช่วยเหลือแนะนำในการจัดตั้งกลุ่มเครดิตยูเนียนและพัฒนาไป เป็นสหกรณ์ โดยการจัดส่งผู้เชี่ยวชาญออกไปให้คำแนะนำจัดตั้ง นอกจากนี้ยังมีการสนับสนุนใน ด้านการจัดสวัสดิการนอกเหนือจากกิจกรรมด้านการเงินอีกด้วย จากการพัฒนาแนวคิดและการ ปฏิบัติที่ผ่านมาในที่สุด สหกรณ์เครดิตยูเนียน จึงได้จัดตั้งขึ้น โดยมีหลักการที่เหมาะสมกับชุมชน มาก คือ การจัดตั้งตามพื้นที่ของคน และเปิด โอกาสให้คนทุกอาชีพ และระดับรายได้เข้ามาเป็น สมาชิก ซึ่งทำให้คนในชุมชนสามารถเข้าถึงได้ สหกรณ์เครดิตยูเนียนนี้ยึดหลักการช่วยเหลือตนเอง และช่วยเหลือซึ่งกันและกันในหมู่สมาชิก สหกรณ์ยังฝึกให้สมาชิกรู้จักรับผิดชอบ สมาชิกต้องนำ เงินสะสมเป็นเงินค่าหุ้นอย่างสม่ำเสมอ การกู้เงินนั้นสามารถทำได้โดยไม่ต้องมีหลักทรัพย์ค้ำ ประกัน แต่ต้องมีสมาชิกคนใดคนหนึ่งเป็นผู้ค้ำประกัน นอกจากนี้ยังมีการรับฝากเงินจากสมาชิก โดยได้ให้ดอกเบี้ยเป็นผลตอบแทน สหกรณ์เครดิตยูเนียนนี้มีข้อดีคือ ไม่จำเป็นต้องมีสินทรัพย์ก็ สามารถกู้เงินได้ ทำให้คนจนจริงสามารถเข้าถึงได้ นอกจากนี้ สหกรณ์เครดิตยูเนียนยังได้รับความ ช่วยเหลือจาก ชุมนุมสหกรณ์เครดิตยูเนียน ซึ่งทำให้มีการจัดสวัสดิการเงินกู้ สวัสดิการเงินสะสม สวัสดิการกองทุนร่วม และสวัสดิการความมั่นคง(สุรางค์ จิรเดชพิทักษ์, 2525: 102-103) จะเห็นว่า สหกรณ์เครดิตยูเนียนมีความคล้ายคลึงกับกลุ่มออมทรัพย์ค่อนข้างมาก

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาของ (สุรางค์ จิรเดชพิทักษ์, 2525: 17-19) พบว่า แม้ สหกรณ์เครดิตยูเนียนจะมีข้อดีในการช่วยเหลือสมาชิกผู้เป็นคนจนได้อย่างทั่วถึง และไม่ต้องมี หลักทรัพย์ค้ำประกันในการกู้ยืม แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นคือ ไม่สามารถระดมเงินออมจากสมาชิกได้ เต็มที่ มีความเสี่ยงในการไม่ได้รับคืนเงินกู้เนื่องจากสมาชิกไม่มีหลักทรัพย์ค้ำประกัน ปัญหาที่เกิด จากคณะกรรมการไม่ทำงานหรือทำงานไม่เต็ม กรรมการมักจะมีความลำเอียงในการให้กู้และมีความทุจริต

ส่วนวิธีการแก้ปัญหานั้น สุรางค์ จิรเดชพิทักษ์ (2525: 105-107) ได้เสนอให้ สหกรณ์ แนะนำให้สมาชิกประหยัดและสอนให้เพิ่มรายได้ จูงใจให้สมาชิกฝากเงิน โดยชี้ให้เห็นถึงการมี

ส่วนร่วมและผลประโยชน์ที่สมาชิกจะได้รับ สร้างความยุติธรรม โดยคัดเลือกคณะกรรมการที่สมาชิกส่วนใหญ่แนะนำ ปรับปรุงนโยบายเกี่ยวกับการกู้เงินให้รัดกุมขึ้น นอกจากนี้ยังได้เสนอวิธีในการขยาย สหกรณ์ออกไป การวางแผนปฏิบัติงาน การพัฒนาผู้นำการจัดระบบเอกสารจะเห็นว่า ปัญหาที่กล่าวมามากเกิดขึ้นเสมอในธนาคารเพื่อคนจนส่วนใหญ่ คือ เมื่อมีภาวะเบียดเบียนมาก การเข้าถึงคนจนก็น้อย เมื่อมีภาวะเบียดเบียนน้อยก็เกิดการคดโกงซึ่งทำให้องค์กรต้องอ่อนแอลง เกิดปัญหาสมาชิกไม่ให้ความร่วมมือ ไม่ยอมฝากเงินทำให้องค์กรไม่สามารถให้กู้ได้ปัญหาเช่นนี้ไม่ใช่เพิ่งเกิดขึ้นแต่เกิดขึ้นมานานแล้ว อาจจะมองย้อนไปถึงสหกรณ์แบบไร่ไฟฟูเซินซึ่งพยายามเข้าถึงคนจนให้มากแต่ก็ประสบความล้มเหลวอยู่นาน พึ่งมาประสบความสำเร็จภายหลังจากนั้นอีกนานเมื่อได้ทำการปรับปรุงระบบให้มีความเหมาะสมยิ่งขึ้นแล้ว

ซึ่งวิธีแก้ปัญหานั้น เป็นวิธีแก้ปัญหาคู่เพียงภายนอกและผิวเผิน ไม่ได้แก้ปัญหารากฐานอย่างเพียงพอ การเสนอเช่นนี้ในทางหลักการดูเหมือนจะทำได้แต่ความจริงแล้ว เป็นการแก้ปัญหาคู่ที่ไม่ตรงจุด ปัญหาที่เกิดขึ้นกับเครดิตยูเนียนนั้น เราจะเห็นว่าได้รับการแก้ไขจากกลุ่มออมทรัพย์ที่ปฏิรูปแล้วโดยชาวบ้านในระดับหนึ่ง โดยเฉพาะกลุ่มออมทรัพย์ที่ประสบความสำเร็จ ปัญหาเรื่องเงินออมนั้น สามารถแก้ได้โดยการบังคับออมหรือใช้สัจจะเป็นตัวกำกับในการให้คนออมทุกเดือน ซึ่งเป็นการสร้างวินัยอย่างหนึ่งและเมื่อออมบ่อย ๆ ทีละน้อยสมาชิกจะรู้สึกเดือดร้อนมากนัก ส่วนปัญหาเรื่องสมาชิกไม่มีเงินออมนั้นก็ตรงมาอีกทีว่าเพราะอะไร บางครั้งการที่ไม่มีเงินออมอาจไม่ได้เกิดมาจากไม่มีรายได้จริง ๆ ก็เป็นไปได้ สำหรับกรณีที่ไม่มีรายได้จริง ๆ นั้น พิทยา ว่องกุล (2539) ก็ได้เสนอวิธีแก้ไขไว้ โดยมองว่า ถ้าชาวบ้านไม่มีรายได้เพียงพอ การบังคับจะสร้างกลุ่มออมทรัพย์นั้นก็เป็นการคิดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ นี่จึงเป็นการแก้ปัญหาคู่ที่มองปัญหาอย่างกว้างขวางจริงๆ โดยไม่ยึดติดว่าจะต้องพยายามแก้ไขแต่ภายในกรอบ แต่มองว่าเมื่อปัญหามาจากภายนอกเราก็ควรไปแก้ที่ต้นตอที่นั่นก่อน แล้วเมื่อปัญหานั้นหมดไป เราก็ค่อยกลับมาตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นใหม่ก็ยังได้ ส่วนระบบของเครดิตยูเนียนนั้นการที่สมาชิกไม่ออมนั้น ส่วนหนึ่งอาจจะไม่ใช่เพราะสมาชิกไม่มีรายได้ก็ได้ แต่อาจเป็นเพราะชาวบ้านไม่รู้จักรู้เงินก็เป็นได้ ดังนั้นวิธีกลุ่มออมทรัพย์ที่กล่าวมาจึงน่าจะแก้ได้ สำหรับกรณีที่ชาวบ้านไม่มีเงินจริงๆ แม้จะพยายามประหยัดและหารายได้เพิ่มแล้ว การรวมกลุ่มทำอย่างอื่นก็จะทำให้มีพลังในการเพิ่มรายได้มากกว่าแยกกันทำแล้วเมื่อมีรายได้ก็จะนำไปสู่กลุ่มออมทรัพย์ได้ ในเรื่องไม่มีหลักประกันแล้วทำให้มีความเสี่ยงสูงนั้น กลุ่มออมทรัพย์ก็ได้แก้ปัญหาคู่ไปแล้ว โดยให้การควบคุมตรวจสอบกันเอง การที่สมาชิกรู้สึกมีส่วนร่วม และ โดยเฉพาะเงินที่ให้กู้เป็นของชาวบ้านกันเอง ดังนั้นจึงรู้สึกมีความจำเป็นต้องควบคุมกัน แต่ปัจจัยที่สำคัญคือ ชาวบ้านรู้สึกว่าตนเองเป็นเจ้าของ เพราะชาวบ้านบริหารกันเอง มีการร่างกฎระเบียบกันเอง ดังนั้นกระบวนการมีส่วนร่วมจึงจำเป็น ซึ่งก็มักจะถูกละเลยไป

เสียโดยมาก จริง ๆ แล้วปัจจัยเล็ก ๆ น้อย ๆ อย่างนี้แหละที่อาจนำมาซึ่งผลอันยิ่งใหญ่ได้ ปัญหาเรื่องผู้นำก็เช่นกัน กลุ่มออมทรัพย์ก็สามารถแก้ได้ถ้าให้สมาชิกมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงเป็นองค์กรของชาวบ้าน ผู้นำที่ดีก็จะถูกเลือกขึ้นมา ส่วนคนที่เลวร้ายหวังแต่กอบโกยประโยชน์เข้าตนไม่คำนึงถึงกลุ่มหรือส่วนรวมก็จะไม่สามารถเข้ามาเป็นผู้นำได้

สรุปแล้ววิธีแก้คือ การออกกฎระเบียบที่ดีเพียงพอ เช่น ให้ออมทุกเดือนโดยให้สัจจะไว้ซึ่งจะเป็นการใช้ปัจจัยทางวัฒนธรรมและจิตวิทยาให้เป็นประโยชน์ ส่วนการให้สมาชิกมีส่วนร่วมการปรับองค์กรให้เหมาะสมกับสมาชิกนั้นก็เป็นเรื่องจำเป็น การที่สมาชิก โกงเงินหรือไม่ส่งเงินคืนหรือการที่มีผู้นำไม่ดีนั้น สาเหตุไม่ใช่เพราะชาวบ้านเป็นคนไม่ดี เพียงอย่างเดียว เพราะโดยปรกติแล้วคนเราขอมมีทั้งส่วนดีส่วนไม่ดีอยู่ที่ว่าเราจะควบคุมอย่างไร ถ้าระบบสังคมหรือชุมชนสามารถควบคุมกันได้แล้ว ปัญหาการ โกงก็จะไม่เกิดขึ้น ซึ่งการที่สังคมจะควบคุมได้นั้น สมาชิกทุกคนต้องร่วมมือกัน และสมาชิกทุกคนจะร่วมมือกันนั้น สมาชิกก็ต้องรู้สึกเป็นเจ้าของสังคมนั้นรู้สึกมีส่วนร่วม การที่กลุ่มออมทรัพย์เปิดโอกาสให้สมาชิกร่วมอยู่ตลอดเวลา นั้น จึงเป็นการแก้ปัญหาก็ตรงจุด จะเห็นว่ากลุ่มออมทรัพย์ที่ประสบความสำเร็จมักเป็นกลุ่มที่ชาวบ้านจัดตั้งกันเองหรือองค์กรพัฒนาเอกชนเข้าไปช่วยเป็นที่เลี้ยง ไม่ใช่การเข้าไปแทรกแซงการทำงานจากรัฐ

ที่กล่าวนี้ไม่ใช่ว่ากลุ่มออมทรัพย์จะประสบความสำเร็จไปทั้งหมด กลุ่มที่ไม่ประสบความสำเร็จก็มี ซึ่งก็มีหลายปัจจัยกันไป โดยเฉพาะภาคอีสานซึ่ง รายได้ต่ำทำให้มีปัญหาเรื่องการออม ซึ่งก็เป็นจุดอ่อนของกลุ่มออมทรัพย์ที่เรียกร้องกับสมาชิกมากเกินไป แต่ประเด็นนี้ต้องพิจารณาให้ชัดเจนว่า ไม่มีเงินออมเพราะอะไรก่อน ถ้าไม่มีเพราะรายได้ต่ำก็ให้แก้ที่ พืชยา ว่องกุล (2539) ได้กล่าวไว้ ส่วนปัญหาเรื่องแรงงานอพยพออกไปนอกพื้นที่ ทำให้การควบคุมตรวจสอบทั้งการกู้และฝากเงินมีปัญหาและเป็นอุปสรรคที่สำคัญต่อการดำเนินงานกลุ่มออมทรัพย์ คงแก้ได้ลำบาก นอกจากชุมชนจะสามารถระดมพลังกันสร้างหลักประกันทางเศรษฐกิจให้สมาชิก เพื่อให้อยู่กับชุมชนไม่ย้ายออกไปหางานทำที่อื่นได้ ประเด็นนี้จึงต้องทำการค้นคว้าต่อไป ส่วนปัญหาเรื่องการ โกงกันนั้น เราก็มักจะพบว่ามาจากกลุ่มออมทรัพย์ที่ไม่ประสบความสำเร็จ ซึ่งตีความได้ 2 ประเด็นคือ ไม่ประสบความสำเร็จเพราะผู้นำ โกง ถ้าเป็นกรณีหลังแล้วก็ทำให้เห็นได้ชัดเจนว่า การ โกงหรือไม่ โกงนั้น ส่วนหนึ่งขึ้นกับการตรวจสอบและมีส่วนร่วมของสมาชิก การที่กลุ่มไม่ประสบความสำเร็จนั้นอาจเป็นไปได้ว่าการดำเนินงานไม่สามารถแก้ปัญหาให้กับสมาชิกได้ ทำให้สมาชิกกลุ่มหมดกำลังใจ และไม่มีส่วนร่วมไม่ยอมรับร่วมแรงร่วมใจกันอีกต่อไป ในที่สุดระบบระเบียบการตรวจสอบก็หย่อนยานจึงทำให้ผู้นำที่ โกงสามารถเข้ามายึดกุมได้ จึงเห็นได้ว่าความสำเร็จของกลุ่ม โดยเฉพาะทางเศรษฐกิจก็เป็นปัจจัยที่ทำให้สมาชิกมีกำลังใจและมองเห็นความหวังก็จะร่วมแรงร่วมใจกัน และเมื่อร่วมแรงร่วมใจกันก็จะนำไปสู่พลังในการดำเนินกิจการ

และพลังนี้ก็จะนำไปสู่ความสำเร็จทางเศรษฐกิจเป็นวงจรเรื่อยไป จึงเห็นว่าปัจจัยทางเศรษฐกิจไม่สามารถแยกออกจากปัจจัยทางวัฒนธรรมได้ โดยเฉพาะการที่สมาชิกรู้สึกเป็นเจ้าของและรู้สึกถึงความมีอนาคต การอาศัยแต่ปัจจัยทางเศรษฐกิจอย่างเดียว อาจทำให้ขาดพลังในการมีส่วนร่วม พลังการร่วมมือกัน ทำให้กลุ่มไม่ประสบความสำเร็จ ส่วนการอาศัยแต่พลังทางวัฒนธรรม การช่วยเหลือกันและกัน ย่อมไปไม่ได้เช่นเดียวกัน เพราะการที่สมาชิกร่วมแรงร่วมใจกัน ย่อมอยากเห็นผลบ้างตามธรรมดา เมื่อผลไม่เกิด ความร่วมแรงร่วมใจกันย่อมถูกบั่นทอนไปในภายหลัง การกำหนดซึ่งกันและกันจึงเป็นสิ่งที่ควรพิจารณาอย่างยิ่ง ถ้าเรามองแต่ว่าปัจจัยใดกำหนดปัจจัยใด ปัจจัยไหนมาก่อนกัน ย่อมนำไปสู่การพัฒนาที่ผิดพลาดและไม่ประสบความสำเร็จอย่างแน่นอน อย่างไรก็ตาม กลุ่มเครดิตยูเนียนหรือสหกรณ์เครดิตยูเนียนหลายกลุ่มก็ได้เจริญเติบโตและยืนหยัดมาได้เคียงข้างไปกับกลุ่มออมทรัพย์และสหกรณ์อื่นๆ ดังนั้นจึงพบว่าในแต่ละที่แต่ละแห่ง ก็ย่อมมีสถาบันการเงินที่เหมาะสมกับตน จึงไม่อาจกำหนดแน่นอนตายตัว และในปัจจุบันเรื่องชื่อหรือชนิดของกลุ่ม เช่น สหกรณ์ กลุ่มออมทรัพย์ และเครดิตยูเนียน ก็เริ่มพร่าเลือน และบางครั้งมีความใกล้เคียงกัน โดยเฉพาะเราจะเห็นว่ากลุ่มที่ประสบความสำเร็จส่วนใหญ่ นั้น มักจะไม่ได้เป็นแบบใดแบบหนึ่งโดยตรงแต่เป็นการผสมผสานกันออกไป โดยนำข้อดีของแต่ละอย่างมาผสมผสานกันจึงมีความจำเป็นที่จะต้องศึกษาและยกแนวคิดของกลุ่มต่าง ๆ มาดังที่กล่าวไป

3. กลุ่มออมทรัพย์ จากที่ได้กล่าวมาแล้วว่าธนาคารเพื่อคนจนทั้งหลายนั้นได้มีการพัฒนาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาและพื้นที่ ดังนั้นจึงมีความแตกต่างหลากหลายกันออกไป กลุ่มออมทรัพย์ซึ่งเป็นธนาคารคนจนรูปแบบหนึ่งก็มีลักษณะเฉพาะและลักษณะร่วมที่แตกต่างออกไป ดังนั้นการจะเข้าใจกลุ่มออมทรัพย์ก็จำเป็นต้องศึกษาถึงประวัติความเป็นมาและพัฒนาการของกลุ่มออมทรัพย์ ซึ่งได้เริ่มก่อตั้งและดำเนินงานมาตั้งแต่ปี 2517 เป็นต้นมา และปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน กลุ่มออมทรัพย์นี้เป็นหนึ่งในแผนงานของกรมการพัฒนาชุมชน เพื่อใช้แก้ไขปัญหาความยากจนในชนบทพร้อมไปกับการพัฒนาคน (กรมการพัฒนาชุมชน, กองวิจัยและประเมินผล, 2525: 2) โดยกรมการพัฒนาชุมชนเห็นว่า การจะหลุดจากวัฏจักรความยากจนนั้นการแก้ไขปัญหาเรื่องเงินที่น่าจะเป็นวิธีการที่เหมาะสมที่สุด (กรมการพัฒนาชุมชน, กองพัฒนาสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม, 2544: 2) ในขณะที่สถาบันการเงิน ธ.ก.ส. และสหกรณ์ออมทรัพย์ไม่สามารถให้บริการเงินกู้ไปถึงประชาชนที่ยากจนจริง ๆ ได้ เนื่องจากการกำหนดหลักเกณฑ์ที่ไม่เอื้ออำนวยต่อเกษตรกรยากจน เช่น ระเบียบการกู้เงินของ ธ.ก.ส. ระบุว่า “การกู้เงินจะต้องมีหลักทรัพย์ค้ำประกัน” (พีรศักดิ์ นนทะเปารยะ, 2528: 37) ดังนั้นชาวบ้านที่ยากจนจึงอาจต้องรวมตัวกันเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันด้านเงินทุน แนวทางหนึ่งก็คือ กลุ่มออมทรัพย์ จุดมุ่งหมายหลักของกลุ่มออมทรัพย์การผลิต หรือกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ ก็คือ การพัฒนาคน

โดยใช้เงินเป็นเครื่องมือในการพัฒนา นั่นคือ กลุ่มออมทรัพย์จะเป็นองค์กรกระตุ้นให้เกิดการออม จากสมาชิกและองค์กรดังกล่าวจะสามารถนำเงินหรือกองทุนจากการออมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ ทางเศรษฐกิจตามความต้องการของมวลสมาชิกได้ นั่นคือ การปล่อยกู้ให้สมาชิกนั่นเอง (ภราดร ปริศาคศักดิ์, 2541: 269) แต่การปล่อยกู้ถ้าทำตามระเบียบของกรมการพัฒนาชุมชนนั้นจะต้องนำ เงินฝากที่ระดมได้ในแต่ละเดือนนั้น ไปฝากที่ธนาคารก่อน หลังจากนั้น สมาชิกที่ต้องการกู้จึงไปกู้ มาจากธนาคาร ซึ่งได้กลายเป็นข้อแตกต่างกับกลุ่มออมทรัพย์ของชาวบ้านในภายหลัง

ผลการดำเนินงานของกรมการพัฒนาชุมชน ทำให้กลุ่มออมทรัพย์ขยายตัวออกไป อย่างรวดเร็วแทบทุก ตำบล หมู่บ้าน นับเป็นความสำเร็จอย่างสูงยิ่งในเชิงปริมาณ อย่างไรก็ตามกลุ่ม ออมทรัพย์ส่วนใหญ่ดำเนินไปได้ระยะหนึ่งแล้วมักล้มเลิกไปหรือกิจการไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร มี เพียงบางส่วนเท่านั้นที่เติบโตอย่างมั่นคงทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ (จันทน์ แรกพินิจ, 2542: 246-247) ต่อมาการปรับปรุงแนวคิดและการดำเนินงานกลุ่มออมทรัพย์ ซึ่งนำไปสู่รูปแบบกลุ่มออม ทรัพย์ในปัจจุบันก็ได้เกิดขึ้น โดยจะขอยกตัวอย่าง กลุ่มออมทรัพย์คลองเปรี๊ยะ ซึ่งได้กล่าวถึงใน งานของ จันทน์ แรกพินิจ (2542: 248-249) ในระยะแรกของการดำเนินงาน กลุ่มออมทรัพย์ตำบล คลองเปรี๊ยะ ได้รับเอาแนวคิดและวิธีปฏิบัติทั้งหมดของกรมการพัฒนาชุมชนมาใช้ สิ้นปีแรก กลุ่มนี้ มีเงินสะสมสะสมทรัพย์รวมทั้งสิ้น 30,200 บาท ได้รับดอกเบี้ยเงินฝากจากธนาคารเป็นเงิน 604 บาท นำไปปันผลให้สมาชิกในอัตราหุ้นละ 2 บาท ส่งผลให้สมาชิกจำนวนหนึ่งหมดกำลังใจและลาออก ไป 24 คน สิ่งที่เกิดขึ้นนี้ ไม่ใช่ตัวแทนของความสำเร็จหรือล้มเหลว แต่นี่คือ บทเรียนที่จะนำไปสู่ การเรียนและการสะสมประสบการณ์ของชุมชน อัมพร ต่างปาน ประธานกลุ่มออมทรัพย์ตำบล คลองเปรี๊ยะ ได้ให้ความเห็นในกรณีนี้ว่า “ไม่ใช่เพราะพวกเขาหวาดระแวงหรือไม่ศรัทธา แต่พวกเขา มองไม่เห็นทางว่ามันจะดีขึ้น” และได้สรุปปัญหาการดำเนินงานในปีแรกจากสาเหตุ 2 ประการ คือ

1. คณะกรรมการขาดความรู้และประสบการณ์ในการบริหารงาน
2. คณะกรรมการต้องอาศัยระเบียบของกรมพัฒนาชุมชน ซึ่งไม่สอดคล้องกับความต้องการของสมาชิก

ในปี พ.ศ. 2524 กลุ่มนี้ตัดสินใจแหกกฎให้สมาชิกกู้เงินสะสมในแต่ละเดือน เงินที่ เหลือจากการกู้ยืมแล้วจึงนำไปฝากธนาคารแทนการนำเงินไปฝากและกู้จากธนาคารตามนโยบาย ของกรมการพัฒนาชุมชน จำนวนเงินที่ให้สมาชิกกู้ยืมจะพิจารณาจากความจำเป็นและอัตราการ สะสมประกอบกัน การตัดสินใจดังกล่าวนี้ ทำให้กลุ่มเป็นที่สนใจของชาวบ้านในตำบล สมาชิก ใหม่เริ่มทยอยเข้ามา สิ้นปีที่ 2 มีสมาชิก 63 คน เงินสะสมจำนวน 64,780 บาท จ่ายเงินปันผลให้ สมาชิกหุ้นละ 6.50 บาท เป็นเงินจำนวน 4,205.50 บาท

ปี พ.ศ. 2525 คณะกรรมการมีความมั่นใจในการทำงานมากขึ้น เริ่มปรับปรุง ตัดทอนระเบียบการดำเนินงานกลุ่มออมทรัพย์ของกรมพัฒนาชุมชน และเริ่มวางระเบียบของกลุ่มขึ้นมาเอง โดยยึดหลักการเอื้อประโยชน์แก่สมาชิกให้มากที่สุด การปรับปรุงนี้เป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญ และส่งเสริมให้กลุ่มเติบโตอย่างรวดเร็ว เมื่อต้นปี 2540 กลุ่มออมทรัพย์ตำบลคลองเปรี๊ยะมีสมาชิกจำนวน 4,113 คน และมีเงินทุนสะสมประมาณ 42 ล้านบาท หลังจากนั้นอุดมการณ์ที่จะพัฒนาเองโดยอิสระ ใช้ระบบจัดการกันเอง ไม่ขึ้นกับกฎหมายของรัฐ จึงกลายมาเป็นหัวใจสำคัญของกลุ่มออมทรัพย์ในปัจจุบัน โดย ภราดร ปริดาศักดิ์ (2539: 306) ได้กล่าวสรุปไว้ว่า

“เป็นที่น่ายินดีว่าสำหรับกลุ่มออมทรัพย์ของชาวบ้านนั้น ขณะนี้รัฐบาลได้ลดบทบาทในการเข้าไปแทรกแซงพอสมควรแล้ว ชาวบ้านสามารถจัดตั้งกลุ่มกันขึ้นมาเอง กำหนดกฎระเบียบกันขึ้นเอง ควบคุมดูแลกันได้ค่อนข้างดี และกลุ่มเหล่านี้มักจะประสบความสำเร็จเป็นที่น่าพอใจหลายคนให้ความเป็นห่วงว่า การปล่อยให้กลุ่มออมทรัพย์ซึ่งมีการดำเนินธุรกิจทางการเงินในระดับหมู่บ้านดำเนินการกันเองเช่นนี้ อาจจะก่อให้เกิดการทุจริตคดโกง เหมือนอย่างกรณีวงแหวนที่เคยเกิดขึ้นมาแล้วในอดีตได้ และเสนอว่ารัฐควรออกกฎระเบียบให้กลุ่มออมทรัพย์ต้องนำเงินดังกล่าวไปฝากที่ธนาคาร และมีรายงานการดำเนินงานต่อเจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นระยะ ๆ ต่อเรื่องนี้ทั้งกลุ่มผู้นำออมทรัพย์และสมาชิก รวมทั้งนักพัฒนาขององค์กรพัฒนาเอกชน ต่างก็ยืนยันเป็นเสียงเดียวกันว่า กรณีดังกล่าวจะเกิดขึ้นได้ยากมากสำหรับกลุ่มออมทรัพย์ในระดับหมู่บ้านที่ทุกคนรู้จักมักคุ้นกันเป็นอย่างดี และเงินจะไม่สูญหายไปไหนเพราะเมื่อได้มาแล้วทางกลุ่มจะปล่อยกู้เกือบทั้งหมด เงินจึงกระจายไปยังสมาชิก ถ้าจะสูญหายไปไหนและเท่าที่เกิดขึ้นก็น้อยมาก ดังนั้นการปล่อยให้สมาชิกดูแลกันเอง โดยใช้ระเบียบของกลุ่ม ที่สมาชิกร่วมกันกำหนดขึ้น รวมทั้งใช้ระบบสังคมเป็นเครื่องมือในการควบคุมถือว่าคืออยู่แล้ว ไม่จำเป็นต้องอาศัยกฎหมายและการควบคุมดูแลจากรัฐบาลแต่ประการใด”

ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงนโยบายจากที่ทำตามกฎระเบียบของกรมการพัฒนาชุมชน ทำให้แต่ละกลุ่มมีบทบาทในการพัฒนากลุ่มออมทรัพย์ไปในแนวทางของตนเอง จึงได้มีการเริ่มขยายกิจการออกไป โดยใช้เงินทุนจากกลุ่มออมทรัพย์เป็นฐาน เช่น การจัดตั้งกองทุนสวัสดิการชุมชน ของกลุ่มออมทรัพย์ นาหว้า ที่เริ่มในปี 2533 ได้ครอบคลุมทั้งกิจการการเงิน การผลิต การค้า ด้านคนชรา คลอบคลุม คนชรา คนพิการ คนป่วย ซึ่งได้ช่วยในการยกระดับรายได้และคุณภาพชีวิตให้กับสมาชิก (ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, 2544ก: 67) ในขณะที่กลุ่มคลองเปรี๊ยะที่เป็นกลุ่มออมทรัพย์ขนาดใหญ่ระดับตำบล สามารถจัดตั้งกองทุนเพื่อธุรกิจชุมชน ซึ่งมีโรงงานน้ำปลาและโรงสีข้าว และในด้านการค้าได้สนับสนุนให้มีศูนย์สาธิตการตลาด เพื่อเป็นแหล่งจำหน่ายสินค้าอุปโภคบริโภคให้แก่สมาชิก (ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, 2544ก: 85) การขยายฐานจากกลุ่มออมทรัพย์นี้จึงได้มีให้เห็นได้ในกลุ่มออมทรัพย์ต่าง ๆ ที่ประสบความสำเร็จ อย่างไรก็ตาม

การขยายฐานนี้ไม่ใช่ว่าจะประสบความสำเร็จเสมอไป เพราะเมื่อไปสู่กิจการการขายจะต้องเผชิญกับการแข่งขันจากภายนอก ในขณะที่กิจกรรมออมทรัพย์ไม่ต้องเผชิญ เช่น กลุ่มออมทรัพย์น้ำขาว และนาหว่าที่ต้องล้มเลิก ศูนย์สาธิตการตลาดไป ในขณะที่กลุ่มคลองเปรี๊ยะซึ่งรักษาศูนย์สาธิตการตลาดไว้ได้ก็ต้องเผชิญกับความล้มเหลวในระยะแรกเช่นกันและ ก็ยังไม่ประสบผลสำเร็จเป็นที่น่าพอใจนัก (ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, 2544ก: 64, 112)

กิจกรรมของกลุ่มออมทรัพย์

จากหลักการของกลุ่มออมทรัพย์ซึ่งเป็นองค์กรของสมาชิก โดยสมาชิกและเพื่อสมาชิกและการที่ไม่ต้องอยู่ภายใต้กรอบจำกัดของรัฐทำให้กลุ่มออมทรัพย์มีความแตกต่างไปตามชุมชน พื้นที่ต่าง ๆ และกิจกรรมของกลุ่มออมทรัพย์ยังสามารถแตกแขนงไปสู่กิจกรรมอื่น ๆ ได้อีก

ดังนั้น กิจกรรมของกลุ่มออมทรัพย์จึงน่าจะแบ่งได้ 2 ส่วน คือ กิจกรรมทางการเงิน ซึ่งถือว่าเป็นกิจกรรมโดยตรงของกลุ่มออมทรัพย์ และ กิจกรรมด้านอื่นเพื่ออำนวยความสะดวกให้สมาชิก โดยอาจเป็นกิจกรรมด้านสวัสดิการ หรือกิจกรรมร้านค้า และการผลิตก็ได้ ในส่วนของกิจการด้านการเงินนั้นก็ยังมีความแตกต่างไปตามแต่ละพื้นที่ ซึ่งทำให้เป็นลักษณะเด่นของกลุ่มออมทรัพย์ แต่ก็พอมีหลักการทั่วไป คือ

กิจการด้านการออม สมาชิกทุกคนจะต้องถูกบังคับให้ออมเงินจำนวนหนึ่งอย่างค่อนเนื่องและสม่ำเสมอทุกเดือนตามที่ตนได้กำหนดไว้ แต่ก็ไม่จำเป็นต้องเท่ากันทุกคน โดยถือว่าเป็น “สัจจะ” ที่ให้สัญญากันไว้ในฐานะสมาชิก สิ่งนี้จึงเป็นการเปิดโอกาสให้สมาชิกที่อาจไม่ได้มีฐานะร่ำรวยเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของกลุ่มได้ ในส่วนนี้นับว่าเป็นหลักการที่สำคัญมาก เพราะเป็นเหมือนการใช้ปัจจัยทางด้านวัฒนธรรมมาประยุกต์ใช้ประโยชน์ ซึ่งให้ผลดีเป็นอย่างมาก และการบังคับให้ออมทุกเดือนนั้น ยังให้ประโยชน์อีก 2 ทางด้วย ทำให้สมาชิกที่ปรกติมีรายได้น้อย ได้มีความพยายามในการเก็บเงินที่มีอยู่น้อยนั้นไม่ให้หายไปกับการใช้จ่ายโดยไม่จำเป็น และเมื่อเงินน้อยๆ นั้นเก็บเพิ่มขึ้นในแต่ละเดือนก็จะกลายเป็นเงินก้อนใหญ่ ส่วนประโยชน์อีกด้านหนึ่งนั้นคือ เงินฝากของสมาชิกจะกลายมาเป็นแหล่งเงินทุนในการให้สมาชิกกู้ยืม ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญมาก เพราะกลุ่มออมทรัพย์แทบไม่มีแหล่งเงินกู้จากที่อื่นเลย นอกจากเงินฝากของสมาชิกในจุดนี้ก็ได้ กลายเป็นจุดอ่อนของกลุ่มออมทรัพย์ คือ เงื่อนไขนี้จะทำให้ สมาชิกจะต้องมีรายได้สม่ำเสมอและมากพอสมควร ซึ่งทำให้กลุ่มออมทรัพย์ที่ประสบความสำเร็จนั้นมักจะเป็นกลุ่มออมทรัพย์จากภาคใต้ที่มีรายได้อย่างสม่ำเสมอและค่อนข้างมากและไม่น่าแปลกใจเลยที่ทำไมในบางหมู่บ้านที่ชาวบ้านมีฐานะยากจน และรายได้ส่วนใหญ่มีลักษณะไม่สม่ำเสมอ มักจะไม่มียกกลุ่มออมทรัพย์ตั้งอยู่หรือตั้งแล้วก็มีอันต้องล้มเลิกไป (ภราดร ปรีดาศักดิ์, 2541: 275-277)

กิจกรรมด้านการกู้ยืมหลักการที่พิเศษอีกเช่นกัน คือ สมาชิกจะใช้เงินฝากที่สะสมไว้ทุกเดือนในการค้ำประกันเงินกู้ของตนเอง ดังนั้น โอกาสที่หนี้สูญจะน้อยมาก และถ้าหนี้สูญทางกลุ่มก็สามารถยึดเงินฝากนั้นไปได้ ในกรณีที่ต้องการกู้มากกว่าเงินฝากของตน สมาชิกจะต้องให้เพื่อสมาชิกค้ำประกันเงินกู้ให้ตน ซึ่งการทำดังกล่าวเท่ากับเป็นการใช้ปัจจัยทางวัฒนธรรมเข้ามาจัดการ และยังเป็นการทำให้สมาชิกต้องพยายามทำความรู้จักกันและยังต้องไว้วางใจกันอย่างมากอีกด้วย นำไปสู่การสร้างน้ำใจความเอื้ออาทรให้แก่สมาชิกได้ วิธีการนี้จึงเท่ากับเป็นการป้องกันหนี้สูญ และเป็นการสร้างความสนิทสนมและไว้วางใจกันให้แก่สมาชิกอีกด้วย แต่ก็อาจมีข้อเสีย คือ สมาชิกจะรู้สึก ว่าทำไมตนไม่ถอนเงินออกมาใช้เลยหรืออยากจะถอนเงินของตนออกมาบ้างอย่างไรก็ตามปัญหานี้ไม่ใช่ปัญหาใหญ่นัก โดยกรรมการบริหารจะต้องแก้ไขโดยทำความเข้าใจกับสมาชิกให้ดี ความเชื่อมั่นและความโปร่งใสของกรรมการจะทำให้สมาชิกเข้าใจและเกิดความเชื่อมั่น ปัญหานี้ก็จะสามารถแก้ไขได้ การจัดสรรผลกำไรของกลุ่มให้แก่สมาชิก มีความแตกต่างกันไปตามแต่ละกลุ่มออมทรัพย์ โดยส่วนหนึ่งจะปันผลไปสู่สมาชิกโดยตรง และส่วนที่เหลือจะนำเข้ากองทุนสวัสดิการ กองทุนสุขภาพ หรือนำเข้าเป็นเงินบริหารกลุ่ม หรือนำไปใช้เป็นเงินทุนในการทำธุรกิจชุมชนอื่น ๆ ของกลุ่มต่อไปก็เป็นไปตามมติของกลุ่มนั้นๆ ไป สิ่งที่สำคัญ คือ การนำเงินไปใช้นั้นจะต้องเป็นไปตามความต้องการหรือมติของสมาชิกจริง ๆ มิฉะนั้นอาจทำให้เกิดปัญหาได้ เพราะลักษณะของกลุ่มออมทรัพย์นั้นเป็นองค์กรที่ต้องการความร่วมมือจากสมาชิกที่สูง และการจัดสรรผลกำไรและผลประโยชน์ให้ได้ตรงกับความต้องการของสมาชิกนั้นก็ช่วยเพิ่มกำลังใจ ความเข้าใจ และความร่วมมือของสมาชิกได้เป็นอย่างดี

แนวคิดกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง ธนาคารชุมชน

แนวคิดกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง

เวทีโลกในปัจจุบันเต็มไปด้วยผลประโยชน์ มีการแลกเปลี่ยน แข่งขันและจกฉวยโอกาส ดังนั้นสังคมไทยควรสร้างพื้นฐานที่มั่นคงเพียงพอที่จะรับสถานการณ์เหล่านี้ให้ได้โดยสามารถใช้กลยุทธ์ที่เหมาะสม เช่น ความสามารถในการสร้างภูมิคุ้มกันทางการพัฒนาและควรเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยมีการอยู่ร่วมกันอย่างราบรื่น มิใช่ใครจัด ช่วยเหลือ เกื้อกูล เคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และเสริมสร้างศักยภาพทางสติปัญญา ให้เป็นการพัฒนาที่พึ่งตนเองได้ทั้งสี่ด้าน คือ ระบบเศรษฐกิจหรือระบบการผลิตแบบพึ่งตนเอง การส่งเสริมการพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชน การจัดระบบการกระจายอย่างสู้งกลางและการจัดระบบการศึกษาเพื่อเป็นการส่งเสริมอุดมการณ์ความคิดความเชื่อแบบพึ่งตนเอง (วิวัฒนาชัย อัครถาวร, 2544: 110-122) ดังนั้นในการ

พัฒนาที่ยั่งยืนจนสามารถพึ่งตนเองได้ของประเทศนั้น จึงควรเริ่มต้นและมีพื้นฐานมาจากการปกครองที่เล็กที่สุดของประเทศ ซึ่งสามารถดำเนินการได้ง่ายที่สุดและสิ่งแวดล้อมตลอดจนบริบทอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องและเป็นปัญหา อุปสรรคขัดขวางการพัฒนาน้อยที่สุดโดยในระดับฐานรากการปกครองของประเทศนั้น ในเขตนอกเมืองคือ หมู่บ้านและในเขตเมือง คือ ชุมชนเมือง ซึ่งในปัจจุบันนี้ประเทศไทยมีการปกครองระดับหมู่บ้าน จำนวน 71,364 หมู่บ้าน และมีชุมชนในเขตเทศบาล กรุงเทพมหานคร เมืองพัทยา ซึ่งเป็นการปกครองท้องถิ่นอยู่อีกจำนวน 3,517 ชุมชน รวมแล้วมีจำนวนหมู่บ้านและชุมชนเมืองทั้งหมดของประเทศไทยมากถึง 74,881 แห่ง (เสริมพงษ์ รัตนะ, 2545: 89) โดยในทิศทางการพัฒนาของประเทศไทยตามทิศทางและแนวทางตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) ได้กำหนดแนวทาง “เศรษฐกิจพอเพียง” ตามแนวพระราชดำรัส เป็นปรัชญาแนวทางสำหรับการพัฒนาทุกเรื่องควบคู่กับการยึดแนวคิด “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” ดังนั้น จึงควรต้องยึดกลุ่มคนในระดับพื้นฐานที่เล็กที่สุด คือ หมู่บ้านและชุมชนเมืองเป็นเป้าหมายในการพัฒนา เพื่อเสริมสร้างให้มีความเข้มแข็งและมีความมั่นคงอย่างยั่งยืนจึงจะสามารถทำให้เกิดความมั่นคงในระดับประเทศได้ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2544: 1-3)

ปรัชญาของกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง หลักการและวัตถุประสงค์ของกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองนั้น นับว่าเป็นหัวใจของการดำเนินงานเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนแล้ว ก็จะเป็นเกณฑ์หรือดัชนีวัดว่า โครงการต่าง ๆ ได้ดำเนินการบรรลุผลสัมฤทธิ์ตามเป้าหมายที่ต้องการ ซึ่งสำนักงานคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ (2544ก: 11) ได้ระบุถึงปรัชญาของกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองไว้ ดังนี้

1. เสริมสร้างสำนึกความเป็นชุมชนและท้องถิ่น
2. ชุมชนเป็นผู้ที่กำหนดอนาคตและจัดการหมู่บ้านและชุมชนเมืองด้วยคุณค่า และภูมิปัญญาของตนเอง
3. เกื้อกูลประโยชน์ต่อผู้คือโอกาสในหมู่บ้านและชุมชน
4. เชื่อมโยงกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชุมชน ภาคราชการและเอกชนในลักษณะประชาสังคม
5. กระจายอำนาจให้ท้องถิ่น และพัฒนาประชาธิปไตยพื้นฐาน

หลักการและวัตถุประสงค์ของกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ ซึ่งยึดเป็นแนวทางการดำเนินงานนโยบายกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง เพื่อให้ประสบผลสำเร็จได้ตามวัตถุประสงค์ สำนักงานคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ (2544ก: 1-2) ได้ระบุไว้ว่าควรประกอบด้วยหลักการสำคัญ 4 ประการ ดังนี้

1. ความพร้อมของกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง ทั้งด้านความพร้อมของคนและครัวเรือน การควบคุมดูแลตนเองในหมู่บ้านและชุมชนเมือง ประสิทธิภาพในการบริหารจัดการกองทุนสังคมของหมู่บ้านและชุมชนเมือง เช่น กลุ่มออมทรัพย์ ธนาคารหมู่บ้าน กองทุนอาชีพ กองทุนสวัสดิการ เป็นต้น

2. การบริหารจัดการเงินกองทุนหมุนเวียนของหมู่บ้าน ทั้งในส่วนของเงินอุดหนุนจากกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติกับกองทุนทางสังคมของชุมชน และกองทุนที่หน่วยงานราชการจัดตั้งขึ้น เพื่อให้กองทุนดังกล่าวมีการบริหารจัดการให้สอดคล้องกัน

3. การปฏิรูประบบการบริหารราชการแผ่นดินตามแนวทางที่ให้หมู่บ้านและชุมชนเมืองเป็นศูนย์กลางในการพัฒนา การพัฒนาเป็นของหมู่บ้านและชุมชนเมือง โดยส่วนราชการเป็นผู้สนับสนุนในด้านวิชาการและจัดการกองทุน

4. การติดตามและประเมิน โดยมีตัวชี้วัดประสิทธิภาพของกองทุนหมู่บ้านทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคมและการพึ่งพาตนเอง เพื่อความโปร่งใสมีประสิทธิภาพ

นอกจากนี้ยังยึดปรัชญา และหลักการในการดำเนินแล้ว สำนักงานคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ (2544ก: 2) ยังได้ระบุไว้อีกว่าการจัดตั้งกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองนั้น มีวัตถุประสงค์ในการดำเนินงาน ดังต่อไปนี้

1. เป็นแหล่งเงินทุนหมุนเวียนในหมู่บ้านและชุมชนสำหรับในการลงทุนเพื่อพัฒนา อาชีพ สร้างงาน สร้างรายได้หรือเพิ่มรายได้ ลดรายจ่าย บรรเทาเหตุฉุกเฉินและจำเป็นเร่งด่วนและสำหรับการนำไปสู่การสร้างกองทุนสวัสดิภาพที่ดีแก่ประชาชนในหมู่บ้านและชุมชนเมือง

2. ส่งเสริมและพัฒนาหมู่บ้านและชุมชนเมือง ให้มีขีดความสามารถจัดระบบและบริหารจัดการเงินทุนของตนเอง

3. เสริมสร้างกระบวนการพึ่งพาตนเองของหมู่บ้านและชุมชนเมือง ด้านการเรียนรู้ การสร้างและพัฒนาความคิดริเริ่มเพื่อการแก้ปัญหาและการเสริมสร้างศักยภาพและส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงในหมู่บ้านและชุมชนเมือง

4. กระตุ้นเศรษฐกิจในระดับรากฐานของประเทศ รวมทั้งเสริมสร้างภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทยในอนาคต

5. เสริมสร้างศักยภาพและความเข้มแข็งในด้านเศรษฐกิจและสังคมของประชาชนในหมู่บ้านและชุมชนเมือง

กองทุนหมู่บ้านกับการสะสมทุนชุมชน

การให้อำนาจอิสระกับชุมชนเป็นผู้บริหารจัดการกองทุนเอง ได้ส่งผลทางบวกในด้านการเรียนรู้ของชุมชนส่วนใหญ่เป็นอย่างมาก แม้ว่าบางกองทุนจะมีปัญหาอยู่บ้างในการบริหารงาน แต่โดยรวมแล้ว นับเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่สำคัญของชุมชน ซึ่งสามารถสรุปผลของกองทุนหมู่บ้านที่มีต่อการสะสมทุนชุมชนได้ ดังนี้

1. การเรียนรู้ทักษะใหม่ในการบริหารจัดการ การดำเนินการของกองทุนหมู่บ้าน กระตุ้นให้ชุมชนต้องมีการเรียนรู้ทักษะใหม่เกี่ยวกับการบริหารจัดการเช่น การทำบัญชี การจัดเก็บข้อมูล แม้ว่าการอบรมของทางราชการในเรื่องดังกล่าวยังมีจุดอ่อนอยู่มาก แต่หลังจากที่อบรม กรรมการจะต้องนำความรู้ไปปฏิบัติจริง ต้องถูกตรวจสอบและแก้ไข ทำให้กรรมการสามารถพัฒนาความรู้และทักษะได้อย่างต่อเนื่อง มีการหาความรู้เองเพิ่มเติม เช่น จากเยาวชนที่มีความรู้ในชุมชน ครู เป็นต้น ในแง่นี้จึงเท่ากับว่ากองทุนหมู่บ้านได้มีส่วนในการเสริมสร้างทุนความรู้ในการบริหารจัดการกองทุนให้กับชุมชน

2. โอกาสในการทำงานเป็นกลุ่ม ชุมชนสามารถนำบทเรียนจากความสำเร็จและความล้มเหลวในการทำงานพัฒนาในอดีตมาปรับใช้ในการบริหารกองทุนให้ดีขึ้น ชุมชนส่วนใหญ่และมีประสบการณ์ในการทำงานพัฒนามาก่อน ประสบการณ์ของความล้มเหลวอาจมีมากกว่า ประสบการณ์แห่งความสำเร็จ แต่บางชุมชนก็สามารถสรุปบทเรียนจากประสบการณ์เหล่านี้ได้ ซึ่งนับเป็นการเรียนรู้ที่สำคัญมาก และเป็นการสร้างทุนทางสังคมให้กับชุมชน

3. การสร้างเครือข่ายทางสังคม ความจำเป็นที่ต้องบริหารกองทุนหมู่บ้านอย่างเป็นระบบให้ชุมชนต้องพยายามดึงทรัพยากรบุคคลในชุมชนที่มีความรู้ ความชำนาญที่หลากหลายมาร่วมงาน เป็นการขยายขอบข่ายของการเรียนรู้ เช่น ผู้อาวุโสและอดีตผู้นำชุมชน เยาวชนที่ผ่านการศึกษาจากระบบโรงเรียน สตรีแม่บ้าน ครูในโรงเรียน ทำให้เกิดการเรียนรู้จากความแตกต่างเห็นคุณค่าของกันและกัน และตระหนักว่าทรัพยากรบุคคลที่มีค่าและมีความหลากหลาย

4. การสร้างความเสมอภาคระหว่างชายหญิง การที่กติกาของกองทุนหมู่บ้าน กำหนดให้สตรีเข้ามาเป็นกรรมการกองทุนหมู่บ้านครึ่งหนึ่งของจำนวนกรรมการ ทำให้ชุมชนเรียนรู้ถึงศักยภาพในการทำงานบริหารของสตรี รวมทั้งตระหนักถึงความสามารถของสตรีที่สามารถช่วยงานส่วนรวมของชุมชนได้เป็นอย่างดี ซึ่งในอดีตในบางชุมชนไม่ได้ให้ความสำคัญแก่บทบาทในด้านนี้ของสตรีเท่าใดนัก เช่น กรรมการชายมีการยอมรับว่า ผู้หญิงมีความละเอียดถี่ถ้วนในการทำงานมากกว่า ซึ่งเหมาะกับการทำงานเกี่ยวกับเงิน นอกจากนี้ ยังมีความสามารถในการเจรจาโน้มน้าว เวลาทวงหนี้ก็ทำได้ดีกว่า มีความรับผิดชอบในการเข้าร่วมประชุมมากกว่า เป็นต้น

5. การกู้ยืมเงินของชุมชนบางแห่ง จากการที่รัฐมีนโยบายในการจัดสรรเงินกองทุนลงไปยังหมู่บ้านทุกแห่ง ทำให้ชุมชนจำนวนมากที่เคยถูกละเลยจากรัฐหรือถูกมองจากเจ้าหน้าที่ของรัฐว่าไม่มีศักยภาพ หรือเป็นชุมชนที่อ่อนแอ ไม่เคยได้รับโครงการพัฒนาหรือการสนับสนุนจากรัฐ ได้มีโอกาสพิสูจน์ความสามารถและกู้ยืมเงินของชุมชนคืนกลับมาได้

6. การสร้างจิตสำนึกของความเป็นชุมชน เมื่อมีกองทุนหมู่บ้านเข้าไปในชุมชนหลายชุมชนพยายามในการคิดค้นหาทางแก้ปัญหาความอ่อนแอของชุมชน บางชุมชนมีทุนสังคมอ่อนแอเป็นพื้นฐาน และประสบการณ์ในการพัฒนาส่วนใหญ่ก็เป็นความล้มเหลว ทำให้คนในหมู่บ้านหมดความศรัทธาในการทำงานเพื่อส่วนรวม แต่การมีกองทุนหมู่บ้านทำให้คนเริ่มหันกลับมาแก้ไขจุดอ่อนของตัวเองเพื่อให้สามารถบริหารกองทุนหมู่บ้านให้ประสบความสำเร็จ

แนวคิดธนาคารชุมชน

ธนาคารชุมชน หมายถึง ระบบการจัดการที่นำเอาคุณค่าการพึ่งตนเองด้านทุน และระบบสะสมทุนร่วมกัน มาพัฒนารูปแบบการพึ่งพาอาศัยใหม่บนพื้นฐานความร่วมมือ เป็นระบบที่สนับสนุนการพึ่งตนเองด้านทุนของสมาชิกในชุมชน ที่ไม่ได้ยึดเอาปรัชญา “กำไรสูงสุดจากการค้าเงิน” ของธนาคารในระบบทุนนิยมเสรีเป็นเป้าหมายแต่เป็นธนาคารเพื่อการพึ่งพาอาศัยที่เกิดจากความร่วมมือของสมาชิกในชุมชนทุกคน เป็นธนาคารที่พัฒนาทุนของชุมชน เพื่อสร้างระบบสวัสดิการทางสังคม สร้างหลักประกันชีวิตของคน

การส่งเสริมชุมชนตามแนวทางธนาคารชุมชน ต้องวางอยู่บนพื้นฐานศักยภาพของชุมชนด้านกองทุนชุมชน และธนาคารชุมชนจะเป็นระบบการจัดการชุมชนระบบหนึ่งที่เชื่อมโยงกับระบบอื่น ๆ ในภาพรวมของการพัฒนาชุมชนนั้น ๆ ดังนั้น การส่งเสริมตามแนวทางธนาคารชุมชนควรมีแนวปฏิบัติ ดังนี้

1. เริ่มต้นจากศักยภาพของชุมชน เป็นการวางรากฐานการทำงานที่องค์กรในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการเงิน เช่น กลุ่มออมทรัพย์ ธนาคารหมู่บ้าน สหกรณ์เครดิตยูเนี่ยน กองทุนหมู่บ้าน 1 ล้านบาท กองทุน กขคจ. เป็นต้น เป็นเป้าหมายของการดำเนินงาน โดยพิจารณาจากศักยภาพของชุมชนในกลุ่มที่ 1 กองทุนชุมชน (ระบบพึ่งตนเองด้านทุน) องค์กรชุมชนเหล่านี้เป็นองค์กรที่มีระบบการจัดการภายในของตนเอง ไม่ใช่การจับคนมารวมตัวตั้งกลุ่มใหม่

2. การประเมินศักยภาพในการบริหารจัดการ ซึ่งแบ่งออกเป็นสองส่วน คือ การบริหารเงิน และการบริหารคน (สมาชิก) และประเมินความสม่ำเสมอในการพัฒนาองค์กร เพราะการบริหารจัดการขององค์กรชุมชนเหล่านี้ คือ หลักเกณฑ์กำกับ ความสัมพันธ์ของคนกับคน และคนกับงานภายในกลุ่ม เช่น การรับสมาชิก คุณสมบัติสมาชิก ระบบสัจจะ การให้สินเชื่อ(การปล่อย

ก) อัตราดอกเบี้ย การผ่อนชำระ ระบบบัญชี คณะกรรมการและความรับผิดชอบ ระบบสวัสดิการ การค้าประกัน เป็นต้น

3. เชื่อมโยงกองทุนชุมชนภายในตำบล ให้ประสานความร่วมมือในรูปแบบของ เครือข่ายกองทุนชุมชนระดับตำบล สามารถทำได้ 2 รูปแบบ คือ

รูปแบบคลองเปื่อยหรือเขาคราม คือ มีกองทุนชุมชนหมู่บ้านอย่างน้อยหมู่บ้านละ 1 กองทุน ทุกกองทุนชุมชนระดับหมู่บ้านรวมตัวกันในระดับตำบลมีกองทุนระดับตำบลเป็นระบบ การจัดการร่วมกัน

รูปแบบเครือข่ายธนาคารชุมชน โดยกองทุนชุมชนที่เข้มแข็ง มีระบบการจัดการที่ดี ที่สุดในตำบล เป็นแม่ข่ายเชื่อมโยงเครือข่ายกองทุนของชุมชน

กล่าวโดยสรุป ธนาคารเพื่อคนจนในประเทศไทยมีหลากหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็น สหกรณ์หาทุนและสหกรณ์การเกษตร, สหกรณ์เครดิตยูเนียน ซึ่งทั้งสองสหกรณ์นี้การเปิด ดำเนินการ ต้องจดทะเบียนกับรัฐบาล) และกลุ่มออมทรัพย์ชาวบ้าน (ไม่อยู่ภายใต้กำกับของรัฐบาล) ต่างมีลักษณะเฉพาะและลักษณะร่วมที่แตกต่างกันออกไป ดังนี้

1. สหกรณ์หาทุนและสหกรณ์การเกษตร ดำเนินธุรกิจเพื่อสนองความต้องการของ เกษตรสมาชิกในลักษณะอเนกประสงค์ ได้แก่ ธุรกิจสินเชื่อ ธุรกิจการซื้อ ธุรกิจการตลาด ธุรกิจ ส่งเสริมและบริการ ธุรกิจการรับฝากเงินจากสมาชิก ซึ่งการดำเนินธุรกิจในรูปแบบนี้สามารถ บรรเทาปัญหาความเดือดร้อนของสมาชิกด้านการผลิต ในรูปของการลดต้นทุนการผลิต การลด ค่าใช้จ่ายในครอบครัว การเพิ่มราคาผลิตผลการเกษตร และการเฉลี่ยคืนผลประโยชน์ ลักษณะเฉพาะคือ เน้นไปในด้านเศรษฐกิจ และมีการพึ่งพารัฐบาลสูง

2. สหกรณ์เครดิตยูเนียน การเปิดดำเนินการต้องจดทะเบียนกับรัฐบาล ซึ่งมี ลักษณะเฉพาะในด้านเศรษฐกิจ และมีการพึ่งพารัฐบาลเหมือนกับสหกรณ์หาทุนและสหกรณ์ การเกษตรแล้ว ยังเน้นการพัฒนาหรือสร้าง คน ด้วย คือ การพยายามให้สมาชิกสร้างความเชื่อถือ ให้กับตนเองและผู้อื่น เมื่อคนมีความเชื่อถือและไว้วางใจซึ่งกันและกันแล้วก็จะเกิดความร่วมมือกัน ทำงานและช่วยเหลือกันด้วยความจริงใจ ก่อให้เกิดการพัฒนาในการทำงาน และการเรียนรู้ที่จะอยู่ ร่วมกันช่วยเหลือกัน นอกจากนี้ที่สำคัญ สหกรณ์เครดิตยูเนียนยังสร้างนิสัยในการออมให้กับ สมาชิกด้วย

3. กลุ่มออมทรัพย์ ซึ่งชาวบ้านที่ยากจนรวมตัวกันตั้งขึ้นมาเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและ กันด้านเงินทุน เนื่องจากชาวบ้านไม่สามารถเข้าหาแหล่งเงินทุนกับสถาบันการเงิน เช่น ธ.ก.ส. ธนาคารออมสิน และธนาคารพาณิชย์อื่นๆ เนื่องจากการกู้เงินต้องใช้หลักทรัพย์ค้ำประกัน หลักการ สำคัญของของกลุ่มออมทรัพย์ คือ โดยสมาชิกและเพื่อสมาชิก โดยมีกิจกรรมด้านการเงิน ซึ่งเป็น

กิจกรรมโดยตรงของกลุ่มออมทรัพย์ และกิจกรรมด้านอื่นเพื่ออำนวยความสะดวกให้สมาชิก โดยอาจเป็นกิจกรรมด้านสวัสดิการ หรือกิจกรรมร้านค้า และการผลิตก็ได้ จากการที่กลุ่มออมทรัพย์ไม่ต้องอยู่ภายใต้กรอบจำกัดของรัฐ ทำให้กลุ่มออมทรัพย์มีความแตกต่างกันไปตามชุมชน พื้นที่ต่าง ๆ

ซึ่งการดำเนินงานของชาวบ้าน เป็นการสร้างความร่วมมือมากกว่าการแข่งขัน สร้างสวัสดิการมากกว่าสร้างกำไร และความมั่งคั่ง ด้วยเหตุนี้การทำการออมทรัพย์ในชุมชน จึงเป็นการเรียนรู้และเป็นสวัสดิการ ก่อให้เกิดเป็นกองทุนหมู่บ้านหลากหลายรูปแบบ ซึ่งมาจากหลากหลายแนวคิด ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างต่าง ๆ ที่กระจายอยู่ทั่วประเทศ เช่น กองทุนเพื่อหมุนเวียนในการประกอบอาชีพ กองทุนสิ่งแวดล้อม ป่า น้ำ ปลา กองทุนแก้ปัญหายาเสพติด โรคเอดส์ กองทุนที่เกิดจากการดำเนินกิจกรรมร่วมกันกลายเป็นกองทุนใหม่บางหมู่บ้าน อย่างนาหว้าที่สงขลา มีกองทุนต่าง ๆ ถึง 77 กองทุน (เสรี พงศ์พิศ, 2544: 10-16)

แนวคิดด้านองค์กรชุมชนเข้มแข็ง

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2544: 18) ได้ให้ความหมาย ความเข้มแข็งของชุมชน หมายถึง การที่ประชาชนในชุมชนต่าง ๆ ของเมืองหรือชนบทรวมตัวกันเป็น “องค์กรชุมชน” โดยมีการเรียนรู้ การจัดการ และการแก้ไขปัญหาาร่วมกันของคนในชุมชนแล้ว ถึงได้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน ตลอดจนมีผลกระทบสู่ภายนอกชุมชนที่ดีขึ้นตามลำดับ โดยจะเรียกชุมชนนี้ว่า กลุ่ม ชมรม สหกรณ์ บริษัท องค์กรชาวบ้าน เครือข่าย หรืออื่นๆ ที่มีความหมายแสดงถึงการร่วมมือช่วยเหลือกันเพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน และด้วยความเอื้ออาทรต่อชุมชนอื่น ๆ ในสังคมด้วย อ้อยทิพย์ เกตุเฒ (2550: ระบบออนไลน์) กล่าวว่า ชุมชนเข้มแข็ง คือ ชุมชนที่มีศักยภาพ มีความรัก สามัคคี จงรักภักดีต่อชุมชน ทุกคนใฝ่รู้ มุ่งพัฒนาตนเองให้มีพลังความคิด พลังสติปัญญา เพื่อการพึ่งพาตนเองได้ในทุกด้าน รู้จักวางแผนจัดการทรัพยากร แก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในชุมชนได้ด้วยตนเอง ทุกคนมุ่งหวังประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน ชุมชนมีเสถียรภาพ มีสันติสุข เพราะในชุมชนมีคุณธรรมนำชีวิต

ลักษณะของ ชุมชนเข้มแข็ง มีดังนี้

1. สมาชิกของชุมชนมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเองและชุมชนที่จะแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง

2. สมาชิกของชุมชนพร้อมที่จะร่วมกันจัดการกับปัญหาของตนเองและชุมชน
3. มีกระบวนการของชุมชนที่มีการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องจนเป็นวิถีของชุมชน ซึ่งขับเคลื่อนโดยผู้นำองค์กรชุมชน ในลักษณะเปิดโอกาสให้แก่สมาชิกทั้งหมดเข้ามาส่วนร่วม มีความโปร่งใส และสามารถตรวจสอบได้
4. สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมในการประเมินสถานการณ์ของชุมชน กำหนดวิสัยทัศน์ร่วม ร่วมคิด ตัดสินใจ ดำเนินงาน ติดตามและประเมินผลการแก้ปัญหา และการพัฒนาของชุมชนผ่านกระบวนการของชุมชน
5. สมาชิกชุมชนเกิดการเรียนรู้ผ่านการเข้าร่วมในกระบวนการของชุมชน
6. มีแผนของชุมชนที่ประกอบด้วยการพัฒนาทุกๆ ด้านของชุมชน ที่มุ่งการพึ่งตนเอง เอื้อประโยชน์ต่อสมาชิกชุมชนทุกคน และหวังการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน
7. การพึ่งความช่วยเหลือจากภายนอก เป็นการพึ่งเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้มากที่สุด ไม่ใช่การพึ่งพาตลอดไป
8. มีเครือข่ายความร่วมมือกับภาคีการพัฒนา อาจเป็นหมู่บ้าน ชุมชนอื่น ท้องถิ่น ภาครัฐราชการ องค์กรเอกชน นักธุรกิจ นักวิชาการ และอื่นๆ ในลักษณะของการมีความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกัน
9. เป็นชุมชนเรียนรู้ (learning organization) คือ เป็นชุมชนที่ตื่นตัวอยู่ตลอดเวลา รู้ข่าวคราวทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของประเทศ รวมทั้งการเพิ่มพูนความรู้บางด้านที่จำเป็น เช่น ด้านอาชีพ ด้านการเมือง การปกครอง ให้กับชุมชนอย่างครอบคลุมและลึก การเรียนรู้ที่เน้นการเรียนรู้จากการปฏิบัติ การลงมือทำการร่วมมือทำเป็นกลุ่ม เป็นความรู้จริง ผลการเรียนรู้จะเป็นพลังปัญญา พัฒนาชุมชนของตนได้
10. เป็นชุมชนที่รู้จักจัดการตนเอง (common management) คือ สามารถดำเนินการในสิ่งเหล่านี้ได้
 - การวางแผน (panning)
 - การจัดองค์กรการจัดการ (organizing) คือ การเตรียมการเพื่อดำเนินการตามแผนข้อแรก เตรียมคน เตรียมวัสดุอุปกรณ์ เตรียมเงิน ฯลฯ
 - ลงมือดำเนินการตามแผน (implementing) คือ การเอาแผนเอาโครงการมาวางแล้วปฏิบัติตามขั้นตอนจนกว่าจะเสร็จงาน
 - การประเมินผล (evaluation) สิ่งที่ต้องดำเนินควบคู่ไปกับการดำเนินงานตามแผน คือ การกำกับงาน (monitoring) เพื่อให้แน่ใจว่า งานเริ่มดำเนินการตามเป้าหมายหรือมีปัญหาอย่างไรบ้าง ควรแก้ไขอย่างไร และเมื่องานสำเร็จแล้วควรมีการประเมินผลงานอีกครั้ง

11. เป็นชุมชนที่มีจิตวิญญาณ (Spirituality) ซึ่งการมีจิตวิญญาณนี้ อาจแสดงได้หลายอย่าง เช่น การมีสมาชิกที่มีความผูกพันภักดีกับชุมชน รู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน มีผลประโยชน์ในปัจจุบันหรือในอนาคตร่วมกันกับชุมชน หลายๆ สิ่งนี้ทำให้ชุมชนมีชีวิตจิตใจพร้อมที่จะเจริญเติบโตหรือเสื่อมสลายตามสภาพสิ่งแวดล้อมและร่างกายได้

12. เป็นชุมชนที่มีสันติภาพ (Peaceful) คือ คนในชุมชนมีความสันติสุข มีคุณธรรม มีคุณภาพ สันติภาพ เป็นผลของหลายสาเหตุ เช่น คนในชุมชนมีความสุข มีความสมดุลในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ปรองดองรู้จักสามัคคี รู้จักการจัดการชุมชน มีผู้นำ คือ มีพลังในการวางแผนเพื่อชุมชน

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2549: 195) กล่าวว่าลักษณะชุมชนเข้มแข็ง (civil society) มีลักษณะสำคัญ 5 ประการ คือ

1. เป็นองค์การเรียนรู้ (learning organization)
2. เป็นองค์การที่มีและใช้วิธีการจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ (management)
3. มีกลุ่มคนที่ภักดีและอุทิศตนทำงานเพื่อส่วนรวม (spirituality)
4. เป็นองค์การที่เห็นคุณค่าของธรรมชาติ (nature awareness)
5. เป็นองค์การที่มีสันติภาพ (peaceful) ผู้คนในองค์การมีความสามัคคี และมีความสุข

อุทัย คุลยเกษม และอรศรี งามวิทยาพงศ์ (2540: 8-10) มองว่า ลักษณะชุมชนเข้มแข็ง ซึ่งเป็นที่คาดหวังและต้องการ คือ

1. ชุมชนที่มีสภาพรวมกันเป็นปึกแผ่นแน่นแฟ้นในทางกายภาพ รูปธรรม สมาชิกชุมชนมีศักยภาพที่จะร่วมมือกันแก้ไขปัญหาของชุมชน รวมทั้งมีอุดมการณ์ค่านิยม ร่วมกัน ทำให้สมาชิกรู้สึกตัวว่าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน มีความผูกพันกับชุมชน

2. ชุมชนมีศักยภาพที่พึ่งตนเองได้ในระดับสูง โดยมีทุน แรงงาน ทรัพยากร เพื่อยังชีพพื้นฐานของตนเอง หากมีการพึ่งพิงภายนอก ชุมชนก็ต้องมีอำนาจในการจัดการ เลือกรสรร และตัดสินใจในเรื่องต่างๆ ได้

3. ชุมชนสามารถควบคุมและจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยตนเองเป็นส่วนใหญ่ โดยอาศัยอำนาจ ความรู้ และองค์กรทางสังคมในชุมชน เป็นกลไกในการแก้ปัญหา

4. ชุมชนต้องสามารถพัฒนาศักยภาพของตนเองได้อย่างต่อเนื่อง โดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้ และสร้างภูมิปัญญาของตนเองในด้านต่าง ๆ

การเพิ่มศักยภาพของชุมชน

การเพิ่มศักยภาพของชุมชน คือ การส่งเสริมสนับสนุนให้ชุมชนมีความเข้มแข็งที่สามารถกำหนดทิศทาง คุณค่า วิธีการดำเนินชีวิตที่พอเพียง และมีเอกลักษณ์ของตนเอง ในขณะที่เดียวกันก็สามารถปรับตัวรับรู้เท่าทันกับสภาพแวดล้อมด้านต่าง ๆ ภายนอกชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งกระบวนการในการเพิ่มศักยภาพชุมชน ประกอบด้วย

- การให้องค์กรชุมชนมีความเข้มแข็ง มีเครือข่ายเชื่อมโยงกันเพื่อเกื้อกูลส่งเสริมประชาสังคมและความเข้มแข็งของชุมชน
- การดำรงรักษาแบบแผน ความคิด คุณค่าจิตสำนึกที่สั่งามของชุมชน
- การเสริมสร้างกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยเชื่อมโยงกับเครือข่ายขององค์กร หน่วยงานนอก

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2549) ได้กล่าวถึงการพัฒนาเพื่อความเข้มแข็งของชุมชนหรือการพัฒนาชุมชนแบบการจัดการ ไว้ดังนี้

1. รู้จักตนเอง
2. มีวิสัยทัศน์ของหมู่บ้าน
3. มีนโยบายพัฒนาชุมชนแบบจัดการ
4. มีการเพิ่มพูนความรู้ ความสามารถ และการฝึกกรม ด้านเทคโนโลยี ด้านเศรษฐกิจ ด้านทรัพยากรธรรมชาติ ด้านจิตใจ ด้านสังคมวัฒนธรรม
5. รักษาความสมดุลของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม
6. สร้างพันธมิตร เครือข่ายการเรียนรู้ เครือข่ายการจัดการ
7. การมีส่วนร่วมในการพัฒนาและวิจัย
8. การคิดถึงการพัฒนาเชิงจัดการ ต้องมีโครงการมีแผน ใช้ศักยภาพและความรู้ในชุมชนเชื่อมโยงกับที่อื่น ๆ ต้องคิดถึงผลกำไรทางสังคม และมีวิธีการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม

องค์ประกอบที่สำคัญของชุมชนเข้มแข็ง

การเสริมสร้างความเข้มแข็งของแต่ละชุมชนจะอาศัยอยู่บนพื้นฐานของกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน และใช้ทุนทางสังคมในการจัดการเพื่อเอาชนะปัญหาที่ชุมชนต้องเผชิญ เมื่อชุมชนมีปัญหาก็จะรวมกลุ่มเพื่อระดมทรัพยากรในชุมชนมาใช้ร่วมกัน โดยในแต่ละชุมชนจะมี

การพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนในมิติต่างๆ เช่น มิติทางด้านเศรษฐกิจ มิติทางด้านสังคม มิติทางด้านวัฒนธรรม และมิติทางด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ไม่เท่ากัน หรืออาจจะพัฒนาความเข้มแข็งได้เพียงบางมิติเท่านั้น นอกจากนี้เงื่อนไขและกระบวนการนำไปสู่ความเข้มแข็งในแต่ละมิติก็มีความแตกต่างกันไป จากการดำเนินงานเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนของหน่วยงานภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชนและภาคีการพัฒนาต่างๆ ได้พยายามให้ความหมายของชุมชนเข้มแข็ง ซึ่งคณะกรรมการนโยบายสังคมแห่งชาติได้ให้ความเห็นชอบองค์ประกอบและลักษณะของชุมชนเข้มแข็งไว้ดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2544: 19-21)

1. มีบุคคลหลากหลายที่รวมตัวกันเป็นองค์กรชุมชนอย่างเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ
2. มีเป้าหมายร่วมกันและยึดโยงเกาะเกี่ยวกันด้วยประโยชน์สาธารณะและของสมาชิก
3. มีจิตสำนึกของการพึ่งตนเอง รักและเอื้ออาทรต่อกัน และมีความรักท้องถิ่น รักชุมชน
4. มีอิสระในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ
5. มีการระดมใช้ทรัพยากรในชุมชนอย่างเต็มที่และมีประสิทธิภาพ
6. มีการเรียนรู้ เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายเป็นแนวราบ และติดต่อสื่อสารกันหลายรูปแบบ
7. มีการจัดทำกิจกรรมที่เป็นสาธารณะของชุมชนอย่างต่อเนื่อง
8. มีการจัดการบริหารงานกลุ่มที่หลากหลายและเครือข่ายที่ดี
9. มีการเสริมสร้างผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่หลากหลายของชุมชนสืบทอดกันตลอดไป

ธีระพงษ์ แก้วหาวงษ์ (2543: 62-65) ได้กล่าวถึง องค์ประกอบที่สำคัญของชุมชนเข้มแข็ง ดังนี้

1. อุดมการณ์และวิสัยทัศน์ร่วม ฐานรากทางวัฒนธรรมอันเป็นทุนทางสังคมดั้งเดิมของชุมชนและอุดมการณ์ร่วม จะเป็นเครื่องมือที่สำคัญยึดเหนี่ยวคนในชุมชนและความเป็นชุมชน นอกจากนี้การมีวิสัยทัศน์โดยเฉพาะวิสัยทัศน์ในการพัฒนาไปสู่เป้าหมายคุณภาพชีวิตที่ดีหรือค่านิยมสุขภาพดีจะเป็นแรงจูงใจที่ทำให้ทุกคนเกิดจิตสำนึกและร่วมในการกิจกรรมการพัฒนาอีกทั้งการเชื่อมั่นในศักยภาพของคนในชุมชน การมีความเชื่อเพื่อแผ้วถางตนเอง ผู้อื่นและ

สิ่งแวดล้อมรอบข้าง ทำให้เกิดความสุขใจการกระทำ เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และเกิดอำนาจที่เป็นอำนาจสาธารณะเป็นของทุกคนและเป็นของชุมชน

2. การจัดองค์กรและการบริหารจัดการ ความเข้มแข็งของชุมชนส่วนหนึ่งสะท้อนภาพโดยความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน ซึ่งประเด็นสำคัญของความเข้มแข็งนี้ คือ

- การจัดองค์กรที่ก่อให้เกิดกิจกรรมและความร่วมมือ ซึ่งหมายถึง รูปแบบการจัดองค์กรที่เหมาะสม มีการแบ่งบทบาทหน้าที่และประสานเครือข่ายเพื่อการกระจายภาระงานพัฒนาไปสู่กลุ่มต่างๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างมีประสิทธิภาพและบรรลุเป้าหมายหรือกิจกรรมที่กระทำร่วมกัน

- มีการบริหารจัดการทรัพยากรที่ดี โดยสามารถระดมทรัพยากรทั้ง คน วัสดุ อุปกรณ์ และเทคโนโลยีเข้ามาใช้ในการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง

- กระบวนการวางแผนมีประสิทธิภาพ เกิดการมีส่วนร่วมจากชุมชนหรือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง โดยนัยของกระบวนการแผนนี้ริเริ่มตั้งแต่ การเลือกใช้ข้อมูลที่เหมาะสม การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของประชาชนและทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง เกิดการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานสาธารณะ (civil infrastructure) อันหมายถึง ความสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร นำไปสู่การตัดสินใจที่ถูกต้อง การส่งเสริมความร่วมมือของสาธารณชนในการร่วมปฏิบัติ ร่วมกำหนดนิยามหรือกฎเกณฑ์ในความสำเร็จและการติดตามตรวจสอบ ประเมินผล

3. การมีกิจกรรมที่ต่อเนื่อง เป็นภาพของความมีชีวิตชีวาของชุมชนและแสดงถึงการขยายกิจกรรมหรือเครือข่ายสมาชิก รวมทั้งความสามารถให้เข้าร่วมอย่างหลากหลายมากขึ้น ทั้งกิจกรรม กลุ่มคน และองค์กร นอกจากนี้ยังแสดงถึงการสร้างสรรค์นวัตกรรมหรือกิจกรรมใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ซึ่งถือเป็นกระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดประสบการณ์แก่อนุชนหรือคนรุ่นถัดไปในการรับช่วงต่อภาระงานของชุมชน

4. ทุน เป็นที่น่ายินดีที่สังคมได้ให้ความสำคัญกับทุน ที่เป็นทั้งทุนในเชิงกายภาพ เช่น ทรัพยากรบุคคลที่มีคุณภาพ โดยเฉพาะผู้นำด้านต่างๆ ที่มีอยู่และมีความหลากหลายในชุมชน ทั้งผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ตลอดจนบุคคลผู้ที่มีศักยภาพและมีสำนึกความรับผิดชอบ ต่อส่วนรวมในฐานะความเป็นพลเมือง มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และพร้อมที่จะลงมือกระทำหรือทุนที่เป็นตัวเงิน วัสดุ อุปกรณ์ สถานที่ สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและทุนที่เป็นทุนทางวัฒนธรรม อันเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านที่เป็นประสบการณ์ การเรียนรู้ วิถีการปฏิบัติและร้อยรัดผู้คนในชุมชนให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขและมีคุณภาพชีวิตที่ดี

5. เครือข่ายความร่วมมือ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ทุนเพื่อ ซึ่งเครือข่ายความร่วมมือนี้จะทำให้มีความหลากหลายทั้งกิจกรรมและองค์กร หรือกลุ่มคนที่เข้าร่วมพัฒนา เครือข่ายความ

ร่วมมือที่เกิดขึ้นทั้งในและนอกชุมชนนี้จะก่อให้เกิดอำนาจต่อรองและการพัฒนากิจกรรมสาธารณะร่วมกัน ภายใต้กิจกรรมสาธารณะดังกล่าว จะทำให้มีการติดต่อสื่อสาร มีการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารที่เป็นสาธารณะมากขึ้น มีการประมวลผลความคิด การตัดสินใจ และนิยามสถานการณ์ปัญหาหรือกำหนดกฎเกณฑ์การพัฒนาร่วมกัน อีกทั้งมีการพบปะและสนทนากับ คนแปลกหน้า เพื่อดึงเอาประสบการณ์ แนวร่วม และทรัพยากรเพื่อประสานผลประโยชน์แก่ชุมชน เครือข่ายความร่วมมือนี้จะส่งเสริมให้ชุมชนเป็น ชุมชนแห่งการเรียนรู้ ที่เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงและเกิดจิตสำนึกร่วมในความเป็นชุมชน ท้องถิ่น และสำนึกสาธารณะเพื่อสังคมโดยรวม

6. สิทธิและอำนาจต่อรองทางการเมือง อำนาจที่เกิดขึ้นจากความเป็นชุมชนเป็นอำนาจสาธารณะที่ก่อให้เกิดสิทธิตามมา เช่น สิทธิในการจัดการทรัพยากรท้องถิ่น สิทธิในการกำหนดยุทธศาสตร์และกระจายผลประโยชน์ทางการพัฒนาอย่างเป็นธรรมแก่ประชาชนคนในชุมชน นอกจากนี้ อำนาจสาธารณะที่มีอยู่ทั้งในตัวบุคคลและชุมชนนี้จะเป็นกลไกสำคัญในการควบคุมกลไกตลาด การเงิน กฎหมาย การปกป้องคุ้มครองสิทธิประโยชน์ของประชาชน

7. เกิดการยอมรับจากสังคมภายนอก ซึ่งแสดงถึงสถานภาพหรือศักยภาพของชุมชนจนเป็นที่ยอมรับจากภายนอก และสิ่งนี้จะเป็นแรงผลักดันให้ชุมชนเกิดความเชื่อมั่นในขีดความสามารถและศักยภาพของชุมชนและบอกได้ว่า ประชาคมหรือความเป็นชุมชนที่มีสำนึกแห่งการพัฒนาเพื่อส่วนรวม คือ คำตอบของการพัฒนา ความเป็นชุมชนเหล่านี้ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนและถ่ายทอดเทคโนโลยีซึ่งกันและกันเป็นเครือข่ายทางสังคมหรือการพัฒนาในระดับมหภาคขึ้น

กล่าวโดยสรุป ชุมชนเข้มแข็งนั้น เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ การเรียนรู้ที่ดีมีประสิทธิภาพ เกิดจากการเปลี่ยนแปลง เป็นการเปลี่ยนแปลงที่มาจากข้างใน ไม่ใช่ใครไปหยิบยื่นหรือยัดเยียดให้ เป็นการระเบิดจากข้างใน ซึ่งการเรียนรู้เช่นนี้ ทำให้เกิดสำนึกใหม่ เกิดการตระหนักรู้ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม เริ่มจัดระเบียบชีวิตของตนเองใหม่ ปลดปล่อยไปแบบเดิมไม่ได้แล้ว ทำให้เกิดระบบชีวิตเศรษฐกิจชุมชนที่มีหลักประกัน มีความมั่นคง มีระบบสวัสดิการ ที่สำคัญชุมชนได้ค้นพบทุนของท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นทุนทรัพยากรหรือทุนความรู้ภูมิปัญญาที่บรรพบุรุษได้ถ่ายทอดสืบมาให้ลูกหลาน สอนให้รู้จักพึ่งพาตนเองและไม่อยู่ในความประมาท รวมถึงความรู้อันเป็นวิธีการในการทำมาหากินและทุนทางสังคม หรือกฎเกณฑ์ที่ร้อยรัดผู้คนให้อยู่ร่วมกันเป็นพี่น้องเป็นน้อง ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน (เสรี พงศ์พิศ, 2548: 31-34)

แนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเองของชุมชน

ในทางพุทธศาสนาได้มีคำกล่าวเป็นพุทธภาษิตว่า “อตตหิ อตตโน นาโถ” แปลว่า คนนั้นแหละเป็นที่พึ่งแห่งตน ซึ่งถ้าในสังคมที่มีสมาชิกแต่ละคนต่างพึ่งตนเองได้หรือยังชีพด้วยตนเองได้ จัดว่าเป็นสังคมที่สงบสุขและมั่นคงในระดับหนึ่ง โดยชาวพุทธมีจุดยืน คือ แต่ละคนต้องมีความรับผิดชอบต่อตนเองเพื่อดำรงตนเป็นหน่วยย่อยที่ดี เพื่อเกี่ยวสัมพันธ์ทางสังคมและพึ่งพากันได้ โดยมองในลักษณะช่วยเหลือพึ่งพากันในสังคม ถ้าจะช่วยเหลือผู้อื่นตัวเองจะต้องเป็นที่พึ่งให้แก่ผู้อื่นได้ หรือไม่ได้อยู่ในฐานะพึ่งพาผู้อื่น (พระราชมนี, 2528: 16) และเสนห์ จามริก (2531) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเองไว้ว่า เป็นแนวทางการพัฒนาอย่างหนึ่ง ซึ่งตั้งต้นจากความเข้าใจในธรรมชาติของความเป็นจริงที่ว่าชาวไร่ชาวนาในฐานะที่เป็นมนุษย์อย่างน้อยที่สุดย่อมมีพลังความสามารถอยู่โดยพื้นฐานทางธรรมชาติและสาเหตุที่ต้องตกอยู่ในฐานะยากจน ช่วยตัวเองไม่ได้ เช่นทุกวันนี้ก็เพราะถูกปิดกั้นโอกาสที่จะพัฒนาตนเองจากปัจจัยแวดล้อมทางธรรมชาติ เศรษฐกิจ สังคม การเมือง การบริหาร และวัฒนธรรม การพัฒนาชนบทจึงไม่ใช่เรื่องที่เป็นการหยิบยื่นจากเบื้องบนลงสู่เบื้องล่าง หากแต่จะต้องมุ่งส่งเสริมให้ชาวไร่ชาวนาได้ทำความเข้าใจกับปัญหาของตนเอง และคิดค้นหาวิธีแก้ไขปรับปรุงเปลี่ยนแปลงในลักษณะที่สัมพันธ์กันต่อปัญหาความต้องการและความสามารถของตนเองอย่างแท้จริง การพัฒนาที่ผ่านมากถูกรอบงำด้วยอุดมการณ์แห่งการพัฒนาสมัยใหม่ที่เป็นการกระตุ้นให้เกิดกิเลสและความโลภ (ประเวศ วะสี, 2530: 35) และวัฒนธรรมแห่งความกลัว พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต, 2537: 4) ซึ่งส่งผลให้มนุษย์ สังคม และธรรมชาติที่เคยอยู่ร่วมกันอย่างกลมกลืน ต้องแยกออกเป็นส่วน ๆ และทำงานไม่ประสานกันทำให้เกิดการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืนก่อให้เกิดความทุกข์แก่ชีวิต และสังคมในที่สุด หนทางที่จะทำให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ให้มนุษย์ สังคมอยู่รอดร่วมกันได้ ก็คือการสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนด้วยการพึ่งตนเอง กล่าวได้ว่า การพึ่งตนเอง หมายถึง การกำหนดอนาคตของชุมชนที่วางอยู่บนความคิดและทิศทางของการพัฒนาที่จะนำไปสู่การเป็นอิสระของหมู่บ้าน การพึ่งตนเองได้ โดยระบบการจัดการของชุมชนในการพัฒนาด้านต่าง ๆ ที่ชุมชนเป็นผู้เรียนรู้ ผู้เลือกสรร ผู้วางแผน ผู้ปฏิบัติ และผู้รับผลจากการปฏิบัติ นั้น ๆ โดยใช้วิถีชีวิตที่มีพื้นฐานจากระบบคิดดั้งเดิมของชุมชนหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน ผสานเข้ากับวิถีคิด และระบบการจัดการสังคมแนวใหม่ ทำให้ชุมชนมีแนวทางการพัฒนาชุมชน มีลักษณะดังนี้

1. มีความเป็นองค์กรร่วมของสรรพสิ่งเป็นพื้นฐาน มีความเด่นชัดในแนวทางเฉพาะด้านเป็นทางเลือก

2. เห็นคุณค่าของคนและสรรพสิ่ง อันหมายถึง ทรัพยากรและเทคโนโลยีต่างๆ ควบคู่ไปกับการมีระบบจัดการที่มีประสิทธิภาพ มีระบบการบริหารและพัฒนาที่มีคนเป็นแกนกลาง ในการพัฒนา

3. เป็นการพัฒนาแบบครบถ้วน พัฒนาทุกด้าน ไปพร้อมกัน โดยมีการอยู่ร่วมกัน เป็นชุมชนเป็นเป้าหมายใหม่

4. เน้นการกระจายการพัฒนาไปสู่ทุกส่วนของชุมชน ไม่ใช่ระบบที่ให้โอกาสแก่ผู้ที่เหนือกว่าทางด้านเศรษฐกิจ และการเมือง

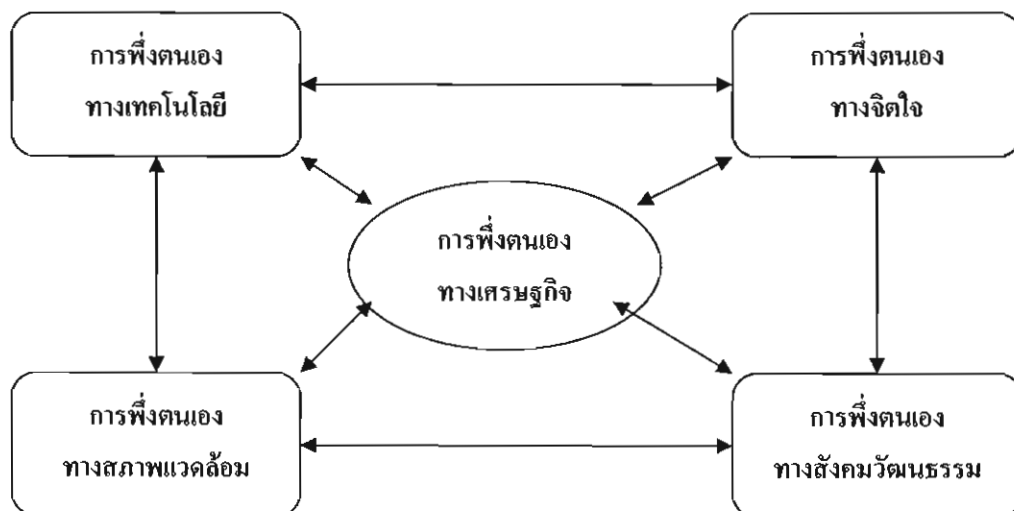
แนวคิดการพึ่งตนเองมีจุดกำเนิดมาจาก ความพยายามที่จะพัฒนาประเทศด้วยพลัง และศักยภาพของตนเองหรือชุมชน เพื่อเป็นการลดภาระการพึ่งพาความช่วยเหลือในด้านต่างๆ จาก ภายนอกชุมชน อันจะก่อให้เกิดการไหลออกของปัจจัยการผลิตที่เป็นส่วนเกินจากการผลิตใน ชุมชนและหลีกเลี่ยงการสร้าง ความสูญเสียทางวิถีชีวิตของคน ในชุมชนจากการเคลื่อนไหลเข้ามา และผสมผสานต่อกันของวัฒนธรรมจากภายนอกชุมชน นอกจากนี้ยังเป็นการลดภาวะยากจนและ ถูกกดขี่ของประเทศ หรือชุมชนอีกด้วย การพึ่งตนเองจึงก่อให้เกิดความเป็นเอกราชในทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ของแต่ละประเทศหรือชุมชน ก่อให้เกิดความเป็นอิสระในวิถีชีวิตและ วัฒนธรรมของประเทศหรือชุมชน ตลอดจนรวมถึงการบังคับผลผลิต การหลีกเลี่ยงจากกดขี่ผลผลิต ส่วนเกิน การถูกบีบบังคับให้บริ โทคสินค้าที่ไม่มีความจำเป็นต่อการดำเนินชีวิตของประชาชนใน ประเทศหรือชุมชน และการบีบบังคับ หรือชี้นำนโยบายและทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจของ ประเทศและชุมชน

การศึกษาแนวความคิดการพึ่งตนเอง (Self-Reliance) นี้ พบว่า มีการให้ความหมาย และความเข้าใจหลากหลายแต่ขาดเอกภาพพอสมควร เนื่องมาจากความเข้าใจและประสบการณ์ ของแต่ละท่านที่ได้นิยามความหมายและมีความเข้าใจที่คล้ายคลึงกัน และแตกต่างกันดังจะได้กล่าว ต่อไปนี้ กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ (2529: 34) ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับการพึ่งตนเอง โดยแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. เจริญปัจเจกบุคคล การพึ่งตนเอง หมายถึง กิจกรรมทั้งหลายที่กระทำโดยปัจเจก ชนและครัวเรือน เพื่อบรรลุถึงการมีหลักประกันในการดำรงชีพของเขา

2. ลักษณะกลุ่ม การพึ่งตนเอง หมายถึง สังคม (กลุ่ม) ที่มีการจัดระบบเพื่อให้ ประชาชนสามารถดำเนินการตอบสนองความต้องการของตน ด้วยวิธีช่วยเหลือตนเองโดยร่วมมือ กับผู้อื่นที่อยู่ในสถานการณ์เดียวกัน ทั้งนี้ การพึ่งตนเองอย่างแท้จริงจะต้องกินความรวมถึงว่ากลุ่ม ชนนั้นมีอิสระในการตั้งเป้าหมาย และมีอิสระในการดำเนินการให้บรรลุเป้าหมาย โดยอาศัยความ พยายามและกำลังของตน

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2549: 163) ให้ความหมายของการพึ่งตนเองในระดับภายใน และภายนอกชุมชนว่า “ความสามารถในการดำรงตนอยู่อย่างอิสระ มั่นคง สมบูรณ์ ทั้งระดับปัจเจกชน และระดับชุมชน” และได้กล่าวถึงแบบจำลองการพึ่งพาตนเองว่าจะต้องพึ่งพาตนเองให้ได้ใน 5 ประการ คือ เทคโนโลยี เศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติ จิตใจ สังคม (Technology, Economic, Resource, Mental, Social – TERMS) เทคโนโลยี (T) หมายถึง การมีปริมาณ และคุณภาพของเทคโนโลยีและสังคม และมีความสามารถที่จะใช้ และสร้างไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเทคโนโลยีเพื่อการผลิตและการรับข้อมูลข่าวสาร เศรษฐกิจ (E) หมายถึง ชาวบ้านสามารถในการดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจที่สมบูรณ์พอเพียงต่อการเลี้ยงตนเองและครอบครัว ทรัพยากรธรรมชาติ (R) หมายถึง ชุมชนที่มีทรัพยากรธรรมชาติที่พอเพียงต่อการใช้ประโยชน์และมีความยั่งยืน จิตใจ (M) หมายถึง จิตใจที่กล้าแข็ง ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคในการดำรงชีวิต และไม่มัวเมาในอบายมุข สังคม (S) หมายถึง สมาชิกในชุมชน มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน มีความรักความเอื้ออาทรต่อกัน และมีความเป็นปึกแผ่นเหนียวแน่นกัน หากมองในเชิงทฤษฎี กล่าวได้ว่าการพึ่งตนเองที่ประกอบด้วยปัจจัย 5 ประการนั้น เป็นการพึ่งตนเองอย่างสมบูรณ์ แต่การพึ่งตนเองนี้ ประกอบขึ้นมาด้วยการพึ่งพาตนเองบางส่วน (Partial self-reliance) คือ การพึ่งตนเองทางจิตใจ หรือการพึ่งตนเองของบุคคลแต่ละคน การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ การพึ่งตนเองทางเทคโนโลยี และการพึ่งตนเองทางสภาพแวดล้อม การพึ่งตนเองด้านใดด้านหนึ่งอย่างสมบูรณ์นั้น จะต้องอาศัยปัจจัยอีก 4 ประการ นั่นคือ การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจของสังคมไทย จะต้องอาศัยการพึ่งตนเองทางจิตใจ สังคมวัฒนธรรมเทคโนโลยี และสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติด้วย เพื่อช่วยให้เป็นรูปธรรมขึ้นได้ดังภาพ 1

ภาพ 1 การพึ่งพาตนเองของสังคมชนบทไทย

บัณฑิตร อ่อนคำ (2530: 5) กล่าวว่า “การพึ่งตนเอง เป็นเรื่องสัมพันธ์กับองค์กรชุมชนอย่างชัดเจน” การพึ่งตนเองไม่ได้หมายถึง คน ๆ เดียว หรือกลุ่มเดียวจะพึ่งตนเองได้โดยสมบูรณ์ แต่ต้องพึ่งพาอาศัยกลุ่มอื่น ๆ ด้วย มีองค์กรของประชาชนมาก แนวโน้มพึ่งตนเองก็มากขึ้น องค์กรชุมชนไม่จำเป็นต้องหมายถึง องค์กรทุติยภูมิ องค์กรปฐมภูมิ อย่างครอบครัวก็มีมากขึ้น องค์กรชุมชนเหมือนกัน หมู่บ้านก็เป็นองค์กร เพราะมีการแบ่งงาน แบ่งหน้าที่กฎเกณฑ์ร่วมกันเหมือน องค์กร คือมีเนื้อหาแต่รูปแบบไม่เหมือนบริษัท องค์กรประชาชน จึงไม่ควรยึดติดในรูปแบบใด รูปแบบหนึ่งเอาเป็นเกณฑ์ตัดสิน แต่องค์กรย่อมเกิดได้และตายได้

สรุปแล้ว การพัฒนาที่ยั่งยืนจะต้องทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ทุกด้าน โดยเฉพาะการที่ชุมชนมีศักยภาพในการบริหารจัดการทางด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้มีความสมดุล และความยั่งยืนสามารถพึ่งตนเองได้ และมีองค์กรชุมชนเป็นองค์กรหลักในการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน มีส่วนเสริมสร้างให้ชุมชนเข้มแข็ง สามารถพึ่งตนเองได้ต่อไปในอนาคต

เงื่อนไขการพึ่งตนเองของชุมชน

งานวิจัยเรื่อง “การส่งเสริมกิจกรรมทางเศรษฐกิจในพื้นที่ชนบทโดยผ่านองค์การเพื่อ การช่วยเหลือตนเองของประชาชน” ของกาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ (2529: 8-9) ได้ กำหนดข้อตกลงพื้นฐานการวิจัยว่า กลุ่มประชาชนในชนบทนั้นมีศักยภาพในการช่วยเหลือตนเอง อยู่ แต่เหตุที่ศักยภาพนี้ไม่ได้แสดงออกมาเพราะมีสิ่งที่เป็นเงื่อนไขบีบรัดคอยปิดกั้นอยู่ซึ่งมีทั้ง เงื่อนไขภายใน เช่น ความนึกคิดที่คนจนมีต่อตนเอง เป็นต้น และเงื่อนไขภายนอก เช่น ระบบการ กู้ยืมที่คิดดอกเบี้ยสูง เป็นต้น และเงื่อนไขทั้งสองนี้ได้ทำงานประสานกันตลอดเวลา ดังนั้น กระบวนการทำงานขององค์กรพัฒนาที่มีเป้าหมาย เพื่อกระตุ้นให้ศักยภาพในการช่วยเหลือตนเอง ของคนจนสามารถแสดงออกมานั้นต้องประกอบด้วยสองกระบวนการที่เสริมซึ่งกันและกัน กล่าวคือ

1. ต้องปลดปล่อยความคิดเก่า ๆ และนำเสนอแนวคิดใหม่ ๆ ที่สอดคล้องกับ หลักการพึ่งตนเอง เช่น ต้องปลดปล่อยความคิดเก่าของคนจนที่ว่า “คนจนต้องแสวงหาแหล่ง ประกันความมั่นใจจากเบื้องบน” ผู้มีอำนาจ ผู้มีฐานะดีกว่า หรือ vertical solidarity และต้องเสนอ แนวความคิดใหม่ที่ว่า หลักประกันที่ไว้ใจได้และไม่เอาัดเอาเปรียบ คือ ความช่วยเหลือพึ่งพากัน จากคนจนที่อยู่ระดับเดียวกัน (horizontal solidarity)

2. ต้องปลดปล่อยเงื่อนไขวิธีการปฏิบัติและสถาบันเก่า ๆ ให้หมดไปและ สร้างสรรค์เงื่อนไขวิธีปฏิบัติ และสถาบันแบบใหม่ ๆ ขึ้นมาทดแทน ด้วยอย่างที่ได้เห็นได้ชัดเจนใน

อคติ คือ การจัดหาแหล่งสินเชื่อแหล่งใหม่ให้แก่ประชาชน รวมทั้งการแสวงหาวิธีการปฏิบัติใหม่ ๆ ตลอดจนการใช้เครื่องมือกลไกต่าง ๆ ด้วย ดังแผนภูมิดังต่อไปนี้

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2529: 95-101) กล่าวว่า เงื่อนไขที่จะทำให้เกิดการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองของชาวบ้าน ให้เป็นไปได้มี 6 ประการ คือ

1. ต้องเป็นการพัฒนาแบบกลุ่ม (collective) คือ ต้องมีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีสมาชิกเข้าร่วมในกิจกรรมที่จะทำมากพอ

2. ต้องมีจิตสำนึกที่จะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (mutual aid) และต้องทำจิตสำนึกนี้ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยการกลับไปรื้อฟื้นความทรงจำร่วมกัน เกี่ยวกับความจำเป็นที่จะต้องร่วมงานกันเป็นกลุ่ม เป็นการกระตุ้นจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ของชุมชนให้เกิดขึ้นซึ่งสัมพันธ์กับความเป็นตัวของตัวเอง (autonomy) ของหมู่บ้านด้วยเพราะเท่ากับเป็นการแสดงถึงเอกลักษณ์ของหมู่บ้าน ทำให้สามารถมีจิตสำนึกในการกำหนดชะตากรรมของตัวเองได้

3. ต้องมีการผลิตซ้ำจิตสำนึกนี้ให้เกิดขึ้นมาอีก มีการถ่ายทอดจิตสำนึกนี้ไปสู่คนรุ่นต่อไปในชุมชน

4. ต้องมีการรวมกันในรูปแบบองค์กรอย่างใดอย่างหนึ่ง ต่างก็มีการรวมตัวกันในกลุ่มในหน่วยย่อยคือ ในหมู่บ้านสามารถร่วมกันเป็นสหพันธ์ เพื่อสามารถต่อรองกับสถาบันภายนอก เช่น พ่อค้าและรัฐได้อย่างมีพลัง โดยที่แต่ละหน่วยย่อยต้องมีความเป็นตัวของตัวเองหรือเอกลักษณ์ และความเป็นอิสระ

5. ต้องมีการประสานทางวัฒนธรรมกับคนกลุ่มอื่น ๆ ในสังคมด้วย เช่น ชนชั้นกลางบางส่วน กลุ่มคนที่เสียเปรียบในเมือง อันจะทำให้แนวคิดในการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองของชาวบ้านมีพลังมากยิ่งขึ้น

6. ชุมชนควรจะมีความสัมพันธ์ที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติเพราะสภาพแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์เป็นปัจจัยสำคัญในการพึ่งตนเองของชาวบ้าน

คำว่า พึ่งตนเอง น่าจะมีความหมายในเชิงสัมพันธ์ คือ พึ่งตนเองในขณะที่พึ่งพาคนอื่น เป็นการพึ่งพาที่นำไปสู่การพึ่งพา คือ เป็นการพึ่งพาอาศัยกันอย่างรู้เท่าทัน และกรอบการมองเรื่องการพึ่งพานี้จะต้องไม่มุ่งแข่งขัน หรือไม่มุ่งครอบงำเหนือกว่าแต่มุ่งสู่ความเป็นไทต่อการช่วยเหลือกันเป็นสิ่งจำเป็น คือพึ่งพาในสิ่งที่เราไม่มี เกื้อกูลสิ่งที่เรามีให้ผู้อื่น การพึ่งพานี้ทำไปเพื่อให้แต่ละชุมชนพึ่งตนเองได้

สรุปแล้ว การพึ่งตนเองเป็นเชิงอำนาจในการตัดสินใจ หมายถึง การที่องค์กรชุมชนหรือชุมชนสามารถตัดสินใจด้วยตัวเอง มีความเป็นตัวของตัวเองในทางความคิด ทักษะในการมองปัญหาต่างๆ เป็นขบวนการทางภูมิปัญญาของชุมชนนั่นเอง ซึ่งย่อมจะมองความสำคัญอย่างรู้ถ่วงแท้

ถึงสาเหตุของวิกฤติการณ์แห่งปัญหาการพัฒนา อันสืบเนื่องมาจากปัญหากลยุทธ์การพัฒนาที่สร้างสภาวะพึ่งพาต่อกันภายนอก การวิเคราะห์ปัญหาของชุมชน เป็นการตัดสินใจในการดำเนินการโดยสถาบันชุมชน หรือองค์กรชุมชน เพื่อประโยชน์ของชุมชนทั้งในการแก้ไขปัญหา และในด้านการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชน นำไปสู่การพึ่งตนเองของชุมชนได้ในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมในที่สุด

แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน ธุรกิจชุมชน

เศรษฐกิจชุมชน เป็นแนวคิดที่สนับสนุนกิจการสหกรณ์ หมายถึง ระบบผลิต การแลกเปลี่ยน และการวิภาคของชุมชนที่มีความสอดคล้องกับชีวิตเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมภายใต้เงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ระบบเศรษฐกิจชุมชนมิใช่ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมที่สนับสนุนให้ผู้เป็นเจ้าของ “ทุน” แสวงหาประโยชน์สูงสุดเพื่อตนเอง แต่ในขณะเดียวกันก็มีใช้ระบบเศรษฐกิจที่ควบคุมโดยรัฐและบงการจากรัฐ แต่เป็นระบบที่สมาชิกของชุมชนร่วมกันบริหารจัดการ โดยมุ่งให้บรรลุถึง ความพอเพียง ความเป็นธรรม และความสงบภายในชุมชน (วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร, 2546: 189) กระบวนการเศรษฐกิจชุมชน มุ่งสนับสนุนความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งเป็นรากฐานของสังคม (จันทน์ แรกพินิจ, 2542) เศรษฐกิจชุมชนไม่ได้มีแต่เพียงมิติทางเศรษฐกิจ ตัวเลขรายได้ การผลิต การบริโภค แต่เป็นระบบเศรษฐกิจที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคมวัฒนธรรม สัมพันธ์กับวิถีชีวิตระบบคุณค่า (เสรี พงศ์พิศ, 2551: 177) เป็นระบบเศรษฐกิจที่มีลักษณะเฉพาะหรือกรอบแนวคิดเฉพาะของตนเอง มุ่งให้สมาชิกช่วยเหลือกันและพึ่งตนเองในที่สุด กระบวนการ ระบบเศรษฐกิจชุมชนจะเกิดขึ้นหรือประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใด ไม่ได้ขึ้นอยู่กับ การส่งเสริมเงินทุน ความรู้ และเทคโนโลยีจากภายนอก แต่ขึ้นอยู่กับ การส่งเสริมและสนับสนุนการเรียนรู้ของชุมชน จนกระทั่งสามารถประมวลความรู้ทั้งสามส่วนนี้เข้าด้วยกัน นำมา กำหนดทิศทางของชุมชน เพื่อให้ชุมชนก้าวเดินต่อไปข้างหน้าอย่างมั่นคงและมีศักดิ์ศรี วิธีการหรือการจัดการแบบสหกรณ์โดยองค์กรในระดับชุมชน ซึ่งจะเป็นตัวกำหนดทิศทางให้เห็นว่า ชุมชนหรือองค์กรควรจะทำการผลิตแปรรูป และสร้างผลิตภัณฑ์ประเภทใดบ้าง ทั้งการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และผลผลิตเพื่อเพิ่มรายได้ การผลิตทดแทนการซื้อหาจากภายนอก และการพัฒนาทุนของตนเอง เครื่องมือ ระบบเศรษฐกิจชุมชนไม่สามารถนำเครื่องมือของระบบเศรษฐกิจทุนนิยมเสรี เช่น ตลาดและกลไกตลาดมาใช้ได้เพราะกลไกดังกล่าวมุ่งแสวงหากำไรสูงสุดตามปรัชญาของระบบเศรษฐกิจดังกล่าว ด้วยเหตุนี้ ระบบเศรษฐกิจชุมชนจึงต้องมีเครื่องมือของตนเองคือ องค์กรและเครือข่ายขององค์กร องค์กรนี้จะเป็นทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค หรือเป็นตลาดให้ตัวเอง

ไม่ใช่ตลาดของคนอื่นอย่างเช่นที่ผ่านมา ผลลัพธ์ที่เกิดจากธุรกิจ-อุตสาหกรรมชุมชน หรือ วิชากิจชุมชนท้องถิ่นที่สมาชิกของชุมชนสร้างขึ้น จะถูกบริโภคหรือซื้อขายกันภายในองค์กรและเครือข่ายเป็นอันดับแรก ซึ่งจะส่งผลให้เงินตราที่เกษตรกรมีอยู่ไหลเวียนในชุมชน เกิดวงจรทุนชุมชน หรือวงจรเศรษฐกิจชุมชน ส่วนที่เหลือจากการบริโภคภายในก็จะส่งออกไปขายภายนอก ด้วยเหตุนี้ องค์กรและเครือข่ายขององค์กรชุมชนจึงเป็นตลาดของระบบเศรษฐกิจชุมชนเรียกว่าตลาดในความสัมพันธ์ เน้นการพึ่งพาอาศัยกัน ไม่ใช่มุ่งแสวงหากำไรสูงสุด ประชญา วิธีการจัดการและเครื่องมือแบบสหกรณ์มีศักยภาพสูงมากที่จะทำตลาดแบบนี้ (วิชิต นันทสุวรรณ, 2547: 31-32)

แนวคิดธุรกิจชุมชน

ปรัชญาและหลักการสำคัญของธุรกิจชุมชน

แนวคิดธุรกิจชุมชน เป็นการพยายามผสมผสานข้อดีของระบบทุนนิยมและสังคมนิยมเข้าด้วยกัน โดยธุรกิจ มีความหมายถึงองค์กรในระบบทุนนิยมที่ต้องการแสวงหากำไร ในขณะที่ชุมชนเป็นการกระจายได้อย่างเป็นธรรม ดังนั้น จึงเป็นการผสมข้อดีสองระบบเข้าด้วยกันคือ การนำศักยภาพของทรัพยากรมาใช้อย่างเต็มที่ เพื่อการแข่งขันและแสวงหากำไรในระบบทุนนิยมกับการกระจายรายได้ได้อย่างเป็นธรรมเพื่อความเท่าเทียมกันในระบบสังคมนิยมมาใช้ แนวคิดธุรกิจชุมชนจะเห็นได้อย่างชัดเจนมากในกรณีของธุรกิจชุมชนมอนตราคอนในประเทศสเปนที่ได้จัดตั้งเป็นบริษัทสหกรณ์ ซึ่งเป็นรูปแบบที่มีความคล่องตัวสูงกว่าสหกรณ์ จึงเป็นการยอมรับระบบทุนนิยมอย่างเต็มที่ แต่ในขณะที่เดียวกันก็เน้นการที่สมาชิกเป็นเจ้าของบริษัทไม่ใช่เป็นลูกจ้าง บริษัทมอนตราคอนเป็นบริษัทที่ครบวงจร มีทั้ง การผลิต การเงิน และการค้า รวมถึงยังมีกลุ่มวิจัยและศึกษา เพื่อพัฒนาทรัพยากรและความรู้ของบริษัทอีกด้วย ซึ่งเป็นองค์กรที่ครบวงจรและสามารถพึ่งตนเองได้อย่างมาก มีลักษณะเป็นองค์กรทุนนิยมเต็มตัว แต่ขณะเดียวกันก็มีการกระจายรายได้แบบสังคมนิยม (ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, 2542: 33-40)

ในประเทศด้อยพัฒนานั้น ธุรกิจชุมชน ก็ได้รับการจัดตั้งขึ้นมาในหลายรูปแบบ เช่น สหกรณ์ สมาคมชานา เกรดิคยูเนียน ธนาการหมู่บ้าน กองทุนพัฒนา ร้านค้า NGOs ซึ่งก็เป็นรูปแบบที่มีความแตกต่างหลากหลายออกไป ในอินเดียนั้น คนงานหญิงในอุตสาหกรรมก่อสร้างขนาดเล็กได้ร่วมกับแม่ค้าหาบเร่แผงลอย จัดตั้งเป็นสหภาพแรงงาน ชื่อว่า Self-employed Women's Association หรือ SEWA ต่อมาสมาคมนี้ได้เติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว และได้จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ของคนขึ้นมาทำหน้าที่ระดมเงินออมและเงินลงทุนจากสมาชิก แล้วนำมาปล่อยกู้ให้สมาชิก เป็นกลุ่มออมทรัพย์เชิงธุรกิจที่ไม่จดทะเบียน เป็นของสมาชิก โดยสมาชิก และเพื่อสมาชิก ปัจจุบันมีสมาชิก

ประมาณ 47,000 คน ไม่เพียงแต่ระดมเงินออมและปล่อยสินเชื่อกันเท่านั้น แต่ยังนำกำไรไปจัดสวัสดิการ เช่น ประกันชีวิต การเคหะสงเคราะห์ และช่วยเหลือสมาชิกด้านการเงินเมื่อถูกคดีความ ถูกปรับ ถูกจับกุม นอกจากนี้ยังช่วยเหลือสนับสนุนให้มีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ในกลุ่มช่างฝีมือต่างๆ คนงานส่งนมองค์กรนี้จึงไม่เป็นแค่เพียงสถาบันการเงิน แต่ยังเป็นองค์กรของขบวนการผู้ยากไร้ที่มีพลังอีกด้วย ธุรกิจชุมชนอีกแบบหนึ่งที่น่าสนใจ คือ คณะกรรมการต่อสู้เพื่อยุติความหิวโหย (the committee for the End of Hunger หรือ COLUFUFA) เพราะเป็นองค์กรช่วยเหลือตัวเอง (self-help organization) ที่ได้อาศัยวัฒนธรรมเดิมของชุมชนเป็นเครื่องยึดโยงและบริหารองค์กร โดยมีประเพณีการแบ่งปันอาหารให้แก่กันเป็นแกนกลางของวัตถุประสงค์ของการจัดตั้ง ที่สมาชิกขององค์กรจะนำพืชผลจำนวนหนึ่งไปฝากไว้ที่กองกลางที่จัดการดูแลโดย COLUFUFA ซึ่งมีคณะกรรมการที่เลือกตั้งจากสมาชิกอาวุโสของชุมชน โดยไม่เพียงแต่ทำหน้าที่บริหารธนาคารพืชผลเท่านั้น แต่ยังทำหน้าที่เป็นตุลาการแก้ปัญหาความขัดแย้งต่าง ๆ ในชุมชนด้วย ธุรกิจชุมชนนี้ให้บริการกู้ยืมพืชผลในเชิงธุรกิจ คือ คัดดอกเบี๋ย (อัตราต่ำ) จากการกู้ยืมแล้วนำผลได้จากการกู้ยืมไปขายในตลาดนำเงินมาจัดตั้งเป็นกองทุน เพื่อให้สมาชิกกู้ยืมเงินต่อไปอีกทอดหนึ่ง (ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, 2542: 45-47)

ธุรกิจชุมชนจึงได้กลายมาเป็นทางออกหนึ่งของคนจนในประเทศด้อยพัฒนา ธุรกิจชุมชนหลายแห่ง สามารถตอบสนองต่อสมาชิกได้ในระดับหนึ่ง อย่างไรก็ตาม ธุรกิจชุมชนในประเทศด้อยพัฒนาหลาย ๆ ประเทศเริ่มลดจำนวนลง โดยเฉพาะ “สหกรณ์” โดย Rooy (ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, 2542ข: 49) ได้ให้เหตุผลของความล้มเหลวว่าเป็นเพราะการควบคุมของระบบราชการ ซึ่งทำให้ไม่มีประสิทธิภาพในการบริหาร ในขณะที่สหกรณ์ที่มีอิสระไม่ถูกแทรกแซงก็มักจะไม่สนใจสมาชิกที่ยากจน นอกจากนี้ยังประสบปัญหาการคอร์รัปชันอีกด้วย ในขณะที่ Allen (ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, 2542ข: 49) ให้ความเห็นว่า ธุรกิจชุมชนในรูปแบบอื่น ๆ ก็ประสบปัญหาคคล้าย ๆ สหกรณ์ คือ ในระยะยาวธุรกิจชุมชนมักจะมีการบริหารและจัดการกระจุกตัวในกลุ่มคนไม่กี่คน ขาดการมีส่วนร่วมของสมาชิก ดังนั้นความพยายามที่จะปรับปรุงธุรกิจชุมชนในขณะนี้ คือ จะทำอย่างไรจึงจะทำให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างจริงจัง และสามารถบริหารงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ สำหรับสาเหตุที่ทำให้ธุรกิจชุมชนในประเทศด้อยพัฒนาไม่อาจพัฒนาและขยายเติบโตได้ทำธุรกิจของมอนตรากอนนั้น มีทั้งในเชิงธุรกิจ คือ ความรู้ความสามารถในการจัดการเชิงธุรกิจ การพัฒนาด้านเทคโนโลยี ส่วนในด้านชุมชนนั้น ธุรกิจในประเทศด้อยพัฒนามีความหลากหลายรูปแบบ กระจัดกระจายไม่ประสานเหนียวแน่นเหมือน มอนตรากอน ซึ่งมีสิ่งยึดเหนี่ยวร่วมกับ คือ ชาตินิยมที่ต้องการเป็นอิสระจากสเปน ในขณะที่ความมีส่วนร่วมของสมาชิก ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันช่วยเหลือกันและกัน ก็เป็นปัจจัยอันสำคัญยิ่งของธุรกิจชุมชน

สรุปแล้วไม่ว่าในประเทศใดก็ตาม การสร้างธุรกิจชุมชนจะต้องให้ความสำคัญกับทั้งสองด้านควบคู่กันไป คือ ความสามารถในการเชิงธุรกิจทั้งเทคโนโลยี การตลาด การจัดการ กับความสามารถในเชิงชุมชน คือ สามารถรวมสมาชิกเข้าไว้ด้วยกัน สร้างความสามัคคีกลมเกลียว โดยการมีส่วนร่วมของสมาชิกทั้งการร่วมสร้าง ร่วมทำ และการร่วมรับผล ลักษณะที่กล่าวมานี้เองที่องค์กรการเงินชุมชน ต้องให้ความสำคัญโดยต้องเน้นการบริหารจัดการเน้นการจัดสรรสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อสมาชิกมากที่สุด อย่างไรก็ตามก็ต้องเน้นการมีส่วนร่วมและความเป็นตัวของตัวเอง ดังจะเห็นว่าธุรกิจชุมชนในแต่ละที่ ก็จะมีหลากหลายแตกต่างกันไป แม้กลุ่มองค์กรการเงินชุมชนจะมีข้อได้เปรียบที่ไม่ต้องผลิตเพื่อแข่งขันกับใคร แต่การจัดการก็ต้องดี เพราะสมาชิกก็ถือลูกค้า ถ้าสมาชิกไม่เชื่อใจ ไม่เห็นประโยชน์กลุ่มออมทรัพย์ก็อยู่ไม่ได้ การใช้วิถีการผลิตแบบทุนนิยม แต่ใช้การกระจายรายได้แบบสังคมนิยมหรือกระจายรายได้ให้กับคนในชุมชนอย่างทั่วถึงนี้ เป็นการแก้ปัญหาจุดอ่อนของทุนนิยมแบบหนึ่ง แต่แนวคิดนี้ไม่ได้มองแบบอุดมคติว่า ผลกระทบทางลบจะไม่มีหรือกลไกที่ใช้จะไม่มีอุปสรรค แต่ ฌรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (2542ก) ได้พยายามเสนอแนวทางในการแก้ปัญหาธุรกิจชุมชนในกรณีต่าง ๆ เอาไว้ เช่น ในกรณีที่หมู่บ้านไม่สามารถระดมทุนหรือดำเนินธุรกิจทั้งหมดได้ ก็ให้ชาวบ้านเข้าร่วมทุนกับนายทุนภายนอกแต่ให้ชุมชนต้องเป็นผู้ถือหุ้นใหญ่ ซึ่งจะเป็นหลักประกันให้กับชุมชนในการดำเนินกิจการ ในกรณีที่เกิดความขัดแย้งในธุรกิจขึ้นก็ให้ใช้การประนีประนอมผลประโยชน์ไว้ โดยอาศัยยุทธศาสตร์ win-win หรือหลักการ “ได้ผลประโยชน์ร่วมกัน” และยังเน้นอีกด้วยว่า การทำธุรกิจชุมชนต้องเน้นการพึ่งตนเอง จะทำเหมือนกลไกทุนนิยมปกติไม่ได้ทุกอย่าง

ปัจจัยกำหนดความสำเร็จและความล้มเหลวของธุรกิจชุมชน

ฌรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (2542ก: 124-138) ยังได้เสนอถึงปัจจัยที่มีส่วนในการกำหนดความสำเร็จของธุรกิจชุมชนไว้ ดังนี้

1. ปัจจัยด้านเงินทุน คือ ธุรกิจชุมชนที่สามารถระดมเงินออมได้เอง โดยไม่ต้องกู้หนี้ยืมสินก็มีโอกาสที่จะประสบความสำเร็จได้มากกว่า
2. ปัจจัยด้านการตลาด คือ กลุ่มธุรกิจชุมชนที่จะประสบความสำเร็จต้องเป็นกลุ่มที่มีลูกค้าที่แน่นอน ซึ่งเป็นหลักทั่วไปของการดำเนินธุรกิจ

ข้อนี้ได้ให้ความสำคัญกับการเป็นองค์กรธุรกิจมาก ไม่ใช่มองชุมชนว่าต้องเป็นฝ่ายตั้งรับอย่างเดียวเหมือนกับที่รัฐหรือคนภายนอกในอดีตเคยมองชุมชน คือ เป็นองค์กรที่รอแค่การช่วยเหลือ ช่วยซื้อ จากรัฐ หรือองค์กรการกุศลต่างๆ แต่แนวคิดนี้มองธุรกิจชุมชนเป็นองค์กรที่มีศักยภาพในการพัฒนาของตนเอง

3. ปัจจัยด้านการผลิต คือ ชุมชนจะต้องเลือกสิ่งที่ตนถนัด และทรัพยากรที่ชุมชนของตนมีเพื่อใช้ในการผลิตให้เหมาะสมจึงจะประสบความสำเร็จได้

4. ด้านการบริหารจัดการ คือ ธุรกิจชุมชนจะต้องพร้อมทั้ง ระบบเงิน ระบบงาน และระบบบุคลากร ทั้งสามระบบนี้จะต้องอาศัยคนหรือบุคลากรที่มีคุณภาพในการบริหารดูแล แต่เนื่องจากวัฒนธรรมชุมชนนิยมการช่วยเหลือซึ่งกันและกันเป็นหลัก ทำให้การทำงานมักใช้คนภายในองค์กรหรือในชุมชนไม่ได้จ้างบุคคลภายนอกเหมือนธุรกิจทั่วไป ค่าตอบแทนจึงมักกำหนดไม่แน่นอน และไม่มีแรงจูงใจทางวัตถุเพียงพอ ทำให้เกิดปัญหาขาดแคลนบุคลากร ซึ่งส่งผลกระทบต่อความสำเร็จขององค์กร ดังนั้น ธุรกิจชุมชนจึงมีความจำเป็นต้องพึ่งความเสียสละของสมาชิกค่อนข้างสูงจึงจะทำให้ธุรกิจประสบความสำเร็จ จุดนี้จึงเป็นข้อขัดแย้งซึ่งเกิดขึ้นกับธุรกิจของชุมชนที่นำระบบทุนนิยมมาใช้ ระหว่างวัฒนธรรมที่เอื้ออาทรกันของคนในชนบท กับจิตใจที่เปลี่ยนไปของสมาชิกธุรกิจชุมชนที่เข้าสู่กระแสทุนนิยม

5. ปัจจัยด้านผู้นำ เนื่องจากชาวชนบทมักจะขาดความคิดริเริ่ม และมักจะชอบตามมากกว่าจะชอบนำหรือเดินไปด้วยตนเอง ดังนั้น การมีผู้นำที่ดีมีความสามารถจึงมีผลต่อความสำเร็จของธุรกิจค่อนข้างสูง ปัจจัยนี้ทำให้เห็นข้อจำกัดและลักษณะของชุมชน อย่างไรก็ตามธุรกิจชุมชนจำนวนมากก็สามารถหาผู้นำที่ดีเป็นแกนนำไปการทำธุรกิจชุมชนได้

6. ปัจจัยด้านแรงงาน จากประสบการณ์ของณรงค์พบว่า แรงงานรุ่นใหม่มักจะอพยพเข้าไปทำงานในเมือง และแม้ว่าในภายหลังจะประสบปัญหาการว่างงานแต่ก็ไม่อยากที่จะกลับไปทำอาชีพของพ่อแม่ ดังนั้น การมีแรงงานในท้องถิ่นอย่างเพียงพอและมีทักษะจึงเป็นตัวกำหนดความสำเร็จของธุรกิจชุมชนอย่างมากปัจจัยหนึ่ง ในประเด็นนี้ ณรงค์ ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า สภาพการขาดแคลนแรงงานนี้ในอนาคตอาจพัฒนาไปสู่ข้อจำกัดของธุรกิจชุมชนในด้านความยั่งยืนได้ถ้าไม่รีบแก้ไข ซึ่งแม้แต่ธุรกิจที่ประสบความสำเร็จก็ยังคงประสบปัญหาเช่นกัน คือ แรงงานที่ทำงานมีแต่ผู้ใหญ่หรือวัยกลางคนขึ้นไป โดยแทบไม่มีเด็กรุ่นใหม่เลย

7. ปัจจัยการมีส่วนร่วมของสมาชิกในประเด็นนี้ได้สะท้อนถึงลักษณะพิเศษของธุรกิจชุมชน คือ เนื่องจากธุรกิจชุมชนเป็นธุรกิจของชุมชน เพื่อชุมชน และโดยชุมชน ดังนั้น การที่รัฐได้นำเงินทุนเข้าไปจัดตั้งธุรกิจให้ชุมชนนั้น ทำให้คนในชุมชนขาดการมีส่วนร่วม และไม่รู้สึกรู้ว่าตนเป็นเจ้าขององค์กร โดยชาวบ้านคอยแต่จะ “รับ” จากการ “ให้” ของทางราชการ ในที่สุดเมื่อหมดการช่วยเหลือ โครงการนั้นก็ประสบความล้มเหลว ณรงค์จึงสรุปว่า การมีส่วนร่วมเป็นสิ่งสำคัญของธุรกิจชุมชน ในระยะแรกธุรกิจชุมชนอาจเกิดขึ้นจากความช่วยเหลือของภายนอก แต่ต่อมาสมาชิกจะต้องมีส่วนร่วมอย่างแข็งขัน จึงจะทำให้ธุรกิจชุมชนประสบความสำเร็จได้

8. ปัจจัยเกี่ยวกับระเบียบข้อบังคับขององค์กร คือ กฎระเบียบที่ใช้ต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานความเห็นชอบจากสมาชิก มิเช่นนั้นจะทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้น ซึ่งนำไปสู่ความแตกแยกและล้มเหลวของธุรกิจชุมชนได้ เงื่อนไขในข้อนี้ได้แสดงให้เห็นถึงลักษณะเด่นขององค์กรธุรกิจชุมชนอีกข้อหนึ่ง คือ องค์กรธุรกิจชุมชน มักเป็นองค์กรแบบประชาธิปไตย เนื่องจากชาวบ้านมีความสัมพันธ์กันแบบแนวนอน มีทรัพยากรพอๆ กัน ไม่มีใครสามารถครอบงำใครได้มากนัก ดังนั้น กฎระเบียบที่ใช้จึงต้องสอดคล้องกับสมาชิก ซึ่งมีความแตกต่างไปตามพื้นที่และกลุ่มชน

9. ปฏิสัมพันธ์กับภายนอก ในประเด็นนี้ ณรงค์ได้กล่าวว่า ชุมชนจะต้องเรียนรู้ที่จะมีปฏิสัมพันธ์เชิงบวกและป้องกันปฏิสัมพันธ์เชิงลบที่จะเกิดขึ้นให้มากที่สุด โดยอาจใช้ยุทธวิธีแบบ win-win คือ ให้เกิดประโยชน์มากที่สุดกับทุกฝ่าย เช่น เปลี่ยนศัตรูหรือคู่แข่งทางธุรกิจให้เป็นมิตรหรือผู้มีผลประโยชน์ร่วมทางธุรกิจ จากการพิจารณาปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของธุรกิจชุมชน ทำให้ไม่น่าแปลกใจเลยที่กลุ่มออมทรัพย์ซึ่งเป็นธุรกิจชุมชนแบบหนึ่งจะประสบความสำเร็จ โดยมีกลุ่มออมทรัพย์ในประเทศไทยจำนวนมากที่จัดตั้งขึ้นแล้วประสบความสำเร็จ เนื่องจากลักษณะของกลุ่มออมทรัพย์เอื้อต่อการปฏิบัติตามเงื่อนไขความสำเร็จของธุรกิจชุมชนเหล่านี้ โดย ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (2542: 135) ได้กล่าวไว้ว่า

“ในเบื้องต้นนี้น่าจะสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมในธุรกิจชุมชนที่หนาแน่นที่สุดและนำไปสู่การพึ่งตนเองได้มากที่สุด คือ ธุรกิจชุมชนประเภท “กลุ่มสัจจะออมทรัพย์” ซึ่งสามารถใช้เป็นฐานการเงินทุน หรือ “กระดาน” ไปสู่ธุรกิจชุมชนอื่น ๆ ได้ โดยไม่ต้องพึ่งพาการระดมทุนจากภายนอก การพึ่งตนเองได้ คือ ตัวบ่งชี้ความสำเร็จของชุมชน อย่างไรก็ตามหากผู้บริหารกลุ่มออมทรัพย์ไม่ยอมมีภาระมากเกินไปก็ทำให้เกิดข้อจำกัดในการพัฒนาธุรกิจชุมชนประเภทอื่นๆ ได้”

จากคำกล่าวข้างต้นนี้ จึงมองเห็นได้ว่า กลุ่มออมทรัพย์เป็นธุรกิจชุมชนที่มีความสามารถในการประสบความสำเร็จสูงในเบื้องต้นถึง 4 ข้อ คือ ปัจจัยด้านเงินทุน กลุ่มออมทรัพย์เป็นธุรกิจที่เกี่ยวกับการระดมทุนอยู่แล้ว และมักเป็นการระดมทุนจากคนภายในชุมชนจึงไม่มีปัญหาในประเด็นนี้ ปัจจัยด้านการตลาด ตลาดของกลุ่มออมทรัพย์ก็คือ การปล่อยกู้ให้กับสมาชิก และเนื่องจากสมาชิกมักขาดแคลนเงินอยู่แล้ว ดังนั้นปัจจัยด้านการตลาดจึงไม่มีปัญหา ปัจจัยด้านการผลิต เนื่องจากผลิตภัณฑ์ของกลุ่มออมทรัพย์ก็คือ การบริการเงินกู้ซึ่งไม่ต้องทำอะไรมา เพียงแต่นำเงินฝากจากสมาชิมาปล่อยกู้ให้สมาชิก ก็สามารถทำกิจกรรมด้านการผลิตนี้ได้ และปัจจัยด้านการมีส่วนร่วม ก็คือการให้สัจจะว่าจะส่งเงินในทุกเดือน ทำให้สมาชิกเกิดการมีส่วนร่วมและรู้สึกเป็นเจ้าของกิจการค่อนข้างมาก ดังนั้นจึงไม่น่าแปลกใจที่มีกลุ่มออมทรัพย์จำนวนมากประสบความสำเร็จ ในคอนทาย ณรงค์ ได้พูดถึงข้อเสียของกลุ่มออมทรัพย์ไว้ว่าอาจทำให้ไม่สามารถพัฒนาธุรกิจชุมชนประเภทอื่นได้ คำพูดนี้เป็นสิ่งที่น่าคิดว่าธุรกิจชุมชนไม่ได้เป็นเรื่องที่ง่าย

เลยแม้จะมีปัจจัยเอื้ออำนวยให้เกิดขึ้นมากมายก็ตาม และการที่ผู้บริหารกลุ่มออมทรัพย์ไม่ยอมมีภาระมากเกินไป ทำให้เห็นข้อจำกัดอย่างหนึ่งว่า มนุษย์ทุกคนก็จะมี ความโลภหรือความรักตัวไม่มากนักน้อยและยังมีการนำกระแสทุนนิยมเข้ามา ความโลภก็ยังควบคุมได้ยาก ดังนั้น แนวคิดในการจัดการธุรกิจชุมชนจึงต้องให้ความสำคัญกับความโลภและความเสียดสีของมนุษย์ด้วย

ปัญหานี้อาจแก้ไขได้โดยวิธีการบริหารจัดการที่ดี และการใช้ปัจจัยทางวัฒนธรรม เข้าช่วยโดยเมื่อผู้บริหารไม่ยอมมีภาระมากเกินไปได้เป็นเรื่องราวแต่อย่างไร เพราะเท่าที่ทำมาก็เสียดสีให้กับกลุ่มมากพอแล้ว การตั้งต้นจะให้รับภาระเพิ่มจึงอาจนำมาซึ่งผลเสียมากกว่าดี ดังนั้น ถ้าเข้าใจหลักธุรกิจชุมชนแล้ว จะสามารถหาทางแก้ไขได้โดย พยายามฝึกสมาชิกเข้ามารับภาระนี้แทนซึ่งเป็นไปตามหลักการแบ่งงานกันทำและไม่เป็นการเบียดเบียนตนเองของกรรมการเก่าด้วย และเพื่อไม่ให้เกิดการเบียดเบียนกรรมการใหม่ก็ต้องมีค่าตอบแทนหรือแรงจูงใจที่ดีให้ด้วย อย่่างไรก็ตาม การใช้แรงจูงใจทางวัตถุอย่างเดี๋ยวกงไม่ดีแน่ จะต้องมีการใช้ปัจจัยทางวัฒนธรรมของชุมชนหรืออุดมการณ์เข้ามากำกับด้วย ก็จะทำให้ธุรกิจชุมชนเติบโตหรือขยายกิจการต่อไปได้

แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน

หลักการสหกรณ์ที่มีอยู่นั้นยังไม่เพียงพอสำหรับองค์กรการเงินชุมชน องค์กรการเงินชุมชนยังได้พัฒนาวัฒนธรรมชุมชนซึ่งเป็นเครื่องร้อยรัดคนในชุมชนเข้ามาช่วยทำให้หลักการสหกรณ์เป็นจริงได้ โดยการใช่วัฒนธรรมชุมชนร้อยรัดสมาชิกให้มาร่วมมือกัน แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนนั้น มุ่งเน้นที่จะใช้วัฒนธรรมที่มีอยู่ของชุมชนมาใช้ในการพัฒนาชุมชน โดยมองว่า วัฒนธรรมของชุมชนที่มีอยู่นั้นไม่ได้ล้าหลังหรือไม่คืออย่างที่คิด แต่มีศักยภาพในการนำมาประยุกต์ใช้ โดยอาจนำวัฒนธรรมจากภายนอกเข้ามาผสมผสานด้วยก็ได้ แต่ต้องปรับให้สอดคล้องกับชุมชนหรือวัฒนธรรมเดิม

ความสำคัญของวัฒนธรรมในงานพัฒนา

กาญจนา แก้วเทพ (2538: 96-100) ได้กล่าวว่า การนำมิติวัฒนธรรมมาไว้ในงานพัฒนานั้นมิใช่เป็นส่วนเกินหรือความฟุ่มเฟือย หากแต่เป็นความจำเป็นที่เดี๋ย เพราะในการจัดการกับระบบเศรษฐกิจ ระบบการตัดสินใจ การจัดองค์กร ย่อมขึ้นอยู่กับระบบความคิด ระบบคุณค่าว่าเป็นอย่างไร มิติวัฒนธรรมยังมีความสำคัญในแง่ที่ว่า เป็นตัวสร้างความเข้มแข็งให้กับขบวนการหรือองค์กรประชาชน เพราะการรวมกลุ่มประชาชนโดยมองแต่เศรษฐกิจอย่างเดียว หรือมองแต่ด้านการเมืองยังไม่ใช้คำตอบที่เพียงพอ แต่ยังคงก้าวไปถึงประเด็นด้านความเชื่อทางวัฒนธรรมทางประเพณี

ระบบความคิดของชาวบ้าน ความเฉลียวฉลาดและอัจฉริยะของประชาชน ดังนั้น การนำมิติทางวัฒนธรรมเข้ามาในกลุ่มออมทรัพย์จึงเป็นสิ่งจำเป็นเพราะจะช่วยสร้างความเข้มแข็งให้กับการรวมกลุ่ม หรือรื้อยอร์ดให้ความสัมพันธ์ของคนในกลุ่มนั้นเหนียวแน่นยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นมากสำหรับกลุ่มออมทรัพย์ หรือองค์กรการเงินชุมชนใดก็ตามที่ยึดหลักสหกรณ์ หรือการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

เสรี พงศ์พิศ และคณะ (2538: 30-40) ได้กล่าวถึง การพยายามแก้ปัญหาของชุมชน การประยุกต์วัฒนธรรมชุมชนที่มีอยู่เดิมเข้ามาช่วยพัฒนา และแนวโน้มในอนาคตของชุมชนไว้ดังนี้

แม้ว่าชาวบ้านจะร่วมกันทำบุญ ทำพิธีกรรม งานบุญประเพณี แต่ลักษณะของชุมชนในอดีต ซึ่งพึ่งพาอาศัยกันอย่างใกล้ชิดในทุกๆ เรื่องนั้น ได้ผ่านไปแล้ว ในภาวะการณ์ที่พวกเขากำลังเผชิญอยู่ทุกวันนี้ เช่น ปัญหาหนี้สิน ปัญหาการย้ายถิ่น การเคลื่อนย้ายแรงงาน ปัญหาสุขภาพอนามัย ปัญหาสิ่งแวดล้อม และอีกสารพัดปัญหา ชุมชนเก่าไม่สามารถแก้ไขปัญหาล่าช้าหรือร่วมมือกันเผชิญกับสถานการณ์ดังกล่าวได้อีกต่อไป

ชุมชนใหม่หรือองค์กรชาวบ้านที่มีอยู่ในปัจจุบัน มีหลากหลายรูปแบบ มีการดำเนินงานและบริหารจัดการแตกต่างกันไป มีลักษณะที่ยืดหยุ่น หลายกรณีมีกฎก็เหมือนไม่มี ทั้งนี้เพราะชาวบ้านอยู่ร่วมกันใน “ชุมชนใหม่” นี้ด้วยความสัมพันธ์ที่เป็น “ธรรมชาติ” ระหว่างกัน นั่นคือ ความเป็นญาติทั้งโดยสายเลือดและทางวัฒนธรรม นี่เป็น “กฎเกณฑ์” เหมือนกับความเชื่อเรื่อง “ผี” คือ กฎเกณฑ์ทางสังคมของชุมชนดั้งเดิม การรวมกลุ่มจึงเป็นเงื่อนไขที่สำคัญในการแก้ปัญหาชุมชน แต่การรวมกลุ่มในปัจจุบัน ไม่ได้คำนึงถึงสภาพอันซับซ้อนของสังคม ความจำเป็นและความต้องการของชุมชน รากฐานทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ และขาดกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้สามารถทำงานเป็นกลุ่มได้อย่างมีประสิทธิภาพ จึงทำให้กลุ่มจำนวนมากต้องประสบความล้มเหลวมีแต่ทรงกับทรุด นอกจากนี้ยังไม่มีพลังเพียงพอในการแก้ปัญหาส่วนรวม ส่วนใหญ่กลายเป็นที่แสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวมากกว่า บางกลุ่มยังเป็นกลุ่มที่ได้รับการสนับสนุนเพื่อการส่งเข้าประกวด หรือเพื่อให้ได้งบประมาณในการพัฒนา เมื่อถูกใช้เป็นเครื่องมือแล้วกลุ่มเหล่านี้ได้ล้มเลิกไป แต่ก็มีหลายกลุ่มที่เป็นกลุ่มที่แท้ เป็นกลุ่มที่หลงเหลืออยู่มาจนถึงปัจจุบันและมีพลังที่จะพัฒนาได้ต่อไป สามารถยืนหยัดต่อสู้กับปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ ปรับปรุง ตนเอง ประยุกต์แนวทางและกฎเกณฑ์ให้เข้ากับสภาพท้องถิ่นสามารถรวมตัวเพื่อช่วยเหลือกัน ได้อย่างเหมาะสมกับสภาพการณ์และชาวบ้านมีความร่วมแรงร่วมใจกัน จึงสามารถหลงเหลืออยู่และพัฒนาตนเองต่อไปได้โดยได้เริ่มมีการแสวงหาความสัมพันธ์กับกลุ่มอื่น ๆ กับองค์กรต่าง ๆ เพื่อให้ได้รับข้อมูลข่าวสารความรู้ เพื่อนำมาใช้พัฒนาตนเองให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น พวกเขาจึงพร้อมจะรวมตัวเป็นเครือข่ายโดยไม่ยากนัก และหากพบว่า เครือข่ายนั้นมีคุณค่า พวกเขาจะรวมกลุ่มเพื่อดำเนินการกันเอง

การพัฒนารูปแบบความสัมพันธ์ของชุมชนใหม่ยังดำเนินไปตลอดเวลา ชาวบ้านพยายามศึกษาหารูปแบบและแนวทางที่เหมาะสม จะเห็นว่าได้มีการแลกเปลี่ยนแนวคิดและสร้างเครือข่ายการเรียนรู้และรวมตัวจากกลุ่มออมทรัพย์ทางภาคใต้ถึงทางเลือกอื่น ในการจัดการกลุ่มออมทรัพย์ ไม่ใช่ต้องเอาเงินออมไปฝากธนาคารแล้วกู้เงินธนาคารมาใช้อย่างที่หน่วยงานของรัฐบอก แต่พวกเขาสามารถดำเนินการกู้ยืมเงินออมของตนเอง นำดอกเบี้ยที่ได้ไปปันผลและสร้างสวัสดิการให้สมาชิกและเป็นทุนการพัฒนาชุมชนได้ ชุมชนใหม่เหล่านี้ไม่ได้คัดค้านแสวงหาสถานภาพทางกฎหมายเป็นอันดับแรก พวกเขาเชื่อว่า กฎหมายจะค้ำประกันความมั่นคงหรือให้ประโยชน์อะไรได้ ถ้าหากว่าองค์กรนั้น ไม่มีรากฐานที่เข้มแข็ง กลับจะเป็นเงื่อนไขใหม่ให้เกิดปัญหา ผลประโยชน์และความขัดแย้งมากขึ้นกว่าเดิม แต่พวกเขาก็ไม่ได้ปฏิเสธกฎหมาย แต่จะจดทะเบียนเมื่อมีความพร้อมเท่านั้น ข้อสรุปประการหนึ่งก็คือ ยังไม่มีกฎหมายที่เหมาะสมกับลักษณะขององค์กรชุมชน กฎหมายที่เอื้อประโยชน์ให้ชุมชนมากกว่าเป็นเครื่องมือให้ประโยชน์แก่คนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง การเกิดขึ้นของกฎหมายส่วนใหญ่ไม่คำนึงถึงอุปสรรคข้อกีดกัน ซึ่งมีความหมายและความศักดิ์สิทธิ์มากกว่า ไม่เคยคิดทำให้ระเบียบประเพณีบางอย่างกลายเป็นกฎหมายเพื่อผู้คนในท้องถิ่น พัฒนาการของชุมชนใหม่น่าจะนำไปสู่การค้นพบรูปแบบที่เหมาะสมที่สุด ที่จะเอื้อประโยชน์ให้ชุมชนและท้องถิ่นมากที่สุด ถึงจุดนั้น ก็คงจะมีการดำเนินการเพื่อเสนอให้มีการออกกฎหมายรองรับ โดยที่ชุมชนเองมีส่วนร่วมอย่างสำคัญในกระบวนการร่างนั้น ชาวบ้านเชื่อว่า ความมั่นคงของชุมชนใหม่ หรือองค์กรที่พวกเขาก่อตั้งและดำเนินการนั้น อยู่ที่ความร่วมมือร่วมใจของสมาชิกทั้งหมดในการสร้างสรรค์ชุมชนใหม่นี้ให้เป็นกลไกการแก้ไขปัญหาในท้องถิ่น จากประสบการณ์ของนักพัฒนาชนบทนี้จะทำให้เห็นการเปลี่ยนแปลงของชุมชนชัดเจนขึ้น การนำวัฒนธรรมเดิมกลับมาใช้ เป็นการพยายามในการแก้ปัญหาแบบหนึ่ง แต่การนำกลับมาใช้ต้องพิจารณาถึงสภาพการณ์ที่เปลี่ยนไป ต้องมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา จากแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนนี้ ทำให้เรามองเห็นได้ว่า องค์กรการเงินชุมชน ที่เกิดขึ้นในชุมชนก็เป็นรูปแบบหนึ่งขององค์กรชุมชน จึงควรที่จะรับแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนมาใช้ให้เกิดประโยชน์ โดยแม้ว่าจะเป็นองค์กรธุรกิจที่รับแนวคิดส่วนหนึ่งมาจากทุนนิยม แต่ก็ควรจะใช้พื้นฐานวัฒนธรรม ชุมชนเป็นหลักในการบริหาร เช่น ความมีน้ำใจ เสียสละเพื่อกลุ่ม และการมีส่วนร่วมในกิจกรรม รวมไปถึงการรักษาที่จะทำให้ไว้ว่าจะฝากเงินทุกเดือน หรือخذใช้เงินที่กู้ไปตามเวลาที่กำหนด นอกจากนี้การรับวัฒนธรรมจากภายนอกมาใช้ก็ต้องผ่านมากลั่นกรองให้ดี มิเช่นนั้นแล้ว น้ำใจ ความร่วมแรงร่วมใจและวัฒนธรรมชุมชนที่ดีที่เคยเป็นหลักยึดกลุ่มออมทรัพย์ไว้ก็จะแตกสลายลงแล้วกลายเป็นความขัดแย้งซึ่งอาจนำไปสู่การล่มสลายขององค์กรได้ เราจึงเห็นได้ว่าฐานทางวัฒนธรรมของชุมชนได้มีส่วนช่วยให้เกิดความสำเร็จและความอยู่รอดของธุรกิจชุมชน ไม่น้อยเลย ดังนั้นแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนจึงไม่ใช่แนวคิดที่จะละเลยไปได้

จากแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนทำให้เห็นได้ว่า ชุมชนมีความชอบธรรมและพลังในการเป็นผู้นำของการพัฒนา โดยเฉพาะวัฒนธรรมของชุมชนที่เข้มแข็งและสามารถทำให้ชุมชนอยู่ได้เราจึงอาจนำวัฒนธรรมที่ดีงามของชุมชนมาปรับใช้ กับกลุ่มออมทรัพย์ หรือการพัฒนาชุมชนในรูปแบบอื่นๆ ได้ ในปัจจุบัน แนวคิดในการพัฒนาทั่วโลกได้เพิ่มความสำคัญกับปัจจัยอื่นที่ไม่ใช่เศรษฐกิจเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะปัจจัยทางด้านวัฒนธรรมและสังคม ในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ โดยเฉพาะการจัดตั้งองค์กรเพื่ออำนวยความสะดวกให้สมาชิก ไม่ว่าจะเป็นการให้ความช่วยเหลือโดยตรง การจัดตั้งธุรกิจชุมชน สิ่งหนึ่งที่มีการให้ความสำคัญกันมาก คือ การมีส่วนร่วมของสมาชิก นอกจากนี้ยังมีการใช้ปัจจัยทางวัฒนธรรมอื่น ๆ มาเกี่ยวข้องด้วย เช่น ปรัชญาเชิงพุทธที่ให้ยึดถือสังฆะ เป็นสำคัญ ดังนั้น การที่สมาชิกให้สัญญาว่าจะส่งเงินเท่าไรในแต่ละเดือนนั้น จึงเป็นเหมือนสิ่งที่ดีงาม ซึ่งถ้าสมาชิกทำได้ก็จะรู้สึกดีและภาคภูมิใจ แต่ถ้าสมาชิกทำไม่ได้ก็จะถูกกดดันทั้งจากตนเองและผู้อื่น ทำให้สมาชิกต้องมีความพยายามในการออมเงินในคราวต่อไป หรือมีความระมัดระวังในการเก็บเงินให้ได้ตามที่กำหนดไว้ การใช้ค่านิยมเรื่องการเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ ก็เป็นปรัชญาเชิงพุทธที่สำคัญ การที่ทางกลุ่มมักมีนโยบายที่ปลูกฝังให้ออมเงินทุกเดือนนี้ ทำให้สมาชิกรู้สึกเป็นเจ้าของเงินจำนวนหนึ่งแล้ว ยังทำให้สมาชิกรู้สึกว่าการเก็บเงินส่วนหนึ่งก็เป็นเงินของตัวเอง ดังนั้น การที่เงินของเขาได้นำไปสู่การกู้ยืมเงินของสมาชิกในกลุ่มอย่างชัดเจนนี้ ทำให้เกิดความรู้สึกถึงความเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน อันจะนำไปสู่ความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันได้ ทั้งเรื่องของสังฆะและการเอื้อเพื่อเผื่อแผ่นั้น ไม่ใช่เรื่องที่จะเกิดขึ้นในความรู้สึกของสมาชิกได้ง่ายๆ เพียงแต่องค์กรการเงินชุมชนมีลักษณะที่เอื้อต่อการเกิดของสองสิ่งนี้เท่านั้น ส่วนการจะเกิดขึ้นหรือไม่เกิดขึ้นนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะเฉพาะของพื้นที่และของกลุ่ม รวมถึงการร่วมแรงร่วมใจของสมาชิกและกรรมการในการเผยแพร่และรณรงค์แนวคิดนี้ ถ้าสองสิ่งนี้สามารถเกิดขึ้นในกลุ่มได้อย่างเต็มที่ สมาชิกมีสำนึกในเรื่องนี้ ก็จะเป็นการเพิ่มความเข้มแข็งให้กับองค์กรการเงินชุมชนเป็นอย่างมาก และจะนำไปสู่การขยายตัวและอำนวยความสะดวกให้กับสมาชิกยิ่ง ๆ ขึ้นไป อย่างไรก็ตาม ลักษณะที่เอื้อต่อการดำเนินงานขององค์กรการเงินชุมชนเหล่านี้คงเกิดขึ้นได้ยากสำหรับสังคมที่ไม่ได้มีความเป็นชุมชน และเพราะคนในชุมชนมักรู้จักกันหมด มีความคุ้นเคยกันจึงสามารถระดมกำลังกันได้ง่ายกว่า มีการตรวจสอบเงินกู้และกอดคั้นให้ใช้คืนได้ง่ายกว่า นี่คือ ลักษณะเด่นของชุมชน

ผู้ที่สร้างแนวคิดพื้นฐานหลักของกลุ่มสังฆะสะสมทรัพย์ได้อย่างเด่นชัดและเป็นระบบ ซึ่งได้นำมาใช้กับกลุ่มออมทรัพย์ (องค์กรการเงินชุมชน) ของตนได้อย่างประสบผลสำเร็จคือ พระอาจารย์ สุบิน

แนวคิดกลุ่มออมทรัพย์ของพระอาจารย์สุบิน ได้ผสมผสานแนวคิดมาจาก 3 แหล่ง คือ แนวคิดกลุ่มออมทรัพย์ของ ครูชบ ยอดแก้ว แนวคิดด้านสังคมไทย และแนวคิดด้านพุทธศาสนา (ขัตติยา วรรณสุด, 2544: 127-136)

แนวคิดของครูชบ ยอดแก้ว (ซึ่งพระอาจารย์สุบิน ได้นำมาประยุกต์ใช้)

- แนวคิดเรื่อง “ความสัมพันธ์ส่วนบุคคล” เพื่อดึงชาวบ้านเข้าร่วมกลุ่ม ความสัมพันธ์นี้อาจเกิดจากความเป็นญาติ การเป็นเพื่อนบ้าน ใกล้เคียงกัน การอยู่ในชุมชนเดียวกัน ฯลฯ ความสัมพันธ์เหล่านี้สามารถขยายไปสู่ความสัมพันธ์กลุ่มได้ง่าย และทำให้กลุ่มเกิดความเข้าใจและความเหนียวแน่นกันมากขึ้น รวมทั้งทำให้การขยายกลุ่มเป็นไปได้ง่ายเข้าด้วยกัน ไร้เงื่อนไขใจมากกว่าวิธีการแบบเป็นทางการ

- แนวคิดเรื่อง การใช้ “เงิน” เป็นสื่อกลาง เพื่อทำให้ความสัมพันธ์กระชับยิ่งขึ้น กลายเป็นการรวมกลุ่มที่เหนียวแน่น โดยมีผลประโยชน์ร่วมกันเป็นดั่งเชือก (คล้ายแนวคิดสหกรณ์ แต่จะเห็นว่ากลุ่มออมทรัพย์ได้นำหลักที่อยู่ในข้ออื่นมาช่วยเสริมด้วย)

- แนวคิดเรื่อง “การทำกิจกรรมร่วมกัน” เพื่อดำรงรักษากลุ่มให้เหนียวแน่นยืนนาน การทำกิจกรรมร่วมกันที่เริ่มจากกิจวัตรที่เคยปฏิบัติอยู่เดิม เช่น ไปทำบุญร่วมกันที่วัดในวันพระ จะทำให้เกิดความอบอุ่นใจ เกิดการมีส่วนร่วมโดยไม่ขึ้นกับจำนวนเงินหรือของที่นำไป และมีโอกาสได้พบปะสังสรรค์ ใค่ถามทุกข์สุข และเปลี่ยนความเห็นต่าง ๆ กัน โดยพระสุบินได้กำหนดไว้ในหลัก

- แนวคิดเรื่อง “สวัสดิการชุมชน” โดยนำผลกำไรที่ได้จากกลุ่มออมทรัพย์มาจัดสรรให้กับสมาชิก เมื่อเกิดเหตุการณ์ที่ต้องใช้เงินอย่างกะทันหัน เช่น เมื่อถึงแก่กรรม เมื่อประสบอุบัติเหตุหรือเจ็บไข้ได้ป่วย สมาชิกก็จะมีเงินที่คนสะสมไว้ร่วมกับกลุ่มเพื่อช่วยเหลือตนเอง ตามหลักของการ “การเฉลี่ยทุกข์ เฉลี่ยสุข” และ “การพึ่งตนเอง”

- แนวคิดเรื่อง “รวมกลุ่ม โดยกลุ่ม เพื่อกลุ่ม” หมายถึง การออมของกลุ่ม บริหารจัดการโดยกลุ่ม และผลประโยชน์ของกลุ่มตกอยู่แก่กลุ่มเอง

เห็นได้ว่า ปัจจัยทางวัฒนธรรมหรือปัจจัยที่ไม่ใช่เศรษฐกิจนั้นมีผลต่อกลุ่มออมทรัพย์ค่อนข้างมาก และไม่สามารถละเลยไปได้ ความเข้มแข็งและความสำเร็จของกลุ่มออมทรัพย์ส่วนหนึ่งย่อมต้องมีปัจจัยทางวัฒนธรรมเหล่านี้ช่วยเหลือ ดังจะพบว่า แนวคิดเชิงวัฒนธรรมเหล่านี้จะต้องมีอยู่ในองค์กรการเงินชุมชนทุกกลุ่มที่ประสบความสำเร็จ องค์กรการเงินชุมชน จึงเป็นสถาบันการเงินหรือกลุ่มที่จัดตั้งเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันที่ดูเหมือนจะเป็นแค่ในด้านเศรษฐกิจ แต่ความจริงแล้วยังมีปัจจัยอื่น ๆ ที่สำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าด้านเศรษฐกิจ ถ้าพิจารณาแต่ด้านเศรษฐกิจก็จะไม่ครบถ้วนและไม่อาจตอบคำถามได้ว่า ทำไมกลุ่มออมทรัพย์บางกลุ่มจึงประสบ

ความสำเร็จ ทำไมบางกลุ่มไม่ประสบความสำเร็จ และปัจจัยเหล่านี้ยังเป็นสิ่งที่ทำให้กลุ่มออมทรัพย์แตกต่างจาก สหกรณ์ และกลุ่มที่รวมตัวกันในรูปแบบต่าง ๆ ที่มักให้ความสำคัญกับปัจจัยทางเศรษฐกิจ หรือปัจจัยทางด้านวัฒนธรรมเพียงอย่างเดียว

เงินทุน ทุนชุมชน ทุนทางสังคม

ทุน ในความหมายเชิงวัตถุ (material) เป็นความหมายที่ถูกพัฒนาขึ้นมาด้วยแนวคิดของเศรษฐศาสตร์ทุนนิยม (capitalism economics) และทุนในความหมายเชิงระบบความสัมพันธ์ทางสังคม (social relations) ที่ถูกพัฒนาขึ้นมาตามแนวคิดเชิงวิพากษ์ของกลุ่มมาร์กซิสหรือแนวคิดเศรษฐศาสตร์การเมือง ความหมายในเชิงวัตถุของคำว่า “ทุน” (capital) ตามที่แนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ทุนนิยมได้สร้างและตรึงไว้ เป็นการนำเอาทุนไปยึดโยงอยู่กับองค์ประกอบที่สำคัญของระบบสังคมเศรษฐกิจ อันหมายถึง เงินทุน (money capital) ได้แก่ การผลิต (production) และการแลกเปลี่ยน (exchange) ซึ่งจะก่อให้เกิดผลตอบแทนในรูปของดอกเบี้ย (ภูมิปัญญาคคกระแส, 2551) คำว่าทุนในกระบวนการผลิต (factors of production) และการแลกเปลี่ยน (exchange) คำว่าทุนในกระบวนการผลิตความหมายทุนที่มีรูปธรรมชัดเจน (dominant capital) นั่นคือ ทุนเป็นส่วนหนึ่งในปัจจัยการผลิต (factors of production) ซึ่งประกอบด้วย ที่ดิน(รวมถึงสิ่งที่ได้จากที่ดิน) แรงงาน(ทั้งร่างกายและแรงสมอง) และทุน (ได้แก่ เงินตรา เครื่องมือ และ ปัจจัยอื่น ๆ ที่ใช้ในการผลิต (capital as factor of production) หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ทุนสินค้า (good capital) เพราะการผลิตได้แก่ให้เกิดการสร้างมูลค่าส่วนเพิ่ม (marginal) จากการเปลี่ยนวัตถุดิบ (material/input) ให้เป็นสินค้า (goods/output) โดยกระบวนการผลิต (production process) นี้เองที่ทำให้ผลผลิตที่เกิดขึ้นมีมูลค่าของทุน (capital value) เกิดขึ้นด้วย ซึ่งจะประกอบไปด้วยมูลค่าใช้สอย (used value) ซึ่งถือเป็นประโยชน์ที่ผู้ผลิตได้รับจากการบริโภคผลผลิตนั้น โดยตรง และมูลค่าแลกเปลี่ยน

กำแหง อยู่เอี่ยม (2522) ได้กล่าวถึงทุน ในความหมายอยู่ 3 ประการ คือ

1. หมายถึง ปัจจัยการผลิต เครื่องมือ เครื่องจักร บ้านเรือน โรงงาน บ่อเหมือง การบุกเบิกที่ อาหาร และการสะสมวัตถุดิบ ฯลฯ
2. หมายถึง จำนวนเงินตราอันมหาศาล อาจจะใช้ไปซื้อเครื่องมือการผลิต จ่ายค่าจ้าง หรือซื้อวัตถุดิบ แต่อย่างไรก็ตาม หมายถึง เงินทองที่ใช้ในการประกอบการ
3. พันธบัตรของรัฐ ตัวแลกเงิน และใบหุ้นของบริษัท ตัวแลกเงินและใบหุ้นเหล่านี้ จะใช้แทนหรือไม่ใช้แทนเครื่องมือการผลิตอันแท้จริงก็ได้ หรือใช้แทนเงินตราที่ใช้ซื้อหุ้นและตัวแลกเงินก็ได้

และ พิสมัย จารุจิตติพันธ์ (2525) ได้ให้ความหมายว่า ทุน หมายถึง เครื่องมือที่ถูกผลิตขึ้นมาเพื่อนำไปใช้ในการเพิ่มผลผลิตต่อไป และเป็นสิ่งที่ถูกผลิตโดยมนุษย์ ไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ นอกจากนั้นยังได้แบ่งประเภทของทุน ซึ่งจะเป็นการแสดงให้เห็นตัวอย่างของทุนอย่างเป็นรูปธรรม โดยทุนแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ 1) ทุนถาวร (fixed asset) หมายถึงสิ่งหรือเครื่องมือที่มีความคงทนถาวร เช่น โรงงาน เครื่องจักร ถนน รถแทรกเตอร์ ฯลฯ 2) ทุนดำเนินงาน (working capital) หมายถึงทุนประเภทวัตถุดิบต่าง ๆ หรือบางครั้งเรียกว่า ทุนหมุนเวียน และ 3) ทุนสังคม (social capital)

ทุนชุมชน

กิม ภคเมธาวิ และคณะ (2549) กล่าวว่า ทุนชุมชน แบ่งออกเป็น 4 ทุน คือ ทุนคน ทุนทางสังคม ทุนทางกายภาพ และทรัพยากรธรรมชาติ การพัฒนาองค์กรเป็นเพียงทางผ่านไปสู่การพัฒนาทุนชุมชน เพื่อให้ชุมชนเข้มแข็ง นำไปสู่การสร้างคนดี คนมีความสุข ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะช่วยแก้ปัญหาความยากจนอย่างยั่งยืน โดยการพัฒนา

1. ทุนคน ให้เป็นบุคคลเรียนรู้ มีคุณธรรม มีรายได้พอเพียงและมีความมั่นคงในชีวิต
2. ทุนทางสังคม ให้มีการช่วยเหลือเกื้อกูล เกิดความไว้วางใจกันทำให้เกิดสำนึกรักในชุมชน
3. ทุนทางกายภาพ คือ เงินตรา เพื่อเป็นเครื่องมือในการพัฒนาทุนคน และทุนทางสังคม รวมทั้งทุนทางกายภาพในเรื่องอื่นๆเพิ่มขึ้นด้วย เช่น เงินกำไรนำมาสนับสนุนกิจกรรมสาธารณะทางกายภาพในชุมชน เป็นต้น
4. ทุนทรัพยากรธรรมชาติ โดยการนำ 3 ทุน หลักข้างต้นมาพัฒนาทุนทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนให้เกิดประโยชน์ต่อสมาชิกและชุมชน

ทุนทางสังคม

คำว่า “ทุนทางสังคม” (social capital) เป็นเรื่องที่ได้รับอิทธิพลจากวิชาเศรษฐศาสตร์ ซึ่งมีความหมายค่อนข้างหลากหลาย แล้วแต่วัตถุประสงค์ สภาพโครงสร้างเศรษฐกิจ สังคมรวมทั้งวัฒนธรรม ของสังคมนั้น ๆ ซึ่งก็มีผู้รู้ได้ให้คำนิยามที่หลากหลาย เช่น ประเวศ วะสี (2542) ได้ให้ความหมายของ ทุนทางสังคม คือ การที่คนมารวมกัน เอาความดีมารวมกัน เอาความรู้มารวมกัน เรียกว่า เกิดทุนทางสังคม ซึ่งนำไปสู่พลังทางสังคม ที่จะแก้ไขปัญหาดัง ๆ ได้ทุกอย่าง อมรา พงศาพิชญ์ (2543) ได้ให้ความหมายของ ทุนทางสังคม คือ ความสัมพันธ์ทางสังคมในแนวราบและ

แนวตั้ง ระหว่างบุคคล สถาบันและ/หรือองค์กร ทั้งในรูปปัจเจก กลุ่มและรูปเครือข่าย รวมทั้ง คำนิยม บรรทัดฐานที่สังคมยึดถือ ซึ่งมีผลต่อวิถีชีวิตและวิถีการผลิตในระดับครอบครัว ชุมชนและ ประชาสังคม

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) กำหนดให้ “ทุนทางสังคม” หมายถึง ผลรวมของสิ่งดีงามต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคมทั้งในส่วนที่ได้จากการสั่งสม และการต่อ ยอดรวมถึงการรวมตัวของคนที่มีความดีเพื่อสร้างประโยชน์ต่อส่วนรวม บนพื้นฐาน ของความไว้วางใจเชื่อใจสายใยแห่งความผูกพันและวัฒนธรรมที่ดีงาม

องค์ประกอบทุนทางสังคม

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2547) ได้กำหนด องค์ประกอบของทุนทางสังคมออกเป็น 3 ด้าน ได้แก่

1. ทุนมนุษย์ ที่มีคุณภาพ มีความรู้ สติปัญญาและทักษะ มีคุณธรรม วินัย ความ รับผิดชอบ มีทัศนคติที่ดีในการทำงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีการรวมกลุ่มและสร้างเครือข่ายเพื่อทำ ประโยชน์ต่อส่วนรวม

2. ทุนที่เป็นสถาบัน ได้แก่ สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา ศาสนา การเมือง รวมทั้งองค์กรที่ดั่งขึ้นมา เช่น องค์กรพัฒนาภาคเอกชน องค์กรชุมชน สมาคมวิชาชีพ สโมสรมวลชน ฯลฯ

3. ทุนทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ครอบคลุมถึงระบบคุณค่า เช่น คุณธรรม วินัย จิตสำนึกสาธารณะ วัฒนธรรมไทยและภูมิปัญญาท้องถิ่น แหล่งประวัติศาสตร์ โบราณคดี ฯลฯ

ในแวดวงวิชาการไทย มองว่าทุนทางสังคมจะเป็นสิ่งที่เสริมสร้างความเข้มแข็ง ให้กับสังคมไทย โดยมีการนำเสนอไว้ในบทความเรื่อง ทุนทางสังคม : รากฐานความเข้มแข็งของ ชุมชนว่าทุนทางสังคมในบริบทของประเทศไทย นั้นได้แฝงอยู่และเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของ แหล่งต่าง ๆ ดังนี้

1. วัฒนธรรมชุมชน เป็นสิ่งผูกพันแนบแน่นกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน เป็นสิ่ง สะท้อนให้เห็นวิธีการคิด การมอง โลก ความเชื่อและจิตสำนึกที่สัมพันธ์กับบุคคลในระดับปัจเจก บุคคล ได้แก่ ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์พิธีกรรมและประเพณีต่างๆ คามแต่ละเชื้อชาติ

2. กฎจารีต ประเพณี เป็นลักษณะเฉพาะของท้องถิ่นที่หล่อหลอมจากประสบการณ์ ของคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง เป็นสำนึกของคนในชุมชนที่มุ่งสร้างระบบขึ้นมา เพื่อดูแลควบคุม ชุมชนได้ดำเนินชีวิตไปตามระบบคิดของชุมชนนั้น

3. ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ชุมชนสั่งสมกันมา เช่น ภูมิปัญญา ด้านเกษตรกรรม การแพทย์พื้นบ้าน เป็นต้น

4. ระบบกรรมสิทธิ์ การจัดการรวมและการจัดการทรัพยากรของชุมชน

5. ระบบความสัมพันธ์ที่มีลักษณะของการเป็นครอบครัวเครือญาติโดยมีความเอื้อเพื่อเอื้อแก่กัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในยามคดทุกข์ได้ยาก ซึ่งเป็น โครงสร้างสำคัญที่จะยึดโยง ชุมชนให้เข้มแข็ง

6. ทรัพยากรบุคคล แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ 1) ผู้นำชาวบ้าน พระ ผู้อาวุโส ผู้นำ เกษตรกรและปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งมีความสำคัญในกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน การเสริมสร้างภูมิ ปัญญาท้องถิ่น และ 2) กลุ่มองค์กรชุมชนที่ดำเนินกิจกรรมสาธารณะ เป็นกลุ่มที่ร่วมกันทาง ความคิด กลุ่มศาสนา เพื่อทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน

กล่าวโดยสรุป ทูทางสังคม ประกอบด้วย ความไว้วางใจ ความเชื่อ ทัศนคติ พฤติกรรม บรรทัดฐานทางสังคม ประชาคม รูปแบบความสัมพันธ์เป็นเครือข่ายกิจกรรมต่าง ๆ ทูทางสังคม เป็นทรัพยากรที่มีลักษณะพิเศษที่ยิ่งใช้ยิ่งเพิ่ม ไม่ลดลงอย่างทรัพยากรอื่น เป็นทรัพยากร ที่ใช้อย่างไม่มีวันหมด ทูทางสังคมเปรียบเสมือนสินค้าสาธารณะ ไม่ใช่ของใครคนใดคนหนึ่ง ใครคนใดคนหนึ่งไม่สามารถใช้ประโยชน์แต่เพียงคนเดียว หรือกีดกันมิให้คนอื่นได้เข้ามาใช้

วิธีการพัฒนาทุนทางสังคม

การนำทุนทางสังคมมาใช้ประโยชน์ได้อย่างเหมาะสม จำเป็นต้องมีการประเมินทุน ทางสังคมที่มีอยู่ของสังคม ในการประเมินเบื้องต้น พบว่าประเทศไทยมีทุนทางสังคม ประเภท ต่างๆ ที่สำคัญอยู่เป็นจำนวนมาก เช่น มีสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลางจิตใจ ผู้นำทาง ความคิด ภูมิปัญญาชาวบ้าน วัฒนธรรมประเพณีที่ดีงาม เอกลักษณ์เฉพาะคนไทยและสังคมไทยที่มี ความเอื้อเพื่อเอื้อแก่ เอื้ออาทร ยึดหยุ่น ปรับตัวอย่าง การรวมกลุ่มเพื่อดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ และสังคม และอื่น ๆ ในการจัดทำยุทธศาสตร์การพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้น ควรอยู่บนพื้นฐานกรอบแนวคิด ดังนี้

1. ต้องมีการปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์ของผู้บริหาร/ผู้วางแผนให้มีทัศนคติเชิง สร้างสรรค์ มีโลกทัศน์กว้าง โดยคำนึงถึงความหลากหลายของทุนทางสังคมที่มีอยู่ในแต่ละพื้นที่ และคำนึงถึงความเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์ต่างๆ ในทุกระดับ

2. ต้องมุ่งไปที่การรักษา ต่อยอด พื้นฟู พัฒนาทุนทางสังคมที่ได้อยู่แล้ว เข้ากับทุนดี ที่เกิดใหม่อย่างเหมาะสม และสนับสนุนสอดคล้องกลมกลืนกับการพัฒนาด้านอื่น ๆ ควบคู่กับลด ค่านิยมหรือพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์และเสริมสร้างทุนทางสังคมใหม่ ๆ ขึ้นมา

3. การใช้ประโยชน์จากทุนทางสังคมต้องมีความสมดุลระหว่างการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตของประชาชนส่วนใหญ่กับการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ โดยต้องระมัดระวังมิให้ทุนทางสังคมเป็นเพียงเครื่องมือในการแสวงหารายได้หรือเพิ่มสมรรถนะทางเศรษฐกิจเท่านั้น

4. ในทางปฏิบัติ ต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่ายอย่างเข้มแข็งและเป็นเครือข่าย รวมทั้งสร้างจิตสำนึกให้ตระหนักถึงความสำคัญและความจำเป็นในการพัฒนาทุนทางสังคมด้วย

ยุทธศาสตร์การพัฒนาทุนทางสังคม

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) ได้กำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาทุนทางสังคม ดังนี้

1. ยุทธศาสตร์การพัฒนา ควรเน้นในเรื่องทุนมนุษย์ เน้นการเสริมสร้างทักษะเน้นการสร้างทักษะคนไทยในการคิดวิเคราะห์อย่างมีเหตุผล เพิ่มทักษะในการทำงาน และดำรงชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรี และมีความสุขในโลกยุคใหม่ที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว รวมทั้งสนับสนุนให้มีการรวมตัวและสร้างเครือข่ายเพื่อทำประโยชน์ต่อส่วนรวม

ทุนทางสถาบัน เน้นการใช้ทุนทางสถาบันเป็นเครื่องมือในการจุดประกายและผลักดันกระบวนการพัฒนาในเรื่องสำคัญ ๆ

ทุนทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรม เน้นการเลือกสรรภูมิปัญญาและวัฒนธรรมที่ดีควบคู่กับการต่อยอด/ปรับปรุง เพื่อเพิ่มมูลค่าของสินค้าและบริการและพัฒนาทุนทางสังคม

ทุนทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรม เน้นการเลือกสรรภูมิปัญญาและวัฒนธรรมที่ดีควบคู่กับการต่อยอด/ปรับปรุง เพื่อเพิ่มมูลค่าของสินค้าและบริการและพัฒนาทุนทางสังคม

2. เรื่องสำคัญที่ควรเร่งดำเนินการ ได้แก่ การรักษาฟื้นฟูและเสริมสร้างทุนทางสังคมขึ้นมาใหม่ ได้แก่

- รมรงค์ให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องทุกระดับมีความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับเรื่องทุนทางสังคมและมีจิตสำนึกที่จะมีส่วนร่วมกันฟื้นฟู รักษาและพัฒนาทุนทางสังคม

- จัดทำ Social Mapping ทั้งระดับชาติและระดับท้องถิ่น

- เร่งปฏิรูปการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการผลิตและพัฒนาครู การพัฒนาหลักสูตร แหล่งเรียนรู้ทุกประเภท การปรับกระบวนการเรียนรู้ให้ผู้เรียนมีทักษะ รู้จักคิด วิเคราะห์ บนหลักของเหตุผล รักที่จะเรียนรู้ตลอดชีวิตมีความภูมิใจในวัฒนธรรมท้องถิ่นและของชาติ

- เร่งพัฒนาและใช้สถาบันการศึกษาในพื้นที่เป็นแหล่งรวบรวมสังเคราะห์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น และผสมผสานเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ากับภูมิปัญญาที่มีอยู่อย่างเหมาะสม

- พัฒนาครู อาจารย์และบุคลากรในวงการศาสนาให้มีความรู้ความเข้าใจในแก่นแท้ของศาสนาและวัฒนธรรมทั้งระดับชาติและระดับพื้นที่ควบคู่กับการพัฒนาทักษะและสร้างโอกาสในการเผยแพร่ให้เหมาะสมกับแต่ละกลุ่มเป้าหมาย

- ส่งเสริมค่านิยมให้คนไทยตระหนักถึงความสำคัญและคุณค่าของสถาบันหลักของประเทศ รวมทั้งสร้างค่านิยมในการปกป้อง คุ้มครองและเชิดชูยกย่องคนดี มีคุณธรรม มีจิตสำนึกต่อสาธารณะและมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม

- พัฒนากลไกและมาตรการต่างๆ เพื่อจูงใจให้ภาคธุรกิจเอกชนเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาทุนทางสังคมและรับผิดชอบต่อสังคมมากขึ้น

การหาทุนลด/ทำลายค่านิยม – พฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม เช่น พฤติกรรมฟุ้งเฟ้อ ฟุ่มเฟือย ค่านิยมในการยกย่องปกป้องผู้มีอำนาจมีเงินที่ปราศจากคุณธรรม ความเชื่อด้านไสยศาสตร์ การเลี้ยวโชค การพนัน พฤติกรรมที่ไร้ระเบียบวินัย รวมทั้งปัจจัยเสี่ยงที่มีผลทางลบต่อสังคมและทุนทางสังคม เช่น แหล่งอบายมุข สถานบันเทิงเรีงรมย์ ตลอดจนสร้างระบบและกลไกที่จะปกป้องคนดีมีคุณธรรม กล่าวโดยสรุป การสร้างทุนทางสังคม ต้องเริ่มต้นจากกลุ่มเล็ก ๆ แล้วค่อยขยายวงกว้างออกไป เพื่อนำไปสู่การสร้างความสัมพันธ์ในการรวมกลุ่มทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง และการเชื่อมโยงกันระหว่างวัฒนธรรม ซึ่งทุกภาคส่วนต้องร่วมมือกันดำเนินการให้บรรลุวัตถุประสงค์ต่อไป นอกจากนี้ยังมีแนวคิดวงจรถุน ซึ่งก็เป็นเช่นเดียวกับแนวคิดธุรกิจชุมชนและวัฒนธรรมชุมชน คือ มุ่งมาที่ชุมชน โดยให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา แนวคิดนี้เห็นว่าลักษณะสังคมแบบครอบครัวซึ่งเป็นสถาบันหลักในระบบทุนนิยม ไม่มีความเป็นสังคมเพียงพอจึงทำให้เกิดลักษณะของปัจเจกชนขึ้น ซึ่งนำไปสู่การแก่งแย่งแข่งขัน และความเห็นแก่ตัว ในขณะที่ชุมชนมีฐานความเป็นสังคมทั้งวัตถุและจิตวิญญาณสูงกว่า เพราะเกิดจากหลาย ๆ ครอบครัวมาอยู่ร่วมกัน ทำให้เกิดการปรับตัวเข้าหากัน มีกิจกรรมหรือพฤติกรรมทางสังคมร่วมกัน ทำให้มนุษย์ได้รับการหล่อหลอมเข้าด้วยกัน เห็นอกเห็นใจกัน (พิทยา ว่องกุล, 2544: 100) แต่การที่จะให้ชุมชนเป็นหลักของการพัฒนาในสังคมทุนนิยมที่มีการกดขี่เอารัดเอาเปรียบทางเศรษฐกิจก่อน เพื่อให้ชุมชนมีอิสระในการดำรงชีวิต แล้วชุมชนถึงจะเป็นแกนหลักในการพัฒนาสังคมและวัฒนธรรมที่พึงปรารถนาได้ แนวคิดนี้จึงเสนอให้ชุมชนสร้าง “วงจรถุน” ขึ้นมาโดยถ้าชุมชนมีวงจรถุนที่เป็นของตนเองแล้ว ชุมชนก็สามารถดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่พึ่งตนเองได้ และสามารถพัฒนาศักยภาพของชุมชนให้หลุดพ้นจากการครอบงำจากทุนนิยม เมื่อหลุดพ้นจากการครอบงำก็จะสามารถพัฒนาชุมชนในพื้นฐาน

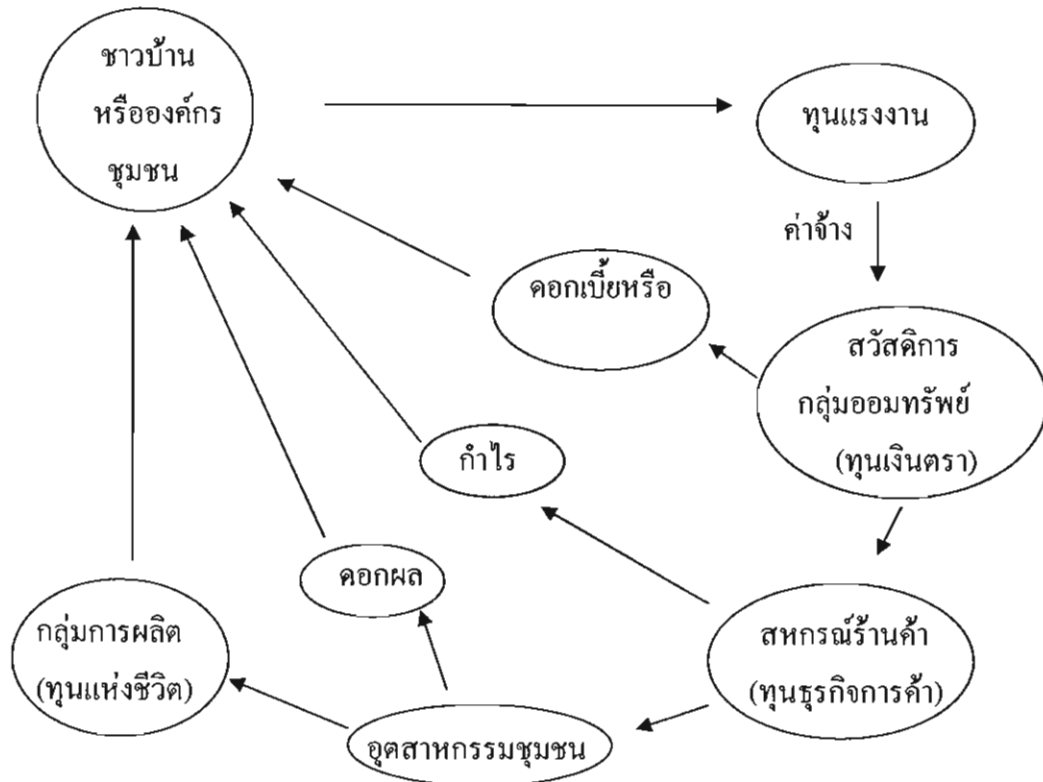
ของวัฒนธรรมชุมชนได้ การให้ความสำคัญของทุน หรือวงจรทุนนี้ เป็นการมองมาจากฐานของปัญหาในชนบทของไทย โดย พิทยา ว่องกุล (2539: 38-41) มองว่าที่ผ่านมา รัฐบาลเพียรพยายามแต่สร้างรายได้ให้กับชนบทที่ยากจน แต่ยิ่งแก้ก็ดูเหมือนยิ่งจะจนลง เพราะชาวบ้านไม่มีทุน ทำให้ต้องยืมมาจาก ภายนอกซึ่งเป็นความเสี่ยงอย่างมากโดยไม่รู้ว่าจะได้กำไรหรือขาดทุน หากขาดทุนก็ต้องเป็นหนี้เป็นสินและกลายเป็นปัญหาเรื้อรัง ในขณะที่ถ้าได้กำไรก็ต้องนำเงินคืนพร้อมดอกเบี้ยไปชดใช้ทำให้เหลือเงินทุนในการดำเนินงานไม่มากนัก พิทยา ว่องกุล (2539: 40) มองว่า ปัญหาที่แท้จริงของความยากจน คือ ชาวบ้านไม่มีทุน ดังนั้นการแก้ปัญหาต้องมาจากทำให้ชาวบ้านมีทุนเป็นของตนเอง สามารถกระจายทุนไปสู่ครัวเรือน เพื่อใช้ในการเพิ่มผลผลิต เพิ่มดอกเบี้ย และสามารถขยายทุนออกไปได้ ดังนั้น การสร้างสถาบันการเงินของชุมชนหรือกลุ่มออมทรัพย์จึงอาจเป็นการแก้ปัญหาของการ ไม่มีทุนได้ และในที่สุดก็อาจเป็นทางเลือกหนึ่งในการแก้ปัญหาความยากจนได้ ส่วนการใช้คำว่า ทุน หรือวงจรทุน ซึ่งครอบคลุมไปถึง สิ่งที่เศรษฐศาสตร์โดยทั่วไปไม่คิดว่าเป็นทุน คือ สิ่งที่สามารถนำมาใช้ในการเพิ่มผลผลิต เพิ่มรายได้ โดยการใช้คำว่า “ทุน” เพื่อให้มองเห็นเป็นรูปธรรม มองเห็นคุณค่าของสิ่งที่คนมีอยู่อย่างมากมายและพอเพียงว่าสามารถนำไปใช้เพิ่มผลผลิตและรายได้ เพื่อยกระดับและสร้างฐานะของคนดี ซึ่งอาจนำคำว่า ทุน มาใช้ในเชิงจิตวิทยาหรือเป็นการสร้างวาทกรรมขึ้นใหม่ก็ได้ ลักษณะและวิธีการสร้างวงจรถทุนการสร้างวงจรถุนนั้น เริ่มต้นจากการนำทุนที่มีอยู่มาสร้าง “ธุรกิจชุมชน” ขึ้นอย่างหนึ่งก่อนแล้วค่อย ๆ ขยายทุนโดยใช้ธุรกิจที่มีอยู่เป็นฐาน เมื่อสร้างธุรกิจเพิ่มขึ้นอย่างหลากหลายแล้วธุรกิจเหล่านี้ก็จะเกี่ยวพันกันเป็นวงจรถุนขึ้นมาเอง โดย พิทยา ว่องกุล (2542: 69-70) ได้แบ่งทุนชุมชนออกไป 7 ประเภท

1. กลุ่มออมทรัพย์ สหกรณ์ออมทรัพย์ เป็นธนาคารของหมู่บ้านที่สะสมเงินทุนแล้วนำผลประโยชน์จากดอกเบี้ยมาใช้ เรียกว่า ทุนเงินตรา
2. สหกรณ์ร้านค้า ศูนย์สวัสดิการตลาด เป็นการรวมกลุ่มกันเพื่อทำธุรกิจการค้า เอาดอกเบี้ยกำไรจากการค้า โดยเฉพาะเป็นประเภท ทุนธุรกิจการค้า
3. กลุ่มเลี้ยงปลา กลุ่มปลูกผัก สหกรณ์การเกษตรซึ่งชาวบ้านรวมตัวกันเพื่อผลิตและจัดการขายพืชผล นำรายได้ส่วนหนึ่งสะสมสำหรับพัฒนากลุ่ม เรียกว่า การสะสมทุนชีวิต
4. กลุ่มปั้นหม้อ กลุ่มจักสาน กลุ่มทอผ้า บรรดากลุ่มเหล่านี้มาจากอาชีพเฉพาะที่ใช้ฝีมือและแรงงาน อันมีทุนแรงงานฝีมือในการผลิต เมื่อจัดตั้งขึ้นมาจะแบ่งรายได้ส่วนหนึ่งมาดำเนินงานพัฒนากลุ่ม สะสมทุนเพื่อประโยชน์ร่วมกัน
5. กลุ่มฌาปนกิจ กองทุนยา ธนาคารชีวิต กลุ่มประเภทนี้เป็นการสะสมเงินเพื่อเอาดอกเบี้ยมาใช้ประโยชน์ในการรักษาพยาบาล ช่วยเหลือสมาชิกยามเจ็บไข้ แบ่งปันความทุกข์ยากของสมาชิกของสมาชิกด้วยดอกเบี้ยจากเงินที่สะสมไว้ ทุนประเภทนี้เรียกว่า ทุนสวัสดิการชีวิต

6. กลุ่มลงแขก กลุ่มแชร์แรงงาน สมาชิกทุกคนจะต้องหมุนเวียนไปทำงานใน เรือกสวนไร่นาของแต่ละคนจนครบ ผลที่เกิดขึ้น คือ การใช้แรงงานเพื่อเพิ่มผลผลิตให้กันทำให้ สมาชิกมีรายได้เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะเมื่อการปลูกพืชที่ต้องการให้ทันฤดูกาล ทุนชนิดนี้เรียกว่า ทุน รวมแรงงาน

7. กลุ่มที่รวมกันแปรรูปผลผลิตทางเกษตรกรรม ระดมทุนกันทำอุตสาหกรรม ขนาดย่อมหรือครัวเรือน ซึ่งมีระบบการทำธุรกิจชุมชนร่วมกันไม่ว่าจะเป็นขั้นตอนการผลิต การ รวบรวมผลผลิตหรือระบบการกระจายกันผลิตแต่บริหารการตลาดโดยกลุ่ม ทุนที่ใช้เพื่อ วัตถุประสงค์นี้ เรียกว่า ทุนอุตสาหกรรมชุมชน

แนวคิดนี้จะเริ่มสร้างวงจรทุนที่ชุมชนมีอยู่ โดยนำทุนที่มีมาสร้างธุรกิจชุมชน เมื่อ ธุรกิจชุมชนประสบความสำเร็จก็สามารถนำทุนชุมชนที่ออกผลออกเงยจากธุรกิจชุมชนไปลงทุน สร้างทุนชนิดอื่นต่อไป ดังนั้นทุนชุมชนที่มีอยู่เดิมก็จะขยายไปสู่ทุนอื่น ๆ (ที่ในตอนแรกชุมชน ไม่มี) ในที่สุดเมื่อสามารถขยายออกไปได้จนครบวงจรทุน ชุมชนก็จะมีหลากหลายและ สามารถพึ่งตนเองได้ และมีพลังในการพัฒนาชุมชนไปในแนวทางของตนได้

ภาพ 2 รูปแบบวงจรทุนเงินตรา

ที่มา: เจริญชัย ไชยไพฑูลย์วงศ์ (2545: 58)

จะเห็นว่าแนวคิดนี้จะคล้าย ๆ กับ “ธุรกิจชุมชน” ของณรงค์ แต่ในธุรกิจชุมชนนั้น มักจะเน้นไปที่การผลิตค่อนข้างมาก แต่ก็นับว่าการเน้นไปที่การผลิตเป็นสิ่งที่สำคัญเพราะเป็นขาห้อยที่จัดตั้งยากที่สุด 3 ขาห้อยทางธุรกิจ คือ การเงิน การค้า และการผลิต และถ้ามีครบ 3 ขาได้ ก็จะทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้มากยิ่งขึ้น นอกจากนี้แนวคิดของณรงค์ได้เน้นไปที่การสร้างธุรกิจชุมชนหนึ่งๆ มากกว่า คือ เน้นไปที่การสร้างธุรกิจชุมชน ชุมชนขึ้นให้แข็งแรง โดยพิจารณาถึงความเป็นไปได้ และปัจจัยที่มีส่วนในการกำหนดความสำเร็จของธุรกิจชุมชนหนึ่ง ๆ ในขณะที่แนวคิด วงจรทุน จะเน้นการสร้างธุรกิจต่อเนื่องไปให้ครบวงจร (เจริญชัย ชัยไพบุลย์วงศ์, 2545)

ทุนและความสำคัญของการสะสมทุนในท้องถิ่น

อารีย์ เชื้อเมืองพาน (2541: 13-16) ได้นำเสนอถึงพัฒนาการและความสำคัญของกลุ่มสะสมทุนในท้องถิ่นรูปแบบ และเงื่อนไขความสำเร็จของกลุ่มสะสมทุนไว้ดังนี้

การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศให้มีความเจริญก้าวหน้าอย่างยั่งยืน ประชาชนมีความสุขอยู่ดีกินดี จำเป็นต้องตั้งอยู่บนรากฐานของชุมชนที่เข้มแข็ง การที่จะสร้างชุมชนที่เข้มแข็งขึ้นมาได้ ด้านหนึ่งจะต้องอาศัยองค์ธุรกิจหนึ่งของชุมชน และเป็นองค์กรที่เชื่อมโยงกับธุรกิจประเภทอื่นที่อยู่ในชุมชน รวมถึงยังเป็นแหล่งเงินทุนที่สำคัญสำหรับองค์กรหรือคนในชุมชนเพราะในระยะเวลาที่ผ่านมาชุมชนไม่สามารถพึ่งตนเองได้ สาเหตุที่สำคัญคือการขาดแคลนเงินทุนในการผลิตหรือประกอบอาชีพและในปัจจุบันเป็นที่ยอมรับกันว่าระบบเศรษฐกิจแบบเงินตราได้เข้าไปมีบทบาทในชุมชนมากยิ่งขึ้น แหล่งเงินทุนที่สำคัญของคนในชุมชนคือ ตลาดเงินนอกระบบ ที่ดูเหมือนจะช่วยบรรเทาปัญหาการขาดแคลนเงินทุนให้กับคนในชุมชนแต่ในความเป็นจริงแล้วผู้กู้จะต้องจ่ายดอกเบี้ยในอัตราที่สูงมาก ทำให้ภาระหนี้สินที่พอกพูนขึ้นเป็นทวีคูณ มีหลายคนที่ไม่กล้ากู้เงินมาใช้จ่ายโดยคิดทำกินเพื่อนำเงินมาชำระหนี้ที่มีอยู่ และได้อพยพครอบครัวไปแสวงหางานทำในตัวเมือง ซึ่งการกระทำดังกล่าวได้ก่อเกิดปัญหาด้านสังคมต่าง ๆ มากมาย

ปัญหาดังกล่าวรัฐบาลเองก็ได้พยายามแก้ไขมาโดยตลอด แต่การเข้าไปดำเนินการแก้ไขปัญหาของรัฐบาลไม่ค่อยประสบความสำเร็จมากนักเพราะมีหน่วยงานที่เข้าไปรับผิดชอบหลายหน่วยงานทำให้เกิดการทำให้เกิดการทำงานที่แข่งขันในเชิงปริมาณมากกว่าคุณภาพ การดำเนินงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องไม่ได้พิจารณาถึงความเหมาะสมของโครงการที่มีต่อสภาพที่แท้จริงของชุมชนนอกจากนี้โครงการที่ดำเนินงานอยู่ก็มีลักษณะซ้ำซ้อนกัน ทั้งนี้ยังไม่รวมถึงปัญหาด้านงบประมาณเพราะบางโครงการจำเป็นต้องใช้ระยะเวลามากกว่า 1 ปี หากปีต่อไป

โครงการนั้นหยุดการดำเนินงานทันที สิ่งที่ได้ดำเนินงานไปแล้วก็จะสูญเปล่า ปัญหาความยากจนของคนในชุมชนก็ยังคงมีอยู่ต่อไป

จากสภาพปัญหาดังกล่าวทำให้คนบางกลุ่มที่อาศัยอยู่ในชุมชนเริ่มมีแนวความคิดที่จะแก้ไขปัญหาเรื่องการขาดแคลนเงินทุน โดยการรวมตัวกันจัดตั้งองค์การด้านการขาดแคลนเงินทุน โดยการรวมตัวกันจัดตั้งองค์การด้านสะสมทุนกันขึ้นมาในชุมชนเพื่อเป็นศูนย์รวมของคนที่ต้องการเข้ามาช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ทั้งนี้รูปแบบของการจัดตั้งในแต่ละชุมชนอาจจะมีลักษณะที่เหมือนกัน เช่น บางชุมชนจัดตั้งขึ้นเป็นกลุ่มออมทรัพย์ หรือบางชุมชนจัดตั้งขึ้นเป็นกลุ่มเครดิตยูเนียน เป็นต้น เนื่องจากพื้นฐานทางเศรษฐกิจของคนในชุมชนย่อมมีความแตกต่าง ดังนั้นการรวมตัวของกลุ่มคนในชุมชนย่อมยึดพื้นฐานที่ชุมชนอยู่แต่อย่างไรก็ตามการรวมตัวกันของคนในชุมชนในการจัดตั้งกลุ่มสะสมทุนไม่ว่าจะอยู่ในรูปแบบใดก็ตาม หลักการที่ใช้ในการจัดตั้งจะเหมือนกันคือ “หลักการของสหกรณ์ออมทรัพย์” ซึ่งตามหลักเศรษฐศาสตร์แล้วความหมายของสหกรณ์จะหมายถึงหน่วยงานธุรกิจที่จัดตั้งขึ้นมาโดยกลุ่มบุคคลที่มีเป้าหมายที่สำคัญคือ การยกระดับคุณภาพชีวิตของสมาชิกให้ดีขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ นอกจากนี้บทบาทและความสำคัญของกลุ่มสะสมทุนที่จัดตั้งขึ้นในแต่ละชุมชนอันเป็นแหล่งเงินทุนให้แก่สมาชิกผู้ด้อยโอกาสในการกู้ยืมในอัตราดอกเบี้ยต่ำ เพื่อนำไปประกอบอาชีพที่ตนเองมีความชำนาญและการที่คนในชุมชนหันมาเอื้ออาทรต่อกันมากขึ้นจะเป็นการช่วยบรรเทาให้คนในชุมชนมีความรักสามัคคีกัน รวมถึงการเสริมสร้างความรู้สึกร่วมกันมีความผูกพันกับชุมชนหรือท้องถิ่นที่ตนเองอาศัยอยู่มากขึ้น ซึ่งหากคนในชุมชนคิดว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนหากชุมชนอยู่ได้ตนเองก็จะอยู่ได้ หากชุมชนล่มสลายตนเองก็จะอยู่ไม่ได้ ดังนั้นองค์การด้านสะสมทุนที่จะจัดตั้งขึ้นมาจึงเป็นหัวใจสำคัญในการพัฒนาท้องถิ่นเป็นอย่างยิ่งต่อชุมชนในหลายรูปแบบ และสิ่งสำคัญคือ เป็นองค์กรกลางที่ช่วยเสริมสร้างให้คนในชุมชนมีความรักสามัคคีกัน อันจะทำให้สังคมสงบสุขมากยิ่งขึ้น

รูปแบบการสะสมทุนในท้องถิ่น

การสะสมทุนเป็นไปตามข้อคิดเห็นและการตกลงร่วมกันของสมาชิกในชุมชน ซึ่งเงื่อนไขหรือรูปแบบ การสะสมทุนอาจเหมือนกันในบางส่วน และบางส่วนอาจแตกต่างกันจากการสำรวจของ อารีย์ เชื้อเมืองพาน (2541: 43-58) สามารถแยกรูปแบบการสะสมในท้องถิ่นกรณีศึกษา กลุ่มสะสมทุนในท้องถิ่นได้ดังนี้

1. กลุ่มสะสมทุนที่เริ่มต้นและดำเนินการ โดยตนเอง

เป็นกลุ่มสะสมทุนเริ่มต้นด้วยการจัดตั้งกลุ่มสมาชิกด้วยกันและการบริหารงานด้วยกลุ่มสมาชิกด้วยกันเอง ไม่ได้เป็นสมาชิกขององค์กรหนึ่ง ลักษณะที่เด่นชัดของกลุ่ม คือ มีผู้นำ

เข้มแข็ง สามารถรักษาความเป็นปึกแผ่นและการพึ่งตนเองที่แท้จริงของกลุ่ม ประเด็นที่สำคัญของ
กลุ่มนี้คือ จะทำอย่างไรจึงจะสามารถรักษามาตรฐานการเป็นผู้นำและการบริหารการกับองค์กรธุรกิจ
อื่นได้ เช่น กลุ่มออมทรัพย์บ้านฝ้ายทอง กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตสตรีแม่บ้านตำบลคอนแก้ว
กลุ่มเครดิตยูเนียนบ้านทุ่งขาว กลุ่มเครดิตยูเนียนบ้านป่าป้อ และสหกรณ์เครดิต ยูเนียนหิรัญญา
วาสพัฒนา จำกัด เป็นต้น

2. กลุ่มสะสมทุนที่ส่งเสริมโดยภาครัฐ

กลุ่มสะสมทุนที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยรัฐส่วนใหญ่จะมีลักษณะการ
ดำเนินการแบบสั่งจากบนลงล่าง และส่วนใหญ่ก็จะดำรงอยู่ได้ในระยะสั้น โครงการส่วนใหญ่มี
เจ้าหน้าที่ส่งเสริมของหน่วยงานต่าง ๆ เป็นผู้ดำเนินงาน โดยมีผู้นำของชุมชนเข้ามาเป็นหัวหน้ากลุ่ม
เพื่อทำให้กลุ่มเป็นที่ยอมรับของประชาชน ดังนั้น การกระตุ้นให้สมาชิกของกลุ่มมีการระดม
เงินทุนจึงต้องเป็นภาระหน้าที่ของผู้นำชุมชน

กลุ่มสะสมทุนที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐ ๆ ได้ประสบปัญหา
หลายอย่างทำให้หลายกลุ่มต้องล่มสลายไปแต่มีบางกลุ่มที่ประสบผลสำเร็จ แต่ไม่ใช่เป็นผลมาจาก
การที่รัฐให้การสนับสนุนด้านเงินทุนแต่เป็นเพราะ ชุมชนมีผู้นำกลุ่มที่ดีและมีความมุ่งมั่น
ดำเนินงานตามกฎระเบียบที่เจ้าหน้าที่ของรัฐกำหนดไว้ให้ และหลายกลุ่มที่มีจุดเริ่มต้นจากการที่รัฐ
เข้าให้การส่งเสริมแต่ไม่ประสบความสำเร็จ และมีการดำเนินการสานต่อ โดยผู้นำชุมชนที่มีความ
เข้มแข็ง

3. กลุ่มสะสมทุนที่จัดตั้งโดยการแนะนำของผู้นำทางศาสนา

รูปแบบการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์แบบนี้ จะเริ่มต้นจากแนวคิดของผู้นำทาง
ศาสนาที่เล็งเห็นถึงความขาดแคลนของชาวบ้าน โดยผู้นำทางศาสนาจะเป็นผู้แนะนำให้ความรู้ส่วนการ
จัดตั้งนั้นขึ้นอยู่กับชาวบ้าน การรวมตัวของชาวบ้านจะอาศัยคุณธรรมแต่ละคนเป็นจตุรวมในการตั้ง

4. กลุ่มสะสมทุนที่จัดตั้งโดยการพัฒนาจากกลุ่มออมทรัพย์ที่ส่งเสริม โดย
หน่วยงานของรัฐแต่ไม่ประสบผลสำเร็จ

รูปแบบการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์แบบนี้ จะเริ่มจากการชักชวนของเจ้าหน้าที่ของ
รัฐเมื่อจัดตั้งแล้วไม่ประสบผลสำเร็จ แต่ผู้นำชุมชนได้เล็งเห็นความสนใจของชาวบ้าน จึงได้เข้าไป
เป็นแกนนำในการจัดตั้งโดยบริหารงานเองไม่เกี่ยวข้องกับหน่วยงานของรัฐที่เข้าที่จัดตั้งในเริ่มแรก
และได้พัฒนารูปแบบไปสู่ระบบเครดิตยูเนียน โดยเข้าไปเป็นสมาชิกของชุมชนเครดิตยูเนียนแห่ง
ประเทศไทย (ชสค.) ซึ่งจะทำให้สมาชิกของกลุ่มจะได้รับสิทธิประโยชน์มากมาย แต่การเข้าเป็น
สมาชิกของชุมชนเครดิตยูเนียนแห่งประเทศไทยต้องมีเงื่อนไขคือกลุ่มออมทรัพย์ดังกล่าวจะต้องมี
การจัดตั้งเรียบร้อยแล้ว

5. กลุ่มสะสมทุนที่ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรเอกชน

ในปัจจุบันองค์กรพัฒนาเอกชนมีหลายหน่วยงาน ซึ่งหน่วยงานจะเน้นการทำงานระดับล่าง โดยสร้างเครือข่ายขนาดเล็ก และขยายงานให้ครอบคลุมพื้นที่ในพื้นที่หนึ่งจากประสบการณ์และทักษะในการทำงานกับคนในชุมชนซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้ด้อยโอกาสจึงทำให้องค์กรดังกล่าวได้เห็นสภาพปัญหาต่าง ๆ ของชุมชน ดังนั้นองค์กรเหล่านั้นจึงพยายามที่จะเป็นแกนนำในการจัดตั้งกลุ่มสะสมทุนขึ้นมาในชุมชนเพื่อเป็นองค์กรในชุมชนแต่การดำเนินงานขององค์กรเอกชนมีข้อจำกัดหลายปัญหาสำหรับกลุ่มสะสมทุนที่ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรเอกชน คือ หากกลุ่มสะสมทุนที่จัดตั้งขึ้นยังไม่มีคามเข้มแข็งและกลุ่มองค์กรเอกชนให้การสนับสนุนอย่างต่อเนื่องออกไป ย่อมส่งผลให้การดำเนินงานของกลุ่มมีปัญหาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยเฉพาะหากสมาชิกไม่มีการเรียนรู้ทำให้ไม่สามารถพึ่งตนเองได้ เช่น สหกรณ์เครดิตยูเนียนสุกนิมิตแม่หอพระ จำกัด ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากมูลนิธิสุกนิมิตแห่งประเทศไทย เป็นต้น

ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จ/ล้มเหลวสะสมทุนในท้องถิ่น

อารีย์ เชื้อเมืองพาน (2542) ได้ศึกษากรณีตัวอย่างกลุ่มสะสมทุนในท้องถิ่น ประกอบด้วยกลุ่มเครดิตยูเนียนทุ่งยาว อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ กลุ่มเครดิตยูเนียนบ้านศรีงามพัฒนา จำกัด อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ และสหกรณ์เครดิตยูเนียน บ้านหนองสามัคคี จำกัด อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ และได้วิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จ/ล้มเหลวของกลุ่มสะสมทุนในแต่ละรูปแบบและในแต่ละระดับของการพัฒนา น่าจะขึ้นอยู่กับปัจจัยดังต่อไปนี้

1. ผู้นำชุมชน การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นมาในแต่ละชุมชน ย่อมประสบปัญหาต่าง ๆ มากมาย กลุ่มออมทรัพย์หลายกลุ่มไม่สามารถยืนหยัดอยู่ได้ เนื่องจากผู้นำไม่เข้มแข็งพอ ดังนั้นจากกรณีศึกษาจะพบว่ากลุ่มออมทรัพย์สามารถยืนหยัดพัฒนาขึ้นมาได้จนเข้มแข็งได้นั้น ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งก็คือ ผู้นำ

2. ผู้เริ่มก่อตั้ง แม้ว่าจะเป็นเพียงผู้ริเริ่มก็ตาม แต่บทบาทของผู้ริเริ่มก่อตั้งมีต่อสมาชิกค่อนข้างมาก เช่น ต้องเป็นคนที่มีความเชื่อมั่น ดังนั้น ผู้ริเริ่มก่อตั้งจะต้องคอยดูแลและให้คำปรึกษาอย่างใกล้ชิด จนองค์กรสามารถยืนอยู่ได้ด้วยตัวเอง และสิ่งสำคัญต้องสร้างคนเพื่อรองรับด้วยจึงจะสามารถวางมือได้

3. สมาชิก การจัดตั้งกลุ่มสะสมทุนมีหลายรูปแบบ อาทิเช่น การจัดตั้งโดยหน่วยงานของรัฐ การจัดตั้งโดยการส่งเสริมขององค์กรภาคเอกชนจัดตั้งด้วยตนเองการจัดตั้งในแต่ละรูปแบบล้วนมีจุดหมาย และจิตสำนึกของสมาชิกแตกต่างกัน ดังนั้น การจัดตั้งควรจะต้องอยู่บน

พื้นฐานของความต้องการที่แท้จริงของกลุ่มสมาชิกสร้างจิตสำนึกความเป็นความเข้มแข็งมักจะประสบผลสำเร็จ เนื่องจากเขาเหล่านั้นเห็นปัญหาของตนเองและมีความพร้อมที่จะร่วมกันแก้ไข หากสมาชิกขาดจิตสำนึกความเป็นเจ้าของแล้วกลุ่มสะสมที่จัดตั้งขึ้น ส่วนใหญ่มักจะล้มเหลว

4. ลักษณะการบริหารงาน การจัดตั้งกลุ่มสะสมทุนในหลายท้องถิ่น ก็มักจะมีรูปแบบที่ไม่เหมือนกัน ขึ้นอยู่กับสภาพเศรษฐกิจและสังคมของแต่ละแห่ง สิ่งที่กลุ่มสะสมทุนได้ประสบปัญหาคือ เมื่อกลุ่มสะสมทุนที่จัดตั้งขึ้นเติบโตขึ้นถึงระดับหนึ่งสมาชิกภายในกลุ่มจะมีความไม่มั่นใจในความมั่นคงของกลุ่มที่ตนเองมีส่วนร่วมจัดตั้งขึ้น ซึ่งจุดนี้เป็นจุดที่ทำให้หลายกลุ่มสะสมทุนหลายแห่งที่มีศักยภาพ เช่น กลุ่มออมทรัพย์เมตตาณารี ซึ่งเมื่อมีการออมทรัพย์กันได้พอมีเงินทุนมากระดับหนึ่งแล้วจะนำเงินดังกล่าวมาจัดสรรแบ่งกันแล้วก็จะเริ่มตั้งกลุ่มใหม่ ผลเสียคือ กลุ่มผลิตที่เก็บได้เงินทุนจากกลุ่มนี้ต้องขาดเงินทุนดำเนินการ โดยเฉพาะหากเป็นกลุ่มผลิตที่ตั้งขึ้นใหม่ก็จะมีปัญหา ดังนั้นแทนที่จะพัฒนารูปแบบการบริหารให้สอดคล้องกับองค์กรที่ใหญ่ขึ้น กลุ่มออมทรัพย์ที่ประสบผลสำเร็จจะมีรูปแบบการบริหารงานที่สอดคล้องกับสภาวะเศรษฐกิจ และสังคมที่เปลี่ยนแปลง มีการหาความรู้เพิ่มเติม เช่น การฝึกอบรมศึกษาดูงาน หรือเชิญผู้เชี่ยวชาญมาบรรยาย นอกจากการบริหารแล้วปัญหาที่สำคัญอีกประการคือ การยึดติดกับผู้นำมากกว่าการยึดติดกับรูปแบบการบริหาร ปัญหาดังกล่าวนี้ทำให้กลุ่มออมทรัพย์หลายกลุ่มต้องล้มเลิกไป ทั้งๆที่มีความเข้มแข็งและสามารถพึ่งตนเองแต่เมื่อขาดผู้นำซึ่งเป็นผู้เริ่มก่อตั้งแล้ว การบริหารงานจะมีปัญหาทันที ผู้นำกลุ่มบางคนพยายามที่จะสร้างคนรุ่นใหม่เข้ามารับงานต่อ แต่ก็ไม่ค่อยประสบผลสำเร็จ เนื่องจากสมาชิกได้ยึดติดกับตัวบุคคลไม่ยึดติดกับรูปแบบการจัดการ ดังนั้นจึงเป็นที่น่าเสียดาย และเป็นการสูญเสียโอกาสในการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนและประเทศ

5. ความซื่อสัตย์ของผู้บริหารและสมาชิก การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เป็นระยะแรกนั้นระบบบัญชีและการตรวจสอบยังไม่สมบูรณ์ ทำให้มีผู้บริหารและสมาชิกในกลุ่มได้มุ่งแสวงหาผลประโยชน์ เช่น การกู้ยืมเงินโดยใช้บัญชีเงินฝากหรือทุนเรือนหุ้นของผู้อื่นค้ำประกัน ผลก็คือหากบุคคลผู้นั้นล้มละลายหรือหลบหนี สมาชิกผู้ค้ำประกันต้องรับผิดชอบหลายต่อหลายคนยอมให้ถูกยึดเงินฝากและเงินทุนเรือนหุ้นเพื่อชำระหนี้แทนและในที่สุดสมาชิกเหล่านี้ก็จะลาออก มีหลายกลุ่มที่ประสบปัญหาเช่นนี้ โดยเฉพาะเริ่มแรกของการก่อตั้ง เช่น สหกรณ์เครดิตยูเนียนรินออน จำกัด ได้ประสบปัญหาในปี 2535 จนต้องมีการเปลี่ยนแปลงระบบการจัดการใหม่ และหลังจากที่มีการนำระบบที่มีการจัดการและตรวจสอบที่ดีมาใช้แล้ว จะพบว่าการดำเนินงานขององค์กรเป็นที่น่าสนใจ

6. หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง มีหลายหน่วยงานที่พยายามที่จะเข้าไปชักชวนกลุ่มชาวบ้านให้มีการรวมตัวกันในรูปแบบของกลุ่มออมทรัพย์อยู่แล้ว เมื่อหน่วยงานของรัฐเข้าไป

กระตุ้นให้ชาวบ้านรวมตัวกัน โดยที่การชักชวนในลักษณะดังกล่าวมีทั้งผลดีและผลเสีย หากกลุ่มชาวบ้านมีความสนใจไม่ได้รวมกันเพื่อเห็นผลประโยชน์ที่จะได้รับจากหน่วยงานที่มาให้การส่งเสริม โอกาสที่กลุ่มที่จัดตั้งขึ้นก็จะประสบความสำเร็จ แต่มีส่วนน้อย

การสร้างปัญญา

ปัญญา หมายถึง ความรู้ทั่ว คือ รู้ทั่วถึงเหตุถึงผล รู้อย่างชัดเจน รู้เรื่องบาปบุญคุณโทษ รู้สิ่งทีควรทำควรเว้น เป็นต้น เป็นธรรมที่คอยกำกับศรัทธา เพื่อให้เชื่อประกอบด้วยเหตุ ไม่ใช่เชื่ออย่างงมงาย (พระธรรมปิฎก, 2545: 96) ปัญญาทำให้เกิดได้ 3 วิธี คือ

1. โดยการสดับตรับฟัง การศึกษาเล่าเรียน (สุตมยปัญญา)
2. โดยการคิดค้น การตรึกตรอง (จินตมยปัญญา)
3. โดยการอบรมจิต การเจริญภาวนา (ภาวนามยปัญญา)

การใช้ปัญญา คือ ความสามารถในการใช้วิจารณญาณของแต่ละบุคคลในการประยุกต์ใช้ความรู้ให้ถูกที่ ถูกเวลา ถูกคน ถูกสถานการณ์ ถูกโอกาส และปัญญาเป็นเรื่องที่คนทุกคน ทุกระดับความรู้สามารถที่จะมีได้ หากบุคคลนั้นมี “ความรักในปัญญา” หรือความปรารถนาแสวงหาความจริงและเข้าใจในสิ่งที่กระทำอย่างเหมาะสมความรักในปัญญาและความรู้ จึงเป็นที่มาของคำว่า ปรัชญา (philosophy) ซึ่งมาจากภาษากรีก 2 ภาษา คำว่า philos (ความรัก) + Sophia (ปัญญา) ในความเป็นจริงทุกคนนั้นเป็น “นักปรัชญา” ถึงระดับหนึ่ง ตามความหมายของคำว่า ปรัชญาประการหนึ่งที่ได้กล่าวถึงแล้วก็คือ ทัศนะส่วนตัวที่ทุกคนมีต่อชีวิตและโลก หรือปรัชญาการมองโลกที่มีผลต่อค่านิยมและการแสดงออกในชีวิตของคนแต่ละคน แต่อย่างไรก็ตามปรัชญาที่แต่ละคนยึดถืออยู่นั้นอาจไม่ได้แสดงออกถึงซึ่ง “ปัญญา” ของบุคคลนั้น อันเป็นเหตุทำให้คนจำนวนไม่น้อยยึดปรัชญาที่ไม่สร้างปัญญาอันเป็นปรัชญาที่ผิดในการดำเนินชีวิต สร้างความเสียหายให้ตนเองและผู้อื่นหรือหาทางออกให้กับชีวิตตนเองไม่ได้ตลอดชีวิต และหากคนในสังคมส่วนใหญ่ไม่ได้เป็นผู้ที่ใช้ปัญญาในการดำเนินชีวิต ก็จะส่งผลร้ายต่อสังคมในภาพรวมได้ ปัญญา จึงเป็นเรื่องที่จะต้องฝึกผสมผสานอยู่ในปรัชญาการดำเนินชีวิตของคนในสังคมทุกคนด้วย ประชาชนทุกคนควรเป็นผู้ที่ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา เป็นผู้ที่รักในการแสวงหาปัญญา และมีความสามารถในการใช้วิจารณญาณในการดำเนินชีวิตมากกว่าอารมณ์ความรู้สึก ประชาชนที่มีลักษณะเช่นนี้เราสามารถเรียกได้ว่าเป็น “ประชาเมธี” หรือ ประชาชนที่ใช้ปัญญา หรือ สังคมที่ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา ซึ่งหากประชาชนส่วนใหญ่ใช้ปัญญาในการดำเนินชีวิต สังคมนั้นก็จะเต็มไปด้วยความหวังความสงบสุขและความเจริญ เพราะมีความคิดที่ถูกต้อง ไม่ล่องลอยไปกับอารมณ์ความรู้สึก ไม่ถูกหลอกง่าย หรือ

หลงเชื่อในสิ่งใดอย่างงมงายไร้เหตุผล แต่เป็นผู้ที่สามารถให้เหตุผลต่อสิ่งที่ทำได้เหมาะสม สร้างความเจริญให้กับประเทศชาติได้ในที่สุด (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์, 2553: ระบบออนไลน์)

ทฤษฎีการสร้างปัญญา (Constructivism)

มีแนวคิด เชื่อว่า “คนเรียนรู้จากความรู้ที่สร้างขึ้นมาโดยตรงเปรียบข้อมูลใหม่กับ ประสบการณ์เดิมแล้วสร้างประสบการณ์ใหม่ต่อขึ้นไปเรื่อย ๆ จนเกิดปัญญา มีลำดับขั้นของการ เรียนรู้อยู่หลายลักษณะ คือ ประสบการณ์เดิมที่ผู้เรียนมีในเรื่องนั้น ๆ ถือได้ว่าผู้เรียนมี ข้อมูล (data) ในเรื่องนั้น ๆ เมื่อผู้เรียนได้นำข้อมูลที่มีอยู่มาใช้ อาจโดยการกระทำด้วยตนเองหรือมีการแลกเปลี่ยน พูดคุยกับกลุ่มหรือเพื่อนร่วมงาน ผู้เรียนก็จะได้รับประสบการณ์ใหม่ที่ได้รับไปเปรียบกับ ประสบการณ์เดิมที่มีอยู่แล้ว มีการจัดระบบความรู้ใหม่ถือได้ว่าขั้นนี้ผู้เรียนมี ข้อมูลความรู้ (information) ถ้าเปรียบเทียบการเรียนการสอนแล้วในขั้นนี้ผู้เรียนเกิดการเรียน (studying) ในเรื่องนั้น ๆ เท่านั้นจะยังไม่เกิดการเรียนรู้ (learning) ผู้เรียนจะเกิดการเรียนรู้ได้ก็ต่อเมื่อได้นำข้อมูลความรู้ที่มี อยู่ไปวิเคราะห์แยกแยะและสรุปสร้างเป็นความรู้ใหม่ โดยการปรับหรือประยุกต์ให้เหมาะสม เพื่อให้สามารถนำไปใช้ในชีวิตรจริงได้ และมีการใช้อยู่บ่อย ๆ ทดลองทำไปเรื่อย ๆ จากสถานการณ์ หนึ่งไปสู่สถานการณ์หนึ่ง จนเกิดเป็นแนวทางใหม่ที่คิดค้นได้ด้วยตนเองผู้เรียนก็จะเกิดปัญญา (wisdom) อันเกิดจากผู้เรียนเอง

กล่าวโดยสรุป การสร้างปัญญา เป็นสิ่งที่เกิดจากการเรียนรู้และประสบการณ์ที่สัง สม สังเคราะห์ออกมาเป็นองค์ความรู้ ดังนั้นการสร้างปัญญา จึงต้องสร้างกระบวนการเรียนรู้ นั้นเอง เช่นกรณีชุมชนไม้ โดย ประยงค์ ธรรมรงค์ ราชภัฏแม่กาไชย สาขาผู้นำชุมชน ปี 2547 เป็น ค้นแบบของการพัฒนาอย่างมีแบบแผนที่อยู่บนฐานข้อมูลและความรู้ และนำความรู้ไปสู่การปฏิบัติ ได้จนเกิดปัญญา การพัฒนาจึงเกิด ไม้เรียงจึงร่ำรวยด้วยทุนทางปัญญา และมีผู้นำที่มีปัญญาบารมี (เสรี พงศ์พิศ, 2548:24)

แนวคิดระบบทุนนิยม ระบบบุญนิยม

ระบบทุนนิยม

ระบบทุนนิยม (capitalism) เป็นแบบแผนการผลิตรูปแบบหนึ่งที่ได้พัฒนาขึ้นในยุโรปตะวันตกตั้งแต่ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 17 เอกลักษณะของระบบดังกล่าว ที่ยึดถือเป็นหลักทั่วไปคือ ระบบการผลิตเพื่อขาย กล่าวคือ ผลผลิตที่ได้มิได้มีไว้แต่เพียงมูลค่าใช้สอยเท่านั้น หากแต่มีมูลค่าแลกเปลี่ยนอยู่ด้วยและในวิถีการผลิต แรงงานของผู้ทำงาน คือ สินค้าหรือต้นทุนชนิดหนึ่ง หากแต่ผู้ทำงานมิได้เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต จะทำให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าของปัจจัยการผลิตและแรงงานในรูปของมูลค่าส่วนเกิน (surplus value) มูลค่าส่วนเกินดังกล่าวเจ้าของทุนจะได้รับจากการที่แรงงานได้สร้างมูลค่าผลผลิตได้มากกว่าค่าจ้างแรงงานที่ได้รับ มูลค่าส่วนเกินดังกล่าวเรียกว่า “กำไร” หากเจ้าของปัจจัยการผลิตได้กำไรจากแรงงานส่วนเกินเหล่านี้ ก็จะก่อให้เกิดการสะสมทุนที่จะนำไปใช้ในการผลิตชิ้นใหม่ในระบบเศรษฐกิจทุนนิยมต่อไป ด้วยกระบวนการสะสมทุนเช่นนี้จะก่อให้เกิดการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพด้วยการแบ่งงานกันทำงาน (division of labor) และสร้างการกระจายรายได้ที่เป็นธรรมให้แก่ทุกคนในที่สุด

ดังนั้น ระบบทุนนิยมเป็นระบบเศรษฐกิจที่เอกชนเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต มีเสรีภาพในการดำเนิน กิจกรรมทางเศรษฐกิจอย่างเต็มที่ภายใต้กฎหมาย โดยรัฐบาลจะไม่เข้าไปเกี่ยวข้องหรือแทรกแซงในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เพียงแต่ทำหน้าที่ในการอำนวยความสะดวก และจัดสร้างสาธารณูปโภคต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อประชาชนในประเทศเท่านั้น ฉะนั้นเอกชนจึงเป็นผู้ตัดสินใจแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจต่าง ๆ ในการจัดสรรทรัพยากร โดยใช้ระบบราคาหรือระบบตลาดช่วยในการตัดสินใจว่าจะผลิตอะไร ผลิตอย่างไร ทั้งนี้เพราะราคาจะเป็นตัวกำหนดว่ามีผู้บริโภคมากน้อยเพียงใด หรือมีผู้ผลิตจำนวนเท่าใด ณ ราคานั้นๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคให้พอเพียง กำไร คือ แรงจูงใจของผู้ผลิต จึงทำให้ระบบเศรษฐกิจแบบนี้มีการแข่งขันทางราคาของเอกชนสูงมากและเป็นไปอย่างเสรี ทั้งนี้เพราะราคาถูกกำหนดขึ้นมาจากอุปสงค์และอุปทานของตลาด ทำให้ระบบเศรษฐกิจแบบนี้ถูกเรียกได้อีกชื่อหนึ่งว่า “ระบบเศรษฐกิจตลาด” (market economy)

ข้อดีของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม

1. เกิดแรงจูงใจในการทำงาน
2. ผู้ผลิตแต่ละรายต้องปรับปรุงเทคนิคการผลิตเพื่อให้คุณภาพงานและคุณภาพสินค้าดีขึ้น ผู้ผลิตสินค้ามีเสรีภาพในการตัดสินใจว่าจะผลิตอะไร ผลิตอย่างไร และผลิตออกมาปริมาณเท่าใด

3. ผู้บริโภคมีโอกาสเลือกบริโภคสินค้าและบริการต่างๆ ในราคาที่เป็นธรรม
 ข้อเสียของระบบเศรษฐกิจทุนนิยม

1. ทำให้การกระจายรายได้ของประชาชนไม่เท่าเทียมกัน
2. ในบางสถานการณ์ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมไม่สามารถจะนำมาใช้แก้ไข

สถานการณ์ได้ อาทิ ภาวะฉุกเฉินหรือสงคราม อาจเกิดการรวมตัวกันของผู้ผลิตในการผูกขาดการผลิต ในการขายสินค้าได้ และรัฐไม่สามารถเข้ามาแทรกแซงกิจกรรมทางเศรษฐกิจได้

การเติบโตของเศรษฐกิจทุนนิยมในประเทศไทยเป็นทุนนิยมที่เกิดจากนอกประเทศ คือ เกิดจากประเทศทุนนิยมศูนย์กลาง (metropolitan capitalism) แผล่เข้ามาครอบงำและผนวกเศรษฐกิจของไทยให้เป็นส่วนหนึ่งของทุนนิยมโลก ทุนนิยมในประเทศไทยซึ่งเป็นทุนนิยมบริวาร (peripheral capitalism) จึงมีลักษณะแตกต่างจากทุนนิยมในประเทศทุนนิยมต้นกำเนิดในปัจจุบัน ระบบเกษตรกรรมและชาวนาของประเทศไทยได้ถูกผนวกเข้าไปในระบบการผลิตและแลกเปลี่ยนสินค้าจากเจตนารมณ์ของรัฐ หรือแผนพัฒนาเศรษฐกิจสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ พ.ศ. 2504 แม้ชาวนาส่วนใหญ่ยังคงเป็นเจ้าของที่ดินแต่โดยวิธีการผลิตและการแลกเปลี่ยนที่เป็นจริงแล้วพวกเขาต้องขึ้นต่อทุน (capital) โดยสิ้นเชิง ไม่ว่าจะเป็นการกู้หนี้ยืมสิน การลงทุนในปัจจัยการผลิตสมัยใหม่ รวมทั้งการจ้างแรงงาน การพึ่งพาระบบตลาด ดังนั้นชาวนารายครอบครัวหรือเกษตรกรรายย่อยที่มีต้นทุนต่ำย่อมถูกขูดรีดผลผลิตส่วนเกินจากผลผลิตของตนเองหลังจากการขายผลผลิตเพื่อยังชีพ ทั้งในรูปของดอกเบี้ย (เงินกู้) กำไร (จากการขายผลผลิตที่พ่อค้าคนกลางกดราคา) ภาษี (ที่ดิน, สินค้า) ค่าเช่า และ Contract Farming ธุรกิจการเกษตรแบบพันธสัญญาฯลฯ ดังนั้น ความสัมพันธ์ทางการผลิตที่แท้จริงของชาวนาก็คือ มีลักษณะเป็นเหมือนแรงงานรับจ้างแอบแฝงและการที่ประชากรส่วนใหญ่ของประเทศไทยประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นเกษตรกร ทำให้ไทยไม่สามารถพัฒนาตลาดภายในขนาดใหญ่ได้เพราะการถูกขูดรีดส่วนเกินที่ทำให้เติบโตช้าและความไม่แน่นอนของสาขาเกษตร จึงส่งผลให้การพัฒนาอุตสาหกรรมในประเทศซึ่งเป็นอุตสาหกรรมที่มีลักษณะพึ่งพาทุนเทคโนโลยี เครื่องจักร วัตถุดิบจากประเทศทุนนิยมโลกในระดับสูง เติบโตอย่างล่าช้า และพึ่งพิงไม่ก่อให้เกิดผลตอบแทนแก่ประชาชนทั้งประเทศเท่าที่ควร เพราะถูกขูดมูลค่าส่วนเกินออกนอกประเทศเกือบทั้งหมด และการที่เศรษฐกิจไทยมีลักษณะพึ่งพาทุนนิยมโลกเพิ่มมากขึ้น ทำให้เกิดปัญหาการกระจายรายได้และทรัพย์สินอย่างไม่เป็นธรรม เนื่องจากระบบการกระจายที่ไม่สมบูรณ์ ดิจิทัลระบบอำนาจรวมศูนย์ของรัฐ ราชการและกลุ่มผลประโยชน์ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญของการด้อยพัฒนาและพึ่งตนเองไม่ได้ในสังคมไทย (วิทยากร เชียงกุล, 2542: 59-77)

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2542) กล่าวว่าทิศทางการพัฒนาประเทศไทยในระยะศตวรรษที่ผ่านมา เป็นการพัฒนาทุนนิยม แบบที่ถ่ายโอนทรัพยากรออกจากชุมชนหมู่บ้าน เพื่อเลี้ยงดูเมือง

และเพื่อส่งออกต่างประเทศ ผลประโยชน์ผลได้ส่วนใหญ่ของการพัฒนา ตกเป็นของคนเพียงกลุ่มเดียว เมื่อกับชนบทแตกต่างกันอย่างมาก ชนชั้นนายทุนและข้าราชการแตกต่างมากจากชนชั้นชาวนา ความเจริญกระจุกตัว ขณะที่ทรัพยากรถูกทำลายการพัฒนาประเทศไทยก่อให้เกิด “ภาพซ้อน” ภาคธุรกิจ คือภาคการค้าและอุตสาหกรรมหรือเศรษฐกิจนายทุน เป็นภาคที่เจริญร่ำรวย ส่วนใหญ่จากการเอารัดเอาเปรียบภาคเกษตรกรรมภาคเศรษฐกิจชุมชน หรือจากการใช้แรงงานชาวบ้านราคาถูก แต่ภาคธุรกิจนี้ เจ้าของส่วนใหญ่เป็นนายทุนต่างประเทศ เทคโนโลยีส่วนสำคัญเป็นของต่างชาติ ถูกควบคุมโดยต่างชาติ แทบจะถือไม่ได้ว่าเป็นส่วนที่แท้จริงของเศรษฐกิจไทย อีกภาคหนึ่งเป็นภาคเศรษฐกิจเกษตรกรรมชนบท ภาคเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้าน เป็นภาคที่ยากจน แต่ภาคนี้เป็นส่วนแท้ของประเทศ เป็นของประชาชนไทย เป็นภาคที่ส่งวัตถุดิบ สินค้าเกษตร และแรงงานให้ภาคการค้าและอุตสาหกรรม การพัฒนาในแนวทางทุนนิยมแบบที่ผ่านมานี้ ไม่น่าจะเป็นแนวทางที่น่าพึงปรารถนาที่สุดของประเทศ เพราะเป็นการพัฒนาแต่ส่วนเดียว คือส่วนหัว เอารัดเอาเปรียบและละทิ้งส่วนอื่นของประเทศ คือละทิ้งส่วนชนบท อันประกอบด้วยประชาชนส่วนใหญ่

ระบบบุญนิยม

ระบบบุญนิยมถือเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ทวนกระแสทุนนิยมที่เป็นแนวคิดในการทำกิจกรรมที่หวังบุญไม่ใช่เงินเป็นหลัก ระบบบุญนิยมถือเป็นยุทธศาสตร์ที่จะช่วยส่งเสริมการพัฒนาทางด้านจิตใจมากกว่าด้านวัตถุโดยทั่วไประบบเศรษฐกิจและการพาณิชย์แบบทุนนิยมให้ความสำคัญในเรื่องผลกำไร โดยควบคุมให้ต้นทุนการผลิตต่ำสุดแต่กำไรสูงสุดซึ่งเป็นมาตรฐานของระบบทุนนิยมซึ่งก่อให้เกิดการเอารัดเอาเปรียบกอบโกยกักตุน แกร่งแย่งกัน โดยไม่สนใจว่าใครจะเป็นทุกข์เป็นร้อนและกระตุ้นทำให้นุญช้เกิดกิเลสตัณหาความอยากได้ออยากมี และการครอบครองความต้องการที่ไม่มีวันสิ้นสุด แต่ระบบบุญนิยมจะสอนให้นุญช้รู้จักเสียสละ ลดความเห็นแก่ตัว กลัวบาปและเอื้อเพื่อเกื้อกูลกันเพื่อเป็นการขัดเกลา ลด ละกิเลส ตัณหาต่าง ๆ (ภิกขพร สิริกาญจน, 2540: 118) และเป็นแนวคิดที่ไม่หวังผลตอบแทน แต่หวังบุญเป็นสำคัญ แม้บุญจะเป็นสิ่งที่มองไม่เห็น จำต้องไม่ได้แต่เป็นสิ่งที่มีความค่าที่ชาวอโศกทุกคนปรารถนายุทธศาสตร์นี้จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อคนได้รับการพัฒนา การฝึกฝนคนให้รู้จักลดละความอยากความต้องการมีความมกน้อย ขยันอดทนไม่เอาเปรียบผู้อื่นและตั้งใจเสียสละเสียก่อนเมื่อคนได้รับการพัฒนาความเข้มแข็งทางจิตใจแล้วระบบบุญนิยมก็จะเกิดขึ้น

แนวความคิดเรื่อง “ระบบบุญนิยม” มีพื้นฐานมาจากหลักคำสอนเรื่องสัมมา อริยมรรคองค์ 8 ที่ถือว่าการได้หรือให้หรือการเสียสละที่ก่อให้เกิดคุณค่าผู้อื่นเพื่อบุญและสัตว์

โลกทั้งหลายนั้นเป็นกำไรหรือเรียกว่า “บุญ” ดังนั้นเป้าหมายในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนจึงอยู่ที่การเลือกกระทำที่ก่อให้เกิดประโยชน์สุขอันเป็นบุญสูงสุดทั้งต่อตนเองและผู้อื่นคือประโยชน์คน ประโยชน์ท่านและอยู่ภายใต้เงื่อนไขการประหัตถ์พยากรณ์มากที่สุด คือประโยชน์สูง ประหัตถ์สุด (กิตติกร สุทธธานุรักษ์ 2545, 58) และถือเป็นระบบเศรษฐกิจที่เจริญ หากคนและสังคมในระบบทุนนิยมได้รับการพัฒนามากขึ้นเท่าไร คนก็จะยิ่งลดความโลภ ความโกรธ ความหลงได้มากขึ้น ทำให้คนในสังคมมีความขยัน ไม่สะสม ไม่กอบโกยกักตุน มีความมั่นคงทางอารมณ์ จิตใจ มีศีลที่เคร่ง มีการขับเคลื่อนปรับปรุงแก้ไขไปสู่ความเจริญ เกิดความพอใจรู้จักพอแม้มีน้อยหรือไม่มีเลย เกิดความมักน้อย รู้จักให้ แบ่งปัน

นอกจากนี้จิ้งเชียงฝ่าซือ (2545: 48) ได้ดำเนินการศึกษาระบบบุญนิยมโดยการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องของชาวโศกและได้สรุปลักษณะระบบทุนนิยมไว้ว่า ระบบบุญนิยมเป็นแนวคิดที่ทวนกระแสกับทุนนิยม (ดังจะเห็นได้จากตาราง 2 การเปรียบเทียบปรัชญาของระบบทุนนิยมกับระบบบุญนิยม) แต่ไม่ได้เป็นศัตรูกับทุนนิยม มองว่ากำไร คือ การให้ การเสียสละ และเป็นระบบที่เน้นการสร้างคนให้มีคุณธรรมและพันทุกข์จนประสบผลสำเร็จเป็นเรื่องหลักส่วนการสร้างรายได้ การสร้างวัตถุทรัพย์ ได้แก่ ลาภ ยศ สรรเสริญและโลกียสุขมาให้แก่คน หรือการสร้างวิชาการถือเป็นเรื่องรอง

ตาราง 1 การเปรียบเทียบปรัชญาของระบบทุนนิยมกับระบบบุญนิยมในทัศนะของจิ้งเชียงฝ่าซือ

หัวข้อ	ทุนนิยม	บุญนิยม
1) ความดี	มีการเสียสละ การให้แต่หวังผลตอบแทนยิ่งได้มากยิ่งดี	ให้โดยบริสุทธิ์ใจ และเสียสละโดยไม่หวังสิ่งตอบแทน
2) ความเก่ง	การได้เปรียบ เอาดีเอาเปรียบ การฉวยโอกาส ลวงซ้อ น ซ่อนเชิง	การให้บริการ การเสียสละ จริงใจ และไร้กิเลส
3) กำไร	สิ่งที่บีบคั้นเอาจากผู้อื่นมากกว่าที่ลงทุนไป เช่น ค่าความรู้ความสามารถ 500 หน่วย ต้องเอาคืนให้ครบและให้ได้เกินยิ่งมามากยิ่งดี	การเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ แบ่งปันช่วยเหลือ การให้ ทำเพื่อผู้อื่น เช่น ค่าความรู้ความสามารถ 500 หน่วย ถ้าเอาคืนยิ่งน้อยยิ่งได้บุญ

ตาราง 1 (ต่อ)

หัวข้อ	ทุนนิยม	บุญนิยม
4) ขาดทุน	คือการเสียเปรียบ เช่น คนทำงานน้อย ได้ 500บาท แต่คนทำงานทั้งวันได้ 100 บาท ถือว่าคนทำงานมากได้น้อยขาดทุน หรือผู้คนที่ทำงานมากไม่ได้	คือการเอาเปรียบคนอื่น เช่นทำงาน เช้าชามเย็นชาม แต่ได้เงินเดือนมากเพราะ โดยสังจะยอมเป็นหนี้สังคมเพราะกินแรง คนอื่น

ที่มา: จิ้งเชียงฝ่าซื่อ (2545)

และจากการศึกษาเรื่องชุมชนปฐมอโศกของสำนักงานกองทุนเพื่อสังคม (2545: 12) พบว่า “ระบบบุญนิยม” เป็นแนวคิดและการทำกิจกรรมที่หวัง “บุญ” ไม่ใช่ “เงิน” โดยท่านสมณะโพธิรักษ์ซึ่งเป็นผู้นำสูงสุดของชาวอโศกทั้งหมด ได้กล่าวถึงเรื่องบุญนิยมว่ามีความลึกซึ่งเกี่ยวข้องกับคุณธรรมและจิตวิญญาณที่บริสุทธิ์ อย่างไรก็ตามชุมชนที่จะเกิดระบบบุญนิยมได้นั้น จะต้องมีความสามารถในการพึ่งตนเองให้ได้ก่อน เริ่มต้นจากการสร้างคนดีมีศีลธรรม ซึ่งจะต้องฝึกฝนตนให้ลดละการบำเรอตน ให้มีความมั่งคั่งน้อย ขยันอดทนไม่เอาเปรียบใครและตั้งใจเสียสละ เหล่านี้ก็เพื่อเสริมสร้างพัฒนาความเข้มแข็งทางจิตใจ ไม่ใช่วัตถุ ซึ่งคุณสมบัติเหล่านี้จะเกิดขึ้นได้จากการประพฤติปฏิบัติธรรมอย่างจริงจังนอกจากนี้ ยังได้เปรียบเทียบความแตกต่างในแนวความคิดระหว่างระบบเศรษฐกิจแบบ “ทุนนิยม” กับ “บุญนิยม” ดังนี้

ตาราง 2 การเปรียบเทียบปรัชญาของระบบทุนนิยมกับระบบบุญนิยม ของเพ็ญศิริ พันพา

ทุนนิยม	บุญนิยม
1. กำไร คือการ ได้เปรียบจากผู้อื่น ยิ่งลงทุนน้อยแล้ว เอากำไรคืนได้หลายเท่า เขายังถือว่าเก่งและสำเร็จ ผลยอดเยี่ยม	1. กำไร คือได้เสียสละ หรือได้เปรียบได้กับผู้อื่น ยิ่ง ลงทุนไปมาก แล้วไม่รับอะไรตอบแทนกลับคืน มาเลย ยิ่งเป็นค่าของคน
2. ขาดทุน คือเสียเปรียบ เช่นเดินไปเดินมาได้ 5,000 แต่คนทำงานทั้งวัน ได้ 1,500 เทียบกันแล้ว คนที่ ทำงานมากแต่ได้น้อย ย่อมขาดทุนหรือสู้คนที่ทำ น้อยหรือ ไม่ต้องทำอะไรเลยแต่ได้มากไม่ได้	2. ขาดทุน คือการเอาเปรียบคนเช่นทำงานแบบเช้า ชามเย็นชาม แต่จะเอาเงินเดือน เอาสวัสดิการ หลายๆ โดยสังจะ ย่อมเป็นหนี้สังคมเพราะเท่ากับ กินแรงคนอื่น
3. เงิน คือพระเจ้า มีเงินอย่างเดียวเนรมิตคลบันดาล อะไรๆ ได้หมด ได้กินได้ใช้มากเท่าไร(บริโภคนิยม) ถือเป็นกำไรชีวิต และเป็นทรัพย์แท้ยอด ปรารถนาของคน แม้ตายจะเอาอะไรไปไม่ได้ แต่ ขอโกยให้รวยไว้ก่อน	3. กรรม คือพระเจ้าตัวจริง จะเป็นบาปกรรมหรือบุญ กรรมที่ทำไว้ตอนมีชีวิต ล้วนคือสมบัติแท้ของ ชีวิตที่ต้องติดตัวไปทุกๆชาติจนกว่าจะปรินิพพาน สังจะของกรรมนั้นเมื่อทำดี-ดีในดี เมื่อทำชั่ว-ชั่ว ทันที ไม่มีใครเบียดใคร

นอกจากนี้ บทความของกนกศักดิ์ แก้วเทพ (2547) ได้วิเคราะห์ว่าระบบบุญนิยมเป็นอุดมการณ์ที่สำคัญของชาวอโศก อีกทั้งเป็นการสร้าง “อัตลักษณ์” ของชาวอโศกด้วย นอกจากนี้ ได้เปรียบเทียบให้เห็นถึงความแตกต่างในแนวคิดและวิธีปฏิบัติระหว่าง “ระบบทุนนิยม” กับ “ระบบบุญนิยม” ในทัศนะของชาวอโศก ดังนี้

ตาราง 3 การเปรียบเทียบปรัชญาของระบบทุนนิยมกับระบบบุญนิยม ของกนกศักดิ์ แก้วเทพ

ทุนนิยม	บุญนิยม	
1. ลักษณะพิเศษ	- การเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างไม่รู้จัก	- การเติบโตทางเศรษฐกิจพอประมาณ บนพื้นฐานศาสนา
2. วัตถุประสงค์	- ความร่ำรวยทางวัตถุ	- ความร่ำรวยทางจิตวิญญาณ
3. มาตรการเรื่อง ความสำเร็จ	- ความฝัน 4 ประการ ความร่ำรวยทางวัตถุ ตำแหน่งทางโลก เกียรติยศชื่อเสียง ความสำเร็จสำราญทางโลกีย์	- เป็นอิสระจากความอยากส่วนตัวใน ด้านความร่ำรวยทางวัตถุ ตำแหน่งทางโลกเกียรติยศชื่อเสียง ความเรียงสำราญทางโลกีย์
4. จุดมุ่งหมายสูงสุด	- ยึดติดกับความร่ำรวยทางวัตถุ	- ไม่ยึดติดกับความร่ำรวยทางวัตถุ

ตาราง 3 (ต่อ)

	ทุนนิยม	บุญนิยม
5. ลักษณะภายนอก	- ใหญ่ยิ่งขึ้น หรูหรา แข่งขัน เห็นแก่ตัว	- เล็ก ลดลง เรียบง่าย มากพอ เอื้อเพื่อ
6. กิจกรรม	- ทำงานน้อยลง บริหาร ควบคุม ชักเยี่ยง แข่งชิง กินตัวเอง	- ทำงานมากขึ้นทำด้วยมือ มีส่วนร่วม เติบโตซ้ำ เสริมหนุนเกื้อกูลต่อเนื่อง
ผลต่อสิ่งแวดล้อม	- มลภาวะทำลายสมดุลสภาพของธรรมชาติ	- ปกป้องระบบนิเวศน์

การอธิบายถึง “ระบบบุญนิยม” ข้างต้น จัดเป็นการสร้างสังคมในลักษณะของ “การให้” มากกว่า “การรับ” ทรัพย์ของชาวบุญนิยมจึงหมายถึง ความรู้ ความสามารถ และความขยันไม่ใช้วัตถุภายนอก เป็นการตอบโต้กับระบบทุนนิยมที่ครอบงำชีวิตมนุษย์ในปัจจุบัน ความร่ำรวยวัดได้จากการเป็นผู้ให้ มากกว่ากอบโกย ทำให้เกิดระบบสังคมแบบช่วยเหลือเอื้ออาทรระหว่างกัน มีการดำรงชีพแบบพึ่งตนเอง และจะทำให้สังคมเกิดความสงบสุขในที่สุด

ไม่เพียงแต่ความแตกต่างที่เห็นได้ชัดในแนวความคิด วิถีปฏิบัติของระบบทุนนิยม และระบบบุญนิยม หากพิจารณาถึงธรรมชาติการจัดองค์กรของชุมชนชาวโศกในระบบบุญนิยม ยังพบว่ามีความแตกต่างจากธรรมชาติขององค์กรธุรกิจในระบบทุนนิยมอย่างน้อย 3 ประการ (เครือข่ายกสิกรรมไร้สารพิษ, 2547: 20-23)

ตาราง 4 การเปรียบเทียบปรัชญาของระบบทุนนิยมกับระบบบุญนิยม ของเครือข่ายกสิกรรมฯ

ระบบทุนนิยม	ระบบบุญนิยม
1. มีเป้าหมายชัดเจนอยู่ที่การมุ่งแสวงหาผลกำไร สูงสุดเป็นจุดหมายหลัก ผู้ปฏิบัติงานภายในองค์กรจึงไม่ค่อยมีปัญหาสับสนเกี่ยวกับเป้าหมาย และทิศทางขององค์กรที่จะไปให้ถึง	1. มีเป้าหมายเป็นนามธรรมมากกว่า เพราะต้องคำนึงถึง ประโยชน์ตน ในมิติด้านการปฏิบัติธรรมส่วนตัวและประโยชน์ท่าน ในการทำงาน เกื้อกูลสังคมส่วนรวม ความสับสนในเป้าหมาย และทิศทางขององค์กรจึงมีโอกาสเกิดได้สูง ความขัดแย้งระหว่างผู้ปฏิบัติงานเพราะความเข้าใจที่ไม่ชัดเจน ไม่ตรงกันเป้าหมายขององค์กร จึงมีโอกาสเกิดขึ้นได้

ตาราง 4 (ต่อ)

ระบบทุนนิยม	ระบบบุญนิยม
2. มีเงินเดือนสูงๆ เป็นสิ่งตอบแทน และเป็นแรงจูงใจให้ผู้คนทำงานด้วยความรับผิดชอบ ทำให้มีโอกาสคัดเลือกคนที่เหมาะสมกับงานได้อย่างคล่องตัว ใครทำงานไม่ดีก็สามารรถไล่ออกแล้วจ้างคนใหม่ที่มีคุณสมบัติเหมาะสมกว่าเข้ามาแทนที่โดยไม่ยาก	2. ไม่มีเงินเป็นสิ่งตอบแทนแลกเปลี่ยนเพื่อชักจูงให้คนเข้ามาทำงาน การคัดเลือกคนที่เห็นคุณค่าและเสียสละเข้ามาช่วยงานในระบบอาสาสมัครดังกล่าว ทำให้องค์กรของชาวอโศกมีปัญหาข้อจำกัดเรื่องจำนวนบุคลากรที่ทำงาน โอกาสในการเลือกคนที่เหมาะสมกับงานแต่ละหน้าที่มีน้อย
3. มีสายการบังคับบัญชาที่ชัดเจน โดยเจ้าของกิจการคือเจ้านายใหญ่ที่สุด ทำให้สามารถสร้างระบบการบริหารจัดการให้คุ้มโทษได้ไม่ยากผ่านระบบการเลื่อนขั้นเลื่อนเงินเดือนตัดเงินเดือน หรือไล่ออก จึงไม่เกิดปัญหาในเรื่องการควบคุมให้ผู้ปฏิบัติงานรับผิดชอบต่องาน	3. อาศัยระบบอาสาสมัครช่วยงานต่างๆ ด้วยใจ ทำให้ผู้ปฏิบัติงานแต่ละคน มีความเสมอภาคเท่าเทียมกันในศักดิ์ฐานะ โดยไม่มีใครเป็นนายใครตลอดจน ไม่มีระบบการให้รางวัลหรือลงโทษที่แน่ชัด การบริหารจัดการภายในองค์กรจึงมีความยุ่งยาก ซับซ้อนกว่าองค์กรอื่น ๆ

ด้วยข้อจำกัดดังกล่าว ส่งผลให้วัฒนธรรมองค์กรของชาวอโศกภายใต้ระบบบุญนิยม มีคุณลักษณะพิเศษที่แตกต่างจากองค์กรอื่นในระบบทุนนิยมอย่างน้อย 3 ประการ คือ

1. มีวัฒนธรรมองค์กรในการพึงธรรมอย่างสม่ำเสมอ เพื่ออาศัยเป็นกลไกปรับศีลและทฤษฎีของผู้คนในองค์กรให้ใกล้เคียงกัน ปัญหาความสับสนในเป้าหมายและทิศทางขององค์กรอันเนื่องมาจากศีลและสมานธิที่ไม่เสมอกันจะ ได้คลี่คลาย ลดน้อยลง

2. มีวัฒนธรรมองค์กรในการอบรมกล่อมเกลา และพัฒนาบุคลากรขององค์กรอย่างจริงจัง เพื่อให้เกิดการพัฒนาการทั้งในมิติด้านจิตวิญญาณ และความรู้ ความสามารถในการทำงานตามปรัชญา ศีลเด่น เป็นงาน ชาลววิชา เพื่อให้สามารถใช้บุคลากรที่มีจำนวนจำกัดขององค์กรได้อย่างเต็มประสิทธิภาพสูงสุด

3. มีวัฒนธรรมองค์กรในการประชุม โดยใช้ที่ประชุมเป็นกลไกตัดสินใจเรื่องต่างๆ ตามหลักสาราณียธรรม และหลักอภิธานิยธรรม อันเป็นการบริหารจัดการในแนวราบทดแทนระบบการควบคุมสั่งการตามสายบังคับบัญชาจากบนลงล่าง ที่เป็นการบริหารจัดการในแนวตั้งตลอดจนใช้ระบบกองทุนกลางที่เป็น สาธารณ โภคิ ในการจัดสวัสดิการของบุคลากร แทนระบบการจ้างด้วยอัตราเงินเดือนสูงๆ

การอธิบายเปรียบเทียบระหว่างระบบทุนนิยมและระบบบุญนิยมดังกล่าวเป็นการตอกย้ำให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างกระแสการพัฒนาสังคมและประเทศในปัจจุบัน ซึ่งเน้นการเติบโตของทุนและความสำคัญกับเงิน กับความพยายามของชาวโศกในการสร้างสังคมและพัฒนาคุณภาพของคน ให้ยึดมั่นในคุณธรรม และจิตวิญญาณแห่งความเสียสละ ไม่ยึดติดเรื่องเงินหรือประโยชน์ส่วนตัว เน้นการเสียสละและประโยชน์ส่วนร่วม ซึ่งอนุสรณ์ ไชยพาน (2539: 182-183) ได้อธิบายเกี่ยวกับปรัชญาแนวคิดระบบบุญนิยมของชาวโศกว่าเป็นระบบที่จะนำสังคมสู่ความสงบสุข ร่มเย็น เป็นทางรอดของสังคม ซึ่งทวนกระแสเศรษฐศาสตร์เชิงโลก (ทุนนิยม) ระบบบุญนิยมมีรากฐานอยู่ที่ความเชื่อว่า มีกฎธรรมชาติควบคุมอยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์แห่งความต้องการส่วนเกินของมนุษย์ที่สามารถเรียนรู้และเข้าใจได้และมนุษย์สามารถอาศัยความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับกฎธรรมชาติดังกล่าว ด้วยการลดความต้องการส่วนเกินของมนุษย์ให้น้อยลง ขณะที่ยังมีความขยันขันแข็งในการทำงานเท่าเดิม หรือเพิ่มขึ้นกว่าเดิม

ระบบบุญนิยม จึงเริ่มต้นจากการสร้าง “คนดีมีศีล” ให้ได้ก่อน คนดีที่ว่านี้คือ บุคคลที่จะต้องฝึกฝนตนสู่ทิศทางเหนือโลก (โลกุตระ) ลดละการบำเรอตน เข้าถึงอริยสังขารตามลำดับขั้นเกิด โลกกุตระจิต เป็นผลการปฏิบัติได้จริง อยู่กับโลกอย่างรู้เท่าทันโลก(โลกวิทู) รู้เท่าทันความทุกข์ ความเป็นไปของโลกอันเห็นชัดในกิเลสของคนที่ยังมัวเมาหลุ่มหลงกับลาภ ยศ สรรเสริญ โลภียสุข อันเป็นเหตุแห่งการแก่งแย่งเอารัดเอาเปรียบ และฆ่าฟันเบียดเบียนกันในสังคม ชุมชนชาวโศกจึงมีตัวอย่างของกิจกรรมต่างๆ ที่ดำเนินอยู่ได้ เนื่องจากมีการขัดเกลากิเลสตัณหา อุปาทานจนความต้องการส่วนเกินของชีวิตลดน้อยได้จริง มีชีวิตอยู่ด้วยความเบิกบาน อิสระ กินน้อย ใช้น้อย ขยันขันแข็ง ทำงานให้มาก ส่วนเกินที่เหลือจุนเจือสังคม

คนดีมีศีล ในระบบบุญนิยมนั้น จัดว่าเป็นผู้ที่มีศีลธรรมสูงกว่าผู้อื่น ซึ่งสมณะโพธิรักษ์ เรียกบุคคลเหล่านี้ว่า เศรษฐชน คือคนที่มีคุณสมบัติประกอบไปด้วย การกระทำหรือพฤติกรรมที่พิเศษ การกระทำหรือมีพฤติกรรมที่อยู่ในทางบุญ การกระทำหรือพฤติกรรมที่ประเสริฐ สามารถเป็นตัวอย่างของความเป็นมนุษย์ประเสริฐและมีหน้าที่ต้องช่วยเหลือคนทุกฐานะ เศรษฐชนในทัศนะของ สมณะโพธิรักษ์ (2547: 75-78) เป็นบุคคลที่มีคุณลักษณะของวรรณะ 9 ประการคือ

1. เป็นคนเลี้ยงง่าย กินง่ายอยู่ง่าย ไปง่ายมาง่าย นั่งง่ายนอนง่าย เป็นคนเรียบง่าย ไม่เรื่องมากไม่ยึดติด
2. เป็นคนบำรุงง่าย หมายความว่า เป็นคนที่อบรม ฝึกฝนให้เจริญได้ง่าย ไม่คือดิ่ง
3. เป็นคนมักน้อยหรือกล้าจน ได้แก่คนที่ทำตนให้จนลง ๆ ได้อย่างประเสริฐยิ่งขึ้น ๆ กล้าเอาไว้เป็นของคนน้อยลง ๆ

4. เป็นคนใจพ้อที่หรือสั้น โดย ได้แก่คนที่ฝึกหัด ลดละความเสพความติดของตน ลงมาตามลำดับ
5. เป็นคนขัดเกลา ได้แก่ขัดเกลานิสัย ขัดเกลากายกรรม วชิกรรม มโนกรรม ขัดเกลากิเลสของตน เป็นคนแก้ไขตน ขัดใจตนเองให้ไปในทางที่ถูกต้อง
6. เป็นคนมีศีลเคร่ง ได้แก่การสามารถกำจัดกิเลสได้แล้วตามศีลแต่ละขั้นสูงขึ้นไป ปฏิบัติตนมีศีลเคร่งขึ้นได้เรื่อย ๆ
7. เป็นคนมีอาการที่น่าเลื่อมใส ได้แก่คนที่มีกายกรรม วชิกรรม มโนกรรม หรือมีพฤติกรรมที่ดีงาม เป็นที่น่าเลื่อมใส
8. เป็นคนไม่สะสม ได้แก่ ไม่สะสมเอาเป็นของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นวัตถุทรัพย์ สฤงคาร หรือกองกิเลส สุดท่ายเป็นคนทำงานพรืออยู่ในสังคมของบุญนิยมที่มีระบบสาธาณ โภคิ (มีกินมีใช้แบบสาธาณะ)
9. เป็นคนมีความเพียรยอด ได้แก่ ความบากบั่น ความพยายามอยู่เสมอเพื่อให้ถึงซึ่งความสำเร็จนั้น ๆ

จากฐานคิดเรื่องระบบบุญนิยมข้างต้นชุมชนปฐมอ โสภได้นำมาปรับประยุกต์ใช้ในกิจกรรมของชุมชน ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 10 ด้าน คือ การศึกษานูญนิยม กสิกรรมบุญนิยม สื่อสารบุญนิยม อุตสาหรรมบุญนิยม ธุรกิจบุญนิยม การบริ โภคบุญนิยม การเมืองบุญนิยม การเงินบุญนิยม สาธาณสุขบุญนิยมและศิลปะบุญนิยมซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. การศึกษานูญนิยม

เพื่อให้สอดคล้องกับกิจกรรมและการดำเนินชีวิตของชุมชนทางชุมชนปฐมอ โสภจึงทำการเปิดหลักสูตรการศึกษาให้กับสมาชิกชุมชนทุกระดับ ตั้งแต่ระดับอนุบาลถึงระดับอุดมศึกษา อาทิ โรงเรียนพุทธธรรมวันอาทิตย์ โรงเรียนสัมมาสิกขาปฐมอ โสภ โรงเรียนสัมมาอาชีพะปฐมอ โสภ และสัมมาสิกขาลัยวังชีวิตตามลำดับซึ่งทางชุมชนเป็นผู้กำหนดหลักสูตรการศึกษาเอง

นักเรียนและนิสิตที่มาศึกษาในชุมชนปฐมอ โสภแห่งนี้ ไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใด ๆ ทั้งสิ้นไม่ว่าจะเป็นอาหาร ที่พัก เครื่องแต่งกาย เครื่องเขียนและแบบเรียนทางชุมชนจะเป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายให้จนกว่าจะจบการศึกษา สำหรับรูปแบบการศึกษาของชุมชนจะเน้นการปฏิบัติมากกว่าการเรียนในเชิงทฤษฎีโดยให้นักเรียนได้ปฏิบัติจริงตามฐานงานของชุมชน โดยกำหนดให้นักเรียนโรงเรียนสัมมาสิกขาต้องศึกษาที่ฐาน โรงครัวกลางทุกคน ซึ่งถือเป็นฐานงานบังคับของหลักสูตรการศึกษาของชุมชนปฐมอ โสภ นอกจากนี้แล้วยังให้นักเรียนเลือกฐานงานอาชีพเทอมละ 1 ฐานงานอีกด้วยและการนำหลักของศีล 5 มาเป็นตัวประเมินผลการศึกษาของนักเรียนและนิสิตถึง

40% โดยผ่านกิจกรรมและกิจวัตรประจำวันของชุมชน จึงทำให้นักเรียนและนิสิตของชุมชนแห่งนี้ ไม่มีใครเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติดไม่ว่าจะเป็นบุหรี่ ยาบ้า เหล้า เบียร์และการพนันใด ๆ ทั้งสิ้น

2. กติกรรมบุญนิยม

กติกกรรมบุญนิยมเป็นการนำหลัก “สามอาชีพกฐาติ” มาเป็นแนวทางในการทำ กติกรรมของชุมชน ซึ่งประกอบด้วย 1) กติกรรมธรรมชาติ เป็นการปลูกพืชโดยไม่ใช้สารเคมีและ ปุ๋ยเคมีในการป้องกันกำจัดศัตรูพืชทุกชนิดทำให้ผลที่ได้รับปลอดสารพิษ ปลูกพืชหมุนเวียนและไม่ เฝ้าหน้าดิน 2) ขยะวิทยา คือการกำจัดขยะและแยกขยะเป็นสัดส่วนซึ่งเป็นการฝึกฝนให้สมาชิก ชุมชนรู้จักรับผิดชอบ รู้จักคิด และพิจารณาว่าสิ่งใดเป็นขยะประเภทใดเพื่อจะได้กำจัดได้ถูกต้อง และถือเป็นการทำบุญกับสิ่งแวดล้อมและ 3) ปุ๋ยสะอาด (ปุ๋ยหมักหรือปุ๋ยชีวภาพ) เป็นการนำขยะ เทียมซึ่งเป็นขยะที่สามารถแปรสภาพใหม่และนำมาหมุนเวียนใช้ใหม่ได้ อาทิ อุจจาระคน วัว สุกร เศษอาหาร เศษใบไม้ และใบหญ้า เป็นต้น ซึ่งเกิดขึ้นในชุมชนมาแปรสภาพเป็นปุ๋ยชีวภาพ และนำ จุลินทรีย์เพื่อนำมาใช้ในการเกษตร

จากหลักสามอาชีพข้างต้นทำให้การทำกติกกรรมของชุมชนมีการปลูกสวนผักพืช และสมุนไพรของสวนวิเวก สวนสวนทาง ฯลฯ ปราศจากการใช้ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง ยาเร่งดอก ยาฆ่า หญ้า ไม่มีการเฝ้าหน้าดิน มีการปลูกพืชหมุนเวียน มีการใช้ปุ๋ยหมักหรือปุ๋ยชีวภาพที่ชุมชนปฐมมโศกทำ ขึ้นมาเอง โดยนำขยะเทียมที่เกิดขึ้นในชุมชน อาทิ เศษใบไม้ อาหาร ผลไม้ มูลคน เป็นต้น และเศษ วัสดุคิบที่เหลือจากการผลิตของฐานงานต่างๆ อาทิ เศษหญ้าใบไม้จากการถากถางของสวนวิเวก สวนสวนทาง สวนพันปี สวนแก้วไร่ ก้อนเชื้อเห็ดที่หมดอายุของสวนเห็ด กากถั่วเหลือจากการผลิต เต้าหู้ เต้าเจี้ยว ปลาร้าเจของศาลากิจถั่วและศาลาเชื้อดี กากลูกเต๋อย ถั่วเขียว และงาจากศาลาชวนชื่น และเศษผักและผลไม้จากโรงครัวกลาง เป็นต้นมาทำการคลุกเคล้ากับรำอ่อน แกลบ ดินร่วน มูล สัตว์ และนำหมักชีวภาพที่หมักขึ้นเอง (น้ำจุลินทรีย์) พักทิ้งไว้ 20 วันก็สามารถนำมาใช้ในการทำ กติกรรมได้

3. การสื่อสารบุญนิยม

การสื่อสารของชุมชนปฐมมโศกจะเน้นการเผยแพร่และการผลิตสื่อธรรมะและ สาระเป็นหลักซึ่งทางชุมชนปฐมมโศกได้มีการจัดตั้ง “โรงพิมพ์กองทัพธรรมมูลนิธิ” ซึ่งทำหน้าที่ ในการพิมพ์หนังสือธรรมะชาวอโศกไม่ว่าจะเป็นหนังสือสารอโศก ดอกบัวน้อยและหนังสือดอก หญ้าเพื่อแจกให้ชาวอโศกและญาติธรรมชาวอโศกที่สนใจอ่าน โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใด ๆ ทั้งสิ้น “ชมรมเพื่อนช่วยเพื่อน” ซึ่งทำหน้าที่ในการผลิตสื่อธรรมะออกทางอากาศสถานีวิทยุกระจายเสียง ซึ่งอยู่ชั้น 4 ของศาลางานที่ให้ความรู้เกี่ยวกับกติกกรรมไร้สารพิษและกติกกรรมธรรมชาติ “ศาลา เสี่ยง” ทำหน้าที่กระจายเสียงไปทั่วชุมชนและให้บริการสื่อที่เป็นสาระและความบันเทิงต่าง ๆ โดย

ส่วนใหญ่จะเปิดเทศกาลของสมณะโพธิรักษ์ และสมณะชาวอโศกที่ได้ไปเทศนาในสถานที่ต่าง ๆ และข่าวสารที่สำคัญภายในประเทศและต่างประเทศให้สมาชิกชุมชนรับทราบ ในขณะที่ “ศาลาวิหาร” จะมีการเปิดสื่อทางโทรทัศน์ให้สมาชิกชุมชนได้รับฟังข่าวสารและความบันเทิงโดยในช่วงเวลา 10.00 – 12.00 นาฬิกา ซึ่งอยู่ในช่วงของรับประทานอาหารจะเปิดข่าวสารและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นภายในประเทศและต่างประเทศให้สมาชิกชุมชนได้รับทราบ และช่วงเวลา 18.00 – 20.30 นาฬิกา จะเป็นการเปิดภาพยนตร์หรือละครซึ่งได้รับการกลั่นกรองจากชุมชนแล้วให้สมาชิกชุมชนได้ชมกันซึ่งทุกครั้งที่สมาชิกชุมชนมาชมภาพยนตร์หรือละครจะต้องมีการช่วยชุมชน “จ่ายค่าไฟ” โดยให้สมาชิกชุมชนที่มาชมแสดงความคิดเห็นและวิจารณ์ภาพยนตร์หรือละครดังกล่าวโดยมีสมณะเป็นผู้ซักถามสมาชิกชุมชนที่มาชม

นอกจากนี้ยังมี “บ้านห้ำดาว” ซึ่งเป็นแหล่งผลิตเทปธรรมะสมณะโพธิรักษ์ สมณะชาวอโศกและบริการให้ยืมเทปธรรมะสำหรับสมาชิกชุมชนและญาติธรรมชาวอโศก “ห้องบันทึกเสียงป่าดัดโห้” ผลิตสื่อทางเสียงดนตรีและบทเพลงเกี่ยวกับธรรมะซึ่งมีความทันสมัยมากอยู่ชั้น 6 ของศาลาสัมมาสิกขา “ชมรมสื่อสาระ” ผลิตสื่อ วีดีโอ ซีดี เกี่ยวกับธรรมะเพื่อการเผยแพร่และจำหน่าย “สถานีวิทย์เพื่อชุมชน” เป็นสถานีวิทย์เพื่อประชาชนจัดตั้งขึ้นด้วยความร่วมมือระหว่างชุมชนปฐมอโศกและชุมชนพระประโทนในระบบ FM คลื่นความถี่ 108 MHz ซึ่งอยู่ชั้น 6 ของศาลาสัมมาสิกขาซึ่งมีรูปแบบในการจัดรายการเหมือนกับการจัดรายการวิทยุทั่วไปแต่จะเน้นในเรื่องของธรรมะและกิจกรรมของชาวอโศกเป็นหลักโดยให้สมาชิกชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดรายการไม่ว่าจะเป็นสมณะและสิกขมาตุ คนวัดชาวชุมชน นักเรียนและนิสิต ขึ้นอยู่ว่าช่วงเวลาที่จัดทำรายการนั้นพูดเรื่องใด

4. อุตสาหกรรมบุญนิยม

อุตสาหกรรมของชุมชนปฐมอโศกจะเน้นการผลิตสิ่งของที่มีความจำเป็นในการดำรงชีพเพื่อใช้บริโภคในชุมชนที่โดยเฉพาะปัจจัยสี่ซึ่งประกอบด้วย อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่พักอาศัยและยารักษาโรค การผลิตของชุมชนเน้นการใช้แรงงานสมาชิกชุมชนเป็นหลักซึ่งสอดคล้องกับหลักการปฏิบัติธรรมของชาวอโศกที่มุ่งเน้นการทำงานมาก อาทิ การผลิตเต้าเจี้ยว ซีอิ้ว ปลา ร้าเจ กะปิเจ น้ำยาล้างจาน และแชมพู เป็นต้น แต่กระนั้นก็มีบางฐานงานที่มีการนำเครื่องจักรมาใช้ในการผลิต อาทิ ฐานงานการตัดเย็บเสื้อผ้าและเครื่องนอนมีการนำเครื่องเย็บผ้าทั้งแบบมอเตอร์และใช้เท้ามาช่วยในการผลิตซึ่งเป็นเครื่องจักรที่ไม่มีความซับซ้อนมากแต่ก็มีการผลิตบางอย่าง ที่มีการนำเครื่องจักรมาช่วยในการผลิตซึ่งเป็นเครื่องจักรที่มีความซับซ้อนมากเช่น ฐานงานการผลิตเต้าหู้แผ่น และฐานงานการผลิตยาสมุนไพร เป็นต้น การผลิตของชุมชนจะไม่มีการผลิตทุกวันจะมีการผลิตเป็นบางวันเท่านั้น ส่วนกระบวนการผลิตของชุมชนปฐมอโศกจะมีการวางแผนในการใช้วัตถุดิบ

อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมาก ยกตัวอย่าง ศาลากิจถั่วซึ่งทำหน้าที่ในการผลิตเต้าหู้แผ่น น้ำเต้าหู้ เมื่อวัตถุดิบเหลือจากการผลิตก็นำส่งไปยังศาลาเชื่อดีเพื่อนำไปผลิตเป็นกะปิเจ ปลาแร่เจ ปลาเค็มเจ ส่วนกากที่เหลือจากขั้นตอนนี้ก็จะนำไปสู่โรงปุ๋ยเพื่อผลิตเป็นปุ๋ยหมัก นอกจากนี้ในแต่ละฐานงานของชุมชนยังมีการจัดวางท่อระบายน้ำ บ่อพักและบ่อนำบำบัดน้ำเสียอย่างเป็นระบบ ในการบำบัดน้ำของชุมชนปฐมอโศกจะใช้น้ำจุลินทรีย์ที่สกัดจากผลไม้รสเปรี้ยวมาใส่ในบ่อนำบำบัดเพื่อช่วยปรับสภาพน้ำให้ดีขึ้นก่อนจะปล่อยลงสู่คลองและแม่น้ำ หรือนำไปใช้ในการเกษตรต่อไป ยกตัวอย่าง ศาลาชวนชื่นซึ่งทำหน้าที่ผลิตอาหารเสริมสุขภาพจากงา ถั่ว ถูกเคี้ยว ก็จะมีบ่อพักน้ำ และมีการวางท่อระบายน้ำลงสู่สวนผัก และต้นไม้เนื่องจากน้ำที่ทำความสะอาดลูกเคี้ยว ถั่ว และงา ซึ่งมีธาตุฟอสฟอรัส ธาตุเหล็ก ธาตุแคลเซียมซึ่งเป็นปุ๋ยที่ดีให้กับพืชผักและต้นไม้ ส่วนศาลากิจถั่ว ศาลาเชื่อดีก็จะมีบ่อนำบำบัดน้ำเสียและบ่อพักน้ำเช่นกัน

5. ธุรกิจการค้าบุญนิยม

ธุรกิจการค้าของชุมชนนั้นจะยึดหลักการค้าระบบบุญนิยม 5 ประการ คือ ขายถูก ไม่ฉวยโอกาส ขันอุดมสาหะ ประณีตประหยัดและซื่อสัตย์เสียสละ โดยไม่มุ่งหวังผลกำไรเป็นเงิน และวัตถุแต่คำนึงถึงเรื่องบุญที่ว่าการให้หรือการเสียสละเป็นการได้กำไร โดยมีการกำหนดราคาสินค้าไว้ 4 ระดับ คือ ขายต่ำกว่าราคาท้องตลาด ขายเท่าทุน ขายต่ำกว่าทุนและแจกฟรี(สุนัย เศรษฐบุญสร้าง 2545, 37-38) โดยจัดโรงบุญเพื่อแจกอาหารฟรีในวันสำคัญ อาทิ วันขึ้นปีใหม่ วันแม่แห่งชาติและวันพ่อแห่งชาติ เป็นต้น

6. การบริโภคบุญนิยม

การบริโภคบุญนิยมในที่นี้จะรวมถึงการอุปโภคด้วย การอุปโภคบริโภคของชุมชนปฐมอโศกเป็นการอุปโภคบริโภคเพื่อยังชีพไม่คิดในรูป รส กลิ่น และไม่เป็นการเบียดเบียนตนเอง ผู้อื่นและธรรมชาติ กล่าวคือ การอุปโภคบริโภคของชาวปฐมอโศกเป็นการตอบสนองเพื่อการยังชีพ เน้นปัจจัยสี่เป็นหลักไม่คิดในรูป รสและกลิ่นของอาหาร และมีการอุปโภคบริโภคเท่าที่จำเป็น ไม่ฟุ่มเฟือย มีการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และแบ่งปันแก่ผู้อื่นซึ่งมีลักษณะการบริโภคดังกล่าวทำให้ชุมชนมีการแสวงหาทรัพยากรธรรมชาติและปัจจัยการดำรงชีพน้อยลงซึ่งเป็นการไม่เบียดเบียนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ชุมชนปฐมอโศกจะมีการอุปโภคในลักษณะกินการใช้ร่วมกัน ร่วมกันทำ ร่วมกันกิน ร่วมกันใช้ เมื่อทำมาหาได้ก็จะนำมาไว้ส่วนกลางเพื่อร่วมใช้สอยบริโภคทั่วกันทั้งชุมชนปฐมอโศกได้จัดโรงครัวกลางเพื่อเป็นศูนย์กลางในการประกอบอาหารให้กับสมาชิกชุมชน ส่วนด้านเครื่องนุ่งห่มทางชุมชนปฐมอโศกก็มีห้องตัดเย็บซึ่งทำหน้าที่ในการตัดเย็บและซ่อมแซมเสื้อผ้าให้กับสมาชิกชุมชน ด้านที่พักอาศัยชุมชนก็มีการจัดบ้านพักให้สมาชิกชุมชนทุกคนอย่างเป็น

สัดส่วนแยกคามฐานะ อาทิ สมณะจะพักคามกุฎิในเขตที่พักสมณะ คนวัดชายจะพักคามกุฎิของสมณะ ส่วนสิกขมาตุจะพักคามกุฎิไม้ในเขตที่พักของสิกขมาตุ กรัก และปะหณิงจะพักคามกุฎิในเขตของสิกขมาตุในเขตที่พักคนวัดหญิงซึ่งอยู่รอบบริเวณศาลาอโศกรำลึก ส่วนคนวัดฝ่ายหญิงที่มีอายุมากก็จะพักที่ศาลาอโศกรำลึก ชาวชุมชนจะพักในเขตหมู่บ้าน โดยมีบ้านพักเป็นหลัง ๆ ส่วนนักเรียนสัมมาสิกขาฝ่ายหญิงจะพักที่ศาลากลับขวัญ ในขณะที่นักเรียนสัมมาสิกขาฝ่ายชายจะพักที่ศาลาคล้ายทุกซ์ ด้านการรักษาพยาบาลทางชุมชนก็ได้จัดบ้านอารมณดีซึ่งเป็นที่พักและรักษาผู้ป่วยบ้านปัจฉยส์ทำหน้าที่ในการประกอบอาหารให้ผู้ป่วยภายในชุมชนและบ้านพลาภิบาลที่รักษาพยาบาลผู้ป่วยด้วยการอบสมุนไพร บีบ นวด และจับเส้น

จากการบริโศกข้างต้นให้ชาวปฐมอโศกมีการอุปโภคบริโภคเท่าที่จำเป็นไม่ฟุ่มเฟือย มีการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และแบ่งปันแก่ผู้อื่นซึ่งสามารถตอบสนองความต้องการของสมาชิกชุมชนได้อย่างทั่วถึงและพอเพียง

7. การเมืองบุญนิยม

การเมืองของชุมชนปฐมอโศกจะเน้นการพัฒนาประชาธิปไตย โดยให้สมาชิกชุมชนทุกคนมีความเสมอภาค มีอิสระและเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น การเมืองในชุมชนปฐมอโศกจะดำเนินการ โดยมีพรรคเพื่อฟ้าดินซึ่งเป็นพรรคการเมืองเพียงพรรคเดียวที่เกิดขึ้นในชุมชนชาวอโศกซึ่งยึดหลักการว่า “เศรษฐกิจพึ่งตนเอง ชุมชนเข้มแข็ง ประชาธิปไตย และประเทศไทย” การจัดตั้งพรรคเพื่อฟ้าดินจะมีการดำเนินตามกฎระเบียบของการจัดพรรคการเมืองทั่วไป แต่พรรคเพื่อฟ้าดินจะมีความแตกต่างกับพรรคการเมืองอื่นตรงที่พรรคเพื่อฟ้าดินของชาวอโศกไม่มีส่งตัวแทนเพื่อลงสมัครรับเลือกตั้งทางการเมือง

การเมืองบุญนิยมดังกล่าวทำให้ทุกครั้งที่ชุมชนมีการประชุมและการกำหนดกฎระเบียบของชุมชนจะเปิดโอกาสให้สมาชิกชุมชนทุกคนมีสิทธิเข้าร่วมรับฟังการประชุม มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นและร่วมกันตัดสินใจในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชุมชนเนื่องจากทุกคนมีสิทธิเป็นเจ้าของชุมชนอย่างเท่าเทียมกันทุกคน ดังนั้นกฎระเบียบที่ออกมาจึงเป็นกฎที่เกิดขึ้นมาจากสมาชิกชุมชนหรือเบื้องล่างมิใช่เบื้องบนหรือผู้นำชุมชนเพียงฝ่ายเดียวจึงทำให้สมาชิกชุมชนทุกคนยอมรับและพร้อมปฏิบัติตามกฎระเบียบ นอกจากนี้สมาชิกยังสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างอิสระเสรีภาพแต่ต้องอยู่ภายใต้กฎระเบียบของชุมชน

8. การเงินบุญนิยม

จากการดำเนินชีวิตของชาวปฐมอโศกที่ยึดหลักระบบสาธารณโภคีที่เน้นทำมาหาได้ก็เอามาไว้ส่วนกลางเพื่อใช้กินใช้กันร่วมกันจึงทำให้รายได้ทั้งหมดไม่ว่าจะมาจากธุรกิจการค้าและการบริการก็จะนำมารวมกันเป็นส่วนกลางและเบิกจ่ายจากส่วนกลางซึ่งอยู่ในความดูแลของ

ฝ่ายการเงินโดยให้สมาชิกชุมชนคนหนึ่งเป็นผู้รับผิดชอบในการทำบัญชีรายรับ รายจ่ายของฐานงาน และกิจกรรมต่างๆ ภายในชุมชน สมาชิกชุมชนทุกคนสามารถเบิกเงินเพื่อใช้จ่ายได้แต่ต้องได้รับการอนุมัติจากคณะกรรมการเสียก่อนไม่ว่าเป็นค่าใช้จ่ายในการเดินทาง การรักษาพยาบาลภายนอกชุมชน ตลอดจนค่าเล่าเรียน เป็นต้น

9. สาธารณสุขบัญญัติ

สาธารณสุขของชุมชนปฐมอโศกเป็นการรักษาขั้นพื้นฐานที่เน้นการรักษาด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การพักผ่อนให้เพียงพอ ทานน้ำให้มาก ๆ ทานอาหารไม่ปรุงแต่ง และการใช้สมุนไพรในการรักษาของชุมชนนั้นทั้งรับประทาน นวด และอบ เป็นต้น โดยทางชุมชนได้มีการจัดบ้านอารมณดีที่ทำหน้าที่ดูแลผู้ป่วยซึ่งมีการแบ่งงานออกเป็น 3 แผนก คือ 1) แผนกฉุกเฉินเกี่ยวกับอุบัติเหตุ มีพยาบาลวิชาชีพบริการประจำอยู่ 2) แผนกคนไข้ใน ให้คำปรึกษาเพื่อผ่อนคลายให้หายเครียด และ 3) หน่วยการแพทย์ทางเลือก ใช้ยาจำพวกสมุนไพร อบตัว ผิงเข็ม มีเตียงคนไข้ 40 เตียง เครื่องมือผ่าตัดเล็ก เครื่องมือทำแผล เครื่องวัดความดัน ฯลฯ ให้บริการเกี่ยวกับคอร์สอบรม การป้องกันโรค ออกกำลังกาย ส่งเสริมการช่วยเหลือตัวเองและแนะนำการดูแลตนเอง นอกจากนี้ชุมชนปฐมอโศกยังมีคลินิกทันตกรรม บ้านปลาพิบาลทำหน้าที่รักษาผู้ป่วยในการบีบ นวด จับ เส้นและอบสมุนไพร และบ้านปัจจัยสี่ทำหน้าที่จัดอาหารให้ผู้ป่วยอีกด้วย

10. ศิลปะบัญญัติ

ชุมชนปฐมอโศกมุ่งสอนให้สมาชิกชุมชนรู้จักคุณค่าของศิลปะและวัฒนธรรมไทยโดยการถ่ายทอดศิลปะวัฒนธรรมโดยการปลูกฝังผ่านทางกิจกรรมประจำวันของชุมชนและสื่อต่าง ๆ อาทิ การแต่งกายที่เน้นความเป็นไทยสวมเสื้อผ้าฝ้าย ผ้าหม้อฮ่อม ผู้หญิงนุ่งผ้าถุงซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์ของความเป็นไทย การปลูกสร้างบ้านเรือนแบบไทย การแกะสลักฝาผนัง การคิดคำสุภาษิตคำพังเพยตามต้นไม้ (ต้นไม้พูดได้) การตั้งชื่อสมาชิกชุมชนที่แสดงความเป็นไทย เช่น การตั้งชื่อสมาชิกชุมชนว่า น้ำดิน รวงข้าว ดำนานบุญ ดำนานฟ้า วงศ์ศีล เป็นต้น และการตั้งชื่อบ้านพักอาคารและสถานที่ต่าง ๆ ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวเพื่อเป็นเครื่องเตือนใจในการปฏิบัติธรรม เช่น ลำธารสมรรถภาพ ศาลากลับขวัญ สวนสามมา และสวนวิเวก เป็นต้น

การทักทายและทำความเคารพผู้อาวุโสซึ่งทางชุมชนปฐมอโศกจะทักทายด้วยการสวัสดีว่า “เจริญธรรม” หรือ “สำนึกดี” เป็นต้นจากบริบทที่ได้กล่าวมาทำให้สมาชิกชุมชนได้รับการซึมซับวัฒนธรรมอันดีงามของชาวไทยอย่างอัตโนมัติซึ่งกลมกลืนให้สมาชิกชุมชนเป็นคนรู้จักนอบน้อมถ่อมตน รู้จักช่วยเหลือเกื้อกูลกันและแบ่งปันกัน

จากการนำหลักระบบบัญญัติมาใช้ในกิจกรรมของชุมชนทั้ง 10 ด้านทำให้สมาชิกชุมชนได้รับการตอบสนองด้านปัจจัยสี่ได้อย่างเพียงพอและทั่วถึงโดยที่ไม่เบียดเบียนตนเอง

ผู้อื่นและสิ่งแวดล้อมกล่าวได้ว่า การพัฒนาวิถีพุทธและระบบบุญนิยมพบว่าพุทธศาสตร์การพัฒนาทั้งสองล้วนเป็นหลักการที่นำหลักคำสอนทางศาสนามาเป็นเครื่องขัดเกลาและพัฒนาชาวปฐมอโศก เป็นทรัพยากรที่มีคุณภาพที่มีจิตใจเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ ชยันอดทน มีความรับผิดชอบ มีศีลธรรม จริยธรรมและมีสุขภาพดีทั้งร่างกายและจิตใจ พร้อมทั้งจะเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ของชุมชนไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมอันนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

ชุมชนอโศก จัดเป็นแบบอย่างของชุมชนที่พยายามพึ่งตนเอง ลดการพึ่งพาภายนอก โดยใช้หลักคิดเศรษฐกิจพอเพียง และพื้นฐานระบบเศรษฐกิจบุญนิยม เป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนสู่การพึ่งตนเอง กนกศักดิ์ แก้วเทพ (2547) อธิบายไว้ว่า การพึ่งตนเองของชุมชนอโศก จะมีความแตกต่างจากชุมชนอื่นคือ เป็นการพึ่งตนเองทั้งชุมชน ไม่ใช่การพึ่งตนเองของปัจเจกชน นอกจากนี้ชุมชนศรีอโศกยังสามารถพึ่งตนเองในเรื่องปัจจัยสี่ ซึ่งเป็นความจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์ ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค กล่าวคือ

1. อาหาร คนในชุมชนอโศกจะประกอบอาหารมังสวิรัตเหมือนกันหมดแต่จะมีความแตกต่างในเรื่องของจำนวนมือและเวลารับประทานอาหาร เช่น สมณะและคนวัดรับประทานเพียง 1 มือใน 1 วัน ส่วนชาวชุมชนและนักเรียนผู้ใหญ่ (อุดมศึกษา) และนักเรียนมัธยมศึกษา รับประทานวันละ 2 มือ ขณะที่นักเรียนระดับประถมศึกษา รวมทั้งเด็กเล็กระดับอนุบาล เป็นสมาชิกกลุ่มเดียวกันที่รับประทานอาหารวันละ 3 มือ

สำหรับวัตถุดิบที่ใช้ประกอบอาหาร จะเป็นผลผลิตที่ชุมชนผลิตเอง ทั้งข้าวสาร พืชผัก ผลไม้ มีบางส่วนที่ต้องซื้อจากภายนอก เช่น เกลือหรือโปรตีนเกษตร ตามบ้านเรือนที่มีการทำอาหาร สามารถแบ่งวัตถุดิบจากโรงครัว ส่วนเครื่องปรุงหรืออาหารแห้งก็สามารถเบิกได้จากกองทุนปัจจัย 4 หรือแบ่งมาจากโรงครัวก็ได้ กรณีสมาชิกที่ไม่ต้องการรบกวนโรงครัว ก็สามารถเก็บจากสวนหรือแปลงผักของชุมชน หรือหากพอมีรายได้ สามารถซื้อจากร้านค้าในชุมชนได้เช่นกัน

2. เครื่องนุ่งห่ม รูปแบบการแต่งกายของสมาชิกในชุมชนจะมีความเป็นเอกลักษณ์ แตกต่างกันตามฐานะ โดยที่สมณะจะแต่งกายเช่นเดียวกับพระสงฆ์ในพุทธศาสนา กระแสหลักเป็นแต่สีของผ้าจะเป็นสีกรัก สำหรับคนวัด ชาวชุมชนและอุดมศึกษา ส่วนใหญ่แต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีน้ำเงินหรือสีอื่นที่ไม่ฉูดฉาด เช่น สีน้ำตาล สีดำ โดยฝ่ายชายจะใส่กางเกงขายาว เสื้อแขนสั้นหรือยาวก็ได้ ส่วนฝ่ายหญิงจะนุ่งผ้าถุง ใส่เสื้อแขนสั้นหรือยาวก็ได้เช่นกัน ด้านเด็กนักเรียนจะมีเครื่องแบบเฉพาะ คือ ฝ่ายชายจะนุ่งกางเกงขายาว เสื้อแขนยาวสีน้ำเงินปัดตราสัญลักษณ์ที่กระเป๋าสีเสื้อ และชื่อสกุลบนอกเสื้ออีกด้านหนึ่ง ขณะที่ฝ่ายหญิงเปลี่ยนจากกางเกงเป็นผ้าถุงแทน ส่วนเสื้อนั้นจะเหมือนกัน

เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่มของชุมชนส่วนใหญ่เป็นการผลิตโดยชุมชนเอง นับตั้งแต่การปั่นด้าย การทอผ้า การย้อมสีธรรมชาติ จนถึงขั้นของการตัดเย็บ แต่เนื่องจากสมาชิกมีจำนวนมาก ประกอบกับการขาดกำลังคน ในกระบวนการผลิตทั้งการปั่นด้ายและการทอผ้าซึ่งเป็นหน้าที่ของผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน ทำให้ไม่สามารถผลิตเสื้อผ้าได้เพียงพอกับความต้องการบริโภค ชุมชนจึงได้แก้ปัญหาด้วยการซื้อด้ายและผ้าจากภายนอกมาใช้ในการตัดเย็บเสื้อผ้าแจกจ่ายให้สมาชิก

3. ที่อยู่อาศัย ที่พักในชุมชนจะจัดเป็นสัดส่วนแยกตามฐานะ กล่าวคือสมณะพักตามกุฏิไม้หลังเล็ก ๆ กระจายเป็นกลุ่มอยู่ในเขตพุทธสถาน และมีที่พักกลาง สำหรับสมณะที่อาพาธ โดยเฉพาะ เพื่อความสะดวกในการดูแล ด้านคนวัด พักที่เป็นส่วนกลางของชุมชน โดยผู้ชายพักที่เป็นชาวเหินฟ้า ผู้หญิงพักอยู่ที่บ้านชาวดิน

สำหรับชาวชุมชนจะพักอยู่ในเขตหมู่บ้าน โดยมีบ้านพักเป็นหลัง ๆ ซึ่งได้รับอนุญาตจากชุมชนให้ปลูกสร้างขึ้น บ้านเรือนในชุมชนมีหลายประเภท ขึ้นอยู่กับสิทธิความเป็นเจ้าของและผู้อยู่อาศัย โดยมีทั้งบ้านที่เป็นเจ้าของปลูกสร้างและอยู่อาศัยเอง รวมถึงบ้านที่ผู้อื่นสร้างแต่ไม่ได้อยู่อาศัย หรือมาพักอาศัยเป็นคราว ๆ ซึ่งชุมชนจะเป็นผู้ดูแลจัดการการใช้ประโยชน์ โดยจัดให้สมาชิกที่ไม่มีบ้าน ได้พักอาศัย หรือจัดสำรองไว้เป็นที่พักสำหรับแขกที่เข้ามาพักในชุมชน ส่วนบุตรศึกษานั้นจะกระจายกันพักตามบ้านที่ยังว่างอยู่หรือพักกับชาวชุมชน นอกจากนี้ยังมีบุตรศึกษาชายจำนวนหนึ่งพักประจำอยู่ที่ไร่ 39 นอกเขตชุมชน เพื่อสะดวกในการดูแลผลผลิตทางการเกษตร โดยจะกลับมาร่วมกิจกรรมในชุมชน ด้านที่พักเด็กนักเรียนมัธยมนั้น นักเรียนชายพักรวมกันทั้งหมดที่ชั้นบนของศาลาในชุมชน ด้านที่พักสำหรับเด็กนักเรียนหญิงแยกพักตามบ้านแต่ละหลังที่ว่างในเขตหมู่บ้านเป็นกลุ่ม ๆ ละประมาณ 4-5 คนต่อหลัง ขณะที่เด็กประถมหรือเด็กเล็กจะพักรวมกับผู้ปกครอง

4. ยารักษาโรค ชุมชนศรีษะอโศกจะมีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการดูแลรักษาสุขภาพและการรักษาพยาบาลโดยตรง คือ อโรคยาศาลา เมื่อสมาชิกเจ็บป่วย ไม่สบายสามารถเข้ารับการรักษาพยาบาลในขั้นต้น โดยไม่เสียค่าใช้จ่ายใด ๆ มีที่พักและฝ่ายประกอบอาหารเฉพาะ เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ผู้ป่วย หากสมาชิกรายใดมีอาการหนัก จะส่งต่อไปยังโรงพยาบาลอำเภอหรือจังหวัดตามลำดับ สำหรับการรักษาพยาบาลนั้น มีทั้งการรักษาด้วยแพทย์แผนใหม่และการรักษาด้วยแพทย์แผนไทยเพื่อสร้างทางเลือกในการรักษาพยาบาลให้แก่สมาชิกในชุมชนอีกด้วย

นอกจากนี้ จากการศึกษาเรื่องการพัฒนาชุมชนพึ่งตนเอง : กรณีศึกษาศรีษะอโศก ของกิตติกร สุนทรานุกฤษ์ (2543: 57-66) สะท้อนให้เห็นถึงความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชนศรีษะอโศกในด้านต่าง ๆ ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง กล่าวคือ

การผลิตเน้นการผลิตบนหลักการที่ไม่เบียดเบียนธรรมชาติ และตนเองสร้างสรรค์ไม่มอมเมาเป็นประโยชน์ต่อมนุษย์ มีสาระเนื้อหาเป็นเหตุปัจจัยจำเป็นแห่งการดำรงชีวิต

การบริโภค เป็นการบริโภคอย่างรู้จักสาระ ประณีต ประหยัด ไม่ติดในรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส หรือเป็นการบริโภคอย่างไม่มีกาม ลการบริโภคที่เกินความจำเป็นในการดำรงชีวิต

การจัดสรร อยู่บนพื้นฐานของสาธารณะ โภคิ โดยสมาชิกทำการผลิตร่วมกันโดยไม่หวังสิ่งตอบแทน และผลผลิตที่ได้ เป็นของส่วนกลางที่สมาชิกทุกคนสามารถกินใช้ร่วมกัน อย่างเอื้อเพื่อแบ่งปันกัน โดยไม่สะสม กักตุนเกินความจำเป็น

ดังนั้น การพึ่งตนเองทางด้านเศรษฐกิจของชุมชนศรีษะอโศก จะอยู่บนหลักการสาธารณ โภคิ ที่สมาชิกร่วมกันถือครองทรัพย์สินและทำมาหากินร่วมกัน เป็นของส่วนกลาง โดยมุ่งเน้นการผลิตภักดิ์ หรือสินค้าทางด้านกสิกรรมและการแปรรูปที่ตอบสนองความจำเป็นต้องการใช้ในชีวิตประจำวัน ทั้งนี้ ผลผลิตที่ได้จะถูกจัดสรรออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนแรกสำหรับการบริโภคในชุมชน เป็นสวัสดิการที่ชุมชนจัดสรรให้กับสมาชิกทุกคนโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย ครอบคลุมความจำเป็นพื้นฐานทางด้านปัจจัยสี่ เป็นการจัดสรรอย่างเพียงพอในการดำรงชีวิต ส่วนที่เหลือจะใช้เพื่อการแจกจ่ายหรือจำหน่าย โดยการจำหน่ายนั้นต้องอยู่บนแนวทางของธุรกิจบุญนิยม 4 ระดับ คือ แจกฟรี ขายต่ำกว่าทุน ขายเท่าทุน และขายต่ำกว่าตลาด ทั้งนี้เพื่อต้องการให้เกิดประโยชน์สูงสุดจากการนำเงินมาหมุนเวียนขยายกิจการของชุมชนให้กว้างขวาง มั่นคง และสามารถช่วยเหลือเกื้อกูลช่วยเหลือสังคมภายนอกได้ โดยเฉพาะในด้านการศึกษา และการเป็นแหล่งถ่ายทอดความรู้ของชุมชน (กิตติกร สุนทรานุรักษ์ (2543: 203-220)

โดยสรุป องค์ความรู้ของชุมชนศรีษะอโศก ทั้งในเรื่องของชุมชนบุญนิยมและเศรษฐกิจพอเพียงข้างต้น เป็นสิ่งที่เชื่อมโยงและสัมพันธ์กัน โดยชุมชนได้นำหลักคิดระบบบุญนิยมมากประยุกต์ใช้ โดยมุ่งการสร้างคน ที่มีสำนึกต่อส่วนร่วม มีจิตวิญญาณในการรับใช้ ทำงานเสียสละเพื่อส่วนรวม ไม่มุ่งเน้นเรื่องเงินหรือผลประโยชน์ส่วนตัว ร่วมกันสร้างชุมชนที่มีการกินอยู่แบบพอเพียง มีการผลิต การบริโภค แบบครบวงจรและเพียงพอต่อความจำเป็นในการบริโภคของคนทั้งชุมชน โดยการพึ่งพาภายนอกให้น้อยที่สุดจนถึงขั้นไม่พึ่งพาภายนอกเลย

การสร้างชุมชนที่มีระบบเศรษฐกิจพอเพียงและพึ่งตนเองได้ ดังเช่นกรณีชุมชนศรีษะอโศกนั้น คงเป็นไปได้ยากหากสมาชิกในชุมชนไม่ได้รับการฝึกฝนและพัฒนาจิตวิญญาณตามความเชื่อของระบบบุญนิยม ทั้งนี้ สามารถสังเคราะห์ลักษณะของชุมชนบุญนิยม ที่นำมาสู่การสร้างชุมชนเป็นอยู่แบบพอเพียงและพึ่งตนเองได้ผ่านกรณีชุมชนศรีษะอโศก ดังนี้

1. ฐานคิดของชุมชน เน้นการพัฒนาให้สมาชิกให้มีความงอกงามทางด้านจิตวิญญาณ สร้าง คนดีมีศีล มีความเชื่อว่าการทำงานหนัก การเสียสละ การปฏิบัติตนอย่างมีคุณค่าเพื่อประโยชน์ส่วนรวม โดยไม่เน้นประโยชน์ส่วนตน เป็นการสะสม “บุญ”

2. เป้าหมายของชุมชน มุ่งสร้างชุมชนและสังคมแบบอารยะ ซึ่งเป็นชุมชนที่ทุกคนยึดมั่นและปฏิบัติตนอยู่ในศีลในธรรม อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ไม่มุ่งประโยชน์ส่วนตน จัดได้ว่าเป็นลักษณะของชุมชนซึ่งทวนกระแสสังคมในปัจจุบัน ที่มุ่งสู่การสร้างควมร่ำรวย ความเจริญทางด้านวัตถุ ยึดถือ “เงิน” เป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิต

3. กิจกรรมของชุมชน อยู่บนพื้นฐานการผลิตของกิน ของใช้ตามความจำเป็นอย่างเพียงพอ เพื่อการบริโภคและใช้ประโยชน์ร่วมกันของชุมชนสมาชิกในชุมชนร่วมกันทำการผลิต โดยไม่มีการตอบแทน เป็นการผลิตแบบครบวงจรตั้งแต่การผลิต การแปรรูปที่ไม่เบียดเบียนธรรมชาติ ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม และการตลาด ที่ไม่มุ่งแสวงหากำไร

4. ผลที่เกิดขึ้น ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจอย่างพอเพียงและครบวงจร โดยเฉพาะในด้านปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยา รัักษาโรค เป็นระบบสวัสดิการกลางสำหรับสมาชิกทุกคนในชุมชนซึ่งทุกคนสามารถใช้ประโยชน์ร่วมกันได้อย่างเท่าเทียม คนในชุมชนมีชีวิตอยู่อย่างมีความสุข เรียบง่าย ดำรงตนและดำเนินชีวิตตามหลักคำสอนของศาสนา ท่ามกลางบรรยากาศสิ่งแวดล้อมที่ดี ได้บริโภคอาหารที่ปลอดภัยต่อสุขภาพ มีส่วนร่วมในการสร้างชุมชนและสืบทอดเอกลักษณ์ของชุมชนสู่คนรุ่นลูกหลาน นอกจากนี้ยังได้ถ่ายทอดประสบการณ์ บทเรียนของชุมชนให้แก่ชุมชนอื่นและสังคมภายนอกได้เรียนรู้เพื่อนำไปประยุกต์ใช้

กล่าวโดยสรุป “ระบบบุญนิยม” จึงเป็นระบบของการให้มากกว่าการรับ ทรัพย์ของชาวบุญนิยมหมายถึงความรู้ความสามารถ และความขยัน ไม่ใช้วัตถุภายนอก ความร่ำรวยวัดได้จากการเป็นผู้ให้มากกว่ากอบโกย เกิดระบบสังคมแบบช่วยเหลือเอื้ออาทรระหว่างกัน และมีการดำรงชีพแบบพึ่งตนเอง

นอกจาก สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) (2552) ได้ศึกษาโครงการสนับสนุน การจัดสวัสดิการชุมชน เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้สู่การพึ่งตนเอง ศึกษากรณี กองบุญสวัสดิการวันละบาท ตำบลคอนแร่ อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี ที่ใช้แนวคิดการทำบุญวันละบาท ก่อตั้งเมื่อ 5 ธันวาคม 2549 สมาชิกเริ่มแรก 693 ราย ปัจจุบัน (ปี พ.ศ. 2552) 837 ราย เงินทุนเริ่มแรก 22,847 บาท ปัจจุบัน 140,440 บาท หลังจากการก่อเกิดกลุ่มกองบุญสวัสดิการวันละบาทตำบลคอนแร่ ตั้งแต่เริ่มก่อตั้งจนกระทั่งเกิดเป็นรูปธรรม การคุ้มครองบุญสวัสดิการ 9 เรื่อง ทั้งนี้ใช้หลักทำบุญแล้ว ผลบุญจะคุ้มครองภายใน 180 วัน ไม่ต้องรอชาติหน้า เป็นการให้อย่างมีคุณค่า รับอย่างมี

ศักดิ์ศรี ผลบุญนี้เพื่อสร้างสวัสดิการแก่เพื่อนทุกข์ที่เป็นสมาชิกด้วยกัน เริ่มเกิดกระแสการช่วยเหลือเกื้อกูลกันอย่างต่อเนื่อง ทำให้แกนนำคนทำงาน รวมทั้งคณะกรรมการเกิดพลังใจที่จะทำงานต่อ อีกทั้งเริ่มมีคนจากภายนอกเข้ามาเรียนรู้ด้วย และเริ่มมีคนเสนอตัวต้องการเป็นสมาชิกรุ่น 3 อีกมาก คงจะเห็นได้ว่านี่คือ วัฏจักร “การทำบุญแล้วได้บุญ” เป็นการตอกย้ำเรื่องกฎแห่งกรรม ใครทำกรรมดีก็จะได้รับกรรมดี ใครไม่ทำก็จะได้ไม่ได้รับผลบุญของการทำดีได้ดี ทำบุญได้บุญ ทำในชาตินี้ได้ ในชาตินี้ ไม่ต้องรอชาติหน้า

แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่ชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศ ให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันได้จากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีความสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนี้ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้เชิญผู้ทรงคุณวุฒิในทางเศรษฐกิจ และสาขาอื่นๆ มาร่วมกันประมวล กลั่นกรอง พระราชดำรัส และนำกราบบังคมทูลขอพระบรมราชานุญาตนำออกเผยแพร่ว่า ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชทานพระบรมราชานุญาตแล้ว)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเปรียบเทียบคำว่า “พอเพียง” กับคำว่า “Self – Sufficiency” ว่า “Self – Sufficiency” นั้น หมายความว่า ผลิตอะไร มีพอที่จะใช้ไม่ต้องขอยืมคนอื่นอยู่ได้ด้วยตนเอง ...เป็นไปตามที่เค้าเรียกว่ายืนบนขาของตัวเอง... แต่ว่าพอเพียงนี้มีความหมายกว้างขวางยิ่งกว่านี้อีก คือ คำว่าพอ ก็พอเพียงนี้ก็พอแต่นั้นเอง คนเราถ้าพอใจในความต้องการ มันก็มีความโลภน้อย เมื่อมีความโลภน้อยก็เบียดเบียนผู้อื่นน้อยถ้าประเทศใดมีความคิดอันนี้ มีความคิดว่าทำอะไรต้องพอเพียง หมายความว่า พอ ประมาณ ซื่อตรง ไม่โลภอย่างมาก คนเราก็อยู่เป็นสุข

พอเพียงนี้ อาจจะมีมาก มีมาก อาจจะมีของหรรษาก็ได้ แต่ว่าต้องไม่ไปเบียดเบียนคนอื่น ต้องให้พอประมาณ พุดจาก็พอเพียง ทำอะไรก็พอเพียง ปฏิบัติงานก็พอเพียง...ฉะนั้น ความพอเพียงนี้ก็แปลว่า ความพอประมาณ และความมีเหตุผล... (4 ธันวาคม 2541)

จากพระราชดำรัส เศรษฐกิจพอเพียง มิได้จำกัดเฉพาะของเกษตรกร หรือชาวไร่นาเพียงเท่านั้น แต่เป็นเศรษฐกิจของทุกคน ทุกอาชีพ ทั้งมีอยู่ในเมือง และอยู่ในชนบท เช่น ผู้ที่เป็นเจ้าของโรงงานอุตสาหกรรม และบริษัทในระบบเศรษฐกิจพอเพียง ถ้าจะต้องขยายกิจการเพราะความเจริญเติบโตจากเนื้อของงาน โดยอาศัยการขยายตัวอย่างค่อยเป็นค่อยไป หรือหากจะกู้ยืมก็กระทำตามความเหมาะสม ไม่ใช่กู้ยืมลงทุนจนเกินตัวจนไม่เหลือที่มั่นให้ยืนอยู่ได้ ต้องรู้จักใช้จ่ายไม่ฟุ่มเฟือยเกินตัว

เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง เศรษฐกิจที่สามารถอุ้มชูตัวเอง (Relative Self – Sufficiency) อยู่ได้โดยไม่ต้องเดือดร้อน โดยต้องสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจของตนเองให้ดีเสียก่อน คือตั้งตัวให้มีความพอกินพอใช้ ไม่ใช่มุ่งแต่จะทุ่มเทสร้างความสำเร็จ ยกเศรษฐกิจให้รวดเร็วแต่เพียงอย่างเดียว เพราะผู้ที่มีอาชีพและฐานะเพียงพอที่จะพึ่งตนเอง ย่อมสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้าและฐานะเศรษฐกิจนั้นที่สูงขึ้นไปตามลำดับต่อไปได้

ดังพระราชดำรัสที่ทรงกล่าวไว้ว่า

“...การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้นตอน ต้องสร้างพื้นฐาน คือ ความพอมีพอกิน พอใช้ ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน โดยวิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัด แต่ถูกต้องตามหลักวิชาการเพื่อได้พื้นฐานที่มั่นคงพร้อมพอสมควรและปฏิบัติได้...” (อ้างถึงใน สุขุม ตันติเวชกุล, 2543, น. 288)

อำพล เสนาณรงค์ (2542) กล่าวไว้ในเอกสารประกอบคำบรรยายเรื่อง “ทิศทางการพัฒนาชนบทตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง” ในการประชุมวิชาการของสถาบันวิจัยพัฒนามหาวิทยาลัยขอนแก่น ร่วมกับชมรมศิษย์เก่ายูพีแอลบีแห่งประเทศไทยและกรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ในวันที่ 21 มกราคม 2542 เวลา 9.00 – 11.00 น. ว่าเศรษฐกิจพอเพียงหมายถึง การพยายามพึ่งตนเอง ช่วยตัวเองให้มากที่สุดที่จะทำได้ ให้พอมีพอกิน โดยเฉพาะอาหารและที่อยู่อาศัย ส่วนที่ไม่สามารถผลิตเองได้ ก็แลกเปลี่ยนหรือซื้อจากภายนอกบ้าง แต่ควรซื้อและใช้จากของที่ผลิตได้ในท้องถิ่นหรือในประเทศมากที่สุด พยายามก่อกำหนดให้น้อยที่สุด และควรมีชีวิตความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย และพอใจในสิ่งที่ได้รับมา โดยชอบธรรม ไม่ฟุ้งเฟ้อ ฟุ่มเฟือย เพื่อให้รายจ่ายไม่เกินรายรับ

กล่าวโดยสรุป เศรษฐกิจแบบพอเพียง คือ การยึดเส้นทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) ในการดำรงชีวิต โดยใช้หลักการพึ่งตนเอง 5 ประการ คือ

1. พึ่งตนเองทางจิตใจ คนที่สมบูรณ์พร้อม ต้องมีจิตใจที่เข้มแข็ง มีจิตสำนึกว่าตนนั้นสามารถพึ่งตนเองได้ ดังนั้นจึงควรที่จะสร้างพลังผลักดันให้มีภาวะจิตใจฮึกเหิมต่อสู้ชีวิตด้วยความสุจริต แม้อาจจะไม่ประสบความสำเร็จบ้างก็ตาม ไม่พึงควรท้อแท้ ให้พยายามต่อไป พึงยึดพระราชดำรัส “การพัฒนาดน” ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

“...บุคคลต้องมีรากฐานทางจิตใจที่ดี คือความหนักแน่นมั่นคงในสุจริตธรรม และความมุ่งมั่นที่จะปฏิบัติหน้าที่ให้จนสำเร็จ ทั้งต้องมีกุศโลบายที่แน่นอน และบังเกิดประโยชน์อันยั่งยืนแก่ตนเองและแผ่นดิน...”

2. พึ่งตนเองทางสังคม ควรเสริมสร้างให้แต่ละชุมชนในท้องถิ่น ได้ร่วมมือช่วยเหลือเกื้อกูลกัน นำความรู้ที่ได้รับมาถ่ายทอดและเผยแพร่ให้ได้รับประโยชน์ซึ่งกันและกัน ดังพระบรมราโชวาทที่ว่า

“...เพื่อให้งานรุดหน้าไปพร้อมเพรียงกันไม่ลดหล่น จึงขอให้ทุกคนพยายามที่จะทำงานในหน้าที่อย่างเต็มที่ และให้มีการประสานสัมพันธ์กันให้ดี เพื่อให้งานทั้งหมดเป็นงานที่เกื้อหนุนสนับสนุนกัน...”

3. พึ่งตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติ คือการส่งเสริมให้มีการนำเอาศักยภาพของผู้คนในท้องถิ่นสามารถเสาะแสวงหาทรัพยากรธรรมชาติหรือวัสดุในท้องถิ่นที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ซึ่งส่งผลให้เกิดการพัฒนาประเทศได้อย่างดียิ่ง สิ่งดีก็คือการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น (local wisdom) ซึ่งมีมากมายในประเทศ

4. พึ่งตนเองได้ทางเทคโนโลยี ควรส่งเสริมให้การศึกษา ทดลอง ทดสอบเพื่อให้ได้มาซึ่งเทคโนโลยีใหม่ๆ ที่สอดคล้องกับสภาพภูมิประเทศและสังคมไทย และสิ่งสำคัญสามารถนำไปใช้ปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม ซึ่งสอดคล้องกับพระราชดำรัสที่ว่า

“...จุดประสงค์ของศูนย์ศึกษาฯ คือ เป็นสถานที่สำหรับค้นคว้าวิจัยในท้องที่ เพราะว่าแต่ละท้องที่ สภาพฝนฟ้าอากาศ และประชาชนในท้องที่ต่าง ๆ กัน ก็มีลักษณะที่แตกต่างกันมากเหมือนกัน...”

5. พึ่งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ หมายถึงสามารถอยู่ได้ด้วยตนเองในระดับเบื้องต้น กล่าวคือ แม้ไม่มีเงินก็ยังมีข้าว ปลา ผัก ผลไม้ ในท้องถิ่นของตนเองเพื่อการยังชีพ และสามารถนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศในระดับมหภาคต่อไปได้ด้วย (สุเมธ ดันติเวชกุล, 2543: 289-290)

ดังนั้น การพัฒนาชุมชนในลักษณะเศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นการใช้ “คน” เป็นเป้าหมาย และเน้น “การพัฒนาแบบองค์รวม” หรือ “การพัฒนาอย่างบูรณาการ” ทั้งด้านเศรษฐกิจ ใจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม การเมือง ฯลฯ โดยใช้ “พลังทางสังคม” ขับเคลื่อน

กระบวนการพัฒนาในรูปแบบของกลุ่ม เครือข่ายหรือประชาสังคม กล่าวคือ เป็นการฉีกกำลังของทุกฝ่ายในลักษณะ “พหุภาคี” ประกอบด้วยภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน

ฐานคิดการพัฒนาเพื่อความพอเพียง

1. ยึดแนวพระราชดำริในการพัฒนา “เศรษฐกิจพอเพียง” ตามขั้นตอน “ทฤษฎีใหม่”
2. สร้าง “พลังทางสังคม” โดยการประสาน “พลังสร้างสรรค์” ของทุกฝ่ายในลักษณะ “พหุภาคี” อาทิ ภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ ธุรกิจเอกชน สื่อมวลชน ฯลฯ เพื่อใช้ขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาธุรกิจชุมชน
3. ยึด “พื้นที่” เป็นหลัก และใช้ “องค์กรชุมชน” เป็นศูนย์กลางการพัฒนา ส่วนภาคอื่น ๆ ทำหน้าที่ช่วยกระตุ้นอำนวยความสะดวก ส่งเสริมและสนับสนุน
4. ใช้ “กิจกรรม” ของชุมชนเป็น “เครื่องมือ” สร้าง “การเรียนรู้” และ “การจัดการ” ร่วมกัน พร้อมทั้งพัฒนา “อาชีพที่หลากหลาย” เพื่อเป็น “ทางเลือก” ของคนในชุมชน ซึ่งมีความแตกต่างกันทั้งด้านเพศ วัย การศึกษา ความถนัด ฐานะเศรษฐกิจ ฯลฯ
5. ส่งเสริม “การรวมกลุ่ม” และ “การสร้างเครือข่าย” องค์กรชุมชน เพื่อสร้าง “คุณธรรม จริยธรรม” และ “การเรียนรู้ที่มีคุณภาพ” อย่างรอบด้าน อาทิ การศึกษา สาธารณสุข การฟื้นฟูวัฒนธรรม การจัดการสิ่งแวดล้อม ฯลฯ
6. วิจัยและพัฒนา “ธุรกิจชุมชนครบวงจร” (ผลิต – แปรรูป – ขาย – บริโภค) โดยให้ความสำคัญต่อ “การมีส่วนร่วม” ของคนในชุมชน และ “ฐานทรัพยากรของท้องถิ่น” ควรเริ่มพัฒนาจากวงจรธุรกิจขนาดเล็กในระดับท้องถิ่นไปสู่วงจรธุรกิจที่ใหญ่ขึ้น ระดับประเทศ และระดับต่างประเทศ
7. พัฒนาเศรษฐกิจชุมชนที่มี “ศักยภาพสูง” ของแต่ละเครือข่ายให้เป็น “ศูนย์การเรียนรู้ธุรกิจชุมชน” ที่มีข้อมูลข่าวสารธุรกิจนั้น ๆ อย่างครบวงจร พร้อมทั้งใช้เป็นสถานที่สำหรับศึกษา คู่มือ ระเบียบ (สุเมธ ตันติเวชกุล, 2543: 287-288)

แนวทางเศรษฐกิจพอเพียงตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีเป้าหมายสูงสุดมุ่งไปสู่ประโยชน์สุขของประชาชนชุมชน และประเทศชาติ ซึ่งความหมายของ “ประโยชน์สุข” คือ การทำให้คน เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม อยู่ในสถานะที่สามารถดำรงอยู่อย่างดีงาม และมีความสุขสมบูรณ์ โดยอาศัยความเชื่อมโยงเกื้อกูลระหว่างกันอย่างสมดุลและเหมาะสม (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2542: 68)

จากการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของนักเศรษฐศาสตร์ ในการประชุมโต๊ะกลมของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย เมื่อวันที่ 26 สิงหาคม 2542 และ 16 กันยายน 2542 นักวิชาการส่วนหนึ่ง มีความเห็นว่า เศรษฐกิจพอเพียงหมายถึงการลดความอยากลงมาสู่ระดับที่ตนเองได้ พอเพียง เป็นสิ่งเดียวกับภูมิปัญญาไทย และเป็นการประยุกต์ศาสนาเข้ามาในระบบเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นเรื่อง จิตวิญญาณของคนในประเทศ กับเรื่องภูมิปัญญาของคนในประเทศ เป็นทุนทางสังคมของประเทศ ซึ่งจะต้องรู้จักใช้ เพราะมีผลสำคัญต่อพื้นฐานและทิศทางการพัฒนาประเทศ เป็นทิศทางที่ใช้หลักพุทธศาสนามาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศ นั่นคือ การเน้นการพึ่งตนเอง ต้องการลดความอยากมาสู่ในระดับที่พึ่งตนเองได้ ตรงนั้นเรียกว่าพอดี เป็นความแข็งแรง เพราะไม่ต้องพึ่งผู้อื่นและจะเริ่มรู้สึกว่ามีเหลือ คือเหลือเวลา เหลือความรู้ เหลือปัญญา เหลือความเมตตา เหลือความเอื้อเฟื้อ เหลือทุน เมื่อพบว่าเหลือ ก็จะเริ่มมีความสามารถในการให้และเมื่อสามารถให้ได้ ก็จะพบความสุข (อภิชัย พันธเสน, 2542: 5)

ณรงค์ โชควัฒนา (2542: 15) ได้สะท้อนมุมมองเกี่ยวกับ เศรษฐกิจพอเพียงจากทัศนะและประสบการณ์ ว่า เศรษฐกิจพอเพียงคือ การพัฒนาเป็นขั้นตอน ไม่ใช่การถอยหลังเข้าสู่ระบบบรรพกาล แต่เป็นการสร้างรากฐานที่แข่งขันในระดับชาติ และต่างประเทศได้ โดยถ้าชุมชนได้พัฒนามาถึงจุดที่มีการรวมตัวกันและใช้องค์ความรู้ความสามารถในการพึ่งตนเอง ให้เป็นพันธมิตรกับรัฐ และองค์กรสังคมอื่น ๆ อย่างเสมอภาค องค์ความรู้ที่ประชาชนมีอยู่ร่วมกับความรู้ทางวิชาการใหม่ที่เข้ามา ทำให้ชุมชนเข้มแข็งในระดับทฤษฎีขั้นที่ 3 ซึ่งหมายความว่าเราพร้อมที่จะแข่งขันเพื่อเข้าสู่ตลาดการค้า และตลาดโลก

ดังนั้นจึงมีความเห็นว่า แนวคิดทฤษฎีใหม่ที่เน้นความพอเพียง 3 ระดับ คือ เลี้ยงตนเองได้ในระดับครอบครัว ในระดับชุมชนมีการรวมพลังพัฒนาการผลิต การตลาด การพัฒนาคุณภาพชีวิต สวัสดิการสังคมและสิ่งแวดล้อม และระดับที่สามในระดับประเทศ ที่ต้องร่วมมือเป็นพันธมิตรกับแหล่งเงินทุน แหล่งเครือข่ายข้อมูลข่าวสาร องค์กรพัฒนาเอกชน หน่วยงานของรัฐ ในการทำธุรกิจที่แข่งขันได้ และพัฒนาคุณภาพชีวิตบนผลประโยชน์ที่เท่าเทียมกันของทุกฝ่าย โดยเน้นว่าการพึ่งตนเองในทุกระดับต้องเชื่อมโยงอย่างเป็นขั้นคอง เน้นการเรียนรู้และการทำงานร่วมกันอย่างรู้จักช่วยเหลือแบ่งปันในรูปของการให้และการรับ ไม่ใช่มุ่งแสวงหากำไรสูงสุด รวมทั้งยังต้องมีการพึ่งพาอาศัยกันในชุมชน และระหว่างชุมชนกับภาครัฐกิจอย่างเท่าเทียมกันด้วย

ระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงที่จะศึกษานี้เป็นระบบเศรษฐกิจที่มีจุดแรกเริ่มที่ตัวปัจเจกบุคคล ครอบครัวก่อน จากระดับจุลภาค คือ ตัวบุคคล มีการเป็นอยู่อย่างพอเพียง ใช้ชีวิตอย่างประหยัด ไม่ฟุ้งเฟ้อ และไม่ไปเบียดเบียนคนอื่นด้วย ไม่เอาเปรียบคนอื่น จนถึงระดับมหภาค ซึ่ง

ขยายผลไปถึงระดับชุมชน มีเครือข่ายการผลิตที่สอดคล้องกับตลาด การแลกเปลี่ยน แม้กระทั่งการส่งออกไปขายในระหว่างชุมชน บนพื้นฐานของการพึ่งตัวเอง ทั้งในแง่ทุน แรงงาน และวัตถุดิบ

ดังนั้น จากการศึกษาครั้งนี้ จึงสรุปได้ว่า ความพอเพียง หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างคุณภาพ 3 ประการ คือ มนุษย์กับธรรมชาติ คือ ความพอดีในการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติพร้อม ๆ กับการดูแลและอนุรักษ์ธรรมชาติ มนุษย์กับมนุษย์ (สังคม) คือ การพึ่งพาอาศัยและไม่เบียดเบียนกัน และกายกับจิต คือ ความพึงพอใจกับคุณภาพชีวิตที่มีขอบเขต คือ ไม่เบียดเบียนมนุษย์และธรรมชาติ

นอกจากนี้ ชัยอนันต์ สมุทรวณิช (2541) ได้สรุปทฤษฎีใหม่ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไว้ว่า จุดแรกที่ท่านมองถึงตัวทฤษฎีที่ใช้อยู่ทั่วไปในสังคมที่เราไปนำมาจากตะวันตกว่ามีลักษณะของความเป็นหลักการที่แยกมนุษย์ออกมาต่างหาก ไม่สนใจเรื่องคุณงามความดีหรือจริยธรรม (hard science) ส่วนทฤษฎีใหม่ ซึ่งถือว่าเป็นวิธีคิดแบบตะวันออกที่มองว่าทฤษฎีกับสิ่งรอบข้างมีความอิงอาศัยกัน (harmony) โดยได้สรุปทฤษฎีใหม่เป็นหลักและวิธีการใหม่ซึ่งความยิ่งใหญ่ทางความคิด 9 ประการ ดังนี้

1. เป็นแนวความคิด ที่ก้าวพ้นเขตแดนความคิดแบบตะวันตก ซึ่งมีอิทธิพลต่อทฤษฎีและวิธีปฏิบัติทางการพัฒนาที่เป็นมา ซึ่งมักจะเป็นแบบนิยมเอกภาพ ความเป็นหนึ่งเดียว แบบฉบับเดียว หรือเป็นแบบทวินิยม ที่ไม่เป็นแบบนี้ก็จะเป็นอย่างนั้น มีทางเลือกเพียงสองด้าน ในขณะที่วิธีคิดตามทฤษฎีใหม่ เป็นแบบพหุนิยมมีความหลากหลายผสมผสานกันไป เช่น แทนที่จะเป็นการพัฒนาไปสู่การส่งออกอย่างเดียวกลับมองในมิติอื่น ๆ ด้วยเช่นมองถึงความพอเพียง พออยู่พอกิน เป็นเป้าหมายของการพัฒนา และเป็นเป้าหมายหลัก ไม่ยึดติดอยู่เพียงตำรา สามารถนำไปประยุกต์ได้ตามความเหมาะสมแต่ละสถานที่

2. เป็นแนวคิดที่ก้าวพ้นแนวความคิดแบบวิภาษวิธี (dialectical) ที่มีลักษณะการปะทะกันของสิ่งสองสิ่งเมื่อปะทะกันแล้วยอมทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนไปเป็นอย่างใดอย่างหนึ่งสุดท้ายนำมาซึ่งการพึ่งพาของฝ่ายที่พ่ายแพ้เข้ามาซึ่งความขัดแย้งและทำลายแต่ทฤษฎีใหม่มองเห็นถึงการดำรงอยู่ของสิ่งที่แตกต่างกัน อย่างพึ่งพาอาศัยกันภายใต้จริยธรรมของความสามัคคีเมตตาเป็นการอยู่ร่วมกันของความแตกต่างอย่างสันติ

3. เป็นแนวคิดที่ปฏิบัติได้ ทำให้เห็นจริงได้มิใช่เป็นเพียงทฤษฎีลอย ๆ โดยมีการจัดลำดับขั้นตอนในการปฏิบัติขั้นต้นเป็นการจัดสัดส่วนทางการผลิตที่เหมาะสม ขั้นสองเป็นการจัดการแบบรวมพลังร่วมมือกันทุกระบบในภายในชุมชนเอง แต่ละฝ่ายได้รับผลประโยชน์ร่วมกันพึ่งพากันอย่างสมดุล หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ ขั้นที่หนึ่ง พึ่งตนเองได้ ขั้นที่สองชุมชนเป็นอิสระขั้นที่สามพึ่งพาอิงกับโลกภายนอก

4. เป็นทฤษฎีที่มีความง่ายไม่ซับซ้อน สามารถนำไปทำให้เห็นผลจริงได้
 5. เป็นทฤษฎีที่เกิดจากประสบการณ์ของไทยบนพื้นฐานวัฒนธรรมไทย
 6. เป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับสถานการณ์ของสังคมไทยที่กำลังประสบปัญหาอยู่
 7. เป็นแนวคิดที่แฝงไว้ซึ่งปรัชญาในการดำรงชีวิตและดำรงชาติด้วย เป็นทฤษฎีแบบองค์รวม เพราะมีหลายมิติ เศรษฐกิจวัฒนธรรมและปรัชญาการดำรงชีวิต
 8. เป็นแนวคิดที่มีพลังในการกระตุ้นให้ผู้ยากไร้มีพลังเข้าใจความเป็นจริง ผู้ปฏิบัติมีความสุขได้ตามอัธยาศัยเข้าใจหลักความสันโดษ
 9. เป็นแนวคิดที่ปลอดการเมือง ผลประโยชน์ และอุดมการณ์มีลักษณะเป็นสากล
- อำพล เสนาณรงค์ (2542) ได้ให้ความหมายของ เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึงการพยายามพึ่งตนเองช่วยตนเองให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ให้พอมีพอกิน โดยเฉพาะอาหารและที่อยู่อาศัย ส่วนที่ไม่สามารถผลิตเองได้ ก็แลกเปลี่ยนหรือซื้อจากภายนอกบ้าง แต่ควรซื้อและใช้ของจากที่ผลิตได้ในท้องถิ่นหรือในประเทศให้มากที่สุด พยายามก่อกำหนดให้น้อยที่สุดและควรมีชีวิตความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย และพอใจในสิ่งที่ได้รับมาโดยชอบธรรม ไม่ฟุ้งเฟ้อ ฟุ่มเฟือย เพื่อให้รายจ่ายไม่เกินรายรับ

เศรษฐกิจแบบพอเพียง คือ การยึดเส้นทางสายกลาง(มัชฌิมาปฏิปทา) ในการดำรงชีวิต โดยใช้หลักการพึ่งตนเอง 5 ประการ คือ

พึ่งตนเองทางจิตใจ คนที่สมบูรณ์พร้อมต้องมีจิตใจที่เข้มแข็ง มีจิตสำนึกว่าคนนั้นสามารถพึ่งตนเองได้ ดังนั้นจึงควรที่จะสร้างพลังผลักดันให้มีภาวะจิตใจฮึกเหิม ต่อสู้ชีวิตด้วยความสุจริต แม้อาจจะไม่ประสบผลสำเร็จบ้างก็ตาม มิพึงควรท้อแท้ให้พยายามต่อไป พึงยึดพระราชดำรัส “การพัฒนาคน” ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า “บุคคลต้องมีรากฐานทางจิตใจที่ดี คือความหนักแน่นมั่นคงในสุจริตธรรมและความมุ่งมั่นที่จะปฏิบัติหน้าที่ให้จนสำเร็จ ทั้งต้องมีกุศโลบายที่แน่นอนและบังเกิดประโยชน์อันยั่งยืนแก่ตนเองและแผ่นดิน.....”

พึ่งตนเองทางสังคม ควรเสริมสร้างให้แต่ละชุมชนในท้องถิ่น ได้ร่วมมือช่วยเหลือเกื้อกูลกัน นำความรู้ที่ได้มารับมาถ่ายทอดเผยแพร่ให้ได้รับประโยชน์ซึ่งกันและกัน ดังพระบรมราโชวาทที่ว่า “เพื่อให้งานรุดหน้าไปพร้อมเพรียงกันไม่ถดถอย จึงขอให้ทุกคนพยายามที่จะทำงานในหน้าที่อย่างเต็มที่ และให้มีการประสานสัมพันธ์กันให้ดี เพื่อให้งานทั้งหมดเป็นงานที่เกื้อหนุนสนับสนุนกัน”

พึ่งตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติ คือ การส่งเสริมให้มีการนำเอาศักยภาพของผู้คนในท้องถิ่นให้สามารถเสาะแสวงหาทรัพยากรธรรมชาติหรือวัสดุในท้องถิ่น ที่มีอยู่ให้เกิด

ประโยชน์สูงสุด ซึ่งส่งผลให้เกิดการพัฒนาประเทศได้อย่างดียิ่ง สิ่งดีก็คือการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น (local wisdom) ซึ่งมีมากมายในประเทศ

พึ่งตนเองทางเทคโนโลยี ควรส่งเสริมให้มีการศึกษาทดลอง ทดสอบ เพื่อให้ได้มาซึ่งเทคโนโลยีใหม่ ๆ ที่สอดคล้องกับสภาพภูมิประเทศ และสังคมไทย สำคัญที่สุดคือ สามารถนำเทคโนโลยีไปใช้ปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม สอดคล้องกับพระราชดำรัสว่า “จุดประสงค์ของศูนย์ศึกษาฯ คือ เป็นสถานที่สำหรับค้นคว้าวิจัยในท้องที่ เพราะว่าแต่ละท้องที่ สภาพฝนฟ้าอากาศ และประชาชนในท้องที่ต่างกัน ก็มีลักษณะที่แตกต่างกันมากเหมือนกัน.....”

พึ่งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ หมายถึง สามารถอยู่ได้ด้วยตนเองในระดับเบื้องต้น กล่าวคือ แม้ไม่มีเงินก็ยังมีข้าว ผัก ปลา ผลไม้ ในท้องถิ่นของตนเองเพื่อการยังชีพ ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศในระดับมหภาคต่อไปได้

สุเมธ ดันติเวชกุล (2542) ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงว่า การดำเนินชีวิตและการพัฒนาประเทศตลอดระยะเวลา 40 ปีที่ผ่านมามุ่งเน้นไปที่ความเจริญทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ จนนำไปสู่การพัฒนาที่ขาดสติและขาดความยังคิดละเอียดพื้นฐานสติปัญญาและวิถีการดำเนินชีวิตของไทย

เศรษฐกิจพอเพียงตามพระราชดำรัสซึ่งเน้นหลักความพอดี พอประมาณ สามารถใช้เป็นเครื่องควบคุมความไร้สติและขาดการยับยั้งของคน อันเนื่องมาจากการมุ่งขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วบทเรียนที่ได้จากการพัฒนาประเทศตลอดระยะเวลา 40 ปีที่ผ่านมา คือ การใช้ปัจจัยความเจริญทางเศรษฐกิจในการวัดระดับการพัฒนาประเทศเป็นสำคัญ โดยให้มูลค่าทางเงินตราและวัตถุเป็นที่ตั้งจนนำไปสู่การพัฒนาที่ขาดสติและขาดการยังคิด ซึ่งเกิดขึ้นจากกระแสที่มุ่งไปสู่การพัฒนาอุตสาหกรรม อันเนื่องมาจากความเชื่อที่ว่าการพัฒนาอุตสาหกรรมเป็นแนวทางที่นำมาสู่การขยายตัวทางเศรษฐกิจในช่วงแรก แต่การขยายตัวทางเศรษฐกิจนั้นเป็นไปอย่างไม่ยั่งยืนเนื่องจากปัจจัยหลักที่ประเทศไทยใช้ในการพัฒนาอุตสาหกรรมนั้นไม่ได้ตั้งอยู่บนสภาพความเป็นจริง สติปัญญา และแนวทางการดำเนินชีวิตแบบไทย แนวทางการพัฒนาดังกล่าวจำเป็นต้องพึ่งพาปัจจัยหลักจากภายนอกประเทศ ได้แก่ เงินทุน นำมาสู่ภาระหนี้ของประเทศ เทคโนโลยี เน้นการถ่ายโอนมากกว่าพัฒนา เทคโนโลยี ทำให้ต้องพึ่งพาต่างประเทศ คน ขาดการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ในระบบการศึกษาอย่างจริงจัง เศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำรัสเป็นแนวทางที่เน้นการบูรณาการในชีวิต สร้างระบบชีวิตที่สอดคล้องกับความเป็นจริงและความเป็นไทย ดังนั้นพระราชดำรัสในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงจึงสามารถใช้เป็นเครื่องมือควบคุมความขาดสติและยังคิดอันเนื่องมาจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว เนื้อแท้ของเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำรัส คือ ความพอประมาณ ที่ตั้งอยู่บนความซื่อสัตย์โดยไม่เบียดเบียนผู้อื่น ความมีเหตุมีผล

ซึ่งทำให้ไม่ขาดสติ ไม่ฟุ้งเฟ้อ และรู้จักสามัคคีซึ่งเกิดจากความรัก ความเมตตา ความเอื้ออาทรต่อกัน อันเกิดผลในทางสร้างสรรค์ต่อสังคม

ส่วนในเรื่องของความพอดี ความพอประมาณนั้น เห็นว่าควรมีทั้งหมด 5 ประการ ดังต่อไปนี้ คือ 1) มีความพอดีด้านจิตใจ คือการตั้งสติ 2) ตั้งปัญญาโดยเริ่มที่ตนเอง 3) มีความเมตตา 4) เอื้ออาทร 5) มีความเข้าใจ

ความพอดีทางด้านสังคม คือสร้างความพอดีในทุกระดับของสังคม โดยเริ่มจากครอบครัว ชุมชนและสังคม ส่วนความพอดีในทางด้านเศรษฐกิจ คือต้องอยู่อย่างพอดี พอมี พอกิน ไม่หุงหราบฟุ้งเฟ้อ และความพอดีทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ คือใช้อย่างประหยัดและมีประสิทธิภาพ ตลอดจนรณรงค์รักษาทรัพยากรธรรมชาติ นอกจากนี้ยังต้องมีความพอดีด้านเทคโนโลยี คือต้องใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม สอดคล้องกับสภาวะและความต้องการของประเทศ จากที่กล่าวมาข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า เศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริเป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตน ในทางที่ควรจะเป็นและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริงในทุกระดับและทุกด้านของสังคม ทั้งนี้ ควรมีการนำเนื้อแท้ของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศ เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนและสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง สติปัญญา และวิถีการดำเนินชีวิตของไทย

ประเวศ วะสี (2542) ได้ให้ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงว่าเป็นเศรษฐกิจที่มีรูปแบบทางสายกลางหรือเศรษฐกิจแบบมัชฌิมาปฏิปทา เพราะเชื่อมโยงทุกเรื่องเข้ามาด้วยกันทั้ง เศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ที่จริงคำว่า เศรษฐกิจ เป็นคำที่มีความหมายในทางที่ดี ที่หมายถึงความเจริญที่เชื่อมโยง กาย ใจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมเข้าด้วยกัน แต่ได้มีการนำเอาคำว่า เศรษฐกิจไปใช้ในลักษณะที่แยกส่วน ที่หมายถึงการแสวงหาเงินเท่านั้น เมื่อแยกส่วนก็ทำลายส่วนอื่น ๆ จนเสียสมดุลและวิฤตติ เศรษฐกิจพอเพียงเชื่อมโยงกับความเป็นประชาสังคมจึงเป็นส่วนหนึ่งของธรรมรัฐแห่งชาติ และเป็นเรื่องใหญ่หรือเป็นระเบียบวาระแห่งชาติเรื่องหนึ่ง เศรษฐกิจพอเพียงไม่ได้แปลว่าไม่เกี่ยวข้องกับใคร ไม่ค้าขาย ไม่ส่งออกไม่ผลิตเพื่อคนอื่น ไม่ทำเศรษฐกิจมหภาค สิ่งเหล่านี้หลายคนอาจคิดเอาเองพูดเอาเอง และกลัวไปทำนองนั้น ตัวอย่างเช่น ประเทศเนเธอร์แลนด์ เดนมาร์ก สวีเดน เป็นตัวอย่างของประเทศที่เคยยากลำบากและเสียสมดุลต่อเมื่อพัฒนาประเทศแบบเศรษฐกิจพอเพียงจึงกลับมาเข้มแข็งสมดุล และเติบโตไปได้ด้วยดี

เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง ความพึงพอใจอย่างน้อย 7 ประการด้วยกัน คือ

1) พอเพียงสำหรับทุกคนทุกครอบครัวไม่ใช่เศรษฐกิจแบบทอดทิ้งกัน 2) จิตใจพอเพียง ทำให้รักและเอื้ออาทรคนอื่นได้ คนที่ไม่พอจะรักคนอื่นไม่เป็นและทำลายยากมาก

3) สิ่งแวดล้อมพอเพียง การอนุรักษ์และเพิ่มพูนทรัพยากรสิ่งแวดล้อม ทำให้ยังชีพและทำมาหากินได้ เช่น การทำเกษตรผสมผสานซึ่งได้ทั้งอาหารสิ่งแวดล้อมและได้เงินด้วย 4) ชุมชนเข้มแข็งพอเพียง การรวมตัวกันเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง จะทำให้สามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้ เช่น ปัญหาสังคม ปัญหาความยากจน หรือปัญหาสิ่งแวดล้อม 5) ปัญญาพอเพียง มีการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติและการปรับตัวได้อย่างต่อเนื่อง 6) อยู่บนพื้นฐานวัฒนธรรมพอเพียง วัฒนธรรมพอเพียง หมายถึงวิถีชีวิตของกลุ่มชุมชนที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมที่หลากหลาย ดังนั้น เศรษฐกิจจึงควรสัมพันธ์และเติบโตขึ้นจากฐานทางวัฒนธรรมจึงจะมั่นคง เช่น เศรษฐกิจของจังหวัดตราด 7) ขณะนี้ไม่กระทบกระเทือนจากเศรษฐกิจฟองสบู่แตกไม่มีคนตกงาน เพราะอยู่บนพื้นฐานของสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เอื้อต่อการทำสวนผลไม้ทำการประมงและการท่องเที่ยว มีความมั่นคงพอเพียง ไม่ใช่ুবวาบ เดี่ยวจน เดี่ยวรวยกะทันหันเดียวไม่มีกินไม่มีใช้ ถ้าเป็นเช่นนั้นมนุษย์อาจตกในภาวะที่ทนไม่ไหว จึงสุขภาพจิตเสีย เครียดรุนแรง ฆ่าตัวตาย เศรษฐกิจพอเพียงที่มั่นคงจึงทำให้สุขภาพจิตดี เมื่อทุกอย่างพอเพียงก็เกิดความสมดุล ความสมดุล คือ ความเป็นปกติและยั่งยืน ซึ่งอาจเรียกเศรษฐกิจพอเพียงในชื่ออื่น ๆ เช่น เศรษฐกิจพื้นฐาน เศรษฐกิจสมดุล เศรษฐกิจบูรณาการ เศรษฐกิจศีลธรรม

ไสว บุญมา (2543) ได้ให้ความหมายของ เศรษฐกิจพอเพียงว่าเป็นความหมายทางปรัชญาการดำเนินชีวิตซึ่งมีความกว้างและลึกแตกต่างกันในแต่ละบุคคล โดยในความหมายของคำว่า “พอเพียง” ในด้านจิตใจ ซึ่งมีฐานอยู่บนหลักเกณฑ์ทางศีลธรรมจรรยา อีกนัยหนึ่งคือ การพัฒนาเศรษฐกิจจะไม่สำเร็จและยั่งยืน หากฐานทางสังคมและการเมืองไม่มั่นคงพอ ทั้งนี้ ฐานทางสังคมและการเมืองจะมั่นคงได้ต่อเมื่อสมาชิกในสังคมปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของส่วนรวม ซึ่งวางอยู่บนกรอบของศีลธรรม อีกนัยหนึ่งเศรษฐกิจพอเพียง หมายความว่า เราใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดในการผลิตเรื่องบริโภคนองบ้าง และเพื่อแลกเปลี่ยนบ้างตามความเหมาะสม จุดมุ่งหมายเบื้องต้นของการปฏิบัติตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงคือ ให้คนไทยทุกคนสามารถมีสิ่งต่างๆเพียงพอสองความต้องการเบื้องต้น หรือมีปัจจัยสี่ ในการดำรงชีวิต ถ้าทรัพยากรและความสามารถมีเพียงพอจะผลิตและบริโภคเกินนั้นบ้างก็ได้ เรื่องนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตรัสไว้อย่างชัดเจนว่า “แม้บางอย่างจะดูฟุ่มเฟือยแต่ก็ทำให้มีความสุข ถ้าทำได้ควรทำ ก็สมควรที่จะปฏิบัติ” โดยหมายถึงคนไทยทุกคนควรมีทุกอย่างครบตามที่ร่างกายต้องการก่อนที่บางคนหรือบางกลุ่มจะมีบางสิ่งบางอย่างครบตามที่ร่างกายต้องการก่อนที่บางคนหรือบางกลุ่มจะมีบางสิ่งเกินความจำเป็น จนถึงระดับฟุ่มเฟือยและฟุ้งเฟ้อ หัวใจของเศรษฐกิจพอเพียงอยู่ที่ความสมดุลหลายๆ ด้าน ดังนี้

ด้านวัตถุกับการเศรษฐกิจกับด้านจิตใจหรือศีลธรรม ที่ผ่านมาระให้เราให้ความสำคัญกับวัตถุจนทำให้เกิดความโลภไม่มีสิ้นสุด ส่วนด้านจิตใจถูกละเลยไม่ได้รับการพัฒนา คนที่ทำตาม

กฎเกณฑ์ หรือคนดีมักไม่ร่ำรวยอย่างรวดเร็วทางวัตถุเหมือนกันที่คดโกง ด้านการผลิตเพื่อบริโภคเองในครอบครัวกับเพื่อขายเป็นรูปแบบการผลิตเพื่อขายทำให้เกิดความชำนาญ ในด้านการผลิตเฉพาะอย่าง ทำให้เศรษฐกิจขยายตัวอย่างรวดเร็ว ในขณะที่การผลิตเพื่อบริโภคในครอบครัวไม่ได้รับความสนใจมากนัก การผลิตที่ทำในรูปแบบเฉพาะอย่างทำให้เกิดความเสี่ยงต่อเหตุการณ์ภายนอกมากขึ้น ผลจากการพัฒนาดังกล่าวก่อให้เกิดความแตกต่างระหว่างภาคเมืองและชนบทอย่างเห็นได้ชัดเจน ด้านการกระจายผลของการขยายตัวของเศรษฐกิจ ทำให้คอกอยู่ในมือคนรวย คนจนเป็นจำนวนมากที่ต้องหาเช่ากินค่า คนรวยกลายเป็นผู้คุมอำนาจทางการเมืองและนโยบายเศรษฐกิจ ทำซึ่งมักได้รับผลประโยชน์มากกว่าคนจน ด้านอุตสาหกรรมและการบริการกับเกษตรคือการมองข้ามการพัฒนาในภาคเกษตร

อภิชาติ พันธเสน (2544) ให้ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง คือ ความพอมีพอกิน ซึ่งความพอมีพอกินนี้ก็แปลว่าเศรษฐกิจพอเพียงนั่นเอง ดังที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทราบบออธิบายความหมายในวันที่ 4 ธันวาคม 2541 ณ ศาลาศาลาธิบายว่า “คำว่าพอเพียงมีความหมายกว้างขวางกว่าความสามารถในการพึ่งตนเอง หรือความสามารถในการยืนบนขาของตนเองเพราะความพอเพียง หมายถึง การที่มีความพอ คือมีความ โลภน้อยก็เบียดเบียนคนอื่นน้อย ถ้าประเทศใดมีความคิดนี้ มีความคิดว่าจะอะไรต้องเพียงพอ หมายความว่า พอประมาณ ซื่อตรง ไม่โลภอย่างมาก คนเราก็อาจจะเป็นสุข พอเพียงนี้อาจจะมีมาก อาจจะมีของหรูหราก็ได้ แต่ว่าต้องไม่เบียดเบียนคนอื่น” ในที่สุดพระองค์ได้ทรงสรุปว่า “เศรษฐกิจพอเพียงนี้ก็แปลว่า ความพอประมาณและความมีเหตุผล” ดังนั้น แนวคิดนี้มีความเป็นเหตุเป็นผลตามแนวพุทธธรรมนั่นคือ ซื่อตรงและไม่โลภอย่างมาก ซึ่งต่างกับการมีเหตุผลตามแนวคิดตะวันตกที่เน้นประโยชน์ส่วนตนเป็นที่ตั้ง โดยเชื่อว่า ในที่สุดเมื่อทุกคนคำนึงถึงประโยชน์ส่วนตน สังคมโดยรวมก็จะได้รับประโยชน์ด้วย ทั้งหมดนี้เป็น การอธิบายความมีเหตุผลแบบตะวันตก ความพอประมาณคือจุดที่ดีที่สุด

การพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจกับพุทธเศรษฐศาสตร์ เพื่อแสดงให้เห็นว่าเมื่อก้าวถึงเศรษฐกิจพอเพียงก็จำเป็นต้องเข้าใจว่าเป็นแนวคิดทางเศรษฐกิจที่พัฒนามาจากพุทธธรรมหรือคำสอนของพระพุทธเจ้า เป็นพื้นฐานของวัฒนธรรมไทยซึ่งต่างจากแนวคิดเศรษฐศาสตร์ตะวันตก เมื่อรากความคิดดังกล่าวอยู่ในวัฒนธรรมไทยจึงมีความเป็นไปได้ที่จะกล่าวถึงความสามารถในการนำเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ได้เหมาะสม เพื่อที่จะช่วยให้เห็นภาพการประยุกต์ใช้ได้เหมาะสม เพื่อที่จะช่วยให้เห็นภาพการประยุกต์ใช้แนวคิดดังกล่าวว่าเป็นรูปธรรม นอกจากนี้ อภิชาติ ยังได้อธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจพอเพียงและพุทธเศรษฐศาสตร์ ว่าเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในเนื้อแท้ก็คือ “พุทธเศรษฐศาสตร์” จากการใช้แนวคิดในเรื่องความพอประมาณของเศรษฐกิจพอเพียง เชื่อมโยงกับคำ

สอนของพระพุทธเจ้าเรื่อง “ทางสายกลาง” ซึ่งเน้นการใช้ปัญญา เป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดในการผลิต พุทธเศรษฐศาสตร์ ซึ่งต่างจากเศรษฐศาสตร์กระแสหลักที่เน้นทุนเป็นปัจจัยการผลิตหลัก โดย ผลผลิตที่สำคัญของปัญญาก็คือ “ความสุข หรือลดความทุกข์ให้น้อยลง” และมีเป้าหมายสุดท้ายก็ คือการบรรลุมรรณภาพ “นิพพาน” ดังนั้น หลักของเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งเน้นความพอประมาณหรือทาง สายกลาง จึงหมายถึงการบริโภคพอประมาณเพื่อไม่ให้เกิดความทุกข์ทรมาน ขณะเดียวกันก็จะต้อง ไม่โลภมากเกินไปจนเกิดกิเลส

อรศุดา เจริญรัต (2544) ได้ให้ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง ว่าเป็นปรัชญาที่ชี้ถึง แนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ครอบครัว ชุมชน จนถึงรัฐทั้งใน การพัฒนาและการบริหารประเทศ ให้ดำเนินไปในทางสายกลางโดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง พอประมาณ ความมีเหตุผลรวมถึง ความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการ เปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความ ระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผน และการดำเนินงานทุกขั้นตอนใน ขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์ สุจริตและมีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน มีความเพียร มีสติปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้เกิดความสมดุล และพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้ เสรี พงศ์พิศ ยังได้ให้กล่าวถึง เศรษฐกิจพอเพียงว่าเป็นหลักปรัชญา เป็น หลักคิด หลักการ เศรษฐกิจพอเพียง แปลว่า การพึ่งพาตนเองได้ ซึ่งไม่ได้แปลว่า ไม่ต้องพึ่งใครต้อง ทำกินเอง ทำใช้เองหมดทุกอย่าง ไม่ได้แปลว่า คอไปนี้ไม่ซื้อไม่ต้องขายอีก แต่หมายความว่า ทำ อย่่างไรจะทำกินทำใช้เองบ้าง ทำอย่างไรจะจัดการชีวิตของตนเองให้พึ่งพาตนเองให้มากขึ้น พึ่ง ตลาด พึ่งคนอื่นให้น้อยลง รวมหมดแล้ว ประมาณว่าสักเศษหนึ่งส่วนสี่ เช่น จะเลิกอะไรได้บ้าง จะ ลดอะไรได้บ้าง จะทำอะไรเพื่อทดแทนการซื้อจากตลาด หรือการขอจากคนอื่นจะหาวิธีดูแลสุขภาพ ตัวเองให้ดีแทนที่จะหวังพึ่งหมอพึ่งยาอย่างเดียว

เพื่อให้เกิดผลต้องมี “กรอบ เกณฑ์ ตัวชี้วัด” มาเป็นตัวช่วย เป็นแนวทาง เป็น เครื่องมือเพื่อทำให้เศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติอย่างได้ผล สอดคล้องกับชีวิตของเรา งานที่เราทำ องค์กร สถาบันที่เราอยู่

ตาราง 5 กรอบ เกณฑ์ ตัวชี้วัด เศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียง (ขยายความโดย เสรี พงศ์พิศ)			
ปรัชญา	กรอบ	เกณฑ์	ตัวชี้วัด
พอประมาณ	คืนสู่ ต้นกำเนิดชีวิต (back to the source)	มีคุณธรรม เป็นธรรมถูกต้อง คิงาม ทอกิน พอใช้	แบ่งปัน ไม่เอาเปรียบคนอื่น ไม่เอา เปรียบธรรมชาติ เอาคุณธรรมนำมาธุรกิจ การงาน(business ethics) ไม่เอาเงิน นำหน้า ปัญญาตามหลัง เงินเป็นบ่าวที่ดี เป็นนายที่เลว “จะเลือกเงินหรือชีวิต”
	คืนสู่รากเหง้า (back to the roots)	รู้คุณค่าที่มาจากตนเอง เอกลักษณ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น	ภูมิใจ ในกำพิศ ถิ่นฐานบ้านเกิด รากเหง้า เผ่าพันธุ์ บรรพบุรุษ ภูมิใจของกิน ของใช้ พื้นบ้าน กินอยู่แบบไทยๆ วิถีไทย เข้าถึง คุณค่ามากกว่ายึดติดรูปแบบ
	คืนสู่พื้นฐาน (back to basic)	ชีวิตเรียบง่าย ไม่หน้าใหญ่ ไหลตามกระแส รู้กาลและ เทศะ มีความสุขตามอัธยาศัย	ขนาด ปริมาณที่พอดี ไม่มากเกินไปไม่ ใหญ่เกินไป ไม่คิดแบรนค์ เสื้อผ้า รองเท้า กระเป๋า นาฬิกา รถยนต์ เครื่องประดับ บ้านเรือน ไม่ขิ้นเหลา เข้า โรงแรมหรูเพียงเพื่อให้ดูดี ไม่ไหลตาม กระแส คามโฆษณาบ้านบริโภค
มีเหตุผล	มีหลักวิชา	ข้อมูล ความรู้ “รู้เขา รู้เรา รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง	ไม่ทำคามๆกัน เลียนแบบแต่ไม่เรียนรู้ กินอยู่อย่างมีข้อมูลอย่างมีคุณภาพ รู้ตัว เอง รู้ท้องถิ่น รู้ศักยภาพ รู้ “ทุนชุมชน” รู้ ปัญหา รู้โลกาภิวัตน์ แสวงหาความรู้ ศึกษาในระดับสูงขึ้นตามศักยภาพของ ตนเอง
	มีแผน	ชีวิต คือการลงทุน แผนชีวิต แผนชุมชน แผนยุทธศาสตร์ แผนงานองค์กร	งบประมาณครอบครัว รายรับ รายจ่าย แผนการลงทุน เป็นตัวของตัวเอง ไม่ใช่ นึกจะทำอะไรก็ไม่ควักง่าย จ่ายเร็ว ไม่ เดินห้างอย่างไร้เป้าหมาย มีแผน ยุทธศาสตร์และแผนงานที่มีฐานข้อมูล ความรู้ และหลักคิดที่ดี(ปัญญา)
	เป็นมืออาชีพ	คุณภาพ มั่นคง ยั่งยืน (quality, consistency, sustainability)	ทำด้วย “อิทธิบาทสี่” (ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา) ใจรัก รู้จริง รู้รอบ รู้ลึกและทำดี มีคุณภาพ ด้วยความสม่ำเสมอ

ตาราง 5 (ต่อ)

เศรษฐกิจพอเพียง (ขยายความโดย เสรี พงศ์พิศ)			
ปรัชญา	กรอบ	เกณฑ์	ตัวชี้วัด
มีภูมิคุ้มกันที่ดี	ระบบชีวิตที่ดี	ความสัมพันธ์ที่ดีกับทุกคน ครอบครัวอบอุ่น ชุมชนเข้มแข็ง องค์กรมั่นคง เพื่อนชมรม สมาคม	มีเวลาให้ครอบครัว ไม่บ้างาน ทางการเงิน ลิมชีวิต มีแผนชีวิตครอบครัวดี มี สวัสดิการมั่นคง เป็นประโยชน์ต่อชุมชน สังคม ไม่เอาเปรียบผู้อื่น ไม่เอาตัวรอด คนเดียว ไม่เอาแต่ญาติพี่น้องเพื่อนฝูง พรรคพวก หรืออยู่อย่างโดดเดี่ยว “ระบบ ดีทำให้คนทำถูกได้ง่าย ทำผิดได้ยาก”
	ระบบงานที่ดี	“พึ่งตนเอง” ในด้านการผลิต การบริโภค การแปรรูป การตลาด การออมและระบบ สวัสดิการ	มีเศรษฐกิจชุมชนที่เป็นระบบ ไม่ทำอย่าง เดียวสองอย่าง แต่ 20-30 อย่าง เพื่อ ตอบสนองความต้องการของท้องถิ่น ทั้ง เกษตรผสมผสาน วิสาหกิจชุมชน สหกรณ์ SME เน้นการบริโภคในท้องถิ่น ก่อนพึ่งตลาดภายนอกหรือส่งออก
	การจัดการที่ดี	เน้นความสัมพันธ์เครือข่าย มากกว่ากฎระเบียบ และการ ควบคุม มี	สร้างแรงบันดาลใจ ใจดี ใจกว้าง ใจสู้ ใจ ถึง (เข้าใจ-เข้าถึง) มีธรรมาภิบาลบรรษัท โปร่งใส ตรวจสอบได้ ไม่เน้นแค่ผลลัพธ์ ให้ความสำคัญกับกระบวนการด้วย

ที่มา: เสรี พงศ์พิศ (2550: 130-131)

โดยสรุปปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มีหลักพิจารณาอยู่ 5 ส่วน ดังนี้

1. กรอบแนวคิด เป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่ และปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็น โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลา และเป็นกรอบมองโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัย และวิกฤต เพื่อความมั่นคงและความยั่งยืนของการพัฒนา
2. คุณลักษณะ เศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติตนได้ในทุกระดับ โดยเน้นการปฏิบัติบนทางสายกลาง และการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน
3. ค่านิยม ความพอเพียงจะต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะ พร้อม ๆ กัน ดังนี้
 - ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไป และไม่มากเกินไปโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ

- ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผลโดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ

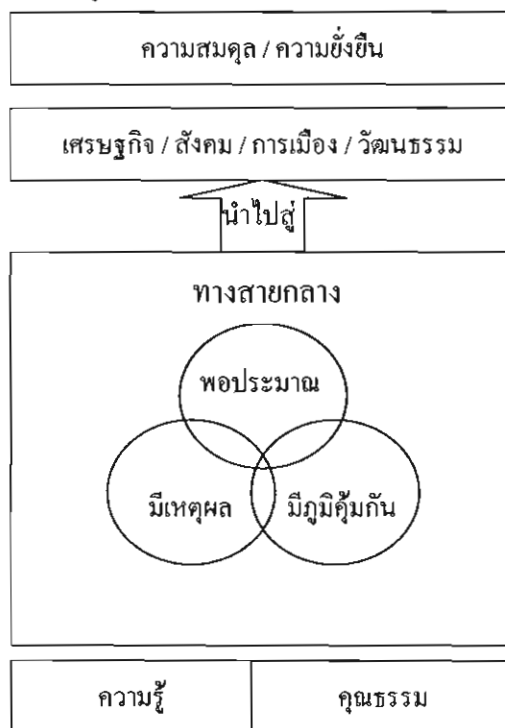
- การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นโดยคำนึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

4. เจื่อนใจ การตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้น ต้องอาศัยทั้งความรู้ และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน กล่าวคือ

- เจื่อนใจความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบคอบ ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผน และความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ

- เจื่อนใจคุณธรรม ที่จะต้องเสริมสร้างประกอบด้วยมีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริตและมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

5. แนวทางปฏิบัติ/ผลที่คาดว่าจะได้รับ จากการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ คือ การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน พร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้และเทคโนโลยี

ภาพ 3 ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

บทความและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

กังสดาล อยู่เย็น (2544) ได้ศึกษา พลวัตชุมชนบ้านเปรี๊ดใน ภายใต้นโยบายแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ผลการศึกษาพบว่า การพัฒนาด้านเศรษฐกิจชุมชนบ้านเปรี๊ดใน เริ่มจากระบบเศรษฐกิจแบบดั้งเดิมที่ผลิตเพื่อบริโภคภายในครัวเรือน ต่อมา มีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตและรูปแบบการผลิตเพื่อขาย โดยการปลูกพืชเศรษฐกิจและการสัมปทานป่าไม้ ทำให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชน ต่อมาสมาชิกส่วนหนึ่งได้พยายามปรับเปลี่ยนวิถีการดำรงชีวิตและรูปแบบการผลิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง โดยใช้รูปแบบการผลิตแบบเกษตรทางเลือกเข้ามาปฏิบัติการบริหารที่มีความเรียบง่ายคำนึงถึงสุขภาพและสิ่งแวดล้อม มีการพัฒนาขีดความสามารถในการเรียนรู้อย่างเท่าทัน มีความสัมพันธ์กับบุคคลภายนอก ใช้ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชน ให้เกิดการแบ่งสรรปันส่วนปัจจัยการผลิตให้แก่ ญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน และชุมชน

ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อลักษณะเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนบ้านเปรี๊ดใน คือ ผู้นำกลุ่มและองค์กรกระบวนการเรียนรู้ ค่านิยม การดำเนินชีวิตด้านสังคม วัฒนธรรม เทคโนโลยี ภูมิปัญญา ทรัพยากรธรรมชาติ และการดำเนินชีวิตเศรษฐกิจและภาวะหนี้สิน

นอกจากนี้ เสรี พงศ์พิศ (2552) ได้กล่าวไว้ว่าแนวทางสู่การสร้างชุมชนพอเพียงนั้น ชุมชนต้องพึ่งตนเองได้และมีความสุข ดังเช่นบทเรียนเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงจากไม่เรียง อำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งมีนายประยงค์ ธรรมรงค์ ผู้นำชุมชนไม่เรียงที่ได้รับการรางวัล แมกไซไซ เมื่อปี 2547 โดยร่วมกับชุมชนช่วยกันแก้ปัญหาความยากจนและหนี้ได้ คือ

1. พึ่งตนเองให้ได้สักเศษหนึ่งส่วนสี่ จัดการชีวิตของตนเอง ทำกิน ทำใช้เองให้ได้ ร้อยละ 25 ไม่เอาแต่หาเงินไปซื้อกินซื้อใช้ทุกอย่าง
2. ไม่เอาเงินนำหน้า ปัญญาตามหลัง เรียนรู้ ดูงาน แลกเปลี่ยนความรู้ประสบการณ์ ไม่วิ่งหาแต่งบประมาณมาทำโครงการ
3. ทำหลายอย่างผสมผสานกัน ไม่พึ่งอย่างอย่างเดียว ทำให้เกิดระบบการทำมาหากินที่หลากหลาย เกิดภูมิคุ้มกันที่ดี ไม่เสี่ยง ถ้าบางปีเกิดปัญหาหाराคตก ก็ไม่ตาย
4. ทำบัญชีครัวเรือน ทำข้อมูลหมู่บ้าน ทำแผนแม่บทชุมชน เพื่อจะได้ว่าจะลด เลิก หรือทำอะไรเพื่อแทนการซื้อจากตลาด

แนวคิดการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง

ประวัติที่มา

สืบเนื่องมาจาก นโยบายการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน มีเป้าหมายเพื่อสร้างโอกาสให้แก่ประชาชนเข้าถึงแหล่งทุนโดยการใช้ประโยชน์จากสินทรัพย์ที่มีอยู่ไปแปลงเป็นสินทรัพย์เพื่อก่อให้เกิดการสร้างงาน สร้างรายได้ และเพิ่มผู้ประกอบการรายใหม่ โดยความร่วมมือของสภาผู้นำชุมชนแห่งชาติ

หลักการและเหตุผลนโยบายการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน

ปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อความสำเร็จหรือล้มเหลวของนโยบายแปลงสินทรัพย์เป็นทุนของรัฐ แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ ปัจจัยแวดล้อมภายนอกที่มีอิทธิพลต่อความสำเร็จหรือล้มเหลวของเกษตรกร และปัจจัยภายในหมู่เกษตรกรที่เข้าร่วมในโครงการตามนโยบาย

1. ปัจจัยภายนอก คือ สภาพการณ์ทางเศรษฐกิจสังคมที่แวดล้อมเกษตรกร มีอยู่ 2 ส่วนใหญ่ ๆ คือ

1.1 การผลิตทางการเกษตรในปัจจุบันได้เชื่อมโยงเข้าสู่ระบบสากล มีเทคโนโลยีเป็นปัจจัยการผลิตสำคัญ และมีมาตรฐานสินค้าและการแข่งขันทางการค้าเข้ามามีอิทธิพลต่อความสำเร็จหรือล้มเหลวมากขึ้น การผลิตไม่ได้ขึ้นต่อสภาพตามธรรมชาติเพียงด้านเดียว ทำให้การทำเกษตรมีต้นทุนสูง และเป็นเรื่องยากลำบากสำหรับเกษตรกรในการทำความเข้าใจโครงสร้างเศรษฐกิจที่ซับซ้อน จึงไม่สามารถเข้าถึงโอกาสตามสภาพการณ์ใหม่นี้

1.2 นโยบายรัฐที่เกี่ยวข้องมีการปรับเปลี่ยนตามสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป นอกเหนือจากนโยบายแปลงสินทรัพย์เป็นทุนแล้ว ยังมีนโยบายรัฐหลายนโยบายที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกร เช่น นโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ นโยบายวิสาหกิจชุมชน นโยบายเกษตรอินทรีย์ นโยบาย เอส.เอ็ม.แอล. เป็นต้น ความสำเร็จแต่ละนโยบายไม่สามารถแยกออกจากการดำเนินงานตามนโยบายอื่นได้ โดยเฉพาะความสำเร็จนโยบายแปลงสินทรัพย์เป็นทุนขึ้นอยู่กับโอกาสของเกษตรกรที่ได้รับจากนโยบายอื่นโดยตรง

2. ปัจจัยภายในหมู่เกษตรกร พบว่าเกษตรกรในวันนี้ทำการเกษตรในวงจรของหนี้สิน อันเป็นผลจากความล้มเหลวในการผลิตอย่างต่อเนื่องหลายปี เพราะขาดทางเลือกใหม่ที่มีโอกาสประสบความสำเร็จในการทำเกษตร เพราะขาดข้อมูล ข่าวสาร และความรู้ที่ช่วยให้

เกษตรกรตัดสินใจทำการเกษตรได้ด้วยตนเอง การผลิตดำเนินไปตามวงจรฤดูกาล และตัดสินใจตามกระแส ไม่มีการวางแผนและการจัดการในทุกขั้นตอนการผลิต นอกเหนือจากนั้นยังมีข้อจำกัดในหมู่เกษตรกรและชุมชนที่เป็นอุปสรรคสำคัญต่อการดำเนินงานตามนโยบายโดยตรง ข้อจำกัดประการแรก คือ เกษตรกรเข้าใจว่าการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน เป็นเพียงช่องทางหนึ่งในการเข้าถึงแหล่งทุน ประการที่สอง เกษตรกรไม่มีทางเลือกใหม่หรืออาชีพใหม่ที่มีโอกาสประสบความสำเร็จ

การเตรียมความพร้อมให้เกษตรกรมีความรู้และมีโอกาสประสบความสำเร็จจากการเข้าร่วมการพัฒนา ตามนโยบายแปลงสินทรัพย์เป็นทุน จึงมีความสำคัญในการดำเนินนโยบายบนสภาพความเป็นจริงของเกษตรกรและชุมชนดังกล่าวข้างต้น การดำเนินงานจึงต้องวางอยู่บนหลักการพื้นฐาน 3 ประการ คือ

1. การเข้าถึงนโยบายแปลงสินทรัพย์เป็นทุน สร้างความเข้าใจที่ถูกต้องก่อนนโยบายในประเด็นสำคัญ เช่น สินทรัพย์ไม่ได้หมายถึง ที่ดินทำกินเพียงอย่างเดียว ยังมีสินทรัพย์ในรูปแบบอื่นๆ เช่น แรงงาน ความรู้ภูมิปัญญา ทักษะฝีมือ ดิน ไม้ เครื่องจักร ผลผลิต ทรัพยากรความหลากหลายตามธรรมชาติในท้องถิ่น เป็นต้น และมีความเข้าใจต่อการแปลงสินทรัพย์เป็นทุนในความหมายที่ไม่ใช่การแปลงสินทรัพย์เป็นเงินเพื่อการบริโภค แต่เป็นการแปลงสินทรัพย์เพื่อพัฒนาการผลิตทางการเกษตรและการประกอบการตามแนวนโยบายอื่น ๆ เช่น นโยบายวิสาหกิจชุมชน นโยบายหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ เป็นต้น

2. การมีทางเลือกใหม่ในการผลิตและการประกอบการ นโยบายสร้างหลักประกันให้กับสินทรัพย์ แต่การสร้างหลักประกันความสำเร็จในการใช้ทุนที่ได้ไป เกิดจากกระบวนการที่เกษตรกรต้องตัดสินใจด้วยตนเอง ว่าทางเลือกหรือโครงการใดมีโอกาสประสบความสำเร็จ มาตรการที่สอดคล้องกับการสร้างทางเลือกใหม่ คือ การ “ลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ ขยาย(สร้าง)โอกาส” ที่เกิดจากกระบวนการที่เรียกว่า การรู้จักตนเอง รู้จักชุมชนของตนเอง และรู้จักโลกแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและการประกอบการของตนเองและชุมชน

- 2.1 การลดรายจ่าย จะเกิดจากการรู้จักตนเอง คือ รู้ศักยภาพและข้อจำกัดของตนเอง และครอบครัว รู้รายได้ รายจ่าย หนี้สิน ทักษะฝีมือ แรงงาน ในครอบครัว รู้จักทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในที่ดินทำกินของตนเอง เป็นความรู้ที่ช่วยสร้างทางเลือกเพื่อการจัดการภายในครอบครัวตัวเอง ทางเลือกในการมีอาชีพและการใช้เทคนิควิธีการผลิตที่เหมาะสมสอดคล้องทักษะ แรงงาน ที่ดิน และทุน ของครอบครัวตนเอง

- 2.2 การเพิ่มรายได้ เกิดจากการรู้จักชุมชน คือ รู้ปัญหาของชุมชน รู้ภาวะเศรษฐกิจสังคมของชุมชน รู้ศักยภาพและข้อจำกัดของสมาชิกคนอื่น ๆ ในชุมชน เป็นความรู้เพื่อสร้างความร่วมมือเป็นกลุ่มกิจกรรมและการจัดการตลาดภายในชุมชน และสร้างทางเลือกในการ

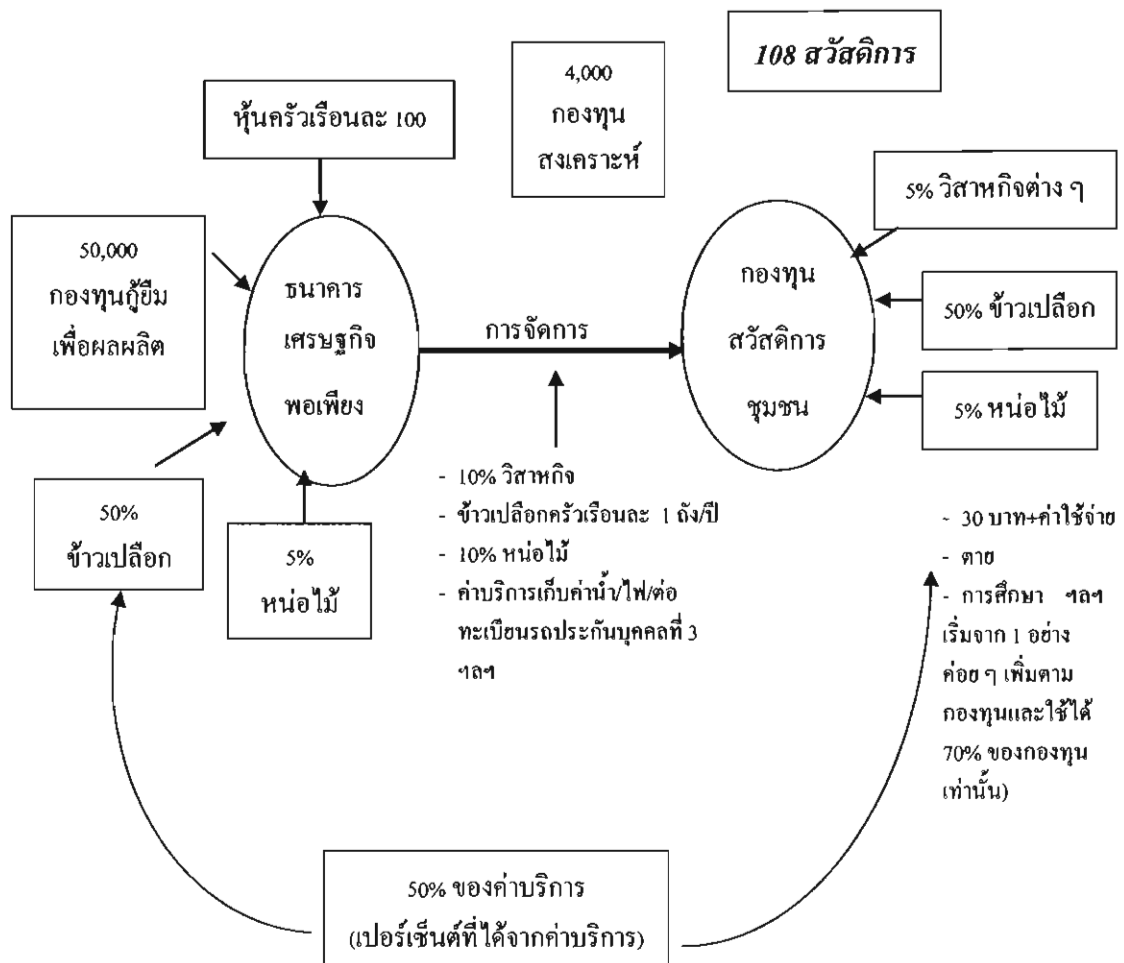
ผลิตของครัวเรือนและการประกอบการผลิต ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มที่ไม่ซ้ำกัน ทำให้ผลผลิต และผลิตภัณฑ์มีความหลากหลาย สามารถซื้อขายกันในตลาดของชุมชนและท้องถิ่น เป็นการตลาดขั้นแรกของเกษตรกรและชุมชน

2.3 การสร้างโอกาส โอกาสจะเกิดจากการรู้จักโลกแวดล้อม ทั้งโลกแวดล้อมทางธรรมชาติ หมายถึง รู้จักทรัพยากรในชุมชนท้องถิ่น รู้คุณค่าของพันธุกรรมท้องถิ่น ซึ่งช่วยให้เกษตรกรมีพันธุ์พืชใหม่ ๆ ในระบบการผลิตทางการเกษตรที่ไม่ซ้ำกับพืชที่เพาะปลูกในชุมชนท้องถิ่นอื่น ดังตัวแบบผสมผสานพันธุ์ไม้พื้นบ้านของเครือข่ายอินแปง จังหวัดสกลนคร และโลกแวดล้อมทางเศรษฐกิจสังคม หมายถึง รู้จักนโยบายของรัฐและหน่วยงานของรัฐทุกระดับที่เกี่ยวข้อง รู้โครงสร้างและสถานการณ์ทางเศรษฐกิจของชุมชนท้องถิ่น และรู้แนวโน้มทางเศรษฐกิจสังคมที่มีอิทธิพลต่อชีวิตและชุมชนของตนเอง เช่น ค่านิยมในการบริโภคอาหารเพื่อสุขภาพ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ เป็นต้น เป็นความรู้ที่ช่วยให้เห็นช่องทางในการสร้างอาชีพใหม่ ผลผลิตและผลิตภัณฑ์ใหม่ และเป็นผลผลิตหรือผลิตภัณฑ์ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะของท้องถิ่นเอง เพราะ ไม่ใช่ทางเลือกความกระแส จึงมีโอกาสประสบความสำเร็จในการผลิตและการประกอบการ

การมีความรู้ด้านทักษะการผลิต การจัดการ และการประกอบการใหม่ ๆ ที่เกี่ยวข้องกับทางเลือกของตนเองและชุมชน เพื่อให้สมาชิกสามารถดำเนินการพัฒนาตามทางเลือกใหม่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

แนวคิดการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง

ผลจากการดำเนินงานโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน ได้ก่อให้เกิดกลุ่มอาชีพต่างในแต่ชุมชน เช่น 1) กลุ่มปุ๋ยชีวภาพ 2) การแปรรูปผลผลิต 3) กลุ่มทำน้ำปลา 4) กลุ่มของใช้ 5) กลุ่มเพาะไม้ 6) กลุ่มแปรรูปแหนม 7) กลุ่มเกษตรกรผสมผสาน สถาปนากลุ่มชุมชนแห่งประเทศไทย โดยคุณวิจิต นันทสุวรรณ ซึ่งดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการ จึงเกิดแนวคิดให้ชุมชนแต่ละพื้นที่รวมกลุ่มออมทรัพย์เพื่อเป็นแหล่งทุนให้กับกลุ่มอาชีพ โดยใช้ชื่อว่า “ธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง” ซึ่งเป็นวิธีการจัดการที่จะสามารถเชื่อมโยงกลุ่มอาชีพและวิสาหกิจชุมชนที่เกิดขึ้นเข้ากับรูปแบบธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อนำเอาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในรูปแบบของธนาคาร โดยมีเป้าหมายเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน ทั้งในรูปของทุนเพื่อการผลิต เงินตอบแทนที่ได้รับจากการผลิต และสวัสดิการของคนในชุมชน ดังแผนภาพ 3

ภาพ 4 แนวคิดและหลักการดำเนินการ ธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง
ที่มา: วิจิต นันทสุวรรณ (2549)

พูดถึง “ทุน” ในปัจจุบัน คนในชุมชนมองตัวเงินเป็นหลัก ธนาคารเศรษฐกิจพอเพียงเป็นการจัดการทุนที่มีอยู่ในชุมชน ให้เป็นเป็นรูปธรรม โดยใช้การจัดการ 3 เรื่องเป็นหลัก

1. จัดการคน ซึ่งเป็นทุนที่สำคัญของชุมชน
2. จัดการงานซึ่งเป็นกระบวนการสำคัญที่จะทำให้ทุนในชุมชนถูกจัดการให้เกิด

เป็นรูปธรรม

3. จัดการเงินที่คนส่วนใหญ่คิดว่าเป็นทุนที่สำคัญกว่าทุนอื่น แต่ในแนวคิดของธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง เป็นเพียงเครื่องมือที่จะทำให้เกิดกิจกรรมอื่น ๆ เท่านั้น

โดยที่ทุนในที่นี้ไม่ได้หมายถึงเฉพาะแต่ทุนที่เป็นเงินเท่านั้น แต่หมายรวมทุนในด้านอื่น ๆ ที่มีในชุมชนทั้งทุนที่เป็นทรัพยากร ทุนความรู้ ภูมิปัญญา และทุนทางสังคม โดยนำเอาการ

จัดการมาเป็นแรงผลักดันขับเคลื่อนในรูปแบบของธนาคารที่เชื่อมโยงกิจกรรม และค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวันของเกษตรกร โดยใช้ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีอยู่แต่เดิมมาสร้างความศรัทธา และการร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมร่วมกันของชุมชน ผลที่ชุมชนได้รับจะไม่ได้เป็นเฉพาะแค่ตัวเงิน แต่สามารถส่งผลถึงการได้รับสวัสดิการอย่างเท่าเทียมกันของคนในชุมชน

จะมีระบบการจัดการที่เชื่อมโยงทั้งคน และกลุ่มอาชีพเข้าด้วยกัน โดยมี ธนาคารเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแกนหลักในการเชื่อมโยงระบบการจัดการหลักของทั้งชุมชน ดังนี้

1. การออมเงิน คือ การออมเงินประจำของสมาชิก

2. การออมผลผลิต คือ การออมผลผลิตจากการเกษตร เช่น ข้าว ถั่ว หอม กระเทียม ครั้ง และผลผลิตอื่น ๆ แล้วแต่สมาชิกจะตกลงกัน เป็นการออมผลผลิตรวมกันในส่วนที่สมาชิกแต่ละคนจะให้ได้ ผลผลิตที่รวมได้ อาจจะไปจำหน่ายแล้วนำเงินเข้าสมทบธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง

3. การจัดการทุนทางสังคม

3.1 การนำเอารายจ่ายในชีวิตประจำวันที่สมาชิกต้องจ่ายอยู่แล้ว มาจัดการเสียเอง เพื่อให้เสียค่าใช้จ่ายน้อยลง และอาจมีเงินปันผลที่จะได้รับ ซึ่งสามารถทำได้หลายเรื่อง โดยมีจะมีผู้รับผิดชอบในแต่ละเรื่อง และนำส่วนต่างหรือผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นซึ่งได้จากการจัดการมาสมทบให้กับธนาคาร เช่น

- การต่อทะเบียนรถ
- การทำประกันภัยบุคคลที่ 3
- การซื้อปุ๋ย เมล็ดพันธุ์ และวัสดุ อุปกรณ์ การเกษตรต่าง ๆ จากผู้ผลิต หรือตัวแทนใหญ่ โดยตรง

- การจำหน่ายบัตรโทรศัพท์เติมเงิน

- การจ้างไถที่เพื่อทำการเกษตร

- การซื้อ

3.2 การสมทบให้ 10% ของกำไรในวิสาหกิจต่างๆ ที่ดำเนินการโดยชุมชนจากทุนที่นำมาจากธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง ให้กับธนาคารฯ เมื่อธนาคารมีทุนจำนวนหนึ่งหลังจากการออมในรูปแบบดังกล่าว โดยมีการนำทุนที่ออมได้มาบริหารจัดการ โดยคณะกรรมการ 1 ชุด ที่เป็นตัวแทนจากกลุ่มต่าง ๆ ในหมู่บ้าน จำนวน 15 คน

4. ผลตอบแทนที่ได้รับ

4.1 การจัดตั้งกองทุนสวัสดิการชุมชน ผลตอบแทนที่ได้รับจากการจัดการของ ธนาคารเศรษฐกิจพอเพียงจะนำมาตั้งเป็นกองทุนชีวิต เพื่อใช้เป็นสวัสดิการให้กับสมาชิก โดยเบื้องต้นกำหนดการให้สวัสดิการกับสมาชิกไว้ 10 เรื่อง คือ

1. จ่ายค่ารักษาพยาบาลให้กับสมาชิกครั้งละ 30 บาท
2. จ่ายค่าเดินทางให้กับสมาชิกที่ไปโรงพยาบาล
3. เบี้ยยังชีพคนชรา
4. ทุนการศึกษา
5. ค่ามาปนกิจศพ
6. ปลูกหนี้ ธ.ก.ส.หรือหนี้อื่น ๆ ให้กับสมาชิก
7. ค่าใช้จ่ายทางสังคม
8. ค่าน้ำ ค่าไฟ
9. ค่าโทรศัพท์
10. ค่าปุ๋ย

โดยการจัดให้มีสวัสดิการจะครอบคลุมไปตามลำดับ ซึ่งขึ้นอยู่กับขนาดของ กองทุน โดยในช่วงแรก ในขณะที่กองทุนยังมีไม่มาก สวัสดิการก็อาจจะมีเพียงค่ารักษาพยาบาล ครั้งละ 30 บาท หรืออาจจะครอบคลุมถึงค่าเดินทาง แต่เมื่อกองทุนใหญ่ขึ้น ก็จะดูแลสวัสดิการ ให้กับสมาชิกได้มากขึ้นเป็นลำดับ

4.2 การกู้ยืมเงินสำหรับประกอบอาชีพ เพื่อให้สมาชิกสามารถกู้ยืมเงินเพื่อการ ประกอบอาชีพทั้งในระดับครัวเรือน และในระดับกลุ่มอาชีพ ธนาคารเศรษฐกิจพอเพียงกำหนด ระบบการจัดการสำหรับการกู้ยืม ดังนี้

ระดับครัวเรือน สมาชิกมีการออมเงิน และการออมผลผลิต และกู้ยืมเงิน เพื่อการประกอบอาชีพ

ระดับกลุ่มอาชีพ กลุ่มวิสาหกิจที่ขาดเงินทุนเพื่อใช้ในการดำเนินกิจกรรม สามารถกู้เงินทุนจากธนาคารฯ ซึ่งถือว่าเป็นแหล่งเงินทุนแรกของสมาชิกอันถือเป็นการพึ่งตนเอง ในเรื่องทุนในชุมชน ระหว่างสมาชิกด้วยกันเอง

แนวคิดการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วม เป็นคำที่นิยมใช้กันมากในปัจจุบันทั้งในวงวิชาการ และวงการ ข้าราชการ โดยเริ่มนำมาใช้ในช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 เพื่อ

ยกระดับความเป็นอยู่ของประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ และขจัดปัญหาความยากจนในชนบท ลดช่องว่างทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ระหว่างประชาชนกลุ่มต่าง ๆ การมีส่วนร่วมของ ประชาชนหรือชุมชน นับเป็นยุทธวิธีที่สำคัญยิ่งต่อความสำเร็จต่อการพัฒนาที่มุ่งพัฒนาคนและ ส่งเสริมความเป็นธรรมในสังคม เพื่อให้เกิดความเข้าใจความหมายของการมีส่วนร่วมอย่างถูกต้อง และตรงกัน จึงควร ได้ศึกษาความหมายของการมีส่วนร่วมที่ได้มีผู้รู้ให้ความหมายไว้ ดังนี้

ความหมายของการมีส่วนร่วม

เสนห์ จามริก (2531) ให้ความหมายการมีส่วนร่วมของประชาชน คือ การให้ ประชาชนเป็นผู้คิดค้นปัญหา เป็นผู้นำทุกอย่าง ซึ่งไม่ใช่การกำหนดภายนอกแล้วให้ประชาชนเข้า ร่วม ต้องเป็นเรื่องที่ประชาชนคิดเอง โดยแบ่งการมีส่วนร่วมออกเป็น 5 ขั้นตอน คือ การมีส่วนร่วม ในการค้นหาปัญหา และจัดลำดับความสำคัญของปัญหาร่วมในการวิเคราะห์ถึงสาเหตุ และที่มาของ ปัญหาร่วมในการเลือกวิธีการ และวางแผนร่วมกันในการแก้ปัญหาร่วม ในการดำเนินงานตามแผน และร่วมในการประเมินผล และปัจจัยอุปสรรค และปัจจัยที่มีส่วนทำให้เกิดผลสำเร็จ และหมายถึง การเข้าร่วมอย่างกระตือรือร้น และมีพลังของประชาชนในการตัดสินใจ เพื่อกำหนดเป้าหมายของ สังคมจัดทรัพยากรเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย และเป็นการปฏิบัติตามแผนการหรือ โครงการต่าง ๆ

John M. Cohen and T. Uphoff (1977) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมโดยทั่วไปว่าการมี ส่วนร่วมในขั้นตอน (decision making) ไม่ได้หมายความว่า เป็นการตัดสินใจได้เพียงอย่างเดียว ยัง ใช้ควบคู่ไปกับขั้นตอนการปฏิบัติการ (implementation) ด้วยเช่น การจัดองค์กร การกำหนด กิจกรรมพัฒนา เป็นต้น การตัดสินใจยังเกี่ยวข้องกับประชาชนในเรื่องของผลประโยชน์ (benefits) และการประเมินผล (evaluation) ในกิจกรรมการพัฒนาด้วย จะเห็นว่า การตัดสินใจนั้นเกี่ยวข้องกับ เกือบ โดยตรงกับการปฏิบัติการ แต่ก็เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์และการประเมินผลด้วยเหมือนกัน โดยที่ผลประโยชน์นั้นเป็นผลมาจากการปฏิบัติการ และผลประโยชน์ก็มาเป็นตัวกำหนดให้มีการ ประเมินผล ซึ่งต่างก็ได้รับผลมาจากขั้นตอนการตัดสินใจแล้วทั้งสิ้น นอกจากนี้ยังมีผลสะท้อนกลับ (feedback) จากการประเมินผลและการปฏิบัติการกลับไปสู่การตัดสินใจอีกด้วย ซึ่งแนวคิดนี้มี กรอบพื้นฐานเพื่ออธิบายและวิเคราะห์การมีส่วนร่วม 4 รูปแบบ คือ

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจประกอบด้วย 3 ขั้นตอน ได้แก่ การริเริ่มตัดสินใจ การดำเนินการตัดสินใจ การตัดสินใจปฏิบัติการ
2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ ประกอบด้วย การสนับสนุนด้านทรัพยากร การ บริหาร และการประสานขอความร่วมมือ

3. การมีส่วนร่วม ในผลประโยชน์ไม่ว่าจะเป็นผลประโยชน์ทางวัตถุ ผลประโยชน์ทางด้านสังคม หรือผลประโยชน์ส่วนบุคคล

4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล เป็นการควบคุมตรวจสอบการดำเนินกิจกรรมทั้งหมด และเป็นการแสดงถึงการปรับตัวในการมีส่วนร่วม

Davis Keith (1972) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมหมายถึง การเกี่ยวข้องทางจิตใจและอารมณ์ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม ซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจให้กระทำเพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้น ทั้งเกิดความรู้สึกร่วมกับรับผิดชอบกับกลุ่มดังกล่าวด้วย นอกจากนี้ Davis ยังได้อธิบายเพิ่มเติมว่า การมีส่วนร่วมเกิดจากแนวคิดสำคัญ 3 ประการ คือ

1. ความสนใจและความเอื้ออาทร ซึ่งเกิดจากความสนใจและความห่วงกังวลส่วนบุคคลซึ่งบังเอิญพ้องต้องกัน กลายเป็นความสนใจและความเอื้ออาทรของส่วนรวม

2. ความเดือดร้อน และความไม่พึงพอใจร่วมกันที่มีต่อสถานการณ์ที่เป็นอยู่นั้น ผลักดันให้พุ่งไปสู่การรวมกลุ่ม วางแผนและลงมือกระทำร่วมกัน

3. การตกลงใจร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงกลุ่มหรือชุมชนไปในทิศทางที่ปรารถนา ทำให้เกิดความริเริ่มกระทำการสนองตอบความเห็นชอบของคนส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้น

สุภางค์ จันทวานิชและคณะ (2533: 1) ได้อธิบายเพิ่มเติมอีกว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเข้าร่วมแสดงความคิดเห็น วางแผนการตัดสินใจดำเนินการติดตามประเมิน การมีส่วนร่วมอาจเป็นการเข้าร่วมเองโดยตรง หรือสนับสนุนให้ผู้อื่นเข้าร่วม โดยผู้เข้าร่วมอาจอยู่ในฐานะผู้กระทำการ (actor) หรือในฐานะผู้รับประโยชน์ (beneficiary)

สหประชาชาติ (United Nations, 1981: 5) ได้ให้ความหมายการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง การสร้างโอกาสให้สมาชิกทุกคนของชุมชน และสมาชิกในสังคมที่กว้างกว่า สามารถเข้ามามีส่วนร่วมช่วยเหลือ และเข้ามามีอิทธิพลต่อกระบวนการดำเนินกิจกรรมในการพัฒนา รวมทั้งมีส่วนร่วมได้รับประโยชน์จากผลของการพัฒนาอย่างเท่าเทียมกัน

การมีส่วนร่วมของประชาชน

กรรณิกา ชมดี (2524: 11) และ ฉอ้าน วุฒิชรรรรักษา (2528: 19) กล่าวถึง การมีส่วนร่วมของประชาชนว่า การมีส่วนร่วมในการพบปะสังสรรค์ทางสังคม รวมทั้งการมีส่วนร่วมของปัจเจกบุคคลและการมีส่วนร่วมของกลุ่ม รวมทั้งการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม Bhasin (1978: 69) ได้กล่าวว่า การมีส่วนร่วมในการพัฒนาศักยภาพที่จะให้ประชาชนตระหนักถึงสภาพความเป็นอยู่ สภาพ

สังคม เศรษฐกิจ การเมืองที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน เจ้าหน้าที่ ทางการเมืองหรืออื่น ๆ ต้องยึดหลักให้ประชาชนสามารถสามารถวิเคราะห์สภาพการณ์ที่เป็นอยู่ของเขา และกระทำการเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายของเขา ซึ่งต้องเป็นการเปลี่ยนแปลงของประชาชนเองไม่ใช่อิทธิพลจากภายนอก

ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์ (2527: 1-2) ได้ให้คำจำกัดความ การมีส่วนร่วมของประชาชน ว่าการมีส่วนร่วมของประชาชน คือ การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนเอง ในการจัดการและควบคุมการใช้ กระจายทรัพยากร และปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคมเพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคม ตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรีในฐานะสมาชิกของสังคม ในการมีส่วนร่วมประชาชนได้พัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกมาในรูปการตัดสินใจในการกำหนดชีวิตของตนเอง ทั้งในการพัฒนาโดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมจะต้องยึดแนวปฏิบัติ 3 ประการ คือ

1. ต้องถือว่าชาวบ้านเป็นตัวหลักในการแก้ปัญหา องค์กรภายนอกเป็นเพียงตัวกระตุ้นส่งเสริมและสนับสนุนเท่านั้น
2. กิจกรรมการพัฒนาต้องเริ่มจากพื้นฐานของชุมชน กล่าวคือ วิถีชีวิตที่ดำรงอยู่ในชุมชนทั้งในอดีตและปัจจุบัน การยึดเขี่ยขีดกิจกรรมพัฒนาซึ่งกำหนดคความรอบความคิดของคนภายนอก นอกจากจะไม่นำไปสู่การมีส่วนร่วมที่แท้จริงแล้วยังเป็นการทำลายศักยภาพการแก้ปัญหาชุมชน สร้างลักษณะขาดความมั่นใจในตนเอง และสร้างปมการพึ่งพาหลังจากภายนอก
3. ปัญหาบางอย่าง ระดับการรับรู้ของชุมชนอาจมีข้อจำกัด การมีส่วนร่วมของประชาชน จึงครอบคลุมถึงการกระจายและสื่อข้อมูลข่าวสารเพื่อการพัฒนาเพิ่มขีดความสามารถทางด้านการรับรู้ของประชาชน

รูปแบบและขั้นตอนการมีส่วนร่วม

อดิน รพีพัฒน์ (2527) ได้กล่าวถึงแนวการพิจารณารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาใน 2 ลักษณะประกอบด้วย

1. รูปแบบของการมีส่วนร่วม อาทิเช่น เป็นการเข้าร่วมกิจกรรม เพราะเกรงใจใครหรือถูกบังคับเข้ามาทำงาน เพราะมีสิ่งจูงใจเฉพาะหน้า เช่น ถ้ามาช่วยขนดินสร้างเขื่อน จะได้รับของแจก เช่น ปลาซาร์ดีนคนละกระป๋อง หรือเข้ามามีส่วนร่วม โดยเข้าใจถึงวัตถุประสงค์ของกิจกรรมนั้น
2. ช่วงจังหวะที่คนในชุมชนเข้าร่วมกิจกรรม ในงานที่รัฐบาลจัดขึ้น เช่น โครงการสร้างงานในชนบทที่เขยทำด้วยกัน สามารถแบ่งการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเป็นการค้นหา

ปัญหา สาเหตุของปัญหาตลอดจนแนวทางแก้ไข การตัดสินใจเลือกแนวทางการวางแผนพัฒนา เพื่อแก้ไขปัญหาการปฏิบัติงานในกิจกรรมพัฒนาตามแผนการประเมินผลงานกิจกรรมการพัฒนาการลงทุนในกิจกรรมโครงการของชุมชนตามขีดความสามารถของตนเอง และหน่วยงานที่ร่วมปฏิบัติตามนโยบายงาน โครงการและกิจกรรมให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้ ร่วมควบคุมติดตามประเมินผล และร่วมบำรุงรักษาโครงการและกิจกรรมที่ได้ทำไว้ ทั้งโดยเอกชนและรัฐบาลได้ให้ใช้ประโยชน์ได้ตลอดปี

นอกจากนี้ John and Norman ได้อธิบายลักษณะการมีส่วนร่วมและปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมว่า การมีส่วนร่วมประกอบด้วยกิจกรรมใหญ่ ๆ 4 เรื่องด้วยกัน คือ

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (decision-making)
2. การมีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการ (implementation) ในการนี้อาจเป็นการร่วมแรงงาน ร่วมสมทบค่าใช้จ่าย ร่วมสมทบวัสดุอุปกรณ์ ร่วมในการให้ข่าวสารข้อมูล ตลอดจนร่วมเป็นกรรมการ หรือร่วมบริหารและการประสานงาน
3. การมีส่วนร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์ (participation in benefits) การได้รับ อาจจะเป็นในรูปของเงินทอง สิ่งของ ชื่อเสียง หรือการกินดีอยู่ดี
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผลโครงการ (participation in evaluation) ซึ่งรวมไปถึงการประเมินบทบาทหน้าที่ ผลที่ได้รับทั้งต่อตนเองและกลุ่ม

สำหรับปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมนั้น John and Norman ประกอบไปด้วย

1. ปัจจัยด้านกายภาพ ประกอบด้วย
 - ปัจจัยด้านกายภาพ : ลักษณะภูมิประเทศ การตั้งถิ่นฐาน การคมนาคม
 - ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ : ฐานะทางเศรษฐกิจ รายได้
 - ปัจจัยด้านการเมือง : บรรยากาศทางการเมือง อุดมการณ์ อุดมคติทางการเมืองของประชาชน
 - ปัจจัยด้านวัฒนธรรม : วิธีการดำเนินชีวิต ขนบธรรมเนียม ประเพณี ทัศนคติ ความเชื่อ หรือค่านิยมแต่ละพื้นที่ที่จะมีความแตกต่างกัน
 - ปัจจัยทางประวัติศาสตร์ : ความเป็นมาของเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ การกำเนิดของชุมชน
 - ปัจจัยด้านบุคคล : คนเมือง คนชนบท กลุ่มอาชีพ ระดับความรู้ การมีบทบาทในสถานะต่าง ๆ ของสังคม

นอกจากนี้แล้ว Delbecq and Andrew (1971: 466-492) ได้กล่าวถึงรูปแบบและกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งมี 5 ขั้นตอน ดังนี้

1. การรวบรวมข้อมูลรายละเอียดของโครงการต่าง ๆ
2. การวิเคราะห์หรือสรุปปัญหา
3. การจัดลำดับความสำคัญของปัญหา
4. ดำเนินการแก้ไขปัญหา
5. ติดตามและประเมินผลความสำเร็จของโครงการ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาและปรับปรุงการดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

โดยสรุป การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การส่งเสริม สนับสนุน ชักนำ และเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนทั้งรูปของบุคคล กลุ่มคน ชมรม สมาคม และองค์กรต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาตั้งแต่ ร่วมรับรู้ ร่วมคิดร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ และร่วมประเมินผล ตลอดจนส่วนร่วมรับผิดชอบ และส่วนร่วมในผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นร่วมกัน

บทความและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

วิรัตน์ ไชยชนะ (2543) ได้ศึกษาโครงสร้างของกลุ่มออมทรัพย์และปัจจัยส่งเสริมความเข้มแข็ง : กรณีกลุ่มออมทรัพย์ตำบลคลองเปียง อำเภोजะนะ จังหวัดสงขลา พบว่ากลุ่มออมทรัพย์ตำบลคลองเปียง สามารถแก้ไขปัญหาความยากจนของคนในชุมชนด้วยวิธีการรวมกลุ่มออมทรัพย์ เพื่อสร้างแหล่งเงินทุนของชุมชน ทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ โดยมีปัจจัยที่ส่งเสริม คือ 1) การจัดสรรผลประโยชน์ที่เป็นไปตามความต้องการของชุมชน 2) มีการรวมกลุ่มเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน 3) มีผู้นำที่เข้มแข็ง กล้าคิด กล้าทำ ซื่อสัตย์ และมีความคิดสร้างสรรค์ ทำงานเพื่อกลุ่มอย่างจริงจัง มีรายได้จากการทำงานเท่ากับผู้ที่ทำงานเพื่อกลุ่มทั่วไป ไม่มีสิทธิพิเศษ การทำงานมีลักษณะโปร่งใส ไม่มีการแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว 4) สมาชิกส่วนใหญ่ของกลุ่มมีคุณภาพ มีโลกทัศน์ที่กว้างไกล รับฟังความคิดเห็นผู้อื่น 5) มีวิธีการทำงานที่มีแบบแผนเป็นของตนเองและสอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน และ 6) มีการพึ่งพาอาศัย ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ซึ่งน่าจะพัฒนาเป็นจิตนี้กร่วมเพื่อพัฒนาส่วนรวมต่อไป

ปัญหาอุปสรรคในการทำงานของกลุ่มคือ สมาชิกบางรายส่งเงินคืนไม่ตรงเวลา แต่เป็นสมาชิกส่วนน้อยและพบไม่บ่อย ส่วนปัญหาจากภายนอก คือปัญหาที่เกิดจากนโยบายของรัฐ เช่น นโยบายกองทุนหมู่บ้าน และปัญหาความชอบธรรมของกลุ่ม อย่างไรก็ตาม ปัญหาดังกล่าวไม่ใช่ปัญหาอุปสรรคที่สำคัญต่อการดำรงอยู่ของกลุ่มแต่อย่างใด กล่าวในภาพรวมกลุ่มถือว่าประสบความสำเร็จและเป็นที่ยอมรับของสังคมทั้งภายในและภายนอก

อย่างไรก็ตามการบริหารงานของกลุ่มออมทรัพย์ และความสำเร็จที่เกิดขึ้น ทำให้เกิดประเด็นที่จะสามารถศึกษาเพิ่มเติมต่อไปได้ เช่น กองทุนสวัสดิการที่สามารถยกระดับชีวิตของปัจเจกชนได้ควรจะมีความสัมพันธ์อย่างไรกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อบต. ที่มีหน้าที่ดูแลในส่วนสภาพโดยรวมของตำบล การเชื่อมความสัมพันธ์ดังกล่าวจะก่อให้เกิดผลประโยชน์ต่อสาธารณะซึ่งเป็นระดับที่สูงกว่าการตอบสนองผลประโยชน์ปัจเจกชน

เจริญชัย ชัยไพบุลย์วงศ์ (2544) ได้ศึกษาการสร้างและพัฒนาของกลุ่มออมทรัพย์คนงานพบว่า กลุ่มออมทรัพย์คนงานจะสามารถสร้างและพัฒนาขึ้นได้โดยอาศัยรูปแบบการดำเนินงานที่มีลักษณะขององค์กรธุรกิจ ผสมผสานกับลักษณะวัฒนธรรมคนงานที่มีการรวมตัวเป็นสหภาพแรงงานที่ทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดระหว่างสมาชิก ความไว้วางใจกันระหว่างสมาชิกเป็นทุนทางสังคมที่นำมาใช้ประกอบกิจกรรมและสร้างประโยชน์ทางเศรษฐกิจของคนงาน

นอกจากนี้ในปี 2551 สถาบันองค์กรชุมชนชน (องค์กรการชน) ศึกษาโครงการ ทุนชุมชนกับการขับเคลื่อนประเทศไทย กรณี กลุ่มออมทรัพย์บ้านคอกช้าง อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา มีหลักการบริหาร โดยการเชื่อมโยงทุนภายในเพื่อการพัฒนาระบบเศรษฐกิจชุมชน พบว่ากลุ่มมีความประสบความสำเร็จ ซึ่งเปิดดำเนินการในปี 2536 และปี 2552 มีกำไรจากการดำเนินงาน 3.7 ล้านบาทมีการลงทุนทำธุรกิจผลิตปุ๋ยอินทรีย์ จำหน่ายให้สมาชิก และกลุ่มลงทุนทำโรงผลิตอิฐบล็อกประสาน ด้วยมีกลุ่มผู้นำที่เข้มแข็ง สมาชิกมีวินัยการออม และการส่งคืนเงิน ไม่มีดอกเบียค้างชำระ ไม่มีหนี้เสีย มีการจ่ายเงินปันผลจัดสวัสดิการชุมชน

และได้ศึกษากรณี การจัดการทุนที่ตำบลบ้านควน อ.หลังสวน จ.ชุมพร ใช้ฐานคิดทุนชุมชน คือ 1) ฐานทุนที่เป็นบุคคลกร ซึ่งจะมีทั้งที่มาจากชาวบ้านในชุมชน องค์กร ผู้รู้ ผู้นำ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำท้องถิ่น อสม. 2) ฐานทุนทางการเงินและด้านเศรษฐกิจ คือ ผลผลิตทางการเกษตร และมีการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร 3) ฐานทางทรัพยากร ป่าต้นน้ำที่อุดมสมบูรณ์ 4) ฐานทางภูมิปัญญา ถ้าเขาเกรียบ ด้านความรู้ทางปัญญาชาวบ้าน และการอนุรักษ์การสืบทอดประเพณีแข่งเรือยาว พบว่าจุดเปลี่ยนและผลสำเร็จของกลุ่ม คือ การมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนของภาคประชาชน ท้องที่ ท้องถิ่น สถานีอนามัย และภาคีต่าง ๆ เกิดจากความสำเร็จจากระบวนการรวมตัวและสร้างสัมพันธ์ภาพ สร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ในการตัดสินใจ การร่วมแรงร่วมใจของคนในชุมชน และสามารถพึ่งพาตนเองได้ เช่น การสนับสนุนชมรมผู้สูงอายุของแกนนำจากการตัดผลกำไรกองทุนเงินล้าน กองทุนปุ๋ย กองทุนกลางกำนันผู้ใหญ่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์สังข์จะ มีกระบวนการเรียนรู้ทั้งภายในและภายนอก มีส่วนร่วมในการออกความคิดเห็นและรับฟังพร้อมที่จะพัฒนาตำบล

และธนาคารชุมชนมะนัง อำเภอมะนัง จังหวัดสตูล ซึ่งเปิดดำเนินการมาตั้งแต่ปี 2537 มีการรับฝากเงิน ให้สมาชิกกู้เงิน ลงทุนทำวิสาหกิจชุมชน ทำน้ำดื่ม ผลิตปุ๋ยชีวภาพ ร้านค้าชุมชน ท่องเที่ยวชุมชน พบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของธนาคารชุมชน คือ

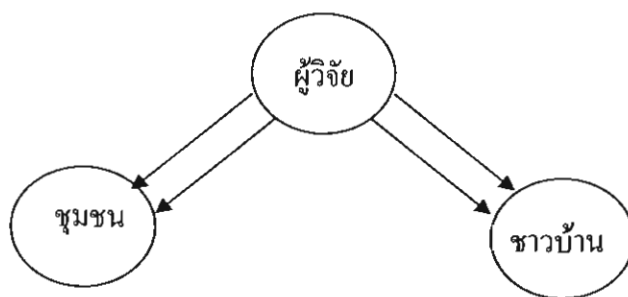
1. มีผู้นำเครือข่ายมีความเสียสละ ซื่อสัตย์ มุ่งมั่น มีความคิดสร้างสรรค์ และนำความรู้ที่ได้รับจากภายนอกชุมชนมาถ่ายทอดกับกรรมการของเครือข่ายอย่างสม่ำเสมอ ผู้นำเครือข่ายโดยเฉพาะประธานและรองประธาน ได้เข้าร่วมประชุมกับหน่วยงานภายนอกมากถึงเดือนละไม่ต่ำกว่า 10 ครั้ง
2. เครือข่ายมีการทำงานเป็นทีม เน้นการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการให้ความเห็นในการดำเนินการของเครือข่าย เช่น มีการทำประชาคมในระดับหมู่บ้านในการดำเนินโครงการต่างๆ
3. การได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐในการดำเนินงาน ซึ่งประกอบด้วย ศูนย์พัฒนาทางสังคมแบบมีส่วนร่วม (ศพส.) ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ พัฒนาสังคมและทรัพยากรมนุษย์จังหวัดสตูล นายอำเภอมะนัง องค์การบริหารส่วนตำบล และสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน

เทคนิคที่นำมาใช้ในกระบวนการพัฒนาการมีส่วนร่วม

สุภางค์ จันทวานิช (2546: 67) ได้ให้ความหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participation Action Research หรือ PAR) ว่าเป็นวิธีการเรียนรู้จากประสบการณ์ โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างแข็งขันจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมวิจัย นับตั้งแต่การระบุปัญหาการดำเนินการ การติดตามผล จนถึงขั้นประเมินผลปฏิบัติการ (action) หมายถึงกิจกรรมที่โครงการวิจัยต้องการจะดำเนินการ ส่วนใหญ่แล้วปฏิบัติการมักเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวกับการพัฒนา ด้านใดด้านหนึ่ง การมีส่วนร่วม (participation) หมายถึง การมีส่วนเกี่ยวข้องของทุกฝ่ายที่ร่วมกิจกรรมวิจัย ในการวิเคราะห์สภาพปัญหาหรือสถานการณ์อันใดอันหนึ่ง แล้วร่วมในกระบวนการตัดสินใจ และดำเนินการจนสิ้นสุดการวิจัย การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คือ การนำแนวคิด 2 ประการนี้มาผสมผสานกัน

พันธุ์ทิพย์ รามสูตร (2540: 31) ได้นิยามการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมว่าเป็นกระบวนการทางประชาธิปไตยอย่างหนึ่ง ที่บุคคลจำนวนหนึ่งนำความรู้ที่ได้จากการศึกษาวิจัยและการลงมือกระทำด้วยตนเองมาปรับปรุงแก้ไขหรือเปลี่ยนแปลงสังคมของตน จึงเป็นรูปแบบของการวิจัยที่ประชาชนผู้เคยเป็นประชากรที่ถูกวิจัยกลับบทบาทเปลี่ยนเป็นผู้ร่วมในการกระทำการวิจัย

เอง นับแต่การตัดสินใจว่าควรจะต้องมีการริเริ่มศึกษาวิจัยในชุมชนนั้น ๆ หรือไม่ การประมวล เหตุการณ์ หลักฐานและข้อมูลเพื่อกำหนดปัญหาวิจัยการเลือกระบุประเด็นปัญหา การสร้าง เครื่องมือ การเก็บข้อมูล การวิเคราะห์และการเสนอสิ่งที่ค้นพบ จนกระทั่งการกระจายความรู้ที่ได้ จากการวิจัยไปสู่การลงปฏิบัติ ปัจจุบันทิศทางการพัฒนาของประเทศเน้นในเรื่องชุมชนเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจเน้นในเรื่อง เศรษฐกิจแบบพอเพียง พึ่งพาตนเองได้ของชุมชน ด้าน การศึกษาเน้นเรื่องของหลักสูตรท้องถิ่น การสืบทอดภูมิปัญญาด้านวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยทิศ พัฒนาเช่นนี้ชี้ให้เห็นถึงบทบาทของชุมชนและประชาชนที่จะต้องเพิ่มขึ้นมาก ในการมีส่วนร่วม คิด ร่วมดำเนินการพัฒนาต่างๆ เพื่อความเจริญที่ยั่งยืนในชุมชนของตน โดยนัยนี้งานวิจัยที่เข้าไป ศึกษากระบวนการพัฒนาต่างๆ จึงมีแนวโน้มที่จะเป็นงานวิจัยเชิงปฏิบัติการ (action research) มาก ขึ้น โดยเน้นการมีมาตรการแก้ปัญหา หรือพัฒนางานบางด้านของชุมชนที่เป็นรูปธรรม และมี กระบวนการวิจัยตามเข้าไปสังเกต บันทึกความสำเร็จหรือเงื่อนไขอุปสรรคต่าง ๆ เพื่อเป็นพื้นฐาน ในการขยายผลงานพัฒนาไปสู่ที่อื่นๆ การวิจัยเชิงปฏิบัติการเป็นกระบวนการวิจัยที่ผู้วิจัยกำหนด กิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นมา แล้วนำไปทดลองใช้กับกลุ่มเป้าหมายว่าได้ผลหรือไม่ หากยัง ไม่ได้ก็นำกิจกรรมนั้นมาปรับปรุงแล้วนำไปทดลองใช้ใหม่กับกลุ่มเป้าหมายอีกจนกว่าจะได้ผลเป็น ที่น่าพอใจ จากนั้นจึงนำไปเผยแพร่ต่อไป (อมรวิรัช นาคทรพร และคณะ, 2541: 1-8) ดังภาพ 5

ภาพ 5 การวิจัยเชิงปฏิบัติการ

ที่มา: อมรวิรัช นาคทรพร และคณะ (2541: 3)

ฐานคิดที่สำคัญของ PAR

1. นักวิจัยต้องคิดเสมอว่า งานพัฒนาที่ดีต้องอาศัยคนที่เป็สมาชิกขององค์กรหรือ ชุมชนนั้นๆ เป็นผู้ศึกษา วิเคราะห์ปัญหา วางแผน ดำเนินการ และตรวจสอบงานพัฒนาด้วยตนเอง นักวิจัยเพียงแต่กระตุ้นให้คนในชุมชนเห็นปัญหา หาทางแก้ไขเอง โดยนัยแล้วผู้วิจัยเสมือนไม่ได้

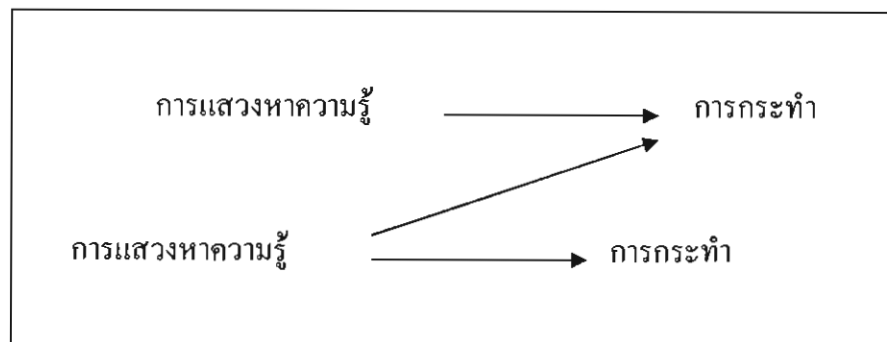
เป็นคนทำวิจัยหรือมิได้เป็นแม่แต่เจ้าของความคิดในการพัฒนา หากงานนี้เป็นการ “ริเริ่มและเรียนรู้” โดยสมาชิกในชุมชนเอง

2. นักวิจัยต้องคิดเสมอว่าที่สุดแล้ว Par คือ การพัฒนาคนในชุมชนเพื่อไปเพื่อพัฒนาชุมชนของเขาเอง และต้องมีความเชื่อถือว่าชุมชนอันดีหลากหลายอาจเป็นไปได้ตั้งแต่ชุมชนโรงงานอุตสาหกรรม ชุมชนแออัด ชุมชนโรงเรียน ไปจนถึงชุมชนหมู่บ้านในชนบทต่างก็มีคนที่มีความสามารถอยู่ ขอเพียงได้รับการกระตุ้นส่งเสริมให้ศักยภาพของเขาได้ทำงาน เขาก็สามารถเป็นกำลังสำคัญให้แก่ชุมชนของเขาได้

3. นักวิจัยต้องคิดเสมอว่าในการทำ PAR นี้จะ “เก็บ” งานทุกอย่างไว้กับตนเองไม่ได้ ต้องมีการให้คนในชุมชนร่วมกันศึกษาวิเคราะห์ เก็บข้อมูลด้วยตนเองซึ่งอาจจะเป็เชิงปริมาณก็ได้ มีโรงงานพัฒนาทั่วไปที่หน่วยงานหรือบุคคลภายนอกเข้าไปทำการศึกษาเอง นักวิจัยเหมาะสมงานทุกอย่างเอง อันกลายเป็นการปิดกั้นโอกาสที่ชุมชนจะ “รู้ซึ่ง” ถึงปัญหาของตนเอง

4. การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม จะต้องเริ่มจากความรู้สึกรู้สึกของคนที่มีต่อปัญหา หรือความต้องการของชุมชน จากนั้นนำไปสู่การสร้างความเข้าใจและการกระทำที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในตนเองและชุมชน ทั้งในด้านมิติแห่งปัญญา จิตใจ และกายภาพ

5. กระบวนการของการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง และไม่สิ้นสุดในวงจร แต่เป็นการเริ่มเพื่อนำไปสู่วงจรใหม่ ซึ่งเป็นวงจรที่ประกอบด้วย การแสวงหาความรู้ การกระทำ ดังนี้

ภาพ 6 แสดงวงจรการแสวงหา (ความรู้-การกระทำ) การกระทำ

ที่มา: อมรวิชัย ครุฑรพ และคณะ (2541: 5)

การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม ซึ่งรวมจุดเด่นของการวิจัยอย่างมีส่วนร่วม และการวิจัยเชิงปฏิบัติการเข้าด้วยกัน จึงเป็นการวิจัยที่พยายามศึกษาชุมชนโดยเน้นการวิเคราะห์ปัญหา ศึกษาแนวทางในการแก้ไขวางแผนดำเนินงานดำเนินงานเพื่อแก้ปัญหา ปฏิบัติการตามแผน และติดตามประเมินผล ทั้งนี้ในการวิจัยทุกขั้นตอน ชาวบ้าน หรือสมาชิกของชุมชนนั้น ๆ จะต้องเข้ามามีส่วนร่วมด้วยการมีส่วนร่วมจึงหมายถึง การที่ประชาชน หรือสมาชิกของชุมชนกับผู้วิจัย ได้มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ประเมินปัญหาความต้องการของชุมชน (need assessment) ร่วมกัน ตลอดจนวิเคราะห์และศึกษาแนวทางในการแก้ปัญหาการสำรวจทรัพยากรทั้งภายในและภายนอก

ขั้นตอนการวิจัยแบบ PAR ขั้นตอนการวิจัยแบบ PAR มี 3 ขั้นตอนใหญ่ คือ ขั้นตอนเตรียมการ ขั้นลงมือวิจัยขั้นพัฒนา ซึ่งมีรายละเอียดแต่ละขั้นตอน คือ

ขั้นเตรียมการ “ประสานพื้นที่” ในขั้นตอนนี้มีงานต่าง ๆ ที่นักวิจัยต้องทำ คือ

1. การคัดเลือกชุมชน ซึ่งเป็นหน้าที่ของผู้วิจัยในการสำรวจและศึกษาข้อมูลเบื้องต้นของชุมชนทุกด้าน นับตั้งแต่ลักษณะทางกายภาพ แหล่งทรัพยากรของชุมชน ลักษณะทางด้านชีวภาพ ข้อมูลด้านประชากร สังคม เศรษฐกิจ การสื่อสาร ในการศึกษาและรวบรวมข้อค้นกล่าว ควรรวบรวมข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ซึ่งผู้วิจัยอาจอาศัยจากหน่วยงานราชการที่มีอยู่ องค์การพัฒนาเอกชนที่เกี่ยวข้องร่วมกับสำรวจเบื้องต้นในชุมชนต่อจากนั้นจึงตัดสินใจเลือกชุมชนที่มีความเหมาะสม และมีปัญหาที่สามารถดำเนินการวิจัยได้

2. การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน เพื่อปูทางไปสู่การผลักดันให้เกิดความร่วมมือร่วมใจระหว่างสมาชิกของชุมชน ทั้งนี้ผู้วิจัยจะต้องเป็นผู้ที่คนในชุมชนไว้วางใจและให้การยอมรับ และการไว้วางใจและการยอมรับจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อผู้วิจัยมีความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชนเสียก่อน ซึ่งการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีชุมชนเป็นศิลปะและเป็นงานที่ไม่ยากนัก เนื่องจากในปัจจุบันแทบจะไม่มีชุมชนใดที่ไม่เคยมีบุคคลภายนอก นักวิจัย นักพัฒนาเข้าไป ทุกชุมชนต่างได้รับอิทธิพลจากสังคมภายนอกมาบ้าง น้อยบ้าง แต่ละชุมชนจะมีกลุ่มหรือองค์กรต่าง ๆ ในชุมชน ซึ่งอาจเป็นการจัดตั้งขึ้นเอง หรือมีบุคคลอื่นเข้ามาจัดตั้งให้ ดังนั้นบทบาทภาระหน้าที่ของผู้วิจัยในการดำเนินงานในขั้นตอนนี้ ที่น่าจะทำได้คือ

- 2.1 เข้าพื้นที่ด้วยความเชื่อมั่นว่า บุคคลในชุมชนมีความคิด ความสามารถในการวิเคราะห์แจกแจงปัญหา ตลอดจนแก้ปัญหาได้

- 2.2 ในทุกโอกาสต้อง “เปิด” ให้คนในชุมชนแสดงความคิด ความรู้สึก ปัญหา นักวิจัยต้องรู้จักการรับฟังคนชุมชนให้มาก

- 2.3 บอกตนเองเสมอว่าเป็นเพียงผู้กระตุ้น ให้กลุ่มเป้าหมายเกิดแนวคิดในการพัฒนา เป็นผู้คอยประทับประคองเกื้อหนุน ร่วมดำเนินกิจกรรมกับชุมชนและทำหน้าที่ในการ

ถ่ายทอดความรู้ เตรียมความพร้อม ทักษะในการปฏิบัติงานให้กับชุมชนรู้ “บูรณาการ” ตนเองให้เข้ากับวิถีชีวิตในชุมชนนั้น

2.4 ทำการติดต่อกับบุคคลสำคัญๆ ในชุมชน ถ้าเป็นหมู่บ้านก็ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เจ้าอาวาสวัด ผู้อาวุโสที่คนในชุมชนให้การยอมรับ ครู พ่อค้า ผู้อำนวยการ ครูใหญ่ ครู หัวหน้าสาย ฝ่ายปกครอง ฝ่ายวิชาการ เป็นต้น โดยแนะนำตนเองต่อคนในชุมชนว่าท่านเป็นเป็นใคร มาทำอะไร รวมทั้งแนะนำโครงการ ซึ่งเป็นการเผยแพร่แนวคิดเกี่ยวกับงานวิจัยนี้

2.5 เปิดโอกาสให้มีการซักถาม และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นตลอดทุกขั้นตอน ขั้นตอนการประสานงานพื้นที่นี้เป็นสิ่งสำคัญมาก ถ้าผู้วิจัยไม่สามารถบูรณาการตนเองกับชุมชนได้ ไม่สามารถสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิด โครงการ ได้ ก็เป็นการยากที่จะก้าวไปสู่ขั้นต่อไป ซึ่งต้องอาศัยการมีส่วนร่วมและความร่วมมือของชุมชนเป็นสำคัญ

ชั้นลงมือวิจัย “ใส่ในกระบวนการชุมชน” ประกอบไปด้วยกิจกรรมต่างๆ ที่นักวิจัยพึงกระทำ ได้แก่ การศึกษาปัญหาและความต้องการของชุมชน ตลอดจนการประเมินทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนนั้น

การศึกษาปัญหาและความต้องการของชุมชน ตลอดจนการประเมินทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนนั้น โดยดำเนินการศึกษาร่วมกับชุมชนซึ่งจำเป็นต้องกระทำควบคู่ไปกับการให้ความรู้แก่ชุมชน เรื่อง ของกระบวนการและขั้นตอนการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม ในการให้ความรู้แก่ชุมชนนี้เป็นการรูปแบบ และแนวคิดการศึกษาผู้ใหญ่ ครอบคลุมการพัฒนาทักษะต่าง ๆ นับตั้งแต่การเก็บรวบรวมข้อมูล ความสามารถในการวิเคราะห์ปัญหาสถานการณ์ของชุมชน การประเมินความต้องการของชุมชน การพัฒนาเครื่องมือในการรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ การวิเคราะห์ข้อมูล การตีความข้อมูล การสรุปและให้ข้อเสนอแนะบนพื้นฐานของข้อมูล การกำหนดปัญหา ซึ่งในเบื้องต้นพบว่าชุมชนมีปัญหาและความต้องการที่หลากหลาย แต่เมื่อถึงขั้นการดำเนินการเพื่อแก้ปัญหาอาจจะพบว่ามีความจำเป็นที่จะเลือกและกำหนดปัญหาที่มีการลำดับความสำคัญของปัญหา

การร่วมกันออกแบบการวิจัย โดยเริ่มตั้งแต่การกำหนดวัตถุประสงค์ของการวิจัย กำหนดวิธีการเก็บข้อมูลว่าจะเก็บข้อมูลอะไร อย่างไร ส่วนใด จะใช้แบบสอบถาม สัมภาษณ์ สังเกต หรืออาจจะใช้การอภิปรายกลุ่ม จะใช้เวลาในการเก็บข้อมูลนานเท่าไร ใครจะรับผิดชอบ เก็บข้อมูลในเรื่องอะไร เป็นต้น

การวิเคราะห์ข้อมูลในขั้นตอนนี้อาจพบข้อจำกัด สำหรับคนในชุมชนมีส่วนร่วม เนื่องจากประสบการณ์ และความรู้ในเรื่องการวิจัยมีจำกัด ดังนั้น ตัวผู้วิจัยจะต้องให้ความสำคัญในเรื่องนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในตอนคัดเลือกสมาชิกในชุมชนที่มาร่วมควรจะเป็นผู้ที่อ่านออกเขียนได้ ทั้งนี้เมื่อได้วิเคราะห์ข้อมูลและสรุปผลแล้ว สมาชิกของชุมชนก็จะได้ทราบถึงสถานการณ์ของปัญหาที่

ได้มีการหยิบยกมาว่ามีความรุนแรงมากน้อยเพียงใด อะไรคือสาเหตุของปัญหา มีปัจจัยอะไรบ้างที่เกี่ยวข้องกับปัญหานั้น ๆ ใครหรือกลุ่มใดที่มีผลกระทบหรือได้รับความเดือดร้อนจากปัญหานั้นบ้าง

การนำเสนอข้อมูลต่อที่ประชุมชน เพื่อให้ประชาชนได้ทราบและเป็นการร่วมกันยืนยัน และตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล พร้อมกับเสนอข้อคิดเห็นเพิ่มเติมอันจะเป็นประโยชน์ต่อการนำผลการวิจัยไปใช้ในการในจัดทำแผนงาน หรือ โครงการเพื่อแก้ไขปัญหาปัญหาต่อไป

ขั้นพัฒนา “มุ่งแก้ปัญหาชุมชน” ประกอบไปด้วยกิจกรรมต่าง ๆ ที่นักวิจัยพึงดำเนินการ ดังนี้

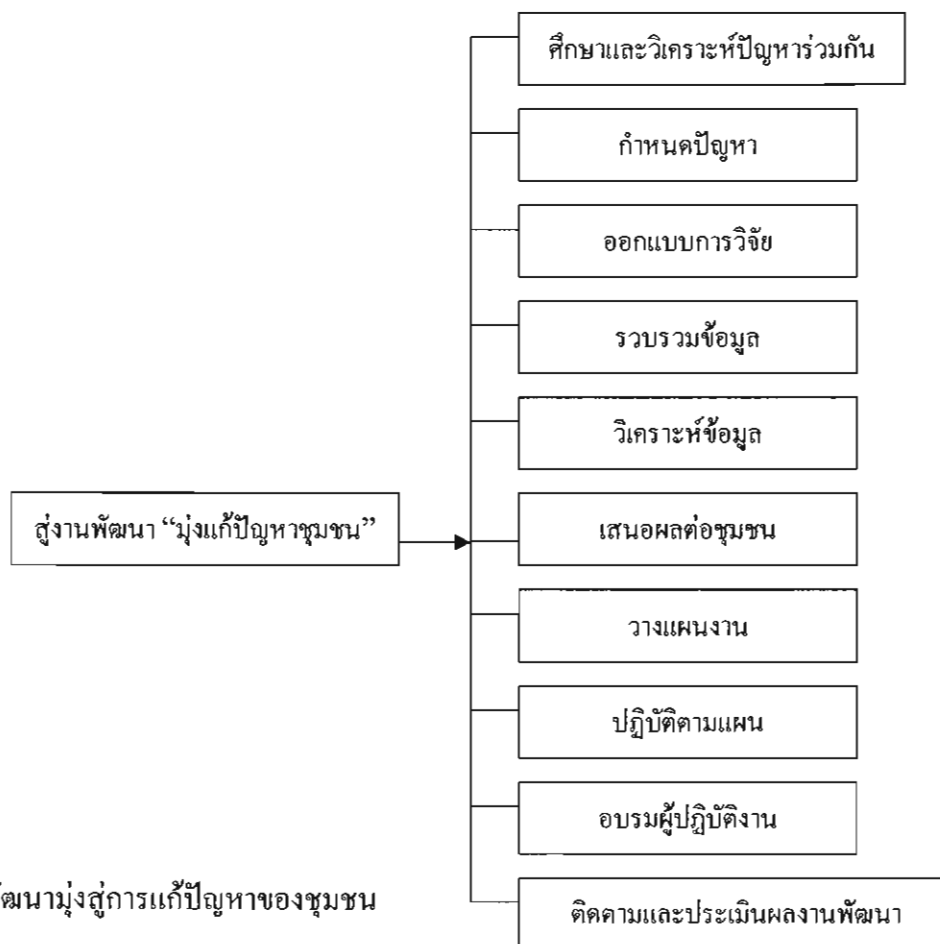
กำหนดโครงการเพื่อแก้ปัญหานั้น ๆ มีการกำหนดวัตถุประสงค์ของโครงการ ระบุกิจกรรมต่าง ๆ ขั้นตอนการดำเนินงานให้ชัดเจน กำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบแต่ละคนในการดำเนินกิจกรรม จัดทำตารางและกำหนดเวลาที่จะดำเนินการตามโครงการหรือกิจกรรมต่าง ๆ ในขั้นตอนต่าง ๆ เหล่านี้ ยังเป็นกระบวนการตัดสินใจร่วมกันของสมาชิกในชุมชน ผู้วิจัยนอกจากจะเป็นผู้คอยกระตุ้นให้สมาชิกมีส่วนร่วมในกระบวนการต่าง ๆ แล้ว ผู้วิจัยจะต้องทำหน้าที่ในการสนับสนุนด้านต่าง ๆ เช่น แนะนำช่องทางในการหาแหล่งทรัพยากร หรือแหล่งที่ให้การสนับสนุนการ

การปฏิบัติตามแผนที่วางไว้ โดยมีแกนนำหรือกลุ่มในชุมชนเป็นกลุ่มทำงาน และกลุ่มนี้จะต้องเป็นกลุ่มบุคคลที่สมาชิกในชุมชนให้การยอมรับ โดยกลุ่มทำงานแกนนำนี้อาจจะเป็นกลุ่มหรือองค์กรที่มีอยู่ในชุมชนซึ่งมีความเหมาะสมสอดคล้องกับวัตถุประสงค์หรือลักษณะของงาน แต่ในกรณีที่ชุมชนยังไม่มีกลุ่มหรืออยู่ในชุมชนซึ่งมีความเหมาะสมสอดคล้องกับวัตถุประสงค์หรือลักษณะของงาน แต่ในกรณีที่ชุมชนยังไม่มีกลุ่มหรือองค์กรที่เหมาะสม ก็มีความจำเป็นที่จะต้องจัดตั้งกลุ่มขึ้นมาใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับลักษณะของกิจกรรมที่ได้ตั้งไว้ สิ่งสำคัญในขั้นตอนนี้ก็คือ การกระจายหน้าที่ความรับผิดชอบต่าง ๆ ระหว่างสมาชิกของชุมชน ระหว่างสมาชิกในกลุ่มทำงาน ระหว่างสมาชิกชุมชนกับผู้วิจัย และการมอบหมายงานให้ตรงกับศักยภาพและความสามารถของบุคคล การกระจายทรัพยากร และให้สมาชิกได้มีส่วนร่วมในการดำเนินงานต่างๆ ทั้งนี้ในการกำหนดกิจกรรมในการดำเนินงานจำเป็นต้องอาศัยความรู้ และทักษะเฉพาะบางประการ ซึ่งรวมทั้งเทคนิคการบริหารงาน การทำงานร่วมกัน การแก้ปัญหา เพิ่มพูนทักษะต่าง ๆ ในการปฏิบัติงาน จึงเป็นหน้าที่ความรับผิดชอบของผู้วิจัยในการจัดการอบรมหรือจัดหาวิทยากรภายนอกหรือแม้แต่ในชุมชนเองที่จะเสริมความรู้ ทักษะให้กับสมาชิกทั้งก่อนและขณะปฏิบัติงาน

การติดตามและประเมินผล ซึ่งถือเป็นกิจกรรมที่มีความเป็นอย่างยิ่งเพื่อแก้ปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงาน ว่ามีอะไรบ้างที่จะต้องแก้ไข โครงการและกิจกรรมต่าง ๆ ดำเนินไปตามแผนที่กำหนดไว้หรือไม่ ในขั้นตอนนี้สมาชิกของชุมชนยังมีส่วนร่วม และเป็นผู้ดำเนินการติดตาม

ผลและประเมินผลโครงการ ดังนั้นจำเป็นเช่นกันที่กลุ่มติดตามและประเมินผลจะได้รับการฝึกอบรมความรู้ และเทคนิคในการติดตามและประเมินผลอย่างง่าย ๆ จากผู้วิจัยที่จะปฏิบัติงานเพื่อความเหมาะสมอาจมีการจัดตั้งกลุ่มติดตามและประเมินผลกลุ่มใหม่ขึ้นอีกกลุ่มหนึ่งก็ได้ เพื่อทำหน้าที่นี้โดยเฉพาะเพื่อป้องกันอคติที่จะเกิดขึ้นในการติดตามและประเมินผล

กล่าวโดยสรุป ขั้นตอนการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมจึงมีรายละเอียดและสิ่ง ที่นักวิจัยต้องคำนึงถึงค่อนข้างมาก นับตั้งแต่ขั้นเตรียมการ “ประสานพื้นที่” ขั้นลงมือวิจัย “ใส่ใจกระบวนการชุมชน” ไปจนถึงขั้นก้าวสู่การพัฒนา “มุ่งแก้ปัญหาชุมชน” โดยนักวิจัยจะต้องมีการเตรียมตัวและวางแผนการทำงานที่รัดกุมพอสมควร ข้อสำคัญอีกประการหนึ่งคือ การมองการทำงานแต่ละขั้นเหล่านี้ให้เป็นวงจรต่อเนื่อง กล่าวคือ เมื่อมีการติดตามประเมินผลงานพัฒนาในขั้นสุดท้ายแล้ว ก็น่าจะนำไปสู่การกลับไปรายงานสิ่งที่เกิดขึ้นแก่ชุมชนอันเป็นขั้นตอนแรกอีกครั้งหนึ่ง เพื่อแสวงหาหนทางร่วมกันในการปรับปรุงงานพัฒนานั้นๆ อย่างต่อเนื่องต่อไป ในขั้นตอนการทำงานกับชุมชนตั้งแต่การ “การประสานพื้นที่” จนมาถึงการ “แก้ปัญหาชุมชน” นั้นเห็นได้ชัดเจนว่านักวิจัยฝ่าฟันเรื่องยุ่งยากลำบากใจมากมาย โดยเฉพาะการปรับตัวหรือการ “บูรณาการ” ตนเองให้เข้ากับวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณี และความเป็นไปในชุมชน ดังแสดงเป็นขั้นตอนได้จาก

ภาพ 7 การพัฒนามุ่งสู่การแก้ปัญหาของชุมชน

จากที่กล่าวมา อมรวิษฐ์ นาครทรรพ และคณะ (2541: 14-16) ยังมีข้อเสนอแนะเกี่ยวกับวิทยุชุมชนในเรื่องบางประการ คือ การนำ PAR ไปใช้

1. ฟังให้มาก เป็นนักฟังที่ค่อยๆ ฟังรับไป “คิดแทน” ชาวบ้านหรือเอาความคิดตนเองเป็นศูนย์กลางเปิดใจที่จะรับฟังความคิด โลกทัศน์ แม้กระทั่งข้อมูลเล็กๆ น้อยๆ จากชาวบ้านอย่างตั้งใจ เปิดใจยอมรับความรู้ความสามารถของเขา และยอมรับข้อจำกัดของตัวเองให้เป็น
2. วางตัวเป็นกลางอย่างเคร่งครัด ในการเข้าไปในชุมชนต้องดูให้ดีว่าใครถูกกับใคร ใครไม่ถูกกับใคร ไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด ไม่วิเคราะห์ วิพากษ์คนในชุมชนอย่างเด็ดขาด
3. มองปัญหาให้เป็น มองในหลากหลายมุม โดยเฉพาะการมองจากมุมมองของชาวบ้าน “เอาใจเขามาใส่ใจเรา” เป็นวิถีทางหนึ่งที่ทำให้ผู้วิจัย “เข้าถึงจิตใจ” และทำงานร่วมกับชาวบ้านได้ดียิ่งขึ้น
4. กระตุ้นให้กำลังใจให้พลัง (empowerment) แก่ชาวบ้านด้วยการให้การยอมรับบ่อยๆ ซึ่งให้เขาเห็นคุณค่าในตัวเอง และความเป็นชุมชน การมี “ความเชื่อในตน” เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้สมาชิกในชุมชนกล้าแสดงออกอย่างอิสระกับผู้วิจัย และทำให้การทำงานร่วมกันไปโดยความทัดเทียมกันมากขึ้น

นอกจากนี้ สินธุ์ สโรบล (2552: 11-31) ได้กล่าวถึง แนวคิดการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (concept community-based research) อันเป็นผลการทดลองสร้างระบบคิด ค้นหาวิธีการทดลองลงมือปฏิบัติและสรุปประสบการณ์เพื่อค้นหาจารุประเพณี มีลักษณะที่สำคัญ ดังนี้

1. เน้น “คน” ในฐานะเป็นองค์ประกอบหนึ่งในระบบภูมินิเวศน์
2. คนในชุมชนท้องถิ่นเข้าร่วมใน “กระบวนการ” วิจัยตั้งแต่การคิด ตั้งคำถาม วางแผน และทำวิจัยเพื่อหาคำตอบอย่างเป็นระบบ
3. มุ่งเรียนรู้จากการทำงานวิจัยที่เป็นเชิงปฏิบัติการจริง (action research) เพื่อแก้ปัญหาของตัวเอง โดยมีกระบวนการทำงานอย่างเป็นเหตุเป็นผล
4. ไม่ได้มุ่งเน้น “ผลการวิจัย” เป็นหลัก แต่สร้าง “ความรู้” จาก “กระบวนการวิจัย” ในฐานะเป็น “เครื่องมือ” ที่จะเพิ่มพลัง (empowerment) ให้กับชุมชนท้องถิ่น
5. ผลต่อเนื่องจากงานวิจัย/โครงการวิจัยเป็นไปเพื่อให้ชุมชนได้ร่วมกันจัดการชีวิตของตัวเองอันเป็นวิถีทางหนึ่งที่จะนำไปสู่การสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนได้
6. ผลงานวิจัย ที่สำคัญยิ่งของงานวิจัยประเภทนี้ คือ คน และ กลุ่มคน ที่เกิดขึ้นจากการที่ชุมชนท้องถิ่นเข้าร่วมกระบวนการวิจัย ซึ่งจะนำไปสู่การแก้ปัญหาของชุมชนตัวเองทั้งในปัจจุบันตลอดจนมีความพร้อมในการรับมือกับอนาคต ในการชี้แนะและเฝ้าระวังการเปลี่ยนแปลงของชุมชนต่อไปด้วย

และยังได้เสนอกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน กล่าวคือ

ขั้นตอนที่ 1 การเตรียมการชุมชนวิจัย หมายถึง การที่ผู้ประสานงานหรือพี่เลี้ยงโครงการวิจัยได้เข้าไปทำงานร่วมกับคนในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีความพร้อมก่อนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจะเริ่มขึ้น ซึ่งประกอบไปด้วย การเข้าร่วมกับคนในชุมชนเพื่อช่วยกันศึกษาวิเคราะห์ถึงปัญหาและสาเหตุต่อปรากฏการณ์ที่เป็นอยู่

ขั้นตอนที่ 2 การออกแบบและกำหนดแผนการวิจัย เปรียบเสมือนการวางโครงสร้างบ้านให้กับผู้อยู่อาศัยว่าต้องการจะได้บ้านแบบไหน ภายในบ้านในส่วนประกอบอะไรบ้าง และต้องใช้วัสดุอุปกรณ์อะไรบ้าง เพื่อการสร้างบ้านให้ตรงกับความต้องการ ดังนั้น การออกแบบและกำหนดแผนงานวิจัย จึงเป็นกิจกรรมที่สามารถตอบคำถามวัตถุประสงค์วิจัย การมีส่วนร่วมของกลุ่มคนที่หลากหลายการพัฒนาศักยภาพทีมวิจัยและชุมชนวิจัยและกิจกรรมการแก้ปัญหา ทั้งการสร้างกลไกการแก้ปัญหา และการทดลองรูปธรรมการแก้ปัญหา

ขั้นตอนที่ 3 การปฏิบัติการวิจัย เป็นการวางแผนทางเลือกในการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาชุมชนท้องถิ่น โดยอาศัยการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายในชุมชน การปฏิบัติการวิจัยเป็นการวางแผน คาดคะเนว่าต้องการจะปรับเปลี่ยนความเป็นอยู่หรือสภาพของปัญหาที่เป็นอยู่ให้เป็นไปในทิศทางใด คนในชุมชนท้องถิ่นจะต้องเตรียมการอย่างไรเพื่อให้จินตนาการที่ได้ร่วมกันสร้างจากข้อมูลการวิจัยสามารถเดินทางไปถึงการปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงในสิ่งที่อยากให้เกิดขึ้นในอนาคตได้

ขั้นตอนที่ 4 การวิเคราะห์สรุปบทเรียนเพื่อสร้างทางเลือก เป็นการทบทวนสรุปบทเรียนหลังดำเนินกิจกรรมทุกกิจกรรม เพื่อประมวลความรู้ทั้งในเชิงเนื้อหาและกระบวนการ รวมถึงบทเรียนอันเกิดจากการร่วมกันตั้งข้อสังเกตจากงานวิจัยและการทดลองทำ เพื่อนำไปปรับใช้ในการดำเนินกิจกรรมเพื่อสร้างทางเลือกของชุมชนหรือเพื่อการเผยแพร่ขยายผลต่อไป

กล่าวโดยสรุป วิธีวิทยาว่าด้วยกระบวนการของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เป็นเรื่องของ การค้นหาวิธีวิเคราะห์ความรู้ที่เกิดจากกระบวนการทำวิจัยเพื่อท้องถิ่นอันเป็นศาสตร์แห่งการอธิบายชีวิตและความเป็นไปของชาวบ้าน โดยกระบวนการดังกล่าวเริ่มจากการร่วมกันศึกษาวิเคราะห์ปัญหาจากปรากฏการณ์ที่ชาวบ้านสัมผัสอยู่ การวิเคราะห์หาทุนเดิมในการทำงานร่วมกัน การวิเคราะห์หาทุนเดิมของชุมชนเพื่อช่วยทำให้งานวิจัยสามารถพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้เดิม รวมทั้งการผสมผสานความรู้ใหม่ในงานวิจัยชุมชนเดิม ได้ ตั้งแต่การร่วมกำหนดและการสร้างแผนงานวิจัย การออกแบบการวิจัยและการเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อร่วมกันค้นหาสาเหตุ-ปัจจัย ในการกำหนดทางเลือกและทดลองปฏิบัติการตามข้อเสนอทางเลือกของชุมชน

ตลอดจนการวิเคราะห์สรุปทเรียน ค้นหารูปธรรมและประเมินสรุปทเรียนเพื่อเชื่อมโยงการจัดการของชุมชนท้องถิ่นต่อไป (สินธุ์ สโรบล, 2552: 32-33)

เพื่อให้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ดำเนินไปได้อย่างมีรูปแบบ ดังนั้น จึงนำเทคนิค F.S.C มาใช้โดยเฉพาะกระบวนการวางแผนพัฒนาด้านองค์กรการเงินชุมชน ธุรกิจชุมชน

เทคนิคการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมโดยกระบวนการเทคนิค F.S.C.

F.S.C. (Future Search Conference) เป็นกระบวนการประชุมเชิงปฏิบัติการของผู้แทนกลุ่มหลายประเภทหลายระดับซึ่งต่างก็มีส่วนเกี่ยวข้องเป็นเรื่องนั้น ๆ มาร่วมกันทำงาน โดยนำประสบการณ์ของแต่ละคนมาสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกันในเรื่องนั้นและได้แผนหรือแนวทางในการปฏิบัติให้ไปถึงวิสัยทัศน์ของกลุ่ม เป็นกระบวนการที่ให้ออกมาเป็นจุดประสงค์ในการทำงานแทนการใช้ปัญหาและการแก้ปัญหาเป็นตัวตั้งในการทำงานซึ่งมักทำให้เกิดการขัดแย้ง F.S.C. ช่วยทำให้เป้าหมายและแนวทางของกลุ่มมีความชัดเจนมากขึ้น

วัตถุประสงค์

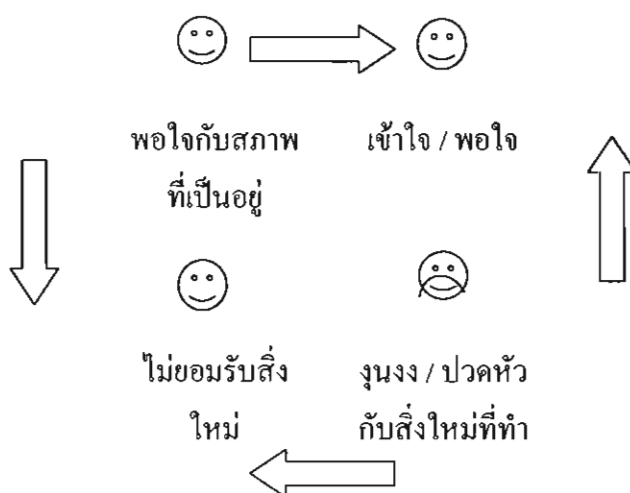
1. ร่วมกันทำความเข้าใจสถานการณ์ในอดีตและปัจจุบันที่มีความเชื่อมโยงกัน ซึ่งจะมีผลกระทบในอนาคต
2. เพื่อเสนอภาพรวมของสถานการณ์ปัจจุบัน
3. เพื่อลงมติและสร้างพันธะสัญญาในการมีวิสัยทัศน์ของอนาคตร่วมกัน
4. เพื่อรวบรวมแนวคิด ความเข้าใจ ข้อมูลพื้นฐาน แผนปฏิบัติการที่จะใช้ในการสร้างอนาคตร่วมกัน

ข้อดี

1. เข้าใจ ปัจจัย องค์ประกอบ เหตุการณ์ในอดีตที่มีผลต่อสภาพปัจจุบันและแนวโน้มที่มีผลต่ออนาคต
2. ทุกคนเห็นภาพรวมเป็นภาพเดียวกันหมด เกิดวิสัยทัศน์ในอนาคตร่วมกัน เป็นการขยายเครือข่าย มีสัมพันธ์ภาพที่ดี เข้าใจและเห็นคุณค่าซึ่งกันและกัน ความคิดทุกอย่างอยู่ในสมองของทุกคนและตระหนักว่าทุกคนลงเรือลำเดียวกัน มีจุดมุ่งหมายปลายทางร่วมกัน มีแผนงานที่ชัดเจนร่วมกัน

ปรัชญาของ F.S.C.

1. นำระบบเปิดทั้งระบบเข้าสู่ห้องประชุม คือ คนที่เกี่ยวข้องทั้งหมดของเรื่องที่จะประชุม (stakeholder) โดยคัดเลือกตัวแทนเข้าร่วมประชุม และต้องมีคนนอกเพื่อให้มีหลายมุมมอง หลายทัศนะเปิดสายตาให้กว้างขึ้น ถ้าเราอยู่เฉพาะกลุ่มของเรา ความคิด มุมมองอาจไม่แตกออกไป
2. ระดมแนวคิดมุ่งไปที่อนาคตร่วมกัน ไม่พูดถึงปัญหา F.S.C. ยอมรับว่ามีปัญหาอยู่จริงแต่ไม่สนใจที่จะแก้ปัญหาแต่จะมุ่งไปสู่อนาคตร่วมกัน
3. เป็นเรื่องหาจุดร่วม ไม่สนใจจุดความขัดแย้ง หาจุดร่วมให้แข็งแรง จุดต่างจะลดลงได้หรือหายไปมุ่งไปหาด้านบวกหรือด้านความหวัง
4. มองโลกแบบองค์รวม มองตัวเราอย่างไร เกี่ยวข้องกับสังคมต่อโลกอย่างไร โลกมีผลกระทบต่อตัวเรา ต่อสังคม ต้องวิเคราะห์ตั้งแต่อดีต ปัจจุบัน อนาคต แล้วจึงสร้างวิสัยทัศน์ได้
5. ทุกคนต้องทำงานกลุ่มอย่างอิสระ เป็นตัวของตัวเองเพื่อลดความคิดว่าฉันไม่เกี่ยวเพราะไม่ใช่ความคิดของฉันและลดนิสัยการพึ่งพาผู้อื่น ทุกคนมีความสามารถ ทุกคนมีการยอมรับซึ่งกันและกัน เป็นการประชุมซึ่งเป็นประชาธิปไตย
6. ดกลงเรื่องเป้าหมายร่วมกัน เพื่อพูดถึงวิสัยทัศน์ลอยๆ แล้วเริ่มต้นตรงไหน ทำอย่างไร ต้องมีจุดเริ่มต้น ต้องหาเป้าหมายร่วมกันแล้วทำให้เกิดเป็นจริงโดยการวางมาตรการ แผนการปฏิบัติงานเพื่อให้ฉันทามติเกี่ยวกับอนาคตร่วมกัน
7. ใช้หลักจิตวิทยาของคนชื่อ Claesen ที่ว่ามนุษย์หากมีแรงบันดาลใจต้องมีอะไรเปลี่ยนแปลงในตัวเราเองก่อน หลักการ 4 ห้องของ Claesen มีดังนี้

ภาพ 8 หลักจิตวิทยาของ Claesen

ลักษณะการประชุม

การประชุม F.S.C. เต็มรูปแบบจะใช้เวลา 2-3 วัน จำนวนคนที่พอเหมาะประมาณ 50-60 คนถ้าน้อยเกินไปความหลากหลายทางความคิดและประสบการณ์จะน้อย ถ้าคนมากเกินไปจะทำให้ใช้เวลามาก ควบคุมได้ยากการบริหารจัดการประชุมไม่สะดวก วิทยากรดูแลกระบวนการได้ไม่ทั่วถึง

กระบวนการประชุมจะเริ่มจากการแบ่งผู้เข้าร่วมประชุมออกเป็นกลุ่มย่อย กลุ่มละไม่เกิน 10 คน กลุ่มย่อยที่แบ่งมี 2 ลักษณะด้วยกันคือ 1) กลุ่มผสม สมาชิกในกลุ่มมีความหลากหลาย มีพื้นฐานและสถานะทางสังคมที่แตกต่างกัน 2) กลุ่มเฉพาะ สมาชิกในกลุ่มมีลักษณะเฉพาะบางประการร่วมกัน เช่น มีสถานะทางสังคมระดับเดียวกัน มีเพศเดียวกัน มีอาชีพเดียวกัน มีพื้นฐานความรู้ใกล้เคียงกัน เป็นต้น ในบางกิจกรรมจะใช้กลุ่มใหญ่ทั้งหมด กระบวนการสนับสนุนให้ผู้เข้าร่วมใคร่แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ประสบการณ์ข้อมูลในอดีตในประเด็นต่าง ๆ สรุป/ตรวจสอบสภาพเหตุการณ์ปัจจุบันให้ชัดเจนแล้วร่วมกันหาอนาคตที่กลุ่มพึงปรารถนาาร่วมกัน สุดท้ายการประชุมจะมุ่งไปสู่แผนยุทธศาสตร์ยุทธวิธีแผนปฏิบัติการสำหรับอนาคตขององค์กรหรือกลุ่มผู้เข้าร่วมประชุมควรมีความหลากหลายคือจากทุกๆหน่วยงานหรือองค์กรที่มีส่วนเกี่ยวข้อง

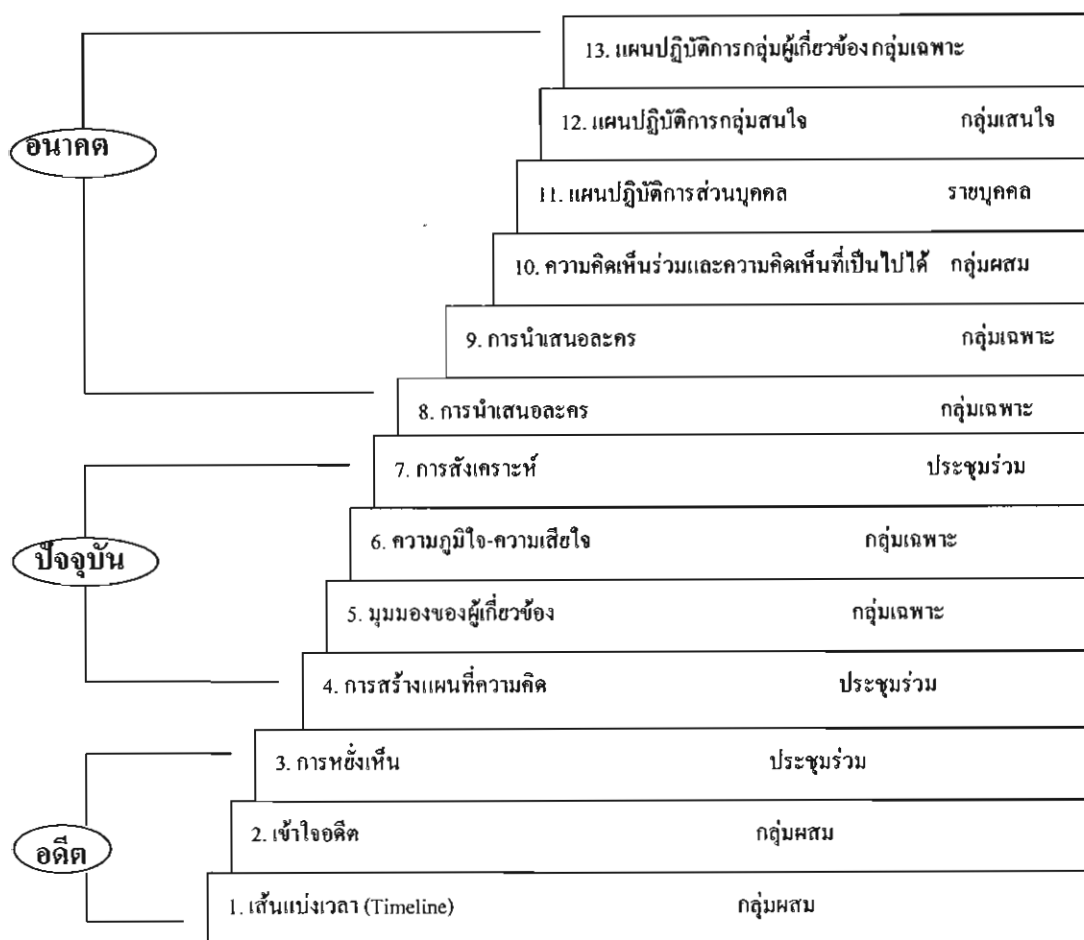
บทบาทของผู้เข้าร่วมประชุม

1. เป็นผู้ค้นหาข้อมูล ให้ข้อมูล ประสบการณ์ วิเคราะห์ข้อมูล
2. ช่วยกันทำงานภายในกลุ่มตามที่ได้รับมอบหมายให้ทันเวลาที่กำหนด
3. ช่วยกันสร้างภาพของอนาคตที่พึงปรารถนา
4. ค้นหาความคิดเห็นร่วม ของกลุ่ม
5. ช่วยกันกำหนดกิจกรรมที่จำเป็น ความคิดเห็นร่วม ไปสู่การปฏิบัติ
6. ในกลุ่มย่อยให้มีการแบ่งหน้าที่เป็นผู้นำสนทนา (พยายามกระตุ้นให้ทุกคนได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็น) บันทึก ผู้ควบคุมเวลา ผู้ช่วย (ดูแล Flip Chart)

กระบวนการ F.S.C. ประกอบด้วยองค์ประกอบหลัก 3 ส่วน ได้แก่

1. การวิเคราะห์เหตุการณ์ในอดีตเพื่อเชื่อมโยงกับสภาพการณ์แนวโน้มในปัจจุบัน การวิเคราะห์และสังเคราะห์สภาพการณ์
2. ปัจจุบันเพื่อความเข้าใจในทิศทางและปัจจัยที่มีอิทธิพลในประเด็นหลักของการประชุม

3. การสร้างจินตนาการถึงอนาคตที่พึงปรารถนาในประเด็นประเด็นหลักของการประชุมเพื่อร่วมกันกำหนดความคิดเห็นร่วมและสร้างแผนปฏิบัติการไปสู่อนาคตร่วมกัน

ภาพ 9 กระบวนการ F.S.C.

อดีต

1. เส้นแบ่งเวลา (timeline)

วัตถุประสงค์ : เพื่อให้ทุกคนได้สะท้อนข้อมูล แต่ละคนจะนั่งทบทวนข้อมูลหรือเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นมาแล้วในอดีต โดยมีประเด็นหลัก 4 ประเด็นด้วยกันคือ

วิธีการ : ผู้เข้าร่วมประชุมจะนั่งรวมกลุ่มกันเป็นกลุ่มผสม แต่ละคนจะนั่งทบทวนข้อมูลหรือ เหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นมาแล้วในอดีต โดยมีประเด็นหลัก 4 ประเด็นด้วยกันคือ การเปลี่ยนแปลงด้านสังคมและเศรษฐกิจที่สำคัญของโลก,สภาพเหตุการณ์ในประเทศไทยที่

เกี่ยวข้องกับหัวข้อของการประชุมครั้งนี้, การเปลี่ยนแปลงของชุมชน และการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในชีวิตแต่ละคน

แต่ทุกคนจะนำสิ่งที่ตนทบทวนได้ทั้ง 4 ประเด็น ไปเขียนบนแผ่นกระดาษที่ติดไว้บนฝาผนังห้องประชุม ข้อมูลนี้จะใช้เป็นฐานที่แต่ละคนจะนำไปใช้ในการทำงานในช่วงต่อไป

2. การวิเคราะห์ (เข้าใจ) อดีต

วัตถุประสงค์ : เพื่อให้สมาชิกแต่ละกลุ่ม นำข้อมูลจากเส้นแบ่งเวลาวิเคราะห์หาความสัมพันธ์เชื่อมโยงและตอบคำถาม ที่แต่ละกลุ่มได้รับมอบหมาย

วิธีการ : ผู้เข้าร่วมประชุมทุกคนดูข้อมูลที่ได้จากการทำเส้นแบ่งเวลา(Timeline) แล้วร่วมกันวิเคราะห์ และตอบคำถามที่วิทยากรอบรมให้ ซึ่งวิทยากรจะเป็นผู้เตรียมจำนวนคำถามเท่ากับจำนวนกลุ่มที่จัดไว้ ประเด็นคำถามจะสัมพันธ์กับหัวข้อหลักของการประชุมและประเด็นหลักของเส้นแบ่งเวลา

3. การหยั่งเห็น (การสะท้อน)

วัตถุประสงค์ : ผู้เข้าร่วมประชุมทุกคนมีโอกาสเสนอความคิดเห็นและวิจารณ์ผลการวิเคราะห์ของกลุ่มต่าง ๆ รวมทั้งสะท้อนสิ่งที่ได้จากการทำกิจกรรมที่เกี่ยวกับอดีตที่ผ่านมา

วิธีการ : วิทยากรเชิญชวนให้สมาชิกเสนอข้อคิดเห็นเดิมจากการนำเสนอผลการวิเคราะห์ของกลุ่มต่าง ๆ ในขั้นตอนการวิเคราะห์อดีต ปัจจุบัน

ปัจจุบัน

4. แผนที่ความคิด

วัตถุประสงค์ : เพื่อสร้างภาพรวม ทิศทางแนวโน้มและปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อหัวข้อหลักของการประชุมในสถานการณ์ปัจจุบัน

วิธีการ : ให้สมาชิกทุกคนเสนอความคิดที่ตั้งเอาไว้ อาจกำหนดกติกาให้เสนอเพียงคนละหัวข้อก่อน เพื่อให้ทุกคนได้มีส่วนร่วม ทุกความคิดที่เสนอขึ้นมาวิทยากรจะจดบันทึกด้วยคำสั้น ๆ เขียนตัวโต ๆ ให้ทุกคนมองเห็น พร้อมทั้งโยงเส้นเข้ากันกับสิ่งต่าง ๆ ที่ผู้เสนอ วิธีนี้ทำให้ได้ความคิดที่หลากหลาย การมองเห็นความคิดของผู้อื่นที่ถูกบันทึกไว้ทำให้คนอื่น ๆ เกิดความคิดใหม่ต่อไปได้ เปรียบเสมือนการต่อภาพ Jigsaw นั่นเอง วิทยากรมีหน้าที่กระตุ้นให้สมาชิกอธิบายความคิดให้กลุ่มฟังจนเข้าใจความหมายอภิปรายเอาไว้ การจัดความสำคัญ ความสัมพันธ์ และความ เป็นไปได้ตามความเห็นของสมาชิก กระทำได้โดยแจก Sticker สีให้คนละ 5-8 แด้มเท่าๆกันเพื่อให้สมาชิกนำไปติดข้างคำที่สมาชิกให้ความสนใจซึ่งอาจให้มากกว่า 1 แด้ม ต่อ 1 คำได้

5. มุมมองของผู้ที่เกี่ยวข้อง

วัตถุประสงค์ : เพื่อให้สมาชิกแต่ละคนรับรู้ถึงมุมมองของกลุ่มเฉพาะที่มีต่อประเด็นของแผนที่ความคิด ทำให้มีการพิจารณาวิเคราะห์ได้ลึกซึ้งขึ้น

วิธีการ : สมาชิกในกลุ่มเลือกประเด็นที่วิทยากรจัดลำดับ สรุปและนำเสนอไว้แล้วจากแผนที่ความคิด นำมาพิจารณาเพื่อจัดลำดับความสำคัญของประเด็นต่างๆใหม่ แล้วนำมาเสนอในที่ประชุม

6. ความภูมิใจและเสียใจ

วัตถุประสงค์ : เปิดโอกาสให้สมาชิกในแต่ละกลุ่มทบทวนผลงานที่ผ่านมาของตนเองทั้งในอดีตและปัจจุบัน ทำให้แต่ละคนรับรู้เข้าใจถึงสภาวะ ความสามารถและขีดจำกัด

วิธีการ : สมาชิกในกลุ่มร่วมกันระดมความคิดเห็น และร่วมกันคัดเลือกหัวข้อที่สำคัญของข้อมูลที่ตนมีความภูมิใจและความเสียใจอย่างละ 3 ลำดับ นำเสนอเพื่อแลกเปลี่ยนในที่ประชุมร่วมกัน

7. การสังเคราะห์

วัตถุประสงค์ : เพื่อให้สมาชิกได้สะท้อนความรู้สึกเมื่อได้รับรู้ขีดจำกัดและความเสียใจของกลุ่ม เป็นการเปิดใจและยอมรับซึ่งกันและกัน เพื่อเตรียมทุกคนเข้าสู่อนาคตร่วมกัน และเกิดกำลังใจเมื่อรับรู้ถึงความภูมิใจ

วิธีการ : วิทยากรเปิดโอกาสให้สมาชิกแต่ละคน ได้แสดงความรู้สึกหลังจากที่ได้รับรู้ความภูมิใจและเสียใจของกลุ่ม

อนาคต

8. การทำเป็นละคร

วัตถุประสงค์ : เพื่อให้สมาชิกร่วมกันจินตนาการถึงอนาคตที่พึงปรารถนาในหัวข้อหลักของการประชุม โดยนำข้อมูลที่ได้เรียนรู้จากอดีตและปัจจุบันมาจินตนาการสร้างภาพอนาคต

วิธีการ : ให้ผู้เข้าร่วมประชุมร่วมกันจินตนาการถึงอนาคตที่พึงปรารถนา โดยการระดมสมองหรือให้แต่ละคนวาดภาพ จินตนาการของตนแล้วนำภาพจินตนาการของแต่ละคนมารวมกันเป็นภาพจินตนาการของกลุ่มจากนั้นจึงถ่ายทอดออกมาในรูปของการแสดงสั้นให้กลุ่มอื่นชื่นชม โดยใช้เวลาประมาณ 5-10 นาที

9. การนำเสนอละคร

ขณะที่กลุ่มกำลังแสดงอยู่ ผู้ชมทุกคนต้องจับประเด็นความคิด และสาระต่างๆที่บทละครกล่าวถึงแล้วบันทึกเป็นข้อมูลของคนเพื่อนำไปใช้เป็นฐานข้อมูลในการทำงานกลุ่มช่วงต่อไป

10. ความคิดเห็นร่วม

วัตถุประสงค์ : เพื่อแลกเปลี่ยนและค้นหาแนวความคิดในอนาคคที่พึงปรารถนา

วิธีการ : ผู้เข้าร่วมประชุมกลุ่มกันเพื่อร่วมกันพิจารณาค้นหา ความคิดเห็นรวม และความคิดเห็นที่เป็นไปได้ จากประเด็นความคิดและสาระที่บทละครกล่าวถึง

ความคิดเห็นร่วมและความคิดเห็นที่เป็นไปได้ ที่รวบรวมได้จากสมาชิกทั้งห้องประชุมจะถูกเขียนไว้บนแผ่นพลิก สมาชิกทุกคนจะทำการลงคะแนนตามความคิดเห็นที่ตนเห็นว่าสำคัญ

11. แผนการปฏิบัติการส่วนบุคคล

จากความคิดเห็นร่วมและความคิดเห็นที่เป็นไปได้ ที่ผ่านมามลงมติทั้งห้องประชุมแล้วสมาชิกแต่ละคนจะเลือกประเด็นที่ตนสนใจให้ความสำคัญมากเพียงประเด็นเดียว โดยตอบคำถามว่าตนและองค์กรที่สังกัดจะมีส่วนร่วมในการประสานงานต่อหัวข้อนั้นอย่างไร เพื่อเข้าร่วมพิจารณาและทำงานกับสมาชิกที่เลือกประเด็นเดียวกัน

12. แผนปฏิบัติการกลุ่มสนใจ

วัตถุประสงค์ : เพื่อกำหนดกลยุทธ์ที่ทำให้เกิดอนาคคที่พึงปรารถนา

วิธีการ : ผู้สนใจประเด็นเดียวกันจากความคิดเห็นร่วม และความคิดเห็นที่เป็นไปได้ได้รวมเป็นกลุ่มสนใจในเรื่องนั้นเพื่อพิจารณาสภาพที่เป็นอยู่ กลยุทธ์หรือแนวทางและกิจกรรมหรือขั้นตอนพร้อมทั้งระบุปัญหา อุปสรรคข้อจำกัดที่มีอยู่การนำเสนอในที่ประชุมรวมใช้เวลาประมาณกลุ่มละ 3 นาที

13. แผนปฏิบัติการกลุ่มเฉพาะ

วัตถุประสงค์ : เพื่อกำหนดแผนปฏิบัติงานเฉพาะภายใต้เงื่อนไขที่สมาชิกกลุ่มเฉพาะมีศักยภาพในการนำไปปฏิบัติสนับสนุน

วิธีการ : กลุ่มเฉพาะร่วมกันค้นหาและวางกลยุทธ์ที่จะนำไปสู่วิสัยทัศน์ที่กลุ่มพึงปรารถนาในอนาคคที่เกี่ยวข้องกับการประชุมนั้น โดยเน้นประเด็นที่สำคัญและมีโอกาสเป็นไปได้เพียง 3 ประเด็นจากความคิดเห็นรวมและความคิดเห็นที่เป็นไปได้ พร้อมทั้งระบบปัจจัย สนับสนุน ปัญหา อุปสรรค และแนวทางข้อจำกัด

กล่าวโดยสรุป เทคนิคการประชุมระดมแนวคิด เพื่อสร้างอนาคตร่วมกัน (F.S.C.) เป็นเทคนิควิธีเชิงกระบวนการที่ใช้ในการประชุมเชิงปฏิบัติการของตัวแทนกลุ่มหลายประเภท หลายระดับซึ่งต่างก็มีส่วนเกี่ยวข้องกับประเด็นวิจัยมาร่วมกันในการวิจัยนั้น เพื่อให้ได้แผนหรือแนวทางในการปฏิบัติให้ไปถึงวิสัยทัศน์ของกลุ่ม เป็นกระบวนการที่ใช้อนาคตเป็นจุดประสงค์ในการทำงานแทนการใช้ปัญหา และการแก้ปัญหาเป็นตัวตั้ง ซึ่งในการทำงานมักทำให้เกิดการขัดแย้งกัน ดังนั้น F.S.C. จึงช่วยทำให้เป้าหมายและแนวทางของกลุ่มมีความชัดเจนมากขึ้น

กรอบแนวความคิดในการวิจัย

จากการศึกษา แนวคิด ทฤษฎี และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับองค์กรการเงินชุมชน และธนาคารเพื่อคนจนแบบต่าง ๆ นั้น ทำให้ทราบถึง ลักษณะพิเศษขององค์กรการเงินชุมชนที่แตกต่างจากสถาบันการเงินอื่น เช่น การกู้เงินและฝากเงินทำโดยบุคคลกลุ่มเดียวกัน การควบคุมเงินกู้กระทำโดยไม่ใช้กฎหมาย แต่ใช้ปัจจัยพื้นฐานของชุมชนเป็นตัวควบคุมไม่ว่าจะเป็น ทางด้านสังคมและวัฒนธรรม ส่วนการคิดอัตราดอกเบี้ยเงินกู้ที่แตกต่างกันและมักจะแพงกว่าดอกเบี้ยธนาคารพาณิชย์ทั่วไป แต่ก็ยังถูกกว่าพ่อค้าเงินกู้ในระบบ รวมถึงการนำผลกำไรที่องค์กรการเงินชุมชน ได้รับมาแบ่งปันให้สมาชิกในรูปแบบของระบบสวัสดิการ ถ้ามองเชิงปรัชญาแล้วจะพบว่า สหกรณ์ Microfinance Village Bank และองค์กรการเงินชุมชนนั้น ยึดหลักแนวคิดสหกรณ์เหมือนกัน เช่น การพึ่งตนเอง ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เพียงแต่หลักการของสหกรณ์นั้นยังขาดการมองที่ชัดเจนเกี่ยวกับเรื่อง “คน” และวิธีการปฏิบัติ โดยไม่มองว่าจะทำอะไรให้ไปถึงจุดมดดินนั้น ทำอย่างไรให้คนร่วมแรงร่วมใจและช่วยเหลือกันการสร้างระบบหรือหลักการให้ดีขึ้น ในขณะที่ Microfinance และ Village Bank ก็ได้จุดประเด็นเรื่อง คน และวิธีการรวมคน ขึ้นมา โดยเน้นวิธีการที่จะนำไปสู่หลักการช่วยเหลือกัน และการพึ่งตนเอง ก็โดยการสร้างระบบที่เอื้อให้คนมารวมกันและช่วยเหลือกัน เช่น ระบบของกรามีนแบงก์ ต้องรวมกลุ่มกันค้ำประกันจึงจะให้กู้เงินได้

องค์กรการเงินชุมชนที่ประสบความสำเร็จ จะเน้นเรื่อง “คน” และวิธีการรวมคนเป็นอันดับแรก โดยมีแนวทางที่ชัดเจน หรือแทรกซึมอยู่ในการปฏิบัติ คือ การใช้วัฒนธรรมของชุมชนมาปรับใช้กับกลุ่ม ซึ่งนับว่าเป็นการปิดช่องว่างในเชิงแนวทางปฏิบัติเพื่อให้บรรลุถึงหลักการสหกรณ์ อย่างไรก็ตามหลักการหรือแนวปฏิบัติของธนาคารเพื่อคนจนแบบต่างๆ ก็มีความน่าสนใจ มีข้อดี ข้อเสีย แตกต่างกันไป ซึ่งสามารถนำมาใช้ในการวิเคราะห์และปรับใช้ได้ในธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง โดยเฉพาะความหลากหลายในเชิงปฏิบัติและบริหารจัดการ

แนวคิดเศรษฐกิจชุมชนและธุรกิจชุมชน เป็นอีกแนวคิดหนึ่งที่น่ามาใช้ในการดำเนินงานของกลุ่มองค์กรการเงินชุมชน แนวคิดนี้พยายามประสานข้อดีของการทำธุรกิจในระบบทุนนิยม ซึ่งจะต้องใช้ความสามารถของสมาชิกในองค์กรเพื่อแข่งขันกับธุรกิจอื่น การแข่งขันนี้จะนำมาซึ่งสิ่งใหม่การพยายามเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตให้กับองค์กร และกระตุ้นให้สมาชิกมีการพัฒนาปรับปรุงผลงานตลอดเวลาเพื่อแข่งขันกับโลกภายนอก กับข้อดีของระบบสังคมนิยมที่เน้นความเป็นธรรมในการปันผลให้กับสมาชิก ทำให้ผู้เข้าร่วมในธุรกิจชุมชนได้รับผลประโยชน์ที่คนควรจะได้รับอย่างเต็มที่ ดังนั้นแนวคิดนี้จึงให้ความสนใจทั้งการพยายามพัฒนาศักยภาพของธุรกิจชุมชนในการแข่งขันกับโลกภายนอก และการร่วมแรงร่วมใจ ความเสียสละของสมาชิก ในขณะเดียวกันก็ให้ความสำคัญกับการกระจายผลกำไรไปสู่สมาชิก โดยการสร้างผลกำไรกับการกระจายผลกำไรนั้นไม่อาจแยกออกจากกันได้ เพราะถ้าองค์กรไม่มีผลกำไรเพียงพอก็ไม่สามารถแบ่งปันให้กับสมาชิกอย่างเพียงพอ ในขณะเดียวกัน การให้ผลตอบแทนที่เพียงพอแก่สมาชิก ก็จะเป็นกำลังใจให้สมาชิกทำงานแก่ธุรกิจชุมชน ดังนั้น แนวคิดธุรกิจชุมชน ธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง จึงควรรหาทางใช้ประโยชน์จากเงินทุนที่ระดมมาให้มากที่สุดเท่าที่เป็นไปได้ โดยอาจขยายกิจกรรมทั้งด้านการค้า และการผลิต เพิ่มมากขึ้น อย่างไรก็ตาม เนื่องจากลักษณะพิเศษขององค์กรการเงินชุมชน ที่เน้นความเป็นชุมชนและการกระจายผลตอบแทนให้กับสมาชิก รวมไปถึงการใช้ปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรมในการดำเนินการ ดังนั้น แนวคิดที่น่าสนใจและนำมาใช้กับธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อให้ได้ภาพชัดเจนขึ้น คือ แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งให้ความชอบธรรมต่อการพัฒนาชุมชนโดยใช้วัฒนธรรมที่มีอยู่เดิมในชุมชนนั่นเองเป็นแกนกลางของการพัฒนา ทำให้ชุมชนมีอิสระในการดำเนินการ โดยอิสระของตน ในขณะเดียวกันองค์กรการเงินชุมชนที่เป็นกิจกรรมของชุมชน ก็จะมีความเป็นอิสระของตนในการดำเนินการ ไม่ขึ้นต่อกฎหมาย แต่ขึ้นกับกฎระเบียบทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน การร่วมแรงร่วมใจของสมาชิกเป็นไปโดยเสียสละ โดยอาจไม่ได้คำนึงถึงผลตอบแทนทางเศรษฐกิจมากนัก และที่สำคัญแนวคิดวัฒนธรรมที่น่ามาใช้ในการกลุ่มออมทรัพย์โดยตรงนั้น ก็ได้มีการรวบรวมอย่างเป็นระบบในระดับหนึ่งโดยเฉพาะแนวคิดของพระสุบิน ธนาคารเศรษฐกิจพอเพียงได้นำหลักดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ในการวิเคราะห์ของงานวิจัยนี้ แนวคิดวงจรทุนจะมององค์กรการเงินชุมชน ในฐานะทุนเงินตราซึ่งเป็นตัวเชื่อมตัวหนึ่งในวงจรทุน และเป็นตัวเชื่อมที่สำคัญยิ่งเพราะสามารถเป็นฐานในการขยายไปสู่ทุนอื่นได้ แนวคิดนี้ให้ภาพที่ควรจะเป็นเมื่อธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง ขยายตัวขึ้นถึงจุดหนึ่ง แล้วจำเป็นต้องขยาย ซึ่งการขยายจะสอดคล้องกับลักษณะของชุมชน

อาจกล่าวได้ว่า แนวคิดขององค์กรการเงินชุมชน ไม่ว่าจะรูปแบบใดการระดมทุนส่วนใหญ่ ล้วนมาจาก “การออม” ทั้งสิ้น การออมเกิดจากส่วนของรายได้ที่เกินไปจากค่าใช้จ่ายใน

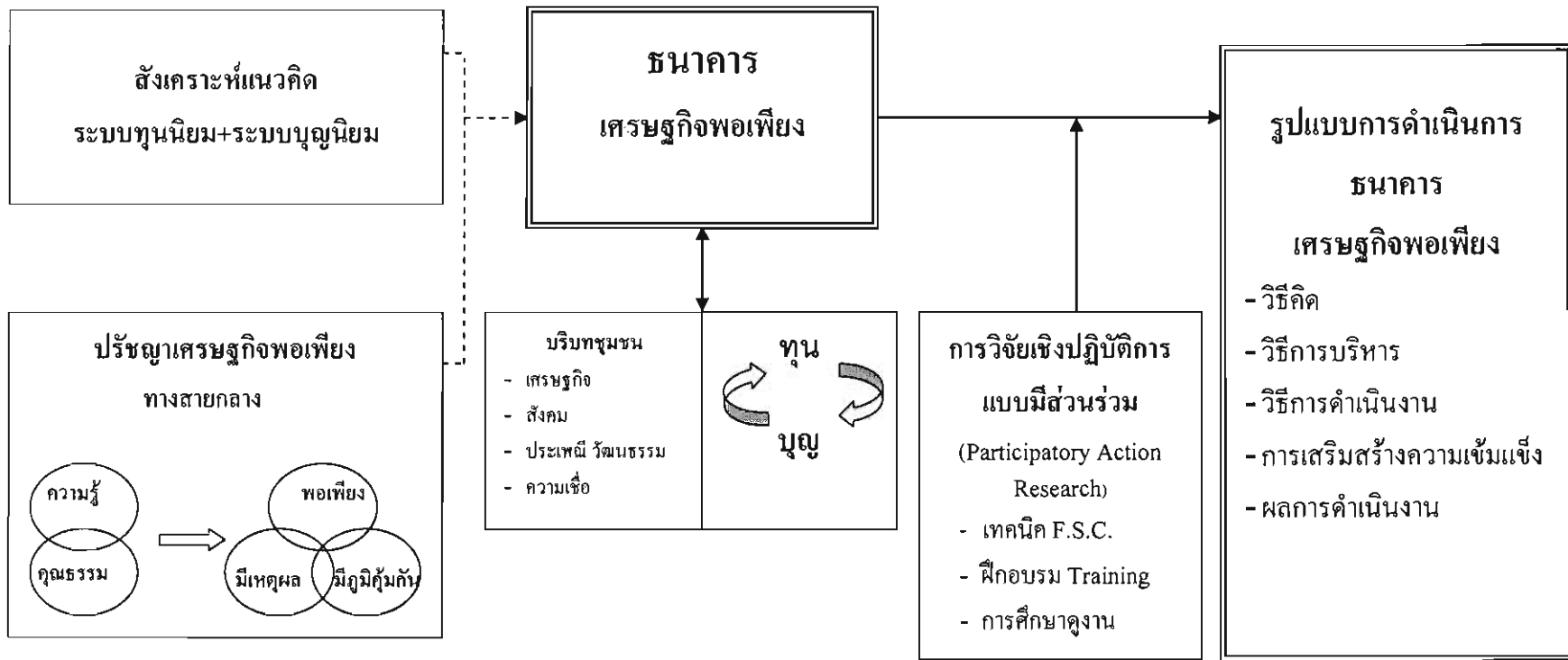
การบริโภค แต่สภาพสังคมไทยที่เกิดขึ้นในปัจจุบันประชาชนส่วนใหญ่ค่าใช้จ่ายมักจะมากกว่า รายได้ เป็นผลมาจากค่านิยมของการบริโภควัตถุนิยม ที่เกิดจากการพัฒนาประเทศที่ได้รับอิทธิพล มาจากทุนนิยมทางโลกตะวันตก นับแต่สังคมเปลี่ยนจากเกษตรมาสู่อุตสาหกรรม เปลี่ยนจากทำมา หากินมาทำงานหาเงิน เปลี่ยนจากการพึ่งพาธรรมชาติมาพึ่งพาดตลาด ถึงเวลาแล้วที่คนไทยควรจะ หันมาใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในการดำรงชีพ ซึ่งเป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงชี้ให้เห็นแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็น โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิต คั้งเดิมของสังคมไทย และเป็นการมองโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มุ่งเน้นการ รอดพ้นจากภัย และวิกฤต เพื่อความมั่นคงและความยั่งยืนของการพัฒนา เศรษฐกิจพอเพียงเริ่มจาก วิถีคิด คิดถูก คิดดี คิดชอบ ปัญหาส่วนใหญ่ของชาวบ้านเป็นเรื่องวิถีคิด ไม่ใช่วิถีทำ ทุกวันนี้คิดแต่ ทำแล้วต้องเอาไปขายอย่างเดียว แต่ไม่เคยคิดที่จะขายภายในท้องถิ่นให้ได้เสียก่อน ทำอะไรก็คิดแต่ จะเอาไปขายข้างนอก ลืมไปว่าตลาดท้องถิ่นนั้นมีมูลค่าสูงมาก แต่ละตำบลซื้อกินซื้อใช้ปีหนึ่งไม่ค่า กว่า 50 ล้านบาท ซื้อจากตลาดทั้งนั้น ไม่เคยทำเองใช้เอง ประยงค์ ธรรมรงค์ ผู้ได้รับรางวัลแมกไซไซ สาขาผู้นำชุมชนกล่าวว่าร้อยละ 80 ของสิ่งที่เรากินเราใช้ในหมู่บ้านเราสามารถทำเองได้ แต่เราไม่ ทำ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสอนว่าเศรษฐกิจพอเพียงไม่ใช่ทำกินเองใช้เองหมด ทำให้ได้ แล่หนึ่งในสี่ก็พอ แต่เราก็กังไม่ทำอยู่ดี ยังกัมน้ำกัมคามาแต่เงินเพื่อจะได้เอามาซื้อทุกอย่าง เงินที่ ได้มาจึงมีแต่จะไหลออกไปจากหมู่บ้าน ไม่เหลือเก็บ กลับเป็นหนี้ด้วยซ้ำ เพราะรายจ่ายมากกว่า รายได้

กล่าวโดยสรุป องค์การการเงินชุมชนไม่ว่าในประเทศหรือต่างประเทศ ล้วนมีลักษณะ เหมือนกัน คือ ความเป็นชุมชนสูง เน้นการพึ่งตนเอง ส่งเสริมให้สมาชิกมีเงินออมเพื่อความมั่นคง ของชีวิตและใช้กลุ่มค้ำประกันเงินกู้ มีการพัฒนาคนโดยใช้เงินเป็นเครื่องมือในการพัฒนาการออม เงินจะบังคับให้สมาชิกออมในรูปแบบเงิน และต้องออมเป็นประจำสม่ำเสมอ จะเห็นได้ว่าองค์การการเงิน ชุมชนรูปแบบเดิมจะเน้นในเรื่องของทุน เป็นแนวคิดหลักส่งเสริมให้สมาชิกมีการก่อกองนี้เพิ่มสูง ขึ้น ๆ แต่ผู้วิจัยมีความเชื่อว่าหากองค์การการเงินชุมชนรูปแบบใหม่ มีการบูรณาการเรื่องของระบบ ทุนนิยมผสมผสานกับระบบบุญนิยม ซึ่งปรัชญาของระบบ “ทุนนิยม” มองว่าเงิน คือ พระเจ้า เชื่อว่า มีเงินอย่างเดียว نرمิตดลบันดาลอะไร ๆ ได้หมดได้กินได้ใช้มากเท่าไร (บริโภคนิยม) ยึดติดกับ ความร่ำรวยทางวัตถุ ถือว่าเป็นกำไร คือการได้เปรียบจากผู้อื่น ยิ่งลงทุนน้อยแล้วเอากำไรคืนได้ หลายเท่าถือว่าเก่งและสำเร็จผลยอดเยี่ยม นับถือเงินเป็นพระเจ้า และเป็นทรัพย์แท้หยอดปรารณา ของคนแม้ตายจะเอาอะไรไปไม่ได้ แต่ขอโกยให้รวยไว้ก่อน แต่ข้อดีของระบบทุนนิยม คือ ก่อให้เกิดนวัตกรรมใหม่ ๆ เกิดการจ้างงาน การแบ่งงานกันทำ ขณะที่ระบบ “บุญนิยม” มองว่า กำไร คือ การเสียสละหรือได้เปรียบผู้อื่น ยิ่งลงทุนไปมากแล้วไม่รับอะไรตอบแทนกลับคืนมาเลย

ยังเป็นค่าของคนเชื่อว่ากรรม คือ พระเจ้าตัวจริง จะเป็นบาปกรรมหรือบุญกรรมที่ทำไว้ตอนมีชีวิต ล้วนคือสมบัติแท้ของชีวิตที่ต้องติดตัวไปทุก ๆ ชาตินจนกว่าจะปรินิพพาน สัจจะ ของกรรมนั้นเมื่อ ทำดี-ดีในตัว เมื่อทำชั่ว-ชั่วทันที ไม่มีใครเบียดใคร ไม่ยึดติดกับความร่ำรวยทางวัตถุ ระบบบุญนิยม สอนให้มนุษย์รู้จักเสียสละ ลดความเห็นแก่ตัว กลัวบาปและเอื้อเพื่อเกื้อกูลกันเพื่อเป็นการขัดเกลา ลด ละกิเลส ตัณหาต่างๆ โดยระบบบุญนิยมนี้มีพื้นฐานมาจากหลักคำสอนเรื่อง สัมมาอาริยมรรค องค์ 8 ที่ถือว่าการได้หรือให้หรือการเสียสละที่ก่อให้เกิดคุณค่าผู้อื่นเพื่อมนุษย์และสัตว์โลก ทั้งหลายนั้นเป็นกำไรหรือเรียกว่า “บุญ” ดังนั้น ซึ่งผู้วิจัยเชื่อว่าหากการใช้ “บุญ” เป็นฐานในการ พัฒนาจะสามารถให้ชุมชนมีความเข้มแข็งสามารถพึ่งตนเองได้ และลดการพึ่งพาจากภายนอกน้อย ที่สุด ส่งผลให้สังคมเกิดความสงบสุข ทั้งนี้ชุมชนต้องมีการจัดระบบชีวิตใหม่ มีวิถีชีวิตตามปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียง เพราะเมื่อชุมชนมีภูมิคุ้มกันที่ดีแล้วจะสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างปกติสุข โดยเฉพาะหากเกิดภาวะวิกฤติ

การวิจัยครั้งนี้มุ่งที่จะทำการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนาและแนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของสมาชิก เพื่อหารูปแบบในการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง ด้วยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม การที่ให้ประชาชน เข้ามามีส่วนร่วม โดยในการ วิจัยครั้งนี้ ได้ใช้เทคนิค Future Search Conference (F.S.C.) เพื่อเกิดการพัฒนาที่ได้ผลและยั่งยืน ต่อไป ซึ่งมีองค์ประกอบ 3 ส่วน ได้แก่ การวิเคราะห์เหตุการณ์ในอดีตเพื่อเชื่อมโยงกับสภาพการณ์ แนวโน้มในปัจจุบัน และสร้างจินตนาการถึงอนาคตที่พึงปรารถนาเพื่อสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกัน โดยมีความเชื่อว่า การได้พัฒนาความรู้ และทักษะการร่วมคิดตัดสินใจร่วมวางแผนพัฒนาในการ ดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง โดยนำแนวคิดระบบทุนนิยมผสมผสานกับแนวคิดของระบบบุญ นิยม ภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ และมีส่วนร่วมในการพัฒนาที่มากขึ้นจะส่งผล ให้กลุ่มมีความเข้มแข็งและยั่งยืน สามารถพึ่งตนเองได้

กรอบแนวความคิดในการวิจัย
การพัฒนารูปแบบการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง

ภาพ 10 กรอบแนวความคิดในการวิจัย

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยและพัฒนา (research and development) ในครั้งนี้ เป็นการดำเนินการที่เป็นกระบวนการอย่างต่อเนื่องเริ่มตั้งแต่ การวิจัย พัฒนาและประเมินผล ดังนั้นเพื่อให้เกิดความชัดเจนในการวิจัย จึงขอเสนอขั้นตอน และวิธีการดำเนินการวิจัย ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย เพื่อตอบคำถามประเด็นที่ตั้งไว้ภายใต้วัตถุประสงค์แต่ละให้ครบถ้วน และตรงประเด็น ดังนี้

สถานที่ดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ได้กำหนดสถานที่ดำเนินการวิจัย คือ หมู่ที่ 7 หมู่บ้านท่ากลาง – ท่าใต้ ตำบลบ้านกิ้ว อำเภอมะนัง จังหวัดลำปาง เหตุผลในการเลือกสถานที่นี้สำหรับการวิจัย ด้วยมีกลุ่มผู้นำที่ตั้งใจในการทำงาน และเสียสละ มีความร่วมมือกับหน่วยงานราชการต่างๆ อย่างเข้มแข็ง ได้ดำเนินการมานานกว่า 2 ปี และชุมชนมีความต้องการที่จะหารูปแบบที่ดีที่สุด ในการดำเนินการ

ขั้นตอนและวิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยเพื่อการพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง มีขั้นตอนการวิจัย ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 สังเคราะห์แนวคิดและกระบวนการดำเนินการธนาคารตามแนวคิดทฤษฎีนิยาม และธนาคารตามแนวคิดบุญนิยม โดยการวิจัยเอกสาร (documentary research)

ขั้นตอนที่ 2 ศึกษาบริบทของชุมชน สภาพเศรษฐกิจ รายได้ รายจ่าย หนี้สินของครัวเรือน รวมทั้งศึกษาสังคม ประเพณี ความเชื่อ วัฒนธรรม โดยการวิจัยเอกสาร (documentary research) ศึกษาจากสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) และสังเกตการณ์ (observation interview)

ขั้นตอนที่ 3 เพื่อพัฒนารูปแบบการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียงระดับชุมชน โดยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participatory action research – PAR) ด้วยเทคนิค future search conference (F.S.C.) ฝึกอบรมและศึกษาดูงาน

ขั้นตอนที่ 4 ประเมินผลการดำเนินงานธนาคารเศรษฐกิจพอเพียงระดับชุมชน โดยแบบประเมินผลแบบมีส่วนร่วม

ขั้นตอนที่ 1 สังเคราะห์แนวคิดและกระบวนการดำเนินการธนาคารตามแนวคิดทุนนิยม และระบบ บุญนิยม

การสังเคราะห์เนื้อหาจากเอกสาร (documents analysis) โดยการรวบรวมข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ และเอกสารที่เกี่ยวข้อง เพื่อศึกษาเรื่องธนาคารตามแนวคิดทุนนิยม และธนาคารตามแนวคิดบุญนิยม เพื่อหาคำตอบในวัตถุประสงค์ของการวิจัยในข้อที่ 1

ขั้นตอนที่ 2 ศึกษาบริบทของชุมชน สภาพเศรษฐกิจ รายได้ รายจ่ายหนี้สินครัวเรือน สังคม ประเพณี ความเชื่อ วัฒนธรรม

และการศึกษาบริบททางสังคม สิ่งแวดล้อม ประวัติศาสตร์ การตั้งถิ่นฐาน และศึกษาการดำเนินการของธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อหาคำตอบในวัตถุประสงค์ของการวิจัยในข้อที่ 2 อันประกอบด้วยขั้นตอนการดำเนินการ 2 ขั้นตอน ดังต่อไปนี้

1. สสำรวจบริบททางสังคม ได้แก่ วัฒนธรรม ความเชื่อ ประเพณี ระบบการผลิต อาชีพ รายได้ รายจ่าย หนี้สินครัวเรือน ระบบความสัมพันธ์ภายในชุมชน

1.1 ผู้วิจัยติดต่อผู้นำหมู่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน จำนวน 29 คน เพื่อสำรวจข้อมูลของชุมชน

1.2 ประสานกับโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน สถาบันผู้นำชุมชนแห่งประเทศไทย และองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแก้ว เพื่อขอข้อมูลต่างๆ เพื่อนำมาศึกษาวิเคราะห์

1.3 วิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ

1.4 ผู้วิจัยนัดหมายเพื่อพบปะพูดคุยและสร้างความคุ้นเคย สัมภาษณ์ และทำการเสวนาเพื่อ ค้นหารายละเอียดต่าง ๆ ตามตัวชี้วัด

2. ศึกษาความต้องการและศักยภาพของชุมชนในการบริหารจัดการและดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียงเนื่องจากการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (participatory action research) ซึ่งจำเป็นต้องใช้วิธีสอบถาม สัมภาษณ์ พูดคุย และการสังเกต ร่วมกัน ตามขั้นตอนของการสำรวจข้อมูล ทั้งนี้เพื่อให้เกิดการยืนยัน ความสอดคล้อง และเกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการร่วมค้นหาปัญหา และแสวงหาวิธีการแก้ปัญหา อันจะก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการดำเนินการร่วมกันสำหรับขั้นตอนการสำรวจการวิจัย โดยมีผู้ให้ข้อมูลดังนี้ คือ ผู้วิจัยร่วมกับผู้นำหมู่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน จำนวน 29 คนเต็ม ศึกษาเกี่ยวกับวิถีการดำรงชีวิต วัฒนธรรม ความเชื่อ ประเพณี ระบบการผลิต ความสัมพันธ์ภายในชุมชน

การวิเคราะห์ข้อมูลดำเนินการโดย ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มา ตรวจสอบรวบรวมแบบข้อมูลต่างๆให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ คือการสำรวจการมีส่วนร่วมในการจัดการปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการจัดการ การพัฒนากระบวนการทดลองจนการประเมินผล ทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการตรวจสอบ แยกแยะ จัดหมวดหมู่ จัดลำดับความสำคัญและเชื่อมโยงความสำคัญข้อมูล (อกิน ระพีพัฒน์ และคณะ, 2537: 64-87) แล้วนำเสนอในรูปแบบของการวิจัย พรรณนา (descriptive research)

ขั้นตอนที่ 3 การพัฒนารูปแบบการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง

การวิจัยขั้นตอนที่ 3 นี้ ผู้วิจัยต้องการดำเนินการศึกษาเพื่อพัฒนารูปแบบการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง กรณีศึกษา บ้านท่ากลาง- ทำได้ ดำเนินการพัฒนาและให้มีส่วนร่วมใน 4 ประเด็น คือ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การดำเนินงาน การได้รับประโยชน์และการประเมินผล และการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม PAR (participatory action research) โดยใช้เทคนิคการเสนอผลด้วย F.S.C. รายละเอียดในการดำเนินการวิจัย ดังนี้

เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล

พัฒนาการมีส่วนร่วมตามเทคนิค Future Search Conference (F.S.C.)

ขั้นตอนการวิจัยนี้เป็นการดำเนินการวิจัยเพื่อตอบวัตถุประสงค์ในการวิจัยข้อ 3 เป็นการพัฒนารูปแบบการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง การค้นหาวิธีปฏิบัติที่ผู้วิจัยใช้เทคนิค F.S.C. มาเป็นแม่แบบในการทดลองปฏิบัติงานตามเทคนิค F.S.C. ดังนี้

1. เป็นผู้ค้นหาข้อมูล ให้ข้อมูล ประสบการณ์และแนวโน้มในปัจจุบัน
2. การวิเคราะห์และสังเคราะห์สภาพปัจจุบันเพื่อความเข้าใจในทิศทางและปัจจัยที่มีอิทธิพลในประเด็นหลัก
3. การสร้างจินตนาการถึงอนาคตที่พึงปรารถนาในประเด็นหลักของการประชุม เพื่อร่วมกันกำหนดความคิดเห็นและสร้างแผนปฏิบัติการไปสู่อนาคตร่วมกัน

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

จากเทคนิค Future Search Conference (F.S.C.) ดังกล่าว ผู้วิจัยได้ดำเนินการภายใต้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participation Action Research – PAR) โดยดำเนินการร่วมกันระหว่างนักพัฒนา ชาวบ้านและนักวิจัยแนวคิดพื้นฐาน คือ

1. แนวคิดที่เชื่อมั่นว่าชาวบ้านมีความสามารถในการกำหนดปัญหาและจัดการปัญหาของชาวบ้านเอง
2. แนวคิดที่คำนึงถึงบทบาทของผู้นำ
3. แนวคิดที่ให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมชุมชน ความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมของชุมชน
4. แนวคิดการทำงานระหว่าง ชาวบ้าน นักพัฒนาและนักวิจัย ในทุกขั้นตอน

ขั้นตอนสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม PAR

การดำเนินการ ในขั้นตอนที่ 2 ว่าด้วยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนี้ได้กล่าวมาบ้างแล้วในบทที่ 2 ในบทนี้ ผู้วิจัยนำขั้นตอนสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของทวีป สิริวัศมี (2537: 15-17) มาดำเนินการ แบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้

1. ขั้นตระหนักและศึกษาปัญหา เป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญ ในการที่บุคคลจะลงมือแก้ปัญหาหรือพัฒนาในเรื่องใด ๆ ก็ตามจำเป็นต้องเริ่มจากการให้ชุมชนได้เห็นปัญหาหรือความจำเป็นด้วยตนเองเป็นอันดับแรก ดังนั้นขั้นที่สูงที่สุดในการแก้ปัญหานั้นคือ การที่ชุมชนตั้งใจว่าจะปรับปรุงทำให้ดีขึ้น หรือตั้งจุดมุ่งหมายได้อย่างถูกต้อง อันเป็นการแสดงความตั้งใจว่าจะต้องแก้ปัญหาหรือพัฒนา ถ้าชุมชนยังไม่รู้สึกว่าเป็นปัญหา เขาก็จะ ไม่มีความกระตือรือร้นที่จะเปลี่ยนแปลงการปฏิบัติไปจากเดิมส่วนวิธีการที่จะทำให้ชุมชนเห็นปัญหาความจำเป็น ผู้วิจัยสามารถร่วมกันในการดำเนินกิจกรรมสร้างความตระหนักในปัญหา เพื่อให้เห็นความแตกต่างของสภาพที่เป็นอยู่และควรจะเป็น หรือให้เห็นสภาพว่าถ้าทำอย่างเดิมแล้วผลจะเป็นอย่างไร และประเมินผลว่าการปฏิบัติเหล่านี้เป็นสิ่งที่ต้องการหรือไม่ เมื่อได้เห็นปัญหา เห็นความจำเป็นและได้กำหนดเป้าหมายหรือตัวปัญหาแล้วก็ต้องมีการร่วมกันคิดวิเคราะห์ วิเคราะห์ ผู้วิจัยและนักวิชาการอาจจะดึงความเชี่ยวชาญมาใช้เพื่อทำปัญหาให้ชัด มีการวิเคราะห์ด้านความเป็นมา ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกิจกรรมที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะสาเหตุที่ทำให้เกิดสิ่งนั้น และกำหนดปัจจัยที่เป็นเหตุเป็นผลกัน เมื่อได้สาเหตุของปัญหามาหลาย ๆ ข้อแล้วก็นำปัญหามาวิเคราะห์ ซึ่งจะต้องดำเนินการอย่างรอบคอบ โดย

มุ่งไปที่ตัวปัญหาจริง ๆ การเก็บข้อมูลต้องร่วมกันกับทุกฝ่าย และการวิเคราะห์สรุปต้องเปิดโอกาสให้ผู้ให้ข้อมูลแสดงความคิดเห็นและร่วมสรุปเพื่อเป็นการรับรู้ปัญหา และองค์ประกอบเป็นเหตุผลกันในตัวปัญหาโดยใช้เทคนิค Future Search Conference (F.S.C.) และในการศึกษาปัญหา ก็คือปัญหาการมีส่วนร่วมใน 4 ขั้นตอนคือ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการปฏิบัติการ การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมในการประเมินผล

สำหรับสภาพปัญหาที่ศึกษาจากการมีส่วนร่วมใน 4 ขั้นตอน โดยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมอาจแบ่งได้ 3 ประเภท คือ (ทวีป ศิริรัศมี, 2537: 15) 1) ปัญหาข้อขัดข้อง คือ เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในอดีต และปัจจุบันก็ยังเป็นปัญหาอยู่ ถ้าไม่ได้รับการแก้ไขปัญหานี้ก็ยังคงอยู่และดำเนินต่อไปในอนาคต 2) ปัญหาเชิงป้องกัน 3) ปัญหาเชิงพัฒนา คือ ปัญหาที่เกิดขึ้นมานานแล้วจนคนทั่ว ๆ ไปไม่ค่อยตระหนักแต่จะมีคนอีกกลุ่มหนึ่งพยายามจะแก้ไขและต้องการเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้น

ในการกำหนดปัญหาในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีเกณฑ์ในการพิจารณาดังนี้ 1) ปัญหานั้นจะต้องเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นจริง ไม่ใช่ปัญหาที่คิดมาลอย ๆ อย่างเพื่อฝัน 2) ปัญหานั้นมีความสำคัญต่อผู้ปฏิบัติงาน 3) ปัญหานั้นง่ายและสามารถตีความได้ชัดเจน 4) ปัญหานั้นเกี่ยวข้องกับผู้ปฏิบัติงานโดยตรง 5) ปัญหานั้นใช้เครื่องมือและวิธีในการแก้ปัญหานั้นไม่ยากนัก

วิธีการศึกษาปัญหาและขั้นตอนต่อไป ผู้วิจัยใช้เทคนิค Future Search Conference (F.S.C.) มาเป็นวิธีการปฏิบัติ เพื่อให้ชาวบ้านร่วมกันประชุมระดมความคิดในแต่ละขั้นตอนอย่างมีส่วนร่วม

2. ขั้นตอนวางแผนแก้ปัญหา เมื่อได้ภาพรวมหลักการ หรือความคิดรวบยอดของปัญหา หรือการพัฒนานั้น ๆ แล้ว งานขั้นต่อไปก็คือการมองหาเส้นทาง ทางปฏิบัติที่จะทำให้เกิดผลที่ดีขึ้น วิธีนี้ใช้หลักการแก้ปัญหาที่ว่า เมื่อมีปัญหาก็ให้คิดทางเลือกหลาย ๆ ทาง และครอบคลุมสาเหตุต่าง ๆ ที่อยู่ในระบบที่น่าเสนอไว้ในขั้นตอนแรก แต่ต้องสามารถปฏิบัติได้หลาย ๆ ทางและครอบคลุมสาเหตุต่าง ๆ ที่อยู่ในระบบที่น่าเสนอไว้ในขั้นตอนแรก แต่ต้องสามารถนำไปสู่จุดหมายได้เช่นเดียวกัน การคิดหาทางเลือกเพื่อแก้ปัญหาให้ครอบคลุมองค์ประกอบทั้งหมด เป็นการหาทางปฏิบัติอย่างรอบคอบ การแก้ปัญหาก็จะเป็นการแก้ทั้งระบบ มิใช่เป็นการแก้ปัญหาเพียงจุดเดียวอันจะนำมาซึ่งเป็นปัญหาอย่างต่อเนื่องอีกมากมาย เมื่อผู้มีส่วนร่วมวิจัยได้ร่วมกันเสนอทางแก้ปัญหาอย่างทั่วถึงแล้ว ค่อยจากนั้นจะต้องรวมอภิปรายเพื่อประเมินผลและตัดสินใจเลือกทางเลือกแต่ละทางที่เสนอมานั้นไป ปฏิบัติต่อไป โดยนำทางเลือกแต่ละทางมาพิจารณาร่วมกันถึงความเป็นไปได้ ผลดี ผลเสีย อุปสรรค และแรงสนับสนุน เกณฑ์สำหรับนำมาประกอบการพิจารณาเลือกทางแก้ปัญหา อย่างน้อยที่สุดจะต้องประกอบด้วยเกณฑ์ต่อไปนี้ 1) ทางแก้ปัญหานั้นสามารถนำไปปฏิบัติ เพื่อ

แก้ปัญหาได้หรือไม่ และมีความเป็นไปได้เพียงใดในการแก้ปัญหานั้น 2) ทางแก้ปัญหานั้น สอดคล้องกับวิถีชีวิตและค่านิยมที่สังคมยอมรับและต้องการหรือไม่ 3) การแก้ปัญหานั้นมีทฤษฎี หรือหลักการรองรับหรือไม่เมื่อได้ประเมินทางเลือกทุกทางแล้ว ก็ร่วมกันเลือกทางเลือกทางใดทางหนึ่งหรือหลายทางประกอบกัน เพื่อนำไปใช้เป็นแนวทางจัดทำแผนปฏิบัติงานเพื่อแก้ปัญหาดังกล่าวต่อไป

ในขั้นตอนนี้ เป็นการระดมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการแก้ปัญหามา เพื่อให้ เกิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเป็นกระบวนการที่มุ่งให้ชุมชนรู้จักวิเคราะห์ปัญหาวิเคราะห์ ทางเลือกในการแก้ปัญหา กำหนดทางเลือก วางแผนปฏิบัติงาน กำหนดกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหาโดย เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนด้วยประชาชนเองจะทำให้ประชาชนเข้าใจวิถีชีวิตของตนเอง การ เปลี่ยนแปลงของชุมชนและการรับรู้ปัญหาของชุมชน การพิจารณาหาทางแก้ไขปัญหา ผู้วิจัยจะ ใช้ ทักษะในการเป็นผู้ดำเนินการที่จะดึงเอาความคิดของนักปฏิบัติและประชาชนผู้มีส่วนร่วมวิจัย ออกมา ขณะเดียวกันผู้วิจัยก็จะสามารถร่วม โดยการเสนอทางแก้ปัญหามาในฐานะผู้ร่วมวิจัยคนหนึ่ง ได้เช่นกัน

1. ขั้นดำเนินการแก้ปัญหา การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ประกอบไปด้วย ส่วนที่เน้นการปฏิบัติการหรือวิธีการ (action or procedure) และส่วนที่เป็นเป้าหมายหรือผลลัพธ์ (goal or output) ดังนั้นในขั้นตอนนี้ผู้วิจัยจะนำแผนการปฏิบัติงานลงสู่การปฏิบัติจริง ตลอด ระยะเวลาที่ลงมือปฏิบัติ ผู้ร่วม โครงการวิจัยจะทำการบันทึกผลที่เกิดจากการปฏิบัติ มีการเก็บข้อมูล เป็นระยะอย่างต่อเนื่อง มีการพบปะกันเป็นระยะ มีการอภิปรายผลการปฏิบัติผลการเก็บข้อมูล และ ประเมินผลการปฏิบัติงานของผู้ร่วมในการวิจัย ในขั้นตอนนี้อาจจะมีการปรับแผนการปฏิบัติการ ใหม่ ถ้าหากว่าผู้วิจัยเห็นว่าสภาพการณ์เปลี่ยนไปหรือมองเห็นการแก้ปัญหาที่ดีกว่า

ในระหว่างการดำเนินงาน ผู้วิจัยจะคอยกระตุ้นให้ชุมชนมีการคิดพิจารณา ประเมินผลการปฏิบัติงานด้วยตนเองอย่างสม่ำเสมอ เมื่อเกิดปัญหา อุปสรรคขึ้นระหว่างการ ปฏิบัติงาน ก็ช่วยกันคิดหาวิธีการปรับปรุงและพัฒนางานเพื่อให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ของงาน ที่ตั้งไว้

ขั้นตอนที่ 4 การประเมินผลพัฒนารูปแบบการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง

ขั้นตอนนี้ประเมินและสรุปผลรวม เมื่อการปฏิบัติงานสิ้นสุดลงแล้ว ก็จะต้องมีการ ประเมินผลรวม และสรุปผลการดำเนินงานตามแผนที่กำหนดไว้ โดยพิจารณาจากวัตถุประสงค์ของ โครงการที่ตั้งไว้เป็นสำคัญ ว่าการปฏิบัติงานนั้นบรรลุผลตามวัตถุประสงค์หรือไม่เพียงใดสภาพ เดิมก่อนการปฏิบัติงานเป็นอย่างไร ได้ทำอะไรไปบ้าง ได้ผลเป็นอย่างไร ไป เป็นการประเมินผล

แบบมีส่วนร่วม (PER) ซึ่ง Pat Taylor (1989: 25-26) อ้างในปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ กล่าวว่า การประเมินผลแบบมีส่วนร่วม เป็นการพิสูจน์หรือตรวจสอบกิจกรรมของโครงการ โดยมีกระบวนการสะท้อน(Reflection) อย่างต่อเนื่อง และมีความเข้าใจในกิจกรรมนั้น ซึ่งให้ความสำคัญในการมีส่วนร่วมและการร่วมมือของทุกฝ่ายในองค์กรตั้งแต่ผู้จัดการ โครงการ ผู้ปฏิบัติการ อาสาสมัคร ประชาชน และองค์กรเงินทุนในการพัฒนาการกำหนดสิ่งที่ต้องการสำหรับการประเมินผลร่วมกัน

การประเมินแบบมีส่วนร่วมโดยผู้วิจัยและประชาชนในชุมชน ตามที่ Peter Oakley and David Marsden (1984) กล่าวถึงประเด็นสำคัญที่ควรคำนึงถึงในการประเมินแบบมีส่วนร่วมคือ

1. การประเมินแบบมีส่วนร่วม นั้น มักจะเน้นหนักถึงกระบวนการซึ่งเป็นข้อมูลด้านคุณภาพมิใช่ผลงานที่เป็นปริมาณ
2. วิธีการที่ใช้ประเมินแบบมีส่วนร่วม จะเน้นหนักในการอธิบายและตีความมากกว่าการวัดและทำนาย

โดยดำเนินการดังนี้

1. ใช้วิธีการพูดคุย/สัมภาษณ์ เป็นรายบุคคลหรือกลุ่มย่อย 2 – 3 คน และกลุ่มสนทนาตั้งแต่ 4 คน ขึ้นไป
2. ผู้วิจัยใช้การประเมินแบบไม่เป็นทางการ ด้วย 2 ลักษณะคือ ไปพบปะพูดคุยในแต่ละบ้าน การประเมินในวงกลุ่ม สนทนาจะไม่พูดคุยถามตรงประเด็นแต่จะเป็นการพูดคุยเรื่องทั่วไป และสอดแทรกในจังหวะที่เหมาะสม ดังนั้นการรวบรวมข้อมูลการประเมินแบบมีส่วนร่วมจึงใช้เวลา
3. ดำเนินการประเมินกับผู้ร่วมกิจกรรม ในระหว่างการจัดกิจกรรมทุกกิจกรรม เช่น กิจกรรมการปลูกพืชผัก สวนครัว รั้วกินได้ กิจกรรมการทำกระปุกออมสินจากกระบอกไม้ไผ่ และประเมินภายหลังการร่วมกิจกรรมเสร็จเรียบร้อยแล้วทุกกิจกรรม จึงเป็นไปในลักษณะของการทำไป คิดไป และแก้ปัญหาในขณะเดียวกัน โดยมีส่วนร่วมซึ่งกันและกันระหว่างชุมชนและผู้วิจัย

บทที่ 4

ผลการวิจัยและวิจารณ์

การศึกษาวิจัยในบทนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาเพื่อตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยมี 4 ขั้นตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 เพื่อสังเคราะห์แนวคิดและกระบวนการดำเนินการธนาคารตามแนวคิดระบบทุน และธนาคารตามแนวคิดระบบบุญ เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อ 1

ตอนที่ 2 ศึกษาบริบทชุมชน สภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อ เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 2

ตอนที่ 3 การพัฒนารูปแบบการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน และเพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 3

ตอนที่ 4 ประเมินผลการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 4

ตอนที่ 1 สังเคราะห์แนวคิดและกระบวนการดำเนินการ

ธนาคารแนวคิดระบบทุน ระบบบุญ

ระบบทุนนิยม (capitalism) เป็นแบบแผนการผลิตรูปแบบหนึ่งที่ได้พัฒนาขึ้นในยุโรปตะวันตกตั้งแต่ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 17 เอกลักษณ์ของระบบดังกล่าว ที่ยึดถือเป็นหลักทั่วไปคือ ระบบการผลิตเพื่อขาย กล่าวคือ ผลผลิตที่ได้มิได้มีได้แต่เพียงมูลค่าใช้สอยเท่านั้น หากแต่มีมูลค่าแลกเปลี่ยนอยู่ด้วยและในวิถีการผลิต แรงงานของผู้ทำงาน คือ สินค้าหรือต้นทุนชนิดหนึ่ง หากแต่ผู้ทำงานมิได้เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต จะทำให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าของปัจจัยการผลิตและแรงงานในรูปของมูลค่าส่วนเกิน (surplus value) มูลค่าส่วนเกินดังกล่าวเจ้าของทุนจะได้รับจากการที่แรงงานได้สร้างมูลค่าผลผลิตได้มากกว่าค่าจ้างแรงงานที่ได้รับ มูลค่าส่วนเกินดังกล่าวเรียกว่า “กำไร” หากเจ้าของปัจจัยการผลิตได้กำไรจากแรงงานส่วนเกินเหล่านี้ ก็จะก่อให้เกิดการสะสมทุนที่จะนำไปใช้ในการผลิตชิ้นใหม่ในระบบเศรษฐกิจทุนนิยมต่อไป ดังนั้น ระบบทุนนิยมเป็นระบบเศรษฐกิจที่เอกชนเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต มีเสรีภาพในการดำเนิน กิจกรรมทางเศรษฐกิจอย่างเต็มที่ภายใต้กฎหมาย โดยรัฐบาลจะไม่เข้าไปเกี่ยวข้องหรือแทรกแซงในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เพียงแต่ทำหน้าที่ในการอำนวยความสะดวก และจัดสร้างสาธารณูปโภคต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อประชาชนในประเทศเท่านั้น ฉะนั้นเอกชนจึงเป็นผู้ตัดสินใจแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจต่าง ๆ ในการ

จัดสรรทรัพยากร โดยใช้ระบบราคาหรือระบบตลาดช่วยในการตัดสินใจว่าจะผลิตอะไร ผลิตอย่างไร ทั้งนี้เพราะราคาจะเป็นตัวกำหนดว่ามีผู้บริโภคมากน้อยเพียงใด หรือมีผู้ผลิตจำนวนเท่าใด ณ ราคานั้นๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคให้พอเพียง กำไร คือ แรงจูงใจของผู้ผลิต จึงทำให้ระบบเศรษฐกิจแบบนี้มีการแข่งขันทางราคาของเอกชนสูงมากและเป็นไปอย่างเสรี ทั้งนี้เพราะราคาถูกกำหนดขึ้นมาจากอุปสงค์และอุปทานของตลาด ทำให้ระบบเศรษฐกิจแบบนี้ถูกเรียกได้อีกชื่อหนึ่งว่า “ระบบเศรษฐกิจตลาด” (market economy)

ข้อดีของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมทำให้เกิดแรงจูงใจในการทำงาน ด้วยกำไร และการมีระบบกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน กล่าวคือ เอกชนจะทำงานอย่างเต็มที่เนื่องจากผลิตได้มากน้อยเท่าไรก็จะได้รับผลตอบแทนหรือรายได้ไปเท่านั้น ผู้ผลิตแต่ละรายต้องปรับปรุงเทคนิคการผลิตเพื่อให้คุณภาพงานและคุณภาพ สินค้าดีขึ้น เนื่องจากมีการแข่งขันในตลาดสูง ทำให้เกิดการพัฒนาอยู่ตลอดเวลาจะก่อให้เกิดผลดีต่อผู้บริโภคเกิดการตลาดแบบเสรี ผู้ผลิตสินค้ามีเสรีภาพในการตัดสินใจว่าจะผลิตอะไร ผลิตอย่างไร และผลิตออกมาปริมาณเท่าใด ผู้บริโภคเองก็มีโอกาสเลือกบริโภคสินค้าและบริการต่าง ๆ ในราคาที่เป็นธรรม ด้วยตลาดการค้าเป็นตลาดเสรี ส่วนข้อเสียของระบบเศรษฐกิจทุนนิยม คือ ก่อให้เกิดปัญหาของการเหลื่อมล้ำอันเนื่องมาจากความสามารถที่แตกต่างกันในแต่ละบุคคลโดยพื้นฐาน ทำให้ความสามารถในการหารายได้ประชาชนไม่เท่าเทียมกัน ในหลาย ๆ กรณี ราคาหรือกลไกตลาดยังไม่ใช่เครื่องมือที่มีประสิทธิภาพเพียงพอสำหรับการจัดสรรทรัพยากรของระบบเศรษฐกิจ ตัวอย่างเช่น สินค้าและบริการบางสถานการณ์ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมไม่สามารถจะนำมาใช้แก้ไขสถานการณ์ได้ อาทิ ภาวะฉุกเฉินหรือสงคราม อาจเกิดการรวมตัวกันของผู้ผลิตในการผูกขาดการผลิตในการขายสินค้าได้ และรัฐก็ไม่สามารถเข้ามาแทรกแซงกิจกรรมทางเศรษฐกิจได้

การเติบโตของเศรษฐกิจทุนนิยมในประเทศไทยเป็นทุนนิยมที่เกิดจากนอกประเทศคือ เกิดจากประเทศทุนนิยมศูนย์กลาง (metropolitan capitalism) แผล่เข้ามาครอบงำและผนวกเศรษฐกิจของไทยให้เป็นส่วนหนึ่งของทุนนิยมโลก ทุนนิยมในประเทศไทยซึ่งเป็นทุนนิยมบริวาร (peripheral capitalism) จึงมีลักษณะแตกต่างจากทุนนิยมในประเทศทุนนิยมต้นกำเนิดในปัจจุบัน ระบบเกษตรกรรมและชาวนาของประเทศไทยได้ถูกผนวกเข้าไปในระบบการผลิตและแลกเปลี่ยนสินค้าจากเจตนาของรัฐ หรือแผนพัฒนาเศรษฐกิจสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ 2504 แม้ชาวนาส่วนใหญ่ยังคงเป็นเจ้าของที่ดินแต่โดยวิถีการผลิตและการแลกเปลี่ยนที่เป็นจริงแล้วพวกเขาต้องขึ้นต่อทุน (capital) โดยสิ้นเชิง ไม่ว่าจะเป็นการกู้หนี้ยืมสิน การลงทุนในปัจจัยการผลิตสมัยใหม่ รวมทั้งการจ้างแรงงาน การพึ่งพาระบบตลาด ดังนั้นชาวนารายครอบครัวหรือเกษตรกรรายย่อยที่มีต้นทุนต่ำย่อมถูกขูดรีดผลผลิตส่วนเกินจากผลผลิตของตนเองหลังจากการขายผลผลิตเพื่อยังชีพ

ทั้งในรูปของดอกเบี้ย (เงินกู้) กำไร (จากการขายผลผลิตที่พ่อค้าคนกลางกดราคา) ภาษี (ที่ดิน, ลินค้า) ค่าเช่า และ Contract Farming ธุรกิจการเกษตรแบบพันธะสัญญา ดังนั้น ความสัมพันธ์ทางการผลิตที่แท้จริงของชาวนาก็คือ มีลักษณะเป็นเหมือนแรงงานรับจ้างแอบแฝงและการที่ประชากรส่วนใหญ่ของประเทศไทยประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นเกษตรกร ทำให้ไทยไม่สามารถพัฒนาตลาดภายในขนาดใหญ่ได้เพราะการถูกขูดรีดส่วนเกินที่ทำให้เติบโตช้าและความไม่แน่นอนของสาขาเกษตร จึงส่งผลให้การพัฒนาอุตสาหกรรมในประเทศซึ่งเป็นอุตสาหกรรมที่มีลักษณะพึ่งพาทุน เทคโนโลยี เครื่องจักร วัตถุดิบจากประเทศทุนนิยมโลกในระดับสูง เติบโตอย่างล่าช้า และพึ่งพิงไม่ก่อให้เกิดผลตอบแทนแก่ประชาชนทั้งประเทศเท่าที่ควร เพราะถูกขูดมุลค่าส่วนเกินออกนอกประเทศไปเกือบทั้งหมด และการที่เศรษฐกิจไทยมีลักษณะพึ่งพาทุนนิยมโลกเพิ่มมากขึ้น ทำให้เกิดปัญหาการกระจายรายได้และทรัพย์สินอย่างไม่เป็นธรรม เนื่องจากระบบการกระจายที่ไม่สมบูรณัคคีคัระบบอำนาจรวมศูนย์ของรัฐ ราชการและกลุ่มผลประโยชน์ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญของการค้ำยพัฒนาและพึ่งตนเองไม่ได้ในสังคมไทย (วิทยากร เชียงกุล, 2542: 59-77)

ทิศทางการพัฒนาประเทศไทยในระยะศตวรรษที่ผ่านมา เป็นการพัฒนาทุนนิยมแบบที่ถ่ายโอนทรัพยากรออกจากชุมชนหมู่บ้าน เพื่อเลี้ยงดูเมืองและเพื่อส่งออกต่างประเทศ ผลประโยชน์และผลได้ส่วนใหญ่ของการพัฒนาตกเป็นของคนเพียงกลุ่มเดียว เมืองกับชนบทแตกต่างกันอย่างมาก ชนชั้นนายทุนและข้าราชการแตกต่างกันมากจากชนชั้นชาวนา ความเจริญกระจุกตัว ขณะที่ทรัพยากรถูกทำลายการพัฒนาประเทศไทยก่อให้เกิด “ภาพซ้อน” ภาคธุรกิจ คือภาคการค้าและอุตสาหกรรมหรือเศรษฐกิจนายทุน เป็นภาคที่เจริญร่ำรวย ส่วนใหญ่จากการเอารัดเอาเปรียบภาคเกษตรกรรมภาคเศรษฐกิจชุมชน หรือจากการใช้แรงงานชาวบ้านราคาถูก แต่ภาคธุรกิจนี้เจ้าของส่วนใหญ่เป็นนายทุนต่างประเทศ เทคโนโลยีส่วนสำคัญเป็นของต่างชาติ ถูกควบคุมโดยต่างชาติ แทบจะถือไม่ได้ว่าเป็นส่วนที่แท้จริงของเศรษฐกิจไทย อีกภาคหนึ่งเป็นภาคเศรษฐกิจเกษตรกรรมชนบท ภาคเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้าน เป็นภาคที่ยากจน แต่ภาคนี้เป็นส่วนแท้ของประเทศ เป็นของประชาชนไทย เป็นภาคที่ส่งวัตถุดิบ ลินค้าเกษตร และแรงงานให้ภาคการค้าและอุตสาหกรรม การพัฒนาในแนวทางทุนนิยมแบบที่ผ่านมานี้ ไม่น่าจะเป็นแนวทางที่น่าพึงปรารถนาที่สุดของประเทศ เพราะเป็นการพัฒนาแต่ส่วนเดียว คือส่วนหัว เอารัดเอาเปรียบและละทิ้งส่วนอื่นของประเทศคือ ละทิ้งส่วนชนบทอันประกอบไปด้วยประชาชนส่วนใหญ่

นอกจากนี้ วิทยากร เชียงกุล (2550) กล่าวว่า การพัฒนาเศรษฐกิจในประเทศทุนนิยมอุตสาหกรรมในปัจจุบันวางรากฐานอยู่บนระบบการเงินการธนาคาร ที่พึ่งพาเงินทุนสำรองของทางธนาคารเพียงเสี้ยวหนึ่ง (เช่น 10-12%) แต่ธนาคารสามารถสร้างเงินใหม่ เพื่อปล่อยให้ธุรกิจและผู้บริโภคกู้ไปใช้จ่าย ได้มากกว่าทรัพย์สินที่ทั้งระบบธนาคารและโลกมีอยู่จริงหลายเท่าตัว ระบบ

เศรษฐกิจแบบนี้สร้างความกดดันให้ต้องมีการขยายการลงทุน การบริโภคที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง เพราะธนาคารในระบบทุนนิยม ต้องทำทุกวิถีทางเพื่อสร้างกำไรสูงสุด ธนาคารต้องผลักดันให้มีการขยายการลงทุน เพื่อธนาคารจะได้ดอกเบี้ยเพิ่มขึ้น ผู้ลงทุนต้องการกำไร ก็ต้องผลักดันการขยายการบริโภค โดยไม่คำนึงว่า ประชาชนมีความจำเป็นหรือมีความต้องการ ที่จะบริโภคสินค้าและบริการเหล่านี้อย่างแท้จริงหรือไม่ ระบบเศรษฐกิจแบบนี้ ทำให้เกิดการเร่งพัฒนาแบบกอบโกยล้างผลาญทรัพยากรในอัตราสูงขึ้น และทำให้เกิดการค้ำระหว่างประเทศและบริโภคที่ฟุ่มเฟือยเกินความจำเป็น เมื่อเทียบกับสังคมก่อนยุคทุนนิยมซึ่งเป็นเศรษฐกิจแบบพอเพียงชีพ ในยุคเศรษฐกิจแบบพอเพียงชีพนั้นเราจะผลิตและบริการเท่าที่เรามีทุน แต่ระบบทุนนิยมทำให้เกิดการทำลายธรรมชาติและสภาพแวดล้อม ผลักดันให้คนมุ่งทำงานหนัก และเคร่งเครียด เพื่อแข่งขันกันหาเงินมาบริโภคทางวัตถุและบริการ มากกว่าที่คนจะได้มีเวลาทำงานและใช้ชีวิตแบบพอเพียง ในสภาพแวดล้อมที่ดี และคนมีความพอใจ ความสุขอย่างแท้จริง นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจ แนวการเน้นการเติบโตของการผลิตและบริการเพื่อกำไรของเอกชน ยังก่อให้เกิดภาวะการพัฒนาที่ไม่มั่นคง เกิดภาวะเงินเฟ้อ เกิดวิกฤติเศรษฐกิจตกต่ำ เกิดปัญหาการว่างงาน ปัญหาสงครามและความขัดแย้ง เพื่อแข่งขันทรัพยากรและความมั่งคั่ง รวมทั้งปัญหาอื่นๆตามมามากมาย ระบบการเงินการธนาคาร ที่เน้นการสร้างหนี้เพิ่มตลอดเวลา สร้างปัญหา 2 ทาง คือ 1) ภาครัฐกิจและภาครัฐบาลที่เป็นหนี้มาก มีปัญหาเรื่องความกดดันเรื่องความเสี่ยงทางการเงินสูง ระบบนี้จะนำไปสู่ความพยายามที่จะผลิตสินค้าอุตสาหกรรมแบบขนานใหญ่ต้นทุนต่ำ เพื่อที่จะขายให้ได้มาก นำไปสู่การรวมศูนย์การผลิต การกระจายและการขายปลีกของบริษัทยักษ์ใหญ่ ผู้มีอำนาจผูกขาดมากเกินไป ทำให้ผู้ประกอบการขนาดเล็กล้มละลาย เกิดการพัฒนาที่ไม่สมดุล ไม่เป็นธรรม 2) ประชาชนมีรายได้สุทธิ และความสามารถในการดูแลรายรับรายจ่ายด้วยตัวเองได้น้อยลง เพราะพวกเขาจะต้องหาเงินไปผ่อนใช้ดอกเบี้ยเงินกู้และเงินต้นบางส่วน ทำให้พวกเขามีรายได้สุทธิส่วนที่จะใช้จ่ายได้ลดลง และหลายคนเมื่อรู้สึกว่ามีเงินไม่พอใช้ หรืออยากใช้จ่ายมากกว่ารายได้ที่มี ก็จะถูกสถานการณ์บังคับให้ต้องหาทางไปกู้หนี้ใหม่มาใช้หนี้เก่า หรือที่เรียกว่าหมุนหนี้ ต้องทำงานหนัก เครียดมากขึ้น ประชาชนในระบบทุนนิยมสมัยใหม่ ต้องเสียด่าใช้จ่ายเรื่องดอกเบี้ยมากขึ้น จนกลายเป็นทาสเงินกู้ของระบบธนาคารและสถาบันการเงิน

ระบบเศรษฐกิจที่พึ่งพาการเป็นหนี้ เป็นตัวผลักดันให้มีการเร่งรัดพัฒนาเทคโนโลยี ที่จะแข่งขันกันผลิตสินค้าและบริการใหม่ๆออกมาตลอดเวลา เลยต้องลงทุนเรื่องการโฆษณาประชาสัมพันธ์การตลาดอย่างมหาศาล เพื่อจะจูงใจให้ผู้บริโภค เกิดความอยากและเข้าไปซื้อสินค้าเพิ่มขึ้น ระบบเศรษฐกิจแบบศูนย์รวมผูกขาดโดยบริษัทยักษ์ใหญ่มากไป ทำให้คนเป็นหนี้มากเกินไป และผลิตสินค้าบริโภคสำหรับเอกชนมากเกินไป การพัฒนาเศรษฐกิจยังไม่สมดุลมากขึ้น

สินค้าหลายอย่างมีการลงทุน และค่าใช้จ่ายเรื่องการโฆษณา การทำหีบห่อ การขนส่ง และการตลาด รวมกันแล้วมากกว่าต้นทุนในการผลิตตัวสินค้า ทำให้มีการใช้ทรัพยากรมาก ผลผลิตจะ สร้างมลภาวะมาก ผู้บริโภคก็ต้องจ่ายแพงกว่าที่ควร การเน้นการค้าและการบริโภคมากทำให้เกิดปัญหา การขนส่งสินค้าบริการและผู้คนมากขึ้น มีปัญหาจราจรคับคั่งในเมืองใหญ่ สิ้นเปลืองพลังงาน เวลา และสุขภาพ การขยายตัวของเมืองใหญ่ที่ต้นทุนสูง ทำให้มีความแออัดและปัญหาต่าง ๆ เพิ่มขึ้น ความมา รัฐบาลเหลือบที่จะให้บริการสาธารณะที่เป็นประโยชน์ เช่น สาธารณสุข การศึกษา ลดลง ธุรกิจและผู้ประกอบการขนาดกลางขนาดย่อม แข่งขันสู้บริษัทและธนาคารขนาดใหญ่ไม่ได้ นำไปสู่การรวมศูนย์ทุน การผูกขาดของบริษัทขนาดใหญ่ และการพัฒนาแบบกอบ โภยกทำลายล้าง เพิ่มขึ้น

ส่วนระบบบุญนิยมนั้น ถือเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ทวนกระแสทุนนิยมเป็นแนวคิดในการทำกิจกรรมที่หวังบุญไม่ได้ใช้เงินเป็นหลัก ระบบบุญนิยมถือเป็นยุทธศาสตร์ที่จะช่วยส่งเสริมการพัฒนาทางด้านจิตใจมากกว่าด้านวัตถุโดยทั่วไป ระบบเศรษฐกิจและการพาณิชย์แบบทุนนิยมให้ความสำคัญในเรื่องผลกำไร โดยควบคุมให้ต้นทุนการผลิตต่ำสุดแต่กำไรสูงสุดซึ่งเป็นมาตรฐานของระบบทุนนิยมซึ่งก่อให้เกิดการเอาใจเอาเปรียบกอบ โภยกักตุน แข่งแย้งกัน โดยไม่สนใจว่าใครจะเป็นทุกข์เป็นร้อนและกระตุ้นทำให้มนุษย์เกิดกิเลสตัณหาความอยากได้ออยากมี และการตอบสนองความต้องการที่ไม่มีวันสิ้นสุด แต่ระบบบุญนิยมจะสอนให้มนุษย์รู้จักเสียสละลดความเห็นแก่ตัว กลัวบาปและเอื้อเพื่อเกื้อกูลกันเพื่อเป็นการขัดเกลา ลด ละกิเลส ตัณหาต่าง ๆ (ภัทรพร สิริกาญจน, 2540: 118) และเป็นแนวคิดที่ไม่หวังผลตอบแทน แต่หวังบุญเป็นสำคัญ แม้บุญจะเป็นสิ่งที่มองไม่เห็น จับต้องไม่ได้แต่เป็นสิ่งที่มีความค่าที่ชาวอโศกทุกคนปรารถนายุทธศาสตร์นี้จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อคนได้รับการพัฒนา การฝึกฝนคนให้รู้จักลดละความอยากความต้องการมีความมกน้อย ขยันอดทนไม่เอาเปรียบผู้อื่นและตั้งใจเสียสละเสียก่อนเมื่อคนได้รับการพัฒนาความเข้มแข็งทางจิตใจแล้วระบบทุนนิยมก็จะเกิดขึ้น

แนวความคิดเรื่อง “ระบบบุญนิยม” มีพื้นฐานมาจากหลักคำสอนเรื่องสัมมา อริยมรรคองค์ 8 ที่ถือว่าการได้หรือให้หรือการเสียสละที่ก่อให้เกิดคุณค่าแก่ผู้อื่นเพื่อมนุษย์และสัตว์โลกทั้งหลายนั้นเป็นกำไรหรือเรียกว่า “บุญ” ดังนั้นเป้าหมายในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนจึงอยู่ที่การเลือกกระทำที่ก่อให้เกิดประโยชน์สุขอันเป็นบุญสูงสุดทั้งต่อตนเองและผู้อื่นคือประโยชน์ตน ประโยชน์ท่านและอยู่ภายใต้เงื่อนไขการประหยัดทรัพยากรมากที่สุด คือประโยชน์สูง ประหยัดสุด (กิตติกร สุนทรานุรักษ์, 2545: 58) และถือเป็นระบบเศรษฐกิจที่เจริญ หากคนและสังคมในระบบบุญนิยมได้รับการพัฒนามากขึ้นเท่าไร คนก็จะยิ่งลดความโลภ ความโกรธ ความหลงได้มากขึ้น ทำให้คนในสังคมมีความขยัน ไม่สะสม ไม่กอบ โภยกักตุน มีความมั่นคงทาง

อารมณ์ จิตใจ มีสติที่เคร่ง มีการจัดเวลาปรับปรุงแก้ไขไปสู่ความเจริญ เกิดความพอใจรู้จักพอแม้มีน้อยหรือไม่มีเลย เกิดความมักน้อย รู้จักให้ แบ่งปัน นอกจากนี้ จิ้งเจียงฝ่าซือ (2545: 48) ได้ดำเนินการศึกษาระบบบุญนิยมโดยการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องของชาวโศกและได้สรุปลักษณะระบบบุญนิยมไว้ว่า ระบบบุญนิยมเป็นแนวคิดที่ทวนกระแสกับทุนนิยม แต่ไม่ได้เป็นศัตรูกับทุนนิยม มองว่ากำไร คือ การให้ การเสียสละ และเป็นระบบที่เน้นการสร้างคนให้มีคุณธรรมและพันทุข์จนประสบผลสำเร็จเป็นเรื่องหลักส่วนการสร้างรายได้ การสร้างวัตถุทรัพย์ ได้แก่ ลาภ ยศ สรรเสริญและโลกียสุขมาให้แก่ตน หรือการสร้างวิชาการถือเป็นเรื่องรอง

และจากการศึกษาเรื่องชุมชนปฐมโศกของสำนักงานกองทุนเพื่อสังคม (2545) พบว่า “ระบบบุญนิยม” เป็นแนวคิดและการทำกิจกรรมที่หวัง “บุญ” ไม่ใช่ “เงิน” โดยท่านสมณะโพธิรักษ์ ซึ่งเป็นผู้นำสูงสุดของชาวโศกทั้งหมด ได้กล่าวถึงเรื่องบุญนิยมว่ามีความลึกซึ่งเกี่ยวข้องกับคุณธรรมและจิตวิญญาณที่บริสุทธิ์ อย่างไรก็ตามชุมชนที่จะเกิดระบบบุญนิยมได้นั้น จะต้องมีความสามารถในการพึ่งตนเองให้ได้ก่อน เริ่มต้นจากการสร้างคนดีมีศีลธรรม ซึ่งจะต้องฝึกฝนตนให้ลดละการบำเรอตน ให้มีความมักน้อย ขยันอดทนไม่เอาเปรียบใครและตั้งใจเสียสละ เหล่านี้ก็เพื่อเสริมสร้างพัฒนาความเข้มแข็งทางจิตใจ ไม่ใช่วัตถุ ซึ่งคุณสมบัติเหล่านี้จะเกิดขึ้นได้จากการประพฤติปฏิบัติธรรมอย่างจริงจัง

การอธิบายถึง “ระบบบุญนิยม” ข้างต้น จัดเป็นการสร้างสังคมในลักษณะของ “การให้” มากกว่า “การรับ” ทรัพย์ของชาวบุญนิยมจึงหมายถึง ความรู้ ความสามารถ และความขยัน ไม่ใช่วัตถุภายนอก เป็นการตอบโต้กับระบบทุนนิยมที่ครอบงำชีวิตมนุษย์ในปัจจุบัน ความร่ำรวยวัดได้จากการเป็นผู้ให้ มากกว่ากอบโกย ทำให้เกิดระบบสังคมแบบช่วยเหลือเอื้ออาทรระหว่างกัน มีการดำรงชีพแบบพึ่งตนเอง และจะทำให้สังคมเกิดความสงบสุขในที่สุด

การอธิบายเปรียบเทียบระหว่างระบบทุนนิยมและระบบบุญนิยมดังกล่าวเป็นการดอกย้ำให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างกระแสการพัฒนาสังคมและประเทศในปัจจุบัน ซึ่งเน้นการเติบโตของทุนและความสำคัญกับเงิน กับความพยายามของชาวโศกในการสร้างสังคมและพัฒนาคุณภาพของคน ให้ยึดมั่นในคุณธรรม และจิตวิญญาณแห่งความเสียสละ ไม่ยึดติดเรื่องเงินหรือประโยชน์ส่วนตัว เน้นการเสียสละและประโยชน์ส่วนร่วม ซึ่งอนุสรณ์ ไชยพาน (2539) ได้อธิบายเกี่ยวกับปรัชญาแนวคิดระบบบุญนิยมของชาวโศกว่าเป็นระบบที่จะนำสังคมสู่ความสงบสุขร่วมเย็น เป็นทางรอดของสังคม ซึ่งทวนกระแสเศรษฐศาสตร์เชิงโลก (ทุนนิยม) ระบบบุญนิยมมีรากฐานอยู่ที่ความเชื่อว่า มีกฎธรรมชาติควบคุมอยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์แห่งความต้องการส่วนเกินของมนุษย์ที่สามารถเรียนรู้และเข้าใจได้และมนุษย์สามารถอาศัยความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับกฎธรรมชาติดังกล่าว ด้วยการลดความต้องการส่วนเกินของมนุษย์ให้น้อยลง ขณะที่ยังมี

ความขยันขันแข็งในการทำงานเท่าเดิม หรือเพิ่มขึ้นกว่าเดิม ระบบบุญนิยม จึงเริ่มต้นจากการสร้าง “คนดีมีศีล” ให้ได้ก่อน คนดีที่ว่าเป็นคือ บุคคลที่จะต้องฝึกฝนตนสู่ทิศทางเหนือ โลก (โลกุตระ) ลดละการบำเรอตน เข้าถึงอริยสังขธรรมไปตามลำดับขั้นเกิด โลกกุตระจิต เป็นผลการปฏิบัติได้จริง อยู่กับโลกอย่างรู้เท่าทันโลก (โลกวิทู) รู้เท่าทันความทุกข์ ความเป็นไปของโลกอันเห็นชัดในกิเลสของคนที่ยังมัวเมาหลุ่มหลงกับลาภ ยศ สรรเสริญ โลภียสุข อันเป็นเหตุแห่งการแก่งแย่งเอารัดเอาเปรียบ และฆ่าฟันเบียดเบียนกันในสังคม ชุมชนชาวอโศกจึงมีตัวอย่างของกิจกรรมต่าง ๆ ที่ดำเนินอยู่ได้ เนื่องจากมีการขัดเกลากิเลสตัดหาอุปาทานจนความต้องการส่วนเกินของชีวิตลดน้อยได้จริง มีชีวิตอยู่ด้วยความเบิกบาน อิสระ กินน้อย ใช้น้อย ขยันขันแข็ง ทำงานให้มาก ส่วนเกินที่เหลือจุนเจือสังคม คนดีมีศีล ในระบบบุญนิยมนั้น จัดว่าเป็นผู้ที่มีศีลธรรมสูงกว่าผู้อื่น ซึ่งสมณะโพธิรักษ์ เรียกบุคคลเหล่านี้ว่า เศรษฐชน คือคนที่มีคุณสมบัติประกอบไปด้วย การกระทำหรือพฤติกรรมที่พิเศษ การกระทำหรือมีพฤติกรรมที่อยู่ในทางบุญ การกระทำหรือพฤติกรรมที่ประเสริฐ สามารถเป็นตัวอย่างของความเป็นมนุษย์ประเสริฐและมีหน้าที่ต้องช่วยเหลือคนทุกฐานะ เศรษฐชนในทัศนะของสมณะโพธิรักษ์ (2547) เป็นบุคคลที่มีคุณลักษณะของวรรณะ 9 ประการคือ

1. เป็นคนเลี้ยงง่าย กินง่ายอยู่ง่าย ไปง่ายมาง่าย นิ่งง่ายนอนง่าย เป็นคนเรียบง่าย ไม่เรื่องมากไม่ยึดติด
2. เป็นคนบำรุงง่าย หมายความว่า เป็นคนที่อบรม ฝึกฝนให้เจริญได้ง่าย ไม่ดื้อดิ่ง
3. เป็นคนมักน้อยหรือกล้าจน ได้แก่คนที่ทำตนให้จั้นลง ๆ ได้อย่างประเสริฐยิ่งขึ้น ๆ กล้าเอาไว้เป็นของคนน้อยลง ๆ
4. เป็นคนใจพอที่หรือสันโดษ ได้แก่คนที่ฝึกหัด ลดละความเสพความคิดของตน ลงมาตามลำดับ
5. เป็นคนขัดเกลา ได้แก่ขัดเกลานิสัย ขัดเกลากายกรรม วจกรรม มโนกรรม ขัดเกลากิเลสของตน เป็นคนแก้ไขตน ขัดใจตนเองให้ไปในทางที่ถูกต้อง
6. เป็นคนมีศีลเคร่ง ได้แก่การสามารถกำจัดกิเลสได้แล้วตามศีลแต่ละขั้นสูงขึ้น ๆ ปฏิบัติคนมีศีลเคร่งขึ้นได้เรื่อย ๆ
7. เป็นคนมีอาภรณ์น่าเลื่อมใส ได้แก่คนที่มีกายกรรม วจกรรม มโนกรรม หรือมีพฤติกรรมที่ดีงาม เป็นที่น่าเลื่อมใส
8. เป็นคนไม่สะสม ได้แก่ ไม่สะสมเอาเป็นของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นวัตถุทรัพย์ สฤงคาร หรือกองกิเลส สูดทำยเป็นคนทำงานหรืออยู่ในสังคมของบุญนิยมที่มีระบบสาธารณ โภคิ (มีกินมีใช้แบบสาธารณะ)

9. เป็นคนมีความเพียรยอด ได้แก่ ความบากบั่น ความพยายามอยู่เสมอเพื่อให้ถึงซึ่งความสำเร็จนั้น ๆ

โดยสรุปองค์ความรู้ของชุมชนศรีษะอ โศก ทั้งในเรื่องของชุมชนบุญนิยมและเศรษฐกิจพอเพียงข้างต้น เป็นสิ่งที่เชื่อมโยงและสัมพันธ์กัน โดยชุมชนได้นำหลักคิดระบบบุญนิยมมาประยุกต์ใช้ โดยมุ่งการสร้างคนที่มีสำนึกมีส่วนร่วม มีจิตวิญญาณในการรับใช้ ทำงานเสียสละเพื่อส่วนรวม ไม่มุ่งเน้นเรื่องเงินหรือผลประโยชน์ส่วนตน ร่วมกันสร้างชุมชนที่มีการกินอยู่แบบพอเพียง มีการผลิต การบริโภค แบบครบวงจรและเพียงพอต่อความจำเป็นในการบริโภคของคนทั้งชุมชน โดยการพึ่งพาภายนอกให้น้อยที่สุดจนถึงขั้นไม่พึ่งพาภายนอกเลย การสร้างชุมชนที่มีระบบเศรษฐกิจพอเพียงและพึ่งตนเองได้ ดังเช่นกรณีชุมชนศรีษะอ โศกนั้น คงเป็นไปได้ยากหากสมาชิกในชุมชนไม่ได้รับการฝึกฝนและพัฒนาจิตวิญญาณตามความเชื่อของระบบบุญนิยม ทั้งนี้ สามารถสังเคราะห์ลักษณะของชุมชนบุญนิยม ที่นำมาสู่การสร้างชุมชนเป็นอยู่แบบพอเพียงและพึ่งตนเองได้ผ่านกรณีชุมชนศรีษะอ โศก ดังนี้

1. ฐานคิดของชุมชน เน้นการพัฒนาให้สมาชิกให้มีความงอกงามทางด้านจิตวิญญาณ สร้าง คนดีมีศีล มีความเชื่อว่าการทำงานหนัก การเสียสละ การปฏิบัติตนอย่างมีคุณค่าเพื่อประโยชน์ส่วนรวม โดยไม่เน้นประโยชน์ส่วนตน เป็นการสะสม “บุญ”

2. เป้าหมายของชุมชน มุ่งสร้างชุมชนและสังคมแบบอารยะ ซึ่งเป็นชุมชนที่ทุกคนยึดมั่นและปฏิบัติตนอยู่ในศีลในธรรม อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ไม่มุ่งประโยชน์ส่วนตน จัดได้ว่าเป็นลักษณะของชุมชนซึ่งทวนกระแสสังคมในปัจจุบัน ที่มุ่งสู่การสร้างควมร่ำรวย ความเจริญทางด้านวัตถุ ยึดถือ “เงิน” เป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิต

3. กิจกรรมของชุมชน อยู่บนพื้นฐานการผลิตของกิน ของใช้ตามความจำเป็นอย่างเพียงพอ เพื่อการบริโภคและใช้ประโยชน์ร่วมกันของชุมชนสมาชิกในชุมชนร่วมกันทำการผลิต โดยไม่มีการคอบแทน เป็นการผลิตแบบครบวงจรตั้งแต่การผลิต การแปรรูปที่ไม่เบียดเบียนธรรมชาติ ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม และการตลาด ที่ไม่มุ่งแสวงหากำไร

4. ผลที่เกิดขึ้น ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจอย่างพอเพียงและครบวงจร โดยเฉพาะในด้านปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยา รักษาโรค เป็นระบบสวัสดิการกลางสำหรับสมาชิกทุกคนในชุมชนซึ่งทุกคนสามารถใช้ประโยชน์ร่วมกันได้อย่างเท่าเทียม คนในชุมชนมีชีวิตอยู่อย่างมีความสุข เรียบง่าย ดำรงตนและดำเนินชีวิตตามหลักคำสอนของศาสนา ท่ามกลางบรรยากาศสิ่งแวดล้อมที่ดี ได้บริโภคอาหารที่ปลอดภัยต่อสุขภาพ มีส่วนร่วมในการสร้างชุมชนและสืบทอดเอกลักษณ์ของชุมชนสู่คนรุ่นลูกหลาน

นอกจากนี้ยังได้ถ่ายทอดประสบการณ์ บทเรียนของชุมชนให้แก่ชุมชนอื่นและสังคมภายนอกได้เรียนรู้เพื่อนำไปประยุกต์ใช้

กล่าวโดยสรุป กระบวนการแนวคิดการดำเนินการของธนาคารในระบบทุนนิยม มีเป้าหมายหลักเพื่อสร้างกำไรสูงสุด โดยกำไรส่วนใหญ่นี้มาจากส่วนต่างระหว่างดอกเบี้ยเงินกู้ที่ธนาคารเรียกเก็บจากลูกหนี้และดอกเบี้ยเงินฝากที่ธนาคารต้องจ่ายผู้ฝากเงิน ดังนั้นจึงต้องผลักดันให้มีการขยายการลงทุน เพื่อธนาคารจะได้ดอกเบี้ยที่เพิ่มขึ้น จึงถือได้ว่าเป็นหนึ่งในฟันเฟืองที่สำคัญในการขับเคลื่อนของระบบทุนนิยม เพราะการกู้เงินมาลงทุนในกิจการต่างๆเป็นหนึ่งในกลไกที่ขับเคลื่อนเศรษฐกิจสมัยใหม่ทั้งระบบ ผู้ลงทุนก็ต้องการกำไรสูงสุดเช่นกันโดยไม่คำนึงถึงว่าประชาชนจะมีความจำเป็นหรือมีความต้องการที่แท้จริงหรือไม่ ซึ่งระบบเศรษฐกิจแบบนี้ก่อให้เกิดการเร่งพัฒนาแบบกอบโกย ล้างผลาญ ทรัพยากรในอัตราสูงขึ้นเรื่อยๆ ส่งผลให้เกิดการบริโภคที่ฟุ่มเฟือยเกินความจำเป็น เมื่อเทียบกับยุคก่อนทุนนิยมที่บริโภคแบบพอเพียงเท่านั้นเราจะผลิตและบริโภคเท่าที่เรามีทุน แต่ระบบทุนนิยมทำให้เกิดการทำลายธรรมชาติและสภาพแวดล้อม ผลักดันให้คนมุ่งทำงานหนักและเคร่งเครียด เพื่อแข่งขันกันหาเงินมาบริโภคทางวัตถุและบริการมากกว่าที่คนจะ ได้มีเวลาทำงานและใช้ชีวิตแบบพอเพียง ในสภาพแวดล้อมที่ดีและคนมีความพอใจ มีความสุขอย่างแท้จริง ทั้งนี้ธนาคารจะป้องกันความเสี่ยงจากการปล่อยเงินกู้กรณีที่ลูกหนี้ไม่อาจชำระหนี้ได้ โดยผู้ขอกู้ต้องมีหลักทรัพย์ประกันกับธนาคาร นี่จึงเป็นสาเหตุทำให้เกิดเงินกู้ยืมในระบบขึ้น ประเทศยังมีคนจนมากเท่าไร เงินกู้ยืมในระบบก็มีขนาดใหญ่ขึ้นเท่านั้น เพราะคนจนไม่หลักทรัพย์หรือสินทรัพย์อะไรที่จะไปเสนอให้กับธนาคารทำให้ไม่สามารถกู้เงินจากสถาบันการเงินได้ ส่วนระบบบุญนิยมถือเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ทวนกระแสทุนนิยมเป็นแนวคิดในการทำกิจกรรมที่หวังบุญ ไม่ได้ใช้เงินเป็นหลัก ระบบบุญนิยมถือเป็นยุทธศาสตร์ที่จะช่วยส่งเสริมการพัฒนาทางด้านจิตใจมากกว่าด้านวัตถุ โดยทั่วไประบบเศรษฐกิจและการพาณิชย์แบบทุนนิยมให้ความสำคัญในเรื่องผลกำไร โดยควบคุมให้ต้นทุนการผลิตต่ำสุดแต่กำไรสูงสุดซึ่งเป็นมาตรฐานของระบบทุนนิยม ซึ่งก่อให้เกิดการเอารัดเอาเปรียบกอบโกยกักตุน แกร่งแย่งกัน โดยไม่สนใจว่าใครจะเป็นทุกข์เป็นร้อนและกระตุ้นทำให้มนุษย์เกิดกิเลสตัณหาความอยากได้ออยากมี และการตอบสนองความต้องการที่ไม่มีวันสิ้นสุด ในขณะที่ธนาคารในระบบบุญนิยมจะสอนให้มนุษย์รู้จักเสียสละ ลดความเห็นแก่ตัว กลัวบาปและเอื้อเฟื้อเกื้อกูลกันเพื่อเป็นการขัดเกลา ลด ละกิเลส ตัณหาต่างๆให้หรือการเสียสละที่ก่อให้เกิดคุณค่าแก่ผู้อื่นเพื่อมนุษย์และสัตว์โลกทั้งหลายนั้นเป็นกำไรหรือเรียกว่า “บุญ” ดังนั้นเป้าหมายในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนจึงอยู่ที่การเลือกกระทำที่ก่อให้เกิดประโยชน์สุขอันเป็นบุญสูงสุดทั้งต่อตนเองและผู้อื่นคือประโยชน์ตน ประโยชน์ท่านและอยู่ภายใต้เงื่อนไขการประหยัดทรัพยากรมากที่สุด

อาจกล่าวได้ว่า ระบบทุนนิยมเป็นแนวคิดขวาจัด ส่วนระบบบุญนิยมนั้นเป็นแนวคิดซ้ายจัด หากเลือกแนวคิดใดแนวคิดหนึ่งก็จะสุดโต่ง เช่นกรณีแนวคิดระบบบุญนิยม มีแนวปฏิบัติที่เคร่งครัดจนเกินไป ไม่เหมาะที่จะนำมาใช้ในบริบทของชุมชน ดังนั้นจึงควรเลือกส่วนที่ดีๆของทั้งสองระบบมาปรับใช้ให้เข้ากับบริบทของชุมชน โดยมีความเชื่อว่าหากนำแนวคิดของระบบทุนนิยมผสมผสานร่วมกับแนวคิดระบบบุญนิยม เป็นรูปแบบการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียงแล้ว จะส่งผลให้ชุมชนมีความเข้มแข็งสามารถลดการพึ่งพิงจากภายนอก หันมาพึ่งพาตนเองได้อย่างแท้จริง

ตอนที่ 2 ศึกษาบริบทชุมชน เพื่อการพัฒนาธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง

ในการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการคัดเลือกชุมชน บ้านท่ากลาง-ท่าใต้ หมู่ 7 ตำบลบ้านกิว อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง เป็นพื้นที่วิจัย เนื่องจากในชุมชนดังกล่าวได้รับการคัดเลือกให้เป็นหนึ่งในโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน ซึ่งได้ผ่านการอบรม ความรู้ ศึกษาคูงาน เกี่ยวกับการออมและกลุ่มอาชีพ ในปี 2548 ต่อมาปี 2549 ชุมชนแห่งนี้จึงมีการรวมตัวกันจัดตั้งธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งการดำเนินการวิจัยในพื้นที่ดังกล่าว เป็นการกระตุ้นและสนับสนุนให้ชุมชนสามารถบริหารจัดการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ส่งผลให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองและสามารถลดการพึ่งพิงจากภายนอกได้ โดยการศึกษาจากเอกสาร (documentary analysis) การสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) และการสังเกตการณ์ (observation) ดังนี้

สภาพทั่วไปและบริบทชุมชน

1. ลักษณะทางกายภาพทางภูมิศาสตร์และนิเวศวิทยา

บ้านท่ากลาง-ท่าใต้ หมู่ที่ 7 ตำบลบ้านกิว อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง มีเนื้อที่ประมาณ 7.6 ตารางกิโลเมตร อยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอแม่ทะ 10 กิโลเมตร อยู่ห่างจากจังหวัดลำปาง 30 กิโลเมตร การคมนาคมสะดวกถนนลาดยางเรียบตลอดสาย มีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

ทิศเหนือ ติดลำน้ำแม่จาง กั้นระหว่างบ้านปง (ตำบลปาดัน)

ทิศใต้ ติดต่อกับบ้านกิวท่าเหนือ หมู่ที่ 8

ทิศตะวันออก ติดกับ ลำน้ำแม่วะ(ลำน้ำเล็กๆ) เขตบ้านกิวหลวง

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ อำเภอเกาะคา โดยมีภูเขาและทุ่งนา

ลักษณะพื้นที่ของหมู่บ้านส่วนใหญ่เป็นที่ลาดชัน เพราะเป็นพื้นที่ภูเขาสูงและพื้นที่ป่า พื้นที่ราบมีเพียงส่วนน้อยซึ่งเป็นที่อยู่อาศัย และลำห้วยแม่วะ สภาพพื้นที่มีลักษณะเว้าแหว่งไปตามลำน้ำซึ่งมีพื้นที่ตรงข้ามเป็นภูเขาสูง โดยมีทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม คือ ทรัพยากรป่าไม้ แบ่งพื้นที่ป่าออกเป็น 2 โซน โซนแรกเป็นป่าอนุรักษ์ เริ่มตั้งแต่หลังป่าโครงการปิดป่าในลำห้วยเคื่องซึ่งมีพื้นที่ทิศใต้ติดต่อลำห้วยริน ทิศตะวันตกติดเขตอำเภอเกาะคา ทิศหรือติดเขตตำบลป่าตัน อยู่ห่างจากหมู่บ้าน 800 เมตร พื้นที่ทั้งหมด 51 ไร่ ไร่ใช้เป็นพื้นที่ปลูกป่า และเลี้ยงสัตว์ของชุมชน ป่าโซนที่ 2 เป็นป่าไม้ใช้สอย ถัดจากส่วนล่างของโซน 1 ลงมาจนถึงทางตัดเขตติดต่อบลป่าตัน อยู่ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 2,500 เมตร มีพื้นที่ทั้งหมด 2,000 ไร่ แบ่งเป็นเขตหวงห้าม 1,500 ไร่

สภาพป่าต้นน้ำ จะมีต้นไม้ต่างๆชนิด เช่น ไม้เต็ง ไม้รัง ไม้มะค่า ไม้ประดู่ ไม้ไผ่รวก ไผ่ซาง เป็นต้น ตั้งแต่มีการอนุรักษ์ป่า ปิดป่า และมีการสร้างฝายแล้ว ป่าก็เริ่มมีความอุดมสมบูรณ์ มีความชุ่มชื้น และไม่มีการตัดไม้ทำลายป่า นอกจากนี้ยังมีป่ากันชน ลักษณะเป็นป่าที่ปลูกพื้นที่อุดมสมบูรณ์ จากการทำไร่เลื่อนลอย ในอดีตมีต้นไม้หลายชนิด มีพืชสมุนไพรจำนวนมาก เช่น ฝางป่า ก้องแกลบ เต๋อหิน ออนข่อย และเครือมะแตก ฯลฯ

สำหรับทรัพยากรน้ำ บ้านท่ากลาง ทำได้ มีลำน้ำแม่วะเป็นแม่น้ำสายหลัก ได้นำมาจากอ่างแม่วะไหลลงสู่ลำเหมืองชลประทาน มีความยาวประมาณ 5.5 กิโลเมตร และมีลำห้วยเคื่อง ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกห่างจากหมู่บ้าน 4 กิโลเมตร มีห้วยสาขาอีกหลายลำห้วย สามารถนำมาใช้ในการเกษตร มีฝายกั้นถาวร อยู่ 2 ลูก ลูกแรกอยู่ในเขตป่าสงวน และมีการขุดลอกคลองลำห้วยบริเวณลูกที่ 2 นอกเขตป่าสงวน และยังมีลำห้วยช่องอี ลำห้วยเบละ ซึ่งน้ำจะมีมากในช่วงเดือน กรกฎาคม – เดือนตุลาคม เท่านั้น

2. ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านท่ากลาง-ท่าใต้

ตำบลบ้านกิ้วชื่อเดิมมีชื่อเดิมว่าบ้านกิ้วแก้วทาสะเป่าคำ ซึ่งนี้ได้เรียกกันมานานหลายชั่วอายุคน ต่อมา มีการปกครอง ได้มีผู้นำตำบลมาเป็นขุนกิ้วคาม ซึ่งเป็นตำแหน่งกำนันสมัยนั้น ขุนกิ้วคาม จึงเป็นตำบลกิ้วแก้วทาสะเป่าคำ และบ้านกิ้วแก้วทาสะเป่าคำ ต่อมาเหลือเพียงบ้านกิ้วมาจนถึงปัจจุบันนี้

ในปี 2532 หมู่บ้านกิ้ว มีจำนวนประชากรมากถึง 1,700 กว่าคน และ 500 กว่าหลังคาเรือน ปัจจุบัน (ปี 2550) มีประชากรทั้งสิ้นจำนวน 4,847 คน จึงได้แยกบ้านกิ้ว เป็นจำนวน 4 หมู่บ้าน คือ หมู่ 1 บ้านกิ้ว จำนวน 154 หลังคาเรือน, หมู่ 7 บ้านท่ากลาง-ท่าใต้จำนวน 161 หลังคาเรือน หมู่ 8 บ้านท่าเหนือ จำนวน 101 หลังคาเรือน และหมู่ 10 บ้านกิ้วพัฒนา จำนวน 127

หลังคาเรือน เนื่องจากยากต่อการปกครองและการพัฒนาหมู่บ้าน โดยการเห็นชอบของนายผจญ ศรีใจอินทร์ กำนันตำบลบ้านกิ้ว ขณะนั้น

นับแต่นั้นมา บ้านท่ากลาง-ท่าใต้ จึงเปลี่ยนมาเป็นหมู่ 7 ตำบลบ้านกิ้ว อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง โดยมีนายสมบูรณ์ สารอินจักร ดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านมาจนถึงปัจจุบัน โดยที่มาของชื่อหมู่บ้านมาจากแม่น้ำแม่วะได้ไหลผ่านกลางหมู่บ้านกิ้ว ซึ่งภาษาคำเมืองจะเรียกว่า “ต้ำน้ำ” ก็คือ ต้ำน้ำ นั่นเอง

3. ประชากร ภาษาพูด ภาษาเขียน ศาสนา

หมู่บ้านท่ากลาง-ท่าใต้ มีประชากร 523 คน เป็นชาย 257 คน หญิง 266 คน มีจำนวน 161 หลังคาเรือน 123 ครัวเรือน ตั้งอยู่หมู่ 7 ตำบลบ้านกิ้ว อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

ภาษาพูด บ้านท่ากลาง-ท่าใต้ใช้ภาษาพูดเป็นภาษาถิ่นเหนือ (ไทยเหนือ) ที่เรียกว่า คำเมือง มีสำเนียงกลาง ๆ ระหว่างจังหวัดแพร่ กับเชียงใหม่ ตัวอย่างเช่น

คำเมืองลำปาง	คำเมืองเชียงใหม่	ภาษากลาง
ปี้	เอื้อย	พี่ผู้หญิง
หม่าหมั้น	หม่ากล้วย	ฝรั่ง
หม่อค้อง	หม่าคั้น	กระท้อน
ก้วยอ่อง	ก้วยใต้	กล้วยน้ำว้า

ภาษาเขียนใช้ภาษาไทยในการสื่อสารทั่วไป ซึ่งเดิมใช้ภาษาเขียนเป็นคำเมือง เรียนรู้ และใช้เฉพาะผู้ชายเพราะเรียนมาจากวัด ปัจจุบันไม่ได้ใช้เขียนในการสื่อสารแล้ว คงมีแต่บันทึกไว้ในปี่มสา คัมภีร์โบราณ ตำราทางศาสนาเก่า ๆ เท่านั้น จะอ่านจะเขียนได้เฉพาะคนที่มีอายุมากหรือผู้สูงอายุเนื่องจากเขียนยาก ปัจจุบันจะมีสอนในโรงเรียนพุทธศาสนาวินาศิตยที่วัดกิ้วหลวง

ศาสนา

บ้านท่ากลาง-ท่าใต้นับถือศาสนาพุทธ มีการสืบทอดทางความเชื่อและประเพณีที่เป็นของพุทธศาสนาตั้งแต่โบราณ แต่ปัจจุบันจะมีการปฏิบัติพิธีกรรมทางพุทธศาสนาน้อยลงเมื่อเทียบกับอดีต ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุที่ไปร่วมทำบุญ โดยทุกวันพระจะมีผู้เฒ่าผู้แก่ไปปฏิบัติธรรมนอนวัดถือศีล 8 กลางวันก็จะมีการฟังเทศน์ ฟังธรรม ส่วนกลางคืนก็ทำวัตรสวดมนต์ นั่งสมาธิภาวนา

วัดบ้านกิ้วหลวง เป็นวัดประจำหมู่บ้านท่ากลาง-ท่าใต้ บ้านท่าเหนือ บ้านกิ้ว และบ้านกิ้วพัฒนา มีพระครูวิมลญาณรังสี เป็นเจ้าอาวาส และมีพระจำนวน 5 รูป เณร 10 รูป ซึ่งห่างจาก

หมู่บ้านท่ากลาง-ท่าใต้ประมาณ 800 เมตร ทุกครอบครัวของหมู่บ้านจะให้ความสำคัญต่อการบำรุงศาสนาและให้ความสำคัญต่อสถาบันสงฆ์ ผู้คนในชุมชนจะไปทำบุญด้วยความสมัครใจ ไม่มีการบังคับ ไม่ว่าจะเป็นการถวายอาหารพระและเณรหรือการดูแลบำรุงรักษาวัด ทุกวันอาทิตย์สำหรับบ้านที่มีเด็กก็จะมาส่งบุตรหลานมาเรียนพุทธศาสนาและภาษาล้านนา

4. วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ และพิธีกรรม

ชุมชนบ้านท่ากลาง-ท่าใต้ ได้ดำเนินชีวิตตามรอยบรรพบุรุษ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน วัฒนธรรมต่าง ๆ ยังมีความเป็นของชุมชนเดิมที่มีเอกลักษณ์ของชาวเมืองเหนือ ได้มีการอนุรักษ์สืบทอดกันมาทั้งด้านภาษา ความเป็นอยู่ การแต่งกาย อาหารการกิน ความเชื่อ ความศรัทธา ค่านิยมที่ชาวบ้านยึดถือ แต่ปัจจุบันความเจริญได้เปลี่ยนแปลงไป ประเพณีและพิธีกรรมบางอย่างได้หายไป และบางอย่างปรับเปลี่ยนไปตามความเหมาะสม แต่ก็ยังคงมีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ในการดำรงชีพอย่างมาก

พิธีกรรมพื้นบ้านและประเพณีต่าง ๆ เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ซึ่งมีความศรัทธา ความเชื่อตามบรรพบุรุษที่สั่งสมและสืบทอดกันมาเป็นเวลาช้านาน เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมชุมชน ปัจจุบันประเพณีบางอย่างได้สูญหายไปและบางอย่างกำลังจะสูญหายไป ทั้งนี้เนื่องจากคนรุ่นใหม่ไม่เห็นคุณค่าของภูมิปัญญาที่บรรพบุรุษได้แอบแฝงไว้ในพิธีกรรมและประเพณีต่าง ๆ ในความคิดของชาวบ้าน ชีวิตจะเกี่ยวข้องกับสิ่ง 2 อย่าง คือ ภูเขา และลำน้ำ เพราะหมู่บ้านนี้อยู่ในแอ่งที่ราบลุ่มแม่น้ำที่มองเห็นภูเขาล้อมรอบ และมีน้ำแม่วะไหลผ่านชุมชน ภูเขาและลำน้ำจึงมีอิทธิพลและอำนาจมากที่จะสร้างความกลัว ความทุกข์ ความสุขให้แก่ชุมชนซึ่งจะอยู่ในความนึกคิดของชาวบ้านตลอดเวลา และถือว่าเป็นเรื่องที่สำคัญมากที่สุด พิธีกรรมของชุมชนจึงสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อของชาวบ้านที่สร้างความเชื่อของคนขึ้น โดยเชื่อมโยงกับสภาพของท้องถิ่น เห็นได้ชัดจากการพิธีกรรม “บวชป่า” เป็นต้น

จากการสอบถามผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านในชุมชนบ้านท่ากลาง-ท่าใต้ ยังมีการประกอบพิธีกรรมและประเพณีต่าง ๆ ที่มีการดำรงชีวิต ตั้งแต่เกิดจนตาย หรือประกอบพิธีกรรมในการสร้างขวัญและกำลังใจ หรือความมั่นใจ คือ ประเพณีแห่งชีวิตต่าง ๆ โดยมีพ่ออาจารย์หนานตันสายหรือคำ เป็นผู้ทำพิธีที่เกี่ยวข้องกับศาสนา รวมถึงเป็นผู้ทำพิธีกรรมความเชื่อทางไสยศาสตร์ พิธีกรรม ประเพณี และพิธีกรรมต่าง ๆ ดังนี้

ประเพณีการเกิด

ประเพณีการเกิดในปัจจุบันสูญสลายไปแล้ว เนื่องจากความเจริญของแพทย์แผนปัจจุบัน จากคำบอกเล่าของยายขาว นุชนิยม อายุ 79 ปี (ปัจจุบันเสียชีวิต) เล่าให้ฟังว่าในสมัยก่อน

เวลาคลอดลูกจะต้องคลอดกับหมอดำเยซื่อ ขายพลอย (เสียดชีวิต) โดยผู้เป็นแม่จะต้องเตรียมเครื่องใช้สำหรับตนเองและเด็กอ่อนไว้ล่วงหน้า ส่วนสามีจะเตรียม ฟืนไม้เปล้า เตรียมทำเคาไฟ ทำจองไฟ ทำที่อบตัวให้หญิงแม่ลูกอ่อนไว้อบตัว หลังคลอด ขุดหัวไหล ล้างน้ำให้สะอาดตากแห้งไว้ ถ้าภรรยาปวดท้องใกล้คลอดก็จะนำเชือกหรือผ้าขาวม้ามาพันเป็นเกลียวผูกติดกันไปคล้องเสาหรือซ็อกกลางห้องนอนใกล้บริเวณหมอดำเยซื่อทำคลอด เพื่อให้ฝ่ายหญิงคลอดได้สะดวกยิ่งขึ้น และหลังจากคลอดแล้วผู้เป็นแม่จะอยู่ไฟ หรือนั่งนอน พักผ่อนอยู่บนไฟ ผิงไฟที่ก่อด้วยฟืนไม้เปล้า เด็กทารกที่คลอดแล้วจะได้รับการทำความสะอาดแล้วนำไปนอนในกระดังที่มีเบาะรองรับ แล้วใช้ผ้าห่มผืนเล็ก ๆ ครอบ หลังจากนั้นจะทำพิธีมัดกระดังเด็กก็จะร้องเสียงดังมาก ช่วงนี้ผู้เฒ่าผู้แก่จะลุ่มเอ่ยถามว่าใครมาเกิด เช่น อ้ายตาไซ้ไหม ถ้าไซ้ก็ให้หยุดร้อง ถามไปเรื่อยๆจนกว่าเด็กจะหยุดร้อง หวั่นสะดือของเด็กถ้าหลุดออก พ่อแม่จะนำไปตากแห้ง ถ้ามีลูกคนต่อไปจะนำไปแช่น้ำให้ลูกของคนได้ดื่มกินร่วมกันเพราะมีความเชื่อว่าจะทำให้ลูก ๆ รักและผูกพันกัน ส่วนรกของเด็กทารกจะนำไปฝังไว้ใต้บันได หรือต้นไม้ใหญ่ภายในบริเวณบ้าน เพราะมีความเชื่อว่าจะทำให้เด็กกรักบ้านเกิด

การบูชาตัวตั่งสี่ (การบูชาท้าวทั้งสี่)

เป็นพิธีกรรมในความเชื่อในเทวดาอารักษ์ที่รักษาทิศสำคัญทั้ง 4 ทิศ รวมทั้งพระอินทร์ ซึ่งมีความเชื่อเป็นหัวหน้าเทวดา และแม่ธรณี ซึ่งเป็นผู้รักษาแผ่นดินชาวบ้านมีความเชื่อว่าจะถ้าหากได้ทำการบูชาแล้วจะช่วยปกป้องคุ้มครองครอบครัวให้ปลอดภัยจากอันตรายที่จะมาในทิศต่างๆตลอดจนก่อให้เกิดความสุข ความเจริญ มีโชคลาภ การบูชาตัวตั่งสี่ส่วนใหญ่จะทำก่อนการจัดงานใหญ่ในบ้าน เช่น งานขึ้นบ้านใหม่ งานแต่งงาน งานบวช งานสืบชะตา งานศพ เป็นต้น

การเอาขวัญผู้

เป็นความเชื่อของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องในด้านความคิดและจิตใจ ชาวภาคเหนือในอดีตมีความเชื่อเรื่องขวัญ โดยเชื่อว่ามนุษย์ทุกคนจะมีขวัญอยู่ในตัว 32 ขวัญ ขวัญที่มีอยู่กับร่างกายนี้จะทำสุขภาพร่างกายแข็งแรง จะไม่เป็นโรคภัยไข้เจ็บ แต่เมื่อใดมีเรื่องทำให้ตกใจกลัวเสียใจ หמדกำลั้งใจ หรือป่วยเรื้อรัง หรือเปลี่ยนวิถีชีวิตความเป็นอยู่ใหม่ ขวัญจะหายหรือขวัญตกหล่น ไม่อยู่กับเนื้อกับตัวซึ่งอาจทำให้ตายหรือหาความสุข ความเจริญไม่ได้ จึงต้องทำพิธีเรียกขวัญให้กลับมาอยู่กับเนื้อกับตัว

การเอาขวัญข้าว

การทำขวัญ เกิดจากความเชื่อที่ว่าเมื่อข้าวเข้ามาอยู่ในฤดูในหลอง (ลักษณะคล้ายขี้ผึ้ง ฉางของทางภาคกลาง) ถ้าขวัญข้าวตกหล่นอยู่ในลานข้าว ซึ่งไม่มาพร้อมกับข้าวจะทำให้ข้าวที่เก็บไว้ไม่ยอมอยู่ในฤดูในหลองนาน จะทำให้คนในบ้านนั้นกินข้าวเปลืองและข้าวจะหมดเร็วอาจไม่พอกินตลอดปี ในปัจจุบันพิธีกรรมเริ่มลดน้อยลงไปมากเนื่องจากใช้เครื่องจักรกลมาใช้ในการนวดข้าว

แทนการทำขวัญข้าว นิยมทำหลังจากนำข้าวออกจากลานตีข้าว เข้าดูเข้าหลองที่บ้านแล้ว 1-2 วัน โดยทำกันในเวลากลางวันที่บริเวณลานตีข้าว ผู้นำพิธีเอาขวัญข้าวคือ ผู้หญิงสูงอายุในบ้าน ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นแม่ของชาวนาเอง หากไม่มีแม่ภรรยาจะเป็นผู้ทำ ผู้ชายไม่ทำพิธีนี้ ผู้วิจัยได้เห็นการเก็บฟัก ใบขนุน และส้มป่อย ไว้ในยุ้งข้าว ซึ่งถือเป็นเคล็ดให้มีข้าวกินตลอดปี ฟักเปรียบเหมือนการฟักไข่ของไก่ และใบขนุน เปรียบเหมือนการหนุนเพื่อให้มีข้าวตลอดไป และก่อนที่จะเข้าไปตักข้าวเปลือกเพื่อนำไปสีข้าวจะมีการขอขมาด้วยน้ำส้มป่อยเพื่อบอกกล่าว

การเลี้ยงผีปู่ย่า

การนับถือผีของมนุษย์มีสาเหตุสืบเนื่องจากว่า ในอดีตมีเหตุการณ์หลายอย่างที่เกิดขึ้นและมีผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของผู้คน เช่น การเจ็บป่วยโดยไม่ทราบสาเหตุ โชคไม่ดี การดำเนินชีวิตมีปัญหา อุปสรรค เมื่อสิ่งที่เกิดขึ้นหาสาเหตุไม่ได้ คนมักจะคิดว่าสิ่งที่ทำให้เหตุการณ์ที่ไม่พึงปรารถนานั้นต้องเป็นสิ่งที่มิอำนาจอยู่เหนือมนุษย์และธรรมชาติ ซึ่งจะยกให้ว่าเป็นการกระทำของภูตผี ผีปู่ย่า ความเชื่อของชุมชนหมู่บ้านท่ากลาง-ท่าใต้เชื่อว่าเป็นผีหรือวิญญาณของบรรพบุรุษที่ได้รับการยกย่องว่ามีความเก่งกล้า เป็นที่เกรงขามแก่ภูตผีทั่วไป ผีปู่ย่าในหมู่บ้านเรียกว่า “ศาลเจ้ารำพัน” จะมีการตั้งศาลไว้ 2 ที่กลางหมู่บ้าน และท้ายบ้านซึ่งเป็นทางขึ้นเขาไปหาของป่าจะช่วยรักษาบ้านเรือน ปกป้องลูกหลานที่นับถือให้อยู่อย่างปลอดภัยจากการคุกคามทำร้ายจากภูตผีอื่น ๆ นอกจากนั้นยังช่วยให้ผู้นับถือผ่านพ้นจากปัญหา อุปสรรค ความทุกข์ใจที่แผ้วพานมาในชีวิต รวมทั้งเชื่อว่าหากต้องการให้ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าเป็นประเพณีที่มีคุณค่า เป็นพิธีกรรมที่ก่อให้เกิดการรวมกลุ่มในหมู่ญาติพี่น้องให้มารู้จักกัน เข้ามาร่วมพิธีนับถือเป็นญาติพี่น้องกัน ทำให้ลดความขัดแย้งลง สำหรับผู้ที่นับถือผีเช่นเดียวกัน ถ้ามีการทะเลาะกัน ผีปู่ย่าจะไม่พอใจ อาจลดบันดาลให้ได้รับโรคร้ายผีปู่ย่า จึงรักษาความสัมพันธ์และความสงบสุขของคนในหมู่บ้านไว้ได้เป็นอย่างดี

การบูชาเตียน

การบูชาเตียน หรือการบูชาเทียน เป็นการนำเทียนที่ผ่านการทำพิธี (การลงอักขระและคาถาแล้วนำไปทำไส้เทียน) แล้วมาจะบูชา เป็นพิธีกรรมที่จัดทำขึ้นด้วยความเชื่อว่าจะทำให้รอดพ้นจากเคราะห์ที่จะมีมาทำให้ได้รับ โชคดี อยู่เย็นเป็นสุข ไม่เจ็บไข้ได้ป่วย จะทำให้มีอายุยืนยาว รอดพ้นจากอันตรายต่าง ๆ ทั้งปวง ซึ่งแบ่งเป็น 3 ประเภท คือ 1) เทียนสี่บชะตา 2) เทียนสะเดาะเคราะห์ 3) เทียนฉิมพลี หรือเทียนโชค การบูชาเทียนนี้ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจของผู้บูชาเทียน ซึ่งส่งผลต่อสุขภาพจิต และมีความเชื่อมั่นมากขึ้น ปัจจุบันคนรุ่นใหม่ไม่ค่อยมีความเชื่อ แต่ผู้เฒ่า ผู้แก่ในหมู่บ้านจะเป็นผู้ทำให้

การส่งเคราะห์

การส่งเคราะห์เป็นพิธีกรรมทางไสยศาสตร์อย่างหนึ่ง เป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้นเพื่อเช่น สรวง สั่งเวร สะเดาะเคราะห์ที่เกิดขึ้นให้ผ่อนเบาลง และทำให้รอดพ้นจากภัยอันตรายต่าง ๆ ซึ่งการส่งเคราะห์จะทำในหลายกรณี ดังนี้ ส่งเคราะห์ก่อนการเดินทางไปยังที่ห่างไกลเป็นเวลานาน เช่น การไปค้าขายต่างจังหวัด การไปศึกษาต่อ เป็นต้นส่งเคราะห์เมื่อถูกทำนายทายทักว่ามีเคราะห์ร้าย ส่งเคราะห์เมื่อฝันร้าย และส่งเคราะห์เมื่อได้รับเคราะห์ร้าย หรือโชคร้ายมาแล้ว

การเลี้ยงแม่ธรณี

การเลี้ยงแม่ธรณี หรือแม่พระธรณี เป็นพิธีกรรมที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อขอให้แม่ธรณีคุ้มครองช่วยเหลือ ให้ครอบครัวอยู่สุขสบาย ไม่เจ็บไข้ได้ป่วย ให้คุ้มครองดูแลบ้านเรือนให้ปลอดภัยจากโจรผู้ร้าย สัตว์ที่เลี้ยงไว้แข็งแรง โคเรื้อ การเลี้ยงแม่ธรณีสามารถกระทำได้หลายกรณี เช่น เลี้ยงในวันปีใหม่เมือง หรือวันสงกรานต์ เลี้ยงในสัปดาห์พรรษา ออกพรรษา เลี้ยงเมื่อมีการตั้งคอก ตั้งเล้าเลี้ยงสัตว์ เลี้ยงเมื่อชายสัตว์เลี้ยงได้กำไรเลี้ยงเมื่อมีการขนาน ขอให้ช่วยหาสิ่งของมีค่าที่ตกหายและได้ของคืน และเลี้ยงเมื่อมีการจัดงานใหญ่

การสืบชะตา

การสืบชะตาเป็นประเพณีที่จัดทำในหลายโอกาส ชาวบ้านป่าแลมีความเชื่อว่าจะช่วยให้พ้นจากเคราะห์ร้าย โรคภัยไข้เจ็บนอกจากนี้ยังมีความเชื่อว่าเป็นพิธีมงคล ทำให้อายุยืนยาว มีความสุข จึงนิยมทำในพิธีวันเกิด วันแต่งงาน ทำบุญขึ้นบ้านใหม่โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้ประกอบพิธี

การदानขันข้าว

การदानขันข้าว หรือการถวายภัตตาหารแก่พระภิกษุสงฆ์ เป็นการจัดเตรียมอาหาร ขนม หมาก พลู เมียง บุหรี่ ใสในถาด พร้อมกรวยดอกไม้ ธูปและขวดน้ำหยาด พร้อมทั้งกระดาษเขียนชื่อญาติ พี่ น้อง ที่ตายไปแล้ว และต้องการให้ได้รับบุญกุศล โดยพระภิกษุสงฆ์จะอ่านเพื่ออุทิศไปให้ ซึ่งदानขันข้าวนี้เป็นความเชื่อของชาวบ้านท่ากลาง-ท่าได้ว่าจะช่วยให้วิญญาณของผู้ตาย มีอาหารกิน โดยไม่อดอยากหิวโหย หรืออาจเป็นการทำบุญให้แก่ตนเองเพื่อไว้ใช้ชาติภพหน้า การदानขันข้าว ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นการแสดงถึงความกตัญญูของลูกหลานที่มีต่อญาติ พี่ น้อง ที่ล่วงลับไปแล้ว และเป็นการทำให้พระภิกษุสงฆ์ได้มีสิ่งบริโภค ซึ่งเป็นการจรโลงพระพุทธศาสนาอีกทางหนึ่ง และผู้จัดเตรียมของส่วนมากจะเป็นผู้หญิง

การกินสลาก

ประเพณีदानกัวยสลาก หมายถึง ประเพณีถวายทานสลากภัต เป็นวิธีการถวายเครื่องไทยทานแก่พระสงฆ์วิธีหนึ่งอันเป็นที่นิยมของชาวเหนือ โดยทั่วไปจะเริ่มใน วันเพ็ญเดือน 12 เหนือ (กันยายน) ถึงแรม 1 ค่ำ เดือนเกี๋ยงดับ (พฤศจิกายน) เมื่อทางวัดและชาวบ้านตกลง

กันว่าจะจัดให้มีการกินสลาก ก่อนวันตานก๋วยสลากชาวบ้านจะจัดทำพิธีเตรียมสิ่งของเครื่องไทยทาน 1 วัน เรียกวันที่เตรียมของนี้ว่า “วันดา” ชาวบ้านจะจัดเครื่องไทยทานลงใน “ก๋วย” เป็นตระกร้าหรือชะลอมขนาดเล็กที่สานด้วยไม้ไผ่) เรียกว่า “ก๋วยสลาก” ทางล้านนานิยมเป็นการทำบุญจุดปัจจัยถวายแด่พระสงฆ์ โดยมีต้องมีการทำบุญเป็นภัตตาหารต่าง ๆ เช่นเดียวกับภาคกลาง คำว่า ก๋วย แปลว่า ภาชนะสาน ประเภทตระกร้าหรือชะลอม ตานก๋วยสลากจึงหมายถึงการถวายทานด้วยวิธีการจับสลากเครื่องไทยทานที่บรรจุมาในชะลอม โดยการถวายตานก๋วยสลากนี้มีจุดมุ่งหมาย 2 อย่างด้วยกัน คือ อย่างหนึ่งเป็นการอุทิศให้เทพดาและผู้ที่ยล่วงลับไปแล้ว และอีกอย่างหนึ่งเป็นการอุทิศไว้ให้ตนเองเมื่อล่วงลับไปในภายหน้า การถวายก๋วยสลากถือกันว่าจะได้อานิสงส์แรง ในช่วงปลายเดือนสิงหาคม ไปจนกระทั่งถึงเดือนตุลาคม เป็นช่วงที่ชาวบ้านว่างเว้นจากการทำนา เพราะต้องรอให้ต้นข้าวออกรวง จึงจะถึงฤดูเก็บเกี่ยว ในช่วงที่ยังไม่ได้เก็บเกี่ยวผลผลิตจากการทำนาก็ตามความเชื่อของคนล้านนาว่าเมื่อล่วงลับไปแล้วจะได้รับเอา ของไทยทานนั้นในปรโลก ซึ่งเป็นความเชื่อของพุทธศาสนิกชนทั่วไปว่า เมื่อทำบุญถวายทานไว้ในพระศาสนาแล้วเมื่อล่วงลับดับขันธืไปก็จะได้ไปเสวยอานิสงส์ผลบุญนั้นในโลกหน้าและจะมีการอุทิศส่วนกุศลนั้นให้ญาติพี่น้องผู้ล่วงลับไปแล้ว และเชื่อว่าเมื่อตายไปแล้วหากไปเกิดในภพอื่น ๆ ก็จะได้รับสิ่งของที่ตนถวายอุทิศไป ประเพณีกินข้าวสลากได้สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิต ความเชื่อของชุมชน

ประเพณีสงกรานต์หรือปีใหม่เมือง

ประเพณีสงกรานต์หรือปีใหม่เมือง เป็นประเพณีปีใหม่ของล้านนา เป็นประเพณีที่ชาวบ้านท่ากลาง-ท่าใต้และชาวลำปางให้ความสำคัญมากเสมือนหนึ่งวันที่มีความสำคัญต่อชีวิต ซึ่งจะพลิกจากอดีตที่เลวร้ายสู่เส้นทางใหม่ในศักราชใหม่ที่ จะมาถึงในแต่ละปีญาติพี่น้องที่ออกไปทำงานต่างถิ่นจะต้องกลับมาเยี่ยมบ้าน เป็นการรวมญาติและทำพิธี รดน้ำ คำหว่า คนเฒ่า คนแก่ที่ตนเองนับถือเป็นการแสดงความกตัญญูต่อผู้ใหญ่ วันปีใหม่เมืองจะจัดอยู่ในช่วงระหว่างวันที่ 13-17 เมษายน ของทุกปี ซึ่งจะมีชื่อเรียก และกิจกรรมต่าง ๆ ในวันที่ 13 เมษายนของทุกปี เรียกว่า วันสังขารล่อง ความเชื่อของทางล้านนาชาวบ้านจะพากันขับไล่เสนียดจัญไรต่างๆออกไปจากชีวิตร่างกาย และชุมชน ด้วยการยิงปืนขึ้นฟ้า จุดประทัด ตีกลอง ในเวลาเช้านี้เพื่อขับไล่เสนียดจัญไรหรือสิ่งไม่ดีจางออกไปจากในบ้านและชุมชน วันนี้ชาวบ้านป่าเถาจะช่วยกันเก็บกวาด ทำความสะอาดบ้านเรือน สระผมชำระร่างกาย สวมเสื้อผ้าใหม่ และมีการจุดสะป็อก (ไม้ไผ่ ยาวประมาณ 3 สอก นำมาทะลวงข้อใส่แก๊สก้อน หยอดน้ำ แล้วจุดไฟจะเกิดเสียงดังคล้ายปืน) ชาวบ้านบอกว่า เป็นการไล่ปู่สังขาร และจัดหาอาหารและน้ำท่ามาคอยต้อนรับแขกหรือเพื่อนบ้านที่มาเยือน และในวันที่ 14 เมษายนของทุกปี เรียกว่า วันเนาหรือวันเนา เป็นวันที่พุทธศาสนิกชนเตรียมไปทำบุญ วันนี้ทุกคนจะสงบกาย วาจา และใจ ไม่กล่าวร้าย คำพ่อแม่ หรือทำอะไรที่ไม่เป็นมงคล วันที่ 15

เมษายนของทุกปี เรียกว่า วันพญาวัน เป็นวันเริ่มต้นศักราชใหม่ถือว่าเป็นวันที่ดีที่สุดในวันนี้ผู้เฒ่าผู้แก่ จะเข้าวัดทำบุญตั้งแต่เช้าตรู่เพื่อถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์และทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตาย เวลาสายจะพากันไปฟังเทศนาธรรมและเอาไม้ค้ำยัน กระบองน้ำ และทราย ไปค้ำคั่นโพธิ์ที่อยู่บริเวณวัด อันเป็นการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ว่าในบานะของพุทธบริษัทจะอุปถัมภ์ค้ำจุน พระพุทธศาสนาในศักราชใหม่ข้างหน้าอีก จากนั้นทำพิธีรดน้ำคำหัวเจ้าอาวาสและพระเณรที่อยู่ในวัด ก่อนจะกลับไปรดน้ำคำหัวพ่อแม่ คนเฒ่าคนแก่ ครูบาอาจารย์ และเอาน้ำใส่ทุกแทนจิตใจที่จงงามสาดกันและกันอย่าง วันที 16 เมษายน เรียกว่า วันปากปี ในวันนี้ชาวบ้านจะทำพิธีบูชาข้าวลวดเคราะห์ วันที 17 เมษายน เรียกว่า วันปากเดือน ชาวบ้านจะไปสงน้ำพระที่วัด หลังจากนั้นก็จะมีการไปร่วมสงน้ำพระเจ้าไม้แก่นจันทร์ที่บ้านป่าตัน ซึ่งพระคู่บ้านคู่เมืองของอำเภอแม่ทะ ห่างจากบ้านท่ากลาง-ท่าใต้ เพียง 3 กิโลเมตรเท่านั้น ขยขึ้น และขยายฟองคำ เล่าให้ฟังว่าสมัยสาว ๆ จะสนุกมาก กลางคืนจะมีบ่าวเล่นสะล้อ ซอ ซึ่ง ขึ้นกองล่องกองในช่วงปีใหม่เมือง ซึ่งผู้วิจัยได้ไปร่วมงาน คำหัวผู้สูงอายุ และคำหัวผู้ใหญ่บ้าน เป็นการสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิต และวัฒนธรรมชุมชน

การส่งเคราะห์บ้าน

การส่งเคราะห์บ้าน หรือการส่งเคราะห์หมู่บ้าน เป็นพิธีเพื่อเป็นการป้องกันและปิดเป่าเคราะห์ร้ายไม่ให้มาแผ้วพานตนเองและครอบครัว การส่งเคราะห์นิยมทำกันปีละ 2 ครั้ง โดยจะทำในเวลาเช้าของวันที่ 16 เมษายนของทุกปี และอีกครั้งหนึ่งจะทำหลังจากวันพรรษา 1 วัน แต่ละครอบครัวจะนำกะละมังที่ใส่เสื้อผ้า ด้ายสายสิญจน์คนละ 1 วา ข้าวเหนียว 1 ปั้น อ้อย 1 ปล้อง กล้วย 1 ลูก หมาก พลู เมียง 1 อม นำไปไว้ในโบสถ์หน้าประธานแล้วพระภิกษุสงฆ์จะเป็นผู้ประกอบพิธี พิธีนี้เป็นการประสานความเชื่อผีเข้ากับพุทธศาสนา ชาวบ้านทุกครัวเรือนจะมาร่วมพิธีนี้นอกจากกรณีสุดวิสัย แต่จะฝากข้าวของมาร่วมพิธี ด้วยพิธีนี้มุ่งจะเช่นส่งเวรแก่ผีและปิดเคราะห์ให้พ้นจากทิศทั้ง 4 ของหมู่บ้าน ด้วยสายสิญจน์ที่ใช้ประกอบพิธีทุกคนจะนำไปขึงไว้ที่ประตูหน้าบ้านเพื่อป้องกันเคราะห์และผีร้าย พิธีการส่งเคราะห์บ้านนับได้ว่าเป็นพิธีกรรมที่สำคัญของหมู่บ้านที่แสดงออกถึงจิตสำนึกร่วมแห่งการเป็นเจ้าของชุมชนร่วมกัน ไม่ใช่ต่างคนต่างอยู่ตามลำพัง

โครงสร้างทางสังคมของชุมชน

1. การตั้งบ้านเรือน

ชุมชนหมู่บ้านท่ากลาง-ท่าใต้ มีสภาพของบ้านเรือนส่วนใหญ่ปลูกด้วยไม้สัก เนื่องจากอยู่ในทำเลและสภาพภูมิประเทศที่เป็นแหล่งของต้น ไม้สัก ดังนั้นเสาบ้านจะเป็นเสาที่ทำด้วยไม้ต้นใหญ่ทั้งต้น ยกพื้นสูง ด้านล่างโล่งซึ่งสะดวกและเป็นประโยชน์ต่อการใช้เป็นสถานที่เก็บ

ข้าวโพดและเครื่องมือเกี่ยวกับการเกษตร และเมื่อมีน้ำท่วมหลากในช่วงฤดูฝน การปลูกสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัยจะอยู่ส่วนกลางพื้นที่ระหว่างหมู่บ้านกับลำน้ำแม่วะเป็นแนวเรียงรายของลำน้ำแม่วะ

2. ประชากรและอาชีพ รายได้ รายจ่าย หนี้สิน

จากที่กล่าวมาแล้วข้างต้นแล้วว่าบ้านท่ากลาง-ท่าใต้ มีจำนวน 125 ครัวเรือน มีประชากรทั้งสิ้น 487 คน ประกอบอาชีพหลักคือการทำนา อาชีพรองลงมา ทำไร่ ทำสวน ณ เดือนมีนาคม 2551 ผู้วิจัยได้ทำการเก็บข้อมูลสรุปโดยการสัมภาษณ์จำนวน 125 ครัวเรือนได้ดังนี้ ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง อายุเฉลี่ย 50 ปี สถานภาพสมรส การศึกษาระดับต่ำกว่า ประถม ขนาดของครัวเรือนมีจำนวนเฉลี่ย 5 คนต่อครัวเรือน และอาศัยอยู่ในหมู่บ้านท่ากลาง-ท่าใต้ มาตั้งแต่เกิด และในจำนวน 125 ครัวเรือน มีเพียง 35 ครัวเรือนเท่านั้นที่มีส่วนร่วมในกิจกรรมโครงการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง โดยทุกครัวเรือนทราบว่าธนาคารเศรษฐกิจพอเพียงในหมู่บ้านของตน เพียงแต่ไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมของธนาคาร ส่วนข้อมูลด้านเศรษฐกิจ ของหมู่บ้านท่ากลาง-ท่าใต้ สรุปได้ ดังนี้

มีรายได้เป็นจำนวนเงินเฉลี่ย 4,000.00 บาทต่อครัวเรือนต่อเดือน มีรายได้สูงสุดจำนวน 30,000.00 บาท ค่าสุดจำนวน 2,000.00 บาท โดยร้อยละ 70 ของครัวเรือน มีรายได้จากการปลูกข้าว ร้อยละ 20 ของครัวเรือน ทำไร่ ทำนา และร้อยละ 10 ของครัวเรือน มีรายได้จากการประกอบอาชีพอื่น ตามตารางที่ 6

มีรายจ่ายเป็นจำนวนเงินเฉลี่ย 4,960 บาทต่อครัวเรือนต่อเดือน มีรายจ่ายสูงสุดจำนวน 15,000.00 บาท ค่าสุดจำนวน 4,500.00 บาท โดยมีค่าใช้จ่ายทั้งหมดทั้งหมู่บ้านเป็นจำนวน 603,467.33 บาท ส่วนมากจะหมดไปกับค่าใช้จ่ายอาหารเป็นจำนวนเงิน 285,925 บาท คิดเป็นร้อยละ 48.36 รองลงมาค่าเล่าเรียนบุตร 102,995.01 บาท คิดเป็นร้อยละ 17.07 และใช้จ่ายเบ็ดเตล็ด 92,703.00 บาท คิดเป็นร้อยละ 15.36 ค่าผ่อนชำระหนี้ 85,802.32 บาท คิดเป็นร้อยละ 14.22 ค่าไฟฟ้า 30,142 บาท คิดเป็นร้อยละ 4.99 ตามตาราง 7

และมีหนี้สินเฉลี่ยต่อครัวเรือน 80,000.00 บาท โดยมีหนี้รวมทั้งหมู่บ้านเป็นจำนวนทั้งสิ้น 9,683,000.00 บาท โดยมีหนี้เงินกู้สูงสุดกับธนาคารเพื่อการเกษตร (ธ.ก.ส.) จำนวนเงิน 6,747,000.00 บาท คิดเป็นร้อยละ 69.68, หนี้เงินกู้กองทุนหมู่บ้าน (2) เป็นจำนวน 1,111,900.00 บาท คิดเป็นร้อยละ 11.48, หนี้เงินกู้กองทุนหมู่บ้าน(1) 789,500.00 บาท คิดเป็นร้อยละ 8.15, เป็นหนี้บัตรเครดิต จำนวนเงิน 353,000.00 บาท คิดเป็นร้อยละ 3.65, เป็นหนี้เงินกู้ธนาคารออมสิน 290,000.00 บาท คิดเป็นร้อยละ 2.83, เป็นหนี้เงินกู้ธนาคารกรุงไทย จำนวนเงิน 246,000.00 บาท

คิดเป็นร้อยละ 2.54 และเป็นหนี้เงินกู้ธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง จำนวน 145,700.00 บาท คิดเป็นร้อยละ 1.50 บาท ตามตาราง 6

ตาราง 6 แสดงรายได้ หมู่บ้านท่ากลาง-ท่าใต้

ณ เดือนมีนาคม 2551			หน่วย : บาท
รายได้	รายได้รวมทั้งหมู่บ้าน	คิดเป็นสัดส่วน(%)	
ปลูกข้าว	309,960.00	70.00	
ทำไร่ ทำสวน	88,560.00	20.00	
อื่นๆ	44,280.00	10.00	
รวมทั้งสิ้น	442,800.00	100.00	

ตาราง 7 แสดงรายจ่าย ของหมู่บ้านท่ากลาง-ท่าใต้

ณ เดือนมีนาคม 2551			หน่วย : บาท
รายจ่าย	รายจ่ายรวมทั้งหมู่บ้าน	คิดเป็นสัดส่วน(%)	
ค่าอาหาร	291,825.00	48.36	
ค่าไฟฟ้า	30,142.00	4.99	
ค่าเช่าเรือนบุตร	102,995.01	17.07	
ค่าใช้จ่ายเบ็ดเตล็ด	92,703.00	15.36	
ผ่อนชำระหนี้	85,802.32	14.22	
รวมทั้งสิ้น	603,467.33	100.00	

ตาราง 8 แสดงหนี้สิน ของหมู่บ้านท่ากลาง-ท่าใต้

สถาบัน/องค์กร	ณ เดือนมีนาคม 2551	
	หนี้สินรวมทั้งหมู่บ้าน	คิดเป็นสัดส่วน (%)
ท.ก.ส	6,747,000.00	69.68
ออมสิน	290,000.00	2.83
ท.กรุงไทย	246,000.00	2.54
กองทุนหมู่บ้าน 1	789,500.00	8.15
กองทุนหมู่บ้าน 2	1,111,900.00	11.48
ธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง	145,700.00	1.50
หนี้นอกระบบ	353,000.00	3.65
รวมทั้งสิ้น	9,683,000.00	100.00

ตาราง 9 เปรียบเทียบ รายได้ รายจ่าย หนี้สิน ของหมู่บ้านท่ากลาง-ท่าใต้

รายการ	ณ เดือนมีนาคม 2551			
	ทั้งหมู่บ้าน/เดือน	เฉลี่ย/เดือน/ครัวเรือน	สูงสุด	ต่ำสุด
รายได้	442,800.00	3,600.00	25,000.00	3,000.00
รายจ่าย	603,467.33	4,960.00	16,920.00	1,560.00
หนี้สิน	9,683,400.00	80,000.00	850,000.00	3,000.00

3. การศึกษา

โรงเรียนบ้านกิ้วประชา มีตั้งแต่ชั้น ป. 1 ถึง ป. 3 อยู่ห่างจากหมู่บ้านไม่ถึง 2 กิโลเมตร ซึ่งมีนักเรียน 120 คน ครู 7 คน เด็ก ๆ ในหมู่บ้านส่วนใหญ่จะเรียนที่นี่ หลังจากจบ ม.3 แล้วจึงไปเรียนต่อที่โรงเรียนแม่ทะพัฒนศึกษา ตำบลบ้านบอม มัธยมศึกษาตอนปลาย ที่ใกล้หมู่บ้านมากที่สุดเพียง 4 กิโลเมตร ปัจจุบันมีนักเรียน 373 คน ครู 26 คน

4. การดูแลสุขภาพและสาธารณสุขของชุมชน

การดูแลสุขภาพและสาธารณสุขของชุมชน ในอดีตการดูแลสุขภาพและสาธารณสุขของชุมชนบ้านท่ากลาง-ท่าใต้ ได้พึ่งพาอาศัยยาสมุนไพรและอาศัยหมอพื้นบ้าน หรือการดูแลสุขภาพภายในครอบครัว โดยอาศัยความรู้หรือประสบการณ์ที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษสืบ

ทอดกันมาเป็นเวลานาน นอกจากนั้นแล้วยังมีการบำบัดรักษาด้วยเวชภัณฑ์คาถา แต่ในปัจจุบัน การดูแลสุขภาพและสาธารณสุขของชุมชนเกือบถือได้ว่าใช้วิธีการรักษาตามหลักการแพทย์แผนปัจจุบัน ปัจจุบันผู้คนในชุมชนบ้านท่ากลาง-ท่าใต้ได้รับบริการรักษาสุขภาพและสาธารณสุขจากสถานอนามัยบ้านกิ้วเป็นอย่างดี สถานอนามัยตั้งอยู่ห่างจากหมู่บ้านไม่ถึง 1 กิโลเมตรจึงทำให้ผู้คนในชุมชนสะดวกในการขอคำปรึกษาหรือการรับบริการ นอกจากนี้จะมีสถานอนามัยอยู่ภายในชุมชนแล้วยังมีโรงพยาบาลประจำอำเภออยู่ห่างจากชุมชน 20 กว่ากิโลเมตร หากผู้คนในชุมชนเกิดเจ็บไข้ได้ป่วยเป็นโรคร้ายแรงหรืออาการหนักจะใช้บริการทั้งสองแห่ง

5. ระบบความสัมพันธ์ในชุมชน

สำหรับระบบความสัมพันธ์ในชุมชนบ้านป่า โดยทั่วไปแล้วจะมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ภายในหมู่บ้านท่ากลาง-ท่าใต้แต่ก่อนตระกูลเดียวกันแต่งงานกัน จึงมีผลทำให้ผู้คนในชุมชนเป็นเครือญาติเดียวกันเนื่องจากสภาพภูมิที่การคมนาคมไม่สะดวก การแต่งงานจึงหมุนวนในเครือญาติเดิม ปัจจุบันการเดินทางสะดวกทำให้คนรุ่นใหม่มีโอกาสได้เข้ามาศึกษาและทำงานในเมือง การแต่งงานกับคนนอกหมู่บ้านจึงเริ่มขึ้นแต่ยังไม่มาก ลักษณะครอบครัวในชุมชน ส่วนใหญ่จะมีลักษณะครอบครัวเดี่ยว เมื่อบุตรธิดาโตขึ้นพอจะมีครอบครัวแล้ว จะแต่งงานและอาศัยอยู่ในบ้านหลังเดียวกัน แต่งปัจจุบันเพื่อความสะดวกและความคับแคบของที่อยู่อาศัยประกอบกับวัสดุเพื่อการก่อสร้างบ้านในหมู่บ้านหาได้ไม่ยาก เมื่อแต่งงานแล้วจึงทำให้แยกครอบครัวไปตั้งบ้านเรือนของตนเอง แต่อย่างไรก็ตามบ้านใหญ่ (บ้านเก๊า) หรือบ้านคนตระกูลเดิม ซึ่ง พ่อแม่ เคยอยู่ก็จะมีคนคอยดูแล และเป็นธรรมเนียมที่จะยกให้ลูกผู้หญิงคนสุดท้าย (ลูกหล้า) เป็นคนคอยดูแลทั้งบ้านเรือน และดูแลพ่อแม่ ด้วย การแต่งงานนิยมแต่งงานเพียงครั้งเดียวเช่นเดียวกับวัฒนธรรมของคนไทยและคนภาคเหนือทั่วไปเป็นแบบผัวเดียวเมียเดียวและเป็นการแต่งงานที่ “นำผู้ชายเข้าบ้าน” วิวามงคลกล่าวคือ เมื่อมีการเกิดขึ้นระหว่างหนุ่มสาว ฝ่ายชายจะต้องไปอยู่บ้านฝ่ายหญิง อาจจะอยู่ตลอดไปได้ หากครอบครัวฝ่ายหญิงมีลูกหลายคนอาจแยกครอบครัวออกไปตั้งบ้านเรือนใหม่ได้ โดยอยู่ในบริเวณบ้านเดิมของฝ่ายหญิง การแยกครอบครัวออกไปตั้งบ้านใหม่นี้ส่วนมากนิยมปลูกอยู่ใกล้ๆกับบ้านใหญ่ หรือบ้านของพ่อแม่ฝ่ายหญิง แต่ไม่นิยมพาฝ่ายหญิงไปอยู่บ้านฝ่ายชาย ด้วยระบบเครือญาติจะนับตามสายญาติผู้หญิง ฝ่ายชายที่แต่งงานเข้ามาในตระกูลจะต้องทิ้งผีปู่ย่าเดิมของตนมานับถือผีปู่ย่าของฝ่ายหญิง แม้ว่าการใช้นามสกุลจะใช้ฝ่ายชายตามกฎหมาย แต่ระบบผีปู่ย่ายังเป็นผู้ควบคุมคนในเครือญาติให้รักษาประเพณีปฏิบัติและนับถือเคารพข้อห้ามต่าง ๆ

6. การเมืองและการปกครอง

การปกครองหมู่บ้านท่ากลาง-ท่าใต้ อยู่ในเขตการปกครองของตำบลบ้านกิ้ว อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง ปัจจุบันมีนายบุญธรรม ด้วงด้อย เป็นนายกองค์การบริหารส่วนตำบล นายสมบูรณ์ สารอินจันท์ เป็นผู้ใหญ่บ้าน โดยมีผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน 2 คน คือ นายศรีมา บุญหอม และนายสนิท ชมภูปิก เป็นผู้ช่วยเหลือปรึกษาให้คำแนะนำ และช่วยเหลือผู้ใหญ่บ้านในการปฏิบัติการกิจต่าง ๆ โดยมีฝ่ายต่าง ๆ ดังนี้

- ฝ่ายกิจการพัฒนาหมู่บ้านและส่งเสริมอาชีพ
- ฝ่ายกิจการการปกครอง
- ฝ่ายกิจการการศึกษาและวัฒนธรรม
- ฝ่ายกิจการป้องกันและรักษาความสงบ
- ฝ่ายกิจการสาธารณสุข
- ฝ่ายกิจการคลัง
- ฝ่ายกิจการสวัสดิการและสังคม
- ฝ่ายกิจการแม่บ้าน

7. กลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน

ปัจจุบันหมู่บ้านท่ากลาง-ท่าใต้ มีกองทุน หรือกลุ่ม ต่าง ๆ จำนวน 22 กลุ่ม ซึ่งส่วนใหญ่ได้รับการสนับสนุนจากทางราชการ และบางกลุ่ม ก็เป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นเอง ตามที่ชาวบ้านต้องการ ดังนี้

1. กลุ่ม SML
2. ร้านค้าชุมชน
3. กองทุนหมู่บ้าน1
4. กองทุนหมู่บ้าน2
5. กลุ่มเลี้ยงสุกร
6. กลุ่มเย็บจักร
7. อสม
8. กลุ่มเยาวชน
9. กลุ่มแม่บ้าน
10. ธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง
11. กลุ่มดอกไม้ประดิษฐ์

12. กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิ
13. กลุ่มเตาอังโล่
14. ผู้สูงอายุเอื้ออาทร
15. กลุ่มน้ายาล้างจาน
16. กลุ่มผู้ใช้น้ำ
17. กลุ่มประปา
18. กลุ่มน้ำปลา
19. กลุ่มตำรวจบ้าน
20. กลุ่มออมทรัพย์
21. กลุ่มฌาปนกิจศพ
22. ศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน

จากการที่ในชุมชนมีการรวมกลุ่มต่าง ๆ ถือได้ว่าเป็นกลไกสร้างความสัมพันธ์ และความเข้มแข็งในชุมชน ส่วนปัจจัยที่ทำให้กลุ่มรวมตัวกันได้เกิดขึ้นจากส่วนใหญ่ได้รับการสนับสนุน จากทางราชการ และเป็นกลุ่มที่ชาวบ้านตั้งขึ้นเอง ตามที่ชาวบ้านต้องการ มีเพียงกลุ่มเดียว คือ กลุ่มออมทรัพย์

ประโยชน์ของการรวมกลุ่ม สิ่งที่ชาวบ้านเห็นได้ชัดเจน ในการรวมกลุ่ม ได้แก่ 1) ทำให้ได้รับเงินทุนช่วยเหลือ คือ หากมีกลุ่มแล้วเงินทุนต่าง ๆ จากภายนอกมักจะให้ความช่วยเหลือกลุ่ม เพราะมีความพร้อมและอีกประการหนึ่งคือ กองทุนมักไม่ให้ความช่วยเหลือเป็นรายบุคคล จะให้เป็นกลุ่ม และ 2) ทำให้มีอำนาจในการต่อรอง ในกรณีที่กลุ่มต้องการขายผลผลิต อำนาจหรืออิทธิพลของกลุ่มสามารถนำไปต่อรองกับพ่อค้าที่มาซื้อสินค้าได้ เวลาขายสินค้าก็บอกกับพ่อค้าว่า กำหนดราคาเองไม่ได้ต้องให้กลุ่มเป็นคนตัดสินใจ เมื่อพ่อค้าบอกว่าจะซื้อเท่าไรก็นำราคานั้น ไปปรึกษากลุ่มหากกลุ่มเห็นด้วยก็ขายไป แต่ถ้ากลุ่มเห็นว่าต่ำไปก็ไม่ขาย สมาชิกก็รวมกันไม่ขายทั้งหมด พ่อค้าก็ซื้อสินค้าไม่ได้ในที่สุดก็ซื้อตามราคาของกลุ่มต้องการ นอกจากนี้กลุ่มยังมีอำนาจใจการต่อรองกับหน่วยราชการได้ หากมีกลุ่มแล้วจะขอความร่วมมือง่าย

การรวมกลุ่มทำให้หมู่บ้านหรือชุมชนประกอบอาชีพ หรือทำกิจกรรมต่าง ๆ ได้ผลสำเร็จ ทำให้คนในชุมชนเกิดกระบวนการเรียนรู้ และถ่ายทอดกันบนความสัมพันธ์ที่ถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน เพราะมีประโยชน์ในเชิงของอาชีพร่วมกัน ไม่มีการแข่งขันชิงดีชิงเด่นกัน ฉะนั้นความสัมพันธ์เช่นนี้จึงมีความใกล้ชิดมีความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน มีสำนึกร่วมกันและกลายเป็นเป็นการเรียนรู้จากบรรดากลุ่มต่าง ๆ อย่างดี เพราะความสัมพันธ์แบบนี้ทำให้คนมีใจเปิด

กว้างจริงใจต่อกัน ชุมชนอยู่ได้เพราะการร่วมกลุ่มกัน หากต่างคนต่างอยู่หรือมีความสัมพันธ์แบบห่างเหิน หรือไม่เท่าเทียมกัน ไม่ไว้ใจหรือหวาดระแวง ก็จะส่งผลให้ชุมชนอ่อนแอลง

สรุปผลการศึกษา

จากการศึกษาสภาพทั่วไปและบริบทของชุมชน ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับลักษณะทางกายภาพ ทางภูมิศาสตร์ นิเวศวิทยา ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน ประชากร ภาษาพูดและภาษาเขียน วัฒนธรรมประเพณี พบว่าความเป็นอยู่ของหมู่บ้านท่ากลาง-ท่าใต้ ตำบลบ้านกิ้ว อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง ยังคงมีความเป็นชนบทที่มีวัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นหลักในการดำรงชีวิตประจำวัน จนถึงทุกวันนี้ ถึงแม้ว่าจะมีระบบราชการเข้ามามีส่วนในการทำให้ความเป็นอยู่ของชุมชนเปลี่ยนแปลงไป แต่ในส่วนแก่นแท้ของความดำรงชีพยังยึดขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมที่มีมานาน เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ซึ่งมีความศรัทธาความเชื่อตามบรรพบุรุษที่สั่งสมและสืบทอดกันมาเป็นเวลาช้านาน มีวิถีชีวิตแบบเรียบง่ายการดำรงชีวิตอาศัยอิงแอบกับธรรมชาติ ด้วยมีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ เต็มไปด้วยน้ำ นก นา ป่า เขา มีการทำไร่ ทำนา หาของป่า เพื่อยังชีพเท่านั้น ส่วนเครื่องมือเครื่องใช้ก็มาจากภูมิปัญญาท้องถิ่นนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน อาทิ การนำไม้ไผ่มาทำเป็นขวดน้ำดื่ม ซึ่งเรียกว่า น้ำดอก การนำกะลามะพร้าวมาเป็นกระบอกต้มน้ำดื่ม ปลูกพืชผัก สวนครัว ไร่กินเอง หากเหลือก็แบ่งปันหรือแลกกันภายในชุมชน มีความช่วยเหลือเกื้อกูล เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน มีการลงแขก (ลงแขก) ทำไร่ ไถนา ไม่มีค่าจ้างเป็นเงินทอง รวมไปถึงการสมัครสมานสามัคคีกันในชุมชน นอกจากนี้ยังพื้นฐานความเชื่อเรื่องบุญ เรื่องบาป เชื้อการให้ การเสียสละ การบริจาค ทั้งทรัพย์สินหรือเงินทอง ทำแล้วจะได้บุญ คนในชุมชนแทบจะทุกหลังคาเรือนหากคนที่หมู่บ้านแม่ทะพัฒนานิคมซึ่งเป็นโรคไตก้อ (โรคเรื้อน) มาขอข้าวสารทุกครอบครัวเต็มใจให้ทาน โดยที่ไม่ต้องให้ใครบังคับ สะท้อนให้เห็นว่าชุมชนแห่งนี้ในอดีตความสัมพันธ์ของคนในหมู่บ้านนั้นอาศัยคุณธรรม จริยธรรมในการดำรงชีวิตมีคุณภาพชีวิตที่ดี มีทุนของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นทุนทางเศรษฐกิจและทุนทางสังคม รวมไปถึงวัฒนธรรมชุมชน และจากการศึกษาโครงสร้างทางสังคมพบว่า ความสัมพันธ์ในชุมชนจะเป็นลักษณะของเครือญาติ มีอาชีพหลักคือ การทำนา รองลงมาทำสวน ทำไร่ และอื่นๆ โดยมีรายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือน จำนวน 4,000 บาทต่อเดือน มีรายจ่ายเฉลี่ยต่อครัวเรือนจำนวน 4,960 บาทต่อเดือน มีหนี้สินต่อครัวเรือนจำนวนเฉลี่ย 80,000 บาทต่อครัวเรือน และมีหนี้สินรวมทั้งหมู่บ้าน เป็นจำนวน 9,683,000 บาท ส่วนใหญ่จะเป็นหนี้กับธนาคารเพื่อการเกษตร (ธ.ก.ส.) จำนวน 6,747,000 บาท คิดเป็นสัดส่วนสูงถึงร้อยละ 69.68 ต่อหนี้สินรวม ปัจจุบันชุมชนแห่งนี้มีการรวมกลุ่ม จำนวน 22 กลุ่ม ซึ่งส่วนใหญ่

ได้รับการสนับสนุนจากทางราชการ บางกลุ่มก็เกิดขึ้นเองตามที่ชาวบ้านต้องการ โดยมีกลุ่มเพื่อช่วยเหลือด้านการเงินที่เกิดจากออมเงินแล้วให้สมาชิกในกลุ่มกู้กันเอง 2 กลุ่มเท่านั้นคือ กลุ่มออมทรัพย์มีสมาชิก 10 คน และธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง นอกจากนี้ยังมีกลุ่มฌาปนกิจศพ หากสมาชิกครัวเรือนไหนเสียชีวิตก็จะเก็บรวบรวมเงินช่วยเหลือครัวเรือนละ 20 บาท จากการที่ชุมชนมีการรวมกลุ่มต่าง ๆ ดังกล่าว ถือได้ว่าเป็นกลไกอย่างหนึ่งในการสร้างความสัมพันธ์ และความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นในชุมชน ด้วยการรวมกลุ่ม ทำให้ชุมชนประกอบอาชีพ หรือทำกิจกรรมต่าง ๆ ได้ผลสำเร็จ ทำให้คนในชุมชนเกิดกระบวนการเรียนรู้ และถ่ายทอดกันบนความสัมพันธ์ที่ถ้อยทีถ้อยอาศัยกันเพราะมีประโยชน์ในเชิงของอาชีพร่วมกัน ไม่มีการแข่งขันชิงดีชิงเด่นกัน ฉะนั้นความสัมพันธ์เช่นนี้ จึงมีความใกล้ชิดมีความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน มีสำนึกร่วมกันและกลายเป็นการเรียนรู้จากบรรดากลุ่มต่าง ๆ อย่างดี เพราะความสัมพันธ์แบบนี้ทำให้คนมีใจเปิดกว้างจริงใจต่อกัน ชุมชนอยู่ได้เพราะการร่วมกลุ่มกัน

ตอนที่ 3 การพัฒนารูปแบบการดำเนินการ ธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง

ธนาคารเศรษฐกิจพอเพียงท่ากลาง-ท่าใต้ ได้กำเนิดขึ้นและเปิดดำเนินการตั้งแต่วันที่ 9 มิถุนายน 2549 ภายใต้การสนับสนุนของสภาผู้นำชุมชนแห่งชาติ โดยในปี 2548 หมู่บ้านท่ากลาง-ท่าใต้ ตำบลบ้านกิ้ว อำเภอมะนัง จังหวัดลำปาง เป็นหนึ่งในพื้นที่ดำเนินโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน นับจากกระบวนการเวทีในการทำความเข้าใจโครงการ การเก็บข้อมูลครัวเรือน การนำข้อมูลที่ได้มาร่วมกันสรุปและวิเคราะห์ ทั้งในเวทีผู้นำกลุ่มทางสังคม และในระดับกลุ่มย่อย จนกระทั่งเกิดแผนอาชีพ และแผนวิสาหกิจกลุ่ม ผ่านการอบรมให้ความรู้ ศึกษาดูงาน และทดลองปฏิบัติตามหลักสูตรของกลุ่มอาชีพต่างๆ ตามความสนใจและเหมาะสมที่จะดำเนินการได้ 7 กลุ่มคือ 1) กลุ่มปุยชีวภาพ 2) การแปรรูปผลผลิต 3) กลุ่มทำน้ำปลา 4) กลุ่มของใช้ 5) กลุ่มเพาะไม้ 6) กลุ่มแปรรูปขนม 7) กลุ่มเกษตรกรรมผสมผสาน จำนวน 132 คน ร่วมกับคนในชุมชน หมู่ 7 ตำบลบ้านกิ้ว ได้มีการประชุมกันเพื่อกำหนดวิธีการจัดการที่จะสามารถเชื่อมโยงกลุ่มอาชีพ และวิสาหกิจที่เกิดขึ้นเข้ากับรูปแบบของธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อนำเอาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในรูปแบบของธนาคาร โดยมีเป้าหมายเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน ทั้งในรูปแบบของทุนเพื่อการผลิตเงินตอบแทนที่ได้รับจากการผลิต และสวัสดิการของคนในชุมชน

โดยที่ทุนในที่นี้ไม่ได้หมายถึงเฉพาะแต่ทุนที่เป็นเงินเท่านั้น แต่หมายรวมทุนในด้านอื่น ๆ ที่มีในชุมชนทั้งทุนที่เป็นทรัพยากร ทุนความรู้ ภูมิปัญญา และทุนทางสังคม โดยนำเอา

การจัดการมาเป็นแรงผลักดันขับเคลื่อนในรูปแบบของธนาคารที่เชื่อมโยงกิจกรรม และค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวันของเกษตรกร โดยใช้ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีอยู่แต่เดิมมาสร้างความศรัทธา และการร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมร่วมกันของชุมชน ที่ผลที่ชุมชนจะได้รับจะไม่ได้เป็นเฉพาะแค่ตัวเงิน แต่สามารถส่งผลถึงการได้รับสวัสดิการอย่างเท่าเทียมกันของคนในชุมชน

จากความเชื่อมั่นและศรัทธาร่วมกันดังกล่าว จึงมีการร่วมกันจัดตั้งธนาคารเศรษฐกิจพอเพียงที่ตำบลบ้านกิ้ว โดยมีจำนวนสมาชิกก่อตั้ง 125 ครัวเรือน ซึ่งในจำนวนนี้เป็นเกษตรกรที่ได้รับ สปก. 4-01 จำนวน 75 ราย โดยมีเกษตรกรที่ขึ้นทะเบียนแปลงสินทรัพย์เป็นทุน 33 ราย ซึ่งสมาชิกธนาคารเศรษฐกิจพอเพียงทั้งหมดจะเป็นสมาชิกอยู่ในกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ทั้ง 7 กลุ่ม บางคนเป็นสมาชิกมากกว่า 1 กลุ่มอาชีพ และกลุ่มอาชีพทั้ง 7 กลุ่ม จะมีระบบการจัดการที่เชื่อมโยงทั้งคนและกลุ่มอาชีพเข้าด้วยกัน โดยมี ธนาคารเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแกนหลักในการเชื่อมโยงระบบการจัดการหลักของทั้งชุมชน ดังนี้

1. การออมเงิน คือ การออมเงินประจำของสมาชิก

2. การออมผลผลิต คือ การออมผลผลิตจากการเกษตร เช่น ข้าว ถั่ว หอม กระเทียม ครั่ง และผลผลิตอื่น ๆ แล้วแต่สมาชิกจะตกลงกัน เป็นการออมผลผลิตรวมกันในส่วนที่สมาชิกแต่ละคนจะให้ได้ ผลผลิตที่รวมได้ อาจจะนำไปจำหน่ายแล้วนำเงินเข้าสมทบธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง

3. การจัดการทุนทางสังคม

3.1 การนำเอารายจ่ายในชีวิตประจำวันที่สมาชิกต้องจ่ายอยู่แล้ว มาจัดการเสียเอง เพื่อให้เสียค่าใช้จ่ายน้อยลง และอาจมีเงินปันผลที่จะได้รับ ซึ่งสามารถทำได้หลายเรื่อง โดยมีจะมีผู้รับผิดชอบในแต่ละเรื่อง และนำส่วนต่างหรือผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นซึ่งได้จากการจัดการมาสมทบให้กับธนาคาร เช่น

- การค่อทะเบียนรถ
- การทำประกันภัยบุคคลที่ 3
- การซื้อปุ๋ย เมล็ดพันธุ์ และวัสดุ อุปกรณ์ การเกษตรต่าง ๆ จากผู้ผลิต หรือตัวแทนใหญ่ โดยตรง
- การจำหน่ายบัตร โทรศัพท์เติมเงิน
- การจ้างไถที่เพื่อทำการเกษตร

3.2 การสมทบให้ 10% ของกำไรในวิสาหกิจต่าง ๆ ที่ดำเนินการ โดยชุมชนจากทุนที่นำมาจากธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง ให้กับธนาคารฯ เมื่อธนาคารมีทุนจำนวนหนึ่งหลังจาก

การออมในรูปแบบดังกล่าว โดยมีการนำทุนที่ออมได้มาบริหารจัดการ โดยคณะกรรมการ 1 ชุด ที่เป็นตัวแทนจากกลุ่มต่าง ๆ ในหมู่บ้าน จำนวน 15 คน

4. ผลตอบแทนที่ได้รับ

4.1 การจัดตั้งกองทุนสวัสดิการชุมชน ผลตอบแทนที่ได้รับจากการจัดการของ ธนาคารเศรษฐกิจพอเพียงจะนำมาตั้งเป็นกองทุนชีวิต เพื่อใช้เป็นสวัสดิการให้กับสมาชิก โดยเบื้องต้นกำหนดการให้สวัสดิการกับสมาชิกไว้ 10 เรื่อง คือ

1. จ่ายค่ารักษาพยาบาลให้กับสมาชิกครั้งละ 30 บาท
2. จ่ายค่าเดินทางให้กับสมาชิกที่ไปโรงพยาบาล
3. เบี้ยยังชีพคนชรา
4. ทุนการศึกษา
5. ค่าฌาปนกิจศพ
6. ปลูกหนึ่ ธกส.หรือหนึ่อื่น ๆ ให้กับสมาชิก
7. ค่าใช้จ่ายทางสังคม
8. ค่าน้ำ ค่าไฟ
9. ค่าโทรศัพท์
10. ค่าปุ๋ย

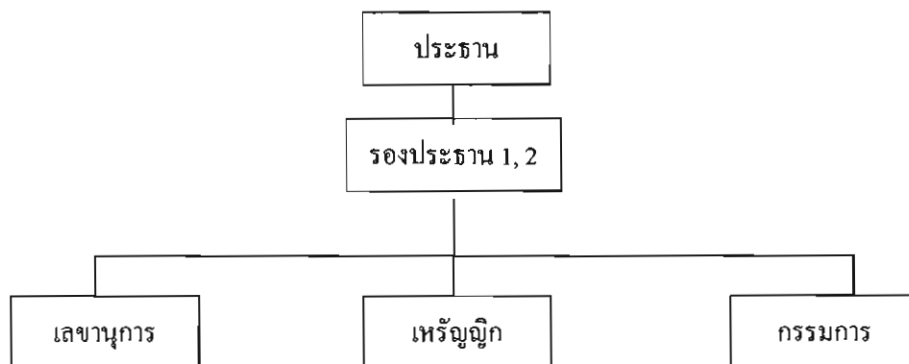
โดยการจัดให้มีสวัสดิการจะครอบคลุมไปตามลำดับ ซึ่งขึ้นอยู่กับขนาดของกองทุน โดยในช่วงแรก ในขณะที่กองทุนยังมีไม่มาก สวัสดิการก็อาจจะมีเพียงค่ารักษาพยาบาลครั้งละ 30 บาท หรืออาจจะครอบคลุมถึงค่าเดินทาง แต่เมื่อกองทุนใหญ่ขึ้น ก็จะดูแลสวัสดิการให้กับสมาชิกได้มากขึ้นเป็นลำดับ

4.2 การกู้ยืมเงินสำหรับประกอบอาชีพ เพื่อให้สมาชิกสามารถกู้ยืมเงินเพื่อการประกอบอาชีพทั้งในระดับครัวเรือน และในระดับกลุ่มอาชีพ ธนาคารเศรษฐกิจพอเพียงกำหนดระบบการจัดการสำหรับการกู้ยืม ดังนี้

ระดับครัวเรือน สมาชิกมีการออมเงิน และการออมผลผลิต และกู้ยืมเงินเพื่อการประกอบอาชีพ

ระดับกลุ่มอาชีพ กลุ่มวิสาหกิจที่ขาดเงินทุนเพื่อใช้ในการดำเนินกิจกรรม สามารถกู้เงินทุนจากธนาคารฯ ซึ่งถือว่าเป็นแหล่งเงินทุนแรกของสมาชิกอันถือเป็นการพึ่งตนเองในเรื่องทุนในชุมชน ระหว่างสมาชิกด้วยกันเอง

โดยมี รูปแบบบริหารจัดการของธนาคารในปัจจุบันถือได้ว่าเป็น องค์การการเงินชุมชนที่ไม่เป็นทางการ มีลักษณะโครงสร้างองค์กรเป็นแบบแนวดิ่งมีประธาน รองประธาน 2 คน ดังแผนภาพ 16 ซึ่งไว้ให้ครบองค์ประกอบเท่านั้น แต่ในความเป็นจริงแล้วทุกคนทำงานช่วยกัน ไม่ได้มีหลายขั้นตอน ดังเช่นผังโครงสร้างองค์กร ดังนี้

ภาพ 11 การจัดโครงสร้างองค์กรของธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง บ้านท่ากลาง-ท่าใต้

ด้านการบริหารจัดการอยู่ในรูปของคณะกรรมการชุดปัจจุบันมีจำนวน 15 ท่าน ดังนี้

1. นายสมบูรณ์ สานอินจักร์	ประธาน
2. นายอดุลย์ อภิวงส์	รองประธาน
3. นายจันทร์ วงศ์แก้ว	รองประธาน
4. นายมณเฑียร วังหล่อ	เลขานุการ
5. นายศรีมา บุญหอม	ผู้ช่วยเลขา
6. นางใบ แก้วบุญเรือง	เหรัญญิก
7. นายสมพงษ์ สายเครือคำ	ผู้ช่วยเหรัญญิก
8. นายสนิท ชมภูปิก	กรรมการ
9. นางวิไลพร คุณานนธ์	กรรมการ
10. นางตี๋ อภิวงส์	กรรมการ
11. นายวิทยา มูลนัน ไชย	กรรมการ
12. นายจันทร์ อินคำ	กรรมการ
13. นายทองสุข สายอาณา	กรรมการ
14. นายสุเทพ ทิพย์มณฑา	กรรมการที่ปรึกษา
15. นางจันทร์ฉาย วังหล่อ	กรรมการที่ปรึกษา

ระเบียบข้อบังคับของธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง บ้านท่ากลาง-ท่าใต้ หมู่ 7 ตำบล
บ้านกิ้ว อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

1. หมวดสมาชิก

1.1 เป็นผู้มีภูมิลำเนาอยู่ในบ้านหมู่ที่ 7 ตำบลบ้านกิ้ว อำเภอแม่ทะ
จังหวัดลำปาง

1.2 เป็นผู้ที่ถือหุ้นอยู่ในธนาคาร ไม่ต่ำกว่า 1 หุ้น

1.3 เป็นผู้ที่มีความซื่อสัตย์ สุจริต และมีความรับผิดชอบ

1.4 ผู้ที่ย้ายครอบครัวออกจากบ้านหมู่ที่ 7 ถือว่าหมดจากการเป็นสมาชิก

2. หมวดเงินทุน

2.1 โดยการระดมหุ้น จากสมาชิก หุ้นละ 100 บาท

2.2 รวบรวมจากกลุ่มย่อยต่างๆภายในหมู่บ้าน

3. หมวดกรรมการ

3.1 กรรมการมาจากการเลือกตั้งจากสมาชิกในที่ประชุมใหญ่

3.2 คณะกรรมการมีวาระอยู่ในตำแหน่งคราวละ 2 ปี

3.3 กรรมการจะหมดสมาชิกภาพเมื่อ

- ตาย

- ลาออก

- ให้ออกโดยมติของคณะกรรมการเกินกึ่งหนึ่ง

4. วิธีการดำเนินการ

4.1 ให้สมาชิกกู้ยืม โดยคิดดอกเบี้ยร้อยละ 12 ต่อปี

4.2 รับซื้อผลผลิตทางการเกษตรจากสมาชิก ไปจำหน่าย

4.3 ซื้อปุ๋ยมาจำหน่ายแก่สมาชิก โดยให้ใช้คืนหลังจากขายผลผลิต

5. ระเบียบการกู้เงิน

5.1 สมาชิก สามารถกู้เงินได้ตามความจำเป็น และให้อยู่ในดุลยพินิจของ
คณะกรรมการ

5.2 การส่งคืนเงินกู้ ให้ส่งคืนเงินกู้พร้อมดอกเบี้ยทุกๆ 3 เดือน

6. การจัดสรรกำไร

6.1 ปันผลตามหุ้น

6.2 เหลือคืนผู้กู้

6.3 ค่าตอบแทนคณะกรรมการ

- 6.4 ประกันความเสี่ยง
- 6.5 สมทบกองทุน
- 6.6 สาธารณประโยชน์
- 6.7 อื่น ๆ

ด้านการเงินและบัญชี มีการทำระบบบัญชีแบบง่าย ๆ โดยบันทึกลงในสมุดบัญชี ไม่มีการใช้เทคโนโลยีทันสมัยใหม่ มีเหรียญกษาปณ์ นางใบ แก้วบุญเรือง เป็นผู้จัดทำบัญชี โดยเริ่มแรกแหล่งเงินทุนในการบริหารมาจากการระดมหุ้นจำนวน 184 หุ้น ๆ ละ 100 บาท เป็นจำนวนเงิน 18,400 บาท และจากการสนับสนุนจากสภาผู้นำชุมชนแห่งชาติ จำนวน 30,000 บาท จากองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านกิ้ว จำนวน 20,000 บาท และจากโครงการ SML จำนวน 200,000.00 บาท รวมเป็นจำนวนเงินทั้งสิ้น 268,400 บาท คณะกรรมการของมติให้นำเงินส่วนหนึ่งไปก่อสร้างที่ทำการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียงและสาธิตเกษตรของหมู่บ้าน ส่วนที่เหลือนำไปปล่อยให้สมาชิกกู้ยืม และฝากธนาคารเพื่อการเกษตร เพียงวันที่ 18 กันยายน 2551 มีสมาชิกจำนวน 125 ครัวเรือน มีจำนวนหุ้น 184 หุ้น ๆ ละ 100 บาท และมีเงินทุนเป็นจำนวนรวมทั้งสิ้น 217,847 บาท

การดำเนินการ ของธนาคารในปัจจุบันนี้ มีเพียงการออมเพียง 2 ครั้งเท่านั้น คือ ครั้งแรกตั้งแต่เปิดดำเนินการ ในวันที่ 9 มิถุนายน 2549 โดยการระดมหุ้น และปี 2550 มีการออมโดยผลผลิตคือข้าวเปลือก จากนั้นก็นำไปขายได้เงินสดมาเพื่อหมุนเวียนปล่อยให้สมาชิกกู้ยืม ส่วนการปล่อยกู้ให้กับสมาชิก นั้น อยู่ในดุลยพินิจของคณะกรรมการ 15 ท่านเท่านั้น และในฤดูทำไร่ก็ได้นำไปลงทุนในการซื้อปุ๋ย มาขายให้กับสมาชิก โดยสมาชิกจ่ายคืนเมื่อได้รับเงินจากผลผลิตที่ผ่านมา ไม่มีปัญหาด้านการเก็บหนี้ สมาชิกสามารถปฏิบัติได้ตามระเบียบของธนาคาร

การตรวจสอบการดำเนินงาน การเงินและบัญชี ไม่ได้มีการตั้งคณะกรรมการตรวจสอบตั้งเช่นองค์การการเงินชุมชนที่เป็นทางการ แต่อาศัยความสัมพันธ์ในชุมชนไว้ใจกัน ตรวจสอบกันเองภายในชุมชน ด้วยระบบความสัมพันธ์ในชุมชน ส่วนใหญ่เป็นเครือญาติกัน

กล่าวโดยสรุป จากการศึกษา การดำเนินการและการบริหารธนาคารเศรษฐกิจพอเพียงหมู่บ้านท่ากลาง-ท่าใต้ พบว่า ประสบปัญหาในการบริหารจัดการภายในคณะกรรมการ โดยกลุ่มวิเคราะห์ว่าสาเหตุมาจาก การตรวจสอบ และประเมินผล การรายงานผลการดำเนินงาน ตลอดจนการสื่อสารให้สมาชิกทราบถึงผลการดำเนินงาน ทำให้ภาพลักษณ์ของกลุ่มไม่ดีเท่าที่ควร อีกทั้งยังขาดการมีส่วนร่วมของสมาชิกในกลุ่ม โดยเฉพาะในเรื่องของการออม ไม่ต่อเนื่องจากการศึกษา สาเหตุและปัญหา ดังกล่าวข้างต้น จึงนำไปสู่ การพัฒนารูปแบบการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง

ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยข้อที่ 3 เพื่อพัฒนาการดำเนินโครงการเศรษฐกิจพอเพียง ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) ด้วยกระบวนการ Future Search Conference (F.S.C.) โดยผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัยซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านกระบวนการกลุ่มมาดำเนินการประชุมเชิงปฏิบัติการ และผู้เข้าร่วมประชุมประกอบด้วยคณะกรรมการบริหารหมู่บ้านท่ากลาง-ท่าใต้ จำนวน 29 คน และสมาชิกธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง 36 คน รวมเป็นจำนวนทั้งสิ้น 65 คน โดยแบ่งกิจกรรมออกเป็น 3 กิจกรรม ได้แก่

กิจกรรมที่ 1 : เป็นกิจกรรมที่ผู้วิจัยทำขึ้นเพื่อต้องการให้ชาวบ้านย้อนกลับไประลึกถึงความแตกต่างของวิถีชีวิตในอดีต เพื่อเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตในปัจจุบัน โดยแบ่งผู้เข้าร่วมประชุมออกเป็น 4 กลุ่ม แต่ละกลุ่มรวมคละกันทั้งอายุ อาชีพ ตำแหน่งทางสังคม และในแต่ละกลุ่มจะมีการพูดคุยกันอย่างไม่เป็นทางการเพื่อระดมความคิดเห็นที่นักวิจัยได้จัดเตรียมไว้ และได้มีการจดบันทึกเพื่อเตรียมนำเสนอแก่ผู้เข้าร่วมประชุมทั้งหมด ดังนี้

กลุ่มที่ 1 เล่าให้ฟังว่า อดีตหมู่บ้านท่ากลาง-ท่าใต้ ซึ่งเดิมอยู่หมู่บ้านกิ้ว ยังไม่มีความเจริญรุ่งเรือง เป็นป่าดงพงพี ถนนหนทางเป็นปะ (โคลน) เป็นหลุม เป็นบ่อ คับแคบ ไม่มีรถอาศัยล้อเกวียนในการเดินทางไปไหนมาไหนคนก็ไม่มากเหมือนสมัยนี้ หมู่บ้านจะทำมาหากินโดยการปลูกอ้อย ทำไร ไถนา เพื่อยังชีพเท่านั้น โดยใช้วัวใช้ควายในการไถนา มีผู้ใหญ่บ้าน 1 คน คือผู้ใหญ่จันคำ มีโรงเรียนมีครูมาสอน 1 คนเท่านั้น ซึ่งทั้งตำบลบ้านกิ้วมีโรงเรียนเพียงแห่งเดียว และมีการศึกษาสูงสุดเพียง ป 4 เท่านั้น สภาพบ้านเรือนก็มุงด้วยหญ้าคา ส่วนใหญ่เป็นเสาไม้ พื้นก็จะด้วยไม้ซาง เวลาจะสร้างบ้านก็มีการลงแรงช่วยเหลือกัน ไม่มีการจ้าง ผู้ชายจะไปตัดไม้ในป่า ส่วนผู้ใหญ่ก็หุงหาอาหารเลี้ยง ความสัมพันธ์ในชุมชนมีความแนบแน่น สัมผัสสามัคคี ช่วยเหลือเกื้อกูลกันแต่งงานกันภายในหมู่บ้าน บ้านเหนือ บ้านใต้ มีงานบุญ งานแต่งงาน ประเพณี ก็จะมาลงแรงช่วยเหลือกัน มีการหอม (ให้) ข้าว พริก มะเขือ พืชผักต่าง ๆ รวมถึงการทำนาก็มีการเอามือกันลงแขกช่วยเหลือกันตั้งแต่ปลูก จนกระทั่งเก็บเกี่ยว

ลุงตัน และคนอื่น ๆ ในสมาชิกกลุ่มเล่าให้ฟังอย่างสนใจอย่างยิ่งว่า สมัยก่อนที่ยังหนุ่มๆการไปค้าขายวัว ขายควาย ในตัวจังหวัดต้องไปเป็นแรมเดือน กว่าจะได้เงินทองมาลำบากมาก แต่พอได้วัวก็ไม่ค่อยได้ใช้อะไร เก็บไว้ให้ลูกหลาน เพราะว่าเสือกี่ไม่ได้ซื้อชาวบ้านจะปลูกฝ้ายและทอเสื่อผ้าเอง รวมถึงตัดเย็บด้วยมือ การอยู่กินก็เป็นแบบเรียบง่าย อาศัยธรรมชาติ ไม่มีตลาดในหมู่บ้านเหมือนสมัยนี้ จะกินจิ้น (เนื้อหมู เนื้อวัว) สักครั้ง ต้องมีเทศกาลถึงจะได้กิน แป็บ (ผงซักฟอก) แชมพู สบู่ ยาสีฟัน ก็ไม่ต้องซื้อใช้ สมัยก่อนทุกอย่างจะอาศัยธรรมชาติทั้งหมดโดยอาศัยภูมิปัญญาชาวบ้าน การทำผงซักฟอกจะนำขี้เถ้าทำเป็นน้ำด่าง สำหรับซักผ้า แชมพูก็ใช้มะกรูดสด บางครั้งก็นำไปต้ม ส่วนยาสีฟัน ก็ใช้ใบข่อยหรือถ่านสีด้า เวลาไม่สบายต้องนั่งล้อเกวียนไปหา

หมอ ซึ่งเป็นแพทย์แผนปัจจุบันที่บ้านแม่ปุง อำเภอแม่ทะ จังหวัดปราง ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 30 กิโลเมตร

หลังจากนั้น ความเจริญก็เริ่มเข้าในหมู่บ้านมีถนนลูกรัง มีรถจักรยาน จักรยานยนต์ รถยนต์ วิถีชีวิตผู้คนเริ่มเปลี่ยนไป ผู้คนเริ่มปลูกพืชเพื่อขาย โดยเฉพาะปลูกอ้อยส่งให้กับโรงงานน้ำตาล ไทยเกาะคา ซึ่งทางโรงงานได้ทำทางรถไฟสำหรับขนอ้อยตรงมายังอำเภอแม่ทะ โดยเฉพาะนอกจากนี้ยังเลี้ยงวัว ควาย เลี้ยงไก่ เลี้ยงหมู เพื่อขายอีกด้วย จากการที่บ้านเมืองเริ่มเจริญขึ้นในเอง ความสัมพันธ์ในชุมชนเริ่มน้อยลง ในปี 2500 เริ่มมีเด็กในหมู่บ้านไปศึกษาที่อื่น พ่อแม่บางคนก็ส่งลูกไปหาเงินหาทองที่กรุงเทพฯ บ้างก็ส่งเงินมาให้พ่อแม่ได้อยู่สุขสบาย บ้างก็พอเลี้ยงตัวเองเท่านั้น ปี 2516 ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ ได้มาเปิดดำเนินการที่ตัวอำเภอ และปี 2518 เริ่มมีไฟฟ้าเข้ามาในหมู่บ้าน ซึ่งแต่เดิมกลางคืนอาศัยแสงสว่างจากกม้ำมันก๊าด (โคมไฟ) และจุดเทียนไข จากนั้นชาวบ้านก็เริ่มเป็นหนี้กันเพื่อหาเงินมาปลูกบ้านใหม่ และซื้อสิ่งอำนวยความสะดวกไม่ว่าจะเป็น ทีวี ตู้เย็น เครื่องซักผ้า โทรศัพท์มือถือ ซึ่งทุกเป็นการใช้จ่ายที่ฟุ้งเฟ้อ

หลังจาก มีถนนลาดยางตัดผ่านหมู่บ้านในปี 2538 ส่งผลให้วิถีชีวิตของผู้คนในหมู่บ้านเปลี่ยนแปลงไปมากอย่างเห็นได้ชัด ผู้คนเริ่มมีรถมอเตอร์ไซด์ มีรถยนต์ ซื้อมอเตอร์ไซด์ไปไหนมาไหน บางครั้งไม่มีเงินซื้อก็ไปกู้เงินจาก ธ.ก.ส โดยแจ้งธนาคารว่านำไปใช้ในการเกษตร แต่ในความเป็นจริงนำไปซื้อสิ่งอำนวยความสะดวก จากเดิมใช้ปุ๋ยคอกจากวัว ควาย ไก่ หมู เปลี่ยนมาซื้อปุ๋ยเคมี นอกจากนี้ผู้ใหญ่สมบูรณ์ ยังเสริมอีกว่า ในหมู่บ้านมีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญคือ เด็กในหมู่บ้าน ดิคาเสพติด เทียวเตรเฮฮา ไม่ค่อยร่ำเรียนหนังสือ

กลุ่มที่ 2 พูดถึงอดีตว่าต้นตีสามตีสี่ ตักน้ำจาก “น้ำแม่วะ” มากินกัน เวลาไปทำงานก็ใช้กระบอกลไม้ไผ่เป็นน้ำคอก (กระบอกลใส่น้ำ) ใช้กระบวยตักน้ำไปทีละครั้งในน้ำคอก การไปทำไร่ไถนา จะเอาแรงกัน (ลงแขก) อาหารไปสูกัน (แบ่งกัน) เป็นหน่อไม้ น้ำพริก ไม่ได้จ้างกันเป็นเงิน เป็นทองเหมือนสมัยนี้ หากบ้านไหนทำนาเสร็จก่อนก็อาจจะให้ค่าจ้าง 3 วัน เป็นข้าวสาร 2 ลิตร ส่วนใหญ่จะไปทำข้าวไร่ (ข้าวไร่สีแดงเลือดหมู) บนคอย “ห้วยเคื่อ” และ “ห้วยไร่” ใช้ล่อลากข้าว “ไร่แ่อว” แบกไปจนกลายมานิยม “ไม้แป้น” หลังฤดูเกี่ยวข้าวจะกินข้าวใหม่กิน โดยทำเป็นข้าวหลาม

พ่อหนานจู เล่าว่าในหมู่บ้านท่ากลาง-ท่าใต้ มีควายประมาณ 200 กว่าตัว มีทุกบ้านเพื่อใช้ไถนา เดือน ๆ ใช้เงินประมาณ สติง หรือ ห้าสิบบาทเท่านั้น หากเดือนไหนกินลาบก็ใช้ประมาณ 2 บาท หลังจากไฟฟ้เข้ามาในหมู่บ้าน ความเจริญก็ตามเข้ามา มีการเปลี่ยนจากควายไถนา มาเป็นรถไถ ค่าจ้างจากข้าวสาร ก็มาเป็นวันละ 3 บาท จนมาถึง 130 ถึง 150 บาท ปัจจุบันควายหมดไป มีแต่วัวเลี้ยงเอาไว้ขายไม่ใช่ไว้เพื่อใช้แรงงาน เมื่อก่อนนี้เวลาในหมู่บ้านมีของหาย เช่น วัว

ควาย หรือคน จะแจ้งให้คนในหมู่บ้านมาช่วยกันหาทั้งคืนทั้งวัน โดยการตี “คางกลาง” มีลักษณะคล้ายกับระฆัง แต่ไม่เหมือนทีเดียว ทำด้วยเหล็ก ผู้วิจัยได้ลองไปยกดู ปรากฏว่ายกไม่ขึ้นหนักมาก ผู้ชายในหมู่บ้านจะวางภารกิจส่วนตัวทุกอย่างมาที่บ้านผู้ใหญ่บ้านทันที ปัจจุบันนี้ไม่มีแล้วเหลือเพียงความทรงจำเท่านั้น

กลุ่มที่ 3 เล่าให้ฟังว่าในอดีตสะพานเหล็กที่ใช้เชื่อมผ่านแม่น้ำแม่วะระหว่างบ้านกิ้ว กับบ้านท่ากลาง-ท่าใต้ นั้นเป็นขัวแคะ (สะพานไม้ไผ่สาน) ไม่ได้แข็งแรงเป็นปูนซีเมนต์ดังเช่นทุกวันนี้ ส่วนใหญ่จะใช้ตะเกียงน้ำมันก๊าด เวลาหุงหาอาหารก็ใช้ฟืน ถ่าน ไม่สะดวกสบายเหมือนดังปัจจุบัน ภาพเก่า ๆ ที่คนในครอบครัวทำกับข้าวด้วยกัน สนทนากัน นั้น ไม่มีเลย ทุกคนดำเนินชีวิตแบบเร่งรีบ แต่ก่อนจะมีกลุ่มหนุ่มสาวในหมู่บ้าน เพื่อช่วยเหลือด้านการทำงานของชุมชน โดยเฉพาะงานวัดทุกงาน กลุ่มหนุ่มสาวจะต้องลงแรง หากมีงานผ้าป่า กฐิน หญิงสาวจะเป็นช่างฟ้อนเล็บ ส่วนผู้ชายก็มีหน้าที่ด้านดนตรีพื้นเมือง ตีกลอง ตามขบวนช่างฟ้อน หรือหากมีงานแต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ งานศพ กลุ่มหนุ่มก็จะไปช่วยงาน ขยายฟองเล่าให้ฟังว่าชายก็เป็นสมาชิกเหมือนกัน สนุกมากโดยเฉพาะงานแต่ง เวลาประชุมก็ใช้สถานที่คือ ศาลาวัด

กลุ่มที่ 4 ได้ย้อนอดีตไว้อย่างน่าสนใจว่าเดิมมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน แต่ก่อนไม่มีน้ำประปา น้ำบาดาล ทุกบ้านจะต้องไปตักน้ำที่ท่าน้ำแม่วะมาเพื่อคิมกิน ใช้ ขายขึ้น อายุ 68 ปี เล่าให้ฟังว่าทุกเย็นพวกแม่เฮือน (หญิงที่แต่งงานแล้ว) และสาว ๆ จะชวนกันเดินไปตักน้ำที่ท่าน้ำจะมีการเอาแรงกัน 3 ถึง 4 หลังคาเรือน ทุกคนช่วยกันตักน้ำให้เต็มคุ่มทีละหลัง จนครบ โดยไม่คิดว่าบ้านนี้มีคุ่มมากน้อย การทำกับข้าวก็เหมือนกัน หากมีเหลือก็จะแบ่งปันให้บ้านใกล้เคียง ป้า ย้ายบอกว่า หากคืนไหนสามมือออกไปหาปลาแล้วได้มากพอ ก็จะนำไปแจกจ่ายให้ญาติ หรือเพื่อนบ้านได้ทาน ไม่เหมือนทุกวันนี้หากมีปลา หรือผัก เหลือก็จะนำไปขายที่กาด (ตลาดในหมู่บ้าน) ทุกวันนี้ชาวบ้านซื้อแม่กระทัง ชিং ข่า ตะไคร้ ใบมะกรูด ผู้วิจัยจึงถามขึ้นมาว่า เห็นบางบ้านมีปลูกลง ข่า ตะไคร้ ในบ้านของตัวเอง ทำไมถึงไปซื้อ ฟันพูดสวนขึ้นมาทันทีว่า ซื้อที่ตลาดสบายเบ็ดเดียว 5 บาท ไม่ต้องเสียเวลาซูด ส่วนป่าใบ ซึ่งเป็นเหรียญของธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง ได้พูดว่า ป่าใบเองกินทุกอย่างที่ตัวเองปลูกไม่ว่าจะเป็น ชিং ข่า ตะไคร้ พริก มะเขือ ผักกาด ฟักทอง กระถิน มะเขือเทศ ส่วนมากจะซื้อก็เพียง เนื้อ หมู ไข่ เท่านั้น

สรุปผลจากการทำกิจกรรมขั้นแรกสะท้อนให้เห็นได้ว่าในอดีตหมู่บ้านท่ากลาง-ท่าใต้ ยังไม่มีความเจริญไม่มีไฟฟ้า น้ำประปา ทวี ผู้เขียน รถ เป็นหมู่บ้านในป่าเล็ก ๆ ที่มีบ้านเรือนตั้งอยู่บริเวณริมน้ำแม่วะ ซึ่งไหลผ่านระหว่างหมู่บ้านกิ้ว และบ้านท่ากลาง-ท่าใต้ ถนนเป็นหลุมเป็นบ่อ มีแต่โคลนตม การเดินทางไปไหนไม่สะดวกต้องใช้ล้อเกวียนในการลาก สภาพบ้านเรือนเป็นไม้ มุงด้วยหญ้าแฝก หรือหญ้าคา มีวิถีชีวิตแบบเรียบง่ายการดำรงชีวิตอาศัยอิงแอบกับธรรมชาติ

ด้วยมีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ เต็มไปด้วยน้ำ นก นา ป่า เขา มีการทำไร่ ทำนา หาของป่า เพื่อยังชีพเท่านั้น ส่วนเครื่องมือที่ใช้ก็มาจากภูมิปัญญาท้องถิ่นนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน เห็นได้การนำไม้ไผ่มาทำเป็นขวดน้ำดื่ม ซึ่งเรียกว่า น้ำคอก หากเหลือก็แบ่งปันหรือแลกกันภายในชุมชน มีความช่วยเหลือเกื้อกูล เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน เห็นได้จากการลงแรง (ลงแขก) ทำไร่นา ไม่มีค่าจ้างเป็นเงินทอง และจากการดักน้ำใส่ตุ่ม รวมไปถึงการสมัครสมานสามัคคีกัน กรณีมีของหายในหมู่บ้านทุกคนได้ยินเสียง “คางกลาง” ดังขึ้นที่บ้านผู้ใหญ่ ทุกคนจะวางภารกิจส่วนตัวทุกอย่างมาช่วยกันทันที สะท้อนให้เห็นว่าในอดีตความสัมพันธ์ของคนในหมู่บ้านนั้นอาศัยคุณธรรม จริยธรรม มีคุณภาพชีวิตที่ดี ไม่มีหนี้สิน

ปัจจุบัน ความเจริญเข้ามาในหมู่บ้านมากมาย ถนนหนทางสะดวกสบาย มีรถรา มากขึ้น ผู้คนก็มากขึ้นตาม มีเทคโนโลยีทางการเกษตรเข้ามาแทนที่ควาย เยาวชนมีปัญหาหาอาชีพติด กินเหล้าเมายา อาหารพื้นเมืองไม่นิยมทาน หันไปทานอาหารฝรั่งอาหารขณะกันหมด ผู้คนมีวิถีชีวิต ติดกับวัตถุนิยม มีการสร้างบ้านใหม่ การซื้อสิ่งอำนวยความสะดวก ทีวี ตู้เย็น มือถือ ทุกคนหาเงินทอง เพื่อสนองต่อความต้องการต่อสิ่งเหล่านี้ ซึ่งหากไม่มีเงินก็ไปกู้หนี้ยืมสิน ส่งผลให้คนต้องทำงาน หนักมากขึ้น จากเดิมผลิตเพื่อยังชีพก็ต้องผลิตขายให้ได้มากๆ ทำให้เข้าไปอยู่ในวังวนของทุนนิยม อย่างปฏิเสธไม่ได้เลย ความสัมพันธ์ของคนในครอบครัวในชุมชนจึงจางหายไป เกิดปัญหาสังคม ตามมา มีการแก่งแย่งชิงดี เห็นแก่ตัว เอาเปรียบกัน เห็นแต่ประโยชน์ส่วนตน ไม่สนใจชุมชน จาก กิจกรรมดังกล่าวข้างต้น ทำให้ชาวบ้านเริ่มคิดกันเองได้ว่า เมื่อก่อนไม่มีความเจริญ ไม่มีไฟฟ้า น้ำประปา ทีวี ตู้เย็น ไม่มีโทรศัพท์ ไม่มีผงซักฟอก แชมพู สบู่ ยาสีฟัน เราก็ยังอยู่กันได้อย่างมีความสุข ไม่มีปัญหาสังคม ไม่มีเด็กติดยาเสพติด ไม่มีหนี้สิน

จากนั้นผู้วิจัยจึงได้กระตุ้นให้ผู้เข้าร่วมประชุม ได้เห็นการเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้าน อย่างชัดเจน ด้วยการรายงานตัวเลข รายรับ รายจ่าย หนี้สิน และผลการดำเนินการของธนาคาร เสรฐกิจพอเพียงให้รับทราบ ตามที่ได้กล่าว แล้ว จากการเก็บข้อมูลเมื่อเดือนมีนาคม 2551ทุกคน ในที่ประชุมตกใจว่าหมู่บ้านเล็ก ๆ ของเรา มีหนี้สินรวมถึง 9 ล้านบาทบาท วิทยากรจึงชี้ให้เห็น ปัญหาว่าเป็นเพราะเกิดความไม่สมดุล รายจ่าย มากกว่ารายได้ จากการเก็บข้อมูลของผู้วิจัย รายได้ รวมของทั้งหมู่บ้านรวมทั้งสิ้น 442,800 บาท โดยมีรายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนเพียง 3,600 บาท มีรายจ่ายรวมทั้งหมู่บ้านเป็นจำนวนเงิน 603,467.33 บาท รายจ่ายเฉลี่ยต่อเดือน 4,960 บาท

ทุกคนจึงเริ่มคิดได้ว่าทุกคนเป็นเสี่ยงเดียวกันว่า ทำไมปัจจุบันนี้หมู่บ้านก็มีความเจริญ ขึ้นเป็นอย่างมาก มีสิ่งอำนวยความสะดวกหลาย ๆ อย่าง

แต่สิ่งที่ขาดหายไปคือ สังคมที่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เกื้อกูล ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน สิ่งเหล่านี้หายไปตอนไหนของชีวิต

กิจกรรมที่ 2 : จากกิจกรรมที่ 1 ผู้วิจัยจึงได้ตั้งประเด็นคำถาม 2 ประเด็น คือ 1) ทำอย่างไรถึงจะมีรายรับเพิ่มขึ้นและลดรายจ่าย ประเด็นที่ 2 ท่านทราบหรือไม่ว่าในหมู่บ้านมีกองทุนหรือกลุ่มอะไรบ้าง โดยแบ่งกลุ่มเดิมตามกิจกรรมที่ 1 ได้ข้อสรุป ดังนี้

แนวทางการเพิ่มรายได้

- ปลูกจิตสำนึกในการใช้จ่าย
- ปลูกผักสวนครัวผลไม้ ซึ่งนอกจากไว้บริโภคเองแล้ว ต้องขายด้วย
- ทำอาชีพเสริม ด้วยการเลี้ยงหมู เลี้ยงปลา เลี้ยงไก่ เลี้ยงวัว
- หลังฤดูทำนา เก็บเกี่ยวข้าวแล้ว ทำกลุ่มต่างๆ เช่น ทำเตาอั้งโล่ จำหน่าย พอเข้าสู่ฤดูหนาวก็เก็บมะขาม (สุก) ขาย

- ปลูกจิตสำนึกในการออม เก็บออมครั้งละบ่อย ๆ ทำเป็นกระบอกไม้ไผ่เจาะรูตรงกลาง

แนวทางการลดรายจ่าย

- ลดพลังงาน ใช้น้ำ ไฟ อย่างประหยัด ผู้ใหญ่ในบ้านต้องทำเป็นตัวอย่างให้เด็กดูเป็นตัวอย่าง

- ลด เลิก ละ สารเคมี ยาม่าแมลง ปุ๋ยเคมี หันมาใช้ปุ๋ยหมักชีวภาพแทน
- ลดอบายมุข เหล้า บุหรี่ การพนัน
- ปลูกจิตสำนึกในการใช้จ่ายของตนเอง และลูกหลาน
- ลดการใช้จ่ายที่ฟุ่มเฟือย เช่น โทรศัพท์มือถือ เสื้อผ้า เครื่องสำอาง ฯลฯ
- การรับจ้างเกี่ยวข้าว ก็เปลี่ยนมา “เอาแรงกัน” (ลงแขก)
- หมั่นดูแลสุขภาพ ออกกำลังกาย
- ลดการกู้หนี้ยืมสิน จากเงินนอกระบบ
- ลดการซื้อน้ำดื่ม หันมาใช้น้ำประปา น้ำบาดาน น้ำฝน แทน
- เลิก ลด ละ การซื้อหวย
- ใช้จักรยาน แทน รถจักรยานยนต์ กรณีที่เดินทางไม่ไกล เช่น ไปตลาด
- ใช้ขันอาบน้ำแทน อาบด้วยฝักบัว
- เลี้ยงหมู ด้วยวิธีดั้งเดิม คือให้กินหอยกกล้วย แทนอาหารเม็ด
- รับประทานผัก ผลไม้ ตามฤดูกาล รวมถึง ปลูกผลไม้ไว้ทานเองด้วย
- ใช้วัสดุอุปกรณ์ทุกอย่าง ให้คุ้มค่า อย่าทิ้งขว้าง อันไหนซ่อมเองได้ก็ซ่อม ไม่จำเป็นต้องซื้อใหม่

ส่วนประเด็นคำถามที่ 2 ผู้เข้าร่วมประชุมส่วนใหญ่ไม่รู้ว่าหมู่บ้านท่ากลาง-ท่าใต้ มีกองทุนอะไรบ้าง บางคนยังไม่รู้ว่าตัวเองว่าเป็นสมาชิกของกองทุน หรือกลุ่มไหนบ้าง เพราะในหมู่บ้านมีมากถึง 22 กลุ่ม ผู้วิจัยจึงได้ให้แต่ละคนผู้เข้าร่วมประชุม ให้คะแนนของแต่ละกองทุน ดังนี้

1. กลุ่ม SML	มีกรรมการจำนวน 17 คน	100 คะแนน
2. ร้านค้าชุมชน	มีกรรมการจำนวน 14 คน	97 คะแนน
3. กองทุนหมู่บ้าน 1	มีกรรมการจำนวน 11 คน	83 คะแนน
4. กองทุนหมู่บ้าน 2	มีกรรมการจำนวน 10 คน	82 คะแนน
5. กลุ่มเลี้ยงสุกร	มีกรรมการจำนวน 7 คน	83 คะแนน
6. กลุ่มเย็บจักร	มีกรรมการจำนวน 5 คน	47 คะแนน
7. อสม	มีกรรมการจำนวน 15 คน	83 คะแนน
8. กลุ่มเยาวชน	มีกรรมการจำนวน 9 คน	100 คะแนน
9. กลุ่มแม่บ้าน	มีกรรมการจำนวน 9 คน	75 คะแนน
10. ธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง	มีกรรมการจำนวน 15 คน	73 คะแนน
11. กลุ่มดอกไม้ประดิษฐ์	มีกรรมการจำนวน 11 คน	53 คะแนน
12. กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิ	มีกรรมการจำนวน 10 คน	79 คะแนน
13. กลุ่มเตาอังโล่	มีกรรมการจำนวน 8 คน	66 คะแนน
14. ผู้สูงอายุเอื้ออาทร	มีกรรมการจำนวน 7 คน	73 คะแนน
15. กลุ่มน้ายาล้างจาน	มีกรรมการจำนวน 7 คน	43 คะแนน
16. กลุ่มผู้ใช้น้ำ	มีกรรมการจำนวน 8 คน	84 คะแนน
17. กลุ่มประปา	มีกรรมการจำนวน 7 คน	90 คะแนน
18. กลุ่มน้ำปลา	มีกรรมการจำนวน 5 คน	39 คะแนน
19. กลุ่มตำรวจบ้าน	มีกรรมการจำนวน 10 คน	97 คะแนน
20. กลุ่มออมทรัพย์	มีกรรมการจำนวน 8 คน	60 คะแนน
21. กลุ่มฌาปนกิจศพ	มีกรรมการจำนวน คน	91 คะแนน
22. ศูนย์ส่งเสริมสหกรณ์	มีกรรมการจำนวน 15 คน	100 คะแนน

ผู้วิจัยจึงได้ชี้ให้ผู้เข้าร่วมประชุมสัมมนาเห็นว่า กลุ่มที่มีคะแนนเต็ม 100 มีเพียง 3 กลุ่มเท่านั้นจาก 22 กลุ่ม สะท้อนให้เห็นว่าคนในชุมชนขาดการมีส่วนร่วมในการทำงานเพื่อส่วนร่วม ไม่สนใจว่ามีอะไรในหมู่บ้านของตนเองบ้าง คิดว่าไม่ใช่หน้าที่ของตัวเอง ปล่อยให้เป็นที่ของคณะกรรมการหมู่บ้าน

กิจกรรมที่ 3 : ผู้วิจัยได้มุ่งประเด็นมาให้ผู้เข้าร่วมประชุมช่วยกันระดมความคิดเห็นร่วมกันเกี่ยวกับการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียงของบ้านท่ากลาง-ท่าใต้

ในกิจกรรมนี้ผู้วิจัยมีข้อค้นพบคือ คนในชุมชนขาดการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของหมู่บ้าน ต่างคนต่างอยู่ ต่างคนต่างทำมาหาเงินเพื่อสนองตอบต่อคัมหาของความอยากได้ของตนเอง ซึ่งเป็นผลจากบริโภคนิยมวัตถุนิยม ไม่ว่าจะเป็น โทรศัพท์ โทรทัศน์ รถ โทรศัพท์มือถือ เป็นต้น และสิ่งสำคัญที่สุดคือขาดการส่งเสริมด้านการออม กลุ่มผู้เข้าร่วมประชุม มีความเห็นร่วมกันว่าอยากจะให้เงินทุนของธนาคารมีมากกว่านี้เพื่อสมาชิกจะได้นำไปชำระสถาบันการเงินอื่นที่มีดอกเบี้ยแพงกว่า

มีการสร้างพันธะสัญญาร่วมกันว่า จะน้อมนำตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มาเป็นหลักในการดำรงชีวิต ดังนี้

1. ปลูกพืชผักสวนครัว ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก
2. จัดทำบัญชีครัวเรือน
3. ออมทรัพย์ทุกเดือน
4. ใช้ผลิตภัณฑ์หรือสินค้าที่ผลิตในชุมชน
5. ทำอาชีพเสริมหลังการทำนา
6. ไม่ใช้จ่ายฟุ่มเฟือย จะใช้ในเรื่องที่จำเป็นเท่านั้น
7. ลด เลิก ละ การใช้ปุ๋ยเคมี และอบายมุขทั้งปวง
8. ช่วยกันประหยัดทรัพยากรธรรมชาติ เช่น น้ำ ไฟ แก๊ส
9. สวมครุสมานสามัคคี ช่วยเหลือเกื้อกูลในชุมชน
10. ช่วยกันบำรุงรักษาคุณแลทรัพย์สินสาธารณะของ “หน้าหมู่บ้าน” ดังเช่นสมบัติของตนเอง

ตนเอง

ด้านการฝึกอบรม

1. มีการฝึกอบรมให้ความรู้ด้านปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพิ่มเติมให้กับผู้เข้าร่วมโครงการ เพื่อเป็นการตอกย้ำให้ชุมชนเข้าใจอย่างถ่องแท้สามารถนำไปปฏิบัติในการดำรงวิถีชีวิตแบบพอเพียงได้ โดยเชิญผู้เชี่ยวชาญมาบรรยาย รวมทั้งพิมพ์เอกสารและสื่อต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง แจกให้กับทุกครัวเรือน นอกจากนี้ยังมีการประชุมกลุ่มย่อย

2. การฝึกอบรมด้านการบัญชี การเงิน การตลาด ในการนี้ผู้วิจัยเป็นวิทยากรให้กับชุมชนเอง ด้วยมีประสบการณ์ทำงาน บมจ.ธนาคารกรุงไทย มานานกว่า 18 ปี มีประสบการณ์เป็นพนักงานบัญชี และเป็นผู้ชำนาญการวิเคราะห์สินเชื่อ (accounting executive) รวมไปถึงประสบการณ์ด้านการบริหารธุรกิจส่วนตัว ทั้งทางด้านการผลิตและการตลาด

3. การอบรมด้านอาชีพ ได้เชิญผู้เชี่ยวชาญมาเป็นวิทยากรในการทำ "ข้าวแต๋น" และ "มะขามแก้ว" ซึ่งเป็นเจ้าของแบรนด์ "ผลิตภัณฑ์นิคยา" เป็นสินค้าโอท็อป (OTOP) และได้รับประกันความอร่อยจากเซลล์ชวนชิม และนิตยสารอร่อยทั่วไทย โดยอบรมความรู้และวิธีการทำให้กับตัวแทนของกลุ่มแม่บ้านจำนวน 30 คน ด้วยเห็นว่าหมู่บ้านท่ากลาง-ท่าใต้ มีอาชีพหลักคือการทำนา ดังนั้นจึงควรนำ "ข้าว" ซึ่งเป็นผลผลิตของชุมชนเองมาแปรรูปเพื่อก่อให้เกิดกลุ่มอาชีพใหม่ในชุมชน เป็น "ข้าวแต๋นพอเพียง" และ "มะขามแก้วพอเพียง"

4. การศึกษาดูงาน ผู้วิจัยได้เชิญกรรมการธนาคารและคณะกรรมการหมู่บ้านไปดูศึกษาดูงานธนาคารหมู่บ้านสามขา ตำบลคอนไฟ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง และศึกษาดูงานของกลุ่มออมทรัพย์ ในจังหวัดเชียงใหม่ รวมไปถึงดูงานด้านเศรษฐกิจพอเพียง ร่วมกับสำนักงานเกษตรอำเภอแม่ทะ จังหวัดปาง

5. ฟันฟูกกลุ่มอาชีพเดิม คือ กลุ่มทำแชมพูสมุนไพร ซึ่งยุบไปด้วยขาดการสื่อสารและประชาสัมพันธ์ ชาวบ้านขาดความเข้าใจในตัวผลิตภัณฑ์ คิดว่าสินค้าที่ผลิตเองไม่มีคุณภาพของมีคุณภาพต้องเป็นของที่ผลิตจากบริษัทใหญ่ๆเท่านั้น

6. ส่งเสริม หนุนรงค์ให้ชุมชน ใช้ผลิตภัณฑ์ที่เกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยได้เชิญผู้เชี่ยวชาญในหมู่บ้าน สาทิตการสานตระกร้า การทำกระบวยตักน้ำ เพื่อเป็นการลดรายจ่ายและเพิ่มรายได้

หลังจากได้ดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participatory action research) ด้วยกระบวนการ Future Search Conference (F.S.C.) และฝึกอบรม ศึกษาดูงาน แล้วผู้วิจัยได้ร่วมกันหารือกับคณะกรรมการบริหารหมู่บ้าน และกรรมการบริหารธนาคาร มาหาแนวทางดำเนินการของธนาคารร่วมกันหลายครั้ง ในลักษณะประชุมกลุ่มย่อย

ผู้วิจัยในฐานะนักพัฒนาได้เสนอแนวทางการดำเนินการรูปแบบใหม่ประชุมโดยใช้เวลาหลังเลิกงานของชาวบ้านคือ 20.00 น. เพราะว่างกลางวันชาวบ้านต้องไปทำงาน ทำนา ทำไร่ ได้ข้อสรุปดังนี้

การพัฒนาารูปแบบการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง บ้านท่ากลาง-ท่าใต้ ที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นมาใหม่นี้ แตกต่างจากการดำเนินงานรูปแบบเดิม ดังตาราง 9 มีรายละเอียดดังนี้

ตาราง 10 เปรียบเทียบหลักการและวิธีการของรูปแบบการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง
แบบเดิมและใหม่

แนวคิดรูปแบบเดิม ในการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง	แนวคิดรูปแบบที่ผู้วิจัยพัฒนา ในการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง
หลักการ : ดำเนินการตาม ระบบทุนนิยม	หลักการ : ผสานสองระบบร่วมกัน คือ ระบบ ทุนนิยม+บุญนิยม
วิธีการ	วิธีการ
<ol style="list-style-type: none"> 1. ออมเงิน 1 ครั้ง/ปี มีเงินปันผล 2. ลงทุนซื้อปุ๋ยเคมี 3. เงินกู้ยืมสามัญ 	<ol style="list-style-type: none"> 1. ออมเงินทุกเดือน 12 ครั้ง/ปี มีเงินปันผล 2. ออมเงินวันละ 1 บาท เรียกว่าการออมบุญ โดยทุกสิ้นเดือนครอบครัวที่เข้าร่วม จะต้อง มาฝากธนาคารทุกเดือน ทั้งนี้ต้องมาจาก ความสมัครใจ ไม่มีการบังคับ 3. เงินกู้ยืมสามัญ 4. เงินกู้ยืมฉุกเฉิน 5. เงินกู้ยืมพิเศษ เงื่อนไข 5 ประการ <ol style="list-style-type: none"> 1) คราวเรือนที่เข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน 2) คราวเรือนที่ปลูกพืชผักสวนครัว 3) คราวเรือนที่เป็นสมาชิกออมบุญ 4) คราวเรือนที่ ลด เลิก ละ อบายมุขทั้งปวง รวมถึงการใช้สารเคมี 5) คราวเรือนที่ทำบัญชีรายรับ-รายจ่าย 6. ลงทุนในกลุ่มอาชีพของหมู่บ้าน อาทิ กลุ่มทำแชมพู กลุ่มแปรรูปอาหาร ฯลฯ 7. สร้างงานบงกั้น ไม่ให้เงินไหลออกจาก ชุมชนหรือไหลออกนอกลูกที่สุด

ตาราง 10 (ต่อ)

แนวคิดรูปแบบเดิม ในการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง	แนวคิดรูปแบบที่ผู้วิจัยพัฒนา ในการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง
วิธีการ	วิธีการ
4. สวัสดิการชุมชน	8. สวัสดิการชุมชน
- ค่ารักษาพยาบาล	- ค่ารักษาพยาบาล
- ค่าเดินทางโรงพยาบาล	- ค่าเดินทางโรงพยาบาล
- เบี้ยยังชีพคนชรา	- เบี้ยยังชีพคนชรา
- ทุนการศึกษา	- ทุนการศึกษา
- ค่าฌาปนกิจศพ	- ค่าฌาปนกิจศพ
- ปลูกหน่อ กล้วย หรือหน่ออื่น ๆ ให้สมาชิก	- ปลูกหน่อ กล้วย หรือหน่ออื่น ๆ ให้สมาชิก
- ค่าใช้จ่ายทางสังคม	- ค่าใช้จ่ายทางสังคม
- ค่าน้ำ ค่าไฟ	- ค่าน้ำ ค่าไฟ
- ค่าโทรศัพท์	- ค่าโทรศัพท์
- ค่าปุ๋ย	- ค่าปุ๋ย

หลังจากคณะกรรมการธนาคารและคณะกรรมการหมู่บ้าน มีมติเป็นเอกฉันท์แล้วว่า เห็นควรดำเนินการบริหารธนาคารรูปแบบใหม่ตามที่ผู้วิจัยเสนอ จึงได้นำมตินี้ไปเสนอที่ประชุมใหญ่เพื่อให้สมาชิกทุกครัวเรือนลงมติ ผลปรากฏว่าสมาชิกส่วนใหญ่เห็นด้วยทุกครัวเรือน เพราะใจจริงแล้วทุกครัวเรือน ต้องการให้ธนาคารเศรษฐกิจพอเพียงของหมู่บ้าน ดำเนินการได้อย่างเป็นรูปธรรม

จากนั้นก็นำรูปแบบการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียงหมู่บ้านท่ากลาง-ท่าใต้ รูปแบบใหม่ไปปฏิบัติตามแผน (action plan) โดยกำหนดระยะเวลาและผู้รับผิดชอบ ตามแผนตาราง 10 ซึ่งคณะกรรมการและสมาชิกได้ช่วยกันร่างแผน ดังนี้

ตาราง 11 แผนการดำเนินการงาน (action plan) ธนาคารเศรษฐกิจพอเพียงบ้านท่ากลาง-ท่าใต้

กิจกรรม	ระยะเวลา	ผู้รับผิดชอบ
1. การออมเงิน ในรูปแบบหุ้น	ม.ย. 51 – ม.ย. 52	นายสมบูรณ์ สานอินจักษ์
2. การออมบุญ	ม.ย. 51 – ม.ย. 52	นางใบ แก้วบุญเรือง
3. เงินกู้	ม.ย. 51 – ม.ย. 52	นายอดุลย์ อภิวงส์
4. การทำบัญชีครัวเรือน	ม.ย. 51 – ม.ย. 52	นายวิทยา มูลนัน ไชย
5. จัดตั้งกลุ่มอาชีพ ข้าวแต่นพอเพียง และ มะขามแก้วพอเพียง	ม.ย. 51 – ม.ย. 52	นางเวียน สานอินจักษ์
6. ลงทุนในกลุ่มทำน้ายาล้างจานและแชมพู	ม.ย. 51 – ม.ย. 52	นางเก็ยง สุระแสน

ผลการดำเนินงานตามแผน Action Plan

กิจกรรมที่ 1 การออมเงินรายเดือนในลักษณะการออมหุ้น เป็นการออมแบบบังคับ ให้สมาชิกธนาคารเศรษฐกิจพอเพียงทุกครัวเรือน นำเงินมาออมไม่ต่ำกว่า 1 หุ้น จำนวนหุ้นละ 100 บาท โดยมีเงินปันผลตอบแทนในรูปแบบของดอกเบี้ย โดยทุกสิ้นปีใหญ่สมบูรณ์จะประกาศเสียงตามสายของหมู่บ้านเพื่อเป็นการเตือนให้สมาชิกมาออมเงิน นับแต่เดือนมิถุนายน 2551 จนถึงเดือนมิถุนายน 2552 ผลปรากฏว่าสมาชิกมีการออมทุกวันที่ 1 ของเดือน เป็นผลให้มีธนาคารมีเงินทุนเพิ่มอีกจำนวน 147,600 บาท

กิจกรรมที่ 2 การออมบุญ โดยการหยอดเหรียญวันละ 1 บาท ในกระบอกไม้ไผ่ซึ่งเป็นผลจากการทำกระบวนการกลุ่ม F.S.C เป็นการออมรายบุคคลตามความสมัครใจไม่มีการบังคับการให้เปล่าไม่มีผลตอบแทนใด ๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งไม่มีการคืนเงินต้น เพื่อนำเงินส่วนนี้มาเป็นสวัสดิการด้านต่าง ๆ ให้กับชุมชน ทุกวันที่ 1 ของเดือน โดยเริ่มแรกในเดือนมิถุนายน 2551 ถึงเดือนพฤศจิกายน 2551 มีสมาชิกรายนำเงินมาออมเพียง 20 คน ต่อมาในเดือนธันวาคม 2551 และเดือนมกราคม 2552 มีสมาชิกออมบุญเพิ่มเป็น 35 คน เดือนกุมภาพันธ์ มีสมาชิกออมบุญเพิ่มขึ้น 60 คน เดือนมีนาคมมีสมาชิกเพิ่มขึ้นเป็น 70 คน เดือนเมษายนมีสมาชิกเพิ่มขึ้นเป็น 80 คน ถึงเดือนพฤษภาคม 2552 มีสมาชิกเพิ่มเป็น 100 คน และในเดือนมิถุนายน 2552 จำนวน 135 คน เพียงวันที่ 31 มิถุนายน 2552 ธนาคารเศรษฐกิจพอเพียงมีเงินออมบุญ เป็นจำนวน 18,450 บาท นำไปจัดสรรเป็นสวัสดิการ 30 เปอร์เซ็นต์ให้สมาชิกกู้ยืมพิเศษ อีก 70 เปอร์เซ็นต์นำไปจัดสรรเป็นสวัสดิการให้กับสมาชิกที่ออมบุญเท่านั้น คือ เจ็บป่วยเข้าโรงพยาบาล ดังนี้

- นอนโรงพยาบาล จ่ายให้คืนละ 100 บาท ไม่เกิน 5 คืน
- คลอดบุตร จ่ายให้คืนละ 100 บาท ไม่เกิน 5 คืน
- ดาย จ่ายให้ศพละ 2,500 บาท

กิจกรรมที่ 3 เงินกู้ จากคณะกรรมการเศรษฐกิจพอเพียงบ้านท่ากลาง-ท่าใต้ มีการให้กู้สามัญ คิคคอกเบี้ยในอัตราร้อยละ 12 ต่อปี กำหนดค่งคอกเบี้ยทุก 3 เดือน คืนเงินต้นภายใน 1 ปี สมาชิกสามารถกู้ได้ตามความจำเป็นโดยให้อยู่ในดุลยพินิจของคณะกรรมการ เพียงประเภทเดียว แต่รูปแบบใหม่ได้เพิ่มประเภทเงินกู้อีก 2 ประเภท คือเงินกู้ฉุกเฉิน วงเงินไม่เกิน 5,000 บาท คิคคอกเบี้ยในอัตราร้อยละ 12 ต่อปี กำหนดคืนเงินต้นภายใน 3 เดือน และเงินกู้พิเศษ วงเงินไม่เกิน 10,000 บาท ไม่คิคคอกเบี้ย ให้กู้สำหรับสมาชิกที่ทำความดีและทำบุญ ตามข้อตกลงและเงื่อนไขของธนาคารเท่านั้น ซึ่งผลการดำเนินการระหว่างเดือนมิถุนายน 2551 ถึงเดือนมิถุนายน 2552 ธนาคารได้ให้สมาชิกเงินกู้ยืมประเภทสามัญ จำนวน 125 ราย เป็นจำนวนเงิน บาท เงินกู้ยืมฉุกเฉิน ปล่อยให้สมาชิกเป็นจำนวน 5 ราย เป็นจำนวนเงิน 25,000 บาท และเงินกู้พิเศษ 1 ราย จำนวนเงิน 5,000 บาท โดยคณะกรรมการมีมติให้พ่อหนานจู เป็นผู้ที่สมควรได้รับสิทธินี้ ด้วยมีคุณสมบัติครบถ้วนตามที่ได้ตั้งกติกากันไว้ คือ เป็นผู้ลด เลิก ละ อบายมุข ทั้งปวง ที่ไม่ดื่มสุรา ไม่สูบบุหรี่ ยาเสพติด รวมถึงการลด เลิก ละ การใช้สารเคมี มีการปลูกพืชผักสวนครัว พร้อมทั้งมีการทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายในครัวเรือน นำม้นำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นหลักในการดำรงชีวิตประจำวัน

กิจกรรมที่ 4 หลังจากที่มิมติการทำบัญชีครัวเรือน ทุกวันประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน สมาชิกธนาคารต้องนำสมุดครัวเรือนมาเพื่อให้คณะกรรมการตรวจ ผลปรากฏว่ามีการทำบัญชีรายรับ-รายจ่าย ทุกครัวเรือน บางครัวเรือน สองสามเดือนแรกร้อยละ 80 ของครัวเรือนจะมีรายจ่ายมากกว่ารายรับ โดยแต่ละครัวเรือนได้ช่วยกันหาแนวทางเพิ่มรายได้ ลดรายจ่ายของแต่ละครัวเรือนแตกต่างกันไป ต่อในเดือนที่ 8 ถึงปัจจุบันส่วนใหญ่จะมีรายได้มากกว่ารายจ่าย

กิจกรรมที่ 5 การจัดตั้งกลุ่มอาชีพ ข้าวแต่นพอเพียง หลังจากได้รับการฝึกอบรมจากผู้เชี่ยวชาญแล้ว คณะกรรมการธนาคารจึงมีมติให้นำเงินจำนวน 1,500 บาท ไปลงทุนสำหรับซื้อวัตถุดิบ อุปกรณ์ ภาชนะ ปัจจุบันทางมีสมาชิกจำนวน 20 คน โดยมีคณะกรรมการบริหาร ดังนี้

1. นางเวียน สานอินจักษ์	ประธาน
2. นางกุหลาบ อภิวงษ์	รองประธาน
3. นางบัวซอน ชมภูปัก	กรรมการ
4. นางสุภาพ สานอินจักษ์	กรรมการ
5. นางชฎาภา นุชนิยม	เลขานุการ
6. นางสมพร มุลนันชัย	เหรัญญิก

ข้าวแต๋นพอเพียง ที่สมาชิกช่วยกันผลิตเบื้องต้นได้นำไปฝากขายกับร้านค้าชุมชนของหมู่บ้าน ครั้งแรกขายได้จำนวน 50 ถุง ราคาส่งถุงละ 4 บาท ราคาขายปลีก ถุงละ 5 บาท คุณภาพและความอร่อยเป็นที่ยอมรับของลูกค้าภายในหมู่บ้าน ต่อมาทางกลุ่มจึงได้เพิ่ม Package อีก 2 ขนาดเป็น ราคาส่งถุงละ 8 บาท ขายปลีกถุงละ 10 บาท และราคาส่งถุงละ 20 บาท ขายปลีก 25 บาท ปัจจุบันทางกลุ่มนอกจากจะผลิตจำหน่ายภายในหมู่บ้านแล้ว ยังมีหมู่บ้านใกล้เคียงมาติดต่อรับสินค้าไปขายอีก 3 หมู่บ้าน โดยมียอดขายข้าวแต๋นพอเพียงนับแต่เดือนกรกฎาคม 2551 ถึงเดือนกรกฎาคม 2552 เป็นจำนวนเงิน 36,000 บาทต่อปี เฉลี่ยเดือนละ 3,000 บาท หักต้นทุนวัตถุดิบ และค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ทั้งนี้ไม่คิดค่าแรงงานของสมาชิก คงเหลือกำไรสุทธิ 50 เปอร์เซ็นต์ของยอดขายคิดเป็นจำนวนเงิน 18,000 บาท หักเป็นรายได้ของธนาคาร 10 เปอร์เซ็นต์คงเหลือให้สมาชิกคนละ 800 บาท ในของส่วนมะขามแก้วพอเพียง มีสมาชิกและกรรมการบริหารกลุ่มเดียวกับกลุ่มมะแต๋นพอเพียง โดยขายส่งให้กับร้านชุมชนเท่านั้น ผลิตขนาดเดียวคือ ขายส่ง 4 บาท ขายปลีก 5 บาท ผลการดำเนินการที่ผ่านมา นับแต่จัดตั้ง มียอดขายจำนวน 1,200 บาท หักต้นทุนวัตถุดิบ 60 เปอร์เซ็นต์ คงเหลือกำไรสุทธิ 40 เปอร์เซ็นต์คิดเป็นจำนวนเงิน 480 บาท หักเป็นรายได้ของธนาคารและจัดสรรแบ่งให้สมาชิกตามสัดส่วน ซึ่งคาดว่าในอนาคตข้าวแต๋นพอเพียง และมะขามแก้วพอเพียง ของหมู่บ้านท่ากลาง-ท่าใต้ จะเป็นที่รู้จักในระดับตำบล ระดับอำเภอ และระดับจังหวัดต่อไป

กิจกรรมที่ 6 ลงทุนเพิ่มให้กับกลุ่มทำแชมพู จำนวนเงิน 2,600 บาท เดิมมีการจัดตั้งกลุ่มอาชีพการทำน้ำยาล้างจานและทำแชมพูอยู่แล้ว ปัจจุบันกลุ่มผลิตเพียงน้ำยาล้างจานสำหรับแชมพูเนื่องจากผลิตแล้วชาวบ้านไม่กล้าซื้อใช้เพราะเข้าใจว่าของที่ผลิตในชุมชน จะมีคุณภาพดีพอเทียบยี่ห้อต่างๆทั้งหลาย ซึ่งมียอดขายในแรก 500 บาท โดยแชมพูขนาด 230 ml ราคาขายปลีก 25 บาท ต้นทุน 15 บาท ขายได้ 20 ขวด เป็นเงิน 500 บาท ผลการดำเนินการใน 12 เดือนสามารถขายได้ 200 ขวด ๆ ละ 25 บาท เป็นเงิน 5,000 บาท กำไรสุทธิ 2,000 บาท หักเป็นรายได้ของธนาคาร 200 บาท ส่วนที่เหลือก็ให้สมาชิก

ผลจากการพัฒนาวิจัยและพัฒนา (Research and Development) โดยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม Participatory Action Research (PAR) ด้วยเทคนิคกระบวนการ Future Search Conference (F.S.C.) รวมไปถึงการฝึกอบรม ศึกษาดูงาน ทำให้ได้ รูปแบบการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง มี 5 องค์ประกอบ คือ 1) แนวคิด 2) วิธีการบริหาร 3) วิธีการดำเนินการ 4) การเสริมสร้างความเข้มแข็ง และ 5) ผลการดำเนินงาน

1. แนวคิด

ใช้หลักธรรมในทางพุทธศาสนาที่เน้นในเรื่อง “บุญ” เป็นฐานในการพัฒนา โดยบูรณาการระบบทุนนิยม กับ ระบบบุญนิยม เข้าด้วยกัน ภายใต้แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยอาศัยพื้นฐานทุนทางสังคม ด้านประเพณี ความเชื่อ วัฒนธรรม ของคนในชุมชน กล่าวคือยังมีการระดมเงินออมโดยให้เงินปันผลตอบแทนและนำเงินออมเหล่านี้นำไปให้สมาชิกกู้ยืม คิดดอกเบี้ยตามปกติเหมือนกับธนาคารในระบบทุนนิยม และการลงทุนในกลุ่มอาชีพ ก็ยังต้องดำเนินการเพื่อให้ได้ผลกำไร ทั้งนี้ได้นำระบบการออม ที่เรียกว่า ออมบุญ ซึ่งจะไม่มีเงินปันผล เหมือนการออมหุ้น ไม่มีผลตอบแทน ถือว่าเป็นการทำบุญ เป็นการออมด้วยความสมัครใจ เพื่อมุ่งเน้นให้พัฒนาคนให้เป็นคนดี มีความสามารถ โดยใช้เงินเป็นเครื่องมือ กิจกรรมการออมบุญนี้ นำไปจัดสรรเป็นสวัสดิการของชุมชนเองซึ่งจะเป็นการช่วยฟื้นฟูความสัมพันธ์อันเกื้อกูลกัน ตลอดจนช่วยพัฒนาความสมดุลของทุนในชุมชน โดยผู้วิจัยเชื่อว่า หากมีการบูรณาการหลักการของ ทุน ผสมกับ บุญ เข้าด้วยกันแล้วมีการใช้ “บุญ” เป็นฐานในการพัฒนา จะทำให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน ชุมชนสามารถลดการพึ่งพิงจากภายนอก หันมาพึ่งตนเองได้ หากชาวบ้านสามารถสร้างความหลากหลายของผลผลิตเพื่อการบริโภคได้ดังเช่นในอดีต การพึ่งตนเองคนเองในการยังชีพเพื่อการบริโภคอย่างพอเพียงในครัวเรือนย่อมจะกลับมาสู่ชุมชนได้อีกครั้ง

2. วิธีการบริหาร

1. ส่งเสริมด้านการออมโดยให้สมาชิกธนาคาร ตระหนักและให้ความสำคัญของการออม โดยกำหนดประเภทการออมไว้ 2 ประเภท เพื่อระดมทุน คือ

1.1 ให้มีการออม 1 หุ้น ๆ ละ 100 บาทต่อครัวเรือนต่อเดือน รวม 1 ปีการออมในรูปของหุ้นจำนวน 12 ครั้ง และจ่ายเงินปันผล

1.2 ออมบุญ คือ ออมเงินวันละ 1 บาท หรือเดือนละ 30 บาท ทุกวันที่ 1 ของเดือน ทั้งนี้มาจากความสมัครใจของชุมชน (รายบุคคล) เพื่อนำจัดเป็นสวัสดิการในชุมชนต่อไป โดยไม่มีการคืนเงินต้น เป็นการให้เปล่า

2. เงินให้กู้ แก่สมาชิกของธนาคารจำนวน 3 ประเภท คือ

2.1 กู้สามัญ คิดอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 12.00 ต่อปี กำหนดคืนเงินต้น 12 เดือน

2.2 กู้ฉุกเฉิน คิดอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 12 ต่อปี กำหนดคืนเงินต้น 3 เดือน

2.3 กู้พิเศษ วงเงินไม่เกิน 5,000 บาท ไม่คิดดอกเบี้ย กำหนดคืนเงินต้น 6 เดือน ทั้งนี้มีการสร้างเงื่อนไข คราวเรือนต้องนำแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอมาดำรงวิถีชีวิตประจำวัน กล่าวคือ

1. สมาชิกครัวเรือนที่ออมบุญ (สะท้อนถึงการมีภูมิคุ้มกัน)
2. ครัวเรือนร่วมกิจกรรมของชุมชน (สะท้อนถึงการมีคุณธรรม)
3. ครัวเรือนที่ปลูกพืชผักสวนครัว (สะท้อนถึงความพอประมาณ)
4. ครัวเรือนที่ไม่ใช่จ่ายฟุ่มเฟือยเกินตัว (สะท้อนถึงความมีเหตุผล)
5. มีการทำบัญชีครัวเรือน (สะท้อนถึงการมีความรู้)
6. ครัวเรือนที่ลด เลิก ละ อบายมุขทั้งปวง (สะท้อนถึงการมีความรู้)

2.4 ส่งเสริมการฝึกอาชีพในชุมชนอย่างจริงจัง สามารถเห็นผลการปฏิบัติงานได้อย่างแท้จริง โดยนำวัตถุดิบจากข้าว ซึ่งมีอยู่ในหมู่บ้าน มาแปรรูปเป็นขนมจากภูมิปัญญาท้องถิ่น นาม “ข้าวแต๋นพอเพียง” และนำผลิตภัณฑ์จากมะขามซึ่งมีมากในหมู่บ้าน แต่เดิมชาวบ้านขายมะขามในราคากิโลกรัมละ 1 – 1.5 บาทให้กับพ่อค้าคนกลาง ผู้วิจัยจึงประชุมกลุ่มย่อยกับคณะกรรมการหมู่บ้านว่าหากนำมะขามมาแปรรูปเป็นสินค้าชุมชนแล้วจะก่อให้เกิดอาชีพใหม่และเป็นการเพิ่มรายได้อีกรูปหนึ่ง ต่อมาจึงเกิดผลิตภัณฑ์เด่นของหมู่บ้านท่ากลาง-ท่าใต้ คือ “มะขามแก้วพอเพียง” รวมไปถึงฟื้นฟูการทำผลิตภัณฑ์แชมพู

3. กองทุนสวัสดิการ โดยการจัดสรรกำไรจากให้สมาชิกกู้ยืม 10 เปอร์เซ็นต์นำเข้ากองทุน และ 10 เปอร์เซ็นต์ของกำไรสุทธิจากการลงทุนในกลุ่มอาชีพ

3. วิธีการดำเนินการ

1. ใช้คุณค่าทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ สัจจะ เสียสละ ความเอื้ออาทรช่วยเหลือกัน กล่าวคือ สัจจะ เป็นให้คำมั่นสัญญาว่าจะออมเงินทุกเดือนนี้เป็นการใช้พื้นฐานของชุมชนด้านประเพณี

2. ระบบการบริหารการเงิน ที่เป็นของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน ด้วยการจัดแบ่งเป็นระบบต่าง ๆ โดยใช้หลักการบริหารแบบมีส่วนร่วม ทำให้ทุกคนรู้สึกถึงการเป็นเจ้าของ

3. การพึ่งตนเองของชุมชน มีการรวมกลุ่มสะสมทุน สร้างคน สร้างงาน และเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับชุมชน

4. การเปิดโอกาสให้คนทั้งชุมชน ไม่ว่าจะเป็นเด็ก คนหนุ่มสาว คนแก่ ได้มีส่วนร่วมในผลประโยชน์ของกลุ่ม

5. การยึดโยงชุมชนด้วยวัฒนธรรมชุมชน และกองทุนสวัสดิการ

6. ใช้หลักการบริหารจัดการที่โปร่งใสโดยหลักธรรมาภิบาล (good governance) มีระบบตรวจสอบบัญชีสามารถตรวจสอบได้ตลอดเวลา

5. การเสริมสร้างความเข้มแข็ง

1. กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันผ่านการปฏิบัติทั้งในระดับบุคคล ระดับครัวเรือน และระดับชุมชน กล่าวคือ

- การออม ใช้เป็นเครื่องมือ ต้องมาออมทุกเดือน เกิดการประหยัด เป็นกระบวนการทางสังคม ทำให้เกิดการสะสมทุนเงินตรา

- การปลูกพืชผักสวนครัว ทำให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ ทำกิจกรรมร่วมกัน ในครอบครัว เป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดี ถักทอให้เกิดการสะสมทุนทางสังคม

2. มีการใช้ข้อมูลบัญชีครัวเรือนเพื่อการสร้างความเข้าใจทางเศรษฐกิจพอเพียง มีการบันทึกบัญชีรายรับ รายจ่าย สะท้อนถึงความพอประมาณ

3. มีการสร้างเงื่อนไข ให้คนปฏิบัติจริงใจเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง เชื่อมโยงกับสิทธิพิเศษในการกู้เงิน โดยไม่มีดอกเบี้ย

6. ผลการดำเนินงาน

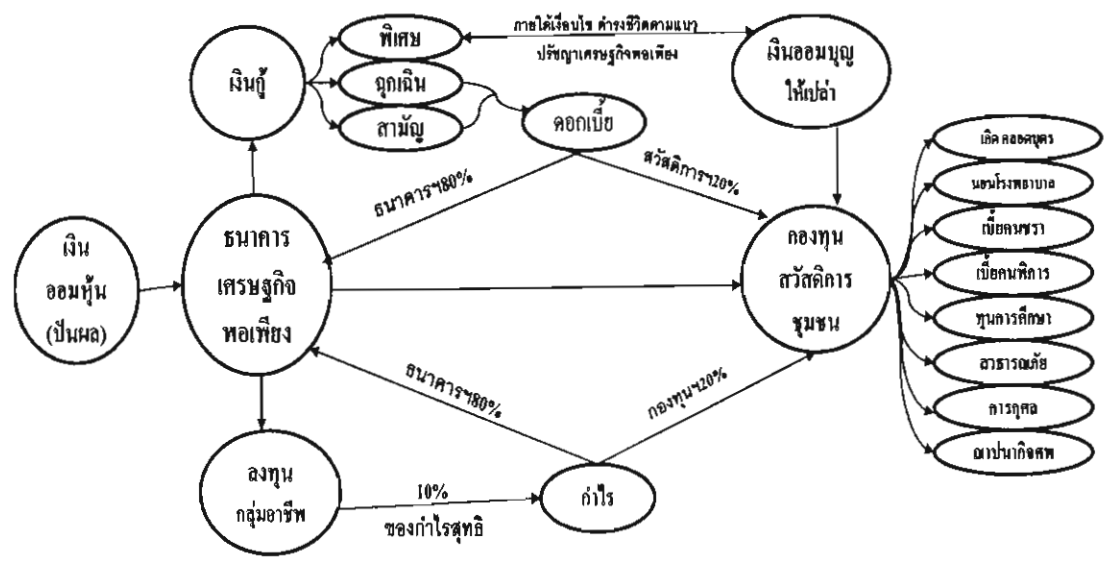
1. ชุมชนมีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม จากเดิมในชุมชนมีการออมน้อยมาก หรือแทบจะไม่มีเลย แต่หลังจากพัฒนาแล้ว ชุมชนมีการออมทุกครัวเรือน เห็นได้จากระบบบัญชีของธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งนอกจากออมเงินในรูปของการสะสมเงินทุนแล้ว ยังมีการออมแบบสะสมบุญ เป็นการฝึกฝนให้คนรู้จักการให้ การเสียสละ

2. ปัญหาจากจน หนี้สิน รวมถึงปัญหาสังคมและอื่นๆ เช่น การลักขโมย เริ่มบรรเทาเบาบางลง อันเป็นผลจากการมีเงินออมของชาวบ้าน การมีระบบสวัสดิการที่ช่วยเหลือชุมชน จากการเก็บข้อมูลหลังการพัฒนาแล้ว พบว่าหนี้สินของชุมชนลดลง กล่าวคือ ณ เดือนมีนาคม 2551 ชุมชนแห่งนี้มีหนี้สินรวมทั้งสิ้น 9,683,000.-บาท หลังจากพัฒนาแล้วผู้วิจัยได้เก็บข้อมูล ณ เดือนมีนาคม 2552 มีหนี้สินรวมจำนวน 9,371,700.-บาท

3. ความรัก ความเข้าใจ ความสมานฉันท์ได้หวนกลับสู่ชุมชน เพราะผู้คนได้มีโอกาสพบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนสารทุกข์สุกดิบกันมากขึ้น ด้วยมีสิ่งจะวาจาให้คำมั่นสัญญาว่า จะออมเงินทุกเดือน และผลจากการสร้างเงื่อนไขให้ชุมชนปฏิบัติในเรื่องของเศรษฐกิจพอเพียง

4. คนในชุมชนมีวินัย ซื่อสัตย์ ไม่คิดโกง ซึ่งเป็นผลจากระบบบริหารทางสังคม (social management) ที่ต้องการความมีสัตย์จะจึงจะบรรลุถึงผลประโยชน์ร่วมของชุมชน อีกทั้งยังอาศัยกลไกของชุมชนคอยตรวจสอบ อาศัยความไว้วางใจกัน (trust) กล่าวอีกนัยหนึ่งเป็นการบริหารจัดการที่มีเสน่ห์มีความงดงามทั้งทางกายและใจ

5. คนในชุมชนเกิดความภาคภูมิใจ เช่นกรณีการปลูกพืชผักสวนครัว เป็นการลดรายจ่ายให้กับครัวเรือนอย่างเป็นรูปธรรม ทำให้เกิดการทำกิจกรรมร่วมกันในครอบครัว เป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดี รวมไปถึงการทำบัญชีครัวเรือนทำให้มีการวางแผนการใช้จ่ายในครัวเรือน และการแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง

ภาพ 12 รูปแบบการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง
ปรับปรุงจาก วิจิต นันทสุวรรณ (2549)

จากภาพ 12 รูปแบบการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง ที่ผู้วิจัยได้พัฒนาขึ้นได้แบ่งประเภทการออมเป็น 2 ประเภท คือ

1. การออมหุ้น กำหนดให้สมาชิกส่งเงินสะสมในรูปการถือหุ้น ไม่ต่ำกว่า 1 หุ้นละ 100 บาทต่อครัวเรือน โดยทุกสิ้นเดือน มีเงินปันผลให้ทุกปี
2. การออม “ออมบุญ” วันละ 1 บาท ทั้งนี้ไม่จำกัดหลังคาเรือน สามารถออมเป็นรายบุคคลได้ตามความสมัครใจ การออมประเภทนี้ไม่สามารถถอนคืนได้ โดยนำเข้ากองทุนสวัสดิการ

การจัดสรรเงินทุน แบ่งออกเป็นเงินให้สมาชิกกู้ และนำไปลงทุนในกลุ่มอาชีพ
ดังนี้

1. เงินกู้สามัญ (เงินกู้ระยะยาว) เป็นการให้กู้กำหนดระยะเวลาไม่เกิน 12 เดือน โดยจ่ายดอกเบี้ยทุกสิ้นเดือน อัตราดอกเบี้ยร้อยละ 12.0 ต่อปี

2. **เงินกู้เพื่อฉุกเฉิน (เงินกู้ระยะสั้น)** เป็นเงินกู้เพื่อความจำเป็นรีบด่วน มีจำกัดขั้นสูงไม่เกิน 10,000 บาท กำหนดชำระคืนไม่เกิน 3 เดือน อัตราดอกเบี้ยร้อยละ 12.00 ต่อปี

ดอกเบี้ยเงินกู้จากข้อ 1 และข้อ 2 จัดสรรเข้าธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง 80 เปอร์เซ็นต์เพื่อนำไปจ่ายเงินปันผลให้กับเงินออมหุ้น ส่วนอีก 20 เปอร์เซ็นต์นำไปเข้ากองทุนสวัสดิการชุมชน

3. **เงินกู้พิเศษ** กู้สูงสุดไม่เกิน 10,000 บาท กำหนดชำระคืนไม่เกิน 6 เดือน โดยไม่คิดดอกเบี้ย โดยสมาชิกที่ได้สิทธินี้ต้องปฏิบัติตามเงื่อนไข คือ น้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในชีวิตประจำ ทั้งนี้มีตัวชี้วัด 5 ข้อ

4. **การลงทุนในกลุ่มอาชีพ** เช่น กลุ่มข้าวแต๋น กลุ่มมะขามแก้ว หากกลุ่มดำเนินการแล้วมีกำไร ให้นำกำไร 10 % ของกลุ่มอาชีพที่ดำเนินการโดยชุมชนจากทุนที่มาจากธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง จัดสรรเข้าธนาคารฯ 80 % เพื่อนำไปจ่ายเงินปันผลให้กับเงินออมหุ้น ส่วนอีก 20 % นำไปเข้ากองทุนสวัสดิการชุมชน เช่น กลุ่มข้าวแต๋นมีกำไรสุทธิ 100 บาท 80 บาท จัดสรรให้กับสมาชิกกลุ่มข้าวแต๋น ส่วนที่เหลือ 10 บาท นำไปจัดสรรเข้าธนาคารฯ 8 บาท และนำเข้ากองทุนสวัสดิการชุมชน 2 บาท

5. **กองทุนสวัสดิการชุมชน** มีการบริหารจัดการ โดยกำหนดให้สวัสดิการแก่สมาชิกธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง 8 เรื่อง ดังนี้

1. จ่ายค่ารักษาพยาบาล เกิด คลอดบุตร จ่ายให้วันละ 100 บาท ไม่เกิน 5 วัน
2. นอนโรงพยาบาล จ่ายให้วันละ 100 บาท ไม่เกิน 5 วัน
3. เบี้ยเลี้ยงคนชรา
4. เบี้ยเลี้ยงคนพิการ
5. ทุนการศึกษา
6. บริจาค สาธารณภัย
7. การกุศล
8. ฌาปนกิจศพ กรณีสมาชิกในครัวเรือนเสียชีวิต จ่ายศพละ 2,500 บาท

ตอนที่ 4 การประเมินผลการดำเนินการ ธนาคารเศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน

ผลการศึกษาวิจัยในบทนี้ ผู้วิจัยทำการศึกษาเพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 4 เป็นการประเมินผลการดำเนินงานของธนาคารว่ามีปัจจัยและเงื่อนไขอะไรที่ส่งผลให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง เพื่อให้ได้ความสมบูรณ์ของการประเมิน ผู้วิจัยได้ขอนำเสนอผลการประเมินโดยแบ่งออกเป็น 2 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ประเมินแบบมีส่วนร่วม โดยผู้วิจัยและประชาชนในชุมชน

ตอนที่ 2 ประเมินจากการสังเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องด้านต่าง ๆ

จากประสบการณ์ในการดำเนินการ โครงการที่ประชาชนมีส่วนร่วมขององค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาตินั้น Okley and Marsden (1984) อธิบายว่า ในกาประเมินการเข้ามามีส่วนร่วมนั้น มีประเด็นและแนวทางในการประเมินที่สำคัญ 2 ประการ คือ

1. การประเมินผล “การมีส่วนร่วม” นั้น เน้นหนักถึง “กระบวนการซึ่งเป็นข้อมูลด้าน “คุณภาพ” มิใช่ผลงานที่เป็นปริมาณ
2. วิธีการที่ใช้ประเมินแบบมีส่วนร่วม เน้นการบรรยายเรื่อง (อธิบาย) และตีความมากกว่าการใช้หน่วยวัดหรือการคาดคะเนผล (การทำนาย)

ดังนั้น การประเมินผล การมีส่วนร่วม ในการศึกษาวิจัยนี้ จึงประเมินผลการดำเนินงานธนาคารเศรษฐกิจพอเพียงบ้านท่ากลาง-ท่าใต้ ด้วยวิธีการประเมินแบบมีส่วนร่วม (PER) ด้วยข้อมูลด้าน คุณภาพ ด้วยการการอธิบายและตีความหมาย ตามแนวคิด Okley and Marsden โดยอยู่ในกรอบของ F.S.C. ดังรายละเอียดปรากฏในบทที่ 5 ทั้งนี้การประเมินผลแบบมีส่วนร่วมครั้งนี้เพื่อศึกษา

1. เพื่อประเมินความเหมาะสมของรูปแบบการดำเนินงานของธนาคาร หลังจากการพัฒนา
2. เพื่อประเมินผลที่เกิดกับชุมชน และประชาชนในท้องถิ่น

ตอนที่ 1 ผลการประเมินความเหมาะสมของรูปแบบธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง ประเมินแบบมีส่วนร่วม โดยผู้วิจัยและประชาชนในชุมชน

ผลการประเมินความเหมาะสมของธนาคารเศรษฐกิจพอเพียงระดับชุมชน พบว่า รูปแบบ และวิธีการดำเนินการภายหลังการพัฒนา มีความเหมาะสม ผู้นำและคณะกรรมการหมู่บ้าน

มีมติเป็นเอกฉันท์ว่า ประชาชนในหมู่บ้านมีการตื่นตัวในด้านการออมไม่ว่าจะเป็นการออมหุ้นและการออมบุญ โดยเฉพาะชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านวิถีคิด น้อมนำพระราชดำริสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแนวความคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาดำรงชีวิตประจำวัน อีกทั้งมีการปลูกพืชผักสวนครัวรั้วกินได้ ลด เลิก ละอบายมุข ลดการใช้สารเคมี มีการทำบัญชีครัวเรือน และมีส่วนร่วมในกิจกรรมของหมู่บ้านที่เรียกว่าจิตสาธารณะมากขึ้น และจากการสังเคราะห์ข้อมูลพบว่าชุมชนแห่งนี้มีรายจ่ายและหนี้สินลดลง มีรายได้เพิ่มขึ้น ส่วนหนึ่งเป็นผลจากการที่มีกิจกรรมร่วมกัน อาทิ การลงทุนในกลุ่มอาชีพ การออม ซึ่งการเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ชี้ให้เห็นว่ารูปแบบการดำเนินการที่นำแนวคิดระบบทุนนิยม ผสานรวมเข้ากับระบบบุญนิยม โดยใช้บุญเป็นฐานเป็นเครื่องมือในการพัฒนา ก่อให้เกิดการพัฒนาชุมชนและพัฒนาคคนให้ดีขึ้น ให้เป็นคนดี มีความเมตตา กรุณา และรู้จักการให้ซึ่งจะก่อให้เกิดสันติสุขขึ้นในชุมชน ทั้งนี้สมาชิกต้องดำรงวิถีชีวิตภายใต้ปรัชญาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งหากเมื่อชุมชนเข้มแข็งก็จะสามารถลดการพึ่งพาจากภายนอกหันมาพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองได้แล้ว ก็จะเป็นศูนย์กลางหรือเป็นโครงสร้างพื้นฐานของการพัฒนาชาติอย่างยั่งยืน นอกจากนี้ยังมีความเห็นของผู้เข้าร่วมถึงประชาชนในหมู่บ้าน พอสรุปได้ดังนี้

ความเห็นของ “นายสมบูรณ์ สานอินจักร์” ผู้ใหญ่บ้าน เห็นว่าจากการได้ร่วมกิจกรรมนับแต่การฝึกอบรม ศึกษาดูงาน รวมไปถึงการนำแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจปฏิบัติในชีวิตประจำวันอย่างจริงจังแล้ว ความเป็นอยู่ของชาวบ้านดีขึ้นเห็นได้จาก ทุกครัวเรือนจะมีการปลูกพืชผักสวนครัวรั้วกินได้ เพื่อเป็นการประหยัดค่าใช้จ่าย อีกทั้งมีการลงบัญชีครัวเรือนทำให้ทราบรายรับ-รายจ่าย ซึ่งผู้ใหญ่จะกระตุ้นเตือนให้ชาวบ้านลงบัญชีครัวเรือนผ่านเครื่องกระจายเสียงทุกเช้า ส่วนการเพิ่มรายได้มีการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากข้าวซึ่งเป็นผลผลิตจากที่นาของชาวบ้านเองทำเป็นขนมจากภูมิปัญญาท้องถิ่น เรียกว่า “ข้าวแต๋น” และมีการแปรรูปมะขามเป็น “มะขามแก้ว” แล้วนำมาจำหน่ายในร้านค้าของหมู่บ้าน สะท้อนให้เห็นว่าปัจจุบันชุมชนมีการปรับเปลี่ยนแนวคิดปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต

ความเห็นของ “นายวิทยา มูลนันทชัย” เห็นว่านับแต่มีการลงบัญชีรายรับ-รายจ่าย ในครอบครัวของตนเองซึ่งทุกเดือนจะมีการพูดคุยกับสมาชิกในครอบครัว ซึ่งในครอบครัวของตนเองนั้นมี 4 คน มีลูกชาย 1 อายุ 10 ขวบ ลูกสาว 1 คน อายุ 8 ขวบ กรณีที่เดือนใดมีรายรับมากกว่ารายจ่าย จะช่วยกันหาสาเหตุและแก้ปัญหาให้รายรับกับรายจ่ายสมดุลกัน และมีส่วนหนึ่งสำหรับออมซึ่งเป็นการปลูกฝังส่งเสริมลูก ๆ ให้รู้จักการออมด้วย นอกจากนี้ยังพูดคุยถึงการดำรงชีวิตของสมาชิกในครอบครัว โดยเฉพาะลูกชายส่งกำลังจะย่างเข้าสู่วัยรุ่น ส่งผลให้ความสัมพันธ์ในครอบครัวดีขึ้นมาก

ความเห็นของ “นางใบ แก้วบุญเรือง” ซึ่งเป็นคนค่อนข้างมีฐานะในหมู่บ้าน เห็นว่าความเป็นอยู่และการดำรงวิถีชีวิตในหมู่บ้านเปลี่ยนไป ก่อนที่จะผู้วิจัยจะเข้ามาในชุมชนนั้น ชาวบ้านมักจะมากู้เงินนอกระบบของตนเองเสมอทุกเดือน ต่อมาชาวบ้านเริ่มมีเงินมาใช้หนี้คืนและบางรายก็ไม่มากู้อีกเลย ส่วนตนเองนั้นก็ตั้งใจที่ชาวบ้านจะได้เป็นไท จากใจลึก ๆ แล้วก็ไม่อยากให้ชาวบ้านกู้แต่หากเราไม่ให้พวกเขา ก็ไปกู้ที่อื่นหมู่บ้านอื่นซึ่งดอกเบี้ยแพงกว่าของตนเองหลายเท่า นัก บางรายต้องจำนำ หรือจำนองหลักทรัพย์ด้วย สำหรับคนนั้นอาศัยความไว้นื้อเชื่อใจกัน คนในหมู่บ้านเดียวกันไม่ต้องมีหลักประกันอะไร

ความเห็นของ “พ่อหนานจู” เห็นว่าหลังจากเข้าร่วมกิจกรรม ในครอบครัวของตนเองได้มีการปลูกพืชผักสวนครัวกินเองทุกอย่าง อาทิ พริก มะเขือ ถั่วฝักยาว ผักกาด ผักกวางดั่ง แดงกวา มะระ บวม มะเขือเทศ และหากมีเหลือก็จะนำไปแบ่งปันให้ข้างบ้าน ปัจจุบัน พ่อหนานจู อายุ 70 ปี เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านการติกลองปฐา โดยในปี 2551 ได้รับรางวัลชนะเลิศการประกวดติกลอง ของอำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง มีแนวคิดที่ทุกวันนี้นี้เด็ก ๆ ในหมู่บ้านไม่สนใจการติกลองปฐาเลย มีเพียงผู้เฒ่าผู้แก่เท่านั้น ตนเองอยากจะทำถ่ายทอดความรู้ให้กับเยาวชนในหมู่บ้าน รวมไปถึงการพืชนับ พืชนับ สมัยที่ตนเองยังหนุ่ม ๆ พวกสาว ๆ ในหมู่บ้านจะพืชนับเป็นทุกคน ซึ่งก่อนมีงานเทศกาลต่าง ๆ จะนัดกัน ไปซ้อมเพื่อให้เข้าหากันที่วัด

ความเห็นของ “นางเวียน สานอินจักร” เห็นว่านับแต่มีการฝึกอบรมการทำข้าวแต๋น และการทำมะขามแก้ว สมาชิกที่ทำการสมัครสมาชิกสมัครกันมากขึ้นช่วงแรกจะช่วยกันทำโดยไม่มีค่าแรง ต่อมาขมขายได้มีกำไรก็เริ่มมีการจ่ายค่าแรง ส่วนในด้านการดำเนินชีวิตประจำวันนั้น ภายในบ้านของตนเองมีการปลูกพืชผัก สวนครัวเพิ่มมากขึ้น จากเดิมปลูกเพียง พริก และผักสำหรับกินกับลาบ เดียวนี้ตนเองปลูกผักกาด ผักกวางดั่ง ผักนึ่ง มะเขือ ถั่วฝักยาว ส่วนมากจะเหลือกินก็ให้หลานๆ นำไปขายที่ตลาด นำไปแจกญาติ ๆ หรือเพื่อนบ้านใกล้เคียงกัน นับว่าเป็นการเก็บไว้กินได้นาน เพราะหากบ้านข้าง ๆ ออกไปหาปลา หากบ จากท้องนาเขาก็จะนำมาแบ่งปันให้บ้านตนเอง ตอนนี้นักกำลังเริ่มปลูกลำไย มะม่วง มะพร้าว กระท้อน อย่างละ 2 ต้นข้าง ๆ รั้ว อีกสัก 2-3 ปี น่าจะเก็บกินผลได้

ความเห็นของ “นายศรีมา บุญหอม” เห็นว่าปัจจุบันนี้ในงานศพของหมู่บ้านจะมีการปลอดอบายมุข เช่น การพนัน การดื่มเหล้า เดียวนี้ทุกคนสามารถปฏิบัติตามพันธะสัญญาที่ให้ไว้ด้วยกันได้อย่างเคร่งครัดโดยเฉพาะวันสำคัญทางพุทธศาสนา วันพระ วันเข้าพรรษา วันอาสาฬหบูชา วันมาฆบูชา เป็นต้น ผู้ใหญ่ก็ปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีให้เด็กเห็น ตนเชื่อว่าหากชุมชนในหมู่บ้านทุกคนสามารถปฏิบัติได้เช่นทุกวันนี้ ในอนาคตน่าจะเป็นชุมชนของเราที่ปลอดเหล้า

ได้ สำหรับในส่วนของ การซื้อหอยเล่นหอยนั้น ยังมีอยู่แต่ทุกคนก็พยายามลดให้น้อยลง แต่ถึงกับ เลิกเด็ดขาดนั้นคงยังไม่ได้

ความเห็นของ “นายมณฑิร วงหล่อ เห็นว่าความสัมพันธ์ของผู้คนในหมู่บ้านมีมาก ยิ่งขึ้น อย่างเช่นในการทำงานทุกคนมีการเสียดสละเพื่อส่วนรวม ทุกครัวเรือนจะมาช่วยกันอย่าง พร้อมเพรียงกันทุกครัวเรือน เช่น การทำความสะอาดถนนหนทางในหมู่บ้าน การอนุรักษ์ป่า อนุรักษ์น้ำ ในส่วนของบ้านตนเอง นอกจากปลูกพืชผักสวนครัวและผลไม้ แล้วยังแบ่งพื้นที่ปลูก ต้นไม้ ดอกไม้ เช่น ลูกๆ กลับจากโรงเรียนจะแบ่งหน้าที่กันดูแล เห็นว่าเป็นการทำกิจกรรมใน ครอบครัวที่ดีมาก อีกทั้งเพื่อเป็นการพักผ่อนหย่อนใจ ส่งผลให้มีสุขภาพกายสุขภาพใจที่ดีด้วย แต่ ก่อนตนเองและภรรยา ไม่เคยคิดจะทำเลยเพราะคิดว่าเสียเวลา ซ้ำอีกกว่า เดียวนี้ความคิดนี้ไม่มีแล้ว และยังแนะนำญาติที่อยู่หมู่บ้านอื่น ๆ ให้ทำตาม ครอบครัวตนเองเวลาไปซื้อของที่ตลาดส่วนใหญ่ จะนำตระกร้าหรือถุงผ้า ไปใส่ของแทนการใช้ถุงพลาสติก เพื่อเป็นช่วยกันลดการใช้ทรัพยากรและ ลดภาวะโลกร้อนอีกด้วย

ความเห็นของ “นายสุเทพ ทิพย์มณฑา” เห็นว่าก่อนนี้เด็กๆ ในหมู่บ้าน ดิชาเสพติด กินเหล้า สูบบุหรี่ กันมาก แต่ตอนนี้เริ่มลดลงไปมากเหลือเพียงไม่กี่คนในหมู่บ้าน สาเหตุหนึ่งมา จากการที่ผู้ใหญ่ไม่ทำเป็นตัวอย่างให้เด็กเห็น ทุกวันนี้จะช่วยกันสอดส่องดูแลพฤติกรรมของ เยาวชนไม่ว่าจะลูกของเราเองหรือลูกหลานคนในหมู่บ้าน ถ้าเห็นเด็ก ๆ นั่งกินเหล้า หรือสูบบุหรี่จะ บอกกล่าวทันทีและแจ้งให้พ่อแม่ของเด็กทราบด้วย

ความเห็นของ “นางกุหลาบ อภิวังศ์” เห็นว่านับแต่มีการนำข้าวแต๋น และมะขาม แก้ว มาขายที่ร้านค้าชุมชนของหมู่บ้าน ใหม่ ๆ จะมีแต่ผู้ใหญ่เท่านั้นที่ซื้อกิน ต่อมาตนเองในฐานะ คนขายของให้ร้านค้าจึงได้พยายามชักชวนเด็ก ๆ ห้ามรับประทานข้าวแต๋น แทนการซื้อขนมที่ ผลิตเป็นอุตสาหกรรมและจากนอกท้องถิ่น เช่น มันฝรั่งเลย์ ปลาสวรรค์ทาโร และขนมอบกรอบ ต่าง ๆ เป็นต้น ตนเองเห็นว่าหากเราหมู่บ้านมีการแปรรูปสินค้าเกษตรอื่น ๆ อีก เช่น กกล้วย หรือ มันแกวพื้นเมือง (มันสีแดง ๆ) หรือถั่วลิสง เราก็จะมีสินค้าที่ผลิตเองในชุมชนได้หลากหลายขึ้น และน่าจะมีการทำน้ำผลไม้สมุนไพร ทดแทนการซื้อน้ำหวาน ประเภท น้ำอัดลม

ความเห็นของ “นางเกียง สุระแสน” เห็นว่าปัจจุบันนี้ลูกหลานของตนลดการซื้อกิน ขนมที่ผลิตจากอุตสาหกรรมใหญ่ เช่น เลย์ โก้แก่ หันมาทานขนม “ข้าวแต๋นพอเพียง” เวลาไป ตลาดสดก็จะซื้อข้าวต้มมัด แทนการกินขนมเค้กและขนมกินเล่นที่เป็นซอง ๆ ซึ่งตนเองก็ไม่เคยคิด มาก่อนว่าเด็กๆ จะทำได้แต่ก่อนพวกเด็ก ๆ ถ้าไม่ให้ซื้อขนมที่ร้านขายของชำ หรือร้านค้าในหมู่บ้าน จะร้องไห้เสียงดังไปถึงสามบ้านแปด

ความเห็นของ “ป้าทอง” บอกว่าที่บ้านของคนเองนอกจากจะปลูกพืชผักสวนครัวแล้ว ยังได้เลี้ยงไก่เพิ่ม ปัจจุบันเริ่มเก็บไข่กินได้แล้ว เด็ก ๆ ตื่นเต้นมาก อนาคตจะเลี้ยงปลา และเลี้ยงหมูเพิ่ม สะท้อนให้เห็นว่าชุมชนมีการปรับเปลี่ยนวิถีคิด

ความเห็นของ “พ่อคั่น” บอกว่าตอนนี้หลาน ๆ ที่บ้านตนเองมีออมสินไม้ไผ่กันทุกคน นอกจากนี้เด็กยังช่วยกันเก็บไข่ไก่ และมะม่วง พักทอง ไปขายที่ตลาด จากเดิมไม่เคยเห็นเก็บเงินเก็บทองกันเลย พอมีเงินก็จะวิ่งไปร้านค้าอย่างเดียว ตนเองคิดว่าหากผู้ใหญ่ปฏิบัติตนเองเป็นตัวอย่างที่ดีเด็ก ๆ ก็จะทำตาม โดยเอง สะท้อนให้เห็นว่าคนในชุมชนมีการตื่นตัวด้านการออม มีวินัยในตนเอง

ความเห็นของ “ป้าหอม” บอกว่าแต่ก่อนตนเองจะซื้อทุกอย่างไม่ว่าจะเป็นข้าว ตะไคร้ มะนาว มะกรูด เพราะมีความคิดว่าปลูกเองไม่คุ้มซื้อถูกกว่า แต่พอที่บ้านหันมาปลูกเองมีความรู้สึกภูมิใจมาก สะท้อนให้เห็นว่าชุมชนมีการปรับเปลี่ยนวิถีคิด

ความเห็นของ “นายดี” บอกว่าก่อนนี้หลังจากทำไร่ ไถนา หรือทำสวน ตนเองจะต้องมานั่งกึ่งเหล้ากับเพื่อน ๆ ทุกเย็น แต่หลังจากที่ได้อบรมเรื่องปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของในหลวงแล้ว มีความรู้สึกที่เสียค่าเงินค่าเหล้า และเสียเวลา ตอนนี้ตนเองพยายามเลิกบุหรี่

ความเห็นของ “นายมานพ” เห็นว่าเดี๋ยวนี้คนในหมู่บ้านเปลี่ยนแปลงไป ทุกคนจะพูดคุยกันตั้งแต่เรื่องจะเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัวกันอย่างไร ไปเที่ยวบ้านไหนก็พูดคุยกันทุกหลังคาเรือน เดิมตัวเองคิดว่าไม่น่าจะทำได้ แต่ตอนนี้ทั้งครอบครัวรู้จักการออม และช่วยกันประหยัดไฟฟ้า และค่าใช้จ่ายฟุ่มเฟือยทุกอย่าง

ส่วนความเห็นจากการพูดคุยในกลุ่มย่อยประมาณ 4 – 6 คน กลุ่มเล็ก ๆ หลาย ๆ กลุ่ม สามารถสรุปได้ว่า ประชาชนในหมู่บ้าน มีการตื่นตัวกันเป็นอย่างมากในด้านการออม ทุกบ้านจะมีกระปุกออมสินจากไม้ไผ่ ที่ช่วยกันทำ เด็ก ๆ บางคนมานั่งดูพวกผู้ใหญ่ทำกระปุกออมสินกัน และได้ขอไว้เป็นกระปุกออมสินส่วนตัวของตนเอง นับว่าเป็นการเริ่มต้นที่ดีมาก ๆ ซึ่งนอกจากในแต่ละครัวเรือนจะช่วยกันออมแล้ว ลูกหลานในบ้านยังเห็นคุณค่าของการออม บางกลุ่มก็พูดว่า การปลูก พืช ผักสวนครัวในบ้าน บางหลังคา ก็ให้เด็กในบ้านมีส่วนร่วมในการปลูก รวมไปถึงการดูแลรดน้ำ หลังจากเลิกเรียน หากวันหยุด เสาร์ อาทิตย์ เด็ก ๆ บางคนก็เก็บผักสวนครัวไปขายตลาดในหมู่บ้าน ส่งผลให้เด็กได้เรียนรู้ ซึมซับและเห็นคุณค่าของเงินไปโดยไม่รู้ตัว มีการระมัดระวังการใช้จ่ายมากขึ้น

ผู้วิจัยสังเกตเห็นว่า วิธีการคิด และแนวทางการดำรงชีวิตของผู้คนในชุมชนแห่งนี้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก นับแต่วันที่ได้เข้ามาชุมชนแห่งนี้เมื่อปี พ.ศ. 2549 ได้ติดตามอาจารย์ ปัทมา สมิตสิริ (ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว) ซึ่งเป็นหัวหน้าโครงการวิจัยแปลงสินทรัพย์เป็นทุนของ

จังหวัดพะเยา น่าน ลำปาง และเป็นนักศึกษาปริญญาเอกรุ่นเดียวกับผู้วิจัย จนถึงปัจจุบันนี้ (ปี 2552) เป็นเวลากว่า 3 ปีแล้ว เกือบจะทุกครัวเรือนมีการปลูกพืชผักสวนครัว ปลูกผลไม้ ปลูกต้นไม้และดอกไม้ และที่สำคัญทุกครัวเรือนตื่นตัวในเรื่องการออมมาก มีการทำบัญชีครัวเรือนทุกหลังคา และในวันที่เข้าร่วมกิจกรรมประเพณีสงกรานต์จัดงานรดน้ำ คำหัวผู้ใหญ่และผู้สูงอายุในชุมชน และการพบปะพูดคุย ในการทำความสะอาดถนนหนทางในหมู่บ้าน ผู้ใหญ่สมบูรณ์เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า เดิมนี่เวลามีกิจกรรมในหมู่บ้าน ชาวบ้านจะมาร่วมกันทุกหลังคาเรือนไม่ขาดเลย เวลาประชุมประจำเดือนทุกคนก็จะนำบัญชีครัวเรือนมาพูดคุยกันว่า บ้านนั้นบ้านนี้สามารถเพิ่มรายได้ ลดรายจ่าย ได้จริง เป็นผลจากการลงบัญชีอย่างจริงจัง กับทั้งมีการพูดคุยปรึกษาหารือกันครอบครัว ส่งผลให้ความสัมพันธ์ในครอบครัวแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

ผลจากการประเมินความเหมาะสมของรูปแบบธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง โดยการประเมินแบบมีส่วนร่วมโดยผู้วิจัยและประชาชนในชุมชนบ้านท่ากลาง-ท่าใต้ สรุปได้ดังตาราง 12 ดังนี้

ตาราง 12 ผลการประเมินความเหมาะสมรูปแบบการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง

ประเด็น	แนวคิด
1. การจัดตั้ง	<p>สถานวิธิตัด 2 ระบบ คือ ทุน + บุญ</p> <ul style="list-style-type: none"> • ระบบบุญ ใช้หลักธรรมทางศาสนา สัจจะ เสียสละ การให้ แบ่งปัน • ระบบทุน : ทุนทางเศรษฐกิจ : ทุนทางสังคม • เศรษฐกิจพอเพียง
2. การดำเนินงานและบริหาร	<ul style="list-style-type: none"> • ระดมทุน โดยการออมเงินหุ้น และออมบุญ : เงินกู้ จัดสรรกำไร เข้าธนาคารและกองทุนฯ : ลงทุนกลุ่มอาชีพ จัดสรรกำไรเข้าธนาคาร และกองทุนฯ • การพึ่งตนเองในด้านเงินทุนโดยรวมกลุ่ม และสะสมเงินร่วมกัน • หลักคุณธรรม 5 ประการ คือ ความซื่อสัตย์, ความเสียสละ, ความรับผิดชอบ, ความเห็นอกเห็นใจกัน, และความไว้วางใจซึ่งกันและกัน

ตาราง 12 (ต่อ)

ประเด็น	แนวคิด
	<ul style="list-style-type: none"> • การยึดโยงชุมชนด้วยวัฒนธรรมชุมชน และ กองทุนสวัสดิการ • การบริการจัดการ ใช้หลักบรรษัทภิบาล มีระบบบัญชีที่สามารถตรวจสอบได้ • ใช้หลักการบริหารแบบมีส่วนร่วม ทั้งทางด้าน การตั้งคณะกรรมการ การวางเงื่อนไข ระเบียบ กฎเกณฑ์ของธนาคาร การติดตามประเมินผล และการมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น
3. กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็ง	<ul style="list-style-type: none"> • มีการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันผ่านการ ปฏิบัติทั้งในระดับบุคคล ครุวัเรียน และชุมชน กล่าวคือ <ul style="list-style-type: none"> : การออม ใช้เป็นเครื่องมือ ต้องมาออมทุกเดือน เกิดการประหยัด เป็นกระบวนการ ทางสังคม ทำให้เกิดการสะสม ทุนเงินตรา : การปลูกพืชผักสวนครัว ทำให้เกิดการ ทำกิจกรรมร่วมกันในครอบครัว เป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดี ถักทอให้เกิดการสะสมทุนทางสังคม • มีการใช้ข้อมูลบัญชีครัวเรือนเพื่อการสร้าง ความเข้าใจทางเศรษฐกิจพอเพียง มีการบันทึก บัญชี • มีการสร้างเงื่อนไข ให้คนปฏิบัติจริงในเรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง เชื่อมโยงกับสิทธิพิเศษใน การกู้เงิน โดยไม่มีดอกเบี้ย

ตาราง 12 (ต่อ)

ประเด็น	แนวคิด
4. การประเมินผล	<ul style="list-style-type: none"> ● การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมรวมไปถึงแนวความคิด การดำรงวิถีชีวิตของชุมชน ● คนในชุมชนมีวินัย ซื่อสัตย์ ไม่คิดโกง ● คนในชุมชนเกิดความภาคภูมิใจ ● ปัญหาความยากจน ภาระหนี้ รวมไปถึงปัญหา สังคมและอื่น ๆ

ตอนที่ 2 ผลการประเมินจากการสังเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องด้านต่าง ๆ

ผลการประเมินการดำเนินการของธนาคารเศรษฐกิจพอเพียงท่ากลาง-ท่าใต้
หลังจากได้รับการพัฒนารูปแบบการดำเนินการ แล้ว มีการดำเนินงานดังนี้

1. การส่งเสริมการออมทรัพย์ ได้แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1.1 การออมทรัพย์โดยวิธีบังคับ กำหนดให้สมาชิกส่งเงินสะสมในการถือ
หุ้น ไม่ต่ำกว่า 1 หุ้นละ 100 บาทต่อครัวเรือน โดยทุกสิ้นเดือนให้นำมาส่งที่ทำการธนาคารเศรษฐกิจ
พอเพียง (ศาลาเอนกประสงค์หมู่ 7 บ้านท่ากลาง-ท่าใต้) ซึ่งการออมประเภทนี้ไม่สามารถถอนคืนได้
เว้นแต่เมื่อลาออกจากการเป็นสมาชิก

1.2 การออมทรัพย์โดยไม่บังคับ เรียก “ออมบุญ” วันละ 1 บาท ทั้งนี้ไม่จำกัด
หลังคาเรือน สามารถออมเป็นรายบุคคลได้ตามความสมัครใจ การออมประเภทนี้ไม่สามารถถอน
คืนได้

2. การให้กู้แก่สมาชิก เงินทุนที่ธนาคารได้รับจากการส่งเสริมการออมทรัพย์ดังกล่าว
แล้ว จะนำออกให้สมาชิกกู้ยืม การให้เงินกู้ยืมแบ่งออกเป็น 3 ประเภท

2.1 เงินกู้สามัญ (เงินกู้ระยะยาว) เป็นการให้กู้กำหนดระยะเวลาไม่เกิน 12
เดือน โดยจ่ายดอกเบี้ยทุกสิ้นเดือน ณ.ที่ทำการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง (ศาลาเอนกประสงค์หมู่ 7
บ้านท่ากลาง-ท่าใต้) อัตราดอกเบี้ยร้อยละ 12.0 ต่อปี

2.2 เงินกู้เพื่อฉุกเฉิน (เงินกู้ระยะสั้น) เป็นเงินกู้เพื่อความจำเป็นรีบด่วน มี
จำกัดขั้นสูงไม่เกิน 10,000 บาท กำหนดชำระคืนไม่เกิน 2 เดือน อัตราดอกเบี้ยร้อยละ 12.00 ต่อปี

2.3 เงินกู้พิเศษ กู้สูงสุดไม่เกิน 10,000 บาท กำหนดชำระคืนไม่เกิน 6 เดือน
โดยไม่คิดดอกเบี้ย

3. การรับเงิน รับจากสมาชิกโดยตรง ได้แก่ การซื้อหุ้น การรับฝากเงินออมบุญ หรือเป็นกรณีพิเศษ รับชำระหนี้จากสมาชิกก่อนกำหนด

การบันทึกเกี่ยวกับการรับเงิน เมื่อได้รับเงินไว้ทุกราย เสร็จบัญชีจะบันทึกลงในสมุดเงินสดรับตามลำดับก่อนหลัง และรวบรวมยอดเงินในแต่ละวันด้วย

4. การจ่ายเงิน

การจ่ายเงินทุกประเภทให้แก่สมาชิกนั้น เมื่อคณะกรรมการดำเนินการ หรือ คณะกรรมการเงินกู้ ได้พิจารณาอนุมัติให้เงินกู้แก่สมาชิกแล้ว เสร็จบัญชีของธนาคารจะให้สมาชิก เช่นต์รับเงินเป็นลายลักษณ์อักษร ในสมุดบันทึก

5. การลงทุนการกลุ่มอาชีพ ภายใต้แบรนด์ “พอเพียง”

1. กลุ่มผลิตขนมจากภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยนำผลผลิตทางการเกษตรในชุมชน คือ ข้าวมาแปรรูปเป็นขนม “ข้าวแต๋น”

2. กลุ่มผลิตขนมจากภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยนำวัตถุดิบที่มีอยู่ในชุมชน อาทิ มะขาม คือ ข้าวมาแปรรูปเป็น “มะขามแก้ว”

3. กลุ่มผลิตแชมพูสมุนไพร จากมะกรูด ดอกอัญชัน

หลังที่ได้ดำเนินการพัฒนาตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 แล้ว ในเดือนมีนาคม 2552 ผู้วิจัยจึงได้ทำการเก็บข้อมูลแล้วนำเสนอต่อที่ประชุมของหมู่บ้าน สรุปได้ว่า รายได้ของหมู่บ้านท่ากลาง-ท่าใต้ ก่อนพัฒนามีรายได้รวมทั้งหมู่บ้านต่อเดือนเป็นจำนวนเงิน 442,800 บาท หลังการพัฒนา มีรายได้ทั้งหมู่บ้านต่อเดือนเป็นจำนวนเงิน 464,649 บาท ดังตาราง 12 มีรายจ่ายทั้งหมู่บ้าน ก่อนพัฒนาเป็นจำนวนเงิน 603,467.33 บาท หลังการพัฒนา มีรายจ่ายทั้งหมู่บ้านเป็นจำนวนเงิน 486,862 บาท ดังตารางที่ 12 และมีหนี้สินรวมทั้งหมู่บ้านก่อนพัฒนาเป็นจำนวนเงิน 9,683,000 บาท หลังพัฒนาแล้วมีหนี้สินรวมทั้งหมู่บ้านเป็นจำนวนเงิน 9,371,700 บาท ดังตาราง 13

ตาราง 13 แสดงรายได้ หมู่บ้านท่ากลาง-ท่าใต้

รายได้	ณ เดือนมีนาคม 2552	
	รายได้รวมทั้งหมู่บ้าน (ก่อนพัฒนา)	รายได้รวมทั้งหมู่บ้าน (หลังพัฒนา)
ปลูกข้าว	309,960.00	310,257.00
ทำไร่ ทำสวน	88,560.00	89,250.00
อื่นๆ	44,280.00	65,142.00
รวมทั้งสิ้น	442,800.00	464,649.00

ตาราง 14 แสดงรายจ่าย ของหมู่บ้านท่ากลาง-ท่าใต้

รายจ่าย	ณ เดือนมีนาคม 2552	
	รายจ่ายรวมทั้งหมู่บ้าน (ก่อนพัฒนา)	รายจ่ายรวมทั้งหมู่บ้าน (หลังพัฒนา)
ค่าอาหาร	260,127.00	220,350.00
ค่าไฟฟ้า	28,514.00	26,455.00
ค่าเล่าเรียนบุตร	102,995.01	110,000.00
ค่าใช้จ่ายเบ็ดเตล็ด	82,703.00	70,703.00
ผ่อนชำระหนี้	75,802.32	59,354.00
รวมทั้งสิ้น	603,467.33	486,862.00

ตาราง 15 แสดงหนี้สิน ของหมู่บ้านท่ากลาง-ท่าใต้

สถาบัน/องค์กร	ณ เดือนมีนาคม 2552	
	หนี้สินรวมทั้งหมู่บ้าน (ก่อนพัฒนา)	หนี้สินรวมทั้งหมู่บ้าน (หลังพัฒนา)
ธ.ก.ส	6,747,000.00	6,552,000.00
ออมสิน	290,000.00	250,000.00
ธ.กรุงไทย	246,000.00	221,000.00
กองทุนหมู่บ้าน 1	789,500.00	800,000.00
กองทุนหมู่บ้าน 2	1,111,900.00	1,200,000.00
ธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง	145,700.00	145,700.00
หนี้นอกระบบ	353,000.00	203,000.00
รวมทั้งสิ้น	9,683,000.00	9,371,700.00

โดยสรุป จากการประเมินผลจากการสังเคราะห์ข้อมูลที่ได้หลังจากที่ได้พัฒนาแล้ว พบว่าชุมชนมีหนี้สินและรายจ่ายลดลง และมีรายได้เพิ่มมากขึ้น ส่วนหนึ่งมาจากการที่มีมีกิจกรรมร่วมกันของชุมชนด้านต่าง ๆ อาทิ การลงทุนในกลุ่มอาชีพ การออมเงินในธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง สะท้อนให้เห็นได้ว่าหมู่บ้านท่ากลาง-ท่าใต้ เริ่มที่จะสามารถลดการพึ่งพิงจากภายนอกหันมาพึ่งพาตนเองได้มากขึ้น

บทที่ 5

สรุป อภิปราย และข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยและพัฒนา (research and development) ได้ศึกษา การพัฒนารูปแบบการดำเนินงานของธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีวัตถุประสงค์ในการวิจัย ดังนี้ 1) เพื่อสังเคราะห์แนวคิดและกระบวนการดำเนินการธนาคารตามแนวคิดระบบทุนนิยม และธนาคารตามแนวคิดระบบบุญนิยม โดยการศึกษาวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (content analysis) 2) ศึกษาบริบทชุมชน สภาพเศรษฐกิจ สังคม ประเพณี ความเชื่อ วัฒนธรรม รวมไปถึงศึกษาบทบาทและปัจจัยเงื่อนไขกับการมีส่วนร่วมในการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง ด้วยการศึกษาเชิงปริมาณและคุณภาพ โดยการเก็บข้อมูลภาคสนาม การสังเกตการณ์ (observation) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) 3) เพื่อพัฒนารูปแบบการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียงระดับชุมชน โดยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participatory action research) ด้วยกระบวนการเทคนิค Future Search Conference (F.S.C) และ 4) ประเมินผลการดำเนินงานธนาคารเศรษฐกิจพอเพียงระดับชุมชน ด้วยการประเมินแบบมีส่วนร่วม โดยผลการวิจัยสามารถรวบรวมวิเคราะห์สังเคราะห์ เนื้อหาข้อมูลด้วยการพรรณนา เพื่อตอบคำถามตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยแต่ละหัวข้อ สรุปผลการวิจัย ดังนี้

ผลการสังเคราะห์แนวคิดและกระบวนการดำเนินการธนาคารตามแนวคิดระบบทุนนิยม และธนาคารตามแนวคิดระบบบุญนิยม พบว่า

กระบวนการแนวคิดการดำเนินการธนาคารในระบบทุนนิยม มีเป้าหมายหลักเพื่อมุ่งสร้างกำไรสูงสุด โดย กำไรส่วนใหญ่มาจากส่วนต่างระหว่างดอกเบี้ยเงินกู้ที่ธนาคารเรียกเก็บจากลูกหนี้และดอกเบี้ยเงินฝากที่ธนาคารต้องจ่ายผู้ฝากเงิน ดังนั้นจึงต้องผลักดันให้มีการขยายการลงทุน ขยายการบริโภคโดยไม่คำนึงถึงความจำเป็นหรือความต้องการของประชาชนที่จะบริโภคสินค้าหรือบริการอย่างแท้จริงหรือไม่ ก่อให้เกิดการเร่งพัฒนาแบบกอบโกย ล้างผลาญทรัพยากรในอัตราสูงขึ้นไปเรื่อย ๆ ส่งผลให้เกิดการบริโภคที่ฟุ่มเฟือยเกินความจำเป็น เมื่อเทียบกับยุคก่อนทุนนิยมที่บริโภคแบบพอเพียงชีพเท่านั้นเราจะผลิตและบริโภคเท่าที่เรามีทุน แต่ระบบทุนนิยมทำให้เกิดการทำลายธรรมชาติและสภาพแวดล้อม ผลักดันให้คนมุ่งทำงานหนักและเคร่งเครียด เพื่อแข่งขันกันหา

เงินมาบริโภคทางวัตถุและบริการมากกว่าที่คนจะได้มีเวลาทำงานและใช้ชีวิตแบบพอเพียง ในสภาพแวดล้อมที่ดีและคนมีความสุข มีความสุขอย่างแท้จริง ทั้งนี้ธนาคารจะป้องกันความเสี่ยงจากการปล่อยเงินกู้กรณีที่ถูกหนีไม่อาจชำระหนี้ได้ โดยผู้ขอกู้ต้องมีหลักทรัพย์ประกัน นี่จึงเป็นสาเหตุทำให้เกิดเงินกู้ในระบบขึ้น ประเทศยังมีคนจนมากเท่าไร เงินกู้ในระบบก็มีขนาดใหญ่ขึ้นเท่านั้น เพราะคนจนไม่มีหลักทรัพย์หรือสินทรัพย์อะไรที่จะไปเสนอให้กับธนาคารทำให้ไม่สามารถกู้เงินจากสถาบันการเงินได้ ส่วนระบบบุญนิยมถือเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ทวนกระแสทุนนิยม เป็นแนวคิดในการทำกิจกรรมที่หวังบุญไม่ได้ใช้เงินเป็นหลัก ระบบบุญนิยมถือเป็นยุทธศาสตร์ที่จะช่วยส่งเสริมการพัฒนาทางด้านจิตใจมากกว่าด้านวัตถุ โดยทั่วไประบบเศรษฐกิจและการพาณิชย์แบบทุนนิยมให้ความสำคัญในเรื่องผลกำไร โดยควบคุมให้ต้นทุนการผลิตต่ำสุดแต่กำไรสูงสุดซึ่งเป็นมาตรฐานของระบบทุนนิยมซึ่งก่อให้เกิดการเอาเปรียบประกอบโดยกักตุนแก่งแย่งกัน โดยไม่สนใจว่าใครจะเป็นทุกข์เป็นร้อนและกระตุ้นทำให้มนุษย์เกิดกิเลสตัณหาความอยากได้ออกมี และการตอบสนองความต้องการที่ไม่มีวันสิ้นสุด ในขณะที่ธนาคารในระบบบุญนิยมจะสอนให้มนุษย์รู้จักเสียสละ ลดความเห็นแก่ตัว กลัวบาปและเอื้อเฟื้อเกื้อกูลกันเพื่อเป็นการขัดเกลา ลด ละกิเลส ตัณหาต่างๆ ให้หรือการเสียสละที่ก่อให้เกิดคุณค่าแก่ผู้อื่นเพื่อมนุษย์และสัตว์โลกทั้งหลายนั้นเป็นกำไรหรือเรียกว่า “บุญ” ดังนั้นเป้าหมายในการทำกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนจึงอยู่ที่การเลือกกระทำที่ก่อให้เกิดประโยชน์สุขอันเป็นบุญสูงสุดทั้งต่อตนเองและผู้อื่นคือประโยชน์ตน ประโยชน์ท่านและอยู่ภายใต้เงื่อนไขการประหยัดทรัพยากรมากที่สุด

อาจกล่าวได้ว่า ระบบทุนนิยมเป็นแนวคิดขว้างจัด ส่วนระบบบุญนิยมนั้นเป็นแนวคิดซ้ายจัด หากเลือกแนวคิดใดแนวคิดหนึ่งก็จะสุดโต่ง เช่นกรณีแนวคิดระบบบุญนิยม มีแนวปฏิบัติที่เคร่งครัด ไม่เหมาะที่จะนำมาใช้ในบริบทของชุมชน ดังนั้นจึงควรเลือกส่วนที่ดีๆ ของทั้งสองระบบมาปรับใช้ให้เข้ากับบริบทของชุมชนเชื่อว่าหากนำแนวคิดของระบบทุนนิยมผสมผสานร่วมกับแนวคิดระบบบุญนิยม เป็นรูปแบบการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียงแล้วจะส่งผลให้ชุมชนมีความเข้มแข็งสามารถลดการพึ่งพิงจากภายนอก หันมาพึ่งพาตนเองได้อย่างแท้จริง

ผลการศึกษาบริบทชุมชน เศรษฐกิจ สังคม ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ

หมู่บ้านท่ากลาง-ท่าใต้ ตำบลบ้านกิว อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง ยังคงมีความเป็นชนบทที่มีวัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นหลักในการดำรงชีวิตประจำวันจนถึงทุกวันนี้ ถึงแม้ว่าจะมีระบบราชการเข้ามามีส่วนในการทำให้ความเป็นอยู่ของชุมชนเปลี่ยนแปลงไป แต่ในส่วนแก่นแท้ของความดำรงชีพยังยึดขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมที่มีมานาน เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น

ซึ่งมีความศรัทธาความเชื่อตามบรรพบุรุษที่สั่งสมและสืบทอดกันมาเป็นเวลาช้านาน มีวิถีชีวิตแบบเรียบง่ายการดำรงชีวิตอาศัยอิงแอบกับธรรมชาติด้วยมีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ เริ่มไปด้วยน้ำ นก นา ป่า เขา มีการทำไร่ ทำนา หาของป่า เพื่อยังชีพเท่านั้น หากเหลือก็แบ่งปันหรือแลกเปลี่ยนกันภายในชุมชน มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชน มีความเชื่อเรื่องบาป บุญ เชื่อเรื่องการให้ การเสียสละ การบริจาค ทำแล้วจะได้บุญ สะท้อนให้เห็นว่าชุมชนแห่งนี้ในอดีตมีความสัมพันธ์ของคนในหมู่บ้านนั้นอาศัยคุณธรรม จริยธรรมในการดำรงชีวิต มีคุณภาพชีวิตที่ดี ไม่มีหนี้สิน และจากการศึกษาโครงสร้างทางสังคม พบว่าความสัมพันธ์ในชุมชนจะเป็นลักษณะของเครือญาติ อาชีพหลักคือ การทำนา รองลงมาทำสวน ทำไร่ และอื่น ๆ โดยมีรายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือน จำนวน 4,000 บาทต่อเดือน รายจ่ายเฉลี่ยต่อครัวเรือนจำนวน 4,960 บาทต่อเดือน มีหนี้สินต่อครัวเรือน จำนวนเฉลี่ย 80,000 บาทต่อครัวเรือน และมีหนี้สินรวมทั้งหมู่บ้าน เป็นจำนวน 9,683,000 บาท ส่วนใหญ่จะเป็นหนี้กับธนาคารเพื่อการเกษตร (ธ.ก.ส.) จำนวน 6,747,000 บาท คิดเป็นสัดส่วนสูงถึงร้อยละ 69.68 ต่อหนี้สินรวม เห็นได้ว่าหมู่บ้านแห่งนี้มีรายจ่ายสูงกว่ารายได้ ปัจจุบันชุมชนแห่งนี้มีการรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือด้านการเงินที่เกิดจากการออมเงินแล้วให้สมาชิกกู้ยืมกันเอง 2 กลุ่ม คือ กลุ่มออมทรัพย์ และธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง นอกจากนี้ยังมีกลุ่มฌาปนกิจศพเป็นการช่วยเหลือกันเรื่องการเงินเท่านั้น ไม่มีการให้กู้ยืม

และผลจากการสังเคราะห์ธนาคารที่ดำเนินการแนวคิดระบบทุนนิยม และระบบบุญนิยม โดยนำมาปรับใช้เข้ากับบริบทชุมชนที่วิจัยศึกษา เพื่อนำไปสู่การกระบวนการพัฒนารูปแบบการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียงบ้านท่ากลาง-ท่าใต้ ตำบลบ้านกิ้ว อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง ถึงแม้ว่าจะดำเนินการด้วยระยะเวลาอันจำกัด แต่ผู้วิจัยก็ได้ดำเนินการภายใต้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participatory action research) ด้วยเทคนิค Future Search Conference (F.S.C.) เป็นแม่แบบในการทดลองปฏิบัติโดยดำเนินการร่วมกันระหว่างผู้วิจัยและชาวบ้าน โดยมีความเชื่อว่า หากใช้ “บุญ” เป็นฐานในการพัฒนาด้วยมีแนวคิดที่เชื่อมั่นว่าชาวบ้านมีความสามารถในการกำหนดปัญหาและจัดการปัญหาของชาวบ้านเอง และคำนึงถึงบทบาทของผู้นำ รวมถึงให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมชุมชน ความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมของชุมชน ทั้งนี้ผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัยผู้เชี่ยวชาญด้านกระบวนการกลุ่มมาดำเนินการประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยให้ผู้เข้าร่วมประชุมแบ่งกิจกรรมออกเป็น 3 กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมที่ 1 เป็นกิจกรรมที่ผู้วิจัยได้ทำขึ้นเพื่อต้องการให้ชาวบ้านย้อนกลับไประลึกถึงความแตกต่างของวิถีชีวิตในอดีต เพื่อเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตในปัจจุบันสรุปได้ว่าในอดีตหมู่บ้านท่ากลาง-ท่าใต้ ยังไม่มีความเจริญไม่มีไฟฟ้า น้ำประปา ทีวี ตู้เย็น รถ เป็นหมู่บ้านในป่าเล็กๆ ที่มีบ้านเรือนตั้งอยู่บริเวณริมน้ำแม่วะ ซึ่งไหลผ่านระหว่างหมู่บ้านกิ้ว และบ้านท่ากลาง-ท่าใต้ ถนนเป็นหลุมเป็นบ่อ มีแต่โคลนตม การ

เดินทางไปไหนไม่สะดวกต้องใช้ล้อเกวียนในการลาก สภาพบ้านเรือนเป็นไม้ มุงด้วยหญ้าแฝก หรือหญ้าคามีวิถีชีวิตแบบเรียบง่าย การดำรงชีวิตอาศัยอิงแอบกับธรรมชาติ ด้วยมีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ เต็มไปด้วยน้ำ นก น้า ปลา เขา มีการทำไร่ ทำนา หาของป่า เพื่อยังชีพเท่านั้น ส่วนเครื่องมือที่ใช้ก็มาจากภูมิปัญญาท้องถิ่นนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน เห็นได้จากการนำไม้ไผ่มาทำเป็นขวดน้ำดื่ม ซึ่งเรียกว่า น้ำดอก หากเหลือก็แบ่งปันหรือแลกกันภายในชุมชน มีความช่วยเหลือเกื้อกูล เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน เห็นได้จากการลงแรง (ลงแขก) ทำไร่ ไร่นา ไม่มีค่าจ้างเป็นเงินทอง และจากการดักน้ำใส่ตุ่ม รวมไปถึงการสมัครสมานสามัคคีกัน กรณีมีของหายในหมู่บ้านทุกคนได้ยินเสียง “คางกลาง” ดังขึ้นที่บ้านผู้ใหญ่ ทุกคนจะวางภารกิจส่วนตัวทุกอย่างมาช่วยกันทันที สะท้อนให้เห็นว่าในอดีตความสัมพันธ์ของคนในหมู่บ้านนั้นอาศัยคุณธรรม จริยธรรม มีคุณภาพชีวิตที่ดี ไม่มีหนี้สิน ปัจจุบัน ความเจริญเข้ามาในหมู่บ้านมากมาย ถนนหนทาง สะดวกสบาย มีรถรามากขึ้น ผู้คนก็มากขึ้นตาม มีเทคโนโลยีทางการเกษตรเข้ามาแทนที่ควาย ชาวชนมีปัญหาหาเสพติด กินเหล้าเมายา อาหารพื้นเมืองไม่นิยมทาน หันไปทานอาหารฝรั่งอาหาร ขณะกันหมด ผู้คนมีวิถีชีวิตติดกับวัตถุนิยม มีการสร้างบ้านใหม่ การซื้อสิ่งอำนวยความสะดวก ที่วี ตู้เย็น มือถือ ทุกคนหาเงินทองเพื่อสนองต่อความต้องการต่อสิ่งเหล่านี้ ซึ่งหากไม่มีเงินก็ไปกู้หนี้ยืมสิน ส่งผลให้คนต้องทำงานหนักมากขึ้น จากเดิมผลิตเพื่อยังชีพก็ต้องผลิตขายให้ได้มากๆ ทำให้เข้าไปอยู่ในวังวนของทุนนิยมอย่างปฏิเสธไม่ได้เลย ความสัมพันธ์ของคนในครอบครัวในชุมชนจึงจางหายไป เกิดปัญหาสังคมตามมา มีการแก่งแย่งชิงดี เห็นแก่ตัว เอาเปรียบกัน เห็นแต่ประโยชน์ส่วนตน ไม่สนใจชุมชน จากกิจกรรมดังกล่าวข้างต้น ทำให้ชาวบ้านเริ่มคิดกันเองได้ว่า เมื่อก่อนไม่มี ความเจริญ ไม่มีไฟฟ้า น้ำประปา ที่วี ตู้เย็น ไม่มีโทรศัพท์ ไม่มีผงซักฟอก สบู่ แชมพู ยาสีฟัน เราก็ยังอยู่กันได้อย่างมีความสุข ไม่มีปัญหาสังคม ไม่มีเด็กติดยาเสพติด ไม่มีหนี้สิน ผลสรุปจากกิจกรรมที่ 2 ผู้วิจัยได้ตั้งประเด็นคำถาม 2 ประเด็นคือ 1) ทำอย่างไรถึงจะมีรายรับเพิ่มขึ้นและมีรายจ่ายลดลง สรุปได้ว่าแนวทางการเพิ่มรายได้ นั้น ควรมีการปลูกจิตสำนึกในการใช้จ่ายให้จ่ายในสิ่งที่จำเป็นลดการใช้จ่ายที่ฟุ่มเฟือยลง รวมไปถึงต้องส่งเสริมการออมครั้งละบ่อย ๆ อาจจะทำเป็นกระบอกไม้ไผ่ดังเช่นสมัยปู่ ย่า ตา ยาย นอกจากนี้ต้องมีการปลูกพืชผักสวนครัวรั้วกินได้ไว้บริโภคเอง เหลือก็นำไปแบ่งปันหรือขาย และมีการอาชีพเสริมด้วยการเลี้ยงหมู เลี้ยงปลา เลี้ยงไก่ เลี้ยงวัว เป็นต้น หลังฤดูทำนา เก็บเกี่ยวข้าวแล้ว ทำอาชีพเสริม เช่น ทำเตาอั้งโล่ พอเข้าสู่ฤดูหนาวก็เก็บมะขามขายตั้งแต่ยอดไปจนถึงฝัก สำหรับแนวทางลดรายจ่ายต้องมีการลดการใช้จ่ายพลังงาน ไม่ว่าจะเป็น น้ำ ไฟ น้ำมัน แก๊ส อย่างประหยัด ลด เลิก ละ อดบายมุขทั้งปวง รวมถึงการลด เลิก ละ การใช้สารเคมี ยาฆ่าแมลง หามาใช้ปุ๋ยหมักชีวภาพ หากผู้ใหญ่ต้องเป็นตัวอย่างที่ดีเด็ก ๆ ถึงจะทำตามกรณีเดินทางไปไหนมาไหนภายในหมู่บ้าน อาจจะใช้รถจักรยานยนต์แทนรถยนต์ ลดการซื้อน้ำดื่ม

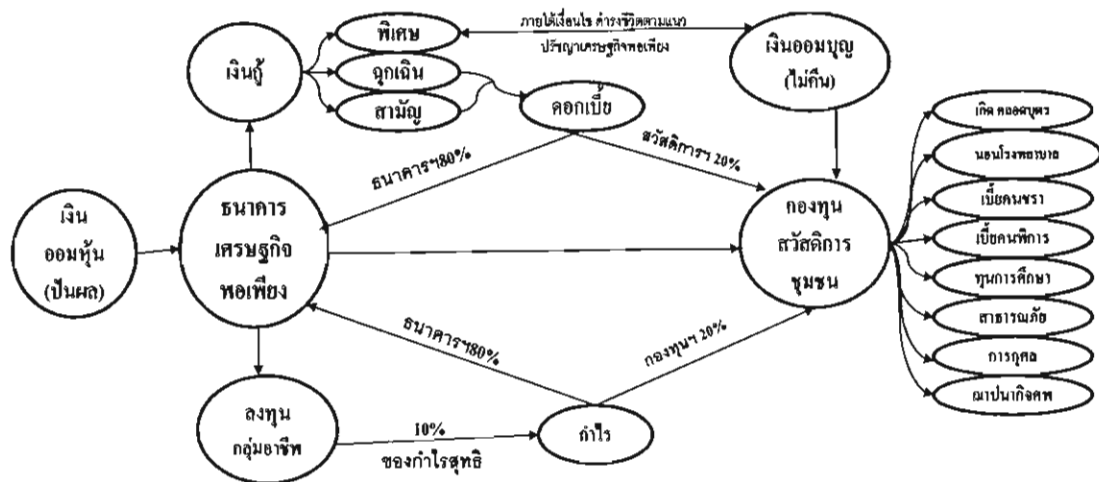
หันมาใช้น้ำประปา น้ำบาดาล น้ำฝน กินผักผลไม้ตามฤดูกาล เลี้ยงหมูด้วยวิธีดั้งเดิม ใช้หยวกกล้วย แทนอาหารเม็ด ส่วนประเด็นคำถามที่ 2 ของกิจกรรมที่ 2 นี้ ผู้เข้าร่วมประชุมส่วนใหญ่ ไม่รู้ว่าใน หมู่บ้านท่ากลาง-ท่าใต้ มีกองทุนหรือกลุ่มอาชีพอะไรบ้าง บางคนยังไม่รู้ว่าตัวเองเป็นสมาชิกของ กองทุน หรือกลุ่มไหน เพราะในหมู่บ้านมีมากถึง 22 กลุ่ม ผู้วิจัยจึงได้ให้ผู้เข้าประชุมได้ให้คะแนน กลุ่มแต่ละกลุ่มโดยคะแนนเต็ม 100 หมายความว่า เป็นกลุ่มที่ดีที่สุด ปรากฏว่ามีกลุ่มที่คะแนนเต็ม 100 จำนวน 3 กลุ่ม สะท้อนให้เห็นว่าความสัมพันธ์ในหมู่บ้านมีน้อยมาก คนส่วนใหญ่ไม่เห็น ความสำคัญของการทำงานเพื่อส่วนรวม ต่างคนต่างทำมาหากิน

ท้ายสุดได้ให้ทุกคนที่เข้าร่วมกิจกรรมสร้างพันธะสัญญาร่วมกันว่า จะน้อมนำตาม ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มาเป็นหลักในการดำรงชีวิต ปลูกพืชผักสวนครัว ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก จัดทำบัญชีครัวเรือน ออมทรัพย์ทุกเดือน ใช้ผลิตภัณฑ์หรือสินค้าที่ผลิตในชุมชน ทำอาชีพเสริมหลังการทำนา ไม่ใช้จ่ายฟุ่มเฟือย จะใช้ในสิ่งที่จำเป็นเท่านั้น ลด เลิก ละ การใช้ปุ๋ยเคมี และอบายมุขทั้งปวง ช่วยกันประหยัดทรัพยากร เช่น น้ำ ไฟ แก๊ส สมัครสมานสามัคคี ช่วยเหลือเกื้อกูลในชุมชน ช่วยกันบำรุงรักษาดูแลทรัพย์สินสาธารณะ ของ “หน้าหมู” ดังเช่นสมบัติของตนเอง

ด้านการฝึกอบรม มีการฝึกอบรมให้ความรู้ด้านปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพิ่มเติม ให้กับผู้เข้าร่วมโครงการ เพื่อเป็นการย้ำให้ชุมชนดำรงวิถีชีวิตแบบพอเพียง โดยเชิญผู้เชี่ยวชาญมา บรรยาย รวมทั้งพิมพ์เอกสารแจกทุกครัวเรือน การฝึกอบรมด้านการบัญชี การเงิน การตลาด ผู้วิจัย เป็นวิทยากรให้กับชุมชนเองด้วยมีประสบการณ์ทำงาน บมจ. ธนาคารกรุงไทย มานานกว่า 17 ปี มีประสบการณ์เป็นพนักงานบัญชี และเป็นผู้อำนวยการวิเคราะห์สินเชื่อ (accounting executive) รวมไปถึงประสบการณ์ด้านการบริหารธุรกิจส่วนตัว ส่วนการอบรมด้านอาชีพ ได้เชิญผู้เชี่ยวชาญ มาเป็นวิทยากรในการทำ “ข้าวแต๋น” และ “มะขามแก้ว” ซึ่งเป็นเจ้าของแบรนด์ “ผลิตภัณฑ์นิคยา” เป็นสินค้าโอท็อป (OTOP) และได้รับประกันความอร่อยจากเซลล์ชวนชิม และนิตยสารอร่อยทั่วไป โดยอบรมความรู้และวิธีการทำให้กับตัวแทนของกลุ่มแม่บ้านจำนวน 30 คน ด้วยเห็นว่าหมู่บ้านท่า กลาง-ท่าใต้ มีอาชีพหลักคือการทำนา ดังนั้นจึงควรนำ “ข้าว” ซึ่งเป็นผลผลิตของชุมชนเองมาแปร รูปเพื่อก่อให้เกิดกลุ่มอาชีพใหม่ในชุมชน เป็น “ข้าวแต๋นพอเพียง” และ “มะขามแก้วพอเพียง” และการศึกษาดูงาน ผู้วิจัยได้เชิญกรรมการธนาคารจำนวน ไปดูศึกษาดูงานธนาคารหมู่บ้านสามขา ตำบลคอนไฟ อำเภอแม่ทะ จังหวัดปราง และศึกษาดูงานของกลุ่มออมทรัพย์ ในจังหวัดเชียงใหม่ รวมไปถึงดูงานด้านเศรษฐกิจพอเพียง ร่วมกับสำนักงานเกษตรอำเภอแม่ทะ จังหวัดปราง นอกจากนี้ ยังได้ฟื้นฟูกลุ่มอาชีพเดิม คือ กลุ่มทำแชมพูสมุนไพร ซึ่งเลิกทำไปด้วยขาดการสื่อสารและ ประชาสัมพันธ์ ชาวบ้านขาดความเข้าใจในตัวผลิตภัณฑ์ คิดว่าของที่ผลิตเองไม่มีคุณภาพ ของมี

คุณภาพต้องเป็นของที่ผลิตจากบริษัทใหญ่ ๆ ดังนั้นการกระบวนการปรับเปลี่ยนแนวคิดของชุมชน นับว่าเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนา

จากการวิจัยและพัฒนา (research and development) การดำเนิน ตามวัตถุประสงค์ข้อ 3 เพื่อพัฒนารูปแบบการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง ผลจากการพัฒนาได้รูปแบบการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียงรูปแบบใหม่ดังภาพ 13

ภาพ 13 รูปแบบการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง

ที่มา: ปรับปรุงจาก วิจิต นันทสุวรรณ (2549)

จากผลการประเมินความเหมาะสมของธนาคารเศรษฐกิจพอเพียงระดับชุมชน พบว่า รูปแบบ และวิธีการดำเนินการภายหลังการพัฒนา มีความเหมาะสม ผู้นำและคณะกรรมการหมู่บ้าน มีมติเป็นเอกฉันท์ว่า ประชาชนในหมู่บ้านมีการตื่นตัวในด้านการออมไม่ว่าจะเป็นการออมหุ้นและการออมบุญ โดยเฉพาะชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านวิถีคิด และน้อมนำพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาดำรงชีวิตประจำวัน อีกทั้งมีการปลูกพืชผักสวนครัวรั้วกินได้ ลด เลิก ละอบายมุข ลดการใช้สารเคมี มีการทำบัญชีครัวเรือน และมีส่วนร่วมในกิจกรรมของหมู่บ้านที่เรียกว่าจิตสาธารณะมากขึ้น และจากการสังเคราะห์ข้อมูลพบว่า ชุมชนแห่งนี้มีรายจ่ายและหนี้สินลดลง มีรายได้เพิ่มขึ้น ส่วนหนึ่งเป็นผลจากการที่มีกิจกรรมร่วมกัน อาทิ การลงทุนในกลุ่มอาชีพ การออม ซึ่งการเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ชี้ให้เห็นว่ารูปแบบการดำเนินการที่นำแนวคิดระบบทุนนิยม ผสานรวมเข้ากับระบบบุญนิยม โดยใช้บุญเป็นฐานเป็นเครื่องมือในการพัฒนา ก่อให้เกิดการพัฒนาชุมชนและพัฒนาคนให้ดีขึ้น ให้เป็นคนดี มีความเมตตา

กรุณา การเสียดสละ และรู้จักการให้ซึ่งจะก่อให้เกิดสันติสุขขึ้นในชุมชน ทั้งนี้สมาชิกต้องดำรงวิถีชีวิตภายใต้ปรัชญาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งหากเมื่อชุมชนเข้มแข็งก็จะสามารถลดการพึ่งพาจากภายนอก หันมาพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองได้แล้ว ซึ่งจากกิจกรรมดังกล่าวนี้ส่งผลให้ความสัมพันธ์ในครอบครัวและชุมชนแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

การอภิปรายผลการศึกษา

จากการวิจัยรูปแบบการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง มีข้อค้นพบสำคัญอันเป็นการดำเนินการหลักของธนาคารชุมชน คือ การบริหารเงินออม และการบริหารสินเชื่อ ดังนี้

ประเด็นการบริหารการออม พบว่า ธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง ได้สร้างเงื่อนไขให้เกิดการปฏิบัติเกี่ยวกับการออมที่ดี 3 ประการ คือ

1. การวางแผนงบประมาณการใช้จ่ายในครัวเรือน โดยการวิเคราะห์รายได้ รายจ่าย ที่ได้มาจากการบันทึกครัวเรือน
2. การกำหนดให้มีการออมเป็นประจำในลักษณะ “ออมหุ้น”
3. การออมบุญวันละ 1 บาท รวมเดือนละ 30 บาท เพื่อนำไปสมทบกองทุนในส่วน of ธนาคารสำหรับปล่อยกู้ยืม โดยไม่มีดอกเบี้ยให้กับสมาชิก

การบริหารจัดการ ธนาคารเศรษฐกิจพอเพียงลักษณะดังกล่าว ดีความได้ว่า

การบริหารจัดการ ธนาคารชุมชน ดังกล่าว ได้สร้างความหมายใหม่ “การออม” แดกต่างไปจากแนวคิดการออมเดิม การออมความหมายเดิม โดย “ให้ความสำคัญกับการบริโภคเป็นหลัก” สมการ ในทฤษฎีการออม จึงได้กำหนดให้

$$\text{การออม} = \text{รายได้} - \text{การบริโภค} \quad \text{หรือ} \quad Y - C = S$$

ดังที่ Klien (1953) ให้ความหมาย การออม (เชิงพลวัต) ว่า หมายถึง รายได้ที่ไม่ได้ใช้จ่ายในปัจจุบัน และ Mazumda (1959) มองว่า การออม เป็นส่วนของรายได้ที่เกินไปจากค่าใช้จ่าย ซึ่งเป็นความหมายว่า การออม เป็นรายได้ส่วนเกิน หรือรายได้ส่วนเหลือตามแนวคิดของ friend (1962) และ Bannock, Barket and Ress (1977) ตามลำดับ

ข้อค้นพบจากการวิจัย ได้ให้ความหมายใหม่ “การออม” โดยเน้น การเก็บออม เป็นหลัก และการบริโภคเป็นรอง จึงกำหนดสมการใหม่ เป็น

รายได้ - การออม = การบริโภค หรือ $Y - S = C$

ซึ่งถ้าพิจารณาใน นัยยะเชิงคณิตศาสตร์ สมการ 2 แบบ ดังกล่าวจะไม่มี ความแตกต่าง กันแต่อย่างใด แต่ในขั้นตอนการจัดการและกระบวนการทางเศรษฐกิจและสังคม เรื่องนี้มีความ แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง กล่าวคือ สมการเดิม $Y - C = S$ กำหนดว่า เมื่อมีรายได้ นำไปหักค่าใช้จ่าย ในการบริโภคที่เหลือแล้ว จึงเป็นการออม

แต่ $Y - S = C$ เป็นการกำหนดว่า เมื่อมีรายได้ ควรเก็บออมตามที่ได้มีการวางแผนไว้ ที่เหลือจึงนำไปใช้จ่ายบริโภค

สิ่งใหม่ในมิติ การจัดการทางเศรษฐกิจและสังคมในชุมชน ภายใต้แนวคิดการออม เดิม ท่ามกลางกระแสบริโภคนิยม และภาวะที่รายได้ของประชาชนไม่แน่นอน การออมในชุมชนจึง มีน้อย และในขณะที่ขาดการสะสมทุนในชุมชนชนบท จึงเป็นปัญหาโดยตลอด

การวางแผนแนวคิดและการจัดการ การออมใหม่ของธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง จึงเป็น การสร้างรากฐานทางเศรษฐกิจให้มีการออมใหม่ มีการสะสมทุนมากขึ้นในระดับครัวเรือนและใน ระดับชุมชนอย่างแน่นอน ซึ่งในระยะยาวจะสามารถเป็นภูมิคุ้มกันอันดีให้กับชุมชน

นอกจากนี้ ธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง ยังได้กำหนดรูปแบบการออม “บุญ” นัยยะของ การออมบุญ มีความหมายที่แตกต่างไปจากเดิมที่ทางเศรษฐศาสตร์ได้กำหนด ลักษณะการออมไว้ 2 ลักษณะ คือ การออมทรัพย์สินถาวร (real assets) กับการออมในรูปแบบของทรัพย์สินทางการเงิน (financial assets) แต่การออมทรัพย์สินในรูปแบบของธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง เป็นการออมบุญ (merit assets)

ซึ่งการออมทรัพย์สินทั้งสองลักษณะที่ทางเศรษฐศาสตร์ได้กำหนดไว้ โดยมีปัจจัยสำคัญ ในการออม สรุปได้ 4 ประการ ดังนี้

1. ผลตอบแทนที่ผู้ออมได้รับจากการออม หมายความว่า ถ้ายังผลตอบแทนในการ ออมเพิ่มมากขึ้นเท่าใด ก็จะเป็นสิ่งดึงดูดใจให้บุคคลมีการออมเพิ่มมากขึ้นเท่านั้น แต่ถ้าหาก ผลตอบแทนต่ำ การออมก็จะน้อยลงไป
2. มูลค่าของอำนาจซื้อของเงินในปัจจุบัน ผู้ออมจะตัดสินใจทำการออมมากขึ้น ภายหลังจากการพิจารณาถึงอำนาจซื้อของเงินที่มีอยู่ในปัจจุบันว่าจะมีความแตกต่างจากมูลค่าของ เงินในอนาคตนัก
3. รายได้ส่วนบุคคลสุทธิ ผู้ที่มีรายได้คงที่แน่นอนเป็นประจำทุกเดือนจำนวนที่ไม่ สูงมากนัก เงินออมก็จะน้อยตามสัดส่วนเงินเดือน ซึ่งต่างจากจำนวนเงินออมของผู้บริหารระดับสูง หรือนักการเมืองที่มีเงินเหลือออมได้มากกว่า

4. ความแน่นอนของรายได้ในอนาคตหลังการเกษียณอายุ ถ้าผู้มีรายได้ทุกคนทราบได้แน่นอนว่าเมื่อใดก็ตามที่ท่านไม่มีความสามารถหารายได้อีกต่อไป ท่านก็จะไม่มีปัญหาทางการเงินเกิดขึ้น หรือถ้ามีก็ไม่ใช่ว่าปัญหาที่รุนแรงมากนัก เนื่องจากหน่วยที่ท่านเคยทำงานอยู่มีนโยบายช่วยเหลือท่านในวัยชราหลังเกษียณอายุ หรือภายหลังการให้บำนาญ บำเหน็จ เงินชดเชย

จะเห็นได้ว่าปัจจัยสำคัญที่ในการออมทั้ง 4 ประการ ดังกล่าวข้างต้น กลุ่มคนที่มีความสามารถในการออมนั้นเป็นกลุ่มคนที่ค่อนข้างมีฐานะหรือกลุ่มคนที่มีรายได้แน่นอนเท่านั้น จึงจะออมได้ แต่การสะสมทรัพย์ ในรูปแบบของธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง เป็นการสะสมบุญ (merit assets) โดยอาศัยวัฒนธรรมความเชื่อเรื่อง การदानไว้ถวายหน้า (หมายความว่า ทำบุญสำหรับไว้ใช้ชาติหน้า) จึงถือได้ว่าการ “ออมบุญ” นี้เป็นปัจจัยสำคัญในการออม ประการที่ 5 ซึ่งคนในชุมชนชนบทของไทยสามารถออมได้ รวมไปถึงการเป็นสินทรัพย์ (asset) ที่ใช้ได้ทั้งโลกหน้าและโลกนี้เป็น การจงใจให้คนเกิดการออม ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) (2552) เรื่อง โครงการสนับสนุนการจัดสวัสดิการชุมชน กรณีศึกษา กองบุญสวัสดิการวันละบาท ตำบลคอนแร่ อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี ซึ่งใช้หลักทำบุญแล้วได้ผลบุญในชาตินี้ ไม่ต้องรอถึงชาติหน้า โดยผลจะคุ้มครอง ภายใน 180 วัน เป็นการให้อย่างมีคุณค่า รับผิดชอบต่อสังคม ซึ่งผลบุญจากการทำบุญวันละบาทได้นำมาสร้างสวัสดิการ 9 เรื่องตั้งแต่เกิดจนตายให้กับสมาชิกกองทุน สามารถเป็นบทพิสูจน์ในเรื่องของ การทำบุญแล้วได้บุญ อย่างเป็นรูปธรรมชัดเจน

การที่ผู้วิจัยใช้ฐานคิดหลัก “บุญ” ในทางพุทธศาสนาเป็นฐานในการพัฒนานั้น ด้วยพระพุทธศาสนาเป็นวัฒนธรรมพื้นฐานของสังคมไทยมายาวนาน ซึ่งการสะสมบุญนอกจากจะหวังไว้ในชาติหน้าดังกล่าวข้างต้นแล้ว ยังถือว่าการทำบุญ เป็นการสะสมบารมี อีกทั้งยังเป็นหน้าเป็นตาทางสังคม ในสังคมชนบทการทำบุญ เช่น การทำบุญ สร้างประตู หน้าต่าง หรือสร้างสิ่งต่างๆ ให้กับวัดจะมีการบอกบุญโดยการเขียนชื่อผู้ที่ทำบุญพร้อมจำนวนเงินกับสิ่งของนั้น ผู้ที่ทำบุญมากก็แสดงถึงฐานะร่ำรวย มีทรัพย์สินเงินทองมากมาย เป็นเศรษฐี อันหมายถึงผู้ซึ่งมีอริยทรัพย์ ดังที่ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตตโต, 2545) ได้กล่าวถึง อริยทรัพย์ 7 คือ 1) ศรัทธา ความเชื่อที่มีเหตุผล เชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ มีความมั่นใจในหลักที่ถือและในการดีทำ 2) ศีล รักษากาย วาจาให้เรียบร้อย 3) หิริ พึงละอายต่อบาป 4) โอตตัปปะ เกรงกลัวต่อการทำบาป 5) พากุศลจะ เพียรศึกษาหาความรู้ 6) จาคะ ความเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และ 7) ปัญญา ความรู้ความเข้าใจอย่างถ่องแท้ในเหตุผล ดีชั่ว ถูกผิด คุณโทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ รู้คิด รู้พิจารณา และรู้ที่จะจัดทำ

สรุปว่าได้ว่าทรัพย์อริยทรัพย์ 7 ประการนี้เป็นทรัพย์อันประเสริฐอยู่ภายในจิตใจ ที่ทำให้ใจอึดเหนี่ยว ไม่หิวกระหาย ไม่ยากจน เป็นทรัพย์ที่ใจไม่เห็น อันตรายใด ๆ ไม่สามารถทำลายได้ ซึ่งหากบุคคลใดมีทรัพย์ภายในแล้วก็จะเงินทุนในการสร้างทรัพย์ภายนอก

ผู้วิจัยจึงได้นำแนวคิดเรื่อง บุญ มาเชื่อมโยงกับการออมของธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งการสะสมทุนจากการออมทั้งสองประเภทนี้ใช้ฐานคิดการสร้างทุนทางสังคมยึดโยงชุมชนด้วยวัฒนธรรมพบว่า สมาชิกมีวินัยในการการออมสม่ำเสมอ ตามกฎ กติกาที่ร่วมกันตั้งขึ้นมา สะท้อนให้เห็นว่าสมาชิกทุกคนมีสัจจะซึ่งเป็นการให้คำมั่นสัญญาว่าจะออมเงินทุกเดือน เป็นประจำสม่ำเสมอ ด้วยตระหนักและเห็นคุณค่าของการออม รู้จักการบริหารจัดการเงินในครอบครัว มีการใช้หลักการบริหารจัดการทางสังคม (social management) สอดคล้องกับแนวคิดของกลุ่มออมทรัพย์ของ ครูชบ ยอดแก้ว ที่นำแนวคิดด้านสังคมไทย และแนวคิดด้านพุทธศาสนา (ขัตติยา วรรณสุต, 2550: 127-136) คือ 1) แนวคิดเรื่อง “ความสัมพันธ์ส่วนบุคคล” เพื่อดึงชาวบ้านเข้าร่วมกลุ่ม ความสัมพันธ์นี้อาจเกิดจากความป็นญาติ การเป็นเพื่อนบ้านใกล้เคียงกัน การอยู่ในชุมชนเดียวกัน ฯลฯ ความสัมพันธ์เหล่านี้สามารถขยายไปสู่ความสัมพันธ์กลุ่มได้ง่าย และทำให้กลุ่มเกิดความเข้าใจและความเหนียวแน่นกันมากขึ้น รวมทั้งทำให้การขยายกลุ่มเป็นไปได้ง่ายเข้าด้วยกันไว้เนื้อเชื่อใจมากกว่าวิธีการแบบเป็นทางการ 2) แนวคิดเรื่อง การใช้ “เงิน” เป็นสื่อกลาง เพื่อทำให้ความสัมพันธ์กระชับยิ่งขึ้น กลายเป็นการรวมกลุ่มที่เหนียวแน่น โดยมีผลประโยชน์ร่วมกันเป็นตัวเชื่อม (คล้ายแนวคิดสหกรณ์ แต่จะเห็นว่ากลุ่มออมทรัพย์ได้นำหลักที่อยู่ในข้ออื่นมาช่วยเสริมด้วย) 3) แนวคิดเรื่อง “การทำกิจกรรมร่วมกัน” เพื่อดำรงรักษากลุ่มให้เหนียวแน่นยืนนาน การทำกิจกรรมร่วมกันที่เริ่มจากกิจวัตรที่เคยปฏิบัติอยู่เดิม เช่น ไปทำบุญร่วมกันที่วัดในวันพระ จะทำให้เกิดความอบอุ่นใจ เกิดการมีส่วนร่วมโดยไม่ขึ้นกับจำนวนเงินหรือของที่นำไป และมีโอกาสได้พบปะสังสรรค์ ได้ถามทุกข์สุข และเปลี่ยนความเห็นต่าง ๆ กัน โดยพระสุบินได้กำหนดไว้ในหลัก 4) แนวคิดเรื่อง “สวัสดิการชุมชน” โดยนำผลกำไรที่ได้จากกลุ่มออมทรัพย์มาจัดสรรให้กับสมาชิก เมื่อเกิดเหตุการณ์ที่ต้องใช้เงินอย่างกะทันหัน เช่น เมื่อถึงแก่กรรม เมื่อประสบอุบัติเหตุหรือเจ็บไข้ได้ป่วย สมาชิกก็จะมีเงินที่คนสะสมไว้ร่วมกับกลุ่มเพื่อช่วยเหลือตนเอง ตามหลักของการ “การเฉลี่ยทุกข์เฉลี่ยสุข” และ “การพึ่งตนเอง” 5) แนวคิดเรื่อง “รวมกลุ่ม โดยกลุ่ม เพื่อกลุ่ม” หมายถึง การออมของกลุ่ม บริหารจัดการ โดยกลุ่ม และผลประโยชน์ของกลุ่มตกอยู่แก่กลุ่มเอง นอกจากนี้ยังยังสอดคล้องกับแนวคิด ประเวศ วะสี (2542) ได้ให้ความหมายของ ทุนทางสังคม คือ การที่คนมารวมกัน เอาความดีมารวมกัน เอาความรู้มารวมกัน เรียกว่า เกิดทุนทางสังคม ซึ่งนำไปสู่พลังทางสังคม ที่จะแก้ไขปัญหาคือต่าง ๆ ได้ทุกอย่าง อมรา พงศาพิชญ์ (2543) ได้ให้ความหมายของ ทุนทางสังคม คือ ความสัมพันธ์ทางสังคมในแนวราบและแนวตั้ง ระหว่างบุคคล สถาบันและ/หรือองค์กร ทั้งในรูปปัจเจก กลุ่มและรูปเครือข่าย รวมทั้งค่านิยม บรรทัดฐานที่สังคมยึดถือ ซึ่งมีผลต่อวิถีชีวิตและวิถีการผลิตในระดับครอบครัว ชุมชนและประชาสังคม และสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) กำหนดให้ “ทุนทางสังคม” หมายถึง ผลรวมของสิ่ง

ดิงามต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคมทั้งในส่วนที่ได้จากการสังสมและการต่อยอดรวมถึงการรวมตัวของคนที่มีความรู้เพื่อสร้างประโยชน์ต่อส่วนรวม บนพื้นฐานของความไว้วางใจซึ่งกันและกันแห่งความผูกพันและวัฒนธรรมที่ดิงาม จึงทำให้ธนาคารเศรษฐกิจพอเพียงเกิดการสะสมทุน (money capital) ซึ่งจอห์นเมย์นาร์ด เคนส์ (John Maynard Keynes, 1936) นักเศรษฐศาสตร์ชาวอังกฤษได้กล่าวถึงแรงจูงใจที่ทำให้บุคคลยับยั้งการใช้จ่ายรายได้ของตนว่ามาจากเหตุผลโดยทั่วไป คือ เพื่อสำรองไว้สำหรับเหตุฉุกเฉินที่คาดการณไม่ได้ เพื่อเตรียมไว้สำหรับการใช้จ่ายในสิ่งจำเป็นของตนเองและครอบครัวที่จะเกิดขึ้นในอนาคตเช่นไว้ใช้จ่ายในยามชราหรือเพื่อเป็นทุนการศึกษาแก่บุตรที่กำลังเติบโตขึ้นเป็นต้น เพื่อให้ได้ดอกเบี้ยอันจะทำให้สามารถใช้บริโภคในอนาคตได้มากขึ้น เพื่อค่อยๆ นำไปใช้ในการปรับปรุงมาตรฐานการครองชีพให้ค่อย ๆ สูงขึ้น เพื่อความรู้สึกเป็นอิสระและมีอำนาจในการกระทำการใด ๆ แม้ว่ายังไม่ได้ตกลงใจชัดเจนว่าจะทำอะไร เพื่อไว้แก่งำไร หรือดำเนินโครงการธุรกิจ เพื่อความมั่งคั่ง และเนื่องจากเกิดความตระหนี่ โดยไม่จำเป็นต้องมีเหตุผล

และผลการการออมของสมาชิก ทำให้ธนาคารเศรษฐกิจชุมชน เกิดการสะสมทุน (money capital) ส่งผลทำให้เกิดการพัฒนาสังคมในหลายๆมิติ ดังนี้

มิติทางด้านเศรษฐกิจ การออมเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นอย่างมาก เนื่องจากเป็นช่วยสนับสนุนให้เกิดการลงทุนเพิ่ม การผลิตของประเทศและการจ้างงาน เมื่อมีเงินออมจะส่งผลให้ประชาชนมีงานทำ มีรายได้เพิ่มขึ้น และสร้างเสริมความมีเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ หากในประเทศมีอัตราการออมสูง การลงทุนในประเทศก็ไม่ต้องอาศัยเงินทุนจากต่างประเทศมากนัก หรือช่วยลดการกู้ยืมเงินจากต่างประเทศมาลงทุน เห็นได้ชัดจากประเทศที่มีอัตราการออมสูงจะสามารถทำให้พึ่งตนเองในด้านเงินทุนสำหรับการพัฒนา ทำให้การพัฒนาประเทศมีความต่อเนื่องและมั่นคง มีระดับการพึ่งพิงเงินทุนจากต่างประเทศต่ำ ตัวอย่างเช่น สิงคโปร์ และได้หวัน ซึ่งต่างจากประเทศไทยที่ต้องพึ่งพาเงินออมจากต่างประเทศค่อนข้างมาก

มิติทางด้านสังคม กระบวนการออมเกิดตั้งแต่ระดับครอบครัว ชุมชน หมู่บ้าน เป็นกิจกรรมที่เสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกัน เป็นกลไกที่ร้อยรัดคนให้มาร่วมกัน ทำให้เกิดสัมพันธภาพให้คนคิดถึงกัน เกิดความเอื้ออาทรต่อกัน หรือรักกันมากขึ้น

มิติทางด้านวัฒนธรรม กิจกรรมที่คนส่วนใหญ่ถือปฏิบัติกันอย่างแพร่หลาย มีสาระทั้งที่เป็นความรู้ ความคิด การปฏิบัติที่มีแบบแผนแน่นอน และทำอย่างต่อเนื่อง ให้ผลเป็นความดีแก่ผู้ปฏิบัติ ถือว่าเป็นวัฒนธรรม พฤติกรรมการออม กิจกรรมการออม ผลการออมมีลักษณะเช่นว่านี้ จัดเป็นวัฒนธรรมสำคัญของชุมชนได้อย่างหนึ่ง ถ้าได้ปฏิบัติกันอย่างจริงจังตลอดไป เพราะเนื้อหาของของการออม นั้นมีองค์ประกอบของความเป็นวัฒนธรรมครบถ้วน กล่าวคือ มีทั้งองค์ความรู้ วิธี

ปฏิบัติ ผลการปฏิบัติที่ชัดเจน และให้ประโยชน์แก่ผู้ปฏิบัติได้ทั้ง 4 ด้าน คือ ด้านกาย ด้านสังคม ด้านจิตใจ และด้านจิตวิญญาณ

มิติด้านการศึกษา ภาพรวมของกระบวนการอ้อมเป็นเรื่องของการเรียนรู้ การฝึกตนเอง ผู้ทำการอ้อมเป็นสมาชิกกลุ่ม ต้องรู้หลักคิด หลักการปฏิบัติ ตลอดถึงผลลัพธ์ที่พึงได้พึงมี การที่ทุกคนเดินเข้าสู่กระบวนการนี้ได้ชื่อว่า เดินเข้าสู่กระบวนการศึกษาเพื่อพัฒนาตนเอง ผู้เข้าร่วมกิจกรรมการอ้อมอย่างตั้งใจจะได้รับประโยชน์ส่วนนี้โดยไม่รู้ตัวจะพบว่าตนเองเปลี่ยนไปในทางที่ดีขึ้น ทั้งด้านความรู้ คิด พูด ทำ

มิติด้านการพัฒนาชีวิต การอ้อมเป็นเรื่องการเรียนรู้ การคิด และการลงมือปฏิบัติ การอ้อมเริ่มด้วยการเรียนรู้เรื่องสัจจะ คือ ความจริงที่รู้ ที่คิด ที่ทำ รู้ของตนเอง ว่าจะต้องพูดจริง ทำจริง คิดจริง และรู้จริงนั้น นับเป็นการเรียนรู้เพื่อให้รู้จักตนเอง รู้จักความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน ในครอบครัว ในชุมชน เป็นต้น โดยเฉพาะคนในครอบครัว รู้จักสัจจะ คือ ความซื่อสัตย์ จริงใจ จริงวาจา จริงการกระทำต่อกัน รู้จักข่มใจในบางโอกาส บางกรณี รู้จักอดทนอดกลั้น รู้จักสละสิ่งของให้แก่กัน และรู้จักสละอารมณ์มัวหมอง เป็นต้น ที่กล่าวมานี้ก็ล้วนแต่มีคุณค่าต่อชีวิตคน ต่อครอบครัว อย่างมากมายแล้ว ยิ่งไปกว่านั้น ถ้าได้ศึกษาให้ลึกกลงไปในสัจจะของชีวิตทั้งตนเอง และผู้อื่นก็ถือว่า ถึงขั้นสุดยอดของการพัฒนาชีวิตแล้ว

ประเด็นการบริหารสินเชื่อ พบว่าธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง มีการจัดสรรเงินอ้อมออกเป็น 2 ส่วน ส่วนหนึ่งเป็นเงินให้สมาชิกกู้ยืม และอีกส่วนหนึ่งนำไปลงทุนในกลุ่มอาชีพ

เงินให้สมาชิกกู้ยืม แบ่งออกเป็น 3 ประเภท โดยสมาชิกไม่ต้องใช้หลักทรัพย์ประกัน หรือมีบุคคลค้ำประกัน (clean loans) คือ

1. เงินกู้สามัญ อัตราดอกเบี้ยร้อยละ 12 ต่อปี กำหนดคืนเงินต้นภายใน 12 เดือน หรือ 1 ปี การอนุมัติเงินกู้อยู่ในดุลยพินิจของคณะกรรมการ

2. เงินกู้ฉุกเฉิน อัตราดอกเบี้ยร้อยละ 12 ต่อปี กำหนดคืนเงินต้นภายใน 3 เดือน การอนุมัติเงินกู้อยู่ในดุลยพินิจของคณะกรรมการ

3. เงินกู้พิเศษ ไม่มีดอกเบี้ย กำหนดคืนเงินต้น 6 เดือน การอนุมัติเงินกู้อยู่ในดุลยพินิจของคณะกรรมการ โดยมีเงื่อนไขสมาชิกต้องนำแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาดำรงใช้ในวิถีชีวิตประจำวัน 5 ประการ ดังนี้

1. ทำบุญชักร้วเรือน
2. ออมบุญ
3. ปลุกพืชผักสวนครัว

4. ร่วมกิจกรรมชุมชน
5. ลด เลิก ละ การใช้สารเคมี และอบายมุข

การทำบัญชีครัวเรือน ทำให้เกิดความรู้ การจดบันทึกข้อมูลเกี่ยวกับเงินไปใช้จ่ายในการดำรงชีวิตของเรา ในครอบครัวของเรา ชุมชนของเราและประเทศชาติของเรา ข้อมูลที่ได้จากการบันทึกจะเป็นตัวบ่งชี้อดีต ปัจจุบัน และอนาคตของชีวิตเรา เราสามารถนำข้อมูลในอดีต มาบอกปัจจุบันและอนาคตของเราได้ ข้อมูลที่ได้บันทึกไว้ จะเป็นประโยชน์ต่อการวางแผนชีวิตและกิจกรรมต่าง ๆ ในชีวิต การทำบัญชีครัวเรือน ไม่ได้หมายถึง การทำบัญชีหรือบันทึกรายรับรายจ่ายเท่านั้น แต่อาจหมายถึงการบันทึกข้อมูลด้านอื่น ๆ ในชีวิตครอบครัว เช่น บัญชีทรัพย์สิน พันธุ์พืช พันธุ์ไม้ หรืออาจจะเป็นบัญชีความรู้ ความคิดของเรา บัญชีภูมิปัญญาต่าง ๆ เป็นต้น การเรียนรู้ เป็นที่มาของปัญญา ปัญญาเป็นที่มาของความเจริญทั้งทางร่างกาย จิตใจ และจิตวิญญาณของมนุษย์ จะเห็นได้ว่าการทำบัญชีครัวเรือน ในเรื่องรายรับ รายจ่ายก็ดีเรื่องอื่น ๆ ก็ดี ถือเป็นวิถีแห่งการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั่นเอง ดังที่ เสรี พงศ์พิศ (2550) ที่ว่า ชีวิต คือ การลงทุน ควรมีการแผนชีวิต แผนชุมชน แผนยุทธศาสตร์ แผนงานองค์กร ดังนั้นงบประมาณครอบครัว รายรับ รายจ่าย แผนการลงทุน เป็นตัวของตัวเอง ไม่ใช่จะทำอะไรก็ไม่ควักง่ายง่ายเร็ว ไม่เดินห้างอย่างไรเป้าหมาย มีแผนยุทธศาสตร์และแผนงานที่มีฐานข้อมูล ความรู้ และหลักคิดที่ดี (ปัญญา)

การออมบุญ ทำให้คนรู้จักการแบ่งปัน รู้จักการให้ ทำให้คนมีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เป็นการสร้างกุศลร่วมกันที่ดีให้กับชีวิต อย่างกรณีการออมบุญ เพื่อนำไปเป็นสวัสดิการด้านต่างๆ ให้เครื่องมือให้คนที่เป็นสมาชิก คิดเอื้ออาทรต่อเพื่อนสมาชิก ต่อผู้ด้อยโอกาส ต่อผู้ที่ประสบภัยต่างๆ และได้มีส่วนช่วยเพื่อนในยามที่เจ็บป่วย หรือวันตาย ถ้าได้ปฏิบัติกันอย่างจริงจังก็จะช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับครอบครัว และชุมชนได้ทางหนึ่ง ดังที่ภัทรพร สิริกาญจน (2540) กล่าวว่า ระบบบุญนิยม สอนให้มนุษย์รู้จักเสียสละ ลดความเห็นแก่ตัว กลัวบาปและเอื้อเฟื้อเกื้อกูลกันเพื่อเป็นการขัดเกลา ลด ละกิเลส ตัณหาต่างๆ บุญนิยมของชาวไทกว่าเป็นแนวคิดที่ไม่หวังผลตอบแทน แต่หวังบุญเป็นสำคัญ แม้บุญจะเป็นสิ่งที่มองไม่เห็นจับต้องไม่ได้แต่เป็นสิ่งที่ชาวอโศกทุกคนปรารถนายุทธศาสตร์นี้จะเกิดขึ้นต่อเมื่อคนได้รับการพัฒนา การฝึกฝนตนเองให้รู้จักลด ละ ความอยากความต้องการ มีความต้องการที่น้อย ขยันอดทน ไม่เอาเปรียบผู้อื่น และตั้งใจเสียสละเสียก่อนเมื่อคนได้รับการพัฒนาความเข้มแข็งทางด้านจิตใจแล้ว ก็จะส่งผลดีต่อชุมชนเอง นอกจากนี้ กิตติกร สุนทรานูรักษ์ (2540) จิ่งเชียงฝ้าซื่อ (2545) และกาญจนา แก้วเทพ (2547) ก็มีทัศนะและแนวคิดต่อเรื่องบุญนิยมที่สอดคล้องกัน

การปลูกพืชผักสวนครัว เป็นการลดรายจ่าย และเพิ่มรายได้ให้กับครัวเรือน ดังที่อำพล เสนาณรงค์ (2542) ได้ให้ความหมายของ เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึงการพยายามพึ่งตนเองช่วยตนเองให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ให้พอมีพอกิน โดยเฉพาะอาหารและที่อยู่อาศัย ส่วนที่ไม่สามารถผลิตเองได้ ก็แลกเปลี่ยนหรือซื้อจากภายนอกบ้าง แต่ควรซื้อและใช้ของจากที่ผลิตได้ในท้องถิ่นหรือในประเทศให้มากที่สุด พยายามก่อนนี้ให้น้อยที่สุดและควรมีชีวิต ความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย และพอใจในสิ่งที่ได้รับมาโดยชอบธรรม ไม่ฟุ้งเฟ้อ ฟุ่มเฟือย เพื่อให้รายจ่ายไม่เกินรายรับ

การร่วมกิจกรรมในชุมชน เป็นการสร้างความสามัคคี ทำให้คนในชุมชนมีจิตสาธารณะ ก่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีต่อกัน ห่วงหาเอื้ออาทร เป็นกิจกรรมที่เสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกัน เป็นกลไกที่ร้อยรัดคนให้มาร่วมกัน ทำให้เกิดสัมพันธภาพให้คนคิดถึงกัน เกิดความเอื้ออาทรต่อกัน หรือรักกันมากขึ้น

การลด เลิก การใช้สารเคมี และอบายมุข งดเหล้าในงานศพ วันสำคัญในพระพุทธศาสนา เป็นการลดค่าใช้จ่าย การลดการใช้สารเคมีการทำเกษตรนอกจากจะเป็นการลดต้นทุนแล้ว ยังส่งผลต่อสุขภาพต่อตนเองและชุมชน รวมไปถึงระบบนิเวศน์ ส่วนการลดเหล้าในงานศพ หรือวันสำคัญทางพระพุทธศาสนานั้น เป็นการลดค่าใช้จ่ายที่ฟุ่มเฟือย ทั้งยังส่งผลดีต่อตนเองและชุมชน โทษของการดื่มเหล้านั้นมีมากมาย เช่น ทำให้เกิดความประมาท เมื่อดื่มเหล้าไปแล้วฤทธิ์ของเหล้าจะทำให้ผู้ดื่มไม่สามารถควบคุมประสาทและสมองให้สั่งการให้ทันเวลา ด้วยเหตุนี้จึงเป็นสาเหตุสำคัญที่จะทำให้เกิดอุบัติเหตุได้ง่าย นอกจากนี้การดื่มเหล้าทำให้ขาดสติการยังคิดเหล้าจะไปกดสมองส่วนที่ควบคุมความคิด และสมองส่วนที่คอยยับยั้งให้มีความระมัดระวัง ทำให้คนๆนั้นไม่สามารถควบคุมตนเองได้ และกล้าทำสิ่งที่ไม่เหมาะสมได้ทุกอย่าง เช่น การทะเลาะวิวาท การทำร้ายร่างกายคนใกล้ชิด หรือบุคคลอื่นๆ อีกทั้งยังบั่นทอนต่อสุขภาพ เพราะแอลกอฮอล์ในเหล้ามีฤทธิ์ทำลายอวัยวะทุกส่วนของร่างกายที่มันไหลผ่านตั้งแต่ช่องปากและหลอดเลือด ทำให้สุขภาพทรุดโทรมเกิดโรคแทรกต่าง ๆ ได้

จากการสร้างเงื่อนไขให้คนน้อมนำแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน จะส่งผลให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ ดังที่ กังสกาล อยู่เย็น (2544) ได้ศึกษาพลวัตชุมชนบ้านเปรี๊นใน ภายใต้แนวความคิดเศรษฐกิจพอเพียง พบว่าการพัฒนาด้านเศรษฐกิจชุมชนบ้านเปรี๊นใน เริ่มจากระบบเศรษฐกิจแบบดั้งเดิมที่ผลิตเพื่อบริโภคภายในครัวเรือน ต่อมา มีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตและรูปแบบ การผลิตเพื่อขายทำให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชน ต่อมาสมาชิกส่วนหนึ่งได้พยายามปรับเปลี่ยนวิถีการดำรงชีวิตและรูปแบบการผลิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง โดยใช้รูปแบบการผลิตแบบเกษตรทางเลือกเข้ามาปฏิบัติการบริหารจัดการที่มีความเรียบง่าย คำนึงถึงสุขภาพและสิ่งแวดล้อม มีการพัฒนาขีดความสามารถในการเรียนรู้อย่างเท่าทัน

มีความสัมพันธ์กับบุคคลภายนอก ใช้ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชน ให้แก่ญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน และชุมชน พบว่าปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อลักษณะเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนบ้านเปรี๊ตคือ ผู้นำกลุ่มและองค์กรกระบวนการเรียนรู้ ค่านิยม การดำเนินชีวิตด้านสังคม วัฒนธรรม เทคโนโลยี ภูมิปัญญา ทรัพยากรธรรมชาติ และการดำเนินชีวิตเศรษฐกิจและภาวะหนี้สิน นอกจากนี้เสรี พงศ์พิศ (2552) ได้กล่าวว่าแนวทางสู่การสร้างชุมชนพอเพียงนั้น ชุมชนต้องพึ่งตนเองได้และมีความสุข ดังเช่นบทเรียนเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงจากไม้เรียง ซึ่งมีนายประยงค์ รณรงค์ ผู้นำชุมชน ไม้เรียงที่ได้รับรางวัลแมกไซไซ เมื่อปี 2547 โดยร่วมกับชุมชนช่วยกันแก้ปัญหาความยากจนและหนี้ได้ คือ พึ่งตนเองให้ได้สักเศษหนึ่งส่วนสี่ จัดการชีวิตของตนเอง ทำกิน ทำใช้เองให้ได้ร้อยละ 25 ไม่เอาแต่หาเงินไปซื้อกินซื้อใช้ทุกอย่าง ไม่เอาเงินนำหน้า ปัญญาตามหลัง เรียนรู้ คูงาน แลกเปลี่ยนความรู้ประสบการณ์ ไม่วิ่งหาแต่งบประมาณมาทำโครงการ และทำหลายอย่างผสมผสานกัน ไม่พึ่งอย่างใดอย่างหนึ่ง ทำให้เกิดระบบการทำมาหากินที่หลากหลาย เกิดภูมิคุ้มกันที่ดี ไม่เสี่ยง ถ้าหากเกิดปัญหาหาคาด ก็ไม่ตายรวม ไปถึงการทำบัญชีครัวเรือน ทำข้อมูลหมู่บ้าน ทำแผนแม่บทชุมชน เพื่อจะได้ว่าจะลด เลิก หรือทำอะไรเพื่อแทนการซื้อจากตลาด

ฉะนั้น นโยบายของการบริหารสินเชื่อประเภทเงินกู้พิเศษ เป็นการสร้างเงื่อนไขให้คนปฏิบัติ เพราะต้องการให้คนมีกิจกรรมที่ดี ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ รู้คิด รู้ทำ รู้ตนเอง ก่อให้เกิดการพัฒนาตนเอง ทั้งในมิติ ทางด้านเศรษฐกิจ ทางด้านสังคม ทางด้านสิ่งแวดล้อม และด้านสุขภาพ โดยผู้ปฏิบัติให้ความสำคัญการส่วนรวม แล้วส่วนรวมก็จะให้กับเขา ดังที่ Vitas Dimitri, 1992 ได้ศึกษา พบว่า “แต่ละคนเพื่อทุกคนและทุกคนเพื่อแต่ละคน” ซึ่งหมายความว่า คือ ผู้ให้ยอมได้รับ แต่ละบุคคลซึ่งเป็นส่วนย่อยของสังคม คิดที่จะให้กับคนอื่นทั้งหมดหรือส่วนรวม เมื่อส่วนรวมดีขึ้น สังคมชุมชนเข้มแข็งก็จะเกิดผลดีย้อนกลับมาที่ตัวบุคคลนั้นๆ หรือเท่ากับว่าถ้าแต่ละคนคิดให้กับคนอื่น ๆ ก็เท่ากับว่าคนอื่น ๆ ก็จะให้กับสังคมทั้งหมด สังคมก็จะคอยโอบอุ้มดูแลคนๆ นั้น ซึ่งเป็นแนวคิดพื้นฐานของสังคมสวัสดิการที่แท้จริง

นอกจากนี้ยังพบว่า การพัฒนาที่ผ่านมา เป็นการพัฒนาตามแนวทุน ทำให้ทุนเข้ามา ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง มีการพึ่งพาจากภายนอก มีการบริโภคมมากขึ้น มีหนี้สินเพิ่มมากขึ้น ซึ่งหน่วยงานภาครัฐก็พยายามแก้ปัญหา นโยบายการการบริหารจัดการและพัฒนากลุ่มองค์กรชุมชน โดยส่วนใหญ่รัฐจะเข้าไปส่งเสริมให้หรือพัฒนาตามนโยบายของแต่ละหน่วยงาน โดยกำหนดจากภายนอก ซึ่งอาจไม่สอดคล้องกับชุมชน และเจ้าหน้าที่ของรัฐก็เป็นผู้ดำเนินการเอง ชาวบ้านขาดการมีส่วนร่วม ขาดข้อมูล ขาดความรู้ และบริบทของชุมชน ขาดความต่อเนื่อง แม้ในเรื่องของธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง ก็มีการกำหนดจากภายนอก มีแนวคิดเรื่องการสร้างเงื่อนไขสำคัญ 2 ประการ คือ ความรู้ และคุณธรรม แต่ก็ขาดการพิจารณาอย่างรอบคอบ

นัยยะของการพัฒนารูปแบบการดำเนินการของธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง เป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็ง โดยวิธีการเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participation Action Research หรือ PAR) ด้วยกระบวนการ Future Search Conference (F.S.C) เพื่อหาสาเหตุและหาแนวทางการแก้ไขปัญหา พร้อมทั้งดำเนินการออกแบบ วิธีการบริหาร วิธีการดำเนินการ ด้วยชุมชนเอง ซึ่งกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันผ่านการปฏิบัติทั้งในระดับบุคคล ระดับครัวเรือน และระดับชุมชน กล่าวคือ ผู้วิจัยเข้าไปสร้างเงื่อนไขให้ชาวบ้านได้มีส่วนร่วมในการศึกษา สภาพปัญหาของตนเอง การดำเนินการแก้ไข รวมไปถึงการประเมินผลด้วยชุมชนเอง

การดำเนินการดังกล่าวจึงมีความหมายโดยตรง คือเป็นการสร้างเงื่อนไขความรู้ตัวเอง รู้ชุมชน และมีส่วนร่วมเรียนรู้ ร่วมดำเนินการ เมื่อชุมชนมีความรู้ ก็จะก่อให้เกิดการมีคุณธรรมของการอยู่ร่วมกัน มีความสามัคคี มีความเอื้ออาทร ให้กับคนรอบข้างและชุมชน ดังนั้นการกำหนดรูปแบบธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง จึงควรอยู่ที่การสร้าง เงื่อนไข ความจำเป็นของชุมชนเป็นหลัก สอดคล้องกับแนวคิดของ สุภางศ์ จันทวานิช (2546: 67) ได้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participation Action Research หรือ PAR) ว่าเป็นวิธีการเรียนรู้จากประสบการณ์ โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างแข็งขันจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมวิจัย นับตั้งแต่การระบุปัญหาการดำเนินการ การติดตามผล จนถึงขั้นประเมินผลปฏิบัติการ (action) หมายถึงกิจกรรมที่โครงการวิจัยต้องการจะดำเนินการ ส่วนใหญ่แล้วปฏิบัติการมักเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวกับการพัฒนา ด้านใดด้านหนึ่ง การมีส่วนร่วม (participation) หมายถึง การมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องของทุกฝ่ายที่ร่วมกิจกรรมวิจัย ในการวิเคราะห์สภาพปัญหาหรือสถานการณ์อันใดอันหนึ่ง แล้วร่วมในกระบวนการตัดสินใจ และดำเนินการจนสิ้นสุดการวิจัย การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คือ การนำแนวคิด 2 ประการนี้มาผสมผสานกัน และ พันธุ์ทิพย์ รามสูตร (2540: 31) ได้นิยามการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมว่าเป็นกระบวนการทางประชาธิปไตยอย่างหนึ่ง ที่บุคคลจำนวนหนึ่งนำความรู้ที่ได้จากการศึกษาวิจัยและการลงมือกระทำด้วยตนเองมาปรับปรุงแก้ไขหรือเปลี่ยนแปลงสังคมของตน จึงเป็นรูปแบบของการวิจัยที่ประชาชนผู้เคยเป็นประชากรที่ถูกวิจัยกลับบทบาทเปลี่ยนเป็นผู้ร่วมในการกระทำการวิจัยเอง นับแต่การตัดสินใจว่าควรจะต้องมีการริเริ่มศึกษาวิจัยในชุมชนนั้นๆ หรือไม่ การประมวลเหตุการณ์ หลักฐานและข้อมูลเพื่อกำหนดปัญหาวิจัยการเลือกระบุประเด็นปัญหา การสร้างเครื่องมือ การเก็บข้อมูล การวิเคราะห์และการเสนอสิ่งที่ค้นพบ จนกระทั่งการกระจายความรู้ที่ได้จากการวิจัยไปสู่การลงปฏิบัติ ปัจจุบันทิศทางการพัฒนาของประเทศเน้นในเรื่องชุมชนเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจเน้นในเรื่อง เศรษฐกิจแบบพอเพียง พึ่งพาตนเองได้ของชุมชน ด้านการศึกษาเน้นเรื่องของหลักสูตรท้องถิ่น การสืบทอดภูมิปัญญาด้านวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยทิศพัฒนาเช่นนี้ชี้ให้เห็นถึงบทบาทของชุมชนและประชาชนที่จะต้องเพิ่มขึ้นมาก ในการมีส่วนร่วม

คิด ร่วมดำเนินการพัฒนาต่างๆ เพื่อความเจริญที่ยั่งยืนในชุมชนของตน โดยนับงานวิจัยที่เข้าไปศึกษากระบวนการพัฒนาต่างๆ จึงมีแนวโน้มที่จะเป็นงานวิจัยเชิงปฏิบัติการ (action research) มากขึ้น โดยเน้นการมีมาตรการแก้ปัญหา หรือพัฒนางานบางด้านของชุมชนที่เป็นรูปธรรม และมีกระบวนการวิจัยตามเข้าไปสังเกต บันทึกความสำเร็จหรือเงื่อนไขอุปสรรค ต่าง ๆ เพื่อเป็นพื้นฐานในการขยายผลงานพัฒนาไปสู่ที่อื่น ๆ การวิจัยเชิงปฏิบัติการเป็นกระบวนการวิจัยที่ผู้วิจัยกำหนดกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นมา แล้วนำไปทดลองใช้กับกลุ่มเป้าหมายว่าได้ผลหรือไม่ หากยังไม่ได้ก็นำกิจกรรมนั้นมาปรับปรุงแล้วนำไปทดลองใช้ใหม่กับกลุ่มเป้าหมายอีกจนกว่าจะได้ผลเป็นที่น่าพอใจ จากนั้นจึงนำไปเผยแพร่ต่อไป นอกจากนี้สอดคล้องกับแนวคิดของ สิ้นธุ์ สโรบล (2552) ที่ได้กล่าวว่า วิธีวิทยาว่าด้วยกระบวนการของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เป็นเรื่องของ การค้นหาวิธีวิเคราะห์ความรู้ที่เกิดจากกระบวนการทำวิจัยเพื่อท้องถิ่นอันเป็นศาสตร์แห่งการอธิบายชีวิตและความ เป็นไปของชาวบ้าน โดยกระบวนการดังกล่าวเริ่มจากการร่วมกันศึกษา วิเคราะห์ปัญหาจากปรากฏการณ์ที่ชาวบ้านสัมผัสอยู่ การวิเคราะห์หาทุนเดิมในการทำงานร่วมกัน การวิเคราะห์หาทุนเดิมของชุมชนเพื่อช่วยทำให้งานวิจัยสามารถพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้เดิม รวมทั้งการผสมผสานความรู้ใหม่ในงานวิจัยชุมชนเดิมได้ ตั้งแต่การร่วมกำหนดและการสร้างแผนงานวิจัย การออกแบบการวิจัยและการเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อร่วมกันค้นหาสาเหตุ-ปัจจัย ในการกำหนดทางเลือกและทดลองปฏิบัติการตามข้อเสนอทางเลือกของชุมชนตลอดจนการวิเคราะห์สรุปบทเรียน ค้นหาอุปสรรคและประเมินสรุปบทเรียนเพื่อเชื่อมโยงการจัดการของชุมชนท้องถิ่นต่อไป สอดคล้องกับ สถาบันองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) (2551) ศึกษา การจัดการทุนที่ตำบลบ้านควน อ.หลังสวน จ.ชุมพร พบว่าจุดเปลี่ยนและผลสำเร็จของกลุ่ม คือ การมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนของภาคประชาชน ท้องที่ ท้องถิ่น สถาบันอนามัย และภาคีต่าง ๆ เกิดจากความ สำเร็จจากกระบวนการรวมตัวและสร้างสัมพันธ์ภาพ สร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ในการตัดสินใจ การร่วมแรงร่วมใจของคนในชุมชน และสามารถพึ่งพาตนเองได้ เช่น การสนับสนุนชมรมผู้สูงอายุของแกนนำ จากการตัดผลกำไรกองทุนเงินล้าน กองทุนป๊อ กองทุนกลางกำนันผู้ใหญ่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์ฯลฯ จะ มีกระบวนการเรียนรู้ทั้งภายในและภายนอก มีส่วนร่วมในการออกความคิดเห็นและรับฟัง พร้อมทั้งจะพัฒนาตำบล

ประเด็นการบริหารจัดการเงินทุน (money capital) ของธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง นอกจากนำไปจัดสรรให้สมาชิกแล้ว ส่วนหนึ่งยังนำไปลงทุนในกลุ่มอาชีพ พบว่า

การลงทุนในกลุ่มอาชีพ ได้ก่อให้เกิดธุรกิจชุมชน ซึ่งเป็นผลจากการที่ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการหา รูปแบบการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียงที่เหมาะสมของชุมชน โดยเห็นอาชีพส่วนใหญ่ของชุมชน เป็นเกษตรกร รายได้ส่วนใหญ่มาจากการทำนา และคนเหนือคนเหนือมี

วัฒนธรรมการบริโภคนิยมรับประทานข้าวเหนียวเป็นอาหารหลัก ดังนั้นจึงทุกคนจึงมีความเห็นร่วมกันว่าควรมีการแปรรูปอาหารประเภทข้าวเหนียว มาเป็นผลิตภัณฑ์ “ข้าวแต่นพอเพียง” ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นผลิตภัณฑ์ที่ขึ้นชื่อของชุมชน นอกจากนี้ยังนำเงินไปลงทุนกลุ่มแปรรูป “มะขามแก้วพอเพียง” และกลุ่มอาชีพ ทำแชมพู จากกิจกรรมดังกล่าวข้างต้น ได้ก่อให้เกิดการผลิต การซื้อขายภายในชุมชนเอง ดังที่ เจริญชัย ไชยไพบูลย์วงศ์ (2545) ศึกษาพบว่า การสร้างวงจรทุนที่ชุมชนมีอยู่ โดยนำทุนที่มีมาสร้างธุรกิจชุมชน เมื่อธุรกิจชุมชนประสบความสำเร็จก็สามารถนำทุนชุมชนที่ออกผลงอกเงยจากธุรกิจชุมชนไปลงทุนสร้างทุนชนิดอื่นต่อไป ดังนั้นทุนชุมชนที่มีอยู่เดิมก็จะขยายไปสู่ทุนอื่น ๆ (ที่ในตอนแรกชุมชนไม่มี) ในที่สุดเมื่อสามารถขยายออกไปได้จนครบวงจรทุนชุมชนก็就会有ความหลากหลายและสามารถพึ่งตนเองได้ และมีพลังในการพัฒนาชุมชนไปในแนวทางของคนได้ และสอดคล้องกับแนวคิดของ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2548) ที่ว่าเศรษฐกิจชุมชนเป็นตลาดในความสัมพันธ์ของชุมชนสินค้าถูกผลิตเพื่อซื้อขายกันเองในชุมชนและมีเครื่องมือเป็นของตนเอง ขึ้นอยู่กับการส่งเสริมและสนับสนุนการเรียนรู้ของชุมชน และยังคงสอดคล้องกับแนวคิดของ วิจิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์ (2546) ที่ว่าเศรษฐกิจชุมชนเป็นแนวคิดที่สนับสนุนกิจการสหกรณ์ หมายถึง ระบบผลิต การแลกเปลี่ยน และการวิภาคของชุมชนที่มีความสอดคล้องกับชีวิตเศรษฐกิจสังคม วัฒนธรรมภายใต้เงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ระบบเศรษฐกิจชุมชนมิใช่ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมที่สนับสนุนให้ผู้เป็นเจ้าของ “ทุน” แสวงหาประโยชน์สูงสุดเพื่อตนเอง แต่ในขณะที่เดียวกันก็มีใช้ระบบเศรษฐกิจที่ควบคุมโดยรัฐและบงการจากรัฐ แต่เป็นระบบที่สมาชิกของชุมชนร่วมกันบริหารจัดการ โดยมุ่งให้บรรลุถึง ความพอเพียง ความเป็นธรรม และความสงบ ภายในชุมชน นอกจากนี้ยังสอดคล้องทัศนคติของ จำนง แรกพินิจ (2542) ที่ว่ากระบวนการเศรษฐกิจชุมชน มุ่งสนับสนุนความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งเป็นรากฐานของสังคม และแนวคิดของ วิจิต นันทสุวรรณ (2549) ได้กล่าวถึงเศรษฐกิจชุมชนไว้ว่า เป็นระบบเศรษฐกิจที่มีลักษณะเฉพาะหรือกรอบแนวคิดเฉพาะของตนเอง มุ่งให้สมาชิกช่วยเหลือกันและพึ่งตนเองในที่สุด กระบวนการ ระบบเศรษฐกิจชุมชนจะเกิดขึ้นหรือประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใด ไม่ได้ขึ้นอยู่กับการส่งเสริมเงินทุน ความรู้ และเทคโนโลยีจากภายนอก แต่ขึ้นอยู่กับการส่งเสริมและสนับสนุนการเรียนรู้ของชุมชน จนกระทั่งสามารถประมวลความรู้ทั้งสามส่วนนี้เข้าด้วยกัน นำมากำหนดทิศทางของชุมชน เพื่อให้ชุมชนก้าวเดินต่อไปข้างหน้าอย่างมั่นคงและมีศักดิ์ศรี วิธีการหรือการจัดการแบบสหกรณ์โดยองค์กรในระดับชุมชน ซึ่งจะเป็นตัวกำหนดทิศทางให้เห็นว่า ชุมชนหรือองค์กรควรจะทำการผลิตแปรรูป และสร้างผลิตภัณฑ์ประเภทใดบ้างทั้งการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และผลผลิตเพื่อเพิ่มรายได้ การผลิตทดแทนการซื้อหาจากภายนอก และการพัฒนาทุนของตนเอง เครื่องมือ ระบบเศรษฐกิจชุมชนไม่สามารถนำเครื่องมือของระบบ

เศรษฐกิจทุนนิยมเสรี เช่น ตลาดและกลไกตลาดมาใช้ได้เพราะกลไกดังกล่าวมุ่งแสวงหากำไรสูงสุด ตามปรัชญาของระบบเศรษฐกิจดังกล่าว ด้วยเหตุนี้ ระบบเศรษฐกิจชุมชนจึงต้องมีเครื่องมือของตนเอง คือ องค์กรและเครือข่ายองค์กร องค์กรนี้จะเป็นทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค หรือเป็นตลาดให้ตัวเอง ไม่ใช่ตลาดของคนอื่นอย่างเช่นที่ผ่านมา ผลึกภัณฑ์ที่เกิดจากรูจิง-อุตสาหกรรมชุมชน หรือวิสาหกิจชุมชนท้องถิ่นที่สมาชิกของชุมชนสร้างขึ้น จะถูกบริโภคหรือซื้อขายกันภายในองค์กรและเครือข่ายเป็นอันดับแรก ซึ่งจะส่งผลให้เงินตราที่เกษตรกรมีอยู่ไหลเวียนในชุมชน เกิดวงจรทุนชุมชน หรือวงจรเศรษฐกิจชุมชน ส่วนที่เหลือจากการบริโภคภายในก็จะส่งออกไปขายภายนอก ด้วยเหตุนี้ องค์กรและเครือข่ายองค์กรชุมชนจึงเป็นตลาดของระบบเศรษฐกิจชุมชนเรียกว่าตลาดในความสัมพันธ์ เน้นการพึ่งพาอาศัยกัน ไม่ใช่มุ่งแสวงหากำไรสูงสุด ปรัชญา วิธีการจัดการและเครื่องมือแบบสหกรณ์มีศักยภาพสูงมากที่จะทำตลาดแบบนี้

โดยสรุป รูปแบบการดำเนินการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง บ้านท่ากลาง-ท่าใต้ ที่ผู้วิจัยได้พัฒนาขึ้น โดยใช้แนวคิดระบบทุนนิยม ผสานกับแนวคิดระบบบุญนิยม ภายใต้แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มาประยุกต์ใช้ แล้วได้ก่อให้เกิดผลการเปลี่ยนแปลงเป็นชุมชน กล่าวคือ เป็นชุมชนพอประมาณ มีความพอดี พองาม กินพอดี อยู่พอดี มีคุณธรรม มีความสัมพันธ์อันดีระหว่างคนในชุมชน ระหว่างคนกับธรรมชาติ กล่าวคือ ครอบครัวอบอุ่น พ่อแม่ลูกอยู่พร้อมหน้าพร้อมตากัน มีเวลาพูดคุยปรึกษาหารือกัน มีความเรียบง่าย ความจำเป็นหรือความต้องการ คุณค่าหรือมูลค่า เห็นได้จากการทำบัญชีครัวเรือน บางครัวเรือนก็มีการพูดคุยกันทุกสัปดาห์ บางครัวเรือนก็มีการพูดคุยกันทุกสิ้นเดือนเพื่อช่วยกันหาหนทางหรือแนวทางให้เกิดครอบครัวสมดุลกันทั้งรายได้และรายจ่าย นอกจากนี้ยังมีความร่วมมือหรือการแข่งขัน และมีคุณธรรม มีความสมดุล มีจิตอาสาเพื่อส่วนรวม มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เป็นชุมชนมีเหตุผล มีการเรียนรู้ ชุมชนเข้มแข็ง เรียนรู้จักตัวเอง เรียนรู้จักปัญหาและทรัพยากร เป็นชุมชนมีภูมิคุ้มกันที่ดี มีระบบการบริหารจัดการที่ดี มีระบบการผลิต การแปรรูป การตลาด ระบบทุน มีการครัวเรือนมีการออมในรูปแบบของหุ้นในธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง ทุกเดือน และมีการออมบุญวันละ 1 บาท เป็นการแสดงให้เห็นถึงจิตใจที่เสียสละในท่ามกลางกระแสระบบทุนนิยม นับได้ว่าเป็นกระบวนการทางจิตวิญญาณได้มาก ส่งผลให้สังคมลดความเห็นแก่ตัวลง โดยจัดสรรเงินออมส่วนหนึ่งสำหรับไว้สำหรับอนาคตของครอบครัว ระบบทรัพยากร สิ่งแวดล้อม และพลังงาน มีการอนุรักษ์พลังงาน เช่น การประหยัดน้ำ ไฟ มีการใช้ถุงผ้าและตะกร้าสาน แทนการใช้ถุงพลาสติก ไปตลาด เป็นต้น ผลของการศึกษารั้ครั้งนี้ สอดคล้องกับแนวคิดนักรทฤษฎี นาดสุภา (2529: 95-101) ที่ว่าเงื่อนไขที่จะทำให้เกิดการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเอง (self-reliance) ของชาวบ้าน ให้เป็นไปได้ คือ ต้องเป็นการพัฒนาแบบกลุ่ม (collective) คือ ต้องมีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีสมาชิกเข้าร่วมใน

กิจกรรมที่จะทำมากพอ ต้องมีจิตสำนึกที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกัน (mutual aid) และต้องทำจิตสำนึกนี้ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยการกลับไปรื้อฟื้นความทรงจำร่วมกัน เกี่ยวกับความจำเป็นที่จะต้องร่วมงานกันเป็นกลุ่ม เป็นการกระตุ้นจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ของชุมชนให้เกิดขึ้นซึ่งสัมพันธ์กับความเป็นตัวของตัวเอง (autonomy) ของหมู่บ้านด้วยเพราะเท่ากับเป็นการแสดงถึงเอกลักษณ์ของหมู่บ้าน ทำให้สามารถมีจิตสำนึกในการกำหนดชะตากรรมของตัวเองได้ ต้องมีการผลิตซ้ำจิตสำนึกนี้ให้เกิดขึ้นมาอีก มีการถ่ายทอดจิตสำนึกนี้ไปสู่รุ่นต่อ ๆ ไปในชุมชน ต้องมีการรวมกันในรูปแบบองค์กรอย่างใดอย่างหนึ่ง ต่างก็มีการรวมตัวกันในกลุ่มในหน่วยย่อยคือ ในหมู่บ้านสามารถร่วมกันเป็นสหพันธ์ เพื่อสามารถต่อรองกับสถาบันภายนอก ต้องมีการประสานทางวัฒนธรรม ชุมชนจะมีความสัมพันธ์ที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติเพราะสภาพแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์เป็นปัจจัยสำคัญในการพึ่งตนเองของชาวบ้าน และสอดคล้องกับแนวคิดของ สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2549: 163) ได้กล่าวว่า การพึ่งพาตนเองของชุมชนในระดับภายนอก และภายใน ประกอบด้วย 5 ประการ กล่าวคือ เทคโนโลยี เศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติ จิตใจ สังคม (Technology, Economic, Resource, Mental, Social – TERMS) เทคโนโลยี (T) หมายถึงการมีปริมาณและคุณภาพของเทคโนโลยีและสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเทคโนโลยีเพื่อการผลิตและการรับข้อมูลข่าวสาร เศรษฐกิจ (E) หมายถึง ชาวบ้านสามารถในการดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจที่สมบูรณ์พอเพียงต่อการเลี้ยงตนเองและครอบครัว ทรัพยากร (R) หมายถึง ชุมชนที่มีทรัพยากรธรรมชาติที่พอเพียงต่อการใช้ประโยชน์และมีความยั่งยืน ส่วนจิตใจ (M) หมายถึง จิตใจที่กล้าแข็ง ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคในการดำรงชีวิต และไม่มัวเมาในอบายมุข สังคม (S) หมายถึง สมาชิกในชุมชนมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน มีความรัก ความเอื้ออาทรต่อกัน และมีความเป็นปึกแผ่นเหนียวแน่นกัน และพระราชมนู (2528), เสน่ห์ จามริก (2529), กาญจนา แก้วเทพและกนกศักดิ์ แก้วเทพ (2529), ประเวศ วะสี (2530), และบัณฑิต อ่อนคำ(2530) ก็มีทัศนะและแนวคิดต่อเรื่องดังกล่าวที่สอดคล้องกัน การที่ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้นั้น สะท้อนให้เห็นว่าเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง ดังที่อุทัย ดุลยเกษม และอรศรี งามวิทยาพงศ์ (2540: 8-10) มองว่า ลักษณะชุมชนเข้มแข็งซึ่งเป็นที่คาดหวังและต้องการ คือชุมชนที่มีสภาพรวมกันเป็นปึกแผ่นแน่นแฟ้นในทางกายภาพ วัฒนธรรม สมาชิกชุมชนมีศักยภาพที่จะร่วมมือกันแก้ไขปัญหาของชุมชน รวมทั้งมีอุดมการณ์ค่านิยม ร่วมกัน ทำให้สมาชิกรู้สึกตัวว่าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน มีความผูกพันกับชุมชน เป็นชุมชนมีศักยภาพที่พึ่งตนเองได้ในระดับสูง โดยมีทุน แรงงาน ทรัพยากร เพื่อยังชีพพื้นฐานของตนเอง หากมีการพึ่งพิงภายนอก ชุมชนก็ต้องมีอำนาจในการจัดการ เลือกสรร และตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ ได้ เป็นชุมชนสามารถควบคุมและจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยตนเองเป็นส่วนใหญ่ โดยอาศัยอำนาจ ความรู้ และองค์กรทางสังคมในชุมชน เป็นกลไกในการแก้ปัญหา และเป็นชุมชนต้องสามารถพัฒนาศักยภาพของตนเอง

ได้อย่างต่อเนื่อง โดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้ และสร้างภูมิปัญญาของตนเองในด้านต่าง ๆ ในทัศนะของ เสรี พงศ์พิศ (2548) ชุมชนเข้มแข็งนั้น เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ การเรียนรู้ที่ดีมีประสิทธิภาพ เกิดจากการเปลี่ยนแปลง เป็นการเปลี่ยนแปลงที่มาจากข้างใน ไม่ใช่ใครไปหิบบิ้นหรือยัดเยียดให้ เป็นการระเบิดจากข้างใน ซึ่งการเรียนรู้เช่นนี้ ทำให้เกิดสำนึกใหม่ เกิดการตระหนักรู้ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม เริ่มจัดระเบียบชีวิตของตนเองใหม่ ปล่อยไปแบบเดิมไม่ได้แล้ว ทำให้เกิดระบบชีวิตเศรษฐกิจชุมชนที่มีหลักประกัน มีความมั่งคั่ง มีระบบสวัสดิการ ที่สำคัญชุมชนได้ค้นพบทุนของท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นทุนทรัพยากรหรือทุนความรู้ภูมิปัญญาที่บรรพบุรุษได้ถ่ายทอดสืบมาให้ลูกหลาน สอนให้รู้จักพึ่งพาตนเองและไม่อยู่ในความประมาท รวมถึงความรู้อันเป็นวิธีการในการทำมาหากินและทุนทางสังคม หรือกฎเกณฑ์ที่ร้อยรัดผู้คนให้อยู่ร่วมกันเป็นพี่น้องเป็นน้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน นอกจากนี้ สัจญา สัจญาวิวัฒน์ (2549) ยังได้กล่าวถึงลักษณะชุมชนเข้มแข็ง (civil society) มีลักษณะสำคัญ 5 ประการ คือ เป็นองค์การการเรียนรู้ (learning organization) เป็นองค์การที่มีและใช้วิธีการจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ (management) มีกลุ่มคนที่ภักดีและอุทิศตนทำงานเพื่อส่วนรวม (spirituality) เป็นองค์การที่เห็นคุณค่าของธรรมชาติ (nature awareness) เป็นองค์การที่มีสันติภาพ (peaceful) ผู้คนในองค์การมีความสามัคคีและมีความสุข

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย

ผลการวิจัยการพัฒนาารูปแบบการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน ครั้งนี้ พบว่า หลังจากการพัฒนาารูปแบบ โดยใช้แนวคิดระบบทุนนิยม ผสานกับระบบบุญนิยม ภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงแล้ว ชุมชนมีความเข้มแข็งขึ้น สามารถลดการพึ่งพาภายนอก และหันมาพึ่งพากันเองได้ระดับหนึ่ง ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะสำหรับบุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งภาครัฐและเอกชน สามารถนำผลการวิจัยไปประยุกต์ใช้ได้ชุมชนอื่นดังนี้

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. รัฐต้องสนับสนุนให้ชุมชนมีความเข้มแข็งทางการเงิน ควรมีนโยบายด้านการพัฒนาให้ความสำคัญของการพัฒนาคนมากกว่าทางวัตถุอย่างเป็นรูปธรรม ทั้งนี้ต้องสอดคล้องกับพื้นที่แต่ละพื้นที่ไม่ใช่ทุกพื้นที่เหมือนกันหมด และต้องมาจากความต้องการของชุมชนด้วย เช่น กรณีของกองทุนหมู่บ้านรัฐเป็นผู้จัดหาแหล่งทุน ให้ชุมชนบริหารจัดการนำไปปล่อยกู้ให้กับชุมชน ลักษณะนี้คนที่เป็นหนี้ไม่สามารถหลุดจากวงจรหนี้ได้ พอครบกำหนด 12 เดือน บางคนต้องหาเงินนอกระบบมาคืนกองทุนเพื่อจะได้กู้ต่อไปอีก 12 เดือน และจะเป็นเช่นนี้ตลอดไปไม่สิ้นสุด ก่อให้เกิดวงจรหนี้ เหมือนวัวพันหลักที่ล่ามไว้กลางทุ่งหญ้า ที่เดินกินเพลินเวียนไปมาจนเชือกรัดคอ ถ้าไม่ถอยหลังไปตั้งหลักก็อาจหายใจไม่ออกตายได้

2. เศรษฐกิจพอเพียง เป็นการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่องนโยบายรัฐ ควรส่งเสริมให้ประชาชนเข้าใจและสามารถนำไปปฏิบัติได้อย่างจริงจัง ไม่ใช่เป็นเพียงวาทะกรรม ดังนั้น หน่วยงานภาครัฐ ควรกระตุ้นให้ประชาชนเห็นความสำคัญและเข้าใจในเศรษฐกิจพอเพียงอย่างถ่องแท้และชัดเจน ควรมีการเผยแพร่ในระดับชุมชนควรใช้สื่อที่เป็นบุคคล เช่น ผู้นำชุมชน ครู ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน เพื่อช่วยกันสร้างสรรค์กิจกรรม เป็นตัวอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง

3. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรสนับสนุนให้ความช่วยเหลือทั้งทางด้านวิชาการ งบประมาณ และฝึกอบรม อย่างต่อเนื่อง เช่น พัฒนาชุมชน เกษตรอำเภอ เทศบาล อบต. ฯลฯ เพื่อสนับสนุนการขับเคลื่อนองค์กรการเงินชุมชนให้สามารถดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน

4. แนวคิดเรื่องการออม ควรเป็นวาระแห่งชาติ เป็นสิ่งที่ต้องดำเนินการให้กว้างขวางและต่อเนื่อง ด้วยเป็นค่านิยมที่ควรอย่างยิ่งต่อการส่งเสริม ทุกคนสามารถทำได้แต่ขาดความเข้าใจ และการกระตุ้นอย่างต่อเนื่องยังไม่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

จากการวิจัยพบว่า

1. การออมบุญวันละหนึ่งบาท เป็นการส่งเสริมให้คนรู้จักการให้โดยไม่หวังผลตอบแทน เป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกัน ให้คนคิดถึงกัน เอื้ออาทรต่อกัน ต่อผู้ด้อยโอกาส ให้คนรู้จักการเสียสละ การช่วยเหลือซึ่งกันและกันและก่อให้เกิดความสมัครสมานสามัคคีในชุมชน ส่งผลให้ผู้ที่ทำมีความสุขใจ เป็นการสะสมบุญอีกรูปแบบหนึ่ง นอกจากนี้ยังมีผล

ต่อการเปลี่ยนแนวคิดของชุมชน โดยให้ความสำคัญของ “คุณค่า” มากกว่า “มูลค่า” เพราะมูลค่านั้น ชาติจิตวิญญาณ

2. การบริหารจัดการองค์กรที่ดีนั้น คณะกรรมการต้องใช้หลักธรรมาภิบาล (good governance) ต้องโปร่งใส โดยเฉพาะองค์การการเงินชุมชนที่ไม่เป็นทางการ ทุกสิ้นเดือนหลังจากสมาชิกนำเงินมาฝากแล้วต้องมีการแสดงสำเนาสมุดบัญชีเงินฝากของธนาคารติดไว้กับศาลา เอนกประสงค์ของหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังต้องมีการแสดงงบการเงินทุกสิ้นเดือนติดไว้ให้ประชาชน ในหมู่บ้านสามารถดูได้ตลอดเวลาเช่นกัน

3. ปัจจัยที่จะทำให้องค์การการเงินชุมชนมีความเข้มแข็งได้นั้น ต้องใช้หลักความเป็นเจ้าของ ซึ่งหากสมาชิกมีความรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของ การหวงแหน การเอาใจใส่ก็จะตามมา นอกจากนี้ผู้นำและสมาชิก จะมีความตั้งใจจริง ต้องเสียสละ ท่วมเทอย่างจริงจัง อย่างเช่นกรณีของ ธนาคารเศรษฐกิจท่ากลาง-ทำได้

4. การมีส่วนร่วมของประชาชนในหมู่บ้าน จะมีน้อยมาก แต่หลังจากได้ใช้ กระบวนการ F.S.C ทำให้ประชาชนในหมู่บ้านมีส่วนร่วมมากขึ้น กล่าวพูด กล่าวทำ กล่าวแสดงความคิดเห็น ดังนั้นชุมชนควรที่จะมีกิจกรรมเพื่อให้ประชาชนมีส่วนร่วม โดยมีธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง เป็นตัวเชื่อมโยง

5. กิจกรรมการศึกษาดูงาน จะเป็นการเพิ่มทักษะ เปิดหูเปิดตาให้แก่ชุมชนได้เป็นอย่างมาก เพราะจะเกิดการเปรียบเทียบและนำมาปฏิบัติในส่วนที่ตนยังไม่มี แต่ท้องถิ่นของคนมี ทรัพยากรอยู่แล้วแต่ไม่เห็นคุณค่า การศึกษาดูงานไม่ควรให้เฉพาะแต่กรรมการเท่านั้น ควร หมุนเวียนเปลี่ยนกันไป

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

จากการศึกษารูปแบบการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง บ้านท่ากลาง-ทำได้ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาในโอกาสต่อไป ดังนี้

1. เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้ จำกัดในเรื่องของระยะเวลา ทำให้ไม่สามารถศึกษาด้าน การจัดการกองทุนสวัสดิการของชุมชนเชิงลึกได้ ซึ่งเป็นโจทย์ที่ผู้วิจัยได้เกิดคำถามในใจของตนเอง ว่าหากสมาชิกเสียชีวิตและป่วยมาก จะมีเงินกองทุนเพียงพอที่จะจ่ายให้กับสมาชิกหรือไม่ ดังนั้น การศึกษาวิจัยครั้งต่อไปควรศึกษาปัจจัยและเงื่อนไข ที่จะส่งผลให้การจัดตั้งสวัสดิการและบริหาร โดยชุมชนสามารถเอง และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน

2. ควรศึกษาชุมชนในมิติอื่นๆกระบวนการด้านการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของหมู่บ้าน และการนำทรัพยากรในท้องถิ่นมาใช้เป็นประโยชน์ เช่น การแปรรูปกล้วย การแปรรูปอ้อย ฯลฯ เพื่อจะได้ก่อให้เกิดกลุ่มอาชีพและนำมาซึ่งการเพิ่มรายได้ของประชาชนในชุมชน เมื่อชุมชนมีรายได้เพิ่มเงินออมก็จะเพิ่มเช่นกันซึ่งจะส่งผลให้ชุมชนมีภูมิคุ้มกัน

3. ในการศึกษาครั้งต่อไป ควรศึกษากระบวนการสร้างและวิธีดำเนินการกลุ่มการเงินกลุ่มย่อยต่าง ๆ ในหมู่บ้าน เพื่อนำมาเชื่อมโยงให้เป็นเครือข่าย (network) กับธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง โดยอาจจะให้กลุ่มย่อยต่างๆมากู้เงินของธนาคารแล้วนำไปปล่อยให้กับสมาชิกในกลุ่ม เพื่อจะทำให้ประชาชนในหมู่บ้านจะได้มีเงินกู้เพียงแห่งเดียว รวมไปถึงการนำรายได้ของแต่ละกลุ่มมาสมทบกับกองทุนสวัสดิการของธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง

4. การศึกษาครั้งนี้มีการประเมินผลแบบมีส่วนร่วม (subjective evaluation) ในการศึกษาครั้งต่อไปควรศึกษาเชิงปริมาณเพิ่มเติม

บรรณานุกรม

- เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. 2553. “การสร้างปัญญา”. [ระบบออนไลน์] แหล่งที่มา <http://drkriengsak.blogspot.com> (30 เมษายน 2553).
- กรมการพัฒนาชุมชน, กองพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม. 2544. **คู่มือส่งเสริมการดำเนินงานกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการพัฒนาและกิจกรรมเครือข่าย**. กรุงเทพฯ: กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย.
- กรมการพัฒนาชุมชน, กองวิจัยและประเมินผล. 2525. **แนวทางการพัฒนาธุรกิจการตลาดและการพัฒนาทุนของเกษตรกรไทย**. กรุงเทพฯ: กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย.
- กรมส่งเสริมสหกรณ์, กองแผนงาน. 2535. “บทบาทของสหกรณ์ในการดำเนินธุรกิจการเกษตรในประเทศไทย” วารสารปริทัศน์สหกรณ์ (ฉบับพิเศษ): 21-33.
- กรรณิกา ชมดี. 2524. **การมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีผลต่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจ: ศึกษาเฉพาะกรณี โครงการสารภี ตำบลท่าช้าง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี**. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- กองทุนเพื่อสังคม. 2545. **กองทุนหมู่บ้าน: เป้าหมาย ยุทธศาสตร์ การบริหารจัดการ**. กรุงเทพฯ: เอคิสันเพลส โปรดักส์.
- กาญจนา แก้วเทพ. 2538. **การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน: โดยถือนุญษ์เป็นศูนย์กลาง**. กรุงเทพฯ: สภาคาทอติกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา.
- กาญจนา แก้วเทพ และ กนกศักดิ์ แก้วเทพ. 2529. **รายงานวิจัยเรื่อง การส่งเสริมกิจกรรมทางเศรษฐกิจในพื้นที่ชนบท โดยผ่านองค์กรเพื่อช่วยเหลือตนเองของประชาชน**. กรุงเทพฯ: สภาคาทอติกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา.
- กนกศักดิ์ แก้วเทพ และ กาญจนา แก้วเทพ. 2547. **“การพึ่งตนเอง : กรณีชุมชนศรีชะอโศก” ในเศรษฐกิจแห่งความสุขและการแบ่งปัน: ว่าด้วยเกษตรกรรมยั่งยืนและชุมชน**. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการจัดงานมหกรรมเกษตรกรรมยั่งยืน
- กำแหง อยู่เอี่ยม. 2522. **เศรษฐศาสตร์การเมืองภาคต้น**. กรุงเทพฯ: รุ่งเรืองศิลป์ปริวรรต.
- กิตติกร สุวรรณรักษ์. 2543. **การพัฒนาการพึ่งตนเองของ กรณีศรีชะอโศก**. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กังสดาล อยู่เย็น. 2544. **พลวัตชุมชนบ้านเป็ดโคกใน ภายใต้แนวความคิดเศรษฐกิจพอเพียง**. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- ชัตติยา กรรณสูต. 2544. กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรชีวิต. อ้างถึงใน
ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (บรรณาธิการ), เศรษฐศาสตร์การเมือง (เพื่อชุมชน) ฉบับที่ 17 :
สวัสดิการโดยภาคชุมชน. กรุงเทพฯ: เติสันเพรสโปรดักส์.
- เครือข่ายกสิกรรมไร้สารพิษประเทศไทย. 2547. คู่มือสร้างผู้นำ. กรุงเทพฯ: ฟ้าก๊วย.
- จำนง แรกพิณิจ. 2542. สถาบันการเงินของชุมชน : กรณีศึกษากลุ่มออมทรัพย์ตำบลคลองเปี้ยว.
อ้างถึงใน พิทยา ว่องกุล บรรณาธิการ. 2542. รั่ววิกฤติโลกปี 2000 เศรษฐศาสตร์ยั่งยืน.
กรุงเทพฯ:อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- จึงเชียงฟ้าชื่อ. 2545. ระบบสังคมบุญนิยมในศตวรรษที่ 21 ทางเลือกที่ 3 ที่ดีกว่า ทูนิยมและ
คอมมิวนิสต์. กรุงเทพฯ: ฟ้าก๊วย.
- เจริญชัย ไชยไพฑูลย์วงศ์. 2545. การสร้างและพัฒนาออมทรัพย์คนงาน: กรณีศึกษา กลุ่มออม
น้อย-ออมใหญ่. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2529. บ้านกับเมือง. กรุงเทพฯ: สมพันธ์.
- เชิญ บำรุงวงศ์. 2539. สหกรณ์ออมทรัพย์ จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ. กรุงเทพฯ: พิมพ์อักษร.
- ชัยยศ อิมสุวรรณ์. 2544. การศึกษาของชุมชน : บทพิสูจน์การพัฒนา. กรุงเทพฯ: ว.การศึกษา
นอกโรงเรียน.
- ชัยอนันต์ สมุทรวณิช. 2541. รัฐ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ทวี หงส์ทองวิวัฒน์. 2527. สรุปมติและข้อเสนอแนะจากการประชุม เรื่อง การมีส่วนร่วมของ
ชุมชน: นโยบายและกลวิธี 10-12 กุมภาพันธ์ 2527. นครปฐม: ศูนย์การศึกษานโยบาย
สาธารณสุข มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ภูมิปัญญาตกกระแสม. 2551. ทางรอดในภาวะเศรษฐกิจถดถอย โดยใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจ
พอเพียง. กรุงเทพฯ: ดอกหญ้าวิชาการ.
- นิรันดร์ จงวุฒิเวทย์. 2527. กลวิธี แนวทาง วิธีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในงาน
พัฒนาชุมชน. น. 183. อ้างถึงใน ทวีทอง หงส์วิวัฒน์ (บรรณาธิการ). 2527. การมีส่วน
ร่วมของประชาชนในงานพัฒนา. กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภณาการพิมพ์.
- ธีรพงษ์ แก้วหาวงษ์. 2543. กระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง. ขอนแก่น: คลังนานาวิทยา.
- ณรงค์ โชควัฒนา. 2542. เศรษฐกิจชุมชนทางเลือกเพื่อทางรอดสังคมไทย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์
ตะวันออก.
- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. 2542ก. ธุรกิจชุมชน : เส้นทางที่เป็นไปได้. กรุงเทพฯ: สำนักงาน
สนับสนุนกองทุนวิจัย.

- _____ . 2542ข. **สวัสดิการสังคม ในมิติ กินดี อยู่ดี มีสุข มีสิทธิ**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการเสริมสร้างสุขภาพ.
- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. 2544. **บทสังเคราะห์ 11 กรณีศึกษา รูปแบบและความเป็นไปได้ในการจัดสวัสดิการชุมชน**. กรุงเทพฯ: เอ็ดมันเพรส โปรดักส์.
- เด่นนภา แดงอ่อน โปฏกะรัตน์. 2553. “คู่มือการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น สำหรับการศึกษาออกโรงเรียน”. [ระบบออนไลน์] แหล่งที่มา <http://www.nfe.go.th> (30 เมษายน 2553).
- บัณฑาร อ่อนคำ และ วิริยา น้อยวงศ์ นยางค์. 2533. **แปดยุทธศาสตร์ในการพัฒนาชนบท ประสพการณ์ของประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ประเวศน์ วะสี. 2532. **วิกฤตหมู่บ้านไทยทางออกและอนาคตอยู่ที่ไหน**. กรุงเทพฯ: หมู่บ้าน. _____ . 2542. **เศรษฐกิจพอเพียงและแนวทางประชาสังคม : แนวคิดพลิกฟื้นเศรษฐกิจสังคม**. กรุงเทพฯ: หมอชาวบ้าน.
- ประเสริฐ จรรยาสุภาพ. 2543. “การส่งเสริมสหกรณ์ของรัฐ: กระบวนทัศน์ที่ต้องปรับเปลี่ยน”. **วารสารส่งเสริมและการพัฒนา** 3, 12: 23-42.
- ปาริชาติ วลัยเสถียร, พระมหาสุทิตย์ ออบอ่อน, สหัทธยา วิเศษ, จันทนา เบญจทรัพย์ และ ชลกาญจน์ ฮาชันนารี. 2543. **กระบวนกรและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- พิทยา ว่องกุล. 2539. **เศรษฐกิจธรรมและอธิปไตยชุมชนไทย**. กรุงเทพฯ: อรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง. _____ . 2542. “การจัดตั้งและครอบงำระบบสหกรณ์ สังกัดศูนย์กลางอำนาจของราชการ”. **รับวิกฤตโลกปี 2000 เศรษฐกิจยั่งยืน**. กรุงเทพฯ: อรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- _____ . 2542. **สร้างสังคมใหม่: ชุมชนอธิปไตย – ธัมมาธิปไตย**. กรุงเทพฯ: อรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- _____ . 2544. **เศรษฐกิจธรรมและอธิปไตยชุมชนไทย**. กรุงเทพฯ: อรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง
- พีรศักดิ์ นนทะเปารยะ. 2528. **กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตกับผลกระทบทางเศรษฐกิจและการเมืองที่มีต่อสมาชิก: ศึกษาเฉพาะกรณี ตำบลขัวมุง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่**. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- พิสมัย จารุจิตติพันธ์. 2525. **หลักเศรษฐศาสตร์**. กรุงเทพฯ: ภาควิชาเศรษฐศาสตร์ คณะสังคม
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต). 2545. **ก้าวไปในบุญ**. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.
_____. 2545. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์**. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ..
- พระราชวรมนี. 2528. **รากฐานพุทธจริยศาสตร์ทางสังคมเพื่อสังคมไทยร่วมสมัย**. กรุงเทพฯ:
สำนักงานพิมพ์เทียนวรรณ.
- กิม ภคเมธาวิ และคณะ. 2549. **การพัฒนากระบวนการเรียนรู้องค์กรการเงินชุมชน**. กรุงเทพฯ:
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ภัทรพร สิริกาญจน. 2540. **ความรู้พื้นฐานทางศาสนา**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วนิดา ดันติพิทักษ์. 2543. **คนจนในกระแสโลกาภิวัตน์**. น. 127 -138 อ้างอิงใน
พจน์ กริชไกรวรรณ. 2543. **วิกฤติกระแสโลกาภิวัตน์: บทวิเคราะห์และสำรวจแม่แบบ**
ของการพัฒนา. กรุงเทพฯ: มูลนิธิเด็ก.
- วิรัตน์ ไชยชนะ. 2543. **ศึกษาโครงสร้างของกลุ่มออมทรัพย์และปัจจัยที่ทำให้กลุ่มเข้มแข็ง:**
กรณีศึกษากลุ่มออมทรัพย์ตำบลคลองเปี้ยะ อำเภोजะนะ จังหวัดสงขลา. กรุงเทพฯ:
ปริญญานิพนธ์ปริญาโท, มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์. 2546. **พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กับ ปัญหาเศรษฐกิจของประเทศไทย**.
กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แสงดาว.
- วิชิต นันทสุวรรณ. 2550. **รายงานการโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน**. สำนักอำนวยการ
คณะกรรมการผู้นำชุมชนแห่งชาติ (สภาผู้นำชุมชนแห่งชาติ) ปี 2550.
_____. 2549. **“ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง นำการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน”**.
มติชนรายวัน 29, 10445: 10-11.
_____. 2547. **ขบวนการชุมชนใหม่**. กรุงเทพฯ: เจริญวิทย์การพิมพ์.
- วิทยากร เชียงกุล. 2550. **อนาคตเศรษฐกิจโลกและทางออกของไทย**. กรุงเทพฯ: บ้านพระอาทิตย์.
_____. 2542. **เศรษฐศาสตร์มิติใหม่**. กรุงเทพฯ: วิถีธรรม.
- ศุภางค์ จิรเดชพิทักษ์. 2525. **การศึกษาบทบาทของชุมชนสหกรณ์ออมทรัพย์แห่งประเทศไทย**
จำกัด ที่มีต่อสมาชิกสหกรณ์. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์โท, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เศรษฐกิจพอเพียง : การขับเคลื่อน เศรษฐกิจพอเพียง. 2550. **“เศรษฐกิจพอเพียงคืออะไร”**. [ระบบ
ออนไลน์] แหล่งที่มา <http://www.sufficiencyeconomy.org> (10 พฤษภาคม 2550).
_____. 2550. **“กรอบแนวคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง”**.
[ระบบออนไลน์] แหล่งที่มา <http://www.sufficiencyeconomy.org> (10 พฤษภาคม 2550).

- _____ . 2550. การประยุกต์ใช้ของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง. [ระบบออนไลน์]
แหล่งที่มา <http://www.sufficiencyeconomy.org> (15 พฤษภาคม 2550).
- สินธุ์ สโรบล. 2552. วิธีวิทยาวิจัยเพื่อการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาชุมชน: บทสังเคราะห์วิจัยเพื่อ
ท้องถิ่นในประเทศไทยและประสบการณ์จากต่างประเทศ. เชียงใหม่: สำนักงานกองทุน
สนับสนุนการวิจัย.
- สุภางค์ จันทวานิช, โทม อารียา, ทิพาดี เมฆสวรรค์, รวีวรรณ ประกอบผล และ อรพินท์
สพโชคชัย. 2533. รายงานการประชุมวิชาการเรื่อง สตรีกับการมีส่วนร่วมในการสังคม 21
พฤศจิกายน 2533. ห้องดำเนิน โรงแรมมาเจสติค กรุงเทพมหานคร.
- สุภางค์ จันทวานิช. 2546. การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ:
โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน). 2552. “การจัดสวัสดิการชุมชน. [ระบบออนไลน์]
แหล่งที่มา <http://www.codi.or.th> (10 มกราคม 2552).
- _____ . 2552. “เศรษฐกิจและทุนชุมชน”. [ระบบออนไลน์] แหล่งที่มา
<http://www.codi.or.th> (10 มกราคม 2552).
- สุเมธ ดันดิเวชกุล. 2542. เศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ บรรยายพิเศษ. 14 มิถุนายน.
_____ . 2543. ใต้เบื้องพระยุคลบาท พ.8. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ มติชน.
- สุนัย เศรษฐบุญสร้าง. 2545. การเมืองบุญนิยม. กรุงเทพฯ: ฟ้าอภัย.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. 2549. ทฤษฎีกฤษฎีการพัฒนาสังคม. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
_____ . 2549. สังคมวิทยาองค์การ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่ง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เสน่ห์ จามริก. 2531. “นานาชาติสนะ” สังคมพัฒนา. ศูนย์เอกสารเพื่องานพัฒนา. กรุงเทพฯ: เจริญ
วิทย์การพิมพ์.
_____ . 2532. “เศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาที่ยั่งยืน”. *ไทยโพสต์* 10, 214-215: 19.
- เสรี พงศ์พิศ และคณะ. 2538. ปฏิรูปการศึกษาเพื่อปวงชน: แล้วชาวบ้านจะเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 ได้
อย่างไร. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- เสรี พงศ์พิศ. 2544. แนวคิด แนวปฏิบัติ ประสบการณ์ กองทุนหมู่บ้าน สวัสดิการชุมชน
กรุงเทพฯ: ภูมิปัญญาไทย.
_____ . 2548. เครือข่าย: ยุทธวิธีเพื่อประชาคมเข้มแข็ง ชุมชนเข้มแข็ง. โครงการ
มหาวิทยาลัยชีวิต สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน. กรุงเทพฯ: สถาบันส่งเสริมวิสาหกิจ
ชุมชน.

- _____ . 2548. **ชุมชนเรียนรู้ อยู่เย็น เป็นสุข บทเรียนจากหมู่บ้าน**. กรุงเทพฯ: พลังปัญญา.
- _____ . 2550. **เศรษฐกิจพอเพียง เกิดได้ถ้าในปรารณา**. กรุงเทพฯ: พลังปัญญา.
- สัมพันธ์ เตชะธก. 2544. **การจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน: รวมบทความจากการสัมมนาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในภาคอีสานโดยองค์กรชุมชน สถาบันวิจัยและพัฒนา**. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สมณะ โปธิรักษ์. 2547. **วิถีพุทธ**. กรุงเทพฯ: ฟ้าอภัย.
- ไสว บุญมา. 2543. **เศรษฐกิจพอเพียง: ภูมิปัญญาชาติไทย**. กรุงเทพฯ: พี.เอ.สีฟ้า.
- อ้อยทิพย์ เกตุเฒ. 2553. “การพัฒนาทุนทางสังคมและประชาคมเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน”. [ระบบออนไลน์] แหล่งที่มา <http://www.comdev.ricr.ac.th> (30 พฤษภาคม 2550).
- อรสุดา เจริญรัต. 2544. **เศรษฐกิจพอเพียงภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย**. กรุงเทพฯ: สถาบันวิถิธรรมส์ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- อัมพร แก้วหนู. 2546. **สหกรณ์ออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการชุมชน**. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน.
- อมรวิษฐ์ นาคทรพร และ ดวงแก้ว จันทร์สระแก้ว. 2541. **การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม: ข้อคิด แนวทางประสบการณ์ ของ ดร.อลิศา ชูชาติ**. กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยนโยบายการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อกิน รพีพัฒน์. 2527. **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบทไทยในสภาพสังคมและวัฒนธรรมไทย**. น. 107 อ้างอิงใน ทวีทอง หงส์วิวัฒน์. **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- อกิน รพีพัฒน์ และคณะ. 2544. **คู่มือการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่องานพัฒนา**. ขอนแก่น: คลังนานาวิทยา.
- อภิชาติ ทองอยู่ และคณะ. 2531. **พึ่งตนเองในชนบท: อีกรบหนึ่งของการทบทวนโลกทัศน์แห่งการพึ่งตนเอง**. ขอนแก่น: สถาบันวิจัยและพัฒนา, มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- อภิชัย พันธเสน. 2542. “เศรษฐกิจพอเพียงของในหลวงกับการวิเคราะห์ตามความหมายของนักเศรษฐศาสตร์”. ใน **เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการ TDRI ประจำปี 2542**. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนา.

- _____ . 2544. “เศรษฐกิจพอเพียงในฐานะรูปแบบที่พึงปรารถนาของระบบสวัสดิการไทย”. ใน หนังสือรวมบทความการเสวนาสหสาขาวิชาการระหว่างสถาบันวิจัยแห่งชาติ ครั้งที่ 1/2544 เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม เล่ม 2. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อำนาจ อนันตชัย. 2527. “การระดมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท” ใน เอกสารการสอนชุดวิชาการพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมนิราช หน้าที่ 1-7. กรุงเทพฯ: วิศตอร์เฟาเวอร์พอยส์.
- อำพล เสนาณรงค์. 2542. เอกสารประกอบคำบรรยายเรื่อง “ทิศทางการพัฒนาชนบทตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง”. ใน การประชุมวิชาการของสถาบันวิจัยพัฒนามหาวิทยาลัยขอนแก่น ร่วมกับชมรมศิษย์เก่ายูพีแอลบีแห่งประเทศไทยและกรมส่งเสริมการเกษตรกระทรวงเกษตรและสหกรณ์. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- อมรา พงศาพิชญ์ และ เบญจา ยอดคำเนิน แอดดิก. 2543. การตรวจสอบทางสังคมไทย: ทูนาทางสังคมและวิกฤติ (Thailand social monitor: social capital and the crisis). กรุงเทพฯ: ธนาคารโลก, องค์การยูนิเซฟ, วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และ สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- อารี เชื้อเมืองพาน. 2543. “สหกรณ์เครดิตยูเนียน : สถาบันการเงินชุมชนที่เหมาะสมต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน”. วารสารส่งเสริมการพัฒนา 12, 113: 19-34.
- อรุณ ภาณุพงศ์. 2502. หลักเศรษฐศาสตร์. กรุงเทพฯ: ประชาสงเคราะห์.
- อุทัย ดุลยเกษม และ อารศรี งามวิทยาพงศ์. 2540. ระบบการศึกษาชุมชน ; กรอบแนวคิดและข้อเสนอเพื่อการวิจัย. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- อุบลวรรณ สืบบุบล. 2529. ปัจจัยบางประการที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาที่อยู่อาศัย : ศึกษากรณีการตั้งถิ่นฐานใหม่ของผู้มีรายได้น้อยโครงการพินนครบางบัว กรุงเทพมหานคร. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- Ashe, Jeffrey. Amd Cosslett, Christopher E. 1989. **Credit for the poor : Past Activities and Future Directions for the UNDP Programme USA: UNDP.**
- Bird, Anat. 1993. **Can S&Ls Survive ? The emerging recovery restructurint & repositioning of Amereca’s S&Ls Bank.** Chicago: Bankers Pub Co.
- Bhasin, Kamla. 1978. **Breaking Barriers a South of Social Asian Experience of Training for Participatory Development.** Report of The Freedom Hunger Compiagn/Action for Development Regional Change Agent Program. New York: Columbia University Press.

- Cohen, John M. and Uphoff, T. Norman. 1977. **Rural Development Participation: Concept and Measures for project Design, Implementation and Evaluation.** New York: The Rural Development Committee Center for International Studies. Cornell University.
- Conrpy, J. D. Taylor, K. W. and Thapa, G. B. 1995. **Best Practice of Banking with the Poor Australia The foundation of development cooperation.** Brisbane, Old: Foundation for Development Cooperation.
- Dichter, Thomas. 1992. Demystifying popular participation : institutional Mechanisms for popular participation In Bhuvan Bhatnagar, and Aubrey C. Williams (eds.) Participatory Development and the World Bank: potential directions for change. The International Bank for Reconstruction and Development, pp. 89-95. Washington, D.C.: World Bank.
- Davis Keith. 1972. **Human Behavior at Work-Human Relation and Organizational Behavire.** New York: McGraw-Hill Book Company.
- Delbecq. A. L., and H. V. Andrew. 1971. A group process model for problem indentification and program planning. **Applied Behavioral Sciences** 7(October 1971).
- Getubig, Ismael. Jr. 1993. **The role of credit in poverty alleviation : The Asian experience.**In Michael Bamberger, and Abdul Aziz (eds.) **The design and management of sustainable projects to alleviate poverty in South Asia** pp. 103-125 Washington, DC: World Bank.
- Holt, Sharon L. and Ribe, Helena. 1991. **Developing Financial Institions for the Poor and Reducion Barriers to Access for Women.** World Bank Discussion Paper No. 117 Washington D.C. World Bank.
- Hossain, Mahabub. 1988. **Credit for Alleviation of Rural Poverty: The Grameen Bank in Bangladesh.** IFPRI Research Report 65. Washington D.C.
- ILO. 1984. **Group-Based Saving and Credit: For tbe Rural Poor.** Geneva:ILO.
- Kabeer, Naila. And Murthy, Ranjani K. 1996. **Compensating for Institutional Exclusion ? Lessons from Indian Government and Non-Government Credit Interventions for the Poor.** IDS Disussion Paper. Brighton: Institute of Development Studies.
- Kesavan, Chandra. 1991. **Bank Credit and Poverty Alleviation.** New Delhi: Friedrich Ebert Stiftung(FES).

- Khandker, Shahidur R. 1998. **Fighting Poverty with Micorocredit: Experience in Bangladesh.**
New York: Oxford Univerdity Press.
- Kozlov, G. A. 1997. **Political Economy : Capitalism.** Moscow: Progress Publishers.
- Lipton, Michael. 1998. **Success in Anti – Poverty.** Geneva : ILO.
- Padmanabhan, K.P. 1988. **Rural Credit: Lesson for Rural Bankers and Political Makers.**
London: Intermediate Technology Publications.
- Nelson, Canada , Barbara MKNelly, Kathleen Stack, and Lawrence Yanovitch. 1996. **Village Banking : the State of the Practice.** New York : UNIFEM.
- Peter, Oakley and David Marsden. 1984. “The concept of participation and emerging strategy”
Approaches to Participation in Rural Development. Geneva Switzerland :
International Labor Organization.
- Robinson, Marguerite S. 2001. **The Microfinance Revolution : Sustainable Finance for the Poor.** Washington, D.C.: World Bank.
- UNIFEM. 1993. **An End to Debt: Operational Guidelines for Credit Projects.** New York:
UNIFEM.
- United Nation. 1981. **Popular Participation in Decision Making For Development.**
New York: United Nations Publication.
- Versluysen. Eugen. 1999. **Defying tbe Adds: Banking for the Poor.** Connecticut: Kumarin
Press.
- Vittas, Dimitri. 1992. **Thrift Deposit Institution in Europe and the United States.**
Washington, D.C.: World Bank.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
เครื่องมือการวิจัย

แบบสอบถาม

การพัฒนารูปแบบการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง
บ้านท่ากลาง-ท่าใต้ หมู่ที่ 7 ตำบลบ้านกิว อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

แบบสัมภาษณ์เลขที่.....วันที่สัมภาษณ์.....ชื่อของผู้สัมภาษณ์.....
ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์.....บ้านเลขที่.....

ข้อมูลส่วนบุคคล

1. เพศ 1.ชาย 2.หญิง
2. ปัจจุบันท่านมีอายุ?..... ปี
3. สถานภาพสมรส
 1. โสด 2. สมรส 3. หม้าย 4. หย่าร้าง
4. การศึกษา
 1. ต่ำกว่าประถม 2. ประถม 3. มัธยมต้น 4. มัธยมปลาย
 5. อนุปริญญา/ปวส 6. ปริญญาตรี 7. สูงกว่าปริญญาตรี
5. ท่านมีบุตร-ธิดา หรือไม่
 0. ไม่มี 1. มี
ถ้ามี 5.1 ท่านมีบุตร-ธิดา..... คน
5.2 ปัจจุบันบุตร-ธิดา อาศัยอยู่กับท่านจำนวน..... คน
6. ขนาดของครอบครัว
6.1 ท่านมีสมาชิกในครัวเรือน จำนวน..... คน
6.2 ท่านมีความสัมพันธ์อย่างไรกับหัวหน้าครอบครัว?
 1. ภรรยา 2. บุตร/ธิดา 3. อื่นๆ โปรดระบุ.....
7. ระยะเวลาอาศัยอยู่ในชุมชน
7.1 ท่านอาศัยอยู่ในชุมชนนี้ตั้งแต่เกิด
 0. ไม่ใช่ 1. ใช่
ถ้าไม่ใช่ ท่านได้เข้าอาศัยอยู่ในชุมชนนี้..... ปี
7.2 ท่านเคยออกไปทำงานต่างชุมชน หรือไม่?
 0. ไม่ใช่ 1. ใช่

ถ้าเคย ท่านไปทำงานชุมชนใด?.....ระยะเวลานาน.....ปี

7.3 ทำไมท่านจึงไปทำงานต่างชุมชน?.....

8. ตั้งแต่เริ่มดำเนินธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง(มิถุนายน 2549) ท่านได้เข้าไปมีส่วนร่วมในกลุ่มกิจกรรมของโครงการ หรือไม่? [] 0. ไม่ได้เข้าร่วม [] 1. ได้เข้าร่วม

ถ้าได้เข้าร่วม ท่านได้เข้าร่วมกิจกรรมใดบ้าง?

[] 1. ฝ่ายบริหารและอำนวยการโครงการ

[] 2. ฝ่ายบริหารงานและจัดการ

[] 3. ฝ่ายประชาสัมพันธ์

[] 4. กลุ่มอาชีพ.....

9. ครอบครัวท่านมีสมาชิกในครอบครัวที่มีรายได้จำนวนเท่าไร?

1. ชื่อ/สกุล..... รายได้..... บาท/เดือน.....ปี

2. ชื่อ/สกุล..... รายได้..... บาท/เดือน.....ปี

3. ชื่อ/สกุล..... รายได้..... บาท/เดือน.....ปี

4. ชื่อ/สกุล..... รายได้..... บาท/เดือน.....ปี

รวม รายได้..... บาท/เดือน.....ปี

9.1 ครอบครัวท่านมีรายได้หลักมาจากแหล่งใด?.....

9.2 นอกจากรายได้หลักแล้วท่านมีรายได้จากแหล่งอื่น คือ

9.3 รายได้ต่อครอบครัวเพียงพอต่อการบริโภคหรือไม่? [] 0. ไม่เพียงพอ [] 1. เพียงพอ

9.4 ถ้าไม่เพียงพอ ท่านสามารถนำเงินมาจากแหล่งใดบ้าง?.....

10. ค่าใช้จ่ายในครอบครัวท่าน

10.1 ค่าอาหาร จำนวน..... บาท/เดือน.....บาท/ปี

10.2 ค่าไฟฟ้า จำนวน..... บาท/เดือน.....บาท/ปี

10.3 ค่าเล่าเรียนบุตร จำนวน..... บาท/เดือน.....บาท/ปี

10.4 ค่าใช้จ่ายเบ็ดเตล็ด/อื่นๆ จำนวน..... บาท/เดือน.....บาท/ปี

10.5 ผ่อนชำระหนี้ จำนวน..... บาท/เดือน.....บาท/ปี

รวม จำนวน..... บาท/เดือน.....บาท/ปี

11. ครอบครัวท่านมีภาระหนี้สินหรือไม่? [] 0. ไม่มี [] 1. มี

ถ้ามี, ท่านหนี้สินกับสถาบันการเงิน?

[] 1. ธ.ก.ส. จำนวน.....บาท

[] 2. ออมสิน. จำนวน.....บาท

[] 3. กรุงไทย จำนวน.....บาท

[] 4. อื่นๆ..... จำนวน.....บาท

รวม จำนวน.....บาท

แบบสอบถาม (หลังการพัฒนา)

การพัฒนารูปแบบการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง
บ้านท่ากลาง-ท่าใต้ หมู่ที่ 7 ตำบลบ้านกิว อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

แบบสัมภาษณ์เลขที่.....วันที่สัมภาษณ์.....ชื่อของผู้สัมภาษณ์.....
ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์.....บ้านเลขที่.....

ข้อมูลส่วนบุคคล

1. เพศ 1.ชาย 2.หญิง
2. ปัจจุบันท่านมีอายุ?..... ปี
3. สถานภาพสมรส
 1. โสด 2. สมรส 3. หม้าย 4. หย่าร้าง
4. การศึกษา
 1. ต่ำกว่าประถม 2. ประถม 3. มัธยมต้น 4. มัธยมปลาย
 5. อนุปริญญา/ปวส 6. ปริญญาตรี 7. สูงกว่าปริญญาตรี
5. ท่านมีบุตร-ธิดา หรือไม่
 0. ไม่มี 1. มี
ถ้ามี 5.1 ท่านมีบุตร-ธิดา..... คน
5.2 ปัจจุบันบุตร-ธิดา อาศัยอยู่กับท่านจำนวน..... คน
6. ขนาดของครอบครัว
6.1 ท่านมีสมาชิกในครัวเรือน จำนวน..... คน
6.2 ท่านมีความสัมพันธ์อย่างไรกับหัวหน้าครอบครัว?
 1. ภรรยา 2. บุตร/ธิดา 3. อื่นๆ โปรดระบุ.....
7. ปัจจุบันท่านได้เข้าไปมีส่วนร่วมในกลุ่มกิจกรรมของโครงการ หรือไม่?
 0. ไม่ได้เข้าร่วม 1. ได้เข้าร่วม
ถ้าได้เข้าร่วม ท่านได้เข้าร่วมกิจกรรมใดบ้าง?
 1. ฝ่ายบริหารและอำนวยการโครงการ
 2. ฝ่ายบริหารงานและจัดการ
 3. ฝ่ายประชาสัมพันธ์
 4. กลุ่มอาชีพ.....

[] 5. การออมเงิน หุ้น

[] 6. การออมบุญ

8. ปัจจุบันครอบครัวท่านมีสมาชิกในครอบครัวที่มีรายได้จำนวนเท่าไร?

1. ชื่อ/สกุล..... รายได้..... บาท/เดือน.....ปี

2. ชื่อ/สกุล..... รายได้..... บาท/เดือน.....ปี

3. ชื่อ/สกุล..... รายได้..... บาท/เดือน.....ปี

4. ชื่อ/สกุล..... รายได้..... บาท/เดือน.....ปี

รวม รายได้..... บาท/เดือน.....ปี

9. รายได้ของครอบครัวท่าน

9.1 ปัจจุบันครอบครัวท่านมีรายได้หลักมาจากแหล่งใด?.....

9.2 นอกจากรายได้หลักแล้วท่านมีรายได้จากแหล่งอื่น คือ

9.3 รายได้ต่อครอบครัวเพียงพอต่อการบริโภคหรือไม่?

[] 0. ไม่เพียงพอ [] 1. เพียงพอ

9.4 ถ้าไม่เพียงพอ ท่านสามารถนำเงินมาจากแหล่งใดบ้าง?.....

10. ค่าใช้จ่ายในครอบครัวท่าน

10.1 ค่าอาหาร จำนวน..... บาท/เดือน.....บาท/ปี

10.2 ค่าไฟฟ้า จำนวน..... บาท/เดือน.....บาท/ปี

10.3 ค่าเล่าเรียนบุตร จำนวน..... บาท/เดือน.....บาท/ปี

10.4 ค่าใช้จ่ายเบ็ดเตล็ด/อื่นๆ จำนวน..... บาท/เดือน.....บาท/ปี

10.5 ผ่อนชำระหนี้ จำนวน..... บาท/เดือน.....บาท/ปี

รวม จำนวน..... บาท/เดือน.....บาท/ปี

11. ครอบครัวท่านมีภาระหนี้สินหรือไม่? [] 0. ไม่มี [] 1. มี

ถ้ามี, ท่านหนี้สินกับสถาบันการเงิน?

[] 1. ธ.ก.ส. จำนวน.....บาท

[] 2. ออมสิน. จำนวน.....บาท

[] 3. กรุงไทย จำนวน.....บาท

[] 4. อื่นๆ..... จำนวน.....บาท

รวม จำนวน.....บาท

12. ครอบครัวของท่าน ทำบัญชีครัวเรือนหรือไม่? []0. ไม่ทำ []1. ทำ
13. ครอบครัวของท่าน มีการปลูกพืช ผัก สวนครัว หรือไม่ []0. ไม่ปลูก []1. ปลูก

ภาคผนวก ข

ระเบียบข้อบังคับของธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง

ระเบียบข้อบังคับของธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง
บ้านท่ากลาง-ท่าใต้ หมู่ 7 ตำบลบ้านกิ้ว อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง
(หลังการพัฒนา)

1. **หมวดสมาชิก**
 - 1.1 เป็นผู้มีภูมิลำเนาอยู่ในบ้านหมู่ที่ 7 ตำบลบ้านกิ้ว อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง
 - 1.2 เป็นผู้ถือหุ้นอยู่ในธนาคาร ไม่ต่ำกว่า 1 หุ้น
 - 1.3 เป็นผู้ที่มีความซื่อสัตย์ สุจริต และมีความรับผิดชอบ
 - 1.4 ผู้ที่ข้ายครบคร่าวออกจากบ้านหมู่ที่ 7 ถือว่าหมดจากการเป็นสมาชิก
2. **หมวดเงินทุน**
 - 2.1 โดยการระดมหุ้น จากสมาชิก หุ้นละ 100 บาท
 - 2.2 จากการออมบุญ วันละ 1 บาท
3. **หมวดกรรมการ**
 - 3.1 กรรมการมาจากการเลือกตั้งจากสมาชิกในที่ประชุมใหญ่
 - 3.2 คณะกรรมการมีวาระอยู่ในตำแหน่งคราวละ 2 ปี
 - 3.3 กรรมการจะหมดสมาชิกภาพเมื่อ
 - ตาย
 - ลาออก
 - ให้ออกโดยมติของคณะกรรมการเกินกึ่งหนึ่ง
4. **วิธีการดำเนินการ**
 - 4.1 ให้สมาชิกกู้ยืม
 - 4.1.1 เงินกู้สามัญ อัตราดอกเบี้ยร้อยละ 12 ต่อปี ให้กู้ไม่เกินจำนวนเงิน 30,000 บาท กำหนด 12 เดือน จ่ายดอกเบี้ยทุก ๆ เดือน
 - 4.1.2 เงินกู้ฉุกเฉิน อัตราดอกเบี้ยร้อยละ 12 ต่อปี ให้กู้ไม่เกินจำนวนเงิน 15,000 บาท กำหนด 3 เดือน
 - 4.1.3 เงินกู้พิเศษ ไม่มีอัตราดอกเบี้ย ให้กู้ไม่เกิน 10,000 บาท กำหนด 6 เดือน
 - 4.2 รับซื้อผลผลิตทางการเกษตรจากสมาชิกไปจำหน่าย
 - 4.3 ซื้อปุ๋ยมาจำหน่ายแก่สมาชิก โดยให้ใช้คืนหลังจากขายผลผลิต

4.4 การลงทุนในกลุ่มอาชีพ

5. ระเบียบการกู้เงิน

5.1 สมาชิก สามารถกู้เงินได้ตามความจำเป็น และให้อยู่ในดุลยพินิจของ

คณะกรรมการ

6. การจัดสรรกำไร

6.1 ปันผลตามหุ้น

6.2 เจดีย์คืนผู้กู้

6.3 ค่าตอบแทนคณะกรรมการ

6.4 ประกันความเสี่ยง

6.5 สมทบกองทุน

6.6 สาธารณประโยชน์

6.7 อื่น ๆ

7. กองทุนสวัสดิการชุมชน มีการบริหารจัดการ โดยกำหนดให้สวัสดิการแก่สมาชิกธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง 8 เรื่อง ดังนี้

7.1 จ่ายค่ารักษาพยาบาล เกิด คลอดบุตร จ่ายให้วันละ 100 บาท ไม่เกิน 5 วัน

7.2 นอนโรงพยาบาล จ่ายให้วันละ 100 บาท ไม่เกิน 5 วัน

7.3 เบี้ยเลี้ยงคนชรา

7.4 เบี้ยเลี้ยงคนพิการ

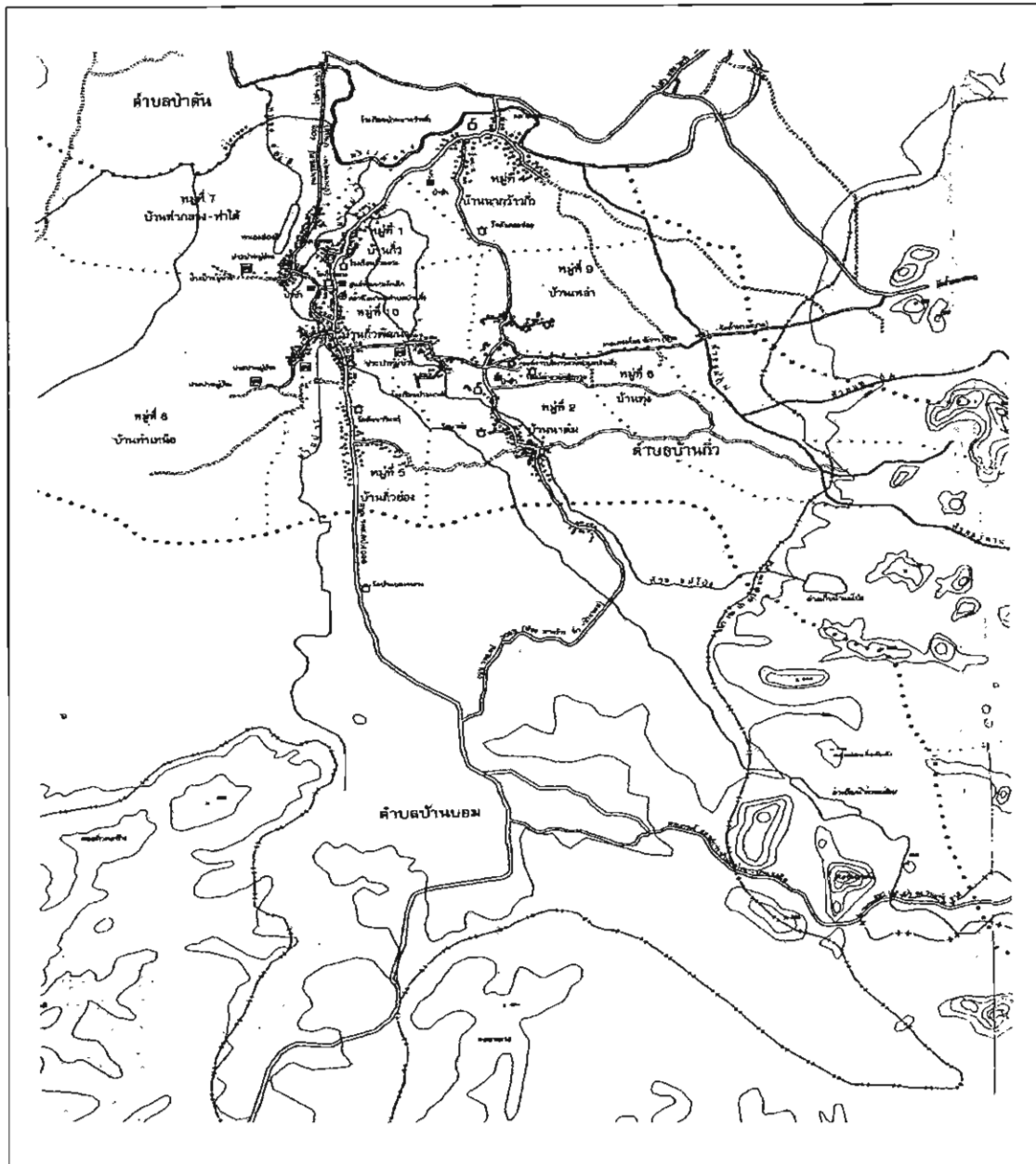
7.5 ทุนการศึกษา

7.6 บริจาค สาธารณภัย

7.7 การกุศล

7.8 ฌาปนกิจศพ กรณีสมาชิกในครัวเรือนเสียชีวิต จ่ายศพละ 2,500 บาท

ภาคผนวก ค
แผนที่หมู่บ้าน

ภาพผนวก 1 แผนที่หมู่บ้านท่ากลาง-ท่าใต้ ตำบลบ้านแก้ว อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

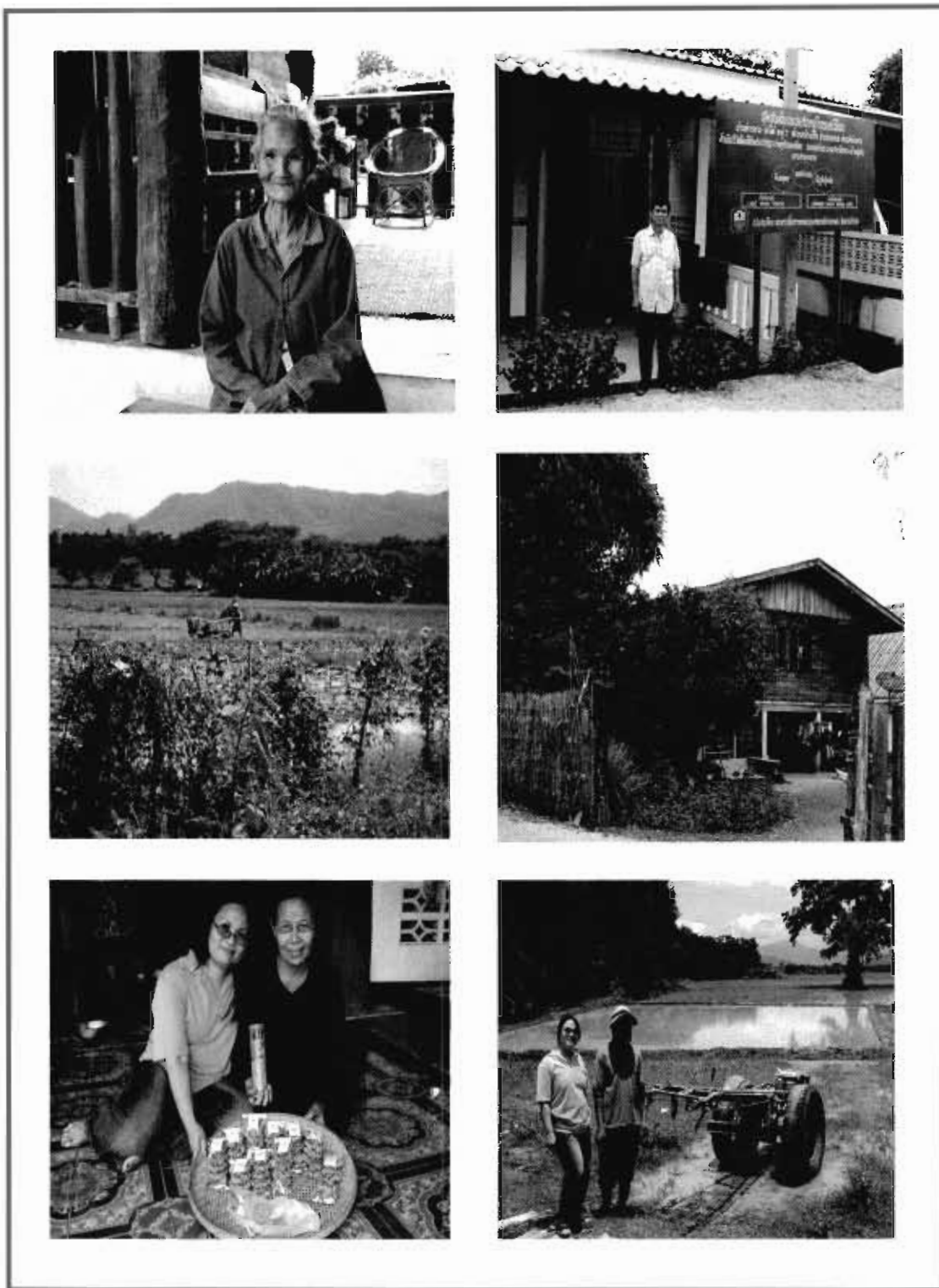
ภาคผนวก ง
ภาพกิจกรรมงานวิจัย

ภาพผนวก 2 สัมมนาเชิงปฏิบัติการ ชนาคารเศรษฐกิจพอเพียง ณ ศาลาเอนกประสงค์
หมู่บ้านท่ากลาง-ท่าใต้

ภาพผนวก 2 (ต่อ)

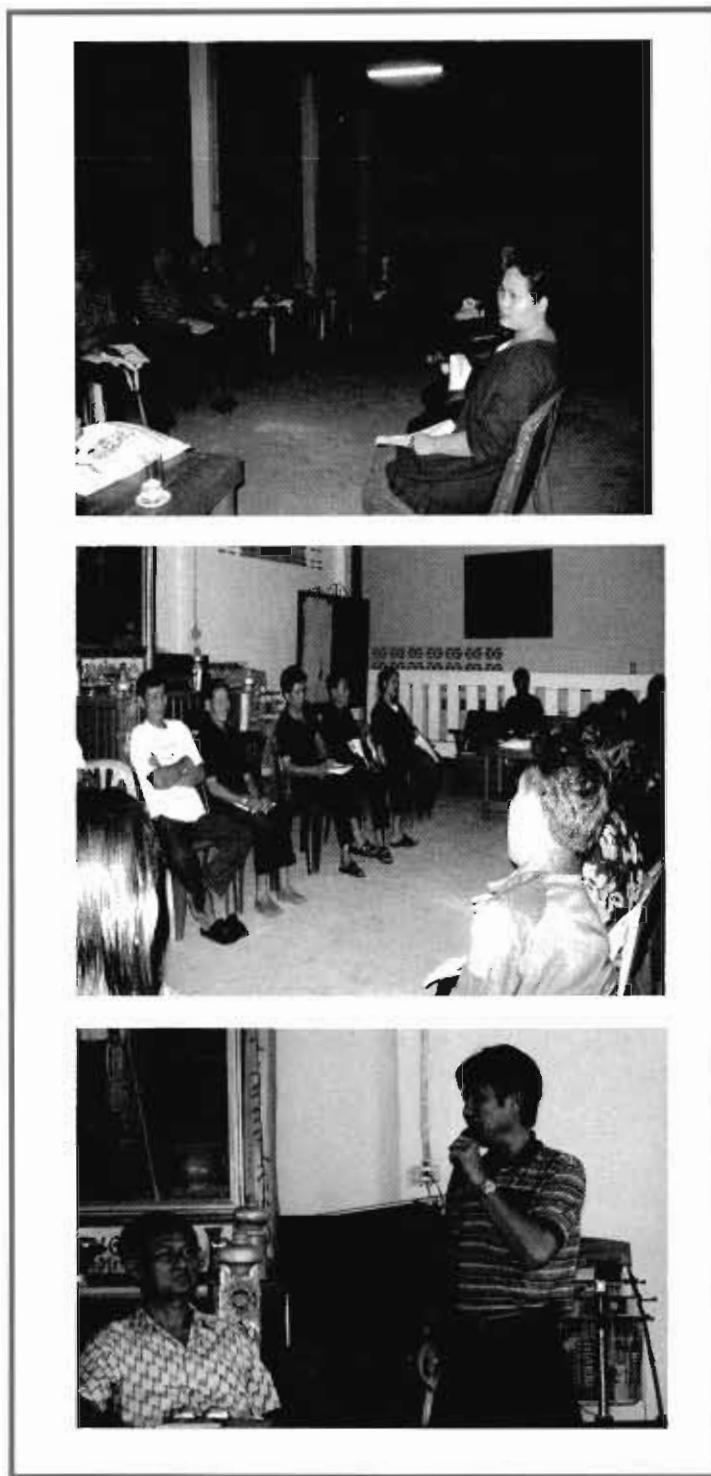
ภาพผนวก 3 สัมภาษณ์ประวัติความเป็นมา วิถีชีวิตหมู่บ้านท่ากลาง-ทำได้

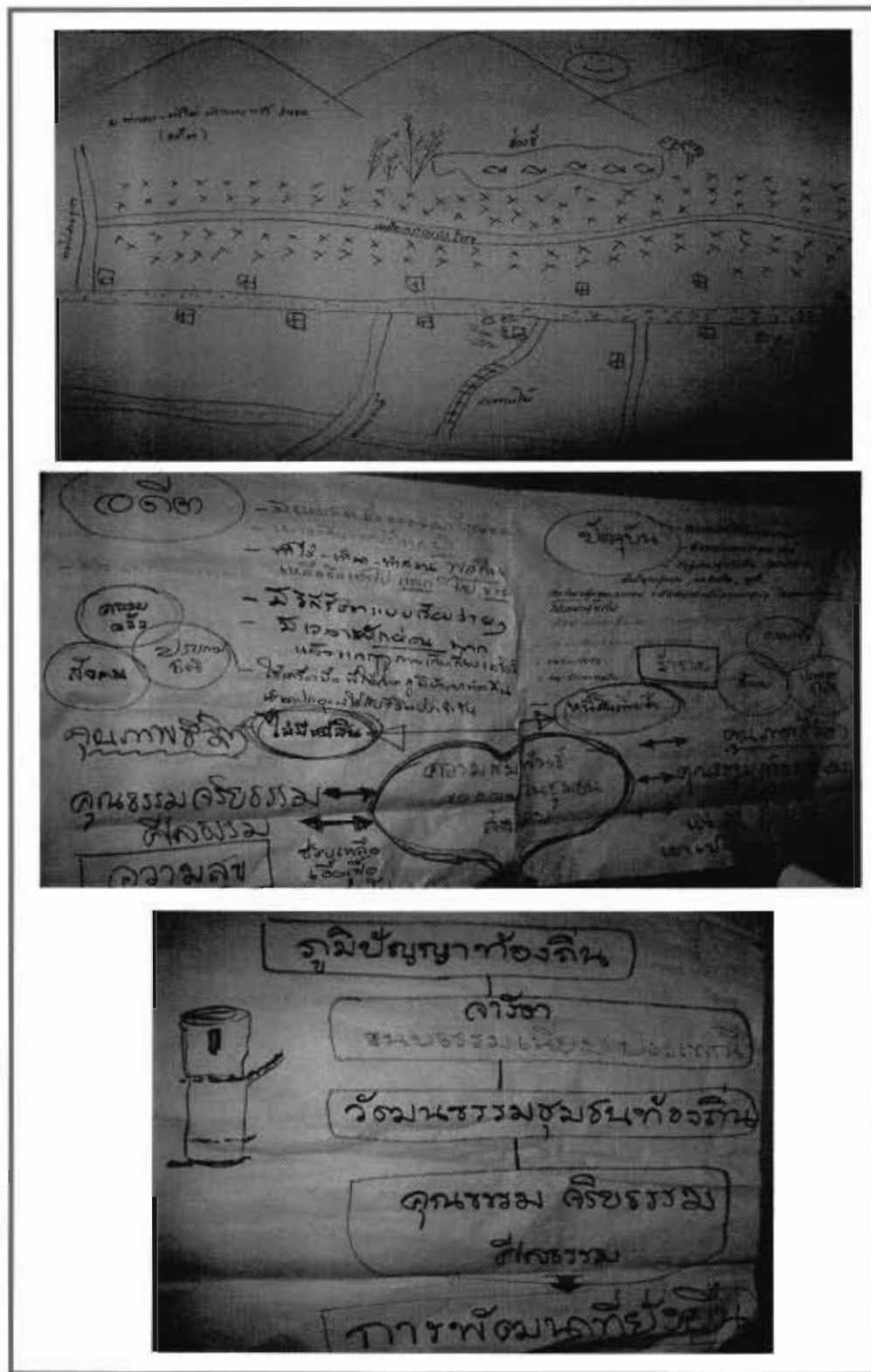
ภาพผนวก 4 ฝึกอบรมวิสาหกิจชุมชน และฝึกอบรม ศึกษาดูงาน ธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง

ภาพผนวก 5 วิธีชีวิตชุมชนหลังการพัฒนา หมู่บ้านท่ากลาง-ท่าใต้

ภาพผนวก 6 ประชุมกลุ่มย่อย คณะกรรมการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียงหมู่บ้านท่ากลาง-ท่าใต้

ภาพผนวก 7 การพัฒนารูปแบบการดำเนินการธนาคารเศรษฐกิจพอเพียง บ้านท่ากลาง-ท่าใต้

ภาคผนวก จ
ประวัติผู้วิจัย

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ – สกุล	นางสาวนิตยา วงศ์ยศ
เกิดเมื่อ	24 กันยายน 2510
ประวัติการศึกษา	<p>พ.ศ. 2526 มัธยมศึกษา โรงเรียนแม่ทะวิทยา จังหวัดลำปาง</p> <p>พ.ศ. 2530 มัธยมศึกษา โรงเรียนบุญวาทย์วิทยาลัย จังหวัดลำปาง</p> <p>พ.ศ. 2534 บริหารธุรกิจบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง กรุงเทพฯ</p> <p>พ.ศ. 2545 บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง กรุงเทพฯ</p> <p>พ.ศ. 2549 Certificate in Modern Executive Program: Experience Oklahoma State University U.S.A</p> <p>พ.ศ. 2553 ปรัชญาคุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ จังหวัดเชียงใหม่</p>
ประวัติการทำงาน	<p>พ.ศ. 2534 - 2536 Assistance Supervisor เจ้าหน้าที่จัดซื้อต่างประเทศ บริษัท ฟูจิตตี้ (ประเทศไทย) จำกัด กรุงเทพมหานคร</p> <p>พ.ศ. 2536 - 2538 ออเธอร์ไรส์เทลเลอร์ แผนกบัญชี สาขาลำปาง บมจ.ธนาคารกรุงไทย จังหวัดลำปาง</p> <p>พ.ศ. 2538 - 2542 เจ้าหน้าที่สินเชื่ แผนกสินเชื่อ สาขาลำปาง บมจ.ธนาคารกรุงไทย จังหวัดลำปาง</p> <p>พ.ศ. 2542 - 2545 ผู้อำนวยการวิเคราะห์สินเชื่อ (Accounting Executive) สำนักงานธุรกิจแพร่ บมจ.ธนาคารกรุงไทย จังหวัดแพร่</p> <p>พ.ศ. 2545 - 2549 หัวหน้าส่วนอำนวยการสินเชื่อและการตลาด สำนักงานเขตลำปาง บมจ.ธนาคารกรุงไทย จังหวัดลำปาง</p> <p>พ.ศ. 2549 - ปัจจุบัน หัวหน้าส่วน ผู้บริหารงาน ส่วนติดตามและ บริหารงาน กฎหมาย สำนักงานเขตเวียงพิงค์ บมจ.ธนาคารกรุงไทย จังหวัดเชียงใหม่</p>